www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.ir

تشبیهات و تمثیلات

قرآن

دکتر جهانبخش نواعی

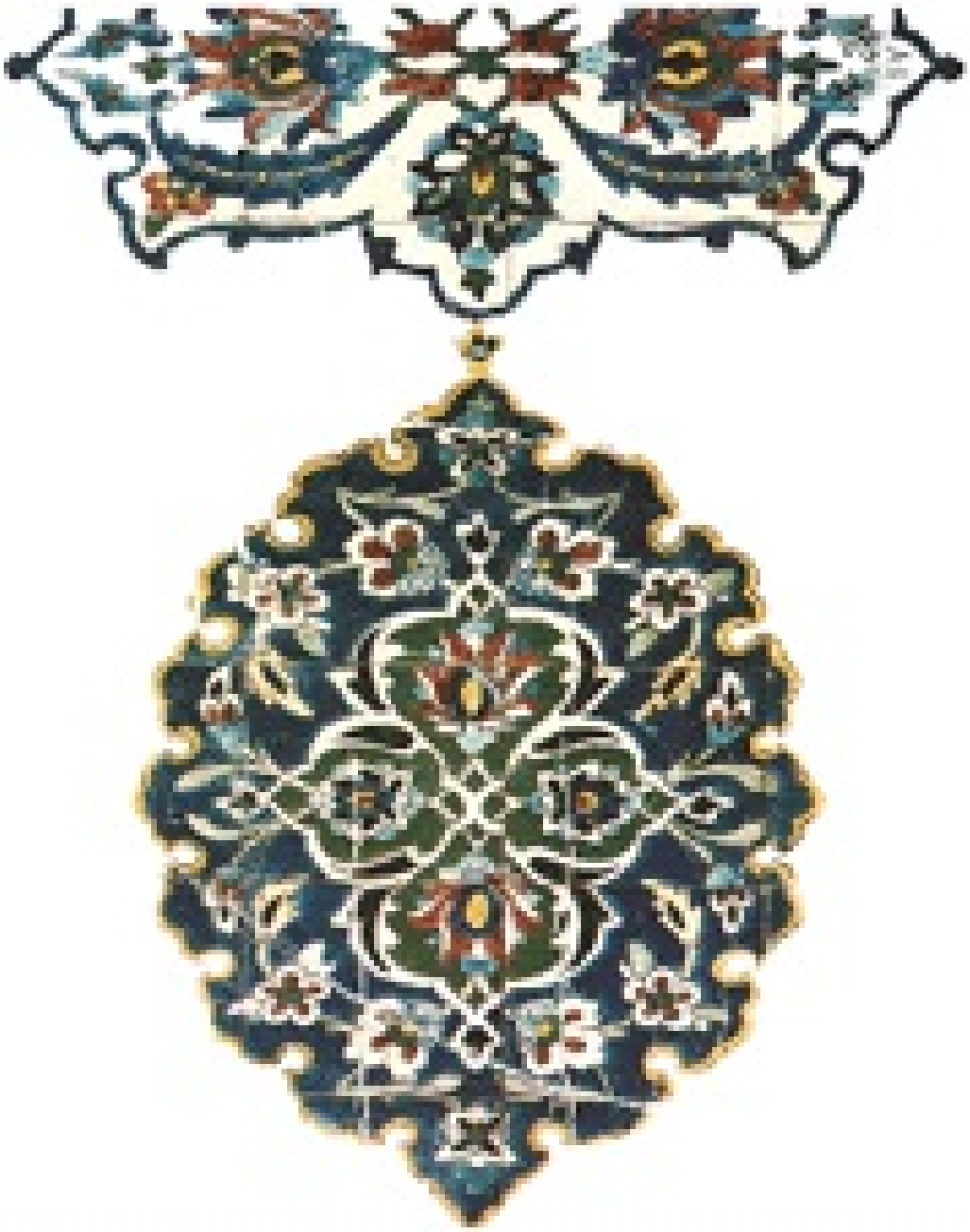

بسم الله الرحمن الرحيم

تشبیهات و تمثیلات قرآن

نویسنده:

جهانبخش ثواقب

ناشر چاپی:

حبیب

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

فهرست ----- ۵
تشبیهات و تمثیلات قرآن ----- ۲۰
مشخصات کتاب ----- ۲۰
سخن نخست ----- ۲۰
فهرست مطالب ----- ۲۰
مقدّمه ----- ۲۱
مدخل کلیّاتی در تعاریف، اقسام و فواید مثل ----- ۲۴
مثل و معانی آن ----- ۲۴
فواید مثل ----- ۲۷
اقسام مثل ----- ۳۰
امثال در میان اقوام ----- ۳۲
امثال در میان ایرانیان ----- ۳۳
مثل در قرآن ----- ۳۵
اشاره ----- ۳۵
اقسام امثال قرآن ----- ۳۹
تألیفات در زمینه امثال قرآن ----- ۴۱
امثال عرب ----- ۴۳
بخش اوّل تمثیلات قرآن ----- ۴۶
اشاره ----- ۴۷
۱- تمثیل منافقان ----- ۴۷
اشاره ----- ۴۷
۱- گرفتاران ظلمت ----- ۴۷
اشاره ----- ۴۷

تفسیر ----- ۴۸
۲- گمراهان متظاهر ----- ۴۹
اشاره ----- ۴۹
تفسیر ----- ۴۹
شأن نزول ----- ۵۰
۳- تاجران ضلالت ----- ۵۱
اشاره ----- ۵۱
تفسیر ----- ۵۱
۴- عهدشکنان شیطان صفت ----- ۵۲
اشاره ----- ۵۲
تفسیر ----- ۵۳
غزوه بنی نضیر ----- ۵۳
منافقین در بیان امام علی (ع) ----- ۵۴
احوال منافقین ----- ۵۵
۲- تمثیل انفاق فی سبیل اللّه ----- ۵۵
اشاره ----- ۵۵
۱- یک تخم، هفتصد دانه! ----- ۵۶
اشاره ----- ۵۶
نکته ----- ۵۶
۲- باغ پر ثمر ----- ۵۶
اشاره ----- ۵۶
شأن نزول ----- ۵۷
تفسیر ----- ۵۷
حکایت ----- ۵۸

۳- تمثیل انفاق ریاکارانه ----- ۵۸
اشاره ----- ۵۸
۱- دانه بر سنگ سخت افشاندن! ----- ۵۸
اشاره ----- ۵۸
شأن نزول ----- ۵۹
تفسیر ----- ۵۹
۲- آتش در باغ (منّت و اذیّت و ریا، سوزاننده صدقه و انفاق) ----- ۶۰
۳- کشت بی‌ثمر (انفاق در راه مقاصد دنیوی) ----- ۶۱
اشاره ----- ۶۱
شأن نزول ----- ۶۲
۴- تمثیل اعتدال در انفاق ----- ۶۲
اشاره ----- ۶۲
نه گشاده‌دار دست، نه بسته به گردن! ----- ۶۲
اشاره ----- ۶۲
شأن نزول ----- ۶۳
روایت ----- ۶۴
حکایت ----- ۶۵
۵- تمثیل زندگانی دنیا ----- ۶۶
اشاره ----- ۶۶
۱- باغ بی‌حاصل ----- ۶۶
۲- مرغزار ناپایدار ----- ۶۸
اشاره ----- ۶۸
مذمّت دنیا در بیان امام علی (ع) ----- ۶۹
۳- زینت بی‌دوام ----- ۷۰

اشاره ----- ۷۰
حکایت ----- ۷۱
۴- متاع غرور ----- ۷۲
اشاره ----- ۷۲
تفسیر ----- ۷۳
مثل دنیا در بیان امام علی (ع) ----- ۷۳
حکایت ----- ۷۳
۶- تمثیل بتها ----- ۷۴
اشاره ----- ۷۴
۱- عبد ذلیل و مالک توانا ----- ۷۴
اشاره ----- ۷۴
شأن نزول ----- ۷۶
۲- مملوک معیوب، و آزاد عادل ----- ۷۶
اشاره ----- ۷۶
شأن نزول ----- ۷۷
تفسیر ----- ۷۷
۳- درمانده‌تر از مگس ----- ۷۸
اشاره ----- ۷۸
شأن نزول ----- ۷۸
توضیح: ----- ۷۹
۴- ذات بی‌شریک ----- ۷۹
اشاره ----- ۷۹
تفسیر ----- ۸۰
۵- گم گشته در اعماق درّه ----- ۸۰

اشاره ----- ۸۰
تفسیر ----- ۸۱
۶- خانه عنکبوت ----- ۸۱
اشاره ----- ۸۱
تفسیر ----- ۸۲
۷- سراب آب نما (بی‌پایگی عقاید مشرکان) ----- ۸۲
اشاره ----- ۸۲
اوضاع آشفته در عصر بعثت ----- ۸۳
۷- تمثیل کفران نعمت ----- ۸۴
اشاره ----- ۸۴
شهر نفرین شده ----- ۸۵
اشاره ----- ۸۵
شأن نزول ----- ۸۵
۸- تمثیل کافر و مؤمن ----- ۸۶
اشاره ----- ۸۶
۱- اسیر الههها و عبد "اللّه" ----- ۸۶
۲- نابینای کر و بینای شنوا ----- ۸۷
اشاره ----- ۸۷
تفسیر ----- ۸۸
۳- مرده زنده نما ----- ۸۹
اشاره ----- ۸۹
شأن نزول ----- ۹۰
تفسیر ----- ۹۱
۴- انسان وارونه ----- ۹۱

اشاره ----- ۹۱
شأن نزول ----- ۹۳
تفسیر ----- ۹۳
۵- گشاده سینه و سینه سخت ----- ۹۴
اشاره ----- ۹۴
تفسیر ----- ۹۵
۶- در باغ لاله روید و در شوره‌زار خس! ----- ۹۶
اشاره ----- ۹۶
تفسیر ----- ۹۷
حکایت ۱ ----- ۹۸
حکایت ۲ ----- ۹۸
حکایت ۳ ----- ۹۹
۷- آواز شبان و گوش حیوان ----- ۹۹
اشاره ----- ۹۹
شأن نزول ----- ۱۰۱
تفسیر ----- ۱۰۱
۸- در راه کویر ... (مدد خواهی از بتان) ----- ۱۰۲
اشاره ----- ۱۰۲
تفسیر ----- ۱۰۳
کفر و ایمان در نهج البلاغه ----- ۱۰۴
۹- تمثیل اعمال کافران ----- ۱۰۵
اشاره ----- ۱۰۵
۱- خاکستری در ره باد ----- ۱۰۵
اشاره ----- ۱۰۵

تفسیر ----- ۱۰۶
۲- سراب فریبنده ----- ۱۰۶
اشاره ----- ۱۰۶
تفسیر ----- ۱۰۷
۳- دریای ظلمت ----- ۱۰۸
اشاره ----- ۱۰۸
تفسیر ----- ۱۰۹
۱۰- تمثیل حقّ و باطل ----- ۱۱۰
اشاره ----- ۱۱۰
۱- درخت استوار و درخت بی‌ریشه ----- ۱۱۰
اشاره ----- ۱۱۰
تفسیر ----- ۱۱۱
۲- آب زلال و کف بی‌دوام ----- ۱۱۲
صحنه‌ای دیگر از تمثیل حق و باطل ----- ۱۱۲
اشاره ----- ۱۱۲
تفسیر ----- ۱۱۳
۱۱- تمثیل عالم بی‌عمل ----- ۱۱۵
اشاره ----- ۱۱۵
۱- سگ هار ----- ۱۱۵
اشاره ----- ۱۱۵
تفسیر ----- ۱۱۶
شأن نزول ----- ۱۱۷
داستان بلعم باعورا ----- ۱۱۷
پیامبر اسلام (ص): ----- ۱۱۷

۲- الاغ بارکش ---- ۱۱۸
اشاره ---- ۱۱۸
تفسیر ---- ۱۱۹
ارزش علم و عالم در اسلام ---- ۱۱۹
حکایت ---- ۱۲۳
۱۲- تمثیل یاران پیامبر ---- ۱۲۳
اشاره ---- ۱۲۳
جوانه‌های بالنده ---- ۱۲۳
شأن نزول ---- ۱۲۵
نکته ---- ۱۲۵
۱۳- تمثیل خشم مشرکین ---- ۱۲۶
اشاره ---- ۱۲۶
سینه‌های پر کینه ---- ۱۲۶
اشاره ---- ۱۲۶
تفسیر ---- ۱۲۶
شأن نزول ---- ۱۲۷
نسبتهای ناروا ---- ۱۲۷
۱۴- تمثیل قرآن ---- ۱۳۱
اشاره ---- ۱۳۱
گفتار شگفت ---- ۱۳۱
اشاره ---- ۱۳۱
تفسیر ---- ۱۳۳
حکایت ---- ۱۳۵
۱۵- تمثیل نور توحید ---- ۱۳۵

اشاره ----- ۱۳۵
چراغ فروزان (نور آسمانها و زمین) ----- ۱۳۵
اشاره ----- ۱۳۵
تفسیر ----- ۱۳۶
۱۶- تمثیل بهشت متّقیان ----- ۱۳۸
اشاره ----- ۱۳۸
روضه رضوان ----- ۱۳۸
۱۷- تمثیل عیسی ----- ۱۴۲
اشاره ----- ۱۴۲
آیتی عجیب ----- ۱۴۲
اشاره ----- ۱۴۲
تفسیر ----- ۱۴۳
شأن نزول ----- ۱۴۳
شرح عیسی در قرآن ----- ۱۴۴
۱۸- تمثیل زنان ----- ۱۴۵
اشاره ----- ۱۴۵
الف)- دو زن خائن ----- ۱۴۶
اشاره ----- ۱۴۶
شأن نزول ----- ۱۴۶
نصایح ----- ۱۴۷
ب)- دو زن نیکوکار ----- ۱۴۷
۱- آسیه همسر فرعون ----- ۱۴۷
۲- مریم دختر عمران ----- ۱۴۸
تفسیر ----- ۱۵۰

۱۹- تمثیل پیرزن نخ ریس ----- ۱۵۰
اشاره ----- ۱۵۰
عهد ناپایدار ----- ۱۵۱
اشاره ----- ۱۵۱
شأن نزول ----- ۱۵۱
نکته ----- ۱۵۲
۲۰- تمثیل استخوان پوسیده ----- ۱۵۲
اشاره ----- ۱۵۲
منطق سست ----- ۱۵۲
اشاره ----- ۱۵۲
شأن نزول ----- ۱۵۴
اشاره ----- ۱۵۴
بخش دوم تشبیهات قرآن ----- ۱۵۵
تشبیه و اقسام آن ----- ۱۵۵
۱- هنگامه قیامت ----- ۱۵۷
اشاره ----- ۱۵۷
۱- پشم حلّاجی شده ----- ۱۵۷
۲- ریگزار روان ----- ۱۵۷
۳- پاره فلز گداخته ----- ۱۵۸
۴- طومار در هم پیچیده ----- ۱۵۸
۲- حشر و قیامت ----- ۱۵۸
اشاره ----- ۱۵۸
۱- ملخهای سرگردان ----- ۱۵۹
۲- مستان وحشت‌زده ----- ۱۵۹

اشاره ----- ۱۵۹
شأن نزول ----- ۱۶۰
۳- پاهای لرزان ----- ۱۶۰
۴- دوندگان بی‌هدف ----- ۱۶۱
۵- فرمان سریع ----- ۱۶۲
۳- منکران قیامت ----- ۱۶۳
اشاره ----- ۱۶۳
۱- درازگوشان گریزان از شیر ----- ۱۶۳
۲- شعله‌های بلند و شراره‌های زرد ----- ۱۶۵
۴- نقمتهای جهنّم ----- ۱۶۷
اشاره ----- ۱۶۸
۱- گیاه تلخ (غذای جهنّمیان) ----- ۱۶۸
۲- حمیم جوشان (نوشیدنی دوزخیان) ----- ۱۶۹
۳- چهره‌های شب گونه ----- ۱۷۰
۵- نعمتهای بهشتی ----- ۱۷۱
اشاره ----- ۱۷۱
۱- پسران خوش سیما ----- ۱۷۱
۲- زنان زیبا چشم ----- ۱۷۲
۳- شراب معطّر ----- ۱۷۳
۴- جایگاه گسترده ----- ۱۷۴
۶- حکایات اقوام ----- ۱۷۴
اشاره ----- ۱۷۴
نخلهای مرده ----- ۱۷۵
اشاره ----- ۱۷۵

نکته ----- ۱۷۵
باد رحمت، باد عذاب ----- ۱۷۶
علفزار خشکیده ----- ۱۷۶
فیل سواران در دام ابابیل ----- ۱۷۸
قلبهای سنگی ----- ۱۷۹
اشاره ----- ۱۷۹
حالات قلب ----- ۱۸۰
گذرگاه خشک در دل دریا ----- ۱۸۰
پرواز کوه ----- ۱۸۲
موجی به بلندی کوه ----- ۱۸۳
اشاره ----- ۱۸۳
نکته ----- ۱۸۳
تدبیرهای بی اثر ----- ۱۸۴
چشمان مضطرب، نگاههای مات ----- ۱۸۵
رخسارهای پرخشم ----- ۱۸۵
دیدار تلخ با مرگ ----- ۱۸۷
نگاه محتضر ----- ۱۸۸
کتمان گران لجوج ----- ۱۸۹
گوشهای بسته ----- ۱۹۱
اشاره ----- ۱۹۲
تفسیر ----- ۱۹۲
حیوانهای شکم باره ----- ۱۹۲
اشاره ----- ۱۹۲
نکته ----- ۱۹۳

باغ سوخته ----- ۱۹۶
اشاره ----- ۱۹۶
تفسیر ----- ۱۹۶
نکته ----- ۱۹۷
حکایت صاحبان باغ ----- ۱۹۷
مأیوسان از آخرت ----- ۲۰۰
چوبهای خشک بر دیوار ----- ۲۰۰
اشاره ----- ۲۰۰
تفسیر ----- ۲۰۱
چهارپایان غافل ----- ۲۰۲
حصار بلند موج ----- ۲۰۳
گم شده در برهوت ----- ۲۰۳
مس شده شیطان ----- ۲۰۴
اشاره ----- ۲۰۴
تفسیر ----- ۲۰۵
سلاله خاک ----- ۲۰۵
کشتزار پاک ----- ۲۰۶
اشاره ----- ۲۰۶
تفسیر ----- ۲۰۷
مزرعه آخرت ----- ۲۰۸
اشاره ----- ۲۰۸
شأن نزول ----- ۲۰۸
رابطه انسان و دنیا ----- ۲۰۹
صدای ناهنجار ----- ۲۱۰

اشاره ----- ۲۱۰
نکته ----- ۲۱۱
سفیر رحمت ----- ۲۱۲
۷- آیات ربوبی ----- ۲۱۴
اشاره ----- ۲۱۴
۱- کشتیهای کوه پیکر ----- ۲۱۴
اشاره ----- ۲۱۴
تفسیر ----- ۲۱۵
نکته ----- ۲۱۵
۲- منزلهای ماه ----- ۲۱۶
حسن ختام ----- ۲۱۷
پیوستها ----- ۲۱۷
۱- امثال مخفی (پوشیده- کامنه) قرآن ----- ۲۱۷
۲- فهرست امثال سائره یا "ارسال المثل" ----- ۲۱۸
۳- آیه‌های نور (تشبیهات) ----- ۲۲۳
فهرستها ----- ۲۳۰
فهرست منابع و مآخذ ----- ۲۳۰
فهرست نامهای اشخاص ----- ۲۳۲
فهرست اسامی جایها ----- ۲۳۷
فهرست اقوام، خاندان و قبیله‌ها ----- ۲۳۸
فهرست کتابها ----- ۲۳۸
فهرست نام انتشارات ----- ۲۴۱
فهرست نام گروهها، فرق، مذاهب و بتها ----- ۲۴۲
فهرست حوادث، موضوعات و موجودات خاص ----- ۲۴۴

فهرست نامهای جانوران ----- ۲۴۴
درباره مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان ----- ۲۴۵

تشبیهات و تمثیلات قرآن

مشخصات کتاب

سرشناسه : ثواقب جهانبخش ، ۱۳۳۹ - عنوان و نام پدیدآور : تشبیهات و تمثیلات قرآن کریم/جهانبخش ثواقب. مشخصات نشر : قم: حبیب، ۱۳۸۹. مشخصات ظاهری : ۴۴۰ص. شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۶۱۱۹-۵۰-۵ وضعیت فهرست نویسی : فیپا یادداشت : کتابنامه : ص.۴۱۵-۴۲۰. یادداشت : نمایه. موضوع : قرآن -- امثال موضوع : قرآن -- امثال و حکم رده بندی کنگره : BP۸۴/۴/ث۹ت۵ ۱۳۸۹ رده بندی دیویی : ۲۹۷/۱۵۴ شماره کتابشناسی ملی : ۲۱۷۳۸۲۳

سخن نخست

امام سجّاد علیه السّلام ": اللّهم صلّ علی محمّد و اله و اجعل القران لنا فی ظلم اللّیالی مونسا و من نزعات الشّیطان و خطرات الوساوس حارسا و لاقدامنا عن نقلها الی المعاصی حابسا و لا لسنتنا عن الخوض فی الباطل من غیر ما افۀ مخرسا و لجوارحنا عن اقتراف الاثام زاجرا و لماطوت الغفلۀ عنّا من تصفّح الاعتبار ناشرا حتّی توصل الی قلوبنا فهم عجائبه و زواجر امثاله الّتی ضعفت الجبال الرّواسی علی صلابتها عن احتماله «".۱» - خداوندا به روان مقدّس محمّد و آل محمّد رحمت فرست و در شبهای تیره و تار، قرآن مجید را مونس ما ساز و از وسوسه‌های خطرناک شیطان در پناه قرآن ایمنمان فرمای. در پناه قرآن پای ما را از محیط معصیت بر کنار دار و زبان ما را لال نشده از یاوه گویی لال ساز و دستهای ما را از تعدّی و تجاوز کوتاه کن و پرده غفلت را از پیش چشم ما فرو انداز تا قلبهای ما به ادراک حقایق قرآن توفیق یابد و آن معانی "امثال "را که کوههای استوار از دریافت و حمل آن عاجزند، دریابد (_____. ۱) صحیفه کامله سجّادیه، ترجمه و نگارش جواد فاضل، چاپ هفتم، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ۱۳۵۶، دعای ۴۲، ص ۳۵۲. تشبیهات و تمثیلات قرآن، مقدمه، ص: ۲

فهرست مطالب

عنوان صفحه مقدمه ۱ مدخل: کلیّاتی در تعاریف، اقسام و فواید مثل ۹ مثل و معانی آن ۱۰ فواید مثل ۱۵ اقسام مثل ۲۰ امثال در میان اقوام ۲۳ امثال در میان ایرانیان ۲۵ مثل در قرآن ۲۹ اقسام امثال قرآن ۳۷ تألیفات در زمینه امثال قرآن ۴۱ امثال عرب ۴۵ بخش اوّل: تمثیلات قرآن ۵۳ تشبیهات و تمثیلات قرآن، مقدمه، ص: ۳ ۱- تمثیل منافقان ۵۵ ۱- گرفتاران ظلمت ۵۵ ۲- گمراهان متظاهر ۵۸ ۳- تاجران ضلالت ۶۲ ۴- عهدشکنان شیطان صفت ۶۴ غزوه بنی نضیر ۶۶ منافقین در بیان امام علی (ع) ۶۷ احوال منافقین ۶۸ ۲- تمثیل انفاق فی سبیل اللّه ۷۰ ۱- یک تخم، هفتصد دانه! ۷۰ ۲- باغ پر ثمر ۷۲ ۳- تمثیل انفاق ریاکارانه ۷۵ ۱- دانه بر سنگ سخت افشاندن! ۷۵ ۲- آتش در باغ (منّت و اذّیت و ریا، سوزاننده صدقه و انفاق) ۷۸ ۳- کشت بی ثمر (انفاق در راه مقاصد دنیوی) ۸۱ ۴- تمثیل اعتدال در انفاق ۸۳ نه گشاده‌دار دست، نه بسته به گردن! ۸۳ ۵- تمثیل زندگانی دنیا ۹۰ ۱- باغ بی‌حاصل ۹۰ ۲- مرغزار ناپایدار ۹۴ مذمّت دنیا در بیان امام علی (ع) ۹۶ ۳- زینت بی‌دوام ۹۸ ۴- متاع غرور ۱۰۱ تشبیهات و تمثیلات قرآن، مقدمه، ص: ۴ مثل دنیا در بیان امام علی (ع) ۱۰۳ ۶- تمثیل بتها ۱۰۵ ۱- عبد ذلیل و مالک توانا ۱۰۵ ۲- مملوک معیوب، و آزاد عادل ۱۰۸ ۳- درمانده‌تر از مگس ۱۱۲ ۴- ذات بی‌شریک ۱۱۴ ۵- گم گشته در اعماق درّه ۱۱۶ ۶- خانه عنکبوت ۱۱۸ ۷- سراب آب نما (بی‌پایگی عقاید مشرکان) ۱۲۱ اوضاع آشفته در عصر بعثت ۱۲۲ ۷- تمثیل کفران نعمت ۱۲۵ شهر نفرین شده ۱۲۵ ۸-

تمثیل کافر و مؤمن ۱۲۸ ۱- اسیر الههها و عبد "اللّه "۱۲۸ ۲- نابینای کر و بینای شنوا ۱۳۰ ۳- مرده زنده نما ۱۳۴ ۴- انسان وارونه ۱۳۸ ۵- گشاده سینه و سینه سخت ۱۴۳ ۶- در باغ لاله روید و در شوره‌زار خس! ۱۴۷ ۷- آواز شبان و گوش حیوان ۱۵۳ ۸- در راه کویر (مدد خواهی از بتان) ۱۵۸ کفر و ایمان در نهج البلاغه ۱۶۰ ۹- تمثیل اعمال کافران ۱۶۲ تشبیهات و تمثیلات قرآن، مقدمه، ص: ۵ ۱- خاکستری در ره باد ۱۶۲ ۲- سراب فریبنده ۱۶۵ ۳- دریای ظلمت ۱۶۹ ۱۰- تمثیل حقّ و باطل ۱۷۲ ۱- درخت استوار و درخت بی‌ریشه ۱۷۳ ۲- آب زلال و کف بی‌دوام ۱۷۶ ۱۱- تمثیل عالم بی‌عمل ۱۸۲ ۱- سگ هار ۱۸۲ داستان بلعم باعورا ۱۸۵ ۲- الاغ بارکش ۱۸۷ ارزش علم و عالم در اسلام ۱۸۹ ۱۲- تمثیل یاران پیامبر ۱۹۶ جوانه‌های بالنده ۱۹۶ ۱۳- تمثیل خشم مشرکین ۲۰۱ سینه‌های پرکینه ۲۰۱ نسبتهای ناروا ۲۰۳ ۱۴- تمثیل قرآن ۲۱۱ گفتار شگفت ۲۱۱ ۱۵- تمثیل نور توحید ۲۱۹ چراغ فروزان (نور آسمانها و زمین) ۲۱۹ ۱۶- تمثیل بهشت متّقیان ۲۲۵ روضه رضوان ۲۲۵ ۱۷- تمثیل عیسی ۲۳۲ تشبیهات و تمثیلات قرآن، مقدمه، ص: ۶ آیتی عجیب ۲۳۲ شرح عیسی در قرآن ۲۳۷ ۱۸- تمثیل زنان ۲۳۹ الف)- دو زن خائن ۲۳۹ ب)- دو زن نیکوکار ۲۴۳ ۱- آسیه همسر فرعون ۲۴۳ ۲- مریم دختر عمران ۲۴۵ ۱۹- تمثیل پیرزن نخ ریس ۲۴۹ عهد ناپایدار ۲۴۹ ۲۰- تمثیل استخوان پوسیده ۲۵۲ منطق سست ۲۵۲ اشاره ۲۵۶ بخش دوم: تشبیهات قرآن ۲۵۹ تشبیه و اقسام آن ۲۶۰ ۱- هنگامه قیامت ۲۶۴ ۱- پشم حلّاجی شده ۲۶۴ ۲- ریگزار روان ۲۶۵ ۳- پاره فلز گداخته ۲۶۵ ۴- طومار در هم پیچیده ۲۶۶ ۲- حشر و قیامت ۲۶۷ ۱- ملخهای سرگردان ۲۶۷ ۲- مستان وحشت زده ۲۶۸ ۳- پاهای لرزان ۲۷۰ تشبیهات و تمثیلات قرآن، مقدمه، ص: ۷ ۴- دوندگان بی‌هدف ۲۷۲ ۵- فرمان سریع ۲۷۲ ۳- منکران قیامت ۲۷۶ ۱- درازگوشان گریزان از شیر ۲۷۶ ۲- شعله‌های بلند و شراره‌های زرد ۲۷۹ ۴- نقمتهای جهنّم ۲۸۴ ۱- گیاه تلخ (غذای جهنّمیان) ۲۸۴ ۲- حمیم جوشان (نوشیدنی دوزخیان) ۲۸۶ ۳- چهره‌های شب گونه ۲۸۸ ۵- نعمتهای بهشتی ۲۹۱ ۱- پسران خوش سیما ۲۹۱ ۲- زنان زیبا چشم ۲۹۴ ۳- شراب معطّر ۲۹۶ ۴- جایگاه گسترده ۲۹۶ ۶- حکایات اقوام ۲۹۹ نخلهای مرده ۲۹۹ علفزار خشکیده ۳۰۳ فیل سواران در دام ابابیل ۳۰۶ قلبهای سنگی ۳۰۸ گذرگاه خشک در دل دریا ۳۱۱ پرواز کوه ۳۱۳ موجی به بلندی کوه ۳۱۵ تدبیرهای بی‌اثر ۳۱۷ تشبیهات و تمثیلات قرآن، مقدمه، ص: ۸ چشمان مضطرب، نگاههای مات ۳۱۹ رخسارهای پر خشم ۳۲۱ دیدار تلخ با مرگ ۳۲۳ نگاه محتضر ۳۲۵ کتمان گران لجوج ۳۲۸ گوشهای بسته ۳۳۲ حیوانهای شکم باره ۳۳۴ باغ سوخته ۳۴۰ حکایت صاحبان باغ ۳۴۳ مأیوسان از آخرت ۳۴۸ چوبهای خشک بر دیوار ۳۴۹ چهارپایان غافل ۳۵۱ حصار بلند موج ۳۵۳ گم شده در برهوت ۳۵۵ مس شده شیطان ۳۵۶ سلاله خاک ۳۵۷ کشتزار پاک ۳۵۹ مزرعه آخرت ۳۶۲ رابطه انسان و دنیا ۳۶۳ صدای ناهنجار ۳۶۶ سفیر رحمت ۳۶۹ ۷- آیات ربوبی ۳۷۳ ۱- کشتیهای کوه پیکر ۳۷۳ تشبیهات و تمثیلات قرآن، مقدمه، ص: ۹ ۲- منزلهای ماه ۳۷۶ حسن ختام ۳۷۸ پیوستها ۳۷۹ ۱- امثال مخفی (پوشیده- کامنه) قرآن ۳۸۰ ۲- فهرست امثال سائره یا "ارسال المثل "۳۸۳ ۳- آیه‌های نور (تشبیهات) ۳۹۳ فهرستها ۴۰۵ فهرست منابع و مآخذ ۴۰۶ فهرست نامهای اشخاص ۴۱۱ فهرست اسامی جایها ۴۲۱ فهرست اقوام، خاندان و قبیله‌ها ۴۲۳ فهرست کتابها ۴۲۵ فهرست نام انتشارات ۴۳۱ فهرست نام گروهها، فرق، مذاهب و بتها ۴۳۲ فهرست حوادث، موضوعات و موجودات خاص ۴۳۷ فهرست نامهای جانوران ۴۳۸ تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱

مقدّمه

تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲ قرآن شریف، کتاب هدایت انسانهاست (هدی للنّاس) «۱» و آنها را به بهترین و پایدارترین راه و مسیر نجات، هدایت می‌کند ".إِنَّ هذَا الْقُرْآنَ یَهْدِی لِلَّتِی هِیَ أَقْوَمُ ("اسری/ ۹). آیات قرآن، بیدار کننده دلهای خفته و جلا دهنده قلبهای غبار گرفته و انذار و فریادی است برای اهل غفلت تا در مسیر تحوّل و دگرگونی قرار گرفته و نفوس خود را در جهت نیل به کمالات انسانی تغییر دهند. در چنین حالتی، احوال اجتماعی آنها نیز بهبود می‌یابد «۲». قرآن برای اهل ایمان، شفاء و رحمت

است "؛وَ نُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ ما هُوَ شِفاءٌ وَ رَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ «"۳» و با آیات نورانی خود، راه رشد و کمال را بدانها می‌نمایانند. قرآن کریم، کتاب انسان‌سازی است و تکیه آن بر انسان و تربیت اوست. از این جهت یکی از عمیق‌ترین و پر محتوی‌ترین کتاب تربیتی در فرهنگ بشری است. این کتاب آسمانی، با واداشتن انسانها به تفکّر و تعقّل و تدبّر در آیات الهی و نظام آفرینش و موجودات اطراف خود و نظر در خلقت خویشتن و سیر در زمین و کند و کاو و تعمّق در سرگذشت اقوام پیشین و یافتن عوامل بقاء و سقوطشان، و نیز با معرفی انسانهای مقاوم و نمونه و بیان زندگانی رسولان الهی و غیره به تربیت، راهنمایی، رشد و هدایت آنها همّت می گمارد و در این راه از "تمثیل "که حقایق و واقعیات دور از ذهن را برای مردم نزدیک و مجسّم و قابل فهم می‌سازد، استفاده می‌کند و آن را به خدمت می گیرد و مسائل پیچیده و غیر محسوس را در قالب

(_____ ۱)- بقره/ ۱۸۵. (۲)- مضمون آیه شریفه: انّ اللّه لا یغیّر ما بقوم حتّی یغیّروا ما بانفسهم (رعد/ ۱۱). (۳)- اسری/ ۸۲. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳ " مثال "و حکایت، قابل درک اندیشه انسانها می‌سازد. و چون کتاب تربیت انسان است و نوری است که آنان را از ظلمات و تیرگیها خارج می‌نماید و به کرانه روشنایی رهنمونشان می‌سازد «۱»، و آنها را به حیاتی طیّب و نیکو، زنده می‌سازد «۲»، با زبانی که گویا زبان خودشان است و با بیان و کلامی که در محاورات روزانه‌شان هم به کار می‌برند، با آنان سخن می گوید و حقایقی چون: توحید و شرک، ایمان و کفر، حقّ و باطل، حقیقت زندگی دنیا، حقیقت انفاق، سیمای نفاق و مواردی دیگر را در قالب همین تمثیل، برای آنها، ساده و روان بیان می‌دارد. چرا که انسانها همه بر قلّه بلند معرفت و شناخت و علم قرار نگرفته و به آگاهیهای عمیق و اندیشه والا دست نیافته‌اند. اندکند کسانی که پرده پندار را دریده و بر سرچشمه حلاوت عشق و انس معبود نشسته باشند. آنها که آینه وجود از اغیار سترند و از او رنگ گرفتند، رنگ خدایی «۳»!، و به حیات طیّبه رسیدند؛ در اقلّیّتند. و خداوند برای این هدف بزرگ که راهنمایی و تربیت انسانهاست، از تمثیل استفاده می کند و ابایی هم ندارد از این که به چه چیز مثل زند. به پشه یا درشت‌تر از آن! سگ، الاغ یا ... آن کس که اهل ایمان و صاحب یقین است و دلش از مرض "زیغ "و تنگی و شک، پاک و مبرّاست، همه آیات قرآن را چه محکم و متشابه، ناسخ و منسوخ، مکّی و مدنی، کوتاه و طویل، و چه امثال و حکم آن، چه آیات راجع به عبادات و فرایض عملی از جمله جهادش را و غیره ... از جانب خداوند حکیم می‌داند و به همه آن ایمان دارد. چنین فردی دیگر "،نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَ نَكْفُرُ بِبَعْضٍ «"۴» نیست. هنگام شنیدن آیه جهاد، وحشت نمی کند «۵». به "أَقِمِ الصَّلاةَ "که رسید، کسل نمی‌شود «۶». چون سخن از انفاق شود، دست به گردن

(_____ ۱)- كِتابٌ أَنْزَلْناهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُماتِ إِلَى النُّورِ ... (ابراهیم/ ۱). (۲)- فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَياةً طَيِّبَةً (نحل/ ۹۷). (۳)- صِبْغَةَ اللَّهِ وَ مَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً وَ نَحْنُ لَهُ عابِدُونَ (بقره/ ۱۳۸). (۴)- نساء/ ۱۵۰. (۵)- مائده/ ۲۴، محمّد (ص)/ ۲۰، نساء/ ۷۸- ۷۷، توبه/ ۳۸ و ۸۷. (۶)- نساء/ ۱۴۲، توبه/ ۵۴. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴ نمی‌بندد «۱». سخن از هجرت و مبارزه که شد به زمین نمی‌چسبد «۲». آیات آخرت را برای تمتّع از زینت دنیا به "ثمن قلیل "نمی‌فروشد «۳». مسامحه در فرمان مبارزه با ظلم و ظالم روا نمی‌دارد «۴». او دیگر به مثلها خرده نمی گیرد «۵» و محکمات قرآن را وا نمی گذارد تا بیمارگونه پی متشابهات را گیرد «۶» و ... امّا آنان که "فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ "و "فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ، "فتنه گری می کنند «۷». به بعضی از آیات خداوندی ایمان آورند و به بعضی کافر شوند. راه اعوجاج و کجی در آن پویند یا به مذاق خویش به تفسیر آن پردازند. و گاهی هم خرده گیرند که اراده خدا از گفتن این مثلها چیست ... "؟ وَ لِيَقُولَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَ الْكافِرُونَ ما ذا أَرادَ اللَّهُ بِهذا مَثَلًا (" ...مدّثّر/ ۳۱) و این سخن خداست که می‌فرماید ": إِنَّ اللَّهَ لا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا ما بَعُوضَةً فَما فَوْقَها، فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَ أَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ ما ذا أَرادَ اللَّهُ بِهذا مَثَلًا" ... (بقره/ ۲۶) «خدا را باک از آن نیست که به پشه و چیزی بزرگتر از آن مثل زند پس هر مثل که آرد آنهایی که به خدا ایمان

آورده‌انـد می‌داننـد که آن مثـل از جـانب پروردگار آنها است. امّا کسانی که کافر شدنـد می‌گوینـد خـدا را از این مثل چه مقصود است. گمراه می‌کند به آن مثل بسیاری را و هدایت می‌کند بسیاری را و گمراه نمی‌کند به آن مگر فاسقان را.» لذا خداوند از پشه، مگس، الاغ، سگ، گوسفند، عنکبوت، درخت، کف، باد، خاکستر، سنگ، باران، آب، شخص تشنه، سراب، دانه، کشتزار و گیاه، انسان کور و کر و گنگ، تاریکی، روشنایی، سنبله، سبز شـدن، پژمرده شـدن، عجوزه، بنده و مولی و غیره، مثل آورده است و این مثلها که برای تربیت و عبرت و تـذّکر و بیـداری و فهم انسانها آورده غیر از آن حکایات و قصصـی است که بیان داشـته است. یعنی غیر از آدم و بهشت او، ابراهیم و آتش نمرود، موسـی و عصای اژدها و "ید بیضایش، "بیداد فرعون و ایمان آسیه، لوط و سنگباران قریـــــه "ســـــدوم، "هـــــود و قـــــوم درشـــــت انـــــدام عـــــاد، نـــــاقه صـــــالح (_____ ۱)- اسری/ ۲۹، یس/ ۴۷. (۲)- توبه/ ۳۸ و ۸۱، بقره/ ۲۴۶. (۳)- آل عمران/ ۱۸۷، توبه/ ۹، بقره/ ۱۷۴. (۴)- نساء/ ۷۵. (۵)- بقره/ ۲۴، مدّثّر/ ۳۱. (۶)- آل عمران/ ۷. (۷)- ... فَأَمَّا الَّذِینَ فِی قُلُوبِهِمْ زَیْغٌ فَیَتَّبِعُونَ ما تَشابَهَ مِنْهُ ابْتِغاءَ الْفِتْنَةِ وَ ابْتِغاءَ تَأْوِیلِهِ ... (آل عمران/ ۷). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۵ و قوم ثمود، شعیب و اصحاب "مدین "و "ایکه، "اصحاب "رسّ "و "فیل "و "کهف، "قوم "حجر "و "تبّع، "طالوت و جالوت، ذو القرنین و قوم یأجوج و مأجوج، و یونس و بطن ماهی، حکایت همراهی موسی و بنده‌ای دانا که او را خضر نامند. همچنین غیر از زکریّا و یحیی، مریم و عیسـی، قصّه یعقوب، یوسف و زن عزیز مصـر، داود و طنین صـدایش، مور و سـلیمان، هدهد و بلقیس، سـیل عرم و سـد مأرب، مردن و زنـده گشـتن عزیر و غیره است که این قصـص هم بیان شده شاید تفکّر کنند و عبرت گیرند ". فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ یَتَفَکَّرُونَ ("اعراف/ ۱۷۶) و عبرتی است برای صاحبـان عقـل و خرد ". لَقَـدْ کـانَ فِی قَصَصِـهِمْ عِبْرَةٌ لِـأُولِی الْأَلْبابِ" (یوسف/ ۱۱۱) این نکته را نیز باید متذکّر شد که تنها "راسخان فی العلم «۱ "»و "اولو العلم «۲ "»ها "عِبادِهِ الْعُلَماءُ «"۳»» و "عِبادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِینَ «"۴ "»و "مطهّرون- طاهر شدگان «"۵»» می‌تواننـد به حقیقت و کنه قرآن پی برنـد و به بطن آن راه یابنـد و آن فهمند که باشـد و آن شـنوند که گویـد و آن عمـل نماینـد که خواهـد و اینـان راه یافتگاننـد؛ هم آنـان که خداونـد به ایشـان نظر دارد و اینها صاحبـان انـدیشه‌های پـاک، خردهـای نـاب و نفس مطمئنّه‌انـد. کتابی که اینک تقـدیم اهل نظر می‌گردد، مشـتمل بر مجموعه‌ای از تمثیلات و تشبیهات قرآن کریم است و با این هدف فراهم آمده است که جوانان و مشـتاقان فرهنگ قرآنی ضـمن استفاده نمودن از این امثال، با آیات قرآنی و زبان قرآن آشـنا و مأنوس گردند و در قالب مثل، حقایق قرآنی را بهتر فهم و درک نمایند. این مجموعه همچنیـن می‌توانـد مـورد اسـتفاده آموزگـاران متعهـد و مربّیـان دلسـوز امـور تربیـتی قرار گیرد کـه عاشـقانه برای تربیت نونهالاـن و نوباوگان و نسل جوان این کشور و آشـنا ساختن آنان با تعالیم حیات بخش و نجات دهنـده اسـلام، کوشـش می‌نماینـد و در سـنگر مقـدّس تعلیـم و تربیـت بـه ترویـج اسـلام می‌پردازنـد و بـا تربیـت جوانـان ایـن بـازوان آینـده اسـلام، حرکـت اسـلامی را تـداوم (_____ ۱)- ... وَ مـا یَعْلَـمُ تَـأْوِیلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَ الرَّاسِخُونَ فِی الْعِلْمِ ... (آل عمران/ ۷) (۲)- شَـهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لا إِلهَ إِلَّا هُوَ وَ الْمَلائِکَةُ وَ أُولُوا الْعِلْمِ قائِماً بِالْقِسْطِ (آل عمران/ ۱۸) ... وَ ما یَعْقِلُهـا إِلَّا الْعـالِمُونَ. (عنکبوت/ ۴۳) (۳)- إِنَّمـا یَخْشَـی اللَّهَ مِنْ عِبـادِهِ الْعُلَماءُ (فاطر/ ۲۸) (۴)- سُـبْحانَ اللَّهِ عَمَّا یَصِـفُونَ إِلَّا عِبـادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِـینَ (صافات/ ۱۶۰ - ۱۵۹) (۵)- إِنَّهُ لَقُرْآنٌ کَرِیـمٌ فِی کِتـابٍ مَکْنُونٍ لاـ یَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ. (واقعه/ ۷۹ - ۷۷) تشبیهـات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۶ می‌بخشـند و از آن پاسـداری می‌کنند. آموزگاران و مربّیان محترم می‌توانند با بیانی رسا و زیبا در قالب همین مثلها، فرزندان اسـلام را به گرد قرآن مجتمع کنند و آنان را با قرآن آشـنا و همراه سازند و در صـحبتها و سـخنرانیهای خود از این امثال استفاده کنند. در شیوه نگارش این کتاب، سعی شده تا ابتدا یک قطعه کوتاه ادبی متناسب با موضوع آیه تمثیل نوشته شود و سپس آیه مورد نظر و ترجمه آن قرار گیرد. شأن نزول آیات هم در حدّ میسور آمده است و در مواردی نیز که لازم بوده، تفسیر مختصری آورده شده است. تفسیرهای لازم، با توجه به تفاسیر موجود دیگر، غالبا از تفسیر گرانقدر "المیزان "تألیف مرحوم علّامه

طباطبایی گرفته شده و برای ذکر شأن نزول آیات، عمدتا به کتاب "نمونه بیّنات در شأن نزول آیات "اثر محمّد باقر محقّق مراجعه شده است. مطالب کتاب در دو بخش "تمثیلات "و "تشبیهات "تنظیم شده است، اگرچه تفکیک آنها از هم دشوار است. چرا که آیات تمثیلی قرآن، خود متضمّن تشبیهات نیز هستند. کلیّاتی نیز در تعاریف، انواع و فواید مثل، اقسام امثال قرآن و غیره در مدخل کتاب که قبل از بخشهای اصلی قرار گرفته، آمده است. اصل این نوشته مربوط به سالهای ۶۴- ۶۳ (ایّام جوانی عمر) است و به مرور تغییراتی در آن به عمل آمد و نکاتی نیز بر اصل افزوده گشت تا به صورت کنونی در آمد. با این حال، ادّعایی نیست که این هم متاعی است بی‌عیب و گفته‌هایی است تازه و بی‌بدیل. حتّی شاید برگ سبزی هم نباشد که گوییم تحفه درویش است یا گل سرخی است هدیه بهار! لیکن در خود، آیاتی را همراه دارد که نور است و هدایت. بهار قلوب مؤمنین است «۱» و

(_____۱)- حضرت علی (ع) می‌فرماید ":و تعلّموا القران فانّه احسن الحدیث و تفقّهوا فیه فانّه ربیع القلوب و استشفوا بنوره فانّه شفاء الصّدور و احسنوا تلاوته فانّه انفع القصص.- و قرآن را بیاموزید که نیکوترین گفتار است. و در آن اندیشه و طلب فهم کنید که قرآن بهار دلهاست و به نور هدایت آن شفا و بهبودی بخواهید که قرآن شفای سینه‌هاست و آن را نیکو بخوانید که سودمندترین گفتار است. ("نهج البلاغه فیض الاسلام، خطبه ۱۰۹) در سخنی دیگر نیز می‌فرماید ... "و فیه ربیع القلب و ینابیع العلم و ما للقلب جلاء غیره ... و در آن است بهار دل و چشمه‌های علم و دانش، و دل را جز آن صیقلی نیست (".نهج البلاغه، خطبه ۱۷۵) و امام صادق (ع) از قول ایشان نقل می کند که به یارانش فرمود ":بدانید که همانا قرآن راهبر روز است و تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۷ روشنایی دیدگان متّقین. از هر سخن زیباتر، از هر کلام برتر، از هر تحفه گرانبهاتر و از هر اثر و یادبودی بادوام‌تر. کاستیهای این قلم شکسته و نارساییهای این زبان الکن را، فروغ خیره کننده همین آیات نورانی می‌پوشاند و دل به همین نیز خوش داریم! در ابتدای راه و در آغاز کار و در شباب عمر در کنار خوان پر متاع و همیشگی قرآن نشستیم و از او طلبیدیم که شاید خدمتی محسوب آید- آن هم اگر مقبول خالق اوفتد- با این هدف بر لب بحر وسیع تنزیل الهی و بر کرانه معدن انوار هدایت، خاضعانه در آمدیم و درمانده‌وار دست حاجت در آن زدیم و کفی برگرفتیم و بهره‌مان این دادند که به پیشگاه شما اهل ایمان تقدیم می‌شود. چاره‌ای نیست چون ":وَ ما أُوتِیتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِیلًا ("اسری/ ۸۵) خوبیهای آن از قرآن مجید است، فرا گیرید. عیب و نقصهایش از این بنده خدا، که آن را هم چشم فرو پوشید و عفو روا دارید بر تهی علمان! (و العافین عن النّاس «۱») تذکّرات و ارشادات را با دیده منّت از جان پذیرایم. امید است که این وجیزه گامی هر چند ناچیز در جهت خدمت به اسلام و انقلاب اسلامی محسوب شود. انشاء اللّه، و العاقبة للمتّقین. جهانبخش ثواقب عضو هیأت علمی دانشگاه شیراز ()

_____پرتو افکن شب تار اگر چه در سخنی و ناداری باشد. اعلموا انّ القران هدی النّهار و نور اللّیل المظلم علی ما کان من جهد و فاقة. (ابی جعفر محمّد بن یعقوب کلینی، اصول کافی، ج ۴، ترجمه سیّد هاشم رسولی محلّاتی، تهران: انتشارات علمیّه اسلامیّه، بی‌تا، ص ۴۰۰) (۱)- آل عمران/ ۱۳۴. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۹

مدخل کلیّاتی در تعاریف، اقسام و فواید مثل

مثل و معانی آن

مثل یک شعبه مهم از ادبیات هر زبان و نماینده ذوق فطری، قریحه ادبی، افکار، عادات، اخلاق و احساسات اهل آن زبان است. مثل، قدیمی‌ترین ادبیات بشر است. انسان پیش از آن که شعر بگوید و قبل از آن که خط بنویسد، اختراع امثال نموده و در

محاورات خود به کار برده است. با این حال مبدأ پیدایش مثل مشخّص نیست «۱». از نظر لغوی، مثل، کلمه‌ای است عربی و مشتق است از مثل یمثل مثولا به معنی شباهت داشتن چیزی به چیز دیگر یا به معنی راست ایستادن و بپاخاستن. این کلمه در عربی به چند معنی آمده است: ۱- مانند و شبیه ۲- برهان و دلیل ۳- مطلق سخن و حدیث ۴- پند و عبرت ۵- نشانه و علامت و آیت «۲». در کتب لغت و فرهنگ به معانی مختلف مثل اشاره شده است از جمله "فرهنگ لاروس "معانی زیر را برای آن ذکر می‌کند: المثل: ۱- مانند. همتا، ۲- صفت ۳- سخن. داستان. قصّه ".بسط له مثلا: برای او داستانی گفت ".۴- دلیل ".اقام له مثلا: برای او دلیل آورد. "۵- پند. اندرزی که آیندگان از آن پند گیرند ".و جعلناه مثلا لبنی اسرائیل: و آن را برای بنی اسرائیل پندی قرار دادیم ".۶- ضرب المثل. مانند ":فی الصّیف ضیّعت اللّبن: در تابستان شیر را تباه کردی ".۷- داستان اسطوری که از زبان جانوران یا جمادات گفته شود مانند داستانهای کلیله و دمنه.

(_____ ۱)- رک: احمد بهمنیار، داستان نامه بهمنیاری، به کوشش فریدون بهمنیار، چاپ دوم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۶۹، مقدّمه (ص "ز "و "یا) "احمد بهمنیار"، مثل چیست "؟مجلّه یغما، شماره دهم (سال اوّل دی ماه ۱۳۲۷)، ص ۴۳۴. (۲)- یغما، سال دوم، شماره ۲ و ۳ (اردیبهشت و خرداد ۱۳۲۸)، صص ۵۰- ۴۹.- داستان‌نامه بهمنیاری، مقدّمه (بد). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۱ داستان تمثیلی «۱». در "المنجد فی اللّغة، "مثل به امثال جمع بسته شده و برای آن معانی زیر آمده است: شبه، نظیر، حدیث، عبرت، صفت، حجّت «۲». در فرهنگ فارسی «۳» آمده است: مثل ۱ ،lasaM- مانند، نظیر ۲- داستان، قصّه، حکایت، افسانه. ۳- داستانی (واقعی یا افسانه‌ای) که در میان مردم شهرت یافته و آن را برای ایضاح مطلب و مقصود خود به نثر یا نظم حکایت کنند. ۴- عبرت ۵- پند، اندرز: جمع آن، امثال. بین مثل، حکمت و پند و اندرز (به معنی اصل) باید فرق گذاشت. فرهنگ آنندراج نیز، مثل را به امثال جمع بسته و در معنی آن آورده است: مانند و همتا و داستان و دلیل و حدیث و علمای معانی گویند که مثل در محاورات حکم برهان دارد در عقلیّات «۴». در "اقرب الموارد «۵ "،"معجم متن اللّغة «۶ "،"منتهی الارب «۷ "و دیگر فرهنگ‌نامه‌ها همین معانی (که در بالا بدانها اشاره شد) برای مثل آمده است. در تفاسیر کشّاف و جوامع الجامع "،حال "را نیز از معانی مثل شمرده است «۸».

(_____ ۱)- خلیل جرّ، فرهنگ لاروس، ترجمه حمید طبیبیان، ج ۲، چاپ دوم، تهران: انتشارات امیر کبیر، ۱۳۶۷، ص ۱۸۲۴. (۲)- لویس معلوف، المنجد، چاپ دوم، تهران: انتشارات اسماعیلیان، ۱۳۶۵، ص ۷۴۶. (۳)- محمد معین، فرهنگ فارسی، ج ۳، چاپ هشتم، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ۱۳۷۱، ص ۳۸۵۷. (۴)- محمد پادشاه متخلّص به شاد، فرهنگ آنندراج، ج ۶، تهران: انتشارات کتابخانه خیام، ذیل مثل. (۵)- سعید الخوری الشرتوتی اللبنانی، اقرب الموارد شیخ محمد الاخوندی، جزء ثانی ":المثل، لغة فی المثل للشبه و النظیر و الصفة. جمع: امثال ... و العبرة ("۶)- تألیف شیخ احمد رضا، ج ۵، بیروت: دار مکتبة الحیاة، ۱۳۸۰، ص ۲۴۵ ".المثل: الشّبه، الحدیث، الحجّة، العبرة، صفت. ("۷)- عبد الرحیم بن عبد الکریم صیفی، منتهی الارب فی لغة العرب، ج ۳، چاپ اسلامیه، ۱۳۷۷، ص ۱۱۷۰ ".مثل: مانند و همتا و داستان و دلیل و حدیث. امثال جمع ("۸)- تفسیر کشّاف از زمخشری (۵۳۸ ه)، ج ۴، قاهره، ۱۳۵۴. تفسیر جوامع الجامع از طبرسی (امین الدین ابو علی)، تصحیح ابو القاسم گرجی، جزء اوّل، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۴۱۴، ص ۲۳. (مثلهم، ای حالهم ...) نیز- رک: علی اکبر قرشی، قاموس قرآن، ج ۶، چاپ هشتم، تهران: دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۶۱، ص ۲۳۳. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۲ " میبدی، "مثل را به معانی "نمون "،"صفت "و "شبیه "آورده و می‌نویسد: مثل در اصل به معنی نظیر است. یقال- مثل و مثل و مثیل کشبه و شبه و شبیه «۱ ". ابو الفتوح رازی "در تفسیر خود، مثل را به "داستان "ترجمه کرده است. وی می‌نویسد ": ضرب مثل را معنی وصف و بیان باشد از طریق تشبیه حالی به حالی، چنانچه گفت: ضرب لکم من انفسکم. ای وصف لکم. و گفته‌اند ضرب العدد فی العدد، از این باب باشد و ضرب نوع باشد. یقال ضرب من الضّرب یعنی نوع من الانواع و

مثل و مثل یکی باشد چون شبه و شبه ... اگر چه مثل شبه باشد فرقی ظاهر است در اصل وضع و عرف از میان تشبیه و تمثیل. چه تشبیه را نهاد این باشد که: زید کعمرو، و هذا کذلک، تمثیل این باشد مثل کذا و کذا «۲ "».اصل مثل در زبان سامی با تعبیرات مختلف آمده است: در عربی: مثل، در عبری مثل aM [as] [l، در زبان آرامی متل M [lat، در زبان حبشی مثل leseM و دراکدی ۳» mulseM». در زبان فارسی، لغاتی که برای مفهوم "مثل "دیده می‌شود عبارت است از: داستان، دستان، سان، نمود، نمودار، افسانه، فسانه و غیره «۴». کلمه مثل علاوه بر معنی لغوی آن، در اصطلاح علم ادب نیز دارای تعاریف و تقسیمات مختلفی است و عالمان این رشته در تعریف و فواید مثل و جنبه‌های گوناگون آن، بسیار سخن گفته‌اند ". مبرّد "از پیشوایان علم و ادب، مثل را به معنی شباهت گرفته و آن را چنین تعریف می‌کند ":المثل مأخوذ من المثال و هو: قول سائر یشبّه به حال الثّانی بالاوّل و الاصل فیه التّشبیه ... «۵ ("»مثل از مثال گرفته شده و آن گفتاری رایج است که به وسیله آن حال دوم را به حال اوّل یعنی

(_____ ۱)- ابو الفضل رشید الدّین المیبدی، کشف الاسرار و عدّة الابرار، ج ۱، تهران، مطبعه مجلس، ۱۳۳۱ ش، ص ۸۴. (۲)- شیخ ابو الفتوح رازی، الروض الجنان و روح الجنان، تصحیح علی اکبر غفاری، ج ۱، تهران: کتابفروشی اسلامیه، ۱۳۵۲ ش، ص ۱۱۴. (۳)- رودلف زلهایم، الامثال العربیة القدیمه، ترجمه و تعلیق به عربی رمضان عبد التّواب، الطبعة الاولی، لبنان: مؤسّسة الرّسالة، ۱۳۹۱ ه، ص ۲۱. (۴)- علی اکبر دهخدا، لغت نامه، ج ۲۳، ص ۴۰ که با توجه به لغت نامه‌ها و فرهنگهای مختلف آورده است. نیز رک: علی اصغر حکمت، امثال قرآن، چاپ دوم، تهران: بنیاد قرآن، ۱۳۶۱، ص ۱۱۹. (۵)- رک: احمد بن محمد بن احمد المیدانی، مجمع الامثال، چاپ سوم، دار الفکر، ۱۳۹۳ ه (۱۹۷۲ م.)، ص ۵. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۳ حالت موجود را به حالتی که سابق بر آن و شبیه بدان بوده است تشبیه می‌نمایند. حال دوم یا حالت موجوده مشبّه است و حال اوّل یا حالت سابق مشبهٔ به ".) ابن سکیت ("۲۴۴- ۱۸۶ ه.) می‌گوید: المثل لفظ یخالف لفظ المضروب له و یوافق معناه معنی ذلک اللّفظ، شبّهوه بالمثال الّذی یعمل علیه غیره «۱ "». مثل جمله‌ای است که با ممثّل خود در لفظ مخالف، و در معنی، متّحد و موافق باشد ".بعضی مثل را از مثول به معنی راست ایستادن گرفته و گفته‌اند: مثل حکمی است که صدق و صحّت آن در نزد عقول مسلّم و راست آمده باشد «۲ "». شریشی "شارح "مقامات حریری "درباره مثل گوید ": المثل عبارة عن تعریف لا حقیقة له فی الظّاهر و قد ضمّن باطنه الحکم الشّافیه «۳ ("»مثل عبارت است از کلمه‌ای که در ظاهر آن حقیقتی نیست ولی در باطن دربردارنده معانی عالیه و تعالیم پر مغزی است ".) راغب ("متوفی ۵۰۲ ه) می‌گوید: مثل قولی است درباره چیزی که شبیه است به قولی درباره چیز دیگر تا یکی آن دیگری را بیان و مجسّم کند «۴». یکی از نویسندگان ایرانی در بحثی که درباره فواید و محسّنات امثال دارد، ضمن بیان تعاریف دیگران از مثل، خود چنین تعریفی را ارائه می‌دهد ": مثل جمله‌ای است مختصر، مشتمل بر تشبیه یا مضمون حکیمانه که به واسطه روانی الفاظ، روشنی معنی و لطافت ترکیب، بین عامه مشهور شده و آن را بدون تغییر یا با تغییر جزیی در محاورات خود به کار برند «۵"».

(_____ ۱)- مجمع الامثال میدانی، ص ۵.

(۲)- داستان‌نامه بهمنیاری، مقدّمه (ص یه). (۳)- رک: امثال قرآن حکمت، ص ۱. ابراهیم خان منقّح مدّعی العموم اوّل، علم ادب، قسمت اوّل، اصفهان: مطبعه سعادت بی‌تا، ص ۲۰. (۴)- راغب الاصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، تهران، ۱۳۷۳ ذیل مثل. (۵)- بهمنیار، همان مأخذ، مقدّمه (ص یو). - ادباء فرانسه که مثال را پارابل (elobaraP) و یا کمپارزن (nosiarapmoc) و یا راپروشمان (tnemehcorpaR) گویند مثل را چنین تعریف کرده‌اند که عبارت است از مقایسات مجازی که در تحت رنگهای حقیقی خود ظاهر می‌سازد یک فعلی را که به کار می‌رود برای اثبات و نشان دادن یک حقیقتی که از نوع دیگر به شمار آید و با آن یک ارتباط ساده‌ای را اتّخاذ کند. (علم ادب، قسمت اوّل، ص ۲۱) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۴ " ملا فتح اللّه" کاشانی در تفسیر خود، ضمن اشاره به این که اصل لغت مثل به معنی نظیر است درباره آن می‌نویسد ... ":و بعد از آن شایع گشته

در قولی سائره که تمثیل مضرب آن به مورد آن شده باشد و آن مضروب نمی‌شود مگر در جایی که در آن غرابتی باشد و لهذا محفوظ علیه است از تغییر. و بعد از آن مستعار شده برای هر حالی یا قصّه یا صنعتی که آن را شأنی باشد و در آن غرابتی بود «۱"».

آلوسی (۱۲۷۰ ه) درباره معانی مثل می‌نویسد ": انّ المثل یستعمل فی ثلاثهٔ معان فستعمل بمعنی الشّبیه فی اصل اللّغهٔ، و بمعنی القول السّائر المعروف فی عرف اللّغهٔ، و بمعنی الصّیغهٔ الغریبهٔ و هو معنی مجازی له مأخوذ من المعنی العرفی بعلاقهٔ الغرابهٔ لانّ المثل انّما یسیر بین النّاس لغرابته «۲ "».مثل در سه معنی به کار برده می‌شود: ۱- در اصل لغت به معنی شبیه استعمال می‌شود، ۲- در عرف لغت به معنی قول سائر، ۳- به معنی صفت غریب که معنی مجازی است و از معنی عرفی به واسطه پیوندی که با غرابت دارد اخذ می‌شود. زیرا مثل بین مردم به واسطه غرابت و شگفتی آن جریان می‌یابد. بنابراین، مثل، گفته‌ای است که یک گفته دیگر باشد که مفهوم آن را واضح کند. وصف یک کیفیّت یا کمّیّت یا صورت یا سیرت از روی ستایش یا نکوهش، هم مانند کردن چیزی به چیزی. مثل لازم نیست که همواره واضح گفته شده باشد بلکه برخی از مثل گویان در تطبیق چیزی به چیز دیگر، عبارت مثل را دقیق‌تر و پیچیده‌تر کرده‌اند که خواننده یا شنونده تا درست در آن فکر و تأمّل نکند مقصود گوینده را نمی‌فهمد. در امثال نکات اخلاق و حکمت بیان شده‌اند. در دنیا ملّتی نیست که امثال نداشته باشد به ویژه کتب دینی چه تورات و چه انجیل و چه قرآن، امثال بلیغ و (_____ ۱)- تفسیر منهج الصّادقین، تصحیح میرزا ابو الحسن شعرانی، تهران: انتشارات اسلامیه، بی تا، ص ۱۰۲ ". امام فخر رازی "نیز شبیه همین گفتار را دارد ":المثل فی اصل کلامهم بمعنی المثل و هو النّظیر، و یقال مثل و مثل و مثیل، کشبه و شبه و شبیه ثمّ قیل للقول السّائر الممثّل مضربه بموردہ: مثل، و شرطه ان یکون قولا فیه غرابهٔ من بعض الوجوه- ".مثل در اصل کلام ایشان به معنی مثل است و آن را نظیر گویند ... آنگاه هر سخنی را که در میان مردم می گردد و به عنوان تمثیل در جای خود به کار می‌رود مثل گویند و شرط آن این است که سخنی باشد که از برخی جهات در آن غرابتی باشد. (رک: تفسیر کبیر، جزء اوّل، چاپ سوم، بیروت: دار احیاء تراث العربی، بی‌تا، ص ۷۳) (۲)- آلوسی (۱۲۷۰ ه)، روح المعانی، ج ۳، بولاق، ۱۳۱۰، ص ۱۶۲. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۵ فصیح دارند «۱».

فواید مثل

مثل به منزله واعظی شیرین زبان و ناصحی مهربان است که افراد ملّت را با لسانی ساده و بیانی دلچسب و ملایم به پیروی اخلاق حسنه و ترک اعمال نکوهیده دعوت کرده، اخلاق و افکار آنها را به بهترین ترتیبی تهذیب و تنویر می‌نماید. واعظ و خطیب، هر قدر شیرین سخن باشد ممکن است وعظ و خطابه او در بعضی مستمعین، تولید کسالت و ملال کند، لیکن امثال از این نقص مبّرا بوده و هر گوشی از شنیدن آن لذّت می‌برد و هیچ کس از مطالعه آن خسته و دلتنگ نمی‌شود «۲». امثال نزد همه اقوام وجود دارد. آینه‌ای است که نمودار حیات آنهاست و عادات و آداب و عقاید آنها و شیوه زندگانی فردی و اجتماعیشان را به آنها نشان می‌دهد. این امثال برای اقوام، میزان و نمودار دقیقی در پیروزیها و افولها، سختیها و نعمتها، و در آداب و لغاتشان به شمار می‌رود «۳ "».ابن عبدربه "در کتاب خود در این باره آورده است ": مثل: آرایش و زینت کلام است و جوهر لفظ و شیرینی معنی و مفهوم ... عرب آن را اختیار کرد، عجم به آن رو آورد، در هر زمان و با هر زبان به آن سخن گفته شده است. مثل از شعر پایدارتر و از خطابه برتر است و چیزی از ارزش آن نمی کاهد و جای آن را نمی گیرد ... «۴ "»امثال مواعظ بالغه‌ای هستند که در نتیجه تجربه‌های طولانی و از فکرهای متین پیدا می‌شوند «۵»، و در حیات انسانها از اهمیّت خاصی برخوردارند. در فواید و حسن تأثیر مثل، سخن بسیار گفته شده است. صاحب "روضهٔ الامثال "پس از ذکر مثلهای نقل شده از پیامبر اسلام (ص)، به بیان فواید گوناگون مثل می‌پردازد از جمله این که مثل شعبه‌ای از بلاغت است که در علم معانی و بیان، ده وجه دارد مانند: استعاره، تشبیه، کنایه، ایجاز، اطناب، مغالطه، تضمین، استدراج، مبادی و تخلّص.

(_____ ۱)- عباس مهرین شوشتری، فرهنگ لغات قرآن، چاپ چهارم، تهران: انتشارات گنجینه، ۱۳۵۹، ص ۴۶۷. (۲)- داستان نامه بهمنیاری، مقدّمه (ص یج). یغما، سال دوم، شماره اوّل (فروردین ۱۳۲۸)، ص ۵. (۳)- زلهایم، همان مأخذ، ص ۷. (۴)- عقد الفرید، ج ۳، بیروت: دار الکتاب العربی، ۱۳۸۴، ص ۶۳. (۵)- جرجی زیدان، تاریخ ادب اللغة العربیه، جزء اوّل، طبع دوم، ص ۴۰. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۶ وی گوید "در مثل لطف و تأثیری است که در سخنان دیگر نیست «۱ "».تمثیل برای مزید توضیح و نزدیک نمودن امر معقول است به محسوس و نیز برای تثبیت و جایگزین نمودن مطلب است در ذهن مخاطب «۲». از "ابن مقفع ("متوفی ۱۴۳ ه) روایت است که گفت ":اذا جعل الکلام مثلا کان اوضح للمنطق و انق للسّمع و اوسع لشعوب الحدیث «۳ ("».هر گاه کلام را به صورت مثل آورند، برای گفتار واضح‌تر و برای گوش زیباتر و برای اقسام سخن وسیعتر می‌شود ".) ابراهیم نظام ("متوفی ۲۲۱ ه) از چهار ویژگی در مثل نام می‌برد که در کلامهای دیگر پیدا نمی‌شود: ایجاز در لفظ و رسیدن به معنی و حسن تشبیه و خوبی کنایه. بنابراین مثل نهایت بلاغت است ". یجتمع فی المثل اربعة لا- تجتمع فی غیره من الکلام: ایجاز اللّفظ و اصابة المعنی و حسن التّشبیه وجودة الکنایة، فهو بلاغة النّهایة «۴. "»ابو عبید قاسم بن سلام (متوفی ۲۲۳ ه) نیز از سه وصف مطلوب که در امثال مجتمع است یاد می‌کند که عبارتند از: اختصار لفظ و صحّت معنی و حسن تشبیه. وی درباره امثال عرب گوید که مثل رشته و شعبه‌ای از فلسفه و حکمت عرب در زمان جاهلیّت و عصر اسلام است که در اثنای سخن می‌آورند و به وسیله آن، مقصود خود را به کنایه که- ابلغ از تصریح است- ادا می‌کنند «۵ "». ابو هلال عسکری ("متوفی سنه ۳۹۵ ه) در اهمیّت مثل می‌گوید ":انسان پس از سلامت سخن از غلط و لحن به شاهد و مثل و کلمه سائره محتاج است. زیرا مثل بر فخامت منطق می‌افزاید و جامه قبول بر او می‌پوشاند و ارزش آن را در دلها و شیرینی آن را بر سینه‌ها زیاد می‌کند، و دلها را به حفظ آن می‌خواند، و آن را در اوقات مذاکره و هنگام صحبت و یا در میدان مجادله و مباحثه به (_____ ۱)- احمد بن عبد اللّه الکوزکنانی، روضة الامثال، نسخه چاپ ۱۳۲۵ هجری، ص ۲. (۲)- میرزا حمد ثقفی، روان جاویدان در تفسیر قرآن، ج ۱، چاپ دوم، تهران: انتشارات برهان، ۱۳۹۸، ص ۳۶. (۳)- مجمع الامثال میدانی، ص ۶- احمد تیمور باشا، الامثال العامیه، قاهره: مطبعة الاستقامة، بی‌تا، ص ۷. (۴)- مجمع الامثال، ص ۶. الامثال العامیه، ص ۷. (۵)- کتاب الامثال، به نقل از داستان نامه بهمنیاری، مقدّمه (ص یه). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۷ کار می‌برند ... «۱ "»در تفسیر بصائر، مثل به داستان ترجمه شده و درباره آن آورده است: مثل مانند کردن است معنی خفی پوشیده را که به بدیهه آن را در نیابند و اوّل فکر از دریافت آن فرو ماند به نمونه ظاهر که به زودی آن را دریابد و در اوّل مرتبه قبول کند تا خرد در تصوّر آن معنی معقول بدین نمونه محسوس کمک گیرد و به مدد تصدیق او بر سر هدایت شود و هر سخنی که به مثال مؤکّد باشد هر آینه زودتر به فهم رسد و در دل زیادت اثر کند و در ذهن دیرتر بماند و موضوع آن لطیف‌تر باشد و مقاصد بسیار در الفاظ اندک درج افتد و اغراض دور در معرض معنی نزدیک تقریر پذیرد «۲». به عقیده "علّامه طباطبایی، "مثل در حقیقت یک قصّه واقعی و یا فرضی است که گوینده از جهاتی آن را شبیه به قصّه مورد نظر خود می‌داند و لذا در کلام خود ذکرش می‌کند تا ذهن شنونده از تصوّر آن، قصّه مورد نظر را کاملتر و بهتر تصوّر کند، نظیر این که وقتی می‌خواهد بگوید من هیچ چیز ندارم، می‌گوید: (من نه شتر ماده دارم نه نر) و یا وقتی به شنونده بگوید آن وقت که باید کاری کرده باشی نکردی، می‌گوید: (تو در تابستان شیر را فاسد کردی) و از این قبیل مثلها که قصّه‌هایی است که روزی واقع شده و با ذکر آن شنونده را به یاد آن می‌اندازد که آن را با قصّه مورد کلام تطبیق نموده مطلب مورد کلام را بهتر و روشنتر بفهمد و لذا می‌گویند امثال هیچ وقت تغییر نمی‌کنند «۳». وی در جای دیگر می‌گوید که مثل یعنی وصف، ولی غالبا در مورد مثلی که در افواه شایع (_____ ۱)- جمهرة الامثال، ج ۱، چاپ مصر، ص ۳. این کتاب در حاشیه مجمع الامثال میدانی (طبع بالمطبعة الخیریه سنه ۱۳۴۰ ه) نیز چاپ شده است.

(۲)- معین الـدین محمد بن محمود نیشابوری، تفسیر بصائر یمینی، تصـحیح علی رواقی، ج ۱، انتشـارات بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۹، ص ۴۰. یکی از علما که عمدتا در سـخنان خود از تمثیل استفاده می کند در این باره می‌نویسد: «زبان تمثیل، زبانی است گویا، شیوا و رسـا. مثال اگر مناسب باشـد و با دقت و هوشـیاری به کار گرفته شود، عمق مطلب را مجسم می کنـد، تاریکیهای آن را می‌زدایـد. مجهولاـت مطلب را بـا معلومـاتی که از تمثیـل به دست می‌آیـد تطـبیق می‌دهـد و نقـاط مبهم و نکـات دشوار آن را روشن و آسـان می‌سـازد و آنگـاه هر کسـی نسـبت به میزان مطالعات و آگاهیهایش و به انـدازه نیروی درک و انـدیشه‌اش از آن مثال، اطلاعاتی به دست می‌آورد و از طریق همین اطلاعات، مطلب اصلی را نیز درک می کند.» (محی الدین حائری شیرازی، مقدّمه‌ای بر علوم انسانی اسلامی، شیراز: انتشارات نوید، ۱۳۶۳، ص ۹). (۳)- محمد حسـین طباطبایی، تفسـیر المیزان، ترجمه محمد باقر موسوی همدانی، ج ۴، قم: مؤسسه مطبوعات دار العلم، بی‌تا، ص ۲۳۹. تشبیهـات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۸ است استعمال می‌شود. یعنی معنایی را که برای شنونده مخفی است با امری محسوس یا شبه محسوس که با ذهن آنان مأنوس باشد و فهمشان آن را دریافت کند بیان کنند و در نتیجه شـنونده با شنیدن مثل به معنای عقلی‌ای که گوینده قصد بیان آن را داشته منتقل شود «۱». مثل به معنای توصیف مقصود اسـت به چیزی که آن را مجسّم و ممثّـل کنـد و ذهن شـنونده را به آن نزدیـک گردانـد «۲». تمثیل بایـد که موافق ممّثل له باشـد از جهتی که تمثیل به آن متعلّق است در عظم و صـغر و شـرف، نه وفق ممثّل. چه بیان تمثیل جهت کشف معنی است که ممثّل له است و رفع حجاب از آن و ابراز آن در صورت مشاهـده محسوس تا در آن تمثیل، وهم مساعـدت نمایـد به عقل و بر آن مصالحه کنـد با عقـل، چه معنی صـرف را عقل ادراک می کنـد با منازعه وهم به آن. زیرا که از طبع وهم میل به حس است و حبّ محاکات و لهـذا امثـال شـایع شـده است در کتب آسـمانی و عبـارات بلغـا و اشـارات حکما. پس حقیر ممثّل می‌شود به حقیر و عظیم به عظیم «۳». طبرسـی "نیز همین سـخن را در مـورد مثـل دارد. وی در ترجمه "مثلهم ("آیه ۱۸ سوره بقره) می‌آورد ":ای حـالهم "و سـپس ادامه می‌دهد ": لانّ فی التمثیل کشف المعنی و رفع الحجاب عن المطلوب. فان کان الممثّل له عظیما کان المتمثّل به مثله و ان کان حقیرا کان المتمثّل به کذالک. «۴ - "»در تمثیل، کشف معنی و رفع حجاب و پوشـیدگی از مورد مثل می‌شود. اگر ممّثل له بزرگ باشـد مورد تمثیـل نیز بزرگ است و اگر حقیر باشـد متمثّل به نیز هماننـد آن است ". رشـید رضا "پس از ذکر معنی لغوی مثل (المثل، و المثیـل و المثـل، کشـبه و الشّبیه و الشـبه) دربـاره آن گویـد که مثل بیانی است که حقیقت یک چیز یا آنچه را که از بیان صـفات و احوالش اراده شده، واضح و آشکار می‌سازد و به دو صورت حقیقی و مجازی است. و رساترین آن، تمثیل معانی معقول به صورت محسوس و بر عکس آن است و این نوع امثال به "امثال سائره "معروفنـد. وی همچنین گوید: تمثیل برترین روشـهای بلاغت است و قویترین تـأثیر را در نفس دارد و (_____ ۱)- تفسیر المیزان، ج ۱۹، ص ۳۰۵. در سـخنی دیگر نیز آورده است ":کلمه مثـل به معنـای وصف و ضـرب المثل بیان صـفات است". (المیزان، ج ۲۵، ص ۱۹۹) (۲)- المیزان، ج ۲۵، ص ۳۴۲. (۳)- تفسیر منهج الصادقین، ج ۱، صص ۱۳۸- ۱۳۷. (۴)- طبرسی، تفسیر جوامع الجامع، ص ۱۰. تشبیهـات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۹ موجب اقنـاع عقل است «۱». صـاحب کتاب "علم ادب، "در فواید مثـل می‌نویسـد: مثـل دارای فوایـد بسیاری است. اوّل این که مثـل موجب نزهت بال و ترویـج خاطر می‌شود و سـبب موعظه مردم و ارشاد آنها به راه راست می گردد. دوم- سـبب بصـیرت مستبصـرین است و بدین وسـیله است که انسان پی به نواقص خود برده و در مقام اصلاح معایب و اعمال نکوهیده خویش برمی‌آید «۲». آنچه در لسان اهل ادب به "مثل "تعبیر کنند عبارت است از تشبیه امری به امری یا چیزی به چیزی تا از آن فایـده‌ای معنوی حاصل گردد. چه مثل غالبا از اشـیاء و جمادات و اشـجار و حیوانات و ماننـد آن حکـایت می کنـد و در آن ظـاهرا حقیقتی نیست ولی درون آن، معـانی عـالیه و تعـالیم پر مغز نهفته است که شـنونده از آن حکمتی می‌آموزد یا فایـدتی می‌انـدوزد. فواید اسـتعمال مثل در علم معانی و بیان بسـیار است. چه لسان مثل از خشـکی و تلخی پند و اندرز صریح می کاهد، و خاطر را لذّت و طبع را مسرّت می‌بخشد و در الفاظ قلیل، معانی کثیر مندرج است و از سخنان کوتاه، اندیشه‌های

ژرف حاصل می گردد و در پرده کنایه و اشاره که ابلغ از تصریح است، مطالب عالیه و حکمتهای مفید تعلیم می‌دهد «۳». مثل برای هر چه بیشتر آشکار ساختن و کامل کردن بیان، زده می‌شود و امثال در ظاهر ساختن معانی پوشیده و بر طرف نمودن پرده‌ها از حقایق، تأثیری آشکار دارد. از این رو در کتب آسمانی مثالهای زیادی زده شده و یکی از سوره‌های انجیل "،الامثال "است «۴"». زمخشری ("۵۳۸ ه.) با توجه به همین تأثیر، در تعریف مثل و شأن آن نزد عرب می گوید: «مثل در اصل کلام عرب به معنی "مثل" است یعنی نظیر و مثل و مثیل مانند شبه و شبه و شبیه، و اگر کلامی را بر سبیل تمثیل به مورد ایراد کنند آن را مثل گویند و در نزد عرب ضرب امثال و تکلّم علماء به امثال و نظائر شأنی رفیع دارد که آن پرده از روی معانی مخفی برمی‌دارد، و نکات تاریک را روشن می کند تا به حدّی که امر مخیّل به نظر چون محقّق می‌رسد و (_____ ۱)- محمد رشید رضا، تفسیر المنار، ج ۱، چاپ چهارم، مکتبة القاهره، ۱۳۷۳، ص ۱۶۷ ... ". و التّمثیل امثل اسالیب البلاغة و اشدّها تأثیرا فی النّفس و اقناعا للعقل" ... (۲)- علم ادب، قسمت اوّل، صص ۲۶- ۲۵. (۳)- مضمون سخن شریشی (متوفی ۶۱۹ ه) شارح مقامات حریری، رک: حکمت، امثال قرآن، صص ۲- ۱. (۴)- عبد الله بن احمد بن محمود النسفی، تفسیر النسفی، ج ۱، لبنان: دار الکتاب العربی، بی‌تا، ص ۲۳. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۰ شیئی متوهّم در محلّ متیقن قرار می گیرد و غایب مانند شاهد جلوه گر می‌شود. و از همین جهت در کتاب قرآن مبین و در سایر کتب الهی، خداوند امثال بسیار ایراد کرده است و در کلام رسول خدا (ص) و سایر انبیاء و حکماء امثال وجود دارد و یکی از سوره‌های انجیل سوره امثال است «۱».» یکی از فواید مطالعه امثال هر قوم، مطّلع شدن بر بعض وقایع تاریخی و حکایات و افسانه‌های ملّی و عادات و عقاید وهم آمیزی است که مربوط یا مخصوص بدان قوم است. مثل علاوه بر ضبط و حفظ بعضی از وقایع تاریخی و افسانه‌ها و حکایات، مقداری از لغات و اصطلاحات زبان را هم ضبط و در انجام این خدمت با شعر همکاری می کند «۲».

اقسام مثل

در کتاب "علم ادب، "فصلی تحت عنوان "امثال "آمده است که در آن ابتدا مثال را بر دو قسم می‌داند: قسم اوّل عبارت است از اقوال جاریه موجزه که شبیه به مورد اصلی خود باشد. قسم دوم عبارت است از روایات مختلفه که به لسان حیوانات و جمادات و غیره ایراد گردد «۳». سپس ادامه مطلب چنین آمده است که ادباء جدید، مثال را به سه قسم، منقسم می کنند: ۱- مفترضه ممکنه (فرض ممکن) که نطق و عمل به عاقل نسبت داده شود. ۲- اختراعی محال (اختراعی غیر ممکنه) که به لسان حیوانات و جمادات در آید. بدین معنی که نطق و عمل بدانها نسبت داده شود. (_____ ۱)- زمخشری، الکشاف، ج ۱، قاهره، ۱۳۵۴، ص ۷۲. (۲)- بهمنیار، یغما، ش ۱ (سال ۲، فروردین ۱۳۲۸)، ص ۴. داستان نامه بهمنیاری، مقدّمه (ص یا). - از دانشمندان و ادبای مغرب، سینسیوس اریستاتل (فیلسوف یونانی ۳۷۰- ۳۱۴ م.) در تعریف مثل می گوید ": مثل اثری از بنای در شکسته فلسفه قدیم است که در میان خرابه‌های بی‌حدّ و شمار باقی و بر جای مانده و به واسطه اختصار لفظ، وضوح معنی و سهولت استعمال از بین نرفته است. "سروانتس (شاعر معروف اسپانیولی (۱۶۱۶- ۱۵۴۷ م.) گوید ":امثال جمله‌های قصیری هستند که از تجربه‌های طویل تولید شده‌اند. "لارد روسل انگلیسی (۱۸۷۸- ۱۷۹۲ م.) می گوید ":مثل نتیجه عقل یک جمع و نادره گویی یک فرد است ""ابه دسن پیر "نویسنده فرانسوی (۱۷۴۳- ۱۶۵۸ م.) می گوید ":مثل صدایی است که از تجربه منعکس شده. -" رک: داستان نامه بهمنیاری، مقدّمه. (۳)- علم ادب، قسمت اوّل، ص ۲۰. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۱ ۳- مخلوط از ممکن و محال که نطق و عمل به ناطق و غیر ناطق داده شود و این قبیل امثال در کلیله و دمنه بسیار است «۱». این کتاب، چهار شرط

را برای مثل ذکر می‌کنـد: ۱- عـدم تعقیـد در انشاء، آن طور که خواننـده مقصود را به سـهولت دریابد. ۲- دوری جستن از بیانات زیادی و بیهوده. ۳- سلیس بودن عبارات به طوری که موجب ابتهاج سامع [شادمانی شنونده گردد. ۴- تنوّع در بیان. شرط دیگر در مثل، بیان مقصود است «۲». برخی، در شـقوق و انواع مختلف مثل گوینـد که اگر تشبیه و تمثیل با شـرح و؟؟؟ با فروع و زواید چند بیان شود و به صورت حکایتی نسبتا مفصّل در آید بر چند گونه؟؟؟ از این قرار: ۱- هر گاه آن حکایت از زبان حیوانات و نباتات و احجـار و امثـال آن گرفته شود که وقوع آن حکـایت در خارج محال باشـد آن را به عربی تمثیل یا مثل و به فرانسه elbaF گویند. ۲- هرگاه آن حکایت به صورت رمز و تعمیه ادا گردد که از آن معنایی فلسـفی یا عرفانی استخراج شود، آن را "تمثیل رمزی "و به فرانسه eirogellA نامند. ۳- و چون آن حکایت از مردم روایت نمایـد و یا وقوع آن امکان پـذیر باشـد، آن را "تمثیل دینی "و به فرانسه elobaraP می‌نامند. ۴- و اگر آن حکایت از افسانه‌های گذشـتگان و اخبار خرافی پیشـینیان گرفته شود، آن را "اسطوره" (و جمع آن اسـاطیر) و به فرانسه ehtyM می‌خوانند. ۵- و هر گاه آن اسـطوره‌ها و افسانه‌های کهن از معتقـدات عامه باشـد، آن را مجموعا قصـص یا اعتقادات یا روایات تاریخی erolkloF نام دهند «۳». مثل را از جنبه شـهرت آن در افواه، به مثل مشـهور و مثل غیر مشـهور تقسیم کرده‌اند. مثل (_____ ۱)- مأخذ پیشین، صص ۲۳- ۲۱. در "جواهر الادب ("تألیف احمد هاشـمی، چاپ سیزدهم، ص ۲۶۰) نیز آمـده است ": مثل عبارت از تـألیفی است که ظـاهرا حقیقت نداشـته ولی بـاطن آن مشـتمل بر حکم شافیه باشـد و آن بر سه قسم است. اول مفترضه ممکنه و آن مثلی است که متضـمن نطق یا کار ذو العقول باشد، دوم مخترعه مسـتحیله و آن مثلی است که متضـمن نطق یا کاری باشد که به غیر ذوی العقول نسبت دهنـد. سوم مختلطه و آن مثلی است که مشـتمل بر کارها و نطق‌هایی باشد که به عاقل و غیر عاقل هر دو نسبت داده باشند ("۲.)- علم ادب، صص ۲۴- ۲۳. (۳)- رک: امثال قرآن، تألیف حکمت، صـص ۵- ۴. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۲ مشـهور آن است که قصّه‌اش در میان مردم مشهور باشد یعنی غالبا شنیده باشند. و امثال غیر مشهور امثالی است که در میان یک طبقه از مردم مشـهور است. این تقسـیم در مورد مثل تا حدودی نارساست. زیرا مشهور بودن، یکی از شروط لازمه مثل است و غیر مشـهور مطلقا مثل نیست و اختصار نیز یکی از قیود لازمه امثال است. آن جمله‌هایی که بین عامه مشـهور نیسـتند، امثال نیستند و می‌توان آنهـا را کلمات قصار یا حکم نامیـد «۱». یکی از اقسـام مثـل، مثـل تشبیهی یـا تمثیلی است و آن مثلی است مشـتمل به یک مشّبه‌به که در مـورد حـوادثی که بـدان شـبیه است ایراد می‌شود. اصـل و منشأ این گونه امثـال، یـا وقـایع مهم تـاریخی است که در احساسات عامه تأثیر شدید کرده و بدین سـبب در خاطرها مانده و یا حکایتهای پندآمیز و افسانه‌های شـیرین یا شگفت‌آور است که در هر قوم و ملّت اشـتهار دارد و اغلب آن را به یاد دارند و در موقع مناسب نقل می‌کنند و یا عادات و افعال ناشـی از توهمات است که عوام هر ملّت دارند و آنها را منشأ آثار می‌پندارند. این نوع امثال یک منبع مهمّ معلومات و اطّلاعات است که مطالعه کننده را بر قسـمتی از وقـایع تاریخی و حکایتها و افسانه‌های ملّی و آداب و اعمال خرافی و وهم آمیز یک قوم آگاه می‌سازد «۲». یکی دیگر از اقسـام مثـل "،مثـل سائر "است که جمله حکمت‌آمیز و فصـیحی است که در عین فصاحت، ساده و لطیف و غالبا مشـتمل بر کنایه یا اسـتعاره یا تشبیهی خالی از تکلّف است که عامه، آن را پسـندیده و از روی میل به خاطر سپرده‌انـد و هر کس در موقع مناسب بدان تمثّل می‌جویـد و این نوع جمله‌هـا نماینـده ذوق و قریحه ادبی یک ملّت است نه یک فرد «۳». امثـال سـائره هر ملّت را اگر به دقّت مطالعه و در نکات و دقایق آن تأمّل کنیم از طرز زنـدگی اجتماعی و میزان تربیت و تمدّن و پایه ترقّی یا تنزّل و چگونگی تصوّرات و تصـدیقات و نیـک و بـد و رسوم و عـادات آن ملّت، به نحوی آگـاه می‌شویم که گویی سالها با افراد طبقات مختلف آن شـریک زنـــــــــــــدگی و رفیـــــــــــــق شـــــــــــــب و روز بـــــــــــــوده‌ایم «۴». (_____ ۱)- داسـتان نـامه بهمنیاری، مقـدّمه. (ص کو- کز). (۲)- بهمنیـار، مجلّه یغما، سال دوم، ش ۱ (فروردین ۱۳۲۸)، ص ۳. (۳)- مأخذ پیشین، ص ۵ امثال قرآن، ص ۴۸.

داستان نامه بهمنیاری، مقدّمه (ص ک "):سخنی که مشتمل بر صفت تمثیل است هرگاه بین عامه مردم و طبقاتی که اکثریت را تشکیل می‌دهند شایع و رایج شود جزء امثال سائره محسوب می‌شوند (".۴)- یغما، سال اوّل، ش ۱۰ (دی ماه ۱۳۲۷)، ص ۴۳۴. نیز رک: مقدّمه داستان‌نامه بهمنیاری. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۳

امثال در میان اقوام

امثال و حکم در میان همه ملل دنیا وجود دارد و از خصایص لغات و زبانهای جهان است. قدیمترین مثلی را که تاریخ ضبط کرده و ذکر نموده، مثل "اشجار "است که در فصل نهم از سفر قضات در تورات آمده که آن را "یونام "پسر کوچک "جدعون "برای اهل سلیم "نابلس "بیان می‌کند ": زمانی درختان رفتند تا بر خود پادشاهی انتخاب کنند. گرد درخت زیتون جمع شده و بدو گفتند که بر ما سلطنت نما. درخت زیتون به آنها گفت: آیا روغن خود را که به سبب آن خدا و انسان مرا محترم می‌داند، ترک کنم و پادشاهی شما را قبول نمایم؟ پس به درخت انجیر گفتند که تو بیا و بر ما سلطنت نما. انجیر تقاضای آنها را رد نمود و گفت: آیا شیرینی و میوه نیکوی خود را ترک کنم و بر شما پادشاهی کنم؟ سپس مطلب را به درخت تاک (مو) گفتند. وی جواب داد که آیا شیره خود را که موجب مسرّت خدا و خلق است ترک کنم و بر درختان حکمرانی نمایم؟ تا این که نوبت به خار رسید. جمیع درختان به خار گفتند که تو بیا و بر ما سلطنت نما. خار به درختان گفت: اگر به حقیقت، شما مرا بر خود پادشاه کنید، پس بیایید، و در سایه من پناه گیرید و گرنه آتش از خار بیرون بیاید و سروهای آزاد لبنان را بسوزاند ("!مقصود از اشجار در این مثال، برادران مقتول یونام، و از بوته خار مقصود "ابی ملک- "برادر یونام که سالها بر اهل نابلس سلطنت داشت- است و مقصود از آتش، ظلم و تعدّی است که اهل نابلس را فرا گرفت.) «۱ "» ابن ندیم "در ذکر کتب قدیمی یهود، از کتاب "امثال سلیمان «۲ "»یاد می‌کند که یکی از کتب عهد عتیق است و مجموعه‌ای از امثال سائره و حکم و اندرزهای اخلاقی و مذهبی است. مجموعه امثال کتب عهد عتیق قدیمترین امثال مردم شرق را داراست. وی همچنین از فیومی (با نام سعید یا به قولی سعدیا) دانشمند یهودی نام می‌برد که دارای کتابهای متعدّدی از جمله کتاب الامثال «۳» بوده است.

(_____۱)- عهد عتیق، سفر داوران ۹/ ۱۶-

۸ نیز رک: علم ادب، قسمت اوّل، ص ۲۶. امثال قرآن، صص ۱۴- ۱۳. (۲)- محمّد بن اسحاق الندیم، کتاب الفهرست، ترجمه محمد رضا تجدّد، چاپ سوم، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ۱۳۶۶، ص ۳۹. (۳)- مأخذ پیشین، ص ۳۹. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۴ برخی از مفسّرین «۱» به وجود امثال در انجیل با تعبیر "و من سور الانجیل سورهٔ تسمّی سورهٔ الامثال "اشاره کرده‌اند. قرآن کریم نیز به یک نمونه از این مثلها که در تورات و انجیل وجود دارد اشاره می‌کند ":ذلک مثلهم فی التّوراهٔ و مثلهم فی الانجیل کزرع اخرج شطاه ... «۲ "»مجموعه امثال ایزوپ EposE منسوب به شخص یونانی به همین نام که در قرن پنجم قبل از میلاد جمع‌آوری شده شامل امثال یونانی است که در غرب شهرت یافت. کتاب اساطیر افلاطون، مجموعه فدروس که شامل امثال رومی است، کمدی الهی دانته، از دیگر مجموعه‌هایی هستند که امثال یونان و روم را متضمّن هستند «۳ "». ابن ندیم "در اسامی کتبی که در تاریخ و افسانه و مثلهای رومیان به دست می‌دهد از "کتاب سماس العالم فی الامثال «۴ "»نام می‌برد که در امثال رومی است. در زبان فرانسه، زنی شاعره به نام "ماریه دی فرانس, ecnarf ed eiraM "نخستین بار در قرن سیزدهم امثال جدیدی به رشته تحریر در آورد. لافونتن eniatnof al ed naeJ و فلوریان nairolF erreiP naeJ از دیگر مثل نویسان معروف فرانسه هستند که در این رشته از ادب اشتهار یافتند. در کشور انگلیس "جفری چاوسر recuahc yorffoeG "مؤلّف داستانهای کانتربری ("۱۴۰۰- ۱۳۴۰ م.) حکایات و امثال بسیار تألیف نمود. جان گی yoG nhoJ انگلیسی، صاحب کتاب "۵۱ مثل منظوم، "توماس ایریارت شاعر مثل نویس اسپانیولی، پیک‌نوتی ittongiP ایتالیایی، لسینگ gnissel. E. G آلمانی و "

کریلف "volyrk nevI روسی همه از نویسندگان بزرگی هستند که در فنّ مثل نویسی جدید (با تقلید از سبک قدیم ایزوپ) آثار ارزشمندی به یادگار نهاده‌اند «۵». در میان مردم هند نیز تمثیلات و حکایات فراوانی وجود دارد که قسمت عمده‌ای از ادب آن سرزمین را تشکیل می‌دهد (_____. ۱)- از جمله بنگرید به: تفسیر نسفی، ج ۱، ص ۲۳. تفسیر کبیر فخر رازی، جزء اول، ص ۷۳. تفسیر کشّاف زمخشری، ج ۱، ص ۷۲. الاتقان سیوطی، ج ۲، ص ۴۱۳. (۲)- فتح/ ۲۹. (۳)- جهت اطّلاعات بیشتر رک به: بروکلمان، مقاله "مثل "در دایرة المعارف اسلامی. نیز امثال قرآن حکمت، صص ۳۳- ۲۹ و ص ۱۰۱. (۴)- الفهرست، ص ۵۴۳. ابن ندیم در الفهرست تعداد ۲۴ کتاب الامثال از نویسندگان و مصنّفان مختلف ذکر می‌کند. (۵)- رک: امثال قرآن، صص ۳۲- ۳۱. دایرة المعارف اسلامی، مقاله lahtaM. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۵ در "مهابهاراتا ("قدیمترین کتاب اساطیر هندی)، کتاب "جاتاکا "ی akataJ بودایی (که تفسیری است بر مبادی بودایی و در آن متجاوز از پانصد حکایت و مثل بزرگ و کوچک در اخلاق و ادب نوشته شده است")، آوادانا "anadavA (شامل حکایات مربوط به زندگی و اعمال و اقوال شخص بوداست و قدیمترین مجموعه امثال بودایی را داراست)، کتاب "پانچاتانتارا، "امثال و حکایات فراوانی از مردم هند وجود دارد که نمایانگر قدمت طولانی این گونه امثال در سرزمین هندوستان بوده و بسیاری از آنها به تدریج در میان سایر ملّتها منتشر شده است. بیشتر امثال و حکایات هندی در همان" پانچاتانتارا "و کتاب دیگری موسوم به "هیتوپادسه "asedapotiH که از کتب بسیار قدیمی هندیان محسوب می‌شوند گرد آمده است. در تعالیم "کنفوسیوس "فیلسوف معروف چینی نیز تمثیلات فراوانی یافت می‌شود «۱» که در میان مردم چین از دیرباز رواج دارد.

امثال در میان ایرانیان

امثال، داستانها و حکایات اخلاقی و پند و اندرزی از عهد قدیم در میان ایرانیان رواج داشته است. هر چند بسیاری از این امثال در اثر بی‌توجهی و عدم گردآوری از بین رفته و یا دچار تحریف و تغییر گشته است، لیکن در لابلای متون ادبی و تاریخی ازمنه گذشته، امثال فارسی فراوانی محفوظ مانده است ". درخت آشوریک "که داستانی است منظوم به زبان پهلوی قدیم و مناظره‌ای است میان یک درخت و بز از جمله امثال کهن پارسی محسوب می‌شود. در "بندهشن "nsehadnoB، کلیله و دمنه، هزار افسانه یا هزار و یک شب (الف لیلة و لیلة)، سندباد نامه، مرزبان نامه، مثلهای کهن فارسی وجود دارد که بعدها (در قرون اولیه اسلامی) به زبان عربی در آمده و در آثار ادبی به جای مانده است. در اندرزها و وصایای پادشاهان دوران باستان ایران از جمله: انوشیروان و اردشیر بابکان و در حکایتها و سخنان بوزرجمهر (بزرگمهر) وزیر، مثلهای بسیاری دیده می‌شود. قسمتی از امثال فارسی در آثار شاعران ایرانی موجود است از جمله: گرشاسب نامه اسدی طوسی، ویس و رامین فخرالدین اسعد گرگانی، شاهنامه فردوسی، دیوان حافظ، گلستان سعدی (_____، ۱)- رک: امثال قرآن، صص ۱۹- ۱۴ و صص ۱۰۰- ۹۹. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۶ مثنوی مولوی، حدیقة الحقیقه سنایی، خمسه نظامی، آثار عطّار نیشابوری، جامی و غیره. علاوه بر امثال فراوانی که در لابلای اشعار پارسی سرایان یافت می‌شود، آثار و نوشته‌های صوفیان و عارفان نیز از حکایات و تمثیلات نغز و آموزنده انباشته است. کتابهایی همچون قابوسنامه عنصر المعالی کیکاوس بن اسکندر، کیمیای سعادت غزّالی، آثار خواجه عبد اللّه انصاری و دیگران مشتمل بر امثال و حکم بسیار است «۱». امثال فارسی را تا قبل از این که به صورت مستقل گردآوری شود، باید در لابلای همین آثار ادبی و تاریخی ردیابی کرد. اوّلین شخصی که اقدام به جمع‌آوری امثال فارسی به صورت کتابی مستقل نمود، محمد علی حبله رودی (جبله رودی) است که کتابی در این باره به نام "جامع التمثیل «۲ "»فراهم آورد. این کتاب که در حدود سال ۱۰۵۴ هجری در هندوستان تألیف شده در ۲۸ باب به ترتیب

حروف تهجّی تنظیم شده و مشتمل بر هزار و صد مثل و کنایه است. البتّه برخی کتابهای امثال به ایرانیان نسبت داده شده که خیلی پیشتر از حبله رودی می‌زیسته‌اند ".ابن ندیم "در میان کتابهایی که از حسین بن منصور حلّاج نام می‌برد "،کتاب الامثال و الابواب «۳ "»را ذکر می‌کند و کتابی نیز با عنوان "کتاب التشبیه و التمثیل "به ابو سهل فضل بن نوبخت «۴»، نسبت می‌دهد. وی همچنین در اسامی کتابهایی که در باب مواعظ و آداب و حکم ایرانیان و رومیان و هندیان آورده است به بسیاری از کتب اخلاق ایرانیان از جمله کتاب پندها و وصایای انوشیروان و اردشیر بابکان به فرزندان خود و کتاب موبدان موبد در حکم و جوامع و آداب و غیره اشاره می‌کند. در این میان از "کتاب علی بن زین الانصاری فی الاداب و الامثال علی مذاهب الفرس و الروم و العرب "نام می‌برد «۵». ابو منصور ثعالبی از بزرگان لغت و ادب (متوفی ۴۲۹ ه.) از دو شاعر ایرانی نام می‌برد که به ترجمه و نظم امثال فارسی به عربی همّت گماشته بوده‌اند. از این دو شاعر به نامهای "ابو الفضل السکری "و "ابو عبد اللّه الضریر الابیوردی "یاد می‌کند.

(_____ ۱)- جهت اطّلاعات بیشتر رک: حکمت، همان مأخذ، صفحه ۲۰ به بعد. (۲)- محمّد جبله رودی، کلیّات جامع التمثیل، چاپ ششم، تهران: کتابفروشی اسلامیه، بی‌تا.- توضیح مختصری درباره این کتاب در مقدّمه داستان نامه بهمنیاری آمده است. (۳)- الفهرست، ص ۳۵۸. (۴)- الفهرست، ص ۴۹۳. (۵)- رک: الفهرست، صص ۵۶۰- ۵۵۹. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۷ وی از شاعری دیگر که نام او را ثبت نکرده نیز یاد می‌کند که اشعاری در ترجمه امثال عجم به عربی داشته است «۱». از آثار جدید در امثال فارسی می‌توان مجموعه امثال و حکم فارسی تألیف علی اکبر دهخدا را نام برد که با شرح و شواهد بسیار، مجموعه‌ای ارزشمند از مثلهای فارسی را به ترتیب حروف الفبا فراهم نموده است ". هزار و یک سخن "تألیف امیرقلی خان و "داستان نامه بهمنیاری "تألیف احمد بهمنیار از دیگر مجموعه‌هایی هستند که درباره امثال فارسی گردآوری شده‌اند. فهرست برخی دیگر از کتابهایی که در موضوع امثال و حکم فارسی نوشته شده یا این که مربوط به مثلهای یک منطقه از ایران است بدین شرح است: ۱- ریشه‌های تاریخی امثال و حکم، مهدی پرتوی آملی، انتشارات کتابخانه سنایی، ۱۳۶۵. ۲- فرهنگ امثال فارسی، یوسف جمشیدپور. ۳- گزیده امثال و حکم دهخدا، به کوشش محمد دبیر سیاقی. ۴- کتاب کوچه، فرهنگ لغات اصطلاحات و تعبیرات ضرب المثلهای فارسی، احمد شاملو. ۵- مثلهای فارسی، محمد صادقی کیا، این مثلها از کتاب "شاهد "تألیف صادق اصفهانی (میرزا علی اکبر خان قائم مقامی) است. ۶- کاوشی در امثال و حکم فارسی، یحیی برقعی قمی. ۷- فرهنگ عوام با تفسیر امثال و اصطلاحات زبان پارسی، امیرقلی امین. ۸- تمثیل و مثل، گردآوری ابو القاسم انجوی شیرازی. ۹- تمثیل و مثل، ۲ جلد، گردآوری احمد وکیلیان. ۱۰- امثال و حکم رایج در زبان عربی و ترجمه و توضیح آن به فارسی، اسماعیل عمادی حائری. ۱۱- امثال سائره و پندهای موزون، گرد آورنده زهرا مزارعی، [شیراز، لوکس، تاریخ مقدّمه ۱۳۶۰]. ۱۲- امثال فارسی- انگلیسی، سلیمان حییم. تألیف و ترجمه س. حییم، تهران، بروخیم، ۱۳۳۴. ۱۳- امثال و حکم انگلیسی و فارسی، احمد ترک زاده، تهران، آسیا [بی‌تا].

(_____ ۱)- ابو منصور عبد الملک بن محمد النیشابوری، یتیمهٔ الدهر فی محاسن الشعراء اهل العصر، ج ۴، طبع دمشق، صص ۲۵- ۲۳. نیز: امثال قرآن، صص ۶۴- ۶۳. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۸ ۱۴- تمثیلات، فتحعلی آخوند زاده، ترجمه جعفر قراچه داغی، تهران: کارخانه کربلایی محمد حسین، ۱۲۹۱ ق. ۱۵- ضرب المثلهای مشهور ایران، غلامرضا آذرلی. ۱۶- اندرزها و مثالهای مصطلح در زبان فارسی، امیر مسعود خدایار. ۱۷- برخی از مثلها و تعبیرات فارسی (ادبی عامیانه)، هاشم رجب زاده. ۱۸- ارسال المثل در مثنوی مولانا جلال الدین محمد بلخی، علیرضا منصور مؤید. ۱۹- ده هزار مثال فارسی (فرهنگ امثال)، ابراهیم شکور زاده. ۲۰- مأخذ قصص و تمثیلات مثنوی، بدیع الزمان فروزان فر. ۲۱- بحر در کوزه، نقد و تفسیر قصه‌ها و تمثیلات مثنوی، عبد الحسین زرین کوب. ۲۲- مواعظ و حکم سعدی در بوستان و گلستان، ابراهیم شکورزاده. ۲۳- امثال شعر فارسی، حمید شعاعی تهرانی. [بی م. گوتنبرگ، ۱۳۵۱]. ۲۴- داستانها و

زبانزدهای لری و کتابشناسی مثلهای فارسی از سده هشتم هجری تا کنون، حمیده ایزدپناه. ۲۵- فرهنگ لغات و اصطلاحات و ضرب المثلهای گیلکی، احمد مرعشی. ۲۶- مثلها و اصطلاحات گیل و دیلم، محمد پاینده. ۲۷- مثلهای شوشتری و برخی زبانزدها، جلال امام جمعه. ۲۸- ضرب المثلهای آذری، صمد بهرنگی. ۲۹- واژه‌ها و مثلهای شیرازی و کازرونی، علی نقی بهروزی. ۳۰- امثال و حکم کردی، قادر فتاحی قاضی. ۳۱- ضرب المثلهای گیلکی اتکل متکل، حسن علی محمودی. ۳۲- ضرب المثلهای بختیاری، کیانوش کیانی هفت لنگ. ۳۳- امثال منظوم، احمد اخگر، [بی م.]، روزنامه کانون شعراء، [۱۳۱۸]. ۳۴- امثال و حکم در لهجه محلی آذربایجان، علی اصغر مجتهدی، تبریز: [بی ن ، ۱۳۴۴. ۳۵- مثلها و حکمتها در آثار شاعران قرن سوم تا یازدهم هجری، رحیم عفیفی، انتشارات سروش. ۳۶- ضرب المثلهای معروف ایران، مهدی سهیلی، تهران: انتشارات شرق، ۱۳۵۳. ۳۷- تمثیلات، مجلّدات، محی الدین حائری شیرازی، چاپ دوم، قم: انتشارات شفق، ۱۳۷۲. ۳۸- مثل آباد، رضا شیرازی، انتشارات پیام آزادی، ۱۳۶۸. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۹

مثل در قرآن

اشاره

در قرآن مجید، کلمه «مثل» در هشتاد آیه و کلمه «مثل» در هشتاد و یک آیه آمده است «۱» و به امثال جمع بسته می‌شود. کلمه مثل در قرآن به معانی مختلف آمده است: ۱- به معنی حکایات تمثیلی، چون آیه ۳۲ سوره کهف، «وَ اضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا رَجُلَيْنِ جَعَلْنا لِأَحَدِهِما ...» ۲- به معنی «صفت» مانند: «لِلَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ وَ لِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلى (نحل/ ۶۰) (اوصاف کسانی که به قیامت ایمان ندارند زشت است، اما خدا را عالیترین اوصاف کمال است.) ۳- به معنی «شبیه» چون در آیه ۱۷ سوره زخرف: «وَ إِذا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِما ضَرَبَ لِلرَّحْمنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَ هُوَ كَظِيمٌ.» (و هنگامی که به هر کدام از مشرکان دختری که به خدا نسبت دادند مژده دهند، رویش سیاه می‌شود و خشم فرو می‌برد.) ۴- به معنای داستانهای گذشته و تواریخ ایّام گذشته، مانند آیه ۲۱۴ سوره بقره: «أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَ لَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ ...» (گمان کردید که به بهشت داخل شوید بدون امتحاناتی که پیش از شما بر گذشتگان آمد ...) ۵- به معنی «نمونه کامل» و حجّت: «إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنا عَلَيْهِ وَ جَعَلْناهُ مَثَلًا لِبَنِي إِسْرائِيلَ» (زخرف/ ۵۹) (عیسی- نبود جز بنده خاصی که ما او را به نعمت رسالت برگزیدیم و بر بنی اسرائیل مثل قرار دادیم.) در «قاموس قرآن» با ذکر معانی مثل (بر وزن فرس، مانند: دلیل، صفت، عبرت، علامت، حدیث و غیره) به برخی از آیات قرآن که این معانی از آنها مستفاد می‌شود اشاره شده است. به عنوان نمونه، مثل در آیه ۵۹ سوره آل عمران به معنی صفت و حال است. در آیه ۳۵ رعد به معنی «صفت»، در آیه ۳۳ فرقان به معنی حدیث و سؤال، در آیه ۲۷ روم به معنی «وصف» و در آیه ۵۶ زخرف به معنی عبرت می‌باشد «۲ (_____». ۱)- رک: المعجم المفهرس لالفاظ القرآن الکریم، تألیف محمّد فؤاد عبد الباقی، القاهره: مطبعهٔ دار الکتب المصریه، ۱۳۶۴، صص ۶۶۱- ۶۵۹. (۲)- قاموس قرآن، ج ۶، ص ۲۳۳. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۰ " تفلیسی، "چهار وجه برای مثل در قرآن ذکر می کند. وجه نخستین به معنی "مانند "است چنان که در سوره‌های: نحل آیه ۷۵، فتح آیه ۲۹ و حشر آیه ۲۱، آمده است. وجه دوم به معنی روشها، در سوره بقره/ ۲۱۴، زخرف/ ۸، نور/ ۳۴، وجه سوم به معنی عبرت چون سوره زخرف آیه ۵۶ و وجه چهارم مثل به معنی عذاب که در سوره ابراهیم/ ۴۵ و فرقان/ ۳۹، بر این معنا دلالت دارد «۱». آنچه در نوشته حاضر مورد نظر است، «مثل» به معنای «حکایات تمثیلی» است. خداوند در کتاب خویش با بیان این تمثیلات به تعلیم انسانها پرداخته و آن را وسیله‌ای برای تعقّل و ارشاد بندگان قرار داده است: «وَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ» (ابراهیم/ ۲۵) «وَ تِلْكَ الْأَمْثالُ نَضْرِبُها لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ»

(حشر/ ۲۱) از آن جا که قرآن نازل شده تا نفوس را تربیت کند و بالا برد و عقول را از آمیختگی به محسوسات و متخیّلات به درک معقولات و حقایق رساند، بیشتر آیات آن، مثل یا چون مثل است. قرآن برای هدایت عموم به حقایق عقلی و حقیقت دنیا و آخرت، عزّت و ذلّت، فناء و بقاء ملل، عاقبت کار داعیان به حق و عدل و ستم پیشگان و گناهکاران، مثلها می‌زند و نمونه‌ها بیان می‌کند. (چون مثل غیر از معنای عرفی، به معنای نمونه هم می‌آید.- وَ جَعَلْناهُ مَثَلًا لِبَنِی إِسْرائِیلَ) پس، بیان امثال یکی از اصول قرآنی است چنان که هر علم و کتابی، اصول مسلّمه یا موضوعه‌ای دارد که در سرآغاز آن باید دانسته شود، قرآن هم این اصل هدایت (بیان مثل را) تذکّر داده، که خداوند به هر چه خواهد مثل می‌زند گرچه در نظر مردمی، پست و کوچک نماید مانند پشه ریز- چه همین خداوند حکیم است که جهانی حکمت و قدرت را در پیکره ریز آن متمثّل نموده: فَأَمَّا الَّذِینَ آمَنُوا فَیَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ. (بقره/ ۲۶) خداوند به سبب قرآن و مثلهای آن، گروهی را هدایت می‌نماید برای آن که خداوند مبدأ خیر و قرآن کتاب هدایت است «۲ (_____». ۱)- در این باره رک: ابو الفضل حبیش بن ابراهیم تفلیسی، وجوه قرآن، باهتمام مهدی محقق، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۱، صص ۲۶۶- ۲۶۵. (۲)- سید محمود طالقانی، پرتوی از قرآن، ج ۱، چاپ سوم، تهران: شرکت سهامی انتشار، بی‌تا، ص ص ۱۰۳- ۱۰۱. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۱ «فیض کاشانی»، «مثلهم» را- در آیه ۱۸ سوره بقره- به «حالهم العجیبه» ترجمه کرده و می‌نویسد: «قیل انّما یضرب اللّه الامثال للنّاس فی کتبه لزیادهٔ التّوضیح و التّقریر فانّها اوقع فی القلب و اقمع للخصم الا لدّ لانّها تری المتخیّل محقّقا و المعقول محسوسا» «۱». (خداوند، امثال را برای مردم در کتابش بیان نموده برای مزید توضیح و تقریر، زیرا مثل در دل می‌نشیند و خصم فرو کوبیده می‌شود و با مثل، متخیّل به صورت حقیقت و معقول به صورت محسوس تصویر می‌شود.) در تمثیل، حجم و شکل مهم نیست. مثل ابزار روشنگری و بصیرت دادن است. در آوردن مثلها، هیچ چیزی که موجب عیب یا مایه شرمندگی باشد وجود ندارد. و خدا با حکمت عظیمش از این تمثیلها، آزمایش دلها و روانها را اراده فرموده است. خداوند با این تمثیلات قرآنی، دشمنان را از این که ندانسته و بی‌خبر به سرنوشت شومی دچار شوند بر حذر می‌دارد و مؤمنان از این که بدین وسیله بر ایمانشان خواهد افزود، نوید داده می‌شود «۲». سیوطی در «الاتقان» در فصلی با عنوان «امثال قرآن» با اشاره به این که ابو الحسن ماوردی تصنیف مستقلّی را در این زمینه پرداخته است، پاره‌ای از سخنان بزرگان را درباره اهمیّت «مثل» و امثال قرآن نقل می‌کند، از جمله می‌نویسد: «بیهقی از ابو هریره آورده که گفت: رسول خدا (ص) فرمود: همانا قرآن بر پنج وجه نازل شد: حلال، حرام، محکم، متشابه و امثال. پس به حلال عمل کنید و از حرام بپرهیزید و از محکم پیروی کنید و به متشابه ایمان بیاورید و به امثال عبرت گیرید. «۳ (_____» ۱)- ملا محسن فیض کاشانی، الصافی فی تفسیر القرآن (تفسیر صافی)، ج ۱، چاپ پنجم، تهران: انتشارات کتابفروشی اسلامیه، ۱۳۵۶، ص ۶۳. (۲)- سید قطب، تفسیر فی ظلال القرآن، ترجمه سید علی خامنه‌ای، ج ۱، تهران: انتشارات ایران، ۱۳۶۲، ص ۹۰. «نکته قابل تعمّق و تأمّل انگیز آن که قرآن کریم در مورد مسائل اعتقادی هم از تمثیل استفاده می‌کند و نمونه‌هایی به دست می‌دهد. هر کس به تناسب نیروی فهم و درک و دانش خود از آنها بهره می‌گیرد. خدای تعالی، در قرآن کریم وقتی مسائل توحید، نبوّت و معاد را مطرح فرموده، برای هر کدام مثالهایی نیز ذکر کرده است تا آن مسائل عمیق و تفکّر انگیز، برای همه قابل فهم و استفاده باشد.» (حائری شیرازی، مقدّمه‌ای بر علوم انسانی اسلامی، ص ۹) (۳)- این حدیث را شیخ طوسی (ابو جعفر محمد بن حسن) نیز بدین صورت نقل نموده است: النبی (ص): تعلّموا القرآن و تعلّموا غرائبه! و غرائبه فرائضه و حدوده، فانّ القرآن نزّل علی خمسهٔ وجوه: حلال و حرام، و محکم و متشابه و امثال. فاعملوا بالحلال، و دعوا الحرام، و اعملوا بالمحکم و دعوا المتشابه، و اعتبروا بالامثال. (رک: امالی، ج ۱، بغداد: المکتبهٔ الاسلامیه، ۱۳۸۴، ص ۳۶۸. نیز: بحار الانوار، ج ۱۹، ص ۱۴۸) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۲ ماوردی گوید: از بزرگترین علوم قرآن، دانستن امثال آن است، ولی مردم از آن غفلت دارند. چون به امثال مشغول شده و

ممثّلها را توجه نمی‌کنند و حال آن که مثل بدون ممثّل همچون اسب بدون لجام و شتر بدون زمام است. و دیگری گفته: شافعی علم امثال را از جمله علوم قرآنی که بر مجتهد واجب است بشناسد، بر شمرده است، وی گوید: سپس شناختن مثالهایی که در آن زده شده که بر طاعت خداوند دلالت نموده و معصیت او را بیان می‌کنند «۱».» «شیخ عزّ الدّین گفته: خداوند به جهت تذکّر و موعظه در قرآن مثالها زده است، پس آنچه از آنها بر تفاوت در ثواب یا نابود کردن عمل یا بر مدح یا ذم یا مانند اینها مشتمل باشد، بر احکام دلالت دارد. و دیگری گفته: مثالهایی که در قرآن زده شده امور بسیاری از آنها استفاده می‌گردد: تذکّر، موعظه، برانگیختن، بازداشتن، عبرت گرفتن، تقریر، و نزدیک نمودن مقصود به عقل، و تصویر کردن آن به شکل محسوس. زیرا که امثال، معانی را به صورت اشخاص تصویر می‌نمایند چون در ذهن پایدارتر می‌ماند به خاطر این که ذهن با آن مثالها از حواس کمک می‌گیرند. و از این جاست که منظور از مثل، تشبیه کردن پوشیده به آشکار و غایب به شاهد می‌باشد. و در مواردی امثال قرآن مشتمل بر بیان تفاوت پاداش است و بر مدح و ذم، و بر ثواب و عقاب، و بر بزرگ نمودن امری یا کوچک شمردن آن، و بر تحقّق یافتن چیزی یا باطل کردن آن مشتمل می‌باشد. خدای تعالی فرموده: (وَ ضَرَبْنا لَکُمُ الْأَمْثالَ) که با مثالهایی که زده بر ما منّت نهاده به جهت فوایدی که در بر دارند. و زرکشی در البرهان گفته: از جمله حکمتهای آن، آموزش بیان است که از ویژگیهای این شریعت است. اصفهانی گوید، مثال زدن عربها و نظیر آوردن علما، اهمیّت بسزایی دارد که پوشیده نیست، از جهت ابراز دقایق مخفی و پرده برداری از حقایق، متخیّل را در شکل حقیقت، و پنداشته شده را به سان یقین عرضه می‌کند، و غایب را همچون دیده شده ارائه می‌دهد، و در مثال زدن، خصم (_____ ۱)- جلال الدین عبد الرحمن سیوطی، الاتقان فی علوم القرآن، ترجمه سید مهدی حائری قزوینی، ج ۲، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ۱۳۶۳، ص ۴۱۱. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۳ سرسخت کوبیده شده، و نیروی ظاهری شخص گستاخ درهم می‌شکند. زیرا که مثال آوردن در دلها چنان تأثیری دارد که وصف شیء به تنهایی آن تأثیر را ندارد. از همین روی خدای تعالی در قرآن و سایر کتابهای خویش مثالهای بسیاری آورده است و از جمله سوره‌های انجیل سوره‌ای است به نام سورهٔ الامثال، و در سخنان پیغمبر اکرم (ص) و در کلام پیامبران و حکما، مثالهای زیادی هست «۱ ".» امام فخر رازی "نیز سخنانی شبیه "اصفهانی" درباره اهمیّت امثال دارد که مضمون آن چنین است: مقصود از بیان امثال، تأثیری است که در دلها می‌گذارد که وصف شیء به تنهایی آن تأثیر را ندارد و منظور از مثل، تشبیه کردن پوشیده به آشکار و غایب به شاهد است، تا حقیقت آن را قابل فهم سازد، امر حسّی را به عقل نزدیک سازد و آن را روشن سازد. از این رو دیده می‌شود هنگامی که از ایمان بدون زدن مثل صحبت می‌شود، همانند وقتی که آن را در مثل به نور تشبیه می‌کنند در قلب نمی‌نشیند. و هنگامی که از بدی کفر صحبت می‌شود، قبح آن به اندازه زمانی که آن را به ظلمت مانند می‌کنند، در عقلها پدیدار نمی‌گردد، و هنگامی که از ضعف و سستی امری از امور خبر داده می‌شود و آن را به تار عنکبوت تشبیه می‌کنند، در بیان حالت خبر، رساتر از آن خبری است که بدون مثل ذکر شود. و لذا خدای بزرگ امثال بسیاری را در کتاب مبین (قرآن) و سایر کتابهایش آورده است. چنان که فرمود (وَ تِلْکَ الْأَمْثالُ نَضْرِبُها لِلنَّاسِ) و یکی از سوره‌های انجیل سوره امثال است «۲». سید علی خان در شرح مناجات امام سجّاد (ع)- در دعای ۴۲ صحیفه سجّادیه- می‌گوید: مراد از امثال قرآن آیاتی است که در ذکر احوال گذشتگان و صفات غریبه و اخبار و قصص عجیبه آمده است و نیز گوید: بعضی از علماء لغت هر حکمت و پندی که صدق آن در عقل پایدار و ثابت باشد آن را مثل گویند لانتصاب صورها «۳». (_____ ۱)- سیوطی، همان مأخذ، ص ۴۱۳.

(۲)- تفسیر کبیر، جزء اوّل، چاپ سوم، بیروت: دار احیاء العربی، بی‌تا، صص ۷۳- ۷۲ ". زمخشری "نیز سخنانی مشابه سخن فخررازی دارد. رک: تفسیر کشاف، ج ۱، ص ۷۲. (۳)- ریاض السالکین، روضه ۴۲. نقل از امثال قرآن، ص ۱۲۹. «امام سجّاد (ع)» در فرازی از دعای ۴۲ می‌فرماید ... ": و پرده غفلت را از پیش چشم ما فرو انداز تا قلبهای ما به ادراک حقایق قرآن توفیق یابد و آن

معانی امثال را که تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۴ " واسطی "که از بزرگان صوفیه است گوید ":ضرب الامثال فی القرآن اعلام لصحّة الطّرق للموحّدین علی حدّه و للعالمین علی حدّه. لیعلموا ان قلیلا من روائح نفحاته خیر من کثیر مواجیدهم و معاملاتهم. «۱ ("»بیان امثال در قرآن نشانه درستی راههاست برای موحدین جداگانه و برای جهانیان جداگانه، تا این که بدانند اندکی از نسیم نفحات قرآن بهتر از یافته‌ها و معاملاتشان است.) حکیم ناصر خسرو در آثار منثور و منظوم خود به عظمت امثال قرآنی اشاره کرده است. در جایی گوید ":اهل باطن و تأویل گفتند سخن خدای تعالی اندر قرآن بر سبیل مثل است چنان که می‌گوید ":و لقد ضربنا للنّاس فی هذا القرآن من کلّ مثل ".و خدای تعالی این کتاب کریم را به سفارت جبرئیل و وساطت محمّد مصطفی (ص) سوی ما فرستاد. ما که امّت مصطفی‌ایم بر ما واجب است که امثال را که اندر قرآن است از خویشتن دور نیندازیم، بل مر آن را تنبیه و تحذیر خویش دانیم از خدای تعالی، و مثل به پارسی مانند باشد. پس واجب است بر ما که مانند آنها نباشیم که مثل بد در شأن ایشان است چنان که خدای گفته ":لِلَّذِینَ لا یُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ وَ لِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلی ... «۲. "»وی در ذکر عظمت مقام امثال قرآن و این که تأویلات آن را نزد خاندان رسول باید جستجو کرد می‌گوید ": امثال قرآن گنج خدایست چه گویی از "حدّثنا قال" گشوده شود امثال بر علم مثل معتمدان آل رسولند راهت ننماید سوی آن علم جز این آل قفل است مثل گر تو بپرسی ز کلیدش بر علت جهل است ترا اکحل و قیفال بر تو است مثلهای قرآن تا نگزاریش آسان نشود بر تو نه امثال و نه احوال «۳ "»نیز در ستایش امثال قرآن و بیان این نکته که امثال الهی دارای معانی مخفی و مستورند و ظاهر آن را باید رها کرد و به باطن آن تمسّک جست، چنین گوید ": شعر و ادب و نحو خس و سنگ و سفالند و آیات قرآن زرّ و عقیق است و لئالی

کوه کلان نتواند دریافت، دریابد ... و زواجر امثاله التّی ضعفت الجبال الرّواسی علی صلابتها عن احتماله. (صحیفه کامله سجّادیه، دعای ۴۲، ص ۳۵۲). (۱)- تفسیر عرایس البیان، ج ۲، ص ۱۷۳. نقل از امثال قرآن، ص ۱۳۰. (۲)- ناصر بن خسرو قبادیانی مروزی، جامع الحکمتین، چاپ ه. کربن و م. معین، تهران- پاریس، ۱۹۵۳ م، ص ۳۷. (۳)- دیوان ناصر خسرو، مقدّمه س. ح. تقی زاده، تهران، ۱۹۲۹، ص ۲۴۶. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۵ معنی قرآن روشن و رخشان چو نجوم است امثال در او تیره و تاری چو لئالی در ظاهر امثال مروکت نفزاید نزد عقلا- جز همه خواریّ و نکالی «۱ "»پیامبر بزرگوار اسلام (ص) در حدیثی (که پیشتر نقل شد)، امثال قرآن را یکی از وجوهات پنجگانه نزول آن ذکر می‌کند و مردم را به عبرت‌گیری از امثال قرآن فرا می‌خواند «۲». امام علی (ع) نیز با اشاره به فواید مثل بر عبرت بودن امثال تأکید کرده و اهمیّت آن را سفارش می‌کند: «لاهل الاعتبار تضرب الامثال «۳»» (مثلها- داستانهای امم و تواریخ گذشتگان- برای پند گیرندگان زده می‌شود.) آن حضرت در وصیّت خود به فرزند بزرگوارش امام حسن (ع) می‌فرماید": ای پسرک من، ترا از دنیا و چگونگی و از بین رفتن و در گذشت آن آگاه ساختم و از آخرت و آنچه برای اهل آن در آن سرا آماده گشته باخبر نمودم و برای تو در امر دنیا و آخرت مثلها زدم تا به آنها عبرت و پند گرفته و از آنها پیروی کنی ... و ضربت لک فیهما الامثال لتعتبر بها و تخذو علیها «۴ "».ایشان در توصیف قرآن یکی از ویژگیهای آن را دارا بودن امثال بیان می‌کند": فالقران آمر و زاجر، حدّ فیه الحدود، و سنّ فیه السّنن، و ضرب فیه الامثال، و شرّع فیه الدّین «۵ ("» ...پس قرآن، امر کننده و باز دارنده است. در آن حدود الهی گذاشته شده و راه و روشها در آن نهاده شده است و در آن امثال زده شده و دین در آن ابلاغ و آشکار شده است.) وی در سخنانی دیگر به اهمیّت امثال در تعلیم و هدایت انسانها- که خداوند و انبیاء او از این شیوه بهره جسته‌اند- اشاره می‌کند از جمله ": و وعظتم بمن کان قبلکم و ضربت لکم الامثال و دعیتم الی الامر الواضح ... «۶ ("»و به پیشینیان پند داده شدید و برای شما مثلها زده شده (برای امتیاز حق از باطل) و به سوی

---

(۱)- دیوان ناصر خسرو، ص ۴۱۱. مقایسه شود با امثال قرآن حکمت، صص ۱۳۱- ۱۳۰. (۲)- رک: امالی شیخ طوسی، ج ۱، ص ۳۶۸. الاتقان سیوطی، ج ۲، ص ۴۱۱.

(۳)- غرر الحکم و دررالکلم، ترجمه محمد علی انصاری، دو جلد در یک مجلّد، چاپ افست تهران، ص ۶۱۰. (۴)- نهج البلاغه فیض الاسلام، نامه ۳۱. (۵)- ابی نصر محمد بن مسعود بن عیاش (عیاشی)، تفسیر عیاشی، تصحیح سید هاشم رسولی محلاتی، ج ۱ (عربی)، تهران: انتشارات علمیه اسلامیه، بی‌تا، ص ۷. (۶)- نهج البلاغه فیض الاسلام، از خطبه ۱۷۵. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۶ امر روشن دعوت شدید " ...) -اوصیکم عباد اللّه بتقوی اللّه الّذی ضرب لکم الامثال «۱. ("»بندگان خدا، شما را سفارش می‌کنم به تقوی و ترس از عذاب خدایی که برای (راهنمایی) شما (در قرآن) مثلها زده- تا از غفلت بیرون آیید ".) -و هو الّذی اسکن الدّنیا خلقه و بعث الی الجنّ و الانس رسله لیکشفوا لهم عن غطائها و لیحذّروهم من ضرّائها و لیضربوا لهم امثالها و لیبصّروهم عیوبها ... «۲ ("»و اوست خدایی که آفریده‌هایش را در دنیا جا داد و پیغمبرانش را به سوی جنّ و انس فرستاد تا برای ایشان پرده دنیا را بردارند، و از بدیها و سختیهای آن، آنان را بترسانند و برای آنها از (بی‌وفایی) آن، مثلها بزنند و آنان را به نواقص آن بینا گردانند ...) اصبغ بن نباته گوید شنیدم از امیر المؤمنین که می‌فرمود ": نزل القران اثلاثا: ثلث فینا و فی عدوّنا و ثلث سنن و امثال و ثلث فرائض و احکام. «۳ ("»قرآن در سه بخش نازل شده یک بخش آن درباره ما و دشمنان ما است، بخش دیگر در سنّتها و امثال است و بخش سوم در واجبات و احکام است.) امام باقر (ع) نیز به همین مضمون در سخنی می‌فرماید ": نزل القران اربعهٔ ارباع: ربع فینا و ربع فی عدوّنا و ربع سنن و امثال و ربع فرائض و احکام. «۴ ("»قرآن بر چهار بخش نازل گردیده است. یک چهارم درباره ما و یک چهارم درباره دشمن ما، و یک چهارم سنن و امثال و یک چهارم فرایض و احکام است.) و امام صادق (ع) درباره اهمیّت امثال قرآن فرموده است ": امثال القران لها فوائد فامعنوا النّظر فتفکّروا فی معانیها و لا تمرّوا بها. «۵ ("»امثال قرآن دارای فوایدی است. پس در آن امعان نظر کرده و در معانی آن تفکّر کنید و از

(_____ ۱)- نهج البلاغه، از خطبه ۸۲. (۲)- مأخذ پیشین، از خطبه ۱۸۲. (۳)- اصول کافی، ج ۴، ص ۴۳۵. (۴)- همان مأخذ، ص ۴۳۶ ".امام صادق ("ع) در روایتی چنین می‌فرماید: انّ القران نزل اربعهٔ ارباع: ربع حلال و ربع حرام و ربع سنن و احکام و ربع خبر ما کان قبلکم و نباء ما یکون بعدکم و فصل ما بینکم. (قرآن بر چهار بخش نازل شده یک چهارم حلال و یک چهارم حرام و یک چهارم سنّتها و احکام و یک چهارم اخبار گذشتگان و آیندگان از شما است و آنچه راجع به رفع اختلاف میانه شماها است.) (اصول کافی، ج ۴، ص ۴۳۶) (۵)- سید علی خان، ریاض السّالکین (شرح صحیفه سجّادیه). نقل از: حکمت، امثال قرآن، ص ۱۲۹. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۷ آن به سادگی نگذرید.) بنابراین از آن جا که قرآن کتابی است نازل شده برای تربیت و هدایت انسانها، از شیوه‌ها و ابزارهای گوناگونی که به این امر مساعدت نماید، استفاده کرده است. و بیان امثال یکی از روشهای مؤثّری است که در امر تفهیم حقایق و موضوعات و آگاه ساختن، تنبّه و هدایت انسانها به کار گرفته است.

اقسام امثال قرآن

در تقسیم بندی امثال قرآن "،سیوطی، "این گونه امثال را به دو قسم تقسیم می‌کند. یک قسم امثال ظاهری که به آن تصریح شده است، یا واژه مثل در آیه ذکر شده یا این که در قالب تشبیه با به کار بردن حرف "ک "به نحوی به آن تصریح شده است. قسم دوم، امثال مخفی که واژه مثل در آن ذکر نگشته ولی مفهوم آن به نوعی دلالت بر مثل دارد «۱». این دو نوع امثال را "،واضحه "و" کامنه "نیز می‌گویند ". سیوطی «۲ "»به نقل از "جعفر بن شمس الخلافه "در کتاب "الآداب، "نوع دیگری از امثال قرآن را به نام" ارسال المثل "ذکر می‌کند که به آن "امثال سائره "یا ضروب الامثال نیز می‌گویند و بیشتر در محاورات به کار برده می‌شود ". رژی بلاشر "فرانسوی که قرآن را ترجمه و تحقیقاتی نیز درباره آن نموده است، فهرستی مشتمل بر ۳۶ تمثیل از امثال قرآن ترتیب داده که در آن، این امثال را به چهار نوع تقسیم نموده است: اوّل آیاتی که در آن اشاره به کلمه مثل شده، مانند: ما ذا أرادَ اللّهُ بِهذا

مَثَلًا ("مدّثّر/ ۳۱، بقره/ ۲۶) دوم- وقایع تاریخی که در آن تصریح به کلمه مثل نشده مانند آیه ":أَ فَمَنْ أَسَّسَ بُنْیانَهُ عَلی تَقْوی مِنَ اللَّهِ ("توبه/ ۱۰۹) سوم- تمثیلات و تشبیهاتی که در آن تصریح به کلمه مثل نشده، ولی آنها را می‌توان حکایات رمزی و تعلیمی دانست، مانند ":الَّذِینَ کَفَرُوا أَعْمالُهُمْ کَسَرابٍ (" ...نور/ ۳۹) چهارم- تمثیلات و تشبیهاتی که در آن تصریح به کلمه مثل شده است، مانند آیه: «أَ لَمْ تَرَ کَیْفَ (_____ ۱)- الاتقان، ج ۲، صص ۴۱۵- ۴۱۳. (۲)- مأخذ پیشین، ص ۴۱۷. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۸ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا کَلِمَةً طَیِّبَةً ... «۱»» (ابراهیم/ ۲۴ ")ابن یوسف "در کتاب خود «۲» تعداد ۱۲۰۸ مثل از قرآن را ذکر می‌کند. لیکن وی بدون تقسیم بندی امثال، تنها آیاتی را که به نظرش متضمّن مثل بوده آورده و هیچ گونه توضیح و تفسیری درباره آنها ارائه نداده است. همان گونه که گفته شد، یک قسم از امثال قرآن "،امثال سائر "یا "امثال سائره "است. مثل سائر چنان است که یک جمله مختصر به نثر یا به نظم، مشتمل بر پندی یا دستوری یا قاعده اخلاقی مورد تمثّل خاص و عام بشود چنان که از فرط سادگی و روانی و کمال ایجاز، همگان آن را استشهاد نمایند. این مثل را "ضرب المثل "نیز گویند «۳». به نوشته "امام فخر رازی، "هر گفتار و قول که دارای تشبیه مجاز باشد و با نهایت ایجاز، از آن معنایی عام به دست آید و به صورت یک سخن کوتاه و پر معنی زبانزد خاص و عام شود که هر کس برای افاده آن معانی در مواقع خاص به خود استشهاد نماید، آن را به عربی "ضرب المثل "می‌نامند. ضروب الامثال از اموری است که در عقول و افکار نیکو افتد و از آن سبب است که عرب و عجم بر آن متّفقند و عرب به ضرب امثال مشهورند و به خردترین چیزها تمثّل کنند «۴». از آن جا که مثل در همه زبانها و میان همه اقوام رایج بوده و در محاورات خود آن را به کار می‌برند، در زبان فارسی و نزد ایرانیان نیز امثال بسیاری موجود است. جالب این است که چه ایرانیان و چه عربها، کثیری از مثلهایی که به کار می‌برند از مثلها و آیات قرآنی است که بر اثر تکرار و استعمال، نزد عامه مردم جا افتاده و برای همگان قابل فهم و معنی است. مردم این گونه مثلها را در مواقع مناسب و لازم در محاورات خود به کار می‌برند. (_____ ۱)- بلاشر، قرآن، ج ۳، پاریس، ۱۹۵۱، ص ۱۲۱۵. نقل از: امثال قرآن، صص ۱۳۶- ۱۳۵. (۲)- ابن یوسف ضیاء الدین الحدائق شیرازی، امثال القران الکریم، به کوشش مهدی ماخوری، انتشارات اساطیر، ۱۳۶۳. (۳)- حکمت، امثال قرآن، ص ۴۸. نیز مقدّمه داستان نامه بهمنیاری. (۴)- تفسیر کبیر، ج ۱، ص ۳۵۱. امثال قرآن، ص ۳۰. مرحوم طالقانی در معنی ضرب المثل می‌نویسد ":ضرب المثل "یا از "ضرب فی الارض "گرفته شده، چون مانند مسافری که شهر به شهر می‌گردد، در زبانها می‌گردد. یا از "ضرب الاوتار "است که مانند آهنگها حالات و اوضاع روحی را می‌نمایاند. یا از "ضرب الخیمه "است چون مثلها مانند خیمه در میان ملل ثابت می‌ماند. ("رک: پرتوی از قرآن، ج ۱، ص ۱۰۱.) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۹ متجاوز از ۲۰۰ مورد از این نوع مثل از قرآن که به مثل سائر یا "سائره "یا ضرب المثل معروف است، در زبان محاوراتی مردم وارد شده که به مواردی از این آیات (امثال سائره قرآن) اشاره می‌شود و فهرست کلّی آن در قسمت ضمایم کتاب خواهد آمد. ۱- الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِینَ. (حمد/ ۱)- سپاس سزاوار خداوند است پروردگار جهانیان. ۲- صُمٌّ بُکْمٌ عُمْیٌ (بقره/ ۱۸ و ۱۷۲)- کران و گنگان و کورانند ... ۳- إِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَیْهِ راجِعُونَ (بقره/ ۱۵۶)- از خداییم و بازگشت ما به سوی اوست. ۴- وَ الْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ (بقره/ ۱۹۰)- فتنه‌گری شدیدتر از قتل است. ۵- وَ لا تُلْقُوا بِأَیْدِیکُمْ إِلَی التَّهْلُکَةِ (بقره/ ۱۹۴)- با دستان خویش، خود را به هلاکت میفکنید. ۶- لا یُکَلِّفُ اللَّهُ نَفْساً إِلَّا وُسْعَها (بقره/ ۲۸۶)- خداوند کسی را بیش از توانش، تکلیف بار نمی‌کند. ۷- وَ شاوِرْهُمْ فِی الْأَمْرِ (آل عمران/ ۱۵۹)- و مشورت کن با آنها در کار. ۸- کَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِیلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً کَثِیرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ (بقره/ ۲۴۹)- چه گروه کم که به اذن خدا بر گروه بسیار غلبه می‌کنند. ۹- کُلُّ نَفْسٍ ذائِقَةُ الْمَوْتِ (آل عمران/ ۱۸۵)- هر نفسی مرگ را می‌چشد. ۱۰- تُعِزُّ مَنْ تَشاءُ وَ تُذِلُّ مَنْ تَشاءُ (آل عمران/ ۲۶)- عزیز می‌دارد هر که را خواهد و ذلیل می‌گرداند هر که را خواهد. ۱۱- وَ الصُّلْحُ خَیْرٌ (نساء/ ۱۲۸)- و صلح نیکوست. ۱۲- وَ لا تَزِرُ وازِرَةٌ وِزْرَ أُخْری (انعام/ ۱۶۴)-

و گناه کسی را به دوش دیگری بار نکنند. ۱۳- کُلُوا وَ اشْرَبُوا وَ لا تُسْرِفُوا (اعراف/ ۳۰)- بخورید و بیاشامید و اسراف مکنید. ۱۴- وَ ما رَمَیْتَ إِذْ رَمَیْتَ وَ لکِنَّ اللَّهَ رَمی (انفال/ ۱۷)- و نیفکندی تو هنگامی که تیر افکندی و لکن خداوند تیر افکند. ۱۵- وَ لا تَیْأَسُوا مِنْ رَوْحِ اللَّهِ (یوسف/ ۸۷) و مأیوس مباشید از رحمت خدا. ۱۶- لا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ ... (زمر/ ۵۳)- و دل شکسته مباشید از رحمت خدا. ۱۷- لَئِنْ شَکَرْتُمْ لَأَزِیدَنَّکُمْ (ابراهیم/ ۷)- اگر شکر گزار باشید بر شما افزون کنم. ۱۸- جاءَ الْحَقُّ وَ زَهَقَ الْباطِلُ (اسری/ ۸۱)- حق آمد و باطل نابود گشت. ۱۹- هذا فِراقُ بَیْنِی وَ بَیْنِکَ (کهف/ ۷۸)- این عذر جدایی بین من و تو است. ۲۰- فَتَبارَکَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخالِقِینَ (مؤمنون/ ۱۵)- آفرین بر خداوند بهترین آفریننده. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۰ ۲۱- نُورٌ عَلی نُورٍ (نور/ ۳۶)- نوری بالای نور است. ۲۲- یَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَیْدِیهِمْ (فتح/ ۱۰)- دست خدا بالای دستانشان است. ۲۳- إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ (حجرات/ ۱۰)- همانا مؤمنین برادرانند. ۲۴- إِنَّ أَکْرَمَکُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقاکُمْ (حجرات/ ۱۳)- همانا گرامی‌ترین شما نزد خدا با تقواترینتان است. ۲۵- لَیْسَ لِلْإِنْسانِ إِلَّا ما سَعی (نجم/ ۳۹)- نیست برای هر انسانی جز آنچه کوشش کرده است. ۲۶- نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ وَ فَتْحٌ قَرِیبٌ (صف/ ۱۳)- یاری از جانب خدا و پیروزی نزدیک است. ۲۷- فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ یُسْراً (انشراح/ ۵)- همانا با سختی آسانی است. ۲۸- فَمَنْ یَعْمَلْ مِثْقالَ ذَرَّةٍ خَیْراً یَرَهُ وَ مَنْ یَعْمَلْ مِثْقالَ ذَرَّةٍ شَرًّا یَرَهُ (زلزال ۷ و ۸)- پس هر کس ذرّه‌ای کار نیک کرده آن را می‌بیند و هر کس ذرّه‌ای کار شر کرده آن را نیز می‌بیند. ۲۹- لَکُمْ دِینُکُمْ وَ لِیَ دِینِ (کافرون/ ۶)- برای شما دینتان و برای ما دین خود. ۳۰- کُلُّ شَیْءٍ هالِکٌ إِلَّا وَجْهَهُ (قصص/ ۸۸)- هر چیزی هلاک شونده است جز صورت او. ۳۱- فَاصْبِرْ کَما صَبَرَ أُولُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ (احقاف/ ۳۵)- پس شکیبایی کن آن گونه که اولوالعزم از رسولان صبر نمودند. ۳۲- وَ اسْتَغْفِرِ اللَّهَ ... (نساء/ ۱۰۶)- و از خدا آمرزش طلب. ۳۳- إِنَّ رَبَّکَ لَبِالْمِرْصادِ (فجر/ ۱۴)- همانا پروردگارت در کمینگاه است. ۳۴- لا رَطْبٍ وَ لا یابِسٍ إِلَّا فِی کِتابٍ مُبِینٍ (انعام/ ۵۹)- هیچ تری و خشکی نیست مگر در کتاب مبین [وجود دارد]. ۳۵- إِنَّا فَتَحْنا لَکَ فَتْحاً مُبِیناً (فتح/ ۱)- ما برای تو قرار دادیم فتحی آشکار. ۳۶- وَ السَّلامُ عَلی مَنِ اتَّبَعَ الْهُدی (طه/ ۴۷)- و سلام حق بر آن کس که طریق هدایت را پیروی کند. ۳۷- کُلُّ مَنْ عَلَیْها فانٍ (رحمن/ ۲۶)- هر که بر زمین است فانی شود. در سخنان گهربار حضرت علی (ع) که در "نهج البلاغه "و "غرر الحکم "گرد آمده است، امثال و تشبیهات بسیاری وجود دارد که در کمال زیبایی بیان شده و حضرت این‌گونه امثال را برای تفهیم مطلب در اذهان مردم، در کلام خود به کار برده است. از جمله این امثال، مثلهایی است که درباره دنیا و زندگی دنیوی و دلبستگی به تعلّقات آن زده است. برای نمونه ": مثل الدّنیا کمثل الحیّة لیّن مسّها و السّم النّاقع فی جوفها، یهوی الیها العرّ الجاهل و یحذرها تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۱ ذو اللّبّ العاقل «۱ ("»مثل دنیا همچون ماری است که دست بر آن بکشی، نرم و در اندرونش زهر کشنده است. فریب خورده نادان به طرف آن می‌رود و خردمند دوراندیش، از آن دوری می گزیند ".) ایّها النّاس متاع الدّنیا حطام موبیء فتجنّبوا مرعاة قلعتها احظی من طمأنینتها و بلغتها ازکی من ثروتها ... «۲ ("»ای مردم، کالای دنیا گیاه خشک خرد شده و با آورنده تباه کننده است. پس دوری کنید از جراگاهی که کوچ کردن و نماندن در آن از آرام گرفتن در آن سودمندتر است و اندک روزی و خوراک آن پاکیزه‌تر است از دارایی در آن.)

تألیفات در زمینه امثال قرآن

در زمینه امثال قرآن تألیفات متعدّدی صورت گرفته است. برخی از این تألیفات بطور مستقل درباره امثال قرآن است و برخی مربوط به امثال و امثال عرب است که فصلی را نیز به امثال قرآن اختصاص داده‌اند. پاره‌ای از نویسندگان عرب که در زمینه امثال کار کرده‌اند، امثال پیامبر اسلام (ص)، خلفای راشدین و صحابه و بعضی از بزرگان و شعراء و ادبا را نیز جمع‌آوری کرده‌اند. برخی از تألیفاتی که در موضوع امثال قرآن کریم صورت گرفته از این قرار است: ۱- امثال القرآن، تألیف ابو الحسن علی بن محمد بن حبیب الماوردی شافعی، متوفی سنه ۴۵۰ ه «۳». ۲- امثال القرآن، تألیف مهذّب الدّین محمد بن علی الحلی المزیدی «۴». ۳- امثال

القرآن، ابو عبد الرحمن محمد بن حسین السلمی النیشابوری، متوفی سنه ۴۰۶ ه «۵». ۴- امثال القرآن، ابو علی محمد بن الجنید اسکافی، متوفی سال ۳۸۱ ه «۶ (_____»). ۱)- نهج البلاغه فیض، حکمت ۱۱۵. غرر الحکم، ص ۷۶۴. (۲)- نهج البلاغه، حکمت ۳۵۹. غرر الحکم، ص ۷۶۶. (۳)- رک: الثعالبی، التمثیل و المحاضره، قاهره: دار احیاء الکتب العربیه، ۱۳۸۱ ه (۱۹۶۱ م)، مقدّمه ص ۲۵. الامثال العربیهٔ القدیمه، ص ۳۸. حاجی خلیفه، کشف الظنون، چاپ بولاق، ص ۱۶۸. الاتقان سیوطی، ج ۲، ص ۴۱۱. (۴)- خوانساری، روضات الجنّات فی احوال العلماء و السّادات، اصفهان، ۱۳۸۲، ص ۱۰۵. (۵)- کشف الظنون، ص ۱۶۸. التمثیل و المحاضره، ص ۲۸. (۶)- فهرست ابن الندیم، ص ۵۸. التمثیل و المحاضره، ص ۲۸. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۲ ۵- امثال القرآن، شمس الدین احمد بن ابی بکر ابن القیم الجوزیه، متوفی ۷۵۴ ه «۱». ۶- امثال القرآن، ابراهیم بن محمد بن نفطویه، عالم به علوم عربی، لغت و حدیث، متوفی ۳۲۳ ه «۲». ۷- روضهٔ الامثال (فی الامثال القرآن الکریم)، احمد بن عبد الله الکوزکنانی النجفی، نسخه چاپ ۱۳۲۵ تبریز «۳». ۸- قراضهٔ الابریز فی امثال الکتاب العزیز، بدر الدین حسن المقرات «۴». ۹- امثال (درر الامثال)، ابن ابی الاصبع مصری، متوفی ۶۵۴ ه «۵». ۱۰- کتاب الآداب، ابو الفضل جعفر بن محمد شمس الخلافه مصری (۶۲۲- ۵۴۳ ه.) طبع مصر، ۱۳۴۹ ه. وی در کتاب خود (ص ۶۱) فصلی را خاص امثال قرآن قرار داده است و ۶۹ آیه از آیات قرآن را که در زمان او مجرای مثل یافته ضبط نموده است «۶». ۱۱- المستطرف فی کل فن مستظرف، شیخ شهاب الدین احمد الابشیهی، متوفی ۸۵۲ ه.، چاپ مصر، ۱۳۰۰ ق. در این کتاب، فصل مخصوص امثال سائره با امثال موجود در قرآن شروع شده است. ۱۲- امثال القرآن الکریم، ابن یوسف ضیاء الدین الحدائق شیرازی، به کوشش مهدی مأخوری، انتشارات اساطیر، ۱۳۶۳. (_____ ۱)- کشف الظنون، ص ۱۶۸. التمثیل و المحاضره، ص ۲۴. (۲)- یاقوت حموی، معجم الادباء، ج ۱، قاهره، ۱۹۳۶، ص ۲۷۲. رودلف زلهایم، امثال العربیه، ص ۳۷. التمثیل و المحاضره، ص ۲۴. (۳)- الذریعه، ج ۲، ص ۳۴۶. التمثیل و المحاضره، ص ۲۴. زلهایم، ص ۳۷. امثال قرآن، ص ۱۳۲. (۴)- کشف الظنون، ج ۲، ص ۲۲۰. (۵)- ابن ابی الاصبع المصری، بدیع القرآن، ترجمه سید علی میرلوحی، مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۶۸، ص ۱۸۲. وی اشاره می‌کند که مجمع امثال کتاب عزیز را به ترتیب سوره‌ها استقصا کرده و آنها را به ترتیب حروف الفباء باب‌بندی نمودم و در کتابی بزرگ آوردم و در آن کتاب به دنبال امثال قرآن، امثال دیوانهای شش‌گانه حدیث: بخاری، مسلم، موّطا، ترمذی، نسایی، سنن ابی داود را نیز به ترتیب حروف معجم قرار دادم و امثال: اشعار شش گانه، و امثال حماسه و امثال تک قصیده‌های عرب مانند لامیهٔ العرب و قصیده سوید بن ابی کاهل و مرثیه ابی ذویب و مقصوره ابن درید و لامیهٔ العجم طغرایی و امثال شعرای معروف طبقه مولدین مانند ابو نواس، ابو تمام، بختری، ابن الرومی، متنبّی را به دنبال امثال دیوانهای شش گانه حدیث آوردم و آن کتاب را "درر الامثال "نامیدم. (رک: بدیع القرآن، ص ۱۸۲- ۱۸۱) (۶)- رک: امثال قرآن حکمت، ص ۶۶. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۳ ۱۳- کتاب الامثال الکامنهٔ فی القرآن، الحسن بن الفضل «۱». ۱۴- کتاب الامثال الکامنهٔ فی القرآن، الحسن بن عبد الرحمن بن اسحاق القضاعی «۲». ۱۵- انوار الربیع (ارسال المثل)، سید علی خان کبیر، چاپ تهران «۳». ۱۶- دلائل الاعجاز، ابو بکر عبد القاهر محمد الجرجانی. در این کتاب، امثال قرآن یکی از دلائل اعجاز این کتاب مبین شمرده شده است «۴». ۱۷- الاتقان فی علوم القرآن، جلال الدین سیوطی. این کتاب نیز (در جلد ۲) فصلی در امثال و تشبیهات قرآن دارد. ۱۸- امثال قرآن، علی اصغر حکمت، چاپ دوم، تهران: بنیاد قرآن، ۱۳۶۱. ۱۹- امثال القرآن، اسماعیل اسماعیلی. این کتاب که چاپ اول آن در سال ۱۳۶۹ توسط انتشارات اسوه منتشر شده، بر مبنای همان "امثال قرآن "حکمت و توضیحات سیوطی در "اتقان "تنظیم یافته است. ۲۰- الامثال، و المثل و التّمثل و المثلات فی القرآن الکریم، سمیح عاطف الزین، بیروت: الشرکهٔ العالمیهٔ للکتاب، ۱۴۰۷ ه./ ۱۹۸۷ م. ۲۱- استعارات قرآنیه از دکتر صباغ لبنانی، این کتاب رساله دکترای نویسنده است و در آخر آن فصلی متضمّن چهل تمثیل

از تمثیلات قرآن، الحاق نموده و این نوع تمثیلات را به ۱۵ نوع تقسیم نموده است «۵». ۲۲- المثل فی القرآن الکریم، منیر قاضی، در مجلّه مجمع العلمی العراقی (۱۹۶۰)، ۷/ ۳- ۳۵ «۶». از نویسندگان اروپایی نیز: فردریک بوهل دانمارکی «۷» (lhuB. F) مقاله کوتاهی در تشبیه و (_____ ۱)- امثال العربیهٔ القدیمه، ص ۳۷. فهرست ابن خیر، ص ۷۵. (۲)- فهرست ابن خیر، ص ۷۵. امثال العربیه، ص ۳۷. (۳)- رک: امثال القرآن، ص ۱۲۲ و ۱۳۱. (۴)- رک: مأخذ پیشین، ص ۱۲۸. (۵)- همان مأخذ، ص ۱۳۴. (۶)- الامثال العربیهٔ القدیمه، زلهایم، ص ۳۶. (۷)- الامثال العربیهٔ القدیمه، ص ۳۶ ".بوهل "در مقاله‌ای که درباره قرآن در دایرهٔ المعارف اسلامی نگاشته به امثال قرآن اشاره کرده و گفته است: در میان انواع صنایع بدیعیه و لطایف بیانیه، تمثیلات قرآن جالب توجّه و سزاوار تذکّر است ... در غالب موارد، این امثال از مظاهر طبیعت اقتباس شده‌اند و در کمال سادگی، تعلیمات اخلاقی و عالی را متضمّن‌اند ... بعضی از این امثال قرآنی اشاراتی است به حکایات و وقایع تاریخی که در مقام وعد یا وعید نازل شده است. (رک: امثال قرآن، صص ۱۳۴- ۱۳۲) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۴ تمثیل در قرآن کریم (مقاله قرآن در دایرهٔ المعارف اسلامی)، رژی بلاشر «۱»، مقاله‌ای در امثال (ترجمه قرآن)، ریچاد بل انگلیسی «۲» (مترجم قرآن و مؤلف کتاب), malsI fo nigiro ehT بروکلمان، فهرستی در امثال عربی و قصص آن (در دایرهٔ المعارف اسلامی چاپ آلمانی) و دیگران در زمینه قرآن مطالبی دارند و در نوشته‌های خود به تمثیلات قرآن اشاره کرده‌اند. در زمینه تشبیهات قرآن نیز ":ابن ناقیا البغدادی ("۴۱۰ ه.) کتابی دارد به نام "الجمان فی تشبیهات القرآن ("دار الجمهوریه، بغداد ۱۳۸۷ ه./ ۱۹۶۷ م.)، که در آن برخی از تشبیهات قرآن را جمع‌آوری نموده و توضیحاتی نیز درباره آنها داده است ". ابن ندیم "نیز به "کتاب التشبیه و التمثیل "ابو سهل فضل بن نوبخت «۳ "»،کتاب التشبیهات "حمزه اصفهانی «۴ "»،کتاب التشبیهات "ابو اسحاق بن ابی عون «۵» اشاره می‌کند که برای این نگارنده معلوم نیست آیا در تشبیهات قرآن دارای مطلب بوده‌اند یا خیر (_____ ۱)- رک: امثال قرآن، صص ۱۳۶- ۱۳۴. الامثال العربیهٔ القدیمه زلهایم، ص ۳۶. (۲)- بل در کتاب خود فصلی مخصوص امثال قرآنی دارد و سبک مثل نویسی را در ادبیات اسلامی، ناشی از تماس مسلمانان به آثار اهل کتاب دانسته و گفته است بعضی از این امثال که از ابتکارات خاصه نبی اسلام است و با کلمه "و اضرب لهم مثلا "شروع می‌شود و بعضی دیگر از منابع انجیلی آمده است. وی سپس امثال قرآنی را به دو نوع تقسیم می‌کند بعضی را تشبیهات ساده و بسیط می‌داند در صورتی که نوع دیگر حکایاتی طولانی است و دارای تفصیل و تطویل مانند مثل دو بستان. (س ۱۸/ ۳۲) که شبیه است به مثال "توانگر احمق "در انجیل (لوقا ۱۲/ ۲۱) ولی این مستشرق بالاخره در برابر عظمت تمثیل آیه نور (۲۴/ ۳۴) سر تعظیم فرود آورده و به امتیاز آن اعتراف می‌کند و با آن که نتوانسته است برای آن ریشه و منبعی مسیحی بتراشد، به سخن "نولدکه "متوسّل شده و گفته است: ممکن است که این تمثیل از منابع حبشی اقتباس شده باشد! ... ریچارد بل در کتاب خود سعی می‌کند این نکته را اثبات کند که امثال قرآنی از آن جهت نازل شده‌اند که در انجیل نیز امثال و نظایری دارند و پیغمبر اسلام (ص) بر وجود آنها اطلاع حاصل فرموده. وی در این عقیده تعصّب آمیز خود تا به حدّی غلو کرده است که برای بعضی امثال که در احادیث نبوی وارد است، سعی کرده منابعی از روایات و امثال انجیلی بجوید. رک: امثال قرآن حکمت، صص ۱۳۸- ۱۳۶. جهت نوشته بل بنگرید به: . ۱۱۵ ,lleB malsI fo nigiro ehT ,nodnoL ,۱۹۲۶ ,P drahciR ۳)- الفهرست، ص ۴۹۳. (۴)- الفهرست، ص ۲۳۰. (۵)- همان مأخذ، ص ۴۴. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۵

امثال عرب

بنا به نظر اهل تحقیق ".مثل "در میان مردم عرب از دیرباز رواج داشته و در نزد این قوم تکامل پیدا کرده و در ادب آنها جایگاه خاصی دارد. هم از این رو، درباره امثال عرب تألیفات زیادی صورت گرفته است که بخشی از این امثال، در برگیرنده امثال قرآن،

امثال نبوی، امثال خلفای راشدین و برخی از صحابه و شعراء و ادباء و حکماء است. ذیلا به پاره‌ای از این تألیفات اشاره می‌شود: ۱- جمهرة الامثال، الحسن بن عبد الله بن سهل العسکری ابو هلال، متوفی (۳۸۲ ه)، چاپ مصر «۱». ۲- مجمع الامثال، احمد بن محمد بن احمد المیدانی (متوفی ۵۱۸ ه)، چاپ سوم، دار الفکر، ۱۳۹۳ ه/ ۱۹۷۲ م «۲». ۳- المستقصی فی الامثال، ابو القاسم محمد بن عمر الزمخشری جار الله، (متوفی ۵۳۸ ه.)- کتب دیگری در این زمینه از ایشان ذکر شده است مانند: سوائر الامثال، دیوان التمثیل، کتاب الکلم النوابع، چاپ پاریس سال ۱۸۷۱ م «۳». ۴- التمثیل و المحاضره، ابی منصور عبد الملک بن محمد بن اسماعیل الثعالبی، (۳۵۰- ۴۲۹ ه) قاهره: دار احیاء الکتب العربیه، ۱۳۸۱ ه./ ۱۹۶۱ م. ۵- امثال العرب، ابو عکرمة بن عمران الضبی، (متوفی ۲۵۰ ه.)، مطبعه دار الکتاب بدمشق. - در این کتاب که درباره امثال عرب است و نیز در کتاب التمثیل و المحاضره ثعالبی، فهرستی از آیات قرآنی که در رابطه با آن امثال به کار می‌رود، آمده است. ۶- الامثال العامیه، احمد تیمور باشا، قاهره، مطبعة الاستقامه، ۱۳۶۸ ه. ۷- الامثال العربیة القدیمه، رودلف زلهایم، ترجمه به عربی توسط رمضان عبد التواب، لبنان: مؤسسة الرسالة، ۱۳۹۱ ه. ۸- الفاخر (مجموعه امثال)، مفضل بن سلمه، شاگرد قاضی ابن العربی، متوفی ۲۵۰ ه. طبع لیدن، ۱۹۵۱ «۴».

(_____۱)- یاقوت، معجم الادباء، ج ۸، ص ۲۶۳. کشف الظنون/ ۱۸۶. میدانی نقل می‌کند که عسکری کتابی نیز در امثال از کلام نبوی تألیف کرده است. (رک: التمثیل و المحاضره، ص ۲۴). (۲)- معجم، ۱۹/ ۱۳۴. التمثیل و المحاضره/ ۲۴. امثال العربیة القدیمه، ص ۳۶. (۳)- التمثیل و المحاضره/ ۲۵. الامثال العربیة القدیمه، ص ۳۶. (۴)- امثال قرآن، ص ۶۰. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۶ ۹- تفسیر الامثال، محمد بن زیاد معروف به ابن اعرابی متوفی ۲۳۰ ه «۱». ۱۰- الامثال علی افعل (معروف به المنمق)، ابو جعفر محمد بن حبیب بن امیة بن عمرو، متوفی ۲۴۵ ه. در سامرا «۲». ۱۱- الامثال العامیه فی نجد، محمد العبودی، چاپ دار احیاء الکتب العربیه، ۱۹۶۰ «۳». ۱۲- الامثال السائره، ابو عبیده معمر بن المثنی، متوفی ۲۰۸ ه «۴». ۱۳- الامثال، المفضل بن محمد الضبی، (متوفی ۱۶۸ ه.) در سال ۱۳۰۰ در الجوائب و در سال ۱۳۲۷ در قاهره چاپ شده است «۵». (الطبعة الاولی، قسطنطنیه، ۱۳۰۰ ه ق، ۱۶۵ صفحه) ۱۴- کتاب الامثال، ابو یوسف یعقوب بن اسحاق بن السکیت، متوفی ۲۴۳ ه «۶». ۱۵- الامثال السائره و الابیات النادره، الحافظ ابو عمر یوسف بن عبد البر النمری القرطبی، متوفی ۴۶۳ ه. مخطوط بدار الکتب «۷». ۱۶- الامثال، ابو عبد الرحمن یونس بن حبیب الضبی، متوفی ۱۸۲ ه. - از وی کتابی به نام "امثال الامام علی "در سال ۱۳۰۲ در الجوائب و کتاب دیگری به نام "امثال لقمان حکیم "در سال ۱۸۴۷ در پاریس چاپ شده است «۸». ۱۷- فرائد الاوّل فی مجمع الامثال، ابراهیم بن السید الطرابلی الحنفی. ۱۸- امثال و حکم، محمد بن ابی بکر عبد القادر رازی، متوفی ۶۶۶، ترجمه و تصحیح فیروز حریرچی. ۱۹- کتاب الامثال، علاقه بن کرسم الکلابی، وی در ایام یزید بن معاویه می‌زیست «۹». ۲۰- غرر الامثال، علی بن زید بیهقی، متوفی ۵۶۵ ه. کتاب دیگر وی در زمینه امثال "،مجامع الامثال و بدایع الاقوال "نام دارد «۱۰ (_____». ۱)- معجم، ۱۸/ ۱۹۶. التمثیل/ ۲۸. ابن ندیم اسم کتاب "ابن اعرابی "را "تنسیق الامثال "ذکر کرده است. رک: الفهرست/ ۱۱۷. (۲)- معجم، ۱۸/ ۱۱۵. الفهرست/ ۱۷۶. التمثیل/ ۲۸. (۳)- التمثیل/ ۲۸. (۴)- معجم، ۱۹/ ۱۶۱. الفهرست/ ۹۴. التمثیل/ ۲۹. امثال قرآن/ ۶۰. (۵)- معجم، ۱۹/ ۱۶۷. الفهرست/ ۱۱۶. التمثیل/ ۲۹. امثال قرآن/ ۶۰. (۶)- معجم، ۲۰/ ۵۲. الفهرست/ ۱۲۲. الذریعه، ۲/ ۳۴۶. التمثیل/ ۲۹. (۷)- التمثیل/ ۲۹. (۸)- الفهرست/ ۷۴. معجم، ۲۰/ ۶۷. التمثیل/ ۲۹. (۹)- معجم، ۱۲/ ۱۹۰. التمثیل/ ۲۵. (۱۰)- معجم، ۱۳/ ۲۲۶ و ۲۲۷. التمثیل/ ۲۵. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۷ ۲۱- کتاب "الامثال "و کتاب "التمثیل "هر دو از عمرو بن بحرین محبوب الجاحظ، متوفی ۲۵۵ ه «۱». ۲۲- کتاب المتمثلین، ابو الحسن علی بن محمد مداینی، متوفی ۲۱۵ ه. کتابهای دیگری نیز در این زمینه از مدایینی ذکر شده است مانند: کتاب من تمثیل بشعر فی مرضه، کتاب من وقف علی قبر فتمثل بشعر، کتاب من بلغه موت رجل فتمثل بشعرا و کلام «۲». ۲۳- فاکهة الخلفاء و مفاکهة الظرفاء، احمد بن محمد بن عربشاه، متوفی ۸۵۴ ه. این کتاب

که در زمینه امثال عربی است به سبک کلیله و دمنه نگاشته شده است و در سال ۱۸۲۳ در شهر بن به چاپ رسیده است «۳». ۲۴- رساله‌ای در امثال عربی، ارنست برتو الفرنسی. طبع فی جوتغن، سنه ۱۸۳۶ «۴». ۲۵- کتاب الامثال، ابراهیم بن سفیان بن سلیمان الزیادی، عالم نحوی، لغوی، راوی و شاعر، متوفی ۲۴۹ ه «۵». ۲۶- کتاب الامثال، ابراهیم بن محمد نفطویه «۶». وی کتابی نیز به نام امثال القرآن دارد که به آن اشاره شد. ۲۷- کتاب الامثال و الحکم (احادیث و حکم و اشعار)، علی بن محمّد ماوردی «۷». از کتاب امثال القرآن وی نیز پیشتر یاد شد. ۲۸- نهایة الادب فی امثال العرب، ابراهیم الکفعمی متوفی ۹۰۵ ه. «۸». ۲۹- کتاب الامثال، ابو العباس احمد بن یحیی ثعلب (متوفی ۲۹۱ ه.) «۹». ۳۰- کتاب الامثال، احمد بن ابی عبد الله بن محمّد الرّقی «۱۰». ۳۱- الامثال، ابو علی احمد بن اسماعیل بن عبد الله البجلی القمی ملقب به سمکة «۱۱». ۳۲- الامثال السائره، ابو عبید قاسم بن سلام، متوفی ۲۲۴ ه. در مکه در سال ۱۳۰۲ با عنوان (_____ ۱)- معجم، ۱۶/ ۱۰۹ و ۱۰۸. الفهرست/ ۳۰۸. التمثیل/ ۲۶. (۲)- الفهرست/ ۱۵۱. معجم، ۱۴/ ۱۳۷. التمثیل/ ۲۶. (۳)- التمثیل/ ۲۴. (۴)- همان مأخذ. (۵)- معجم، ۱/ ۱۶۱. الفهرست/ ۹۹. التمثیل و المحاضره/ ۲۴. (۶)- معجم، ۱/ ۲۷۲. التمثیل و المحاضره/ ۲۴. الفهرست/ ۱۳۸. (۷)- امثال قرآن، ص ۶۱. الامثال العربیة القدیمه، ص ۳۷. (۸)- الذریعه، ۲/ ۳۴۶. التمثیل/ ۲۴. (۹)- الفهرست/ ۱۱۱. التمثیل/ ۲۴. (۱۰)- معجم، ۴/ ۱۳۳. التمثیل/ ۲۴. (۱۱)- الذریعه، ۲/ ۳۴۶. التمثیل/ ۲۴. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۸ امثال العرب، در الجوائب چاپ شده است «۱». ۳۳- الامثال السائره او الابیات السائره، ابو المنهال عیینة بن المنهال «۲». ۳۴- الامثال، ابو محمد القاسم بن محمد بن بشار الانباری، متوفی ۳۰۵ ه «۳». ۳۵- کتاب الامثال، ابو عثمان سعدان بن المبارک «۴». ۳۶- الحکم و الامثال، ابو احمد الحسن بن عبد الله بن سعید العسکری، متوفی سال ۳۸۲ ه «۵». ۳۷- کتاب الامثال، الحسین بن محمد بن جعفر الرافقی معروف به خالع نحوی، متوفی ۳۸۸ ه «۶». ۳۸- الامثال علی افعل و یدخل فیه الشعریه و النثریه، حمزة بن الحسن الاصفهانی. همچنین کتاب "الامثال الصادره عن ثبوت (بیوت) الشعر "از همین مؤلف. کتابی به نام "التشبیهات "نیز از وی یاد شده است «۷». ۳۹- کتاب الامثال، ابو زید سعید بن اوس بن ثابت انصاری خزرجی بصری، متوفی ۲۱۵ ه «۸». ۴۰- کتاب الامثال، صحار بن العباس العبدی، یکی از دانایان نسب و خطیبان دوران معاویة بن ابو سفیان «۹». ۴۱- حکم الامثال، ابو محمّد عبد اللّه بن مسلم بن قتیبه، متوفی ۲۷۶ ه «۱۰». ۴۲- کتاب الامثال، عبد الملک بن قریب الاصمعی، متوفی ۲۱۶ ه «۱۱». ۴۳- کتاب الامثال، عبید بن سریه، ابن ساریه و ابن شریة الجرهمی نیز گفته می‌شود. وی در زمان معاویه می‌زیست «۱۲». ۴۴- کتاب الامثال، ابو الفضل عبید الله بن احمد المیکالی «۱۳» (_____ ۱)- معجم، ۱۶ / ۲۶۰. الفهرست/ ۱۲۰. التمثیل/ ۲۸. امثال قرآن/ ۶۰. الامثال العربیة القدیمه، ص ۳۵. (۲)- الفهرست/ ۸۴ و ۱۷۸. التمثیل/ ۲۸. (۳)- معجم، ۱۶/ ۳۱۷. الفهرست/ ۱۲۶. التمثیل/ ۲۸. امثال قرآن/ ۶۱. (۴)- الفهرست،/ ۱۱۹. التمثیل/ ۲۴. (۵)- معجم، ۸/ ۲۳۶. التمثیل/ ۲۴. (۶)- معجم، ۱۰/ ۱۵۵. الذریعه، ۲/ ۳۴۶. التمثیل/ ۲۴. (۷)- الفهرست/ ۲۳۰. کشف الظنون/ ۱۶۸. التمثیل/ ۲۴. (۸)- معجم، ۱۱/ ۲۱۶. التمثیل/ ۲۴. (۹)- الفهرست/ ۱۵۲. التمثیل/ ۲۴. (۱۰)- الفهرست/ ۱۳۱. التمثیل/ ۲۵. (۱۱)- الفهرست/ ۹۶. التمثیل/ ۲۵. (۱۲)- معجم، ۱۲/ ۷۸. التمثیل/ ۲۵. الفهرست/ ۱۵۲. (۱۳)- معجم، ۱۳/ ۲۲۶. التمثیل/ ۲۵. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۹ ۴۵- الامثال، ابو بکر عامر الرموی. ۴۶- امثال و حکم، حنا الفاخوری. چاپ مصر. ۴۷- امثال حمیر، هشام بن محمد بن سائب بن بشر، متوفی ۲۶۰ ه «۱». ۴۸- امثال الصوفیه، محمد بن محمد بن سلیمان «۲». ۴۹- امثال المتکلمین من عوام المصریین، محمود عمر الباجوری. این کتاب در سال ۱۳۱۱ در شرفیه به چاپ رسیده است «۳». ۵۰- امثال سلیمان بالعربیه و العبریه، مراد فرج المحامی، در سال ۱۹۳۸ در اسکندریه به چاپ رسیده است «۴». ۵۱- امثال العوام فی مصر و السودان و الشام، نعوم شقیر. چاپ ۱۳۰۲ «۵». ۵۲- الامثال العامیة اللبنانیة، انیس قریحه، چاپ لبنان، ۱۹۵۳ «۶». ۵۳- الامثال الشرق و الغرب، یوسف توما البستانی، چاپ مصر سال ۱۹۱۲ م «۷». ۵۴- جلیس الاخیار فی حکم الشعراء الاخبار، محمد امین بن محمد ابو سحلی الغرشوطی. ۵۵- المثل السائر فی ادب الکاتب و

الشاعر، ضیاء الدّین ابی الفتح نصر اللّه بن محمد ابن اثیر، قاهره، مطبعه عامره، ۱۲۸۲. ۵۶- الامثال السائره من شعر ابی الطیب المتنبی، صاحب اسماعیل بن عباد، چاپ بیروت، ۱۹۵۰ «۸». ۵۷- الابیات السائره، ابو سعید حسن بن الحسین العسکری «۹». ۵۸- الابیات السائره، ابو العمیثل عبد الله بن خلید، متوفی ۲۴۰ ه «۱۰». ۵۹- الامثال، لابی فید مورج بن عمرو السدوسی، حققه و قدم له رمضان عبد التواب، القاهره: الهیئة المصریة العامه للتألیف و النشر، ۱۹۳۱ ق/ ۱۹۷۱ م (۱۳۰ صفحه). ۶۰- الامثال- الطبعة الاولی، حیدر آباد دکن، دایرة المعارف، ۱۳۵۱ ه. (۱۳۵ صفحه). ۶۱- امثال کتاب مقدّس عهد قدیم، بیروت: جمعیّة التوراة الامیرکانیه، مطبعة الامیرکانیه، ۱۹۱۳ م (_____. ۱)- الفهرست/ ۱۶۲. (۲)- کشف الظنون/ ۱۶۸. التمثیل/ ۲۸. (۳)- التمثیل/ ۲۹. (۴)- همان مأخذ. (۵)- ایضا همان مأخذ. (۶)- همان مأخذ، ص ۲۴. (۷)- همان مأخذ، ص ۲۹. (۸)- التمثیل/ ۲۴. کتاب (الامثال السائره ...) توسط فیروز حریرچی [تهران، ۱۳۵۵، ۱۲۶ صفحه ترجمه شده است. (۹)- الفهرست/ ۱۱۷. التمثیل/ ۲۴. (۱۰)- الفهرست/ ۷۳. التمثیل/ ۲۵. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۵۰ (۸۸ ص). ۶۲- امثال الحدیث مع تقدمه فی علوم الحدیث، محمود عبد المجید، الطبعة الاولی، القاهره: مکتبة دار التراث، ۱۹۷۵ م. (۳۳۶ ص). ۶۳- الامثال الشعبیه فی قلب جزیرة العرب، عبد الکریم الجهیمان، الطبعة الاولی، (بیروت، دار الکتب)، ۱۳۸۳ ق. ۳ ج. ۶۴- مجمع الامثال، حسین بن ابی بکر النجم الکرمانی، تهران: محمد باقر طهرانی، ۱۲۹۰ ه. (۷۸۱ صفحه). ۶۵- گنجینه امثال عرب، سید مصطفی طباطبایی. ۶۶- العقد الفرید، ج ۳، تألیف احمد بن محمد بن عبد ربه، متوفی ۳۲۸ ه.، الطبعة الثالثة، بیروت: دار الکتب العلمیه، ۱۴۰۷ ه. (۱۹۸۷ م). ۶۷- امثال النبی (ص)، ابو محمّد حسن بن عبد الرحمن بن خلّاد رامهرمزی، در قرن چهارم هجری می‌زیسته است «۱». ۶۸- الاقوال العربیه فی الامثال النبویه، سلیمان بن تبنین بن خلف دقیقی مصری، متوفی ۶۱۳ ه «۲». ۶۹- الجامع الصغیر فی احادیث البشیر النذیر، جلال الدین عبد الرحمن بن ابی بکر سیوطی، قاهره، ۱۳۵۸ ه. در این کتاب که مشتمل بر احادیث پیامبر اکرم (ص) است، احادیثی که متضمن امثال است و از ایشان نقل شده، آمده است. ۷۰- فیض القدیر شرح الجامع الصغیر السیوطی، علامه المناوی، ۵ ج، چاپ مصر، ۱۳۵۶ ه. این کتاب شرح احادیثی است که در "جامع الصغیر "سیوطی نقل شده است. ۷۱- کتاب الامثال (امثال الرسول)، عبد الله بن محمد بن جعفر، متوفی ۳۶۹ ه. «۳». ۷۲- مجموعه ابن قاسم عاملی صاحب کتاب اثنی عشریه، شامل فهرستی از تمثیلات نبوی «۴». ۷۳- شهاب الاخبار فی الحکم و الامثال و الآداب المرویة عن الرسول المختار، القضاعی (حسن بن عبد الرحمن بن اسحاق؟)، متوفی ۴۵۴ ه «۵». ۷۴- الامثال السائره: التی رویت عن النبی و عن غیره، حسین بن محمد بن مودود حرانی «۶ (_____». ۱)- معجم، ۹/ ۵۰. الفهرست/ ۲۵۵. التمثیل/ ۲۵. فهرست ابن خیر/ ۱۸۰. الامثال العربیة القدیمه، ص ۳۷. (۲)- معجم، ۱۱/ ۲۴۵. التمثیل/ ۲۵. (۳)- الامثال العربیة القدیمه، ص ۳۷. (۴)- امثال قرآن حکمت، ص ۱۲۲ و ۱۲۷. (۵)- الامثال العربیة القدیمه، ص ۳۸. (۶)- مأخذ پیشین، ص ۳۸. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۵۱ ۷۵- المجازات النبویه، محمد بن طاهر الشریف الرضی، متوفی ۴۰۶ ه «۱». ۷۶- کتاب المجتنی (احادیث الرسول و صحابه و اقوال سقراط و افلاطون و ارسطو و بوذرجمهر و دیگران از فلاسفه و حکما و ابیات سائره)، ابو بکر بن محمد بن حسن بن درید (ابن درید) «۲». ۷۷- در نهج الفصاحه که مجموعه سخنان پیامبر اکرم (ص) است نیز بخشی از امثال نبوی ذکر شده است. ۷۸- غرر الحکم و درر الکلم، کلمات قصار منسوب به حضرت علی (ع) تألیف عبد الواحد بن محمد الآمدی. در این کتاب مجموعه امثال امام علی (ع) فراهم آمده است. همچنین در "نهج البلاغه "نیز امثال متعدّدی از حضرت علی (ع) در زمینه‌های مختلف آمده است. ۷۹- الامثال و الحکم المستخرجه من نهج البلاغه، محمد غروی. (_____۱)- همان مأخذ. (۲)- ایضا همان مأخذ. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۵۳

بخش اوّل تمثیلات قرآن

اشاره

وَ لَقَدْ ضَرَبْنا لِلنَّاسِ فِی هذَا الْقُرْآنِ مِنْ کُلِّ مَثَلٍ لَعَلَّهُمْ یَتَذَکَّرُونَ ". و ما در این قرآن برای هدایت مردم هر گونه مثلهای روشن آوردیم باشد که خلق متذکّر آن شوند (".زمر/ ۲۷) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۵۴ إِنَّ اللَّهَ لا یَسْتَحْیِی أَنْ یَضْرِبَ مَثَلًا ما بَعُوضَةً فَما فَوْقَها، فَأَمَّا الَّذِینَ آمَنُوا فَیَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَ أَمَّا الَّذِینَ کَفَرُوا فَیَقُولُونَ ما ذا أَرادَ اللَّهُ بِهذا مَثَلًا، یُضِلُّ بِهِ کَثِیراً وَ یَهْدِی بِهِ کَثِیراً وَ ما یُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفاسِقِینَ. (بقره/ ۲۶ ")خدا را باک و ملاحظه از آن نیست که به پشه (کوچک) و چیزی بزرگتر از آن مثل زند، پس هر مثل که آرد آنهایی که به خدا ایمان آورده‌اند می‌دانند که آن مثل از جانب پروردگار آنهاست، امّا کسانی که کافر شدند می‌گویند: خدا را از این مثل چه مقصود است، گمراه می‌کند به آن مثل بسیاری را و هدایت می‌کند بسیاری را، و گمراه نمی‌کند با آن مگر فاسقان را ".وَ تِلْکَ الْأَمْثالُ نَضْرِبُها لِلنَّاسِ وَ ما یَعْقِلُها إِلَّا الْعالِمُونَ. (عنکبوت/ ۴۳ ")و ما این همه مثلها می‌زنیم تا (حقایق) برای مردم روشن شود و (لیکن) بجز مردم دانشمند کسی تعقّل آن نخواهد کرد ".وَ لَقَدْ صَرَّفْنا لِلنَّاسِ فِی هذَا الْقُرْآنِ مِنْ کُلِّ مَثَلٍ، فَأَبی أَکْثَرُ النَّاسِ إِلَّا کُفُوراً. (اسری/ ۸۹ ")و همانا ما در این قرآن برای مردم هر گونه مثال آوردیم (تا مگر هدایت شوند لیکن) اکثر مردم بجز از کفر و عناد از هر چیز امتناع کردند ".وَ لَقَدْ صَرَّفْنا فِی هذَا الْقُرْآنِ لِلنَّاسِ مِنْ کُلِّ مَثَلٍ وَ کانَ الْإِنْسانُ أَکْثَرَ شَیْءٍ جَدَلًا. (کهف/ ۵۴ ")و ما در این قرآن هرگونه مثال و بیان آوردیم (برای هدایت خلق) و (لیکن) آدمی بیشتر از هر چیز با سخن حق به جدال و خصومت برخیزد ".وَ لَقَدْ ضَرَبْنا لِلنَّاسِ فِی هذَا الْقُرْآنِ مِنْ کُلِّ مَثَلٍ ... (روم/ ۵۸ ")و ما در این قرآن برای هدایت مردم هرگونه مثل زدیم " ...تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۵۵

۱- تمثیل منافقان

اشاره

امام علی (ع ")): مثل المنافق کمثل الحنظلة الخضرة اوراقها المرّة مذاقها "مثل منافق همچون حنظل است که برگهایش سبز، لکن مزّه‌اش بسیار تلخ است. (غررالحکم، ص ۷۶۹)

۱- گرفتاران ظلمت

اشاره

تاریکی و ظلمت همه جا را فرا گرفته و نقاب تیره شب، نشانی راه را بر مسافر خسته صحرا پوشیده داشته! و او که اسیر این تاریکی و وحشت است، خود را به مشقّت و رنج می اندازد، همه کوشش خود را به کار می‌برد، تا شعله‌ای برافروزد، که اطراف خود ببیند و راه خویش بیابد. چون آتش فروزان گشت و زبانه کشید و اطراف آن مضطرب و همراهانش را روشن ساخت، خدای جهان به وسیله‌ای از وسایل که در اختیار دارد (همچون باد، باران و ...) روشنی به دست آمده‌شان را ببرد و آنها را در ظلمتی که اطراف خویش هیچ نبینند واگذارد!! بیچاره این شب زدگان راه گم کرده که نه راه به جایی دارند، و نه توان بازگشتن! زحمتشان نیز نوری در کفشان برای ره پیمودن ننهاد و دوباره در همان سیاهی، حیرت‌زده و گرفتار و امانند!! تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۵۶ این حکایت حال منافقین است، همانها که با خدا و مؤمنان خدعه می‌کنند «۱» و خود را اهل ایمان دانند در حالی که نیستند «۲». همچنین خودشان را مصلح می‌دانند در حالی که در زمین فساد می‌کنند و اهل ایمان را سفهاء می‌دانند. در حضور مؤمنان خود را

اهل ایمان می‌دانند ولی در خلوتها با شیاطینشان هستند و مؤمنان را استهزاء می‌کنند «۳». اینان چون به درستی ایمان نمی‌آورند و تظاهر به ایمان سرپوشی است بر اندرون خبیثشان و سپری است برای نیات پلیدشان، و قلبشان در واقع از حقیقت ایمان و باور به خدا، تهی است، در ظلمتی هستند که خیر را از شر و راه را از چاه تشخیص نمی‌دهند و نوری هم ندارند (یا خدا برایشان نور و فرقانی قرار نداده) که به وسیله آن بتوانند از تیرگیها، شبهات و سردرگمی نجات پیدا کنند و پیوسته در حیرت و شک به سر برده و بین ایمان و کفر مذبذبند ... ". مُذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذلِكَ لا إِلى هؤُلاءِ وَ لا إِلى هؤُلاءِ وَ مَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ("نساء/ ۱۴۳) (منافقان، دو دل و مردّد باشند نه به سوی مؤمنان یکدل می‌روند و نه به جانب کافران و هر که را خدا گمراه کند پس هرگز او را به راه هدایت نخواهی یافت.) مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ ناراً فَلَمَّا أَضاءَتْ ما حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَ تَرَكَهُمْ فِي ظُلُماتٍ لا يُبْصِرُونَ، صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لا يَرْجِعُونَ. (بقره/ ۱۸- ۱۷ ")مثل ایشان (منافقین) مثل آن کسی است که آتشی برافروخت، پس چون اطراف او را روشن ساخت، خدا روشنی ایشان را ببرد و در تاریکیهایی رهاشان کرد در حالی که نمی‌دیدند، کرانی و گنگانی و کورانی، پس نمی‌توانند باز گردند".

تفسیر

این حال منافقین است که به ظاهر دم از ایمان می‌زنند و از بعضی فواید دین برخوردار می‌شوند، چون خود را مؤمن قلمداد کرده‌اند، از مؤمنین ارث می‌برند، و با آنان ازدواج می‌کنند و از این قبیل منافع برخوردار می‌شوند امّا همین که مرگشان فرا می‌رسد خدای تعالی نور خود را از ایشان می‌گیرد و آنچه به عنوان دین انجام داده‌اند تا به اجتماع بقبولانند که ما مسلمانیم، باطل نموده، در ظلمت قرارشان می‌دهد که هیچ چیز را درک نکنند و در میانه دو ظلمت قرار می‌گیرند (_____ ۱)- يُخادِعُونَ اللَّهَ وَ الَّذِينَ آمَنُوا ... (بقره/ ۹) (۲)- وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَ بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَ ما هُمْ بِمُؤْمِنِينَ. (بقره/ ۸) (۳)- بقره/ ۱۴- ۱۱. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۵۷ یکی ظلمت اصلی‌شان و یکی ظلمتی که اعمالشان به بار آورده است «۱». این مثل وضع نفسی آن مردمی است که ابرهای تاریک شهوات گوناگون، افق فطرت آنها را پوشانده و ارتباطشان را با انوار هدایت قطع نموده، خود را در محیط مرگبار و مصیبت و فقر که لازمه دنیا است می‌نگرند، به جای آن که خود را با نیروی عقل فطری و ارتباط نورهای هدایت قرآن برهانند، اوهامی را آمیخته با حق و باطل چون بوته و هیمه گرد آورده و آن را مسلک و عقیده و آیین نام نهاده‌اند. همین که می‌خواهند به یافته و گرد آورده‌های خود دل بندند و در پرتو نور ضعیفی که از فطرت می‌درخشد راهی یابند، بادهای مخالف هواهای نفسانی که اثر برخورد با محیطها و جوهای مختلف است نورشان را خاموش و راهشان را تاریک می‌نماید، پس از سالها به جای خود متحیّر ایستاده نه نور امیدی برای پیشرفت و نه راهی به بازگشت دارند. این از جهت وضع نفسانی و اما از جهت حیات ظاهری، اینان به جای روابط حسنه ایمانی با خلق و قبول کردن مسؤولیت و عمل صالح، برای تأمین زندگی خود به ساخت و سازهای با دستجات و تغییر رنگ و قیافه می‌پردازند ولی همین که سیاست بافی و پشت هم اندازی و ساخت و سازشان می‌خواهد به نتیجه رسد و روزنه امیدی برای رسیدن به آمال و آرزوهایشان باز شود حوادث قهری روزگار بافته‌هاشان را وا می‌تابد و نور امیدشان را خاموش و فرآورده‌هاشان را می‌پراکند. اینها در تاریکی اوهام خود نه گوش دارند که بانگ رهنمایی را بشنوند، نه زبانی که راهی را بجویند، نه چشمی که پیش پای خود را بنگرند: صمّ، بکم، عمی «۲». با نگاهی دیگر، جمله "استوقدنارا "محیط ظاهری تاریک را می‌نمایاند که باطن و حقیقت آن تخیّلات و اوهام و ساخت و سازها است: یعنی می‌خواهند با کوشش و عقل نارسای خود راه یابند. مقابل اهل ایمان که با تسلیم به حق و نور هدایت، پیوسته فطرتشان روشنتر، گوششان شنواتر و چشمشان بیناتر و زبانشان گویاتر می‌گردد. این نور ثابت و خالصی است که همه جهات را روشن می‌دارد، ولی آنچه منافقان می‌افروزند از نفوس آتش افروزشان است که

آتش و دود و خاکستر همراه دارد، آن نور ضعیف و کوتاه که نتیجه کوشش آنها است و از جانب خداوند است که به هر عملی اثری مترتّب می‌سازد، از میان می‌رود یا خداوند با خود می‌برد. آنچه با خستگی و رنج می‌ماند همان هیمه نیم سوخته خیالات و اوهام و نفوس دود گرفته‌شان است «۳».

(۱)- المیزان، ج ۱، ص ۱۰۶. (۲)- پرتوی از قرآن، ج ۱، صص ۸۱- ۸۰. (۳)- مأخذ پیشین، ص ۸۱. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۵۸

۲- گمراهان متظاهر

اشاره

آسمان، تاریک و ظلمانی، پشته‌های متراکم ابر بر سینه آن نشسته، و چنان به خود گره خشم بسته، که مه و ستارگان را به بند کشیده است. شدّت باران بر کاکل زمین، تازیانه خشم می‌نوازد و مردمی در این صحرای آشفته و رعب‌انگیز گرفتارند. رگبار باران و ظلمت آسمان و گم کردن راه، غرّش رعد خشمگین و جهش برق ترسناک و صفیر صاعقه سهمگین هم آنها را دچار وحشت و اضطراب کرده است! از ترس این منظره وحشتناک و برای نجات خویش می‌خواهند به گوشه پناهگاهی فرار کنند امّا جایی را نمی‌بینند. دور خود سرگشته می‌چرخند و راهی را تشخیص نمی‌دهند. چنان ترس و هراس دلهایشان را پر کرده که گویا مرگ را به چشم خود می‌بینند و هر لحظه سنگینی پنجه‌های آن را بر گلوی خود بیشتر احساس می‌کنند. از وحشت رعد و صاعقه و از بیم مرگ، انگشتان را در گوشهای خود فرو می‌کنند تا صدایی نشنوند. تا برقی می‌جهد و اطرافشان را روشنایی اندکی می‌بخشد، می‌خواهند از پرتویش استفاده کرده، و قدمی راه بروند. چون چند قدمی بردارند، برق بی‌دوام از میان می‌رود و دوباره در تاریکی فرو می‌روند. هر جا که بودند بایستند و دیگر ندانند به کدام سوی روند و کدامین راه را پیش گیرند، اگر راهی بیابند!! و در این وادی، حیران و سرگشته‌اند. این حال منافقین است که اظهار ایمان می‌کنند ولی در دل کافرند، و همیشه سرگردان و نگران و در حال ترس هستند و سرانجام در ظلمتی که به وسیله عمل خود ایجاد می‌کنند غوطه‌ور و حیرانند و راه به نور سعادت نمی‌برند. أَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّماءِ فِيهِ ظُلُماتٌ وَ رَعْدٌ وَ بَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصابِعَهُمْ فِي آذانِهِمْ مِنَ الصَّواعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَ اللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكافِرِينَ. يَكادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصارَهُمْ كُلَّما أَضاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ وَ إِذا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قامُوا وَ لَوْ شاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَ أَبْصارِهِمْ إِنَّ اللَّهَ عَلى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ. (بقره/ ۲۰- ۱۹) «... یا مثل آنان (منافقین) در گمراهی چون کسانی است که در بیابان بارانی تند بر آنها ببارد و تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۵۹ در تاریکی و رعد و برق، آنان سرانگشت خود را از بیم مرگ در گوش نهند که مبادا از شدّت صدای صاعقه بمیرند، و عذاب خدا کافران را فرا گیرد.- نزدیک باشد که برق روشنی چشمهایشان ببرد، هرگاه روشنی بینند در آن قدم بردارند و چون تاریک شود باز ایستند و اگر خدا خواستی گوش آنها را کر (به بانگ رعد) و چشمشان کور (به تابش برق) می‌ساخت که خداوند بر همه چیز قادر است.»

تفسیر

این حال و روز منافق است که ایمان را دوست نمی‌دارد، امّا از روی ناچاری بدان تظاهر می‌کند، چون اگر نکند به اصطلاح نانش آجر می‌شود، ولی چون دلش با زبانش یکسان نیست و دلش به نور ایمان روشن نگشته، لذا راه زندگی‌اش آن طور که باید روشن نمی‌باشد و معلوم است کسی که می‌خواهد به چیزی تظاهر کند که ندارد، لایزال پته‌اش روی آب می‌افتد و همواره دچار خطا و لغزش می‌شود، یک قدم با مسلمانان و به عنوان یک فرد مسلمان راه می‌رود امّا خدا رسوایش نموده دوباره می‌ایستد. و اگر خدا

بخواهد این ایمان ظاهری را هم از او می‌گیرد که از همان روز اوّل رسوا شود و مسلمانان فریبش را نخورند «۱». در وجه تشبیه منافقان به آن چیزهایی که در این آیه آمده، صاحب «روض الجنان» چند قول را متذکر شده است: یک قول چنین است که: مثل منافقان در تحیّر و تردیدشان مثل کسی است که آتشی برافروزد، یا مثل کسی است که در شبی تاریک در بیابانی حاضر آید، بارانی که در او رعد و برق و صاعقه‌ها باشد برایشان ببارد. سختی بانگ رعد چنان بود که با آن انگشت در گوش نهند، و درخشیدن برق به گونه‌ای بود که بیم آن باشد که چشمها راه نبینند. وجه تشبیه و تحیّر تردید ایشان است، گاهی میل کنند به مسلمانان از روی ظاهر، و گاهی به کافران نزدیک شوند. هر گاه که قسمت غنیمتی باشد و چیزی به ایشان رسد، میل کنند به مسلمانی و چون خلاف این باشد، فرو مانند. قولی دیگر آن است که حق تعالی با منافقان مثل زد قرآن را و تشبیه کرد قرآن را به باران از آن جا که در او خیر و نفع است، چنان که در باران. و آنچه در قرآن هست از تهدید و وعید و ذکر و دوزخ مشبّه است به رعد، و آنچه در قرآن هست از شفا و نور و وعد خیر و ثواب، ممثّل است به برق و روشنایی او، چنان که اصحاب رعد، انگشت در گوش نهند از ترس آن که مبادا چیزی

(۱)- المیزان، ج ۱، ص ۱۰۷.

تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۶۰ شنوند که موافق رأی ایشان نباشد و اگر چیزی بشنوند که به بعضی وجوه موافق رأی ایشان بود، اندکی میل کنند. قتاده می‌گوید: این مثلی است که خدای تعالی درباره بد دلی و بی‌یقینی و سست قدمی منافقان زده است. اینان هر کجا آوازی بشنوند بترسند و انگشت در گوش نهند از ترس هلاک شدن (حذر الموت)، چنان که در آیه‌ای دیگر آمده: «یَحْسَبُونَ کُلَّ صَیْحَةٍ» (منافقون/ ۴)، منافقین به نور اظهار کلمه اسلام تزیّن روزگار می‌کنند، چون بمیرند با ظلم، عذاب شوند. قولی دیگر آن است که: مثل منافق چون در اسلام آید ایمن شود و حالش نیک شود ساکن گردد و مطمئنّ القلب شود. چون نکبتی و شدّتی بدو رسد، برگردد و مرتد شود. قولی دیگر از عبد الله بن عبّاس است که گفت: مراد به آیه منافقانند که ابتدا جهود بودند. چون فتح بدر پدید آمد شادمانه شدند، گفتند: این همان محمّد است که ما، نعت و صفت او در تورات خوانده‌ایم و پیغامبر آخر زمان است. چون در احد، وهنی به او رسید، مرتد شدند و گفتند: این نه آن محمّد است، و این صفات و سیر، نه آن است که ما خوانده‌ایم «۱».

شأن نزول

از طریق سدی کبیر، او از ابو مالک و ابو صالح او از ابن عباس درباره شأن نزول آیه چنین گویند: دو نفر از منافقین مدینه از نزد رسول خدا (ص) فرار نموده در میان راه به طوفان و باران شدیدی که دارای رعد و برق ترسناکی بود گرفتار شدند و قصد ایشان از فرار، رفتن نزد مشرکین مکّه بوده است. اینان از ترس صدای رعد، دستها را به طرف گوش خود گذاشتند که نشنوند و می‌پنداشتند که صدای رعد آنان را خواهد کشت و هنگامی که در آن شب تاریک برقی ظاهر می‌شد به راه می‌افتادند و وقتی که برق از بین می‌رفت جایی را نمی‌دیدند به ناچار توقّف می‌کردند و می‌گفتند ای کاش نزد محمّد می‌ماندیم و دست خود را به دست او می‌دادیم و به این گرفتاری دچار نمی‌شدیم. اینان بالاخره نزد رسول خدا (ص) برگشتند و دارای اسلامی قوی شدند و خداوند موضوع این منافقین را به عنوان ضرب المثل آورده است «۲».

(۱)- حسین بن علی نیشابوری، روض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن (تفسیر شیخ ابو الفتوح رازی)، ج ۱، مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۳۶۷، ص ص ۱۵۰- ۱۴۹. (۲)- جامع البیان طبری، نقل از: مهدی محقّق، نمونه بیّنات در شأن نزول آیات، چاپ دوم، تهران: انتشارات اسلامی، ۱۳۵۹، ص ۷. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۶۱ از آیه (۲۰) تعبیر دیگری نیز بدین شرح گردیده و چنین نتیجه گرفته‌اند که هر وقتی

مال و ثروت آنها زیاد می‌گردید و یا غنایمی در پیروزی از جنگ به دست آنها می‌آمد می‌گفتند اکنون دین محمّد بر حق است چنان که در آیه فرماید (کُلَّما أَضاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِیهِ) و هر وقتی اموال آنها تمام می‌شد و یا به بلایی دچار می‌گشتند می‌گفتند تمام این بدبختیها از نکبت پذیرفتن دین محمّد است که به این سختیها گرفتار شدیم چنان که در آیه فرماید (وَ إِذا أَظْلَمَ عَلَیْهِمْ قامُوا). سپس کافر و مرتد می‌شدند «۱». از ابن عباس و ابن مسعود چنین روایت کنند وقتی که خداوند به ذکر دو مثل طی آیات: ۱۷ بقره (مَثَلُهُمْ کَمَثَلِ الَّذِی اسْتَوْقَدَ ناراً ...) و ۱۹ بقره (أَوْ کَصَیِّبٍ مِنَ السَّماءِ ...) از برای منافقین آورد، آنان گفتند خداوند بالاتر از آن است که به ذکر مثل متوسّل شود. سپس این آیه نازل گردید: إِنَّ اللَّهَ لا یَسْتَحْیِی أَنْ یَضْرِبَ مَثَلًا ما بَعُوضَةً فَما فَوْقَها ... (بقره/ ۲۶)- خدا را باک از آن نیست که به پشه و چیزی بزرگتر از آن مثل زند .. «۲». مسأله دیگر، این است که چون خدای تعالی حقیقت صفات منافقان را بیان داشت به دنبال آن دو مثل زد تا در کشف و بیان مطلب بیفزاید «۳». زیرا مقصود از زدن مثلها این است که امثال در دلها اثری می‌نهد که وصف شیء در نفس خود آن اثر را نمی‌نهد.

(_____ ۱)- شأن نزول آیات، ص ۷. (۲)- همان مأخذ، ص ۹. - و اهل ایمان برعکس منافقین به احکام خداوند کاملا باور دارند و هم از این رو، امام علی (ع)، اصل و ریشه ایمان را باور نیک و درست به احکام خدا می‌داند. «ملاک الایمان، حسن الایقان» (غرر الحکم، ص ۷۵۸) (۳)- امام فخر رازی، تفسیر کبیر مفاتیح الغیب، ترجمه علی اصغر حلبی، ج ۲، تهران: انتشارات اساطیر، ۱۳۷۳، ص ۷۵۷. تفسیر بیشتر درباره آیات ۲۰- ۱۶ سوره بقره که حاوی چند تمثیل است در همین مأخذ صص ۷۷۸- ۷۵۴ و تفسیر جوامع الجامع طبرسی، جزء اوّل، صص ۲۶- ۲۳ پی‌گیری شود. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۶۲

۳- تاجران ضلالت

اشاره

بازرگانانی به قصد تجارت، راه سفر پیش می‌گیرند. سوزش گرما و سختی سرما به خود هموار می‌کنند بلکه به متاعی دست یابند تا با دلی شاد، و انبانی پر، و سودی سرشار به دیار خویش بازگردند. اما اینان چون سفیه و نادانند و کور دل، و در طغیان و جهالت خود غوطه‌ورند، به جای دستیابی به کالایی که خیرشان رساند، گرانترین و نفیس‌ترین گوهرها را می‌دهند و در عوض پست‌ترین و بد عاقبت‌ترین کالا- را خریداری می‌کنند. این تاجران را در این تجارت، سودی عاید نشود و آخر کار نیز با زبان و خسارت باز می‌گردند. بیچاره این کاروان ورشکسته و بازنده!! چه زبونند و گمراه، و چه تجارت شومی! این وضع حال منافقین است که به جای تسلیم شدن در برابر تعالیم انبیاء و خالص گردانیدن ایمان، اهل ایمان را مسخره می‌کنند و در خطّ شیطان قرار می‌گیرند. اینان راه خود را در ضلالت ادامه می‌دهند و از مسیر هدایت، خود را دور و گم می‌کنند و به جای دستیابی به هدایت، خریداران ضلالت می‌شوند. أُولئِکَ الَّذِینَ اشْتَرَوُا الضَّلالَةَ بِالْهُدی فَما رَبِحَتْ تِجارَتُهُمْ وَ ما کانُوا مُهْتَدِینَ (بقره/ ۱۶ ")آنان (منافقین) کسانی هستند که گمراهی را به راه‌یابی و هدایت خریدند پس تجارت ایشان سودی نکرد و هدایت نیافتند."

تفسیر

... گویا این بیان دیگری است از استهزاء خداوند به آنها (منافقین) که چگونه خود را به بازی گرفتند، خداوند هم به قانون عمومی جهان امدادشان کرد تا در پایان، همه سرمایه‌های خود را از دست دادند. اینان با سرمایه‌های سرشار استعدادها و قوای ظاهری و باطنی که مشعل‌های هدایت فطرتند به بازار دنیا آمدند به جای آن که فطرت و قوای خود را برافروزند و در پرتو آن رو به هدایت

روند گمراهی‌ها را به جان خریدند و این نورها را با جدیّت و کوشش خود آتش و دود گرداندند. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۶۳ ... جمله "اشتروا "اشاره به این است که اینها با سعی و کوشش و سوء اختیار، هدایت فطری و ایمان تکوینی خود را ثمن بازار ضلالت کرده‌اند .. «۱». فَما رَبِحَتْ تِجارَتُهُمْ، از جمله مجازات کلام عرب است، و معنی آن است که، سود نکردند ایشان در بازرگانیشان ".قتاده "می‌گوید: چون اختیار ضلالت کردند بر هدی، از هدی به ضلالت شدند و از طاعت به فرقت و از امن به خوف و از سنّت به بدعت. ابو مسلم محمد بن بحر الاصفهانی می‌گوید: مراد به "ضلالت "در این آیه، عذاب است و به "هدی،" طریق ثواب «۲». در این آیه چون خدای سبحان فروش را یاد کرد، به دنبال آن چیزی را که همسان و برادرش بود یاد کرد تا تمثیلی برای خسارت ایشان باشد و تصویری برای حقیقت آن. امّا این که می‌گوید ": ما کانُوا مُهْتَدِینَ، "به این معنی است که آنچه بازرگانان در تصرّفات خود می‌جویند دو چیز است: سلامت سرمایه و سود. حال آن که این گروه هر دو کار را تباه کرده‌اند. زیرا سرمایه ایشان همان عقل خالی از مانع است و زمانی که بدین ضلالتها معتقد گشتند، همین عقاید فاسده کسبی، مانع از اشتغال ایشان به طلب عقاید درست گشت «۳». پیامبر اسلام (ص) می‌فرماید ": مثل المنافق کمثل الشّاة العائرة بین الغنمین تعیر الی هذه مرّة و الی هذه مرّة، لا تدری ایّهما تتّبع «۴» "مثل منافق همچون بز حیران میان دو گله است. یک بار به این گله و بار دیگر به آن گله می‌رود، نمی‌داند دنبال کدام یک برود.

(۱)- پرتوی از قرآن، ج ۱، صص ۷۹- ۷۸. (۲)- روض الجنان و روح الجنان (تفسیر شیخ ابو الفتوح رازی)، ج ۱، ص ۱۳۱. (۳)- تفسیر کبیر مفاتیح الغیب، ج ۲، صص ۷۵۶- ۷۵۵. (۴)- جلال الدین عبد الرحمن بن ابی بکر سیوطی، الجامع الصغیر فی احادیث البشیر النذیر، ج ۲ (دو جلد در یک مجلّد)، قاهره، ۱۳۵۸ ه. (۱۹۳۹ م)، ص ۱۵۲. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۶۴

۴- عهدشکنان شیطان صفت

اشاره

هنگامی که مسلمین در شداید و گرفتاریها به سر می‌برند و دشمنانشان علیه آنها صف کشیده و آماده کارزارند، و با خویشتن عهد بسته و سوگند یاد نموده‌اند که بساط اسلام برچینند و از آن نامی هم بر جا نگذارند، منافقان ذلیل که عزّت را نه از خدا بلکه در اقتدار کفّار و مشرکین می‌جویند، در پنهانی و خفا با دشمنان مسلمین تبانی کرده و دست مودّت به هم می‌دهند و آنها را تشویق به جنگیدن می‌کنند. همچنین به آنان وعده کمک و یاری می‌دهند که شما بجنگید، ما یاریتان می‌کنیم. تدبیرها و نیروهای خود به کار می‌برند تا جنگ در می‌گیرد. آنگاه که انصار خدا بر دشمنانشان پیروز می‌شوند، و سرهای ستمگران را چونان میوه‌های رسیده از تن خبیثشان، با تیغ حق می‌چینند، منافقین که نقشه‌شان بر ملا شده و توان یاری رساندن دوستان خود را ندارند، وعده‌شان را از یاد برده و خود را به کناری می‌کشند؛ که قولشان جز فریبی برای خود و آن بیچارگان نیست. و در روز پریشانی و درماندگی دوستانشان، نتوانند که بگیرند دستانشان را!! مثل این منافقان در ضعف و بیچارگی و وعده دروغ دادن و وسوسه کردن دیگران مانند شیطان است که انسان را فریب می‌دهد و با وعده‌های دروغ و وسوسه و زینت دادن، می‌گوید به خدا کافر شو، آنگاه که انسان او را اطاعت می‌کند و به خدا کفر می‌ورزد و در زمره یاران او قرار می‌گیرد، در روز نیاز و استغاثه، و روز واحسرتا و وانصرتا، هنگام امداد طلبیدن و حاجت خواستن از او، در جوابش می‌گوید که، از تو بیزارم و خیری به تو نتوانم رساند، و مشکل تو، به دست من گشوده نخواهد گشت که من از عقاب خدا می‌ترسم. نه شیطان تواند آن انسان نگون بخت را کمک کند و نه با امید به کمک شیطان به نجات می‌رسد و عاقبت هر دو (مقتدا و پیرو) آتش جهنّم است. همان گونه که مشرکین و مشوّقین آنها

(منافقین) هر دو زیان کننده‌اند و جایگاهشان در آتش جهنّم است «۱ "». ای رسول؛ آنان که نفاق ورزیدند نبینی؟ که با برادرانشان (دشمنان اسلام) و همان اهل کتاب که کافر شدند، گویند اگر شما از دیارتان اخراج شدید البته ما هم به همراهی شما خارج خواهیم شد. و در راه حمایت شما از احدی ابدا اطاعت نخواهیم کرد و اگر مسلمین با شما جنگ کردند البته شما را مدد می‌کنیم و خدا گواهی می‌دهد که محقّقا دروغ می‌گویند. اگر آنها (یهود) اخراج

(_____ ۱)- إِنَّ اللَّهَ جامِعُ الْمُنافِقِينَ وَ الْكافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعاً. (نساء/ ۱۴۰) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۶۵ شدند (از مدینه) هرگز منافقان با آنها خارج نمی‌شوند و اگر (مسلمانان) به جنگشان آیند هرگز یاریشان نمی‌کنند و اگر هم یاریشان کنند البته به جنگ پشت کرده و دیگر نصرت نخواهند یافت. این مردم منافق بسیار در دلشان از شما بیشتر ترس دارند تا از خدا، زیرا آنها مردمی هستند که هیچ فهم و شعور ندارند. (یهودان از ترس) بر جنگ با شما جمع نمی‌شوند مگر در قریه محکم حصار یا پس دیوار، دشمنی و کارزار بین خودشان سخت است. شما آنها را جمع و متفّق می‌پندارید در صورتی که دلهاشان سخت متفرّق است زیرا آن قوم دارای فهم و عقل نیستند ". "تَحْسَبُهُمْ جَمِيعاً وَ قُلُوبُهُمْ شَتَّى (" ...سوره حشر، ترجمه آیات ۱۴- ۱۱)- مثل حال اینان هم، مانند قوم کافر پیشین است (یهود قینقاع یا کفّار بدر) که در دنیا بدین زودی به کیفر کردارشان رسیدند و هم عذاب دردناک بر آنها مهیّاست ".كَمَثَلِ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَرِيباً ذاقُوا وَبالَ أَمْرِهِمْ وَ لَهُمْ عَذابٌ أَلِيمٌ ("حشر/ ۱۵) ... كَمَثَلِ الشَّيْطانِ إِذْ قالَ لِلْإِنْسانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكَ إِنِّي أَخافُ اللَّهَ رَبَّ الْعالَمِينَ- فَكانَ عاقِبَتَهُما أَنَّهُما فِي النَّارِ خالِدَيْنِ فِيها وَ ذلِكَ جَزاءُ الظَّالِمِينَ (حشر/ ۱۷- ۱۶ ... (")این منافقان) در مثل مانند شیطانند که انسان را گفت به خدا کافر شو، پس از آن که آدمی به اطاعت او کافر شد آنگاه بدو گوید من از تو بیزارم، که من از عقاب پروردگار عالمیان سخت می‌ترسم.- پس عاقبت شیطان و آدمی که به امر او کافر شد این است که هر دو در آتش دوزخ مخلّدند و آن دوزخ، کیفر ستمکاران عالم است".

تفسیر

از ظاهر سیاق برمی‌آید که این مثل، بیانگر حال منافقین باشد که بنی النضیریان را فریب داده، وعده نصرتشان دادند و به آن عمل نکرده در هنگام حاجت و سختی، آنها را تنها گذاشتند. ... شیطان هر انسانی او را به سوی کفر دعوت نموده، برای این که دعوتش را بپذیرد متاعهای زندگی دنیا را در نظرش زینت داده، روگردانی از حق را با وعده‌های دروغی‌اش و آرزوهای سرابی‌اش در نظر وی جلوه می‌دهد و او را گرفتار کفر می‌سازد. بطوری که در طول عمر از کفر خود خرسندی هم می‌کند، تا آن که نشانه‌های مردن یکی پس از دیگری برسند، آن وقت به تدریج می‌فهمد آرزوهایی که شیطانش در دلش افکنده بود سرابی بیش نبود و یک عمر فریب آن سراب تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۶۶ را خورده و با خیال بازی می‌کرده، آن وقت همان شیطان، خود را کنار کشیده، می‌گوید من از تو و رفتار تو بیزارم. نه تنها به وعده‌هایش عمل نمی‌کند بلکه این سوز را هم به او می‌گذارد که: إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكَ، إِنِّي أَخافُ اللَّهَ رَبَّ الْعالَمِينَ. (حشر/ ۱۶) و سخن کوتاه آن که، مثل منافقین در این که مردم بنی نضیر را به مخالفت با رسول خدا (ص) واداشته، وعده نصرتشان دادند و سپس بی‌وفایی کرده وعده خود را خلف نموده، نظیر مثل شیطان است در این که انسان را با وعده‌های دروغی‌اش فریب داده، به کفر وادارش می‌کند و در آخر از او بیزاری جسته، بعد از یک عمر کفر ورزیدن، در روزی که بسیار به کمک نیازمند است، تنهایش می‌گذارد «۱».

غزوه بنی نضیر

در ربیع الاوّل سال چهارم هجرت، رسول خدا (ص) با کمتر از ده نفر از اصحاب خود برای کمک خواستن از "بنی نضیر ("در پرداخت دیه دو مرد از بنی عامر که به وسیله یکی از یاران پیامبر به نام عمرو بن امیّه ضمری کشته شده بودند- چه بنی عامر هم با پیامبر پیمان داشتند و هم با بنی نضیر-) به سوی ایشان رهسپار شد. آنان ابتدا قول کمک دادند ولی بعد که دیدند پیامبر کنار دیواری تنها نشسته، نقشه کشیدند که با پرتاب سنگی از بالا بر سرش او را بکشند. پیامبر از طریق وحی خبردار شد و به سوی مدینه بازگشت. و بعد محمّد بن مسلمه را نزد آنان فرستاد که ده روز مهلت دارید و در این مدّت باید کوچ کنید. در تدارک کوچ کردن بودند که گروهی از بنی عوف بن خزرج که منافق بودند به آنها پیغام دادند که بمانید و از خود دفاع کنید. ما شما را تنها نمی‌گذاریم و شما را در جنگ کمک می‌دهیم و اگر شما را بیرون کردند با شما بیرون می‌رویم و عبد الله بن ابیّ پیام داد که دو هزار نفر از قبیله‌ام و دیگران با من همراهند و اینان به قلعه‌های شما می‌آیند و تا پای جان ایستادگی می‌کنند. دیگر بنی قریظه و هم پیمانانشان هم شما را کمک می‌دهند. بنی نضیر مغرور شدند و به پیامبر سفارش دادند که ما رفتنی نیستیم هر کاری می‌خواهی بکن. رسول خدا هم آنها را محاصره کرد (۶ تا ۱۵ روز) و بناچار تسلیم گشتند که از آن جا بیرون روند و از طرف منافقان و بنی قریظه هم کمکی برایشان نرسید «۲». (سوره حشر درباره بنی نضیر نازل شده است.)

(_____ ۱)- المیزان، ج ۳۸، ص ص ۸۲-۸۱. (۲)- رک: تاریخ پیامبر اسلام (ص)، تألیف محمد ابراهیم آیتی، چاپ سوم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۶۲، ص ۳۶۵-۳۶۴. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۶۷

منافقین در بیان امام علی (ع)

قرآن کریم مکرّر خطر منافقین را گوشزد کرده و خصوصیّات و نقشه‌های آنها را بیان داشته و پرده از چهره دو رویشان برداشته و آنها را بدترین موجودات می‌داند ".وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ یُعْجِبُکَ قَوْلُهُ فِی الْحَیاةِ الدُّنْیا وَ یُشْهِدُ اللَّهَ عَلی ما فِی قَلْبِهِ وَ هُوَ أَلَدُّ الْخِصامِ" (بقره/ ۲۰۴) در سوره منافقین و سوره‌های دیگر قرآن از آنان سخن به میان رفته است. امام علی (ع) نیز، این انسانهای چند چهره را در سخنانی توصیف نموده است. از جمله می‌فرماید: اوصیکم عباد اللّه بتقوی اللّه و احذّرکم اهل النّفاق، فانّهم الضّالون المضلّون، و الزّالون المزلّون، یتلوّنون الوانا، و یفتنون افتنانا، و یعمدونکم بکلّ عماد، و یرصدونکم بکلّ مرصاد، قلوبهم دویّة، و صفاحهم نقیّة، یمشون الخفاء، و یدّبون الضّرّاء، وصفهم دواء و ذکرهم شفاء، و فعلهم الّداء العیاء، حسدة الرّخاء، و موکّدوا البلاء، و مقنّطوا الرّجاء لهم بکلّ طریق صریع، و الی کلّ قلب شفیع، و لکلّ شجو دموع، یتقارضون الثّناء، و یتراقبون الجزاء، ان سالوا الحفوا، و ان عذلوا کشفوا، و ان حکموا اسرفوا، قد اعدّوا لکلّ حقّ باطلا، و لکلّ قائم مائلا، و لکلّ حیّ قاتلا، و لکلّ باب مفتاحا و لکلّ لیل مصباحا، یتوصّلون الی الطّمع بالیأس لیقیموا به اسوقهم، و ینفقوا به اعلاقهم، یقولون فیشّبهون، و یصفون فیموّهون، قد هوّنوا الطّریق، و اضلعوا المضیق، فهم لمّة الشّیطان، و حمة النیران (أُولئِکَ حِزْبُ الشَّیْطانِ، أَلا إِنَّ حِزْبَ الشَّیْطانِ هُمُ الْخاسِرُونَ "). بندگان خدا، شما را به تقوی و ترس از خدا سفارش می‌کنم. و از مردم دو رو برحذر می‌دارم. زیرا آنها گمراه و گمراه کننده می‌باشند. و لغزیده و لغزاننده‌اند. خود را به رنگهای گوناگون و حالات مختلفه در آورند. و شما را به هر وسیله‌ای در نظر گرفته و در هر کمینگاهی نشسته‌اند. دلهایشان بیمار است. و ظاهرشان آراسته و پاک، در پنهانی راه می‌روند و در بین درختهای انبوه جنگل می‌جنبند. وصفشان به درمان ماند و گفتارشان بهبودی آرد، ولی کردارشان دردی است درمان ناپذیر، به خوشی (مردم) رشک می‌برند، و به افتادن در سختی و گرفتاری (آنها) کوشش دارند. و امید را نومید می‌کنند. در هر راهی برای ایشان به خاک افتاده‌ای است و نزد هر دلی وسیله‌ای دارند. و در غم و اندوهی اشکها ریزند. ستودن یکدیگر را به هم وام داده و پاداش آن را انتظار می‌برند. چون سؤال و درخواستی دارند در آن اصرار کنند و هنگام ملامت پرده‌دری کنند. و اگر آنان را حکم قرار دهند اسراف می‌کنند. برابر هر حقّی

باطلی و برابر هر راستی کج، و در برابر هر تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۶۸ زنده‌ای کشنده و برای هر دری کلید و برای هر شبی چراغی آماده ساخته‌اند، نومیدی و بی‌نیازی را برای طمع و آز خود وسیله قرار می‌دهند تا بازارشان را نگاه داشته و کالاهای کاسدشان را که نفیس و پاکیزه می‌پندارند رواج دهند. می‌گویند و مشتبه و مانند جلوه می‌دهند، و بیان می‌کنند و آن را آرایش می‌نمایند، راه باطل را آسان نشان دهند و راه تنگ را کج می‌کنند. پس ایشان پیرو شیطان و شعله آتشها هستند. (در قرآن فرماید)- آنها یاران و پیروان شیطانند، آگاه باشید پیروان شیطان زیانکارانند «۱"».

احوال منافقین

علاوه بر سخنان حضرت علی (ع)، درباره منافقان و علامات و ویژگیهای آنان، اخبار و آثار بسیاری آمده است که در این اخبار گوشه‌هایی از احوال ایشان توصیف شده است. ذکر چند مورد از این احادیث خالی از لطف نیست. امام صادق (ع)، از حضرت رسول (ص) نقل می‌کند که فرمود: مؤمن را سه علامت است: نماز و روزه و زکات. و منافق را سه علامت است: چون حدیث کند دروغ گوید و چون وعده دهد خلاف کند و چون امینش دارند خیانت کند. عبد الله عمر روایت کند که پیامبر (ص) گفت: چهار خصلت از علامت نفاق است: دروغ در حدیث، غدر در عهد، فجور در خصومت، و خیانت در امانت. همچنین پیامبر اسلام (ص) می‌فرماید: خصلتان لا یکونان فی منافق حسن سمت وفقه فی الدّین. دو خصلت است که در هیچ منافق نباشد. نیکو طریقتی و فقه در دین «۲». عمر بن عبد العزیز گوید: مؤمن ضعیف تن و قوی دل باشد و منافق قوی تن و ضعیف دل باشد. و بشر بن السّرّی می‌گوید: علامت منافق آن بود که پیش او عیب کسی کنند شادمانه شود، و چون مدح کسی کنند خوشش نیاید و در آن میانه طعنی زند ترس آن را که عیب او پیدا شود «۳». حاتم اصمّ گفته است: مؤمن از همه کس مأیوس بود مگر از خدای تعالی، و منافق به همه کس امید دارد مگر به خدای تعالی. مؤمن عمل صالح می‌کند و می‌ترسد، منافق معصیت می‌کند و ایمن

(_____ ۱)- نهج البلاغه فیض، خطبه ۱۸۵، صص ۶۲۲- ۶۲۱. (۲)- درباره این احادیث رک: روض الجنان و روح الجنان، ج ۱، ص ۱۳۱ و ۱۳۶. تحف العقول ابن شعبه حرانی و امالی شیخ طوسی. (۳)- روض الجنان، ص ۱۳۶. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۶۹ باشد. مؤمن مال را سپر دین کند و منافق دین را سپر مال کند. مؤمن طلب می‌کند مستحقّی را که چیزی به او دهد و منافق تعلّل می‌کند تا چیزی به کسی ندهد. مؤمن طاعت می‌کند و می‌گرید و منافق معصیّت می‌کند و می‌خندد. مؤمن را خورد و خفت، عبادت باشد و منافق را خورد و گفت عادت باشد. مؤمن ذلّتی کند به خطا، از آن استغفار کند، منافق گناه قصد کند و اصرار کند. مؤمن طالب سیاست خود بود و منافق طالب ریاست غیر بود. مؤمن همه عمل باشد بی گفت و منافق همه حرف باشد بی‌عمل. سعی این در فکاک نفس خود بود و سعی او در هلاک نفس خود بود. مؤمن آنچه کند خواهد که باز نگویند و منافق آنچه نکند خواهد تا بگویند «۱».

(_____ ۱)- همان مأخذ، ص ۱۳۷ - ۱۳۶.

تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۷۰

۲- تمثیل انفاق فی سبیل اللّه

اشاره

حضرت محمّد (ص "): مثل المؤمنین فی توادّهم و تراحمهم و تعاطفهم مثل الجسد، اذا اشتکی منه عضو تداعی له سائر الجسد بالسّهر و الحمّی ".حکایت مؤمنان در دوستی و مهربانیشان چون اعضای تن است. وقتی یکی از آنها رنجور شود دیگران به مراقبت

و رعایت او همداستان شوند. (جامع الصغیر، ج ۲، ص ۱۵۲. فیض القدیر، ج ۵، ص ۵۱۴)

۱- یک تخم، هفتصد دانه!

اشاره

دانه‌ای در زمین می‌افتد و زیر مشتی خاک جا می‌گیرد. چندی که گذشت جوانه‌ای می‌روياند که دل زمین را شکافته، سر از خاک بیرون می‌آورد. جوانه کم‌کم رشد کرده، بزرگ می‌شود و بر سر خود هفت خوشه (سنبله) به بار می‌آورد. سپس در هر کدام از خوشه‌ها، صد دانه به بار می‌نشیند. دانه‌ها که سفت و سخت شدند و ساقه‌ها زرد و خشکیده گشتند، هنگام درو فرا می‌رسد. زارع، سنبله‌ها را از ساقه جدا کرده و دانه‌ها را از پوسته بیرون می‌آورد و سپس شمارش می‌کند. در پایان کار با تعجّب و خوشحالی با خرمنی از دانه‌های ذی قیمت روبرو می‌شود که از یک دانه، هفتصد دانه نصیب او گشته است. چه نعمت بی‌کران و چه پاداش نیکویی!! علاوه بر این مقدار، صاحب اصلی دانه (خدا) به هر زارع (بنده) که خودش بخواهد بر این تعداد، باز هم بیفزاید که چه نعمت و فضل بزرگی می‌شود. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۷۱ این مثل درباره نتیجه انفاق مؤمنینی است که بدون ریا فقط برای رضای خدا و در راه او می‌بخشند و به دیگران کمک می‌کنند که خداوند اجر و پاداشی چندین برابر به آنها می‌دهد. مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنابِلَ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ وَ اللَّهُ يُضاعِفُ لِمَنْ يَشاءُ وَ اللَّهُ واسِعٌ عَلِيمٌ (بقره/ ۲۶۱ "مثل آنان که مالشان را در راه خدا انفاق کنند به مانند دانه‌ای است که از یک دانه هفت خوشه بروید و در هر خوشه‌ای صد دانه باشد (که یک دانه هفتصد شود.) و خدا از این مقدار نیز بر هر که خواهد بیفزاید، چه خدا را رحمت بی‌منتهاست و به همه چیز، احاطه کامل دارد".

نکته

یکی از بزرگترین اموری که اسلام در یکی از دو رکن حقوق النّاس و حقوق اللّه خود که همان حقوق النّاس باشد مورد اهتمام قرار داده انفاق است که به انحاء گوناگون توسّل جسته تا مردم را بدان وادار سازد. پاره‌ای انفاقات از قبیل زکات و خمس و کفّارات مالی و اقسام فدیه را واجب نموده و پاره‌ای صدقات از قبیل وقف و سکنی دادن و نفقه مادام العمر کسی را تأمین کردن و وصیّتها و بخششها و غیر آن را مستحب نموده و غرضش این بوده که بدین وسیله اختلاف طبقات را برطرف سازد و زندگی آنهایی را که در طبقه پایین هستند و نمی‌توانند بدون کمک مالی از ناحیه دیگران حوایج زندگی خود را برآورند مورد حمایت قرار داده تا سطح زندگیشان را بالا ببرد و افق زندگی طبقات مختلف را به هم نزدیک سازد و اختلاف میانه آنها را کم کند و از سوی دیگر، توانگران و طبقه مرفه جامعه را از تظاهر به ثروت یعنی از تجمّل و آرایش مظاهر زندگی تحت عنوان نهی از اسراف و تبذیر و امثال آن جلوگیری نموده است تا یک نوع زندگی مناسبی برای همه طبقات تأمین گردد و از بروز فساد در جامعه انسانی جلوگیری شود «۱ (_____». ۱)- در این باره بنگرید به مبحثی از علّامه طباطبایی در تفسیر المیزان، ج ۴، ص ۳۲۳ به بعد. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۷۲

۲- باغ پر ثمر

اشاره

باغی است سرسبز و خرّم، در زمینی شایسته و مستعد و حاصلخیز. زمین باغ طوری واقع شده که از نور خورشید بهره کافی می‌برد و از مواد غذایی هم غنی و سرشار است. آبیاری آن از آب باران است که در موقع مناسب، فراوان و سودمند بر آن ببارد و اگر فراوان نیاید، اندک اندک بر آن فرو بارد تا باز هم رطوبت و سرسبزی آن حفظ شود و خشکیده و پژمرده نگردد. استعداد زمین و غنای مواد غذایی آن، نور کافی، باران مناسب، حاصلخیزی خاک و مواظبت و کوشش بی‌دریغ و پی‌گیر باغبان کار آزموده و پر امید سبب شده که باغ ثمره زیاد و فراوانی به صاحب خود دهد، دو برابر آنچه تصوّر می‌کرد. بر شاخسار سرسبز درختان، میوه‌های رنگارنگ و مطبوع چنان به صف نشسته، که چشمها از تماشای آن خیره و دهان از تعجّب باز می‌ماند. رهگذران خسته را بنگر که با دیدن باغ با خود گویند: اوه، خدای من، چه معجزه‌ای کرده طبیعت!! چه رزق بی‌کران! از چه روی این همه نعمت؟!، کاش ... *** این مثل کسانی است که در راه خشنودی خدا انفاق می‌کنند و با کمال اطمینان خاطر، چشم به الطاف خداوندی دوخته‌اند، و در کار خود ریا وارد نمی‌کنند و با عمل خویش، منّتی هم بر دیگران ننهند و انفاقشان از روی اخلاص و در راه خدا و دستگیری بندگان فرو افتاده خدا و جهت تقویت ایمان و یقین در روح و جانشان است و اینها همان مؤمنانند که از آنچه خدا ایشان را بر آن جانشین قرار داده به دیگران می‌بخشند «۱» و از بهترین چیزها که دوست می‌دارند برای رضایت معبود انفاق می‌کنند «۲». وَ مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوالَهُمُ ابْتِغاءَ مَرْضاتِ اللَّهِ وَ تَثْبِيتاً مِنْ أَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصابَها وابِلٌ فَآتَتْ أُكُلَها ضِعْفَيْنِ فَإِنْ لَمْ يُصِبْها وابِلٌ فَطَلٌّ وَ اللَّهُ بِما تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ. (بقره/ ۲۶۵

(۱)- برگرفته از آیه ۷ سوره حدید ":وَ أَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلَفِينَ فِيهِ (" ...۲)- مضمون این آیه ":لَنْ تَنالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ ("آل عمران/ ۹۲). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۷۳ " و مثل آنان که مالشان را در راه خشنودی خدا انفاق کنند و با کمال اطمینان خاطر، دل به لطف خدا شاد دارند مثل باغی است بر بالای تپّه‌ای که بارانهای درشت به موقع به آن برسد و میوه خود را دو چندان بدهد و اگر باران بسیار نیاید، اندک اندک بارد تا باز به ثمره رسد و خداوند به کار نیکان بصیر و آگاه است".

شأن نزول

سلام بن مستنیر از امام باقر (ع) روایت نماید که این آیه درباره امام علی مرتضی (ع) نازل گردیده است «۱».

تفسیر

غرض از این مثل این است که بفهماند انفاقی که صرفا لوجه اللّه و به خاطر خدا است هرگز بی‌اثر نمی‌ماند و بطور قطع روزی حسن اثرش نمودار می‌شود، برای این که مورد عنایت الهیّه است. و از آن جا که جنبه خدایی دارد و متّصل به خداست (مانند خود خدا) باقی و محفوظ است، هر چند که این عنایت بر حسب اختلاف درجات خلوص مختلف می‌شود و در نتیجه وزن و ارزش اعمال هم به همان جهت مختلف می‌گردد «۲». حضرت علی (ع) می‌فرماید: «من کثرت نعمهٔ اللّه علیه کثرت حوائج النّاس الیه «۳»» (هر کس که نعمت خدا بر او افزون گشت، حوائج مردم به او زیاد می‌گردد.) پس چه بهتر که برآوردن نیازهای بندگان خدا از روی اخلاص صورت گیرد که همان حضرت در سخنی دیگر فرموده است ":السّخاء ما کان ابتداء فامّا ما کان عن مسألهٔ فحیاء و تذمّم «۴». (جود و بخشش آن است که بی درخواست باشد و امّا آنچه از روی درخواست است شرمندگی و رهیدن از سرزنش است.)

(۱)- شأن نزول آیات، ص ۹۸. (۲)- المیزان، ج ۴، ص ۳۴۰. (۳)- الحسین بن ابی بکر الملقب بالنجم الکرمانی، مجمع الامثال، چاپ تهران، ۱۲۹۰، ص ۷۷۵. - نهج البلاغه فیض الاسلام، حکمت ۳۶۴، ص ۱۲۶۱. (۴)- نهج البلاغه، حکمت ۵۰، ص ۱۱۱۲. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۷۴

از پیغمبر اکرم (ص) نیز نقل شده است ":هر که با میل و رغبت زکات مالش را بدهد و جز رضای خدا مقصدی نداشته باشد او را در آسمان اوّل سخاوتمند نامند، در آسمان دوم بخشنده، در سوم فرمانبر، در چهارم نیک رفتار، در پنجم عطا کننده، در ششم مبارک و بیمه شده، در هفتم آمرزیده، و هر که زکات نپردازد در آسمان اوّل بخیلش نامند، در دوم لئیم، در سوم ممسک، در چهارم غضب شده، در پنجم چهره در هم کشیده، در ششم بی‌برکت که مالش در خشکی و دریا و کوه بی‌نگهبان است، در هفتم نماز برگردانده، که نمازش را برگردانند و به صورتش بزنند. «۱"»

حکایت

هر که در زندگانی نانش نخورند چون بمیرد نامش نبرند. لذّت انگور بیوه داند نه خداوند میوه. یوسف صدّیق علیه السّلام در خشک سال مصر سیر نخوردی تا گرسنگان فرامش نکند. آن که در راحت و تنعّم زیست او چه داند که حال گرسنه چیست حال درماندگان کسی داند که به احوال خویش درماند «۲» رحمت بر کریمی باد که بر روی غریبی مرحبایی تواند کردن و از چهره زردی به آستین مروّت، گردی تواند رفتن. نعمتی که مرهم رنجوری نشود آن نعمت بر شرف زوال است و مالی که شفای مجروحی نگردد آن مال وبال است. از همّت تو هیچ کس ار ناساید می‌دان که زمانه از کفت برباید مال بخیل یا هدف تیر حوادث بود یا علف وارث گردد. امّا ثروت اهل خرد به اتّفاق عالمیان واجب الوجود است. هر که را مال هست و خوردن نی وی از آن مال بهره کی دارد یا به تاراج حادثات دهد یا به میراث خوار بگذارد «۳»

(_____۱)- علی مشکینی اردبیلی، سخنان چهارده معصوم (ع). ترجمه احمد جنتی اصفهانی، قم: انتشارات پیام اسلام، ۱۳۵۲، ص ۳۰۸. (۲)- شیخ مصلح بن عبد اللّه سعدی، گلستان سعدی، به اهتمام محمّد علی فروغی، چاپ چهارم، تهران: انتشارات امیر کبیر، ۱۳۶۲، ص ۱۸۴. (۳)- شمس الدین محمد دقایعی، راحهٔ الارواح، تصحیح ذبیح اللّه صفا، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۴۵، ص ۶۰. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۷۵

۳- تمثیل انفاق ریاکارانه

اشاره

حضرت علی (ع "): کلّ حسنهٔ لایراد بها وجه الله تعالی فعلیها قبح الرّیا و ثمرتها قبح الجزاء "هر کار نیکی که خدای تعالی به آن اراده نشود زشتی ریا بر آن بار است و میوه‌اش بد جزا داده شدن است. (غرر الحکم، ص ۵۴۹)

۱- دانه بر سنگ سخت افشاندن!

اشاره

دانه‌های چندی در مشت گرفته تا بیفشاند شاید که ثمر و نتیجه‌ای به او باز پس دهد. و اگر از چنگ حوادث روزگار سالم برهد، در روز برداشت، انبان او نیز چون نیکبختان سعادت پیشه، تهی نباشد بلکه دلشاد باشد از کشته خود که چنین نتیجه نیکویی داشته است. امّا این زارع دیوانه و ناشی را ببین! به جای این که دانه‌ها را در زمینی قابل کشت و مستعد بپاشد، بر سنگی ستبر و سخت غیر قابل کشت و رویش که در مسیر خود یافته می‌ریزد و مسرور از این کشت خود!! سنگ را زمینه رویش نیست، فقط قشر نازکی از

خاک و غبار بر آن نشسته که آن نیز به وسیله باران تندی که ببارد شسته می‌شود و کاملا صاف می گردد. این بیچاره با چنین کشت بی‌فایده و بی‌اثر اگر به انتظار نتیجه آن نشیند، کاری است بیهوده و زحمتی است بر باد رفته. که سنگ را نشاید جوانه‌ای پروراندن و میوه‌ای دادن، چه، زمینه آن را دارا نمی‌باشد. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۷۶ او با این کار خود طرفی به جایی نخواهد بست و راه به سعادتی نخواهد جست. آخر کار نیز سرافکنده و چشم گریان است و بر زبانش کلمه «... ربّ ارجعون ... «۱»» جاری است. *** این مثل کسانی است که انفاق می کنند امّا از روی ریا و برای جلب توجّه مردم و کسب شهرت و آوازه، نه برای خشنودی و رضایت خدا. در هنگام عمل انفاق، به مردم هم منّت گذاشته و با زبان و افعال خود به آزار و اذیّت آنان نیز می‌پردازند. به نفس عمل و حقیقت آن هم اعتقاد و اطمینانی ندارند؛ لیکن در انظار عموم بخششی می کنند تا وجهه «حاتم طایی» را یدک کشند که اعمال این ریاکاران سود و بهره‌ای برایشان در بر ندارد بلکه باطل و بی‌اثر است که خدا اعمال متّقین را قبول می کند. (إِنَّما یَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِینَ- «مائده/ ۲۷») و اعمالشان در میزان حق و سنجش "یوم البعث "وزنی دارد و جایگاهشان نیز "جنّات الفردوس «۲»» است. امّا ریا کاران و کافران، اعمالشان حبط خواهد شد و در مقیاس قیامت وزنی نخواهد داشت که قرآن فرماید: «ای رسول، به امّت بگو که می‌خواهید شما را به زیانکارترین مردم آگاه سازم؟ زیانکارترین مردم آنها هستند که عمرشان را در راه حیات دنیوی تباه کردند و به خیال باطل می‌پنداشتند نیکوکاری می کنند. همین دنیا طلبانند که به آیات خدای خود کافر شدند و روز ملاقات خدا را انکار کردند. لذا اعمالشان همه تباه گشته و روز قیامت آنها را هیچ وزن و ارزشی نخواهیم داد. اینان چون کافر شده و آیات و پیامبران مرا استهزاء کردند به آتش دوزخ کیفر خواهند یافت.» (کهف/ ۱۰۶- ۱۰۳) یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا لا تُبْطِلُوا صَدَقاتِکُمْ بِالْمَنِّ وَ الْأَذی کَالَّذِی یُنْفِقُ مالَهُ رِئاءَ النَّاسِ وَ لا یُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ الْیَوْمِ الْآخِرِ فَمَثَلُهُ کَمَثَلِ صَفْوانٍ عَلَیْهِ تُرابٌ فَأَصابَهُ وابِلٌ فَتَرَکَهُ صَلْداً لا یَقْدِرُونَ عَلی شَیْءٍ مِمَّا کَسَبُوا وَ اللَّهُ لا یَهْدِی الْقَوْمَ الْکافِرِینَ (بقره/ ۲۶۴) (_____۱)- حَتَّی إِذا جاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قالَ رَبِّ ارْجِعُونِ لَعَلِّی أَعْمَلُ صالِحاً فِیما تَرَکْتُ کَلَّا إِنَّها کَلِمَةٌ هُوَ قائِلُها وَ مِنْ وَرائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلی یَوْمِ یُبْعَثُونَ. (مؤمنون/ ۱۰۰- ۹۹)- (کافران در غفلتند) تا آنگاه که مرگ هر یک فرا رسد در آن حال آگاه و نادم شده و گوید بار الها مرا به دنیا بازگردان. تا شاید به تدارک گذشته، عملی صالح به جای آورم. و به او خطاب شود که هرگز نخواهد شد و این کلمه را از حسرت همی گوید و ثمری نبخشد که از عقب آنها برزخ است تا روزی که برانگیخته شوند. (۲)- إِنَّ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ کانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا (کهف/ ۱۰۷) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۷۷ " ای اهل ایمان صدقات خود را به سبب منّت و آزار تباه نسازید مانند آن که مال خود را از روی ریا انفاق می کند و ایمان به خدا و روز قیامت نمی‌آورد. مثل چنین مرد ریاکار بدان ماند که دانه را بر قطعه سنگی که قشر نازکی از خاک بر آن باشد، بپاشد و تند بارانی غبار آن را بشوید و آن را صاف کند و توانایی به دست آوردن حاصلی را از آن نداشته باشند و خداوند کافران را هدایت نمی‌نماید".

شأن نزول

مفضّل بن صالح بعد از یک واسطه از امام باقر (ع) یا امام صادق (ع) نقل نماید که این آیه درباره عثمان بن عفّان نازل گردیده که از او به معاویه و پیروان او نیز سرایت کرده است. و نیز سلام بن مستنیر از امام باقر (ع) روایت نماید که این آیه درباره عثمان بن عفان نازل شده است «۱».

تفسیر

... کسی که در انفاق خود مرتکب ریا می‌شود در ریا کردنش و در ترتب ثواب بر انفاقش حال سنگ صافی را دارد که مختصری خاک روی آن باشد همین که بارانی تند بر آن ببارد، همین بارانی که مایه حیات زمین و سرسبزی آن و آراستگی‌اش به گل و گیاه است، در این سنگ خاک آلود چنین اثری ندارد و خاک نامبرده در برابر آن باران دوام نیاورده به کلی شسته می‌شود، تنها سنگی سخت می‌ماند که نه آبی در آن فرو می‌رود و نه گیاهی از آن می‌روید ... بدون این که نقصی و قصوری در ناحیه آب و خاک باشد. حال ریاکار نیز چنین است. برای این که وقتی ریاکار در عمل خود خدا را در نظر نمی‌گیرد ثوابی بر عملش مترتّب نمی‌شود هر چند که جرم عمل هیچ نقص و قصوری ندارد، چون انفاق سببی است روشن برای ترتب ثواب، لیکن به خاطر این که قلب صاحبش چون سنگ است استعداد پذیرفتن رحمت و کرامت ندارد «۲».

(_____ ۱)- شأن نزول آیات، ص ۹۸. (۲)- المیزان، ج ۴، صص ۳۳۸- ۳۳۷. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۷۸

۲- آتش در باغ (منّت و اذیّت و ریا، سوزاننده صدقه و انفاق)

باغی است بزرگ از درختان خرما و انگور و میوه‌های گوناگون دیگر، و به زیر درختانش جویهای آب روان است. یک باغ زیبا و باصفا با شاخه‌های سرسبز و انبوه، میوه‌های لذیذ و الوان، سایه‌های دلنشین، ترنم رود و آواز پرنده‌های جور واجور.! در این باغ به زیر سایه خنک درختیش در فصل گرما، دمی غنودن، یا تکیه دادن بر تنه ستبر آن و نشستن بر سر سبزه‌هایش، و کفی از آب گوارایش به سر و روی پاشیدن، از رطب تازه تناول کردن، از میوه‌های نوبر چشیدن، از طراوت و بوی گلها سرمست شدن، از زیبایی و صفای آن لذّت بردن چه حالی که به انسان دست می‌دهد و اهل نظر و بصیرت بی‌اختیار سر به زمین می‌ساید و در جذبه و گیرایی آن همه عظمت و شکوه، خالق بزرگ را سجده می‌برد و شکر می‌گذارد که چه خلقت بزرگی و چه نعمت ارزنده‌ای!! و اشک شوق ریزان آهسته زمزمه می‌کند "فَتَبارَکَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخالِقِینَ «۱. "»امّا، صاحب باغ پیر و سالخورده شده، ضعف و مریضی هم او را فرا گرفته، چنان که نمی‌تواند در آن کاری انجام دهد و قادر بر تعمیر و نگهداری و استفاده از باغ و میوه‌های آن نیست. او را کمک دهنده‌ای هم نیست که یاری‌اش رساند. نه باغبانی در باغ است و نه خادمی کمر بسته بر خدمت او. فرزندانی دارد خردسال و نحیف که قادر بر کار کردن نیستند و نتوانند که به او مددی رسانند و مشکلی را از او رفع نمایند یا در باغ به حراست و عمران آن پردازند. در این احوال نابسامانی و درماندگی پیرمرد و ضعف و رنجوری و تک و تنهایی او، بادی آتش بار هم در باغ زیبایش می‌افتد و شعله‌های سرکش آن، باغ را با درختان و همه زیباییها و صفایش یک جا می‌سوزاند و خاکستر می‌کند و کسی را هم یارای مهار نمودن آن نیست. ناله درختان همراه با آواز دردناک شکسته شدن پرهای سرسبزشان در جرقه‌های آتش، اشک را از دیدگان هر بیننده ژرف اندیش جاری می‌سازد ... و پیرمرد بیچاره، ناباورانه شاهد سوختن این باغ زیباست که همه امیدش بود و اندوخته‌ای برای استفاده فردای فرزندان خردسالش. ای کاش می‌توانست آتش را خاموش سازد، لیکن او را توانایی هیچ کاری نیست. نه پاهایش یارای رفتن دارند و نه دستهایش توانند که کاری کنند. هر چه رنج و زحمت کشیده همراه امیدهایش بر باد می‌رود و هر چه پروریده رایگان و بی‌اثر از دست می‌دهد و برای او جز حسرت و افسوس چیزی نیست!.

(_____ ***۱)- مؤمنون/ ۱۴. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۷۹ این مثل کسانی است که عمل نیکی انجام می‌دهند و انفاقی می‌کنند امّا از روی ریا و برای خودنمایی و همچنین در حال انفاق، منّت می‌گذارند و آزار و اذیت می‌کنند و صدقه خود را با "من "و "اذی "باطل می‌کنند که اینان گرچه در این خیالند که عمل خوبی انجام داده‌اند و در انتظار نتیجه آن در روز مبادا نشسته‌اند و به آن دل بسته‌اند امّا پاداش و اندوخته‌ای ندارند چون که با آفاتی که خود ایجاد کرده باغ خوبیها و خیراتشان را سوزانیده و جز خاکستر، چیزی از آن بر جای نگذاشته که

این هم دردی را برای آنها دوا نمی‌کند. به دست خود اعمال خود را حبط می‌کنند و راهی به برگرداندن آن عمل باطل شده به عملی صحیح ندارند. أَ یَوَدُّ أَحَدُکُمْ أَنْ تَکُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِنْ نَخِیلٍ وَ أَعْنابٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ لَهُ فِیها مِنْ کُلِّ الثَّمَراتِ وَ أَصابَهُ الْکِبَرُ وَ لَهُ ذُرِّیَّةٌ ضُعَفاءُ فَأَصابَها إِعْصارٌ فِیهِ نارٌ فَاحْتَرَقَتْ کَذلِکَ یُبَیِّنُ اللَّهُ لَکُمُ الْآیاتِ لَعَلَّکُمْ تَتَفَکَّرُونَ. (بقره/ ۲۶۶ "")آیا می‌خواهید که یکی از شما را باغی باشد از درخت خرما و انگور، زیر آن درختان جویهای روان و در آن هرگونه میوه موجود باشد. ناگاه ضعف و پیری بدو فرا رسد و او را فرزندان ضعیف و کوچک باشد و در باغ او بادی آتش بار افتد و همه را بسوزاند. (حال کسی که انفاق به ریا و یا به منّت و اذیّت کند بدین ماند.) خداوند آیات خود را برای شما روشن بیان کند، باشد که بیندیشید. "نه تنها منّت و ریا عمل را تباه می‌کند بلکه بدخلقی و ترشرویی نیز عمل را ضایع می‌نماید چنان که پیامبر گرامی اسلام (ص) می‌فرماید ":سوء الخلق یفسد العمل کما یفسد الخلّ العسل. «۱- "»بدخلقی، عمل را تباه می‌گرداند چنان که سرکه، عسل را ضایع می‌کند. اصولا در لسان روایات، شخص مسلمان کسی است که سایر مسلمین از دست و زبان او در سلامت و امنیّت باشند. این معنا در کلام رسول خداست که فرمود ":المسلم من سلم المسلمون من لسانه و یده. «۲ "»و خداوند قهّار نیز بر سر طعنه زنانی که با نیش گزنده زبان به عیبجویی و تمسخر و آزار دیگران می‌پردازند، فریادی سخت برآورده است ":وَیْلٌ لِکُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ ("همزه/ ۱)

(_____۱)- ابی منصور عبد الملک محمّد بن اسماعیل الثعالبی، التمثیل و المحاضره، قاهره: دار احیاء الکتب العربیه، ۱۳۸۱ ه (۱۹۶۱ م)، ص ۲۴. (۲)- مجمع الامثال حسین بن ابی بکر (نجم کرمانی)، ص ۷۷۱. التمثیل و المحاضره، ص ۲۴. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۸۰

۳- کشت بی‌ثمر (انفاق در راه مقاصد دنیوی)

اشاره

قومی به کشت و زراعت مشغولند. در زمینهای حاصلخیز و وسیع دانه‌ها افشانده‌اند. دانه‌ها سبز شده و کشت و زرع پربار و خوبی به بار آمده است و آن قوم در انتظار بهره‌وری از کشت خود هستند. امّا اینان مردمی ستمکار و ستمگر و اهل فسادند. به جای این که در راه خالق گام بردارند و شکر نعمت‌های او را به جا آورند، ناسپاسی کرده و بیراهه روند و هنوز کشت خود را ندرویده‌اند، کج‌اندیشی می‌کنند که در راههای شوم، آن را مصرف کنند. در این خواب و خیالند که ناگهان باد سرد و شدیدی بر کشتزارشان گذر می‌کند و همه را خشک و نابود کرده، از بین می‌برد. این باد آن چنان اثر می‌کند و زراعت را خشکیده می‌گرداند که هیچ محصولی از آن به دست نمی‌آید؛ و آن قوم به زیان و ضرر بزرگی دچار می‌شوند و در حسرت این زیان به خود می‌پیچند و افسوس می‌خورند. اینان جز ندامت و پشیمانی از کشت خود حاصلی برندارند که چه دسترنج سختی! و سزا خود همین است غافلان کج اندیش را " ... واحسرتا!*** "این تمثیل کافرانی است که نه با انگیزه صحیح و خالص بلکه از روی خودنمایی و عناد، اموال و داراییشان را برای پیشرفت مقاصد دنیوی و خواسته‌های شیطانی و دفاع از عقاید شرک‌آمیز و کفرآلود خود و سد کردن راه خدا، مصرف می‌کنند که از آن هم هیچ بهره و حاصلی نیابند بلکه بر شقاوت و تیره‌روزی و هلاکت خود بیفزایند. نه امکانات مادی و اقتدار ظاهریشان و نه اعمال و انفاق پوچ و ریاکارانه‌شان توانند که آنها را در دنیا به سعادتی و در روز حساب از عذاب اخروی نجات دهند. علت بی‌اثر شدن این اعمال و انفاقشان و نزول بلا بر آنها در دنیا و عذاب و خذلان و آتش در قیامت، همان ظلم و ستم و فساد خودشان است که در اثر تبعیّت شیطان و عناد و لجاجت بر راه باطل خویش ایجاد گشته است زیرا عمل فاسد جز اثر و نتیجه فاسد بهره‌ای ندارد. إِنَّ الَّذِینَ کَفَرُوا لَنْ تُغْنِیَ عَنْهُمْ أَمْوالُهُمْ وَ لا أَوْلادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَیْئاً وَ أُولئِکَ أَصْحابُ النَّارِ هُمْ فِیها خالِدُونَ مَثَلُ ما یُنْفِقُونَ فِی هذِهِ الْحَیاةِ الدُّنْیا کَمَثَلِ رِیحٍ فِیها صِرٌّ أَصابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَأَهْلَکَتْهُ وَ ما ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَ لکِنْ أَنْفُسَهُمْ یَظْلِمُونَ.

(آل عمران/ ۱۱۷- ۱۱۶) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۸۱ " همانا کافران را بسیاری اموال و اولاد از عذاب خدا نگاه نتواند داشت و آنها اهل جهنّم و جاوید در آن (معذّب) خواهند بود.- و آنچه آنها در این زندگی دنیا انفاق می‌کنند بدان ماند که باد سرد شدیدی به کشت قومی که بر خود ستم کرده‌اند بر سد و همه را نابود گرداند که حاصلی از آن به دست نیاید و خدا ستمی بر آنها نکرده لیکن آنها به نفس خود ستم می‌کنند."

شأن نزول

گویند این آیه (آل عمران/ ۱۱۷) درباره ابو سفیان و یاران او نازل گردیده که در روز بدر مقابل پیامبر (ص) تظاهر به بخشش کردن و انفاق نمودن می‌کردند و نیز گویند درباره نفقه منافقین نازل شده که در هنگام جنگ از راه نفاق با مؤمنین درباره مشرکین انجام می‌دادند «۱». پیامبر اسلام (ص) می‌فرماید: مثل انفاق کننده و بخیل چون دو مرد است که دو زره آهن به تن دارند از پستان تا گلویشان و چون انفاقگر خواهد انفاق کند زره‌اش گشاده شود تا اثر آن محو شود و چون بخیل خواهد انفاق کند زره او به هم فشرده شود و هر حلقه به جای خود باشد و او همی به گشاده کردن آن کوشد اما گشاده نشود «۲». امام علی (ع) نیز در سخنی می‌فرماید ":لا- تجارة کالعمل الصّالح و لا- ربح کالثّواب «۳» (".معامله‌ای چون عمل صالح و سودی چون ثواب نیست.)

(_____ ۱)- شأن نزول آیات، ص ۱۴۲.

(۲)- جامع الصغیر، ۲/ ۱۵۲. فیض القدیر، ۵/ ۵۰۶. (۳)- مجمع الامثال نجم کرمانی، ص ۷۷۵. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۸۲

۴- تمثیل اعتدال در انفاق

اشاره

پیامبر (ص):خیر الامور اوساطها- "بهترین امور میانه آنهاست. (التمثیل و المحاضره، ص ۲۸) امام علی (ع ":الاقتصاد ینمی القلیل، الاسراف یفنی الجزیل "میانه‌روی، کم را بسیار می‌گرداند. زیاده‌روی بسیار را کم می‌گرداند!. (غرر الحکم، ص ۱۵)

نه گشاده‌دار دست، نه بسته به گردن!

اشاره

دستانش را از خیر تهی کرده و در انفاق بسته، کمکی به نیازمندان و مستمندان روا نمی‌دارد، از اموال خود حق سائل و محروم را جدا نمی‌کند. نه در کار خیری سبقت می‌گیرد و نه جود و کرمی از او سر می‌زند. از پرتوی بی‌فروغش کسی به نوایی نمی‌رسد. چنان خشک و ممسک است که گویی دستانش شکسته و آن را بر گردن‌بسته که توانایی انجام کار خیری ندارد یا گویا دستهایش شاخه خشکیده‌ای است که بر اندام بخیل و پژمرده‌اش آویخته شده که منشاء اثری نیست. حاجت حاجتمندی را بر نمی‌آورد، دل دردمندی را شاد نمی‌سازد، گل خنده‌ای بر لب مسکینان تهیدست نمی‌نشاند، دست نوازشی بر سر یتیمان نمی‌کشد و میل و رغبتی به اطعام آنها بر سر سفره خود ندارد. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۸۳ بیچاره نمی‌داند آنچه که در دست اوست، نزد او امانت است «۱»، و این مال، «مال اللّه» است «۲» و بندگان نادار خدا را در آن حقی است «۳» و او مالک حقیقی آن مال نیست «۴». از مال خدا که در دستش هست حق محرومین را دریغ می‌کند و بخل می‌ورزد. در برابر این شخص خسیس، کس دیگری است که

دست گشاده داشته و هر چه دارد می‌بخشد تا آن که به حد اسراف و زیاده‌روی می‌رسد و خود را با دست خویش به مهلکه و خطر می‌افکند. (وَ أَنْفِقُوا فِی سَبِیلِ اللَّهِ وَ لا تُلْقُوا بِأَیْدِیکُمْ إِلَی التَّهْلُکَةِ ... بقره/ ۱۹۵) و سپس در گوشه‌ای نکوهیده و پشیمان می‌نشیند. (... فَتَقْعُدَ مَلُوماً مَحْسُوراً- اسری/ ۳۰)*** این مثلی است برای رعایت اعتدال در انفاق و منع بخل و خسّت بخشش و نیز نهی از اسراف و زیاده‌روی. اسلام دین اعتدال و حدّ وسط است (وَ کَذلِکَ جَعَلْناکُمْ أُمَّةً وَسَطاً- بقره/ ۱۴۳) در انفاق و بخشش نیز حد وسط و اعتدال را ستوده است نه آن چنان امساک و بخل که گویا دستش را به گردن بسته و هیچ خیری از او صادر نشود و نه آن چنان گشاده دست و بریز و بپاش که خود را در معرض خطر بیندازد. «و بندگان شایسته کسانی هستند که هنگام انفاق، اسراف نکرده و بخل هم نورزند بلکه میانه‌رو و معتدل باشند.» ... وَ الَّذِینَ إِذا أَنْفَقُوا لَمْ یُسْرِفُوا وَ لَمْ یَقْتُرُوا وَ کانَ بَیْنَ ذلِکَ قَواماً (فرقان/ ۶۷) و خداوند نیز در راه و روش و مشی زندگی، اقتصاد و اعتدال آن را مفید دانسته است «۵». و چه نیکوست که انفاق در زمان نیاز صورت گیرد که اجری بیش از زمان گشایش و فرج و

(_____ ۱)- وَ أَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَکُمْ مُسْتَخْلَفِینَ فِیهِ- از آنچه نسبت به آن جانشین او (خدا) هستید انفاق کنید. (حدید/ ۷)- در حدیث است که: ثروتها مال خداست. تنگدستان معاش گیران خدایند و توانگران امانتداران او. «المال مال اللّه، و الفقراء عیال اللّه و الاغنیاء امناء اللّه» (۲)- وَ آتُوهُمْ مِنْ مالِ اللَّهِ الَّذِی آتاکُمْ- به آنها از مال خدا بدهید از مالی که به شما داده. (نور/ ۳۳) (۳)- وَ فِی أَمْوالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَ الْمَحْرُومِ (ذاریات/ ۱۹)- وَ الَّذِینَ فِی أَمْوالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ، لِلسَّائِلِ وَ الْمَحْرُومِ (معارج/ ۲۵- ۲۴) (۴)- وَ ما لَکُمْ أَلَّا تُنْفِقُوا فِی سَبِیلِ اللَّهِ وَ لِلَّهِ مِیراثُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ (حدید/ ۱۰) (۵)- وَ اقْصِدْ فِی مَشْیِکَ ... (لقمان/ ۱۹)- یَسْئَلُونَکَ ما ذا یُنْفِقُونَ، قُلِ الْعَفْوَ ... (بقره/ ۲۱۹)- ... لِیُنْفِقْ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ وَ مَنْ قُدِرَ عَلَیْهِ رِزْقُهُ فَلْیُنْفِقْ، مِمَّا آتاهُ اللَّهُ، لا یُکَلِّفُ اللَّهُ نَفْساً إِلَّا ما آتاها ... (طلاق/ ۷)- ... تا انفاق کند آن که داراست به وسعت و آنکه نادار و تنگ معیشت است هم آنچه خدا به او داده انفاق کند، خدا هیچ کس را جز آن که توانایی داده تکلیف نمی‌کند. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۸۴ قدرت دارد. «لا یَسْتَوِی مِنْکُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَ قاتَلَ أُولئِکَ أَعْظَمُ دَرَجَةً مِنَ الَّذِینَ أَنْفَقُوا مِنْ بَعْدُ وَ قاتَلُوا ...» (حدید/ ۱۰) و تو ای بنده خدا «گر به دستت می‌رسد کاری بکن پیش از آن کز تو نیاید هیچ کار» که خدای فرموده است: «وَ أَنْفِقُوا مِنْ ما رَزَقْناکُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ یَأْتِیَ أَحَدَکُمُ الْمَوْتُ فَیَقُولَ رَبِّ لَوْ لا- أَخَّرْتَنِی إِلی أَجَلٍ قَرِیبٍ فَأَصَّدَّقَ وَ أَکُنْ مِنَ الصَّالِحِینَ وَ لَنْ یُؤَخِّرَ اللَّهُ نَفْساً إِذا جاءَ أَجَلُها وَ اللَّهُ خَبِیرٌ بِما تَعْمَلُونَ.» (منافقون/ ۱۱- ۱۰) «از آنچه خدا روزیتان کرده انفاق کنید در راه خشنودی خدا، قبل از آن که اجل شما فرا رسد و مرگ گریبانگیرتان شود که آن حال با حسرت گوید خدایا اجل مرا به تأخیر انداز تا صدقه دهم و از صالحین باشم و خدا هرگز اجل هیچ کس را از وقتش که فرا رسد مؤخّر نیفکند و خدا به هر چه کنید آگاه است.» و این خواهش پذیرفته نشود که چون اجل آید لحظه‌ای پس و پیش نشود «۱». وَ لا تَجْعَلْ یَدَکَ مَغْلُولَةً إِلی عُنُقِکَ وَ لا تَبْسُطْها کُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُوماً مَحْسُوراً (اسری/ ۲۹) «نه هرگز دست خود را محکم بسته دار و بر گردن گذار و نه بسیار باز و گشاده دار، که به نکوهش و حسرت و پشیمانی خواهی نشست.»

شأن نزول

رسول خدا (ص) هیچ وقت سائلی را بدون بخشش رد نمی‌کرد تا این که زنی نزد پیامبر کس فرستاد و درخواست چیزی نمود. رسول خدا هیچ چیز نداشت که به او دهد. لذا فرمود چیزی ندارم. زن پیام فرستاد که پیراهن تن خود را به من بده، پیامبر پیراهن خود را برای او فرستاد سپس این آیه نازل شد. (تفاسیر علی بن ابراهیم و برهان)- و نیز گویند: روزی پیامبر (ص) با اصحاب خویش نشسته بود، در این میان کودکی آمد و گفت یا رسول الله، مادر من از شما پیراهن می‌خواهد پیامبر هم جز پیراهنی که پوشیده بود پیراهن (_____ ۱)- نوح/ ۴، اعراف/ ۳۴،

یونس/ ۴۹- «اجل امّت» تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۸۵ دیگری نداشت. لذا به کودک فرمود: وقت دیگر بیا، کودک رفت و موضوع را به مادرش گفت، مادرش بار دیگر او را فرستاد و گفت به پیامبر بگو مادرم می‌گوید همان پیراهنی را که پوشیده داری به من بده، کودک پیام مادرش را به رسول خدا گفت. پیامبر به خانه رفت و پیراهن خویش را از تن به در آورد و به کودک داد و خود به حالت عریان در خانه نشست. موقع نماز شد، بلال صدا را به اذان بلند کرد، مردم منتظر شدند که پیامبر برای نماز بیاید. چون نیامد، مردم مضطر شدند، لذا یک نفر را به دنبال او فرستادند و او را در خانه عریان دیدند. در همان حال جبرئیل آمد و این آیه را آورد ... (تفسیر کشف الاسرار). ابن شهر آشوب گوید (تفسیر برهان)، وقتی که بلال، پیامبر را به حالت عریان دید و به وی گفت که برای نماز به مسجد حاضر گردد، از برای پیامبر حلّه فردوسیه آورد «۱».

روایت

در کافی به سند خود از عجلان روایت می‌کند که گفت وقتی در حضور حضرت صادق (ع) بودم، سائلی آمد حضرت برخاست و از میانه پیمانه‌ای که خرما بود دو مشتش را پر کرده به سائل داد، چیزی نگذشت سائل دیگری آمد یک دو مشتی هم به او داد، آنگاه سومی آمد به او نداده فرمود: اللّه رازقنا و ایّاکم- خدا روزی ده ما و شما است ... در تفسیر عیاشی از ابن سنان از امام صادق (ع) روایت کرده که در تفسیر: «و لا تجعل یدک مغلولهٔ الی عنقک»، دستها را در هم قفل کرده فرمود: یعنی این طور و دست خود به گردن حلقه کرد، و در ذیل جمله «و لا- تبسطها کلّ البسط» کف دست خود را باز نموده و فرمود یعنی این چنین «۲». با دقّت در نمونه تمثیلها و دیگر آیاتی که درباره انفاق از قرآن کریم نقل شد به دست می‌آید که ارزش انفاق بر اساس هدفها و دیدهایی است که انفاق کننده به آن رسیده و با آن کار می‌کند و ارزش این عمل به نیّت آن است، هنگامی که انفاق، فقط پر کردن شکمها باشد و نمایشی از داراییها، نه تنها ارزشی ندارد که ضد ارزش است و اهانت به انسان و ضایع کردن عظمتهای اوست. امّا هنگامی که انفاق با سازندگی و همبستگی و یگانگی همراه باشد، این انفاق یک ارزش است و زمینه‌ساز دوستیها و الفتها و برخوردها و سازندگیها است (_____. ۱)- شأن نزول آیات، ص ۴۹۸. (۲)- المیزان، ج ۲۵، ص ۱۷۲ و ۱۷۴. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۸۶ کسی که با انفاقش، بدنها و مغزها و دلها و روحیه‌ها را سرشار می‌کند و بارور می‌نماید و روشندلیها و سازندگیها و همبستگیها و یگانگی می‌آورد ارزشی به مراتب بیش از دیگران دارد. مقدار و اندازه انفاق وابسته به مقدار شناخت و دید و عشقی است که زیربنای آن است. هر چه شناختها و عشقها گسترده‌تر شوند انفاق وسیعتر خواهد شد و مسؤولیّت عظیم‌تر خواهد گردید تا حدّی که اگر در نجد یا یمامه گرسنه‌ای باشد کسی چون امام علی (ع) نتواند آرام بگیرد و نتواند سیر بخوابد و نتواند بی‌تفاوت بماند. «... دنیا در چشم من از دانه‌ای حنظل تلخ بی‌مایه‌تر و ناارزنده‌تر است. اگر می‌خواستم به شهد پاکیزه و مغز گندم و بافته‌های ابریشمین راه داشتم. امّا دور باد که هوس بر من پیروز گردد و آز آتشین، مرا به نوشخواری کشاند، حالی که در «حجاز» و «یمامه» مردمی باشند که به گرده‌ای نان امید نداشته و شکمی سیر به خود ندیده باشند. دور باد که من با شکمی انباشته و پر از طعام بخوابم و در اطراف من شکمهای گرسنه و جگرهای تشنه باشند. آیا راضی باشم که به من بگویند زمامدار و سردار مؤمنین، امّا در ناگواریهای روزگار با آنان همدرد نباشم؟ و یا در تلخ کامیها پیشاپیش آنان نباشم؟ من، از این رو آفریده نشده‌ام که به سان چارپای افسار گسیخته که کار او چریدن در زباله‌هاست و شکم از علف می‌آکند و از سرانجام خویش غافل است، زیست کنم، یا رها شده‌ای بی‌حاصل، یا واگذاشته‌ای به باطل باشم. یا آفریده‌ای که رشته گمراهی بجنبانم یا بی‌مقصودی که راه سرگردانی بپیمایم.» «۱» در قرآن کریم برای انفاق و مواسات و ایثار، شکلی معیّن نشده است. ۱- گاهی انفاقها همان انفاقهای واجب هستند. ۲- گاهی انفاق، انفاق عفو، انفاق بیش از احتیاج است". یَسْئَلُونَکَ ما ذا یُنْفِقُونَ؟ قُلِ الْعَفْوَ «"۲"»- از تو می‌پرسند که چقدر انفاق کنند و چه چیزی را بدهند؟ بگو زیادی و اضافی را. ۳-

گـاهی انفـاق، انفـاق رزق اسـت، نـه انفـاق زیـادی و اضـافی. از همـان سـهم اوسـت و رزق اوسـت انفـاق می‌کنـد. (_____ ۱)- نهـج البلاـغه فیض الاسـلام، بخشی از نامه چهل و پنجم (که امام علی (ع) به عثمان بن حنیف انصاری فرماندار خود در بصره نوشته است)، ص ۹۷۰. (۲)- بقره/ ۲۱۹. تشبیهـات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۸۷ " أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْناکُمْ «"۱ "».وَ مِمَّا رَزَقْناهُمْ یُنْفِقُونَ «"۲». و این مرحله مربوط به متّقین است. ۴- و گاهی انفاق، انفاق در تنگدستی و نداری و سختیها است. یُنْفِقُونَ فِی السَّرَّاءِ وَ الضَّرَّاءِ. (آل عمران/ ۱۳۴) و یا «مَنْ قُدِرَ عَلَیْهِ رِزْقُهُ فَلْیُنْفِقْ مِمَّا آتاهُ اللَّهُ» (طلاق/ ۷)- هر کس که تنگدست است از آنچه که خدا به او داده انفاق کند. ۵- گاهی انفاق، انفاق ایثار و فداکاری و توجّه به دیگران است که زیربنای این انفاق همان عشق وسیع و ملاک آن همان ملاک احتیاج زیادتر و یا ظرفیت کمتر است «۳». چنان که در روزهای آغازین اسلام، مسلمین مدینه (انصار) با این که خود نیازمند بودند به یاران مؤمنشان (مهاجرین) که از مکه به شهر آنها (مدینه) مهاجرت کرده بودند ایثار کردند ... ". وَ یُؤْثِرُونَ عَلی أَنْفُسِهِمْ وَ لَوْ کانَ بِهِمْ خَصاصَةٌ" «۴» (حشر/ ۹) و حضرت علی (ع) وقتی می‌بیند که اگر خودش سه شب غذا نخورد هنوز طاقت دارد و فقیری شاید از ضعف بمیرد و یا در برابر فقر از پای در آید، ایثار می‌کند و او را بر خود مقدّم می‌دارد. وَ یُطْعِمُونَ الطَّعامَ عَلی حُبِّهِ مِسْکِیناً وَ یَتِیماً وَ أَسِیراً. إِنَّما نُطْعِمُکُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لا نُرِیدُ مِنْکُمْ جَزاءً وَ لا شُکُوراً. (دهر/ ۹- ۸ ")و بر دوستی خدا به فقیر و اسیر و یتیم طعام می‌دهند و گویند ما فقط برای رضای خدا به شما طعام می‌دهیم و از شما هیچ پاداش و سپاسی نمی‌طلبیم ".هم از این رو، انفاق کننده در انفاق خود باید سعی کند که دچار آفاتی چون: منّت، اذیّت و بازگو کردن، ریا و خودنمایی، عجب و باد آوردن، اسراف و زیاده‌روی نگردد. و باید به گونه‌ای انفاق کند که برای دهنده و گیرنده، رشد و حرکت بیاورد و گیرنده فردی فقیر، متملّق و چاپلوس، ذلیل و خوار بار نیاید و او را شرمنده خود نسازد. راز این که پیشوایان ما در شب انفاق می‌کردند همین بود که افراد گرفتار چنین صفات ناهنجار نگردند. آن بزرگان دین هنگامی که به فقیری انفاق می‌کردند خود را شرمنده و بدهکار نشان می‌دادند تا این که فقیر، ذلیل نشود و دست خدا را ببیند و مال او را ببیند. زیرا که به تعبیر پیامبر بزرگ اسلام (ص)، مردم همگی عیال پروردگارند و نیکی در حقّ آنها (_____ ۱)- منـافقون/ ۱۰. (۲)- بقره/ ۳. (۳)- در این باره رجوع شود به نوشته مختصری با عنوان: انفاق، تألیف علی صاد، قم: انتشارات هجرت، ۱۳۹۷ ه، ص ص ۱۷- ۱۶. (۴ ")-و (انصار) هر چند به چیزی نیازمند باشند باز مهاجران را بر خود مقدّم دارند ".تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۸۸ و خیر رساندن به آنها مرضی حق تعالی است. الخلق کلّهم عیال اللّه فاحبّهم الیه انفعهم لعیاله «۱». و چه بهتر که این نیکی در حق عیال اللّه، در کمال احترام و شکرگزاری و در حالت خفا و پنهانی و به دور از تظاهر و خودنمایی باشد که رسول گرامی چنین پندگرانمایه‌ای را به امّت خویش گوشزد نموده است: من کنوز البرّ کتمان الصّدقة و المرض و المصیبة «۲» (از گنجهای نیک، پنهان داشتن صدقه و مرض و مصیبت است) و یا فرمود ":استعینوا علی الحوائج بالکتمان «".۳»

حکایت

حکیمی را پرسیدند از سخاوت و شجاعت کدام بهترست؟ گفت: آنکه را سخاوتست به شجاعت حاجت نیست. نماند حاتم طایی و لیک تا به ابد بماند نام بلندش به نیکویی مشهور زکوة مال بدر کن که فضله رز را چو باغبان بزند بیشتر دهد انگور نبشته است بر گور بهرام گور که دست کرم به ز بازوی زور «۴» مال از بهر آسایش عمرست نه عمر از بهر گرد کردن مال. عاقلی را پرسیدند نیک بخت کیست و بدبختی چیست؟ گفت نیک بخت آن که خورد و کشت و بدبخت آن که مرد و هشت. مکن نماز بر آن هیچ کس که هیچ نکرد که عمر در سر تحصیل مال کرد و نخورد موسی علیه السّلام، قارون را نصیحت کرد که احسن کما احسن اللّه الیک، نشنید و عاقبتش شنیدی. آن کس که به دینار و درم خیر نیندوخت سر عاقبت اندر سر دینار و درم کرد خواهی که ممتّع

شـــــوی از دنیی و عقـــــبی بـــــا خلـــــق کرم کـــــن چـــــو خـــــدا بـــــا تـــــو کرم کرد

(_____ ۱)- مجمع الامثال میدانی، ص ۲۷۵. مجمع الامثال ابن ابی بکر (النجم الکرمانی)، ص ۷۷۱. ثعالبی این سخن را چنین آورده است: الخلق عیال اللّه فاحبّهم الیه ابرّهم بعیاله. (التمثیل و المحاضره، ص ۲۴) (۲)- التمثیل و المحاضره، ص ۲۴. امام باقر (ع) نیز فرماید: اربع من کنوز البر: کتمان الحاجهٔ و کتمان الصدقهٔ و کتمان الوجع و کتمان المصیبهٔ.- چهار چیز از گنجهای بهشت است. ابراز نکردن حاجت، نهان کردن صدقه، پنهان کردن درد و کتمان مصیبت. (تحف العقول، ص ۳۳۹) (۳)- شیخ شهاب الدین احمد الابشیهی، المستطرف فی کل فن مستظرف، ج ۱، چاپ مصر، ۱۳۰۰ ق، ص ۳۴. التمثیل و المحاضره، ص ۲۸. (۴)- گلستان سعدی، ص ۹۸. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۸۹ عرب گوید: جدولا تمنن فانّ الفائدهٔ الیک عائدهٔ. یعنی ببخش و منّت منه که نفع آن به تو باز می‌گردد. درخت کرم هر کجا بیخ کرد گذشت از فلک شاخ و بالای او گر امیدواری کزو برخوری به منّت منه ارّه بر پای او شکر خدای کن که موفق شدی بخیر ز انعام و فضل او نه معطّل گذاشتت منّت منه که خدمت سلطان کنی همی منّت شناس از او که به خدمت بداشتت «۱» امام علی (ع): کن سمحا و لا تکن مبذّرا و کن مقدّرا و لا تکن مقتّرا «۲ "». بخشنده باش ولی نه به حدّ اسراف و میانه رو باش و سختگیر مباش (_____ "۱)- گلستان سعدی، ص ۱۷۱. (۲)- نهج البلاغه فیض الاسلام، حکمت ۳۲، ص ۱۱۰۳. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۹۰

۵- تمثیل زندگانی دنیا

اشاره

پیامبر اکرم (ص): ۱ "-مثل هذه الدّنیا مثل ثوب شقّ من اوّله الی اخره فبقی متعلّقا بخیط فی اخره فیوشک ذلک الخیط ان ینقطع". (جامع الصغیر، ۲/ ۱۵۲. فیض القدیر، ۵/ ۵۱۷) حکایت این دنیا چون جامه‌ای است که از اوّل تا آخر دریده و به نخی آویخته باشد و نزدیک باشد که نخ نیز گسسته شود. ۲ "-مثل الدّنیا و الاخرهٔ کمثل رجل له امراتان، ان ارضی احدا هما اسخط الاخری ("عقد الفرید، ج ۳، ص ۱۱۹) مثل دنیا و آخرت مثل مردی است که دو زن هووی دارد. اگر یکی را راضی کند دیگری را خشمگین می‌سازد.

۱- باغ بی‌حاصل

دو مرد در کنار هم زندگی می‌کردند، خداوند به یکی از آنها دو باغ انگور داد و اطراف آن باغها را با درختان نخل زیبا و بلند پوشانید و فاصله میان درختان را هم کشتزار مخصوص و جالب کرد. دو باغ به ثمر نشستند و میوه‌دار شدند و بدون هیچ آفت و نقصانی میوه دادند. جویهای آب تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۹۱ روانی که در لابلای درختان در جریان بود، هم باغ و کشتزار را سیراب می‌کرد و هم صاحب باغ از آن استفاده می‌کرد و لذّت می‌برد. این نعمتهای فراوان و زندگی در رفاه، کم‌کم روی صاحب باغ تأثیر گذاشت و او را که تهذیب نشده بود به ناسپاسی و کفران و طغیان در برابر منعم خویش واداشت تا این که روزی از روزها به رفیق خودش که در همسایگی‌اش زندگی می‌کرد و چون او صاحب مال و مکنت و ثروت ظاهری نبود، از روی تکبّر و فخر فروشی صحبت کرد و چنین گفت: - دارایی من از تو بیشتر است و پیش مردم هم با داشتن این باغها و ثروت و خدمتگزارها از تو محترم‌تر و عزیزترم و ... او که عزّت را از این زینتهای ظاهری حیات دنیوی می‌دانست و با داشتن این دارایی خیلی مغرور شده و کسی را بالاتر و قدرتمندتر از خود به حساب نمی‌آورد، روزی دیگر هم با حالت غرور و خودپسندی وارد باغ

شد و در حالی که قدم می‌زد و سرمست از باده غرور و محو جلال و شکوه ظاهری خویش گشته بود گفت: گمان ندارم هرگز این باغ و دارایی من نابود شود و از بین برود. گمان نمی‌کنم روز قیامتی هم برپا شود. به فرض که من خدایی داشته باشم و به سوی آن هم بازگردم، باز در آن جا هم منزلی بهتر از این باغی که الآن دارم نصیبم خواهد شد. آری، او این چنین در حال و هوای بی‌خبری و غفلت، خود را بی‌نیاز می‌دید و کودکانه و ابلهانه در انکار خالق خویش و روز حساب سخن می‌راند «۱». در این هنگام که سرش را به اباطیل و یاوه‌های خود گرم کرده بود، رفیقش سخنانش را شنید و برای بیدار کردن فطرت و ضمیر او و هدایت کردنش، با وی گفتگو کرد و برای او اقامه دلیل کرد بلکه به خود آید و از روی پند و اندرز به او چنین گفت: - آیا به خدایی که ترا نخست از خاک و بعد، از نطفه آفرید و آنگاه به صورت یک مرد کامل و آراسته خلقت کرد کافر شدی؟- ولی من که پروردگارم آن خدای یکتاست و هیچ وقت برای خدای خودم شریکی قائل نمی‌شوم. باز در ادامه سخنانش به صاحب باغ مغرور گفت: تو چرا وقتی به باغ خود آمدی، نگفتی که همه چیز به مشیّت خداست و جز قدرت خدا، قدرت

(_____ ۱)- إِنَّ الْإِنْسانَ لَيَطْغى أَنْ رَآهُ اسْتَغْنى (علق/ ۷- ۶) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۹۲ دیگری نیست. و نیز به او گفت: اگر تو مرا به مال و فرزند از خود کمتر می‌دانی مغرور مشو و فخر مفروش که من امید دارم خدا مرا بهتر از باغ تو بدهد و بر این بوستان و کشتزار تو آتشی بفرستد که چون صبح بشود و یک روز بگذرد باغ تو یکسر نابود و با خاک یکسان شود. یا این که صبحگاهی جوی آبی که در آن جریان دارد خشکیده گردد و آبش به زمین فرو رود که دیگر نتوانی آب به دست آوری، یا این که همه میوه‌ها و ثمره‌های آن نابود شوند ... امّا این موعظه‌ها در او کارگر نشد و او هر لحظه در انحراف خود پیشتر می‌رفت و خود را قادر بر نگهداری ثروت و بی‌نیاز از دیگری می‌دید. او اشتباه خود را در نیافت و به خالق خویش بازگشتی نکرد و به درگه او توبه و استغفاری ننمود تا آنچه همسایه‌اش گفته بود بر او بیامد. جویها از آب تهی شدند، درختان خشکیده و میوه‌ها نابود گشتند. بنای باغها ویران شد و آنچه را که روزی به آن فخر می‌کرد و ناز می‌فروخت از دستش رفت و نتوانست آنها را برای خود حفظ کند. وقتی چنین شد محزون و اندوهگین گشت و افسوس بسیار می‌خورد و دستها را در حسرت آن مالی که در باغ خرج کرده بود به هم می‌زد. و آنگاه که به ضعف و زبونی خود پی برد و با این عذابی که دچار شده بود سر عقل آمد، به یاد نصیحتهای دوستش افتاد و با خود می‌گفت: - ای کاش هیچ کس را با پروردگار خویش شریک نگرفته بودم و مشرک نمی‌شدم. - ای کاش مشرک نمی‌شدم.- ای کاش ... *** این تمثیلی است از زندگانی دنیا و زینتها و زخارف سریع الزوال آن. این مثل، حقیقت ملکیت آدمی را نسبت به آنچه در زندگانی دنیا از اموال، اولاد، جاه و مقام و غیره- که زینت دنیایند و آدمی را از یاد پروردگارش غافل و مشغول می‌سازند- دل بسته و جمع کرده و به جای تکیه بر قدرت لایزال الهی، به آنها اعتماد می‌کند، بیان می‌دارد و نیز حال کسانی را که اهل ایمان هستند و همه قدرتها و نعمتها را از خدا می‌دانند و خود را وابسته به او می‌دانند و زینتهای ظاهری دنیا، آنان را از راه خدا و یاد خدا باز نمی‌دارد، و حال کافرانی که مغرور به مال و زینتهای دنیایند و به آنها تکیه کرده و خدا را فراموش می‌کنند، و غافلند از این که مال و دارایی‌شان نابود شدنی است و نجات دهنده آنان از قهر و عذاب الهی نیست. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۹۳ وَ اضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا رَجُلَيْنِ جَعَلْنا لِأَحَدِهِما جَنَّتَيْنِ مِنْ أَعْنابٍ وَ حَفَفْناهُما بِنَخْلٍ وَ جَعَلْنا بَيْنَهُما زَرْعاً- كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ آتَتْ أُكُلَها وَ لَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ شَيْئاً وَ فَجَّرْنا خِلالَهُما نَهَراً، وَ كانَ لَهُ ثَمَرٌ فَقالَ لِصاحِبِهِ وَ هُوَ يُحاوِرُهُ أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مالًا وَ أَعَزُّ نَفَراً- وَ دَخَلَ جَنَّتَهُ وَ هُوَ ظالِمٌ لِنَفْسِهِ قالَ ما أَظُنُّ أَنْ تَبِيدَ هذِهِ أَبَداً- وَ ما أَظُنُّ السَّاعَةَ قائِمَةً وَ لَئِنْ رُدِدْتُ إِلى رَبِّي لَأَجِدَنَّ خَيْراً مِنْها مُنْقَلَباً- قالَ لَهُ صاحِبُهُ وَ هُوَ يُحاوِرُهُ أَ كَفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّاكَ رَجُلًا- لكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَ لا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَداً- وَ لَوْ لا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ ما شاءَ اللَّهُ لا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ إِنْ تَرَنِ أَنَا أَقَلَّ مِنْكَ مالًا وَ وَلَداً فَعَسى رَبِّي أَنْ يُؤْتِيَنِ خَيْراً مِنْ جَنَّتِكَ وَ يُرْسِلَ عَلَيْها حُسْباناً مِنَ السَّماءِ فَتُصْبِحَ صَعِيداً زَلَقاً- أَوْ يُصْبِحَ ماؤُها غَوْراً فَلَنْ تَسْتَطِيعَ لَهُ طَلَباً- وَ أُحِيطَ بِثَمَرِهِ فَأَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلى ما أَنْفَقَ فِيها وَ هِيَ خاوِيَةٌ عَلى عُرُوشِها وَ يَقُولُ يا لَيْتَنِي لَمْ أُشْرِكْ

بِرَبِّی أَحَداً. (کهف/ ۴۲- ۳۲ ")ترجمه آیات در خود متن نهفته است ".پس به دنیا چگونه باید نگریست؟ آیا دنیا نهایت مقصد آدمی است و همه هدف او به دست آوردن دنیا و دل بستن به آن است؟ که این چنین به متاعهای زودگذر آن مغرور می‌شود. یا این که باید از دنیا استفاده نمود لیکن دنیا انسان را در بند خود گرفتار نسازد. به تعبیر امام علی (ع ")به دنیا نظر کنید مانند نگاه کردن کسانی که از آن اعراض و دوری نموده‌اند. زیرا سوگند به خدا، دنیا به زودی ساکنش را دور می‌کند و دارای نعمت و دولت و امنیّت را مصیبت‌زده و اندوهناک می‌سازد. چیزهایی که گذشته و پشت کرده باز نمی‌گردد و آنچه که بعد از این خواهد آمد نامعلوم است تا برای آن منتظر بود. خوشی آن به اندوه آمیخته است و قوّت و توانایی و جوانی مردان آن به ضعف و ناتوانی و پیری می‌رسد. پس بسیاری آنچه در دنیا از آن خوشتان می‌آید شما را فریب ندهد، زیرا بهره شما در دنیا از آنچه به آن دسترسی دارید کم است «".۱ (_____» ۱)- نهج البلاغه فیض، خطبه ۱۰۲، ص ۳۰۲. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۹۴

۲- مرغزار ناپایدار

اشاره

از آسمان، آبی حیات بخش و گوارا بر زمین می‌بارد. از برکت آن، زمین پژمرده و افسرده سیراب شده و دانه‌های گوناگون نهفته در دل خاک شروع به جوانه زدن کرده نباتات، درختان و روییدنیهای متنوّع در زمین پدیدار می‌گردد، و به آن چهره‌ای خرّم و سرسبز می‌دهد. به غایت زیبا و تماشایی! دم مسیحایی قطره‌های باران چون قاصدکهای نشاط و امید، به کالبد مرده زمین حیاتی تازه می‌دمد و آن را به حرکت و جنبش وا می‌دارد. و زمین جانی تازه یافته و نقشی دیگر به خود می‌گیرد، نقشی بس شگرف و عجیب!! او دیگر مرده و خشکیده نیست که بر خود قبایی سبز کشیده، با درختانی زیبا و راست قامت، گلهای رنگارنگ و خندان، و بلبلان شیدای آوازه‌خوان بنشسته برکاکلشان و ... رقص برگها از تار دلنواز باد غروب و پیچ و تاب اندام بلورین سپیددار، عطر دل‌انگیز و جان فزای نرگس و ریاحین و ... در نسیم صبحگاهی و نگاه جاذب و مخمور شقایق و یاسمن و ... برای هر بیننده‌ای لذّت بخش و فرح‌آور و مایه ابتهاج و بهجت است. امّا این منظره دیدنی و جالب توجّه که بینندگان آن را، چشم تعجّب باز می‌شود و رهگذران، انگشت حیرت به دهان فرو برند و بی‌هیچ دردی، بر آن زخم نهند، دیری نمی‌پاید که بساطش کاملا از زمین برچیده شود. این اعجوبه دل فریب و سحرآمیز عمری بس کوتاه و ناپایدار دارد. صبحگاهی همه آن نباتات و گیاهان و زیباییها درهم شکسته شده و خشک و پژمرده می‌گردد و شاخه‌های خشک و شکسته‌اش چون استخوانهای پوسیده مرداری، با وزش تندبادی خشن، به این سو و آن سو پراکنده می‌شود و آن منظره‌ای که به زیباترین شکل نمایان بود در اندک زمانی نیست و نابود شود که اثری از آن برجا نماند. تو گویی اصلا در آن‌جا گیاهی نبوده و نباتی نروییده است و آنچه بوده همین زمین مرده و غمگین است. *** این تمثیل، بیان حقیقت زندگی دنیا و زخارف و زینتهای سریع الزوال آن است. زینتهایی که به نظر آراسته، زیبا و دلفریب می‌آید و آدمی را در افسون جاذبه‌های خود گرفتار تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۹۵ می‌کند ولی ثبات و بقایی ندارد «۱» و تکیه بر آن بدون اعتماد بر خدا خیال باطل و تکیه بر سراب است. سرگرم شدن انسان به آن و آراستگی و جذّابیّتش در نظر او از اغوای شیطان و وسوسه نفس سرکش است که طفل بینوای آدمی را اسیر و برده این عروس جادو و مار خوش خطّ و خال می‌سازد که به ظلمت چشم دنیادار و ظاهربینش زیبا نمایان شود. حیات دنیوی برای کافران زینت داده شده تا با سرگرمی و فساد در آن بر ضلالت خود بیفزایند. (زُیِّنَ لِلَّذِینَ کَفَرُوا الْحَیاةُ الدُّنْیا ...- بقره/ ۲۱۲) و برای مردم ظاهربین دنیاپرست، آرایش داده شده حبّ شهوات نفسانی: از زنان و فرزندان و کیسه‌های زر و سیم و اسبهای نشاندار و چهارپایان و مزارع و املاک، که اینها متاع زندگانی

ناپایدار دنیوی است و جای نیکو نزد خداست «۲». و این زینتهای دنیا قرار داده شده تا مردم با آن امتحان شوند که کدام یک عملشان نیکوتر است. (إِنَّا جَعَلْنا ما عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَها لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا- کهف/ ۷) مال و فرزندان نیز زینت حیات دنیوی است و مایه مباهات و سبب نیکویی عاقبت انسان نمی‌شود و بقایی هم ندارند. آنچه نزد پروردگار بهتر و عاقبت آن نیکوتر و برای آدمی ماندنی است، اعمال صالح است. (الْمالُ وَ الْبَنُونَ زِينَةُ الْحَياةِ الدُّنْيا وَ الْباقِياتُ الصَّالِحاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَواباً وَ خَيْرٌ أَمَلًا). (کهف/ ۴۶) و مثل حیات دنیا چون جوی آبی است گذران و ناپایدار و بر اعتمادکنندگان به آن وفا ننماید و دوستداران خود را جز فسوس و حسرت هدیه‌ای نبخشد و همراهان غافل خود را تهیدست در آتش تباهی و ندامت پرتاب کند. این پیچک طنّاز زندگی، بر شاخ عمر آدمی می‌پیچد امّا هر دو رفتنی و ناپایدارند و چه زیان کننده‌اند اهل دنیا!! (_____ ۱)- وَ ما أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتاعُ الْحَياةِ الدُّنْيا وَ زِينَتُها وَ ما عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَ أَبْقى أَ فَلا تَعْقِلُونَ. (قصص/ ۶۰ ")آنچه از نعمتهای عالم به شما داده شده متاع و زیور بی‌قدر زندگی دنیاست. و آنچه به نزد خداست بسیار برای شما بهتر و باقی‌تر است اگر فهم و عقل کار بندید (".۲ ")-زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَواتِ مِنَ النِّساءِ وَ الْبَنِينَ وَ الْقَناطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَ الْفِضَّةِ وَ الْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَ الْأَنْعامِ وَ الْحَرْثِ ذلِكَ مَتاعُ الْحَياةِ الدُّنْيا وَ اللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ (".آل عمران/ ۱۴) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۹۶ وَ اضْرِبْ لَهُمْ مَثَلَ الْحَياةِ الدُّنْيا كَماءٍ أَنْزَلْناهُ مِنَ السَّماءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَباتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيماً تَذْرُوهُ الرِّياحُ وَ كانَ اللَّهُ عَلى كُلِّ شَيْءٍ مُقْتَدِراً. (کهف/ ۴۵ (")ای رسول) برای آنها چنین زندگانی دنیا را مثل بزن، چون آبی است که ما از آسمان نازل کرده‌ایم و به آن آب، گیاهان گوناگون و پیوسته در زمین بروید، سپس صبحگاهی همه شکسته و خشک گردد و بادها آن را پراکنده سازد و خدا بر هر چیز در عالم، اقتدار کامل دارد".

مذمّت دنیا در بیان امام علی (ع)

همانا شما را از (دل بستن به) دنیا برحذر می‌دارم، زیرا دنیا (به کام دنیاپرستان) شیرین و سبز و خرّم است، به شهوتها و خواهشهای بیهوده پیچیده شده است، و به وسیله متاعهای زود از بین رونده اظهار دوستی می‌نماید، و به زیورهای اندک به شگفت آورده شاد می‌نماید، و برای آرزوها و فریب، خویش را آرایش نموده، شادی آن پایدار نیست، و از درد و اندوهش آسوده نمی‌باید گشت، بسیار فریبنده و زیان رساننده است، تغییر دهنده حالات است، فانی و نابود و تباه می گردد، شکمخواره‌ای است که هلاک می‌نماید، زمانی که آرزوی راغبین به دنیا که به آن خشنود هستند به نهایت رسید دنیا از این که می‌باشد تجاوز نمی کند همچنان که خداوند تعالی می‌فرماید: كَماءٍ أَنْزَلْناهُ مِنَ السَّماءِ ... (کهف/ ۴۵) هیچ مردی از متاع دنیا مسرور و شادمان نبوده مگر آن که در پی آن گریه گلوگیر به او رو آورده است. و از خوشیهایش به کسی رو نیاورده مگر این که از بدیهایش به او زیانی رسانده، و در دنیا او را باران فراخی و خوشبختی‌تر نساخت مگر این که ابر بلا پی در پی بر او بارید ... بسیار فریبنده‌ای است که هر چه در آن است می‌فریبد و فانی شدنی است که هر که در آن است نابود می‌شود، خیر و نیکویی در هیچ یک از توشه‌های آن نیست مگر در تقوی و پرهیزگاری ... چه بسیار است کسی که به دنیا اعتماد و دلبستگی داشته و دنیا او را دردمند می‌سازد، و چه بسیار است کسی که به دنیا اطمینان داشته و دنیا او را بر خاک می‌اندازد و چه بسیار است کسی که دارای مرتبه بزرگ بوده و دنیا او را کوچک و پست می گرداند، و چه بسیار است کسی که دارای افتخار و خودخواهی است دنیا او را ذلیل و خوار می‌نماید. سلطنت و ریاست دنیا گردنده است و خوشگذرانی آن تیره است و آب پاکیزه آن شور و ناگوار است. و شیرینی آن مانند شیره درخت بسیار تلخ است، و طعام آن زهرهایی است کشنده و وسائل آن مانند ریسمانهای پوسیده و تکه‌تکه تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۹۷ شده است، زنده آن به سمت مرگ و تندرست آن به سوی بیماری رهسپار است، پادشاهی آن از دست رفته و ارجمند آن زیر دست، و ثروتمند آن به نکبت رسیده، و همسایه آن مالش غارت گشته است. ... آیا چنین دنیای (بیوفایی) را اختیار می کنید، یا به آن دل

می‌بندید، یا برای به دست آوردنش حرص زده، کوشش دارید؟- بد سرایی است برای کسی که به آن بدگمان نبوده و هنگام اقامت در آن از خطرش خوف و ترس نداشته باشد- پس بدانید با این که خودتان هم می‌دانید دنیا را ترک گفته از آن کوچ خواهید نمود، و پند بگیرید در آن از کسانی که می گفتند: کیست که در قوّت و توانایی از ما برتر باشد (همه مردند، و) بر مرکب چوبین سوار نموده به سوی گورشان بردند، پس آنان را سوار نمی‌خوانند، و در گورهاشان نهادند و آنها را میهمان نمی‌خوانند و برای ایشان از کف زمین قبرها و از خاک کفنها و از استخوانهای پوسیده و شکسته همسایه‌ها تعیین گردید آنان همسایگانی هستند که هر که آنها را بخواند جواب نمی‌دهند و .. «۱». نیز می‌فرماید: مثل الدّنیا کظلّک ان وقفت وقف و ان طلبته بعد: جهان داستانش به سایه تو می‌ماند. اگر بایستی بایستد و اگر آن را بجویی دور گردد «۲». و "اهل دنیا مانند کاروانی هستند که ایشان را می‌برند در حالی که خوابند.- اهل الدّنیا کرکب یساربهم و هم نیام «۳»." هم از این رو فرمود: ما افسد الدّین کالدّنیا: هیچ چیزی مانند دنیا، دین را تباه نسازد «۴ (_____». ۱)- نهج البلاغه فیض، خطبه ۱۱۰، صص ۳۴۲- ۳۴۱. (۲)- غرر الحکم، ترجمه محمّد علی انصاری، فصل ۸۰، ص ۷۶۳. (۳)- نهج البلاغه فیض الاسلام، حکمت ۶۱، ص ۱۱۱۵. (۴)- غرر الحکم، ص ۷۳۷- مردی از حضرت علی (ع) سؤال کرد که یا امیر المؤمنین، دنیا را برای ما توصیف کن. فرمود: چگونه توصیف کنم جایگاهی را که اوّل آن رنج و آخر آن نابودی، در حلال آن حساب و در حرام آن عقاب است. ثروتمند آن دچار فتنه و آزمایش و فقیر آن اندوهناک است ... ". ما اصف من دار اوّلها عناء و اخرها فناء و فی حلالها حساب و فی حرامها عقاب. من استغنی فیها فتن و من افتقر فیها حزن ("عقد الفرید، ج ۳، ص ۱۱۹. نهج البلاغه فیض، خطبه ۸۱، ص ۱۸۱) و از قول پیامبر (ص) نقل شده که فرمود ":دنیا خانه مردم بی‌خانمان و مال تهیدستان است. بی‌خردان برای آن ثروت اندوزند. نادانان لذّتهای آن را طلبند، جاهلان برای آن شکنجه دهند، ناپایداران بر آن رشک برند، و سست یقینان در طلب آن بکوشند. (علی مشکینی اردبیلی، سخنان چهارده معصوم (ع)، ص ۳۰۸) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۹۸

۳- زینت بی‌دوام

اشاره

بر زمینی مستعد و حاصلخیز از آسمان باران می‌بارد. زمین خشک، زنده و سرسبز و خرّم می گردد و در آن انواع گوناگون گیاهان قابل استفاده آدمیان و حیوانات می‌روید. زمین منظره‌ای زیبا و جالب به خود می گیرد. درختان شکوفه و گل بر سر می‌آورند، بوی عطر دلپذیر گلها در فضا پراکنده می‌شود، کم‌کم میوه‌های الوان و لذیذ بر شاخه‌ها پدیدار می‌شود. زمین چنان به خود آذین بسته و درختانش آراسته و سرسبز که در نهایت زیبایی جلوه می کند و قابل استفاده و بهره‌وری است. صاحبانش به خود می‌بالند و به داشتن این ملک شادمانند و در کمال اطمینان، خود را قادر بر استفاده و تمتّع از میوه‌ها و ثمرات آن می‌بینند و در طلب بهره‌وری و لذّت از مواهب آن هستند. امّا بر این دل‌خوشی چند صباحی بیش نمی گذرد و در این آرزو به سر می‌برند که ناگهان فرمان از جانب خالق عالم (خدا) می‌رسد (به وسیله تندباد یا سرمای شدید یا طوفان و ...) همه آن زیبایی و سرسبزی از بین می‌رود. گیاهان جملگی خشک و پوسیده گشته و چنان نابود می‌شوند که اگر کسی در آن گذر کند می‌پندارد دیروز در این مکان هیچ درختی و سبزه‌ای نروییده و هیچ منظره‌ای نبوده است، هیچ گلی نمی‌خندیده و هیچ میوه‌ای بار نیافته است. *** این تمثیل، حقیقت زندگی دنیا و ناپایداری و زودگذری زخارف این جهان را بیان داشته است که به نظر زیبا و جاذب آید امّا بی‌دوام و قلیل و نابود شدنی است. با ظاهری پر زرق و برق و فریبنده، هم زود گذر است و هم فانی و در مقابل دنیای جاوید و ابدی آخرت، متاعی است اندک ". فَما مَتاعُ الْحَیاةِ الدُّنْیا فِی الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِیلٌ ("توبه/ ۳۸ ")-وَ مَا الْحَیاةُ الدُّنْیا فِی الْآخِرَةِ إِلَّا مَتاعٌ ("رعد/ ۲۶) نه جای سلامت و

امنیّت است و نه محلّ اعتماد کردن و تکیه دادن و دل بستن. زیرا اطمینان داشتن و دل بستن به آن چون دل بستن به خانه سست بنیانی است که بر گذرگاه سیل بنا شده باشد. و همانا حیات دنیوی متاعی فریبنده است ". وَ مَا الْحَياةُ الدُّنْيا إِلَّا مَتاعُ الْغُرُورِ ("آل عمران/ ۱۸۵) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۹۹ دنیا پرستان بیدار باشند که زندگی دنیا چنین است، اندک و بی‌دوام، فانی «۱» ... و دنیا جای ماندن نیست بلکه دار قرار، آخرت است ". إِنَّما هذِهِ الْحَياةُ الدُّنْيا مَتاعٌ وَ إِنَّ الْآخِرَةَ هِيَ دارُ الْقَرارِ ("مؤمن/ ۳۹) و دنیا برای آخرت به سان مزرعه‌ای است (الدّنیا مزرعة الاخرة) و خوشا به حال آن که در این مزرعه کشت مفیدی به بار آورد تا در آخرت ثمری نیکو بدرود. و به سخن مولا علی (ع) گوش فرا دارید که ":ایّها النّاس، انّما الدّنیا دار مجاز و الاخرة دار قرار، فخذوا من ممرّکم لمقرّکم " " ...ای مردم جز این نیست که دنیا سرای گذر است و آخرت جای ماندن، پس از گذرگاه برای قرارگاهتان (توشه) برگیرید. و نزد کسی که رازهای شما را می‌داند پرده‌های خود را مدرید و دلهاتان را از دنیا خارج نمایید پیش از آنکه بدنهاتان را از آن بیرون برند، شما در دنیا در معرض آزمایش بوده و برای غیر آن آفریده شده‌اید، هر گاه مردی بمیرد مردم می‌گویند: چه گذاشت؟ و فرشتگان می‌گویند چه پیش فرستاد؟ خدا پدران شما را بیامرزد! قسمتی را پیش بفرستید که سود شما در آنست، و همه را باز مگذارید که بر زیان شما است «". ۲ "» إِنَّما مَثَلُ الْحَياةِ الدُّنْيا كَماءٍ أَنْزَلْناهُ مِنَ السَّماءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَباتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَ الْأَنْعامُ حَتَّى إِذا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَها وَ ازَّيَّنَتْ وَ ظَنَّ أَهْلُها أَنَّهُمْ قادِرُونَ عَلَيْها أَتاها أَمْرُنا لَيْلًا أَوْ نَهاراً فَجَعَلْناها حَصِيداً كَأَنْ لَمْ تَغْنَ بِالْأَمْسِ كَذلِكَ نُفَصِّلُ الْآياتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ. (یونس/ ۲۴ ")زندگانی دنیا همانند آبی است که از آسمانها فرو فرستادیم که بر اثر آن گیاهان مختلف، از آنچه آدمیان و حیوانات تغذیه کنند، بروید تا آنگاه که زمین از خرّمی و سبزی به خود زیور بسته (_____ ۱)- قُلْ مَتاعُ الدُّنْيا قَلِيلٌ وَ الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ اتَّقى (نساء/ ۷۷)- فَما أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتاعُ الْحَياةِ الدُّنْيا وَ ما عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَ أَبْقى لِلَّذِينَ آمَنُوا وَ عَلى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ (شوری/ ۳۶) (۲)- نهج البلاغه فیض، خطبه ۱۹۴، ص ۶۵۳. پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید ":الدّنیا عرض حاضر یأکل منه البرّ و الفاجر و الآخرة وعد صدق یحکم فیها ملک قادر، یفضل الحقّ من الباطل ("عقد الفرید، ج ۳، ص ۱۲۰) دنیا متاع آماده‌ای است. نیکوکار و بدکار از آن می‌خورند. و آخرت وعده راستی است که در آن خدای قادر داوری می‌کند و حق را از باطل تمیز می‌دهد. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۰۰ و تزیین می‌گردد و مردمش خود را بر آن قادر و متصرّف پندارند که ناگهان فرمان ما به شب یا روز در رسد و آن همه زیور زمین را درو کند و چنان خشک شود که گویی دیروز در آن هیچ نبود، این گونه خدا آیاتش را برای اهل تفکّر بیان می‌کند ".لازمه فهم چنین امری و به دست آوردن چنین بینشی نسبت به زودگذری و ناپایداری دنیا، تفکّر در آن و عبرت گرفتن از آن است تا همچون چهارپایان غافل، اسیر سبزه‌های آن نگردد و بر پشت بی‌بنیاد آن خیمه آسایش نیارایید و در آن به خواب غفلت فرو نرود که مولا- علی (ع) فرمود ": رحم اللّه امرء تفکّر فاعتبر، و اعتبر فابصر، فکانّ ما هو کائن من الدّنیا عن قلیل لم یکن و کانّ ما هو کائن من الاخرة عمّا قلیل لم یزل و کلّ معدود منقض و کلّ متوقّع ات «".۱» - خدا رحمت کند مردی را که اندیشه کند و عبرت گیرد. و عبرت گیرد و بینا شود که آنچه از دنیا باقی مانده به زودی نابود است و آنچه از آخرت موجود است زوال ناپذیر و همواره بوده است و آنچه که به حساب می‌آید (از ساعت عمر) به پایان می‌رسد و هر چه انتظار دارید آینده است و هر آینده‌ای نزدیک است.

حکایت

بر طاق ایوان فریدون نبشته بود: جهان ای برادر نماند به کس دل اندر جهان آفرین بند و بس مکن تکیه بر ملک دنیا و پشت که بسیار کس چون تو پرورد و کشت چو آهنگ رفتن کند جان پاک چه بر تخت مردن چه بر روی خاک «۲ "»*** این جهان بر مثال مرداریست کرکسان گرد او هزار هزار این مر آن را همی کشد مخلب آن مر این را همی زند منقار آخر الامر بر پرند همه وز

همه بازماند این مردار «۳ (_____ "»۱)- نهج البلاغه، خطبه ۱۰۲، ص ۳۰۲. (۲)- گلستان سعدی، ص ۳۸. به ارسطا طالیس گفته شد که دنیا را برای ما توصیف کن. گفت: چگونه توصیف کنم سرایی را که "اوّلها فوت و اخرها موت ("عقد الفرید، ج ۳، ص ۱۱۹) (۳)- حکیم ابو المجد مجدودین آدم سنایی غزنوی، دیوان اشعار، باهتمام مدرس رضوی، چاپخانه شرکت طبع کتاب، ۱۳۲۰، ص ۷۸۵. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۰۱

۴- متاع غرور

اشاره

بارانی به موقع می‌بارد، زمین حاصلخیزی هم از آن استفاده می‌کند. گیاهان و رستنیها در آن شروع به رویش می‌کنند. چنان زمین پر از روییدنی و زراعت می‌شود که به چشم زارع، زیبا و باور نکردنی می‌آید و او را به تعجّب و شگفتی وامی‌دارد و بسیار خوشحال می‌گردد. آن زراعت و گیاهان همچنان رشد می‌کنند و زارع به داشتن آنها مسرور، تا می‌بینی که رفته رفته زرد می‌شود و سپس خشکیده و پوسیده گشته و هر ذرّه‌اش به وسیله بادها به سویی برده شود و از آن منظره شگفت هیچ اثری نماند. *** این حکایت زندگی دنیاست که با حالتی فریبنده، به نظر زیبا می‌آید و انسان فریب خورده به آن دل می‌بندد و دل خوش می‌دارد و غافل از این است که در حقیقت، زندگی دنیا سرگرمی و بازیچه کودکانه‌ای بیش نیست و اصل و ثبات و جاودانگی ندارد و او برای این نشئه دنیا خلق نشده بلکه این منزلگاهی است برای بستن بار سفر به مکانی برتر و حیاتی عالی‌تر و فناناپذیر ". وَ ما هذِهِ الْحَیاةُ الدُّنْیا إِلَّا لَهْوٌ وَ لَعِبٌ وَ إِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِیَ الْحَیَوانُ لَوْ کانُوا یَعْلَمُونَ «۱ "».حیات دنیا "لهو "و "لعب "است که انسان سبک سر و جاهل به آن علقه پیدا می‌کند ولی چیزی نمی‌گذرد که به حکم اجبار او را از آنچه بدان دل بسته جدا کنند و هر آنچه کسب کرده: از مقامات ظاهری، اندوخته‌های مادی و دارایی همه را از کف بدهد ". وَ مَا الْحَیاةُ الدُّنْیا إِلَّا لَعِبٌ وَ لَهْوٌ وَ لَلدَّارُ الْآخِرَةُ خَیْرٌ لِلَّذِینَ یَتَّقُونَ أَ فَلا تَعْقِلُونَ ".انعام/ ۳۲) (دنیا جز بازیچه کودکان و هوسرانی بی‌خردان هیچ نیست و همانا سرای دیگر اهل تقوی را نیکوتر است آیا تعقّل و اندیشه نمی‌کنند ".) إِنَّمَا الْحَیاةُ الدُّنْیا لَعِبٌ وَ لَهْوٌ وَ إِنْ تُؤْمِنُوا وَ تَتَّقُوا یُؤْتِکُمْ أُجُورَکُمْ وَ لا یَسْئَلْکُمْ أَمْوالَکُمْ" (محمّد/ ۳۶) (زندگانی دنیا جز بازیچه و هوسرانی نیست و اگر به خدا ایمان آرید و پرهیزکار شوید پاداش اعمال شما را خواهد داد و از اموال شما چیزی نمی‌خواهد.) اعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَیاةُ الدُّنْیا لَعِبٌ وَ لَهْوٌ وَ زِینَةٌ وَ تَفاخُرٌ بَیْنَکُمْ وَ تَکاثُرٌ فِی الْأَمْوالِ وَ الْأَوْلادِ کَمَثَلِ غَیْثٍ أَعْجَبَ الْکُفَّارَ نَباتُهُ ثُمَّ یَهِیجُ فَتَراهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ یَکُونُ حُطاماً وَ فِی الْآخِرَةِ (_____ ۱)- این زندگانی چند روزه دنیا فسوس و بازیچه‌ای بیش نیست و زندگانی اگر مردم بدانند به حقیقت در آخرت است. (عنکبوت/ ۶۴) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۰۲ عَذابٌ شَدِیدٌ وَ مَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَ رِضْوانٌ وَ مَا الْحَیاةُ الدُّنْیا إِلَّا مَتاعُ الْغُرُورِ. (حدید/ ۲۰ ")بدانید که زندگی دنیا به حقیقت بازیچه‌ای است طفلانه و لهو و عیّاشی و زینت و تفاخر و خودستایی با یکدیگر و حرص افزودن مال و فرزندان است. و مثل بارانی است که به موقع ببارد و گیاهی در پی آن از زمین بروید که برزگر یا کفّار دنیا پرست را به شگفت آرد و سپس بنگری به زردی گراییده و خشک شود و بپوسد (دنیای کفّار نیز چنین است.) البته در آخرت نیز عذاب شدیدی است و هم مغفرت و رضوانی از ناحیه خداست و زندگی دنیا جز متاع و فریبندگی نیست ".أَ لَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّماءِ ماءً فَسَلَکَهُ یَنابِیعَ فِی الْأَرْضِ ثُمَّ یُخْرِجُ بِهِ زَرْعاً مُخْتَلِفاً أَلْوانُهُ ثُمَّ یَهِیجُ فَتَراهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ یَجْعَلُهُ حُطاماً إِنَّ فِی ذلِکَ لَذِکْری لِأُولِی الْأَلْبابِ. (زمر/ ۲۱ ")نمی‌بینی که خدا از آسمان آب باران نازل گردانید و در روی زمین نهرها روان ساخت آنگاه انواع نباتات گوناگون بدان برویاند باز رو به خزان آرد و

نخست بنگری که زرد شود و آنگاه خدا خشک گرداند و در آن صاحبان عقل متذکّر شوند".

تفسیر

کلمه لعب به معنای بازی نظام داری است. کلمه لهو به معنای هر عمل سرگرم کننده‌ای است که انسان را از کاری مهم و حیاتی و وظیفه واجب باز بدارد. کلمه زینت ... چه بسا منظور از آن وسیله آرایش باشد و به این منظورش استعمال کنند. (نوعی مخصوص خود را آراستن)- تفاخر به معنای مباهات کردن به حسب و نسب است و تکاثر در اموال و اولاد به این معناست که شخصی به دیگری فخر بفروشد که من مال و فرزند بیشتری دارم. و زندگی دنیا عرضی است زایل، و سرایی است باطل که از یکی از خصال پنجگانه (لعب، لهو، زینت، تفاخر، تکاثر) خالی نیست و همه اینها همان موهوماتی است که نفس آدمی بدان و یا به بعضی از آنها علقه می‌بندد، اموری خیالی و زایل است که برای انسان باقی نمی‌مانند و هیچ یک از آنها برای انسان کمال نفسانی و خیری حقیقی جلب نمی‌کنند ... دنیا جز متاعی نیست که با آن تمتّع می‌شود و از آن بهره‌مند می‌گردند و بهره‌مندی از آن همان فریب خوردن با آن است البته این فریب خوردن مخصوص کسانی است که به دنیا دل بسته باشند «۱».

(_____ ۱)- المیزان، ج ۳۷، ص ص ۳۴۳- ۳۴۲. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۰۳

مثل دنیا در بیان امام علی (ع)

... مثل کسی که دنیا را با آزمایش شناخته مانند گروه مسافرینی است که در جای قحط و تنگی که موافق ایشان نیست جای پر آب و گیاه و گوشه سبز و خرّمی را قصد کنند و رنج راه و دوری یار و سختی سفر و ناگواری خوراک را بر خود هموار نمایند تا به فراخی سرای خویش و جایگاهشان برسند پس از آن سختیها درد و آزاری نمی‌یابند، و در صرف اندوخته‌ای در آن راه غرامت و تاوان نبینند و نیست چیزی خوش آیندتر نزد ایشان از آنچه آنها را به منزل و جایگاهشان نزدیک نماید. و داستان کسی که فریب دنیا خورد، چون داستان گروهی است که در منزل پر آب و گیاه و فراوانی نعمت بودند و موافق آنها نبود آمدند به منزل و جایگاه قحط و تنگی، و هیچ چیزی نزد ایشان ناروا‌تر و سخت‌تر نیست از جدایی جایی که در آن بودند آنگاه که ناگهان به جای نو رسیده و به سوی آن می‌آیند «۱». و پیغمبر اسلام (ص) می‌فرماید ":ما مثلی و مثل الدّنیا الّا کراکب نام فی ظلّ شجرهٔ فی یوم حارّ، ثمّ راح و ترکها «۲- "».مثل من و دنیا مثل سواری است که در روز گرمی به زیر درختی رسد و ساعتی در سایه آن بخوابد، سپس آنرا بگذارد و برود. همچنین فرمود ": ما مثل الدّنیا فی الاخرهٔ الّا مثل ما یجعل احدکم السّباب فی الیمّ فلینظر بما یرجع «"۳». مثل (نسبت) دنیا برابر آخرت مانند آن است که کسی انگشت خود را به دریایی فرو کند، پس بنگر که چه با خود دارد- دنیا در مقابل آخرت همانند آن مقدار رطوبتی است که به انگشت باقی مانده و آخرت چون دریا است.

حکایت

شیخ اجل سعدی شیرازی در "مجلس اوّل "از مجالس پنجگانه خود در تمثیلی، خواجگی دنیا

(_____ ۱)- نهج البلاغه فیض، نامه ۳۱- در وصیّت به امام حسن (ع)، ص ۹۲۰. (۲)- مجموعه ابن قاسم عاملی. نیز: فیض القدیر، ج ۶، ص ۳۵۹. پیامبر اسلام (ص) در سخنی دیگر می‌فرماید: الدّنیا دار من لا دار له و مال من لا مال له و لها یجمع من لا عقل له- دنیا خانه کسی است که خانه ندارد و مال

کسی است که مال ندارد و کسی برای دنیا مال فراهم می‌کند که عقل ندارد. (نهج الفصاحه، ص ۳۳۳) (۳)- فیض القدیر، ج ۶، ص ۳۵۹. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۰۴ را چنین مثل می‌زنند ":آن شمع را دیده‌ای که در لگن برافروخته‌اند و محبّت او در دل اندوخته؟ طایفه‌یی به گرد او در آمده و حاضران مجلس با او خوش برآمده. هر کس به مراعات او کمر بسته، و او بر بالای طشت خود چون سلطان نشسته که ناگاه صبح صادق بردمد. همین طایفه بینی که دم دردمند و به تیغ و کارد گردنش بزنند. از ایشان سؤال کنند که: ای عجب، همه شب طاعت او داشتید، چه شد که امروزش فرو گذاشتید؟ همان طایفه گویند که شمع به نزدیک ما چندان عزیز بود که خود را می‌سوخت و روشنایی جهت ما می‌افروخت. اکنون چون صبح صادق تاج افق بر سر نهاد و شعاع خود به عالم داد شمع را دیگر قیمت نباشد و ما را با او نسبت نه. پس ای عزیز من، این سخن را به مجاز مشنو که خواجگی دنیا بر مثال آن شمع برافروخته است و طایفه‌یی که به گرد او در آمده‌اند عیال و اطفال و خدم و حشم اوانند. هر یکی به نوعی در مراعات او می‌پویند و سخن بر مراد او می‌گویند که ناگاه صبح صادق اجل بدمد و تندباد قهر مرگ بوزد، خواجه را بینی که در قبضه ملک الموت گرفتار گردد و از تخت مراد بر تخته نامرادی افتد. چون به گورستانش برند، اطفال و عیال و بنده و آزاد به یکبار از وی اعراض کنند. از ایشان پرسند که چرا به یکبار روی از خواجه بگردانیدید؟ گویند خواجه را به نزدیک ما چندان عزّت بود که شمع صفت خود را در لگن دنیا می‌سوخت و دانگانه از حلال و حرام می‌اندوخت، عمر نفیس خود را در معرض تلف می‌انداخت، و مال و منال از جهت ما خزینه می‌ساخت. اکنون تندباد خزان احزان بیخ عمرش از زمین زندگانی برکند و دست خواجه از گیر و دار کسب و کار فرومانند، ما را با او چه نسبت و او را با ما چه مصلحت "؟سعدی، سپس با نقل حکایت «مور و بلبل» (که آن بلبل بر شاخ درختی در باغ آشیانه داشت و موری ضعیف نیز در زیر آن درخت لانه ساخته بود، امّا بلبل در غفلت و عیش و طرب و مور به زحمت و اندوختن ذخیره) چنین پند می‌دهد ": بدانید که هر حیاتی را مماتی از پی است و هر وصالی را فراقی در عقب. صاف حیات بی‌درد [عنا] نیست. اطلس بقا بی‌برد فنا نه. اگر قدم در راه طاعت می‌نهید إِنَّ الْأَبْرارَ لَفِی نَعِیمٍ برخوانید که جزای شماست و اگر رخت در کوی معصیت می‌کشید إِنَّ الْفُجَّارَ لَفِی جَحِیمٍ برخوانید که سزای شماست. در بهار [عمر] چون بلبل غافل مباشید و در مزرعه دنیا به زراعت طاعت اجتهاد نمایید که الدّنیا مزرعهٔ الاخرهٔ، تا چون صرصر خزان موت در رسد چون مور با دامنهای عمل صالح به سوراخ گور در آیید. کسی گوی دولت ز دنیا برد که با خود نصیبی به عقبی برد. «۱"»

(_____۱)- کلیات سعدی شیرازی، با دیباچه محمد علی اسلامی ندوشن، انجمن خوشنویسان ایران، ۱۳۷۳، صص ۹- ۷. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۰۵

۶- تمثیل بتها

اشاره

پیامبر (ص ")": مثل الایمان مثل القمیص تقمصه مرّهٔ و تنزعه اخری "مثل ایمان چون پیراهن است یک بار پوشیده می‌شود بار دیگر کنده می‌شود. (جامع الصغیر، ج ۲، ص ۱۵۲. فیض القدیر، ج ۵، ص ۵۰۵)

۱- عبد ذلیل و مالک توانا

اشاره

مملوک است و مسکین، بر هیچ امری قادر نیست. نه مالی دارد که انفاقی کند یا کسی را از گرفتاری و تهیدستی نجات دهد، نه متاعی دارد که به دیگران ببخشاید. نه توان آن دارد که از رنج دیده‌ای دفاع کند، مضطرّی را کمکی دهد یا حاجت نیازمندی را

روا نماید. هیچ کاری از او ساخته نیست حتّی بر انجام امور شخصی و رفع حوائج و نیازهای خویش نیز ناتوان و درمانده است!! عبدی است ذلیل و مسکین یا بهتر گفته شود: برده‌ای اسیر با دست و پایی شکسته و تنی از کار افتاده!! در مقابل، یکی دیگر حرّ است و آزاد، مالك است و توانا. انبانی پر دارد برای بخشندگی و انفاق، دستانی توانا برای کمك و قدرتی عظیم برای رفع حوائج و ... نه اسیر و مملوك کسی است نه خود درمانده و ناتوان. بلکه صاحب رزق پاکیزه و فراوان (که خدایش بدو عنایت کرده) که از آن می‌تواند انفاق کند بطور علنی یا در پنهانی. قدرت آن را دارد که حاجتها و گرفتاریهای دیگران را برآورده سازد و بر رفع نیازهای خود هم قادر و توانمند است. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۰۶ اگر به این دو نیك نظر افکنده شود، به خوبی عیان است که همسان و چون هم نیستند. نه یکسانند و نه برابر!! یکی اسیر و ناتوان، دیگری آزاد، مالك و توانا! تو بگوی کدام یك شایسته خداوندگاری است؟! ناتوانان پرستیدنی، یا معبود توانا. الههها، یا اللّه. *** این حکایت حال بتان و معبودها و الههای مشرکان است که آنها را در ردیف خدا قرار داده و شریکان خدای یکتا می‌گمارند و به پرستش آنها مشغولند. این معبودان ساختگی که خود مخلوقی عاجز و بی‌مقدارند، نه تنها مالك چیزی نیستند که به مشرکان و پرستندگان خود ببخشند بلکه خود هم مملوك و اسیر و ساخته شده دست دیگری هستند. نه توانایی انجام کار خود را دارند و نه قدرت کمك و رفع نیاز کردن و رزق دادن به دیگران (مشرکان) یا دفاع از آنها. مملوکند و ناتوان، نه کلامی گویند و نه سخنی شنوند، نه نفعی رسانند و نه ضرری، نه خنده‌ای، نه گریه‌ای، قدمی یا اشاره‌ای «۱» و ... بنابراین شایسته پرستش و عبادت نیستند و اشتباهی بزرگ است که اینان را که نمی‌توانند در چیزی تصرّف کنند و مالك چیزی از متاع زندگی نیستند در ردیف خدا قرار دهیم. پرستش و حمد و ثنا مخصوص خداوند قادر است که نه عبد است و نه مستمند. نه ضعیف است و نه فقیر. بلکه مالك است بر همه عالم و منعم است به تمامی نعمتها. یُسَبِّحُ لِلَّهِ ما فِی السَّماواتِ وَ ما فِی الْأَرْضِ لَهُ الْمُلْكُ وَ لَهُ الْحَمْدُ (تغابن/ ۱)- وَ اللَّهُ هُوَ الْغَنِیُّ الْحَمِیدُ (فاطر/ ۱۵) و مساوی با هیچ یك از مخلوقاتش نیست "سُبْحانَ اللَّهِ عَمَّا یَصِفُونَ ("صافات/ ۱۵۹)- دستان او (_____ ۱)- وَ الَّذِینَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ ما یَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِیرٍ، إِنْ تَدْعُوهُمْ، لا یَسْمَعُوا دُعاءَكُمْ وَ لَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجابُوا لَكُمْ ... (فاطر/ ۱۴- ۱۳)- وَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً لا یَخْلُقُونَ شَیْئاً وَ هُمْ یُخْلَقُونَ وَ لا یَمْلِكُونَ لِأَنْفُسِهِمْ ضَرًّا وَ لا نَفْعاً وَ لا یَمْلِكُونَ مَوْتاً وَ لا حَیاةً وَ لا نُشُوراً. (فرقان/ ۳). - إِنَّما تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثاناً وَ تَخْلُقُونَ إِفْكاً إِنَّ الَّذِینَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لا یَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقاً، فَابْتَغُوا عِنْدَ اللَّهِ الرِّزْقَ وَ اعْبُدُوهُ وَ اشْكُرُوا لَهُ. (عنکبوت/ ۱۷)- آنچه غیر از خدا می‌پرستید بتهایی بیش نیست که شما خود به دروغ ساخته‌اید که هر چه را به جز خدا می‌پرستید قادر بر رزق شما نیستند. پس از خدا روزی طلبید و او را پرستید و شکر نعمت وی به جای آورید. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۰۷ بر انفاق باز و گشاده است (... بَلْ یَداهُ مَبْسُوطَتانِ یُنْفِقُ كَیْفَ یَشاءُ- مائده/ ۶۴) هر که را خواهد عزّت می‌دهد و به هر که خواهد ذلّت «۱». هم تواناست و هم رزّاق. حوائج و نیازها را برآورده می‌کند و بر انجام هیچ امری ناتوان و درمانده نیست بلکه بر همه امور قادر و تواناست «۲». وَ یَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ما لا یَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقاً مِنَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ شَیْئاً وَ لا یَسْتَطِیعُونَ- فَلا تَضْرِبُوا لِلَّهِ الْأَمْثالَ إِنَّ اللَّهَ یَعْلَمُ وَ أَنْتُمْ لا تَعْلَمُونَ. (نحل/ ۷۴- ۷۳ ")بت پرستان از جهل، خدا را که نعمتهای بی‌شمار به آنها داده نمی‌پرستند و به جای او بتهایی را پرستش می‌کنند که در آسمانها و زمین مالك چیزی که روزی به مشرکان دهند اصلا نیستند و توانایی بر هیچ کاری ندارند، پس بتها را برای خدا مثل و مانند نشمارید که خدا به همه چیز داناست و شما نادانید ".ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْداً مَمْلُوكاً لا یَقْدِرُ عَلی شَیْءٍ وَ مَنْ رَزَقْناهُ مِنَّا رِزْقاً حَسَناً فَهُوَ یُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَ جَهْراً هَلْ یَسْتَوُونَ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لا یَعْلَمُونَ. (نحل/ ۷۵ ")خدا مثلی زده، آیا بنده مملوکی که قادر بر هیچ نیست، با آن که آزاد است و ما از جانب خود به او رزق نیکو عطا کردیم که پنهان و آشکار هر چه خواهد انفاق می‌کند این دو یکسانند؟ هرگز یکسان نیستند. (مثل بت و خدا و بت‌پرست و خدا پرست بدین مثال ماند.)، ستایش مخصوص خداست و لیکن اکثر مردم آگاه نیستند".

شأن نزول

ابن عباس گوید نزول این آیه (نحل/ ۷۵) درباره مردی از قریش با برده او بوده است «۳». از طریق تفاسیر اهل سنّت نیز روایاتی در ذیل آیه نقل شده از جمله: یکی آن را درباره هشام بن عمرو و غلامش دانسته، دیگری درباره عثمان بن عفّان و غلامش دانسته است «۴ (_____». ۱)- ... تُعِزُّ مَنْ تَشاءُ وَ تُذِلُّ مَنْ تَشاءُ ... (آل عمران/ ۲۶) (۲)- وَ هُوَ عَلی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیرٌ. (تغابن/ ۱) (۳)- شأن نزول آیات، ص ۴۸۱. (۴)- المیزان، ج ۲۴، ص ۲۱۱. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۰۸

۲- مملوک معیوب، و آزاد عادل

اشاره

مردی است بنده و خدمتگزار و بر سر خود مولاـ و اربابی دارد. این خدمتگزار نقایص عمده‌ای دارد. هم کر است که نمی‌تواند سخنان دیگران را بفهمد و هم لال است که نمی‌تواند حرفی بزند یا مطلبی را به ارباب خود یا به دیگران بگوید. در انجام اعمال و کارها ناتوان و درمانده است. نه می‌تواند از چیزی سخنی براند که با آن دیگران را به راهی نیکو راهنمایی و هدایت کند و نه می‌تواند باری از دوش ارباب خود بردارد و گردی از رخسار او برگیرد یا که گلیم خویش از آب بیرون کشد! بدنی بیمار و نحیف، دستانی عاجز و پایی لنگان دارد. مفلوک است و افلیج! نه قدرت کار دارد و نه همّت برداشتن بار. و نه می‌تواند درست و موزون بر راه رود. از هیچ راه نتواند که به مولا و آقای خود نفعی و کمکی برساند. نه تواند که به او خیری رساند یا که دفع شری نماید، بلکه از هر جهت کلّ و سربار مولای خویش است و هیچ کاری از دستش ساخته نیست. در مقابل، فردی است آزاد و مقتدر با اندامی سالم و تنی نیرومند و مزاجی خوش. از هر جهت قادر بر انجام امور خویش و دیگران است. نه سربار کسی است و نه محتاج کمک دیگران. هم راهنمای دیگران است به عدالت و راه مستقیم و هم خود در صراط مستقیم هدایت قرار گرفته و از افراط و تفریط و کج رویها به دور است. نه در گفتن مطالب و بیان نظرات خود به دیگران لال و الکن، و نه در شنیدن گفته‌های دیگران عاجز و ناشنواست. بلکه مسلّط و تواناست. ملجاء مستمندان است و مأمن ضعیفان، دستانش مصدر خیرات است و زبانش حلّال مشکلات. با اندکی تأمل به احوال این دو و مقایسه اجمالی روشن است که یکسان و برابر نیستند. یکی مملوک و ناتوان، دیگری مالک و توانا!!*** این مثل بتها و معبودهای بت پرستان است که آفریده شده‌اند نه آفریدگار، نه زبان سخن گفتن را دارند و نه توان آن را، نه نیروی کار کردن دارند و نه توانایی کمک به دیگران. مالک چیزی نیستند تا به دیگران رزقی دهند، نه حیات به دستشان است و نه موت، بلکه خود وابسته به جایی دیگرند. اینها نه قادر بر هدایت گروندگان خود هستند و نه حافظ و نگهدارنده آنان از آنچه اتّفاق افتد بلکه خود محتاجند به کمک و پرستاری دیگران. اگر با سر به زمین افتند نمی‌توانند که بر پا ایستند. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۰۹ شکلهایی هستند ساخته شده و بی‌جان. اگر به او بگویی، نمی‌شنود و اگر از او بخواهی، چیزی نمی‌گوید! و اگر به دعا بخوانیش نتواند که اجابت کند. پس این چنین معبودان ساختگی شایسته پرستش و پیروی نیستند. بیچاره کسانی که بتهای گنگ و بی‌جان و عاجز را به جای خدای خالق، مالک، رزّاق، دانا و توانا، معبود خود گرفته و می‌پرستند!! که اینان چیزی جز "اوثان «"۱» و "اصنام «"۲» نیستند. (و در زمانه ما نیز گرچه گوساله سامری و بت لات و هبل و ... فرعون و ابو جهل و ... نیستند و مردم به دور خدایان سنگی "آزر "طواف نمی‌کنند، و روزها و شبها چشم به آسمان ندوخته‌اند تا خورشید طلوع کند و ماه بردمد و ستارگان سر زنند که ابلهانه سر خضوع به پیشگاهشان فرو آرند، یا فرزندان خویش را برای آرام گرفتن خشم خدایان، کشان

کشان به مذبح قربانی نمی‌برند و ... امّا گوساله، جلوه‌های دیگری یافته و بت‌تراش قرن، لات و هبل را به شکلهای دیگری آراسته است. بت مادیگری و مارکسیسم با شعار نفی خدا و سرمایه‌داری با زندانی کردن خدا (در دیر و کلیسا) بر جای بتهایی که به جای خدا گذاشته بودند، ساخته شد. شکمبارگی و شهوترانی، معبود دیده‌ها و دلها گشت، به جای تازیانه فرعون‌ها و ابو جهل‌ها که بر پیکر ضعیفان فرود می‌آمد بتهای فکری و با شعار علم گرایی، پتک مسموم و زهر آلود خود را بر روح و اندیشه و جان همه می‌کوبد. فرعونیان جسم انسان را برای خدمت به خود از او می‌گرفتند و مکتبهای جدید و قدرتهای بزرگ و حاکم بر جهان علاوه بر آن، انسانیّت و معنویّت انسان را نیز در اختیار خود گرفتند و او را بی‌هویّت ساختند. بر بنیاد و ویرانه کاخهای هرمی و عمارتهای سبز و طاقها و ایوانها، کاخهای سفید و سرخ و شیشه‌ای و برج راست و کج و ... بنا شد، به جای تازیانه و سرنیزه، موشکهای قاره‌پیما، بمبهای شیمیایی، اتمی، میکربی و ...، تانکها، بمب افکن‌ها، اشعه لیزر و ... اندام نحیف انسان معاصر را به لرزه وامی‌دارد و به جای ستمگران و جبّاران گذشته، اکنون قدّاره بندان و ششلول بندان و گانگسترها بر اریکه قدرت و فرمانروایی جهان تکیه زده‌اند. اگر اکنون ابرهه نیست که با خرطوم فیل به جنگ کعبه رود ولی مزدورانی با اندیشه "وهّابیگری "به نبرد با آن برخاسته‌اند. گرچه امروز "بت "و "بتکده "نیست، اما هم بت هست و هم بت‌خانه!! آن، گونه‌ای بود و این، (_____ ۱ ")-وَ إِذْ قالَ إِبْراهِيمُ لِأَبِيهِ آزَرَ أَ تَتَّخِذُ أَصْناماً آلِهَةً (" ...انعام/ ۷۴) (۲ ")-وَ قالَ إِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثاناً (" ...عنکبوت/ ۲۵) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۱۰ گونه‌ای دیگر! و اسلام نیز هنوز بت‌شکن. یک روز بلال را از طناب امیّه می‌رهانید و امروز بشریّت خسته را از زنجیر" ماشینیزم. "روزی عرب جاهلی را از پرستش بتها به عبادت خدای واحد فرا می‌خواند و امروز دنیای جاهلیت و جهان غافل را از مادیگرایی و پوچی‌گرایی به راه سعادت و هدایت پیش می‌برد ... و انقلاب اسلامی ایران به عنوان جرقّه‌ای از آن، حیات دیگری به روی انسانها گشود و رهبر بزرگ آن، بت شکنی دیگر ... اگر روزی با تبر و روزی با عصا، بتها شکسته و سرنگون شدند امروز با مشت و خون، طاغوتها سرنگون و کاخها به لرزه می‌افتند و ...) وَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلَيْنِ أَحَدُهُما أَبْكَمُ لا يَقْدِرُ عَلى شَيْءٍ وَ هُوَ كَلٌّ عَلى مَوْلاهُ أَيْنَما يُوَجِّهْهُ لا يَأْتِ بِخَيْرٍ هَلْ يَسْتَوِي هُوَ وَ مَنْ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَ هُوَ عَلى صِراطٍ مُسْتَقِيمٍ. (نحل/ ۷۶ ")و خدا مثالی می‌زند، دو مرد، یکی بنده‌ای باشد لال و از هر جهت عاجز و کلّ بر مولای خویش، و از هیچ راه خیری به مالکش نرساند آیا او با کسی که (آزاد، مقتدر ...) به عدالت فرمان دهد و خود هم به راه مستقیم باشد، برابر است؟ هرگز"!

شأن نزول

ابن عباس گوید این آیه درباره عثمان بن عفان و برده‌اش نازل گردیده و برده مزبور از مسلمان شدن امتناع می‌ورزید و مولای خود را به ندادن صدقه و امر به معروف نکردن تشویق می‌نمود «۱». بنا به روایات وارده از تفاسیر اهل سنّت در شأن نزول این آیه: مقصود از ابکم، ابیّ بن خلف و مراد از آمر به عدل، حمزه و عثمان بن مظعون است. یا ابکم هاشم بن عمر بن حارث قرشی است که با رسول خدا دشمنی می‌کرد. یا ابکم ابو جهل و آمر به عدل عمّار بوده- و یا آمر به عدل عثمان بن عفّان و ابکم مولای کافرش اسید بن ابی العیص. (که اینها همه از باب تطبیق مصداق بر کلی است.) «۲» (_____ ۱)- شأن نزول آیات، ص ۴۸۲.

(۲)- نقل از المیزان، ج ۲۴، ص ۲۱۱. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۱۱

تفسیر

... سؤال از این که ":آیا او و کسی که امر به عدل می‌کند برابر است، الی آخر " ...سؤالی است که جز نفی جواب ندارد، چون هیچ کس شک ندارد در اینکه شخص دوم برتر از شخص اوّل است. و با همین بیان ثابت می‌شود که آنچه که غیر خدا ولی خود و معبود گرفته‌اند قدرت و توانایی راهنمایی خویش را ندارند تا چه رسد به این که غیر خود را هدایت کنند و خدای تعالی که خود بر صراط مستقیم است و خلق را هم از راه ارسال رسل و تشریع شرایع به آن راه هدایت می‌کند، با این اصنام و اوثان که سنگ و چوبی بیش نیستند برابر نیست ... پس خدای سبحان در صفاتش و افعالش بر صراط مستقیم است. و از استقامت صراط او یکی این است که برای موجوداتی که خلق کرده غایتی معلوم کند که به سوی آن غایت متوجّه گردند و خلقتش باطل و عبث نباشد که فرمود ": وَ ما خَلَقْنَا السَّماءَ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَيْنَهُما باطِلًا «"۱»- ما زمین و آسمان و آنچه میانه آن دو است باطل خلق نکردیم و ... پس حاصل کلام: غرض از مثل، اقامه حجّت بر توحید و اشاره به مسأله نبوّت و تشریع است «۲». (_____ ۱)- (ص/ ۲۷)- در ادامه همین آیه آمده است: ذلِکَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ. (... این- خلقت باطل- گمان کافران است پس وای بر کافران از عذاب سخت آتش دوزخ) (۲)- المیزان، ج ۲۴، ص ۱۹۸. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۱۲

۳- درمانده‌تر از مگس

اشاره

چه ضعیف و درمانده است. پشه ریزی از کف او چیزی می‌رباید، لیکن او را توانی نیست که مال خویش بستاند و از ما یملک خود دفاعی بنماید. ناتوانی و زبونی مشرکان و ضعف و عجز بتها و معبودانی که می‌پرستند در تمثیلی این گونه تصویر شده است: خدایان آنها اگر همه با هم اجتماع کرده، بخواهند یک پشه که از ضعیف‌ترین حیوانات است بیافرینند به هیچ وجه قادر نیستند و عاجز و درمانده‌اند. چه رسد خلقت آسمانها و جهان آفرینش با آن همه عظمت و بزرگی!! از این گذشته، اینان قدرت دفاع از خود و حفظ دارایی و مایملک خویش را هم ندارند، چنان که اگر پشه‌ای ناتوان با این سبکی جثّه، چیزی از دست آنها برباید و فرار کند، قدرت بازپس گرفتنش را ندارند و کاری از آنها ساخته نیست. چون که توانایی راه رفتن ندارند. نه قادر بر خلق چیزی و لو کمترین، هستند، و نه در دفاع و تدبیر امور چاره‌ساز و مدبّر، بلکه در منتهای ضعف و زبونی‌اند. هم معبودانشان (بتها) و هم بت پرستان، هر دو در برابر خداوند بزرگ، ضعیف و عاجز و درمانده‌اند. و بیچاره مشرکان، مقام خدا، آن ذات بی‌نهایت توانا را واگذاشته‌اند و خدایان دروغین ساختگی و بتهای عاجز را می‌ستایند. يا أَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاسْتَمِعُوا لَهُ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُباباً وَ لَوِ اجْتَمَعُوا لَهُ وَ إِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبابُ شَيْئاً لا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَ الْمَطْلُوبُ- ما قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ. (حج/ ۷۴- ۷۳ ")ای مردم مثلی زده می‌شود، بدین مثل گوش فرا دارید. بتهای جماد که بدون خدا می‌خوانید، هرگز بر خلقت مگسی، هر چند همه اجتماع کنند قادر نیستند و اگر مگس ناتوان چیزی از آنها بگیرد قدرت بازگرفتن آن ندارند، طالب و مطلوب (عابد و معبود، بتها و مگس ...) هر دو ناتوانند، این مشرکان مقام خدا را نشناختند که خدا ذاتی است بی‌نهایت توانا و عزیز ".

شأن نزول

محمّد بن یعقوب کلینی بعد از چهار واسطه از عبد الرحمن بن الاشل، او از امام صادق (ع) روایت نماید که فرمود: قریش بتهای خود را که در اطراف کعبه بوده چنان که بت "یغوث "در جلو تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۱۳ کعبه و بت "یعوق "در

سمت راست آن و بت "نسر "در سمت چپ آن بوده است با مشک و عنبر آرایش و زینت داده بودند و هنگامی که داخل کعبه می‌شدند به خاک می‌افتادند و بت یغوث را سجده می‌نمودند و به همان حال سجده بدون این که از جای بلند شوند به طرف بت یعوق برمی‌گشتند و آن را سجده می‌کردند و نیز پس از آن بت نسر را سجده می‌کردند و با صدای بلند می‌گفتند، لبیک اللهم لبیک، لبیک لا شریک لک الا شریک هو لک تملکه. سپس امام فرمود: خداوند مگسی سبز رنگ را که دارای چهار بال و پر بود برانگیخت و مگس مزبور تمام مشک و عنبر را که برای زینت بتها قرار داده بودند خورد و چیزی از آن مشک و عنبر را باقی نگذاشت و خداوند این آیه را نازل فرمود «۱».

توضیح:

پنج بت ودّ، سواع، یغوث، یعوق و نسر در زمان حضرت نوح هم وجود داشته که گمراهان قوم نوح در مقابل خدای یکتا آنها را می‌پرستیده‌اند و در آیه ۲۳ سوره نوح به آنها اشاره شده است ": وَ قالُوا لا تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ وَ لا تَذَرُنَّ وَدًّا وَ لا سُواعاً وَ لا يَغُوثَ وَ يَعُوقَ وَ نَسْراً ("و قوم نوح گفتند هرگز خدایان خود را رها نکنید، و بخصوص دست از پرستش ود، سواع، یغوث، یعوق و نسر هرگز برندارید (_____.) ۱)- شأن نزول آیات، ص ۵۵۱- این روایت در المیزان، ج ۲۸، ذیل آیه در بحث روایتی نیز آمده است. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۱۴

۴- ذات بی‌شریک

اشاره

خداوند متعال برای بطلان پندار مشرکین که برای خدا شریکهایی از مخلوقات خود او گرفته‌اند و آنها را چون خدا، اله و رب پنداشته‌اند مثلی زده و آن را به صورت استفهام انکاری آورده و چنین می‌پرسد: آیا در بین مملوکها و غلام و کنیزهای شما، غلام و کنیزی یافت می‌شود که در اموال شما که خدا روزیتان کرده شریک شما باشند؟ با این که آنها مملوک شمایند، و شما مالک خود و مالشان هستید؟ و آیا هیچ تصوّر می‌شود که مملوک شما آن چنان شریک شما شود که بترسید بدون اجازه و رضایت شما در اموالتان شرکت کرده، تصرّف نمایند، همان طور که می‌ترسید آزادهای مثل خودتان در اموال شما تصرّف کنند؟ آیا چنین چیزی ممکن است؟ نه، هرگز چنین چیزی را نمی‌توان تصّور کرد و ممکن نیست مملوک، شریک مولای خود باشد و در اموال او تصرّف کند. وقتی چنین چیزی برای انسانها جایز نیست (که غلام خود را شریک ملک خود و همسان خود در تصرّف و بهره‌وری از ثروت خویش قرار دهند)، پس چگونه رواست، بعضی از مخلوقات خدا چون جن یا ملک و ... با این که عبید و مملوک اویند شریک او در ملک بی‌کرانش باشند؟ و اله و ربّ جداگانه‌ای باشند؟ و چگونه این مخلوقات وابسته و نیازمند به ذات باری، شایسته پرستش و اطاعت و عبادت هستند؟!*** در این مثل روشن می‌شود که خدا شریکی ندارد و در ناحیه صدور افعال هم کمک کننده‌ای نداشته و این مخلوقات همه مملوک اویند نه شریک خدا در خلقت یا تدبیر امور و انزال رزق. پس شایسته معبود شدن و پرستش نیستند و عبادت را فقط خدای یکتای بی‌شریک سزاست. ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلًا مِنْ أَنْفُسِكُمْ هَلْ لَكُمْ مِنْ ما مَلَكَتْ أَيْمانُكُمْ مِنْ شُرَكاءَ فِي ما رَزَقْناكُمْ فَأَنْتُمْ فِيهِ سَواءٌ تَخافُونَهُمْ كَخِيفَتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ كَذلِكَ نُفَصِّلُ الْآياتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ. (روم/ ۲۸ ")برای شما از خود شما مثلی زده، آیا بردگانتان در آنچه به شما روزی کرده‌ایم هیچ فردی شریک شما هست، به طوری که آن برده و شما با هم برابر باشید و احیانا شما از آنان بترسید که مبادا در شرکت تجاوز کنند، آن طور که از یک شریک آزاد می‌ترسید؟ قطعا نه (پس چطور تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۱۵ مخلوقات خدا را شریک او می‌گیرید و با او برابر می‌دانید)- ما این طور آیات را برای مردمی که

تعقّل کنند، بیان می کنیم".

تفسیر

در تفسیر قمی ذیل این آیه گفته: سبب نزول این آیه چنین بوده که قریش حج خانه خدا را به طریق ابراهیم (ع) می کردند، یعنی در احرام، تلبیه آن جناب را می گفتند یعنی: (لبیک اللّهم لبیک، لبیک لا شریک لک لبیک، انّ الحمد و النّعمة لک و الملک لا شریک لک). این مراسم همچنان ادامه داشت تا این که وقتی ابلیس به صورت پیرمردی در حال احرام گفت: (لبیک اللّهم لا شریک لک، الّا شریکا هو لک، تملکه و ما ملک- یعنی لبیک بارالها شریکی برایت نیست مگر آن شریکی که خودت گرفته‌ای، و مالک او و مالک ملک اویی) قریش از آن به بعد تلبیه خود را تغییر داده، تلبیه ابلیس را سنّت خود کرد تا این که رسول خدا (ص) مبعوث شد و این عمل را انکار نمود و فرمود: خدا شریک ندارد و این تلبیه شریک به خدا ورزیدن است. پس این آیه نازل شد". ضَرَبَ لَکُمْ مَثَلًا، " ...آیا راضی می‌شوید شما انسانهای مخلوق که در آنچه دارید شریک داشته باشید؟ نه، پس چطور راضی می‌شوید برای من که خالق عالمم شریک در ملک قائل شوید؟ «۱»

(_____ ۱)- نقل از المیزان، ج ۳۱، ص ۲۹۸.- این روایت به نقل از تفسیر علی بن ابراهیم به اضافه روایتی از سعید بن جبیر در همین زمینه، در "شأن نزول آیات، "ص ۶۱۱ نیز آمده است. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۱۶

۵- گم گشته در اعماق درّه

اشاره

فردی در آسمان رها شده به سوی زمین سرنگون می‌شود. نه چتر نجاتی، نه وسیله‌ای، برای فرود آمدن همراه دارد و نه ابزاری برای دفاع از خود در برابر هجوم مرغان آدمی خوار هوا، و درندگان خونخوار و وحشی زمین در کف دارد. اگر هم ابزاری داشته باشد در آن وضعیّت سقوط و هلاکت با ترس و رعبی که بر اندامش اوفتاده، توان استفاده از آن و محافظت از خود را ندارد. در این حالت بحرانی جسمی و روانی که رشته امید و حیاتش از هم گسسته و در فضا واژگون است، مرغان سنگدل هوا سر می‌رسند، با چنگالهای تیز و منقارهای قوی خود به او حمله‌ور شده، بدنش را قطعه قطعه ساخته با خود می‌برند و هر کدام لقمه‌ای لذیذ از پیکرش به دست می‌آورند. و او نتواند که از خود کمترین دفاعی کند. یا اگر مرغان هوا بر او گذر نکردند یا که بر حال پریشان و روزگار سیاهش ترحمی بنمودند، بادی سهمگین و تند وزیدن آغاز کند و او را با خود به مکانی دوردست و ناآشنا ببرد که نه راه را بشناسد و نه راه به جایی ببرد. مکانی بس وحشتناک و ترس آور و بی‌راه، پر از جانوران وحشی!! نه همزبانی بیند و نه همرازی یابد، جهنّمی است آشکار و او در آن معذّب! هیچ وسیله نجاتی هم در آنجا برایش نیست و این غریب درمانده نتواند که خود را برهاند و همان جا هلاک شده از بین برود و کسی هم از نشان او خبری نیابد!*** این حکایت حال و روز مشرکان از نظر دوری از حقّ و حقیقت می‌باشد هم آنان که به خدا شرک آورده، رو به بتها می‌آورند. آنان را وسیله نجات خود قرار داده، به پایشان قربانی می کنند. هر چه از حق منحرف می‌شوند بیشتر در دام شیطان دست و پا می‌زنند. هر چه به نور حق پشت کنند، بیشتر در وادی ضلالت و گمراهی سرگردانند. این مشرکان تاریک دل سیه روز با شریک گرفتن برای خدا در عجز و بیچارگی فرومانده‌اند و در دام تباهی شیطان اسیرند. با این عقیده شرک آلود خود به هدایت و سعادتی نمی‌توانند برسند و راه نجاتی نیز ندارند. جز با بازگشت به حق ... حُنَفاءَ لِلَّهِ غَیْرَ مُشْرِکِینَ بِهِ، وَ مَنْ یُشْرِکْ بِاللَّهِ فَکَأَنَّما خَرَّ مِنَ السَّماءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّیْرُ أَوْ تَهْوِی بِهِ الرِّیحُ فِی مَکانٍ

سَحِیقٍ. (حج/ ۳۱ ")و خاص و خالص بی‌هیچ شائبه شرک (غیر اغیار) خدا را بپرستید که هر کس که به خدا شرک تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۱۷ آرد (در عجز و بیچارگی) بدان ماند که از آسمان در افتد و مرغان در فضا بدنش را با منقار بربایند، یا بادی تند او را به مکانی دور در افکند".

تفسیر

در این آیه، مشرک را در شرک ورزیدن و سقوطش از درجات انسانیّت را به هاویه ضلالت، و شکار شیطان شدنش را تشبیه کرده است به کسی که دارد از آسمان سقوط می‌کند و عقاب لاشخور، او را به سرعت می‌گیرد و یا باد، او را به مکانی بسیار دور پرتاب می‌کند «۱». با دو قبله در ره توحید نتوان رفت راست یا رضای دوست باید یا رضای خویشتن سوی آن حضرت نپوید هیچ دل با آرزو با چنین گلرخ نخسبد هیچ کس با پیرهن سر بر آر از گلشن توحید تا در کوی دین کشتگان زنده بینی انجمن در انجمن «۲»

(_____ ۱)- المیزان، ج ۲۸، ص ۲۴۷. (۲)- دیوان حکیم سنایی، ص ۵۲۰. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۱۸

۶- خانه عنکبوت

اشاره

خانه عنکبوتی می‌یابد، امیدوارانه به آن دل بسته و تکیه می‌کند «۱». می‌پندارد که این هم سرپناهی است و هر چه را نداشته باشد اسم خانه را که دارد! می‌شود از بی‌رحمی چنگال سرما و سوزش تابش گرما به آن پناه برد و آرامش گرفت. شاید که مأمنی باشد و این ستون تا ستون بعدی فرج است. با این خیال کودکانه به آن دل خوش داشته و برای خود تکیه‌گاهی به حسابش می‌آورد. از این روی در پی یک پناهگاه و تکیه‌گاه اصیل و محکم و یک خانه واقعی و مناسب بر نمی‌آید. این بیچاره غافل گویا بر دیدگانش پرده‌ای افکنده شده و به جای عقل، نفس امّاره‌اش به حکومت نشسته، فرمان می‌راند که نمی‌بیند و نمی‌داند که این خانه برای زیست او دوام و استحکامی ندارد. تا رهایی ظریف است و بنیان آن چنان سست و لرزان است که به اشاره انگشتی قوام آن درهم فرو می‌ریزد و اساسش فرو می‌پاشد و نتواند که او را حفظ و نگهداری کند. این به خود واگذاشته شده مضطر، چه بد جایی دل بسته و بر چه مکان سستی تکیه داده که محل اعتماد نیست. و بدین گونه نتواند که به نوایی رسد.! *** این تمثیل کسانی است که خدای قیّوم، خالق کلّ شیء و قادر بر همه امور را که تکیه‌گاه محکمی است برای چنگ زدن و دل بستن، رها می‌کنند «۲»، به حبل اللّه المتین و عروة الوثقی ناگسستنی توحید و به کلمة اللّه- هی العلیا- اعتصام پیدا نمی‌کنند، در صراط مستقیم و استوار الهی که آنان را به حیات طیّبه انسانی رهنمون می‌کند «۳»، گام نمی‌گذارند، ولایت اللّه را که نور و هدایت است نمی‌پذیرند و بر قدرت لایزال او اتکال ندارند بلکه ولایت طاغوت و شیطان را که ظلمت است و ضلالت، پذیرفته و در مسیر کفر و راه باطل قدم برداشته و بر غیر خدا تکیه می‌کنند «۴ ".دون اللّه "را می‌پرستند و بر "دون اللّه "تکیه می‌کنند در حالی که هر چه غیر خداست فنا

(_____ ۱ ")-یا عنکبوتی خانه‌ای می‌سازد و به آن دل می‌بندد و در این خیال است که برای نگهداری او خانه محکمی است (".۲)- فَمَنْ یَکْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَ یُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَکَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقی لَا انْفِصامَ لَها (بقره/ ۲۵۶)- وَ مَنْ یَعْتَصِمْ بِاللَّهِ فَقَدْ هُدِیَ إِلی صِراطٍ مُسْتَقِیمٍ- (آل عمران/ ۱۰۱) (۳)- اسْتَجِیبُوا لِلَّهِ وَ لِلرَّسُولِ إِذا دَعاکُمْ لِما یُحْیِیکُمْ ...- (انفال/ ۲۴) (۴)- اللَّهُ وَلِیُّ الَّذِینَ آمَنُوا یُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُماتِ إِلَی النُّورِ وَ الَّذِینَ کَفَرُوا أَوْلِیاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ یُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَی الظُّلُماتِ ... (بقره/ ۲۵۷) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۱۹ شدنی و

سست‌بنیان و زوال پذیر است. تکیه و اعتماد بر غیر خدا چون اعتماد بر چوب بست لرزانی است که بر راه سیل سهمگینی بنا شده باشد. آنان که "مِنْ دُونِ اللَّهِ "را بر گرفتند تا مایه عزّتشان شود «۱» و آن گونه که باید خدا را دوست داشته باشند، آنان را دوست دارند «۲» و به آنان عشق ورزیده، اعتماد می کنند، باید بدانند که شیطان، کفّار، بتها و الهه‌ها، صاحبان زور و قدرت، سران شرک (ائمه کفر) و ...- (من دون اللّه)- برای تکیه کردن و دل بستن بی‌ثباتند و لرزان، و چون خانه عنکبوت سست و بی‌دوامند و این گونه پیروان نادان در زیان و خسارت هستند «۳». مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِياءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتاً وَ إِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ لَوْ كانُوا يَعْلَمُونَ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ ما يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ وَ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ. وَ تِلْكَ الْأَمْثالُ نَضْرِبُها لِلنَّاسِ وَ ما يَعْقِلُها إِلَّا الْعالِمُونَ. عنکبوت/ ۴۳- ۴۱ "مثل حال آنان که غیر خدا را به اولیایی برگرفتند، حکایت خانه‌ای است که عنکبوت بنیاد کند و اگر بدانید سست‌ترین خانه، خانه عنکبوت است. خدا بر هر چه که غیر او بخوانید و پرستش کنید آگاه است و او مقتدر و دانا است. و ما این همه مثلها می‌زنیم- تا حقایق برای مردم روشن شود و لیکن- بجز مردم دانشمند، کسی تعقّل آن نخواهد کرد".

تفسیر

... معنای آیه این است که اتّخاذ مشرکین اولیایی بغیر خدا، مثل اتخاذ عنکبوت است خانه‌ای را، خانه‌ای که سست‌ترین خانه‌ها است. چون هیچ یک از آثار خانه به جز اسم بر آن صادق نیست. آخر خانه را برای این می‌سازند که صاحبش را از سرما و گرما حفظ کند و چیزی که این خواص را

---

(۱)- وَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لِيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا. (مریم/ ۸۱) (۲)- وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْداداً يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ ...- (بقره/ ۱۶۵) (۳)- وَ مَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطانَ وَلِيًّا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْراناً مُبِيناً (نساء/ ۱۱۹ "و هر کس شیطان را دوست و یاور خود قرار دهد، زیان کرده است زیانی آشکار ".تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۲۰ ندارد و صاحبش را از هیچ مکروهی حفظ نمی‌کند خانه نیست. اولیایی هم که مشرکین برای خود گرفته‌اند تنها از ولایت اسمی دارند، برای این که نه نفع می‌رسانند، نه ضرری، نه مالک مرگی هستند نه حیاتی، و نه نشوری. مورد مثل، همان مسأله اتخاذ است، اتخاذ آلهه. علاوه بر این نکته، در آیه مورد بحث، نکته دیگری نیز هست و این است که با اطلاقی که دارد تمامی اقسام شرک را شامل می‌شود «۱». چنین انسانهای نادانی که غیر خدا را همانند خدا گرفته و چنان که باید خدا را دوست داشت به آن بتان دوستی می‌ورزند، باید متوجّه باشند که پیشوایان باطل هنگام مشاهده عذاب خدا از پیروان خود بیزاری جویند و آنگاه هر گونه وسیله نجاتی از آنان قطع می‌شود و هیچ روابط باطلی به جا نمی‌ماند. در چنین حالتی این مردم نادان آرزو می کنند که ای کاش بار دیگر به دنیا باز می گشتیم و از اطاعت این غیر خدایان بیزاری می‌جستیم همان گونه که اینان امروز از ما تبرّی جستند و گرهی از کار ما نگشودند «۲».

---

(۱)- المیزان، ج ۳۱، ص ۲۰۹. (۲)- إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَ رَأَوُا الْعَذابَ وَ تَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبابُ وَ قالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَما تَبَرَّؤُا مِنَّا ... (بقره/ ۱۶۷- ۱۶۶) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۲۱

۷- سراب آب نما (بی‌پایگی عقاید مشرکان)

اشاره

سلیمان پیامبر، لشکریان خود را از نظر می گذراند. در میان سپاه، حال مرغان را که جویا می‌شد "،هدهد "را به چشم ندید. علّت غیبتش را از دیگران می‌پرسید که لحظه‌ای بعد خود هدهد سر رسید و عذر غیبت خویش بیاورد. او به سلیمان از شهری خبر داد که

بر مردمش، زنی حکمرانی می‌کرد و رعیّت و ملکه، جملگی خدا را فراموش کرده و یکی از مخلوقات او- خورشید- را پرستش می‌کنند. حضرت سلیمان توسط هدهد نامه‌ای برای "بلقیس "ملکه آن شهر (شهر سبأ) فرستاد که تسلیم دین او گردند و خدای یکتا را بپرستند ... در مقابل از آن شهر- پس از مشورت ملکه با درباریان- فرستاده‌هایی با هدایا به دربار سلیمان رسیدند ولی چون به آیین او در نیامده بودند و تسلیم دین الهی نگشته بودند، او هدایا را نپذیرفت و آنها را رد کرد و برائت خویش را از روش ناپسند آنان، اعلام نمود و سپس مصمّم شد که تخت بلقیس را نزد خود آورد. (برای نشان دادن عظمت و قدرت خدا و دین خود) وقتی که تخت حاضر شد دستور داد در آن تغییراتی داده تا میزان حقیقت‌بینی و لیاقت ملکه را بیازماید که آیا تخت خویش را باز می‌شناسد یا خیر؟ آنگاه که بلقیس به درگاه سلیمان در آمد، از او سؤال نمودند، گفت گویا همین است. پس از تبادل سخنانی چند او را به قصر دعوت کردند. قصر و بارگاه را ابهّتی بی‌نظیر بود، اندرون آن شیشه‌ای و آئینه مانند و دارای آب نما که چشمان هر بیننده را خیره و واله می‌کرد. چون خواست به اندرون باریابد، دیدگان او نیز خیره و محو تماشای شکوه و جلال ظاهری قصر شد. آب نماها امر را بر او مشتبه ساختند به گمان این که کف قصر انباشته از آب است، دامن خود را از ساق پا بالا زد که در آب فرو نیفتد و خیس نگردد. ولی وقتی پا گذاشت، دریافت که آبی وجود ندارد و او آب‌نما را آب می‌پنداشته و در پندار اشتباهی بوده است. خادمان قصر و ملازمان به او گفتند که این آب نیست بلکه صرحی (قصر، تخت، بنا) است که از شیشه ساخته شده و آبگینه‌ای است که آبگون به نظر آید. ملکه سبا از این پیشامد فطرت خفته‌اش بیدار شد و فهمید آنچه را که تا حال می‌پرستیده واقعیت و اصالتی ذاتی و از خود نداشته بلکه وابسته به نیروی مافوق دیگر است، و دریافت که بت پرستی آیینی پسندیده نیست و ارباب انواع دیگر غیر از اللّه، واقعیت و حقیقت و اصالتی ندارند. اصل خداست که علت موجده حیات موجودات دیگر است و همو علت "مبقیه "نیز می‌باشد. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۲۲ او با دیدن این جریان و یافتن تخت خود در دربار سلیمان- که قبل از رسیدن خودش حاضر شده بود- جریان هدهد، باز پس دادن هدایا و غیره، و با این همه عظمت و بزرگی که از سلیمان دید دریافت که او بی‌شک فرستاده خداوند بزرگ است و آیین او برتر است. با هدایت فطرت توحیدی‌اش، تسلیم دین سلیمان شد و به خدای یکتا ایمان آورد و دریافت که تاکنون در پی سراب رفته، آب‌نما را آب می‌پنداشته (بدل را گوهر اصل به حساب می‌آورده)، مخلوق خدا را که وجودی وابسته و اعتباری داشته به جای ذات واجب الوجود، ستایش می‌کرده است «۱». *** در این قضیّه و رخداد به خوبی پوچ بودن، و اصالت نداشتن شرک و بت پرستی و اختیار کردن معبودهای غیر از خدا تصویر و بیان شده است. و این مسأله مهم دریافت می‌شود که آنچه شایسته عبادت است و حقیقت، همان خداوند یکتاست و تکیه بر غیر خدا نمودن، تکیه بر سراب است. ... وَ صَدَّها ما کانَتْ تَعْبُدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنَّها کانَتْ مِنْ قَوْمٍ کافِرِینَ- قِیلَ لَهَا ادْخُلِی الصَّرْحَ فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَ کَشَفَتْ عَنْ ساقَیْها. قالَ إِنَّهُ صَرْحٌ مُمَرَّدٌ مِنْ قَوارِیرَ قالَتْ رَبِّ إِنِّی ظَلَمْتُ نَفْسِی وَ أَسْلَمْتُ مَعَ سُلَیْمانَ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِینَ. (نمل/ ۴۴- ۴۳ ")و بلقیس را پرستش غیر خدا از خداپرستی بازداشته و از فرقه کافران بود- بدو گفتند: به ساحت قصر در آی و چون آن را بدید پنداشت آبی عمیق است و ساقهای خویش عریان کرد. سلیمان گفت: این ساحت صاف از شیشه است. گفت: من به خویش ستم کرده‌ام، اینک با سلیمان مطیع پروردگار جهانیان می‌شوم".

اوضاع آشفته در عصر بعثت

... و اصطفی سبحانه من ولده انبیاء اخذ علی الوحی میثاقهم ...- و خداوند متعال از میان اولادش پیغمبرانی برگزید، و از ایشان بر وحی و تبلیغ رسالت عهد و پیمان گرفت «۲» در وقتی که بیشتر خلایق عهد و پیمان الهی را شکستند «۳»، پس به حقّ او نادان شدند، و برای او مانندها و شریکها قرار دادند، و شیاطین آنان را از معرفت خدا منصرف نمودند و ایشان را از پرستش او

(_____۱)- برای آشنایی بیشتر با داستان

حضرت سلیمان و دیدارش با ملکه سبا به سوره نمل آیات ۱۶ تا ۴۴ مراجعه نمایید. (۲)- احزاب/ ۷. (۳)- اعراف/ ۱۷۲. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۲۳ بازداشتند. پس خدای تعالی پیغمبران خود را در بین آنان برانگیخت و ایشان را پی در پی می‌فرستاد تا عهد و پیمان خداوند را که جبلّی آنان بود بطلبند و به نعمت فراموش شده یادآوریشان کنند، و از راه تبلیغ با ایشان گفتگو نمایند و عقلهای پنهان شده را بیرون آورده به کار اندازند و آیات قدرت را به ایشان نشان دهند: از آسمان افراشته بالای سرشان و زمین گسترده زیر پایشان و معیشتها و چیزهایی که زنده‌شان می‌دارد و اجلهایی که نابودشان می‌نماید و بیماریهایی که پیر و فرسوده‌شان می‌کند و حوادث روزگار و پیش آمدهای پی در پی که بر آنها وارد می‌شود، و خدای تعالی بندگان را از پیغمبر فرستاده، یا کتاب نازل شده یا برهان حتمی یا راه استوار محروم ننموده، (و پیغمبران) رسولانی بودند از پیش که نام پیغمبر آینده به آنان گفته شده، و یا از بعد که پیغمبر قبلی او را معرفی کرده «۱». به همین ترتیب قرنها پدید آمد، روزگارها گذشت، پدرها در گذشتند و فرزندان به جایشان نشستند تا این که خداوند سبحان حضرت رسول اکرم (ص) را برانگیخت برای این که وعده خود را انجام دهد و برای این که پیغمبری را به آن حضرت ختم نماید در حالتی که از پیغمبران عهد و پیمان گرفته شده بود، علامت و نشانه‌های او شهرت یافت، موقع ولادتش گرامی و پسندیده بود. و مردم در آن روز دارای مذهبهای متشتّت و بدعتهای زیاد و رویّه‌های مختلف بودند. گروهی خداوند متعال را به خلقش تشبیه می‌کردند- و برخی در اسم او تصرّف می‌کردند- و جمعی به غیر او اشاره می‌کردند، پس خداوند متعال به وسیله آن حضرت، آن مردم را از گمراهی رهایی داد و به سبب شخصیّت او آنها را از نادانی نجات داد ... آن حضرت هم کتاب پروردگار شما را در دسترس شما گذاشت. و حلال و حرام و واجبات و مستحبّات و ناسخ و منسوخ و رخصتها و عزیمتها و خاصّ و عام و عبرتها و مثلها و مطلق و مقیّد و محکم و متشابه آن را بیان کرد، مجملهایش را تفسیر و مشکلهایش را آشکار نموده است «۲ "». خداوند، محمّد (ص) را بیم دهنده جهانیان، و امین وحی و کتاب خود، مبعوث نمود. و شما گروه عرب در بدترین آیین و بدترین جاها به سر می‌بردید و در میان سنگلاخها و مارهای کر اقامت داشتید. آبهای لجن را می‌آشامیدید و غذاهای خشن می‌خوردید و خون یکدیگر را می‌ریختید، و از خویشاوندان دوری می‌کردید، بتها در میان شما سرپا بود، از گناهان اجتناب نمی‌نمودید (_____ ".۱)- صف/ ۶. (۲)- نهج البلاغه فیض الاسلام، خطبه ۱، ص ۳۳. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۲۴ انّ اللّه بعث محمّدا (ص) نذیرا للعالمین، و امینا علی التّنزیل، و انتم معشر العرب علی شرّ دین و فی شرّ دار منیخون بین حجارة خشن و حیّات صمّ، تشربون الکدر و تأکلون الجشب و تسفکون دمائکم، و تقطعون ارحامکم، الاصنام فیکم منصوبة، و الاثام بکم معصوبة «۱». این گوشه‌ای از وضع آشفته مردم بود در روزگاری که دینی نداشته و راهنما و پیامبری در میانشان نبود که چگونه در گمراهی و ضلالت به سر می‌بردند. و آنگاه که حضرت ختمی مرتبت محمّد بن عبد اللّه (ص) به رسالت مبعوث شد، بساط بتها و آیین بت پرستی را از ریشه برکند و مردم را به صراط حق و آیین حنیف توحیدی رهنمون ساخت و آنان را به حیاتی طیّبه وارد نمود. حضرت علی (ع)، این اوضاع را به خوبی در خطبه‌های خویش تصویر نموده است که فرازی از آن نقل گردید. (_____ ۱)- نهج البلاغه، خطبه ۲۶، ص ۹۲. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۲۵

۷- تمثیل کفران نعمت

اشاره

امام علی (ع "): احذروا نفار النّعم فما کلّ شارد بمردود ".از رمیده شدن و دور شدن نعمتها بترسید که هر گریخته‌ای را بازگشت

نمی‌باشد. (نهج البلاغه، حکمت ۲۳۸)

شهر نفرین شده

اشاره

شهری بود زیبا با کشتزارهای وسیع و باغهای فراوان که رزق و روزی و نعمت بی‌کران از هر سو بدانان می‌رسید. مردمش در آسایش و رفاه و اطمینان با هم روزگار می‌گذراندند و روزها را پشت سر می‌گذاشتند. از نعم مادی کاملا بهره‌مند و در کمال عیش و خوشی به سر می‌بردند. از طبیعت زیبا، آذوقه فراوان و ... بهره می‌بردند و در پرتو امنیت حاکم بر شهر، بی‌هیچ دغدغه فکر و تشویش خاطر، روزها را به کار و کشت و شبها را به استراحت می‌گذراندند. نه طعم گرسنگی را می‌چشیدند نه تشنگی. و نه زد و خوردی با هم داشتند. خداوند با فرستادن پیغمبری این نعمتها را برایشان تمام کرد و به حدّ کمال رسانید. امّا مردم شهر را عیبی بود که از خدا غافل بودند و شکر نعمتهایش را بجا نمی‌آوردند و سر تسلیم به پیشگاه با عظمتش نمی‌سودند. غنا و بی‌نیازی خود را نگریستند راه طغیان پیش گرفتند. انبوهی نعمت که در آن امتحانشان بود آنان را مغرور کرد و به غفلت انداخت تا راه فساد و ناسپاسی را برگزیدند. به جای شکر و سپاس خداوند در ازای آن همه نعمت (نعمتهای مادی و نعمت معنوی، پیامبر)، تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۲۶ بنای کفر و ناسپاسی گذاشتند و به جای فرمانبری از فرستاده خدا به تکذیب او برخاستند و راه ظلم و عصیان را پیش گرفتند. به خاطر فسادها، کج‌روی‌ها و کفران نعمتها، خداوند هم نعمتش را به نقمت و عذاب مبدّل نمود. زان پس همه خوشیهاشان از بین رفت، دیگر رزق و روزی‌های فراوان و آسان به آنها نرسید، امنیّت و اطمینان از بین رفت. مردم دچار گرسنگی و تنگدستی شدند، بیم و ترس آنان را فرا گرفت. شهر چهره‌ای ماتم زده، قحطی زده و وحشت‌زده به خود گرفت. زیباییهایش افسرده گشت و مرد، دیگر زیستن در آن، به پشیزی ارزش نداشت و زندگی در چنین شهر نفرین شده‌ای، بسی سخت و دردآور می‌نمود ... و سرانجام آن مردم ناسپاس و قدرنشناس دچار عذاب الهی شدند و به کیفر نافرمانی و گناه خویش رسیدند. *** این تمثیل کسانی است که نعمتهای خدا را در اختیار دارند، بهره می‌برند، امّا کفران نعمت می‌کنند. به جای سپاس در برابر منعم (خدا) به دنیا و زخارف و زینتهای ناپایدار و زودگذر آن دل بسته و دنیا را بر آخرت ترجیح داده و روی به معبودان ناتوان و ساختگی و دیگر مخلوقات زبون خداوند می‌آورند و آنها را به خداوندگاری برمی‌گزینند و به آیین الهی و رسولان او ایمان نمی‌آورند بلکه به تکذیب، آزار، شکنجه و قتل آنان می‌پردازند و به راه فساد و تبهکاری می‌روند. هنگام بهره‌وری از نعمتها به جای شکر و سپاسگزاری از منعم، کفران و معصیت می‌کنند و با اعمال ناشایست، زمینه نزول عذاب الهی را بر خود فراهم می‌کنند که نه خدا بر آنها ظلم کرده، بلکه خویشتن به خود چنین کنند. وَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيها رِزْقُها رَغَداً مِنْ كُلِّ مَكانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللَّهِ فَأَذاقَهَا اللَّهُ لِباسَ الْجُوعِ وَ الْخَوْفِ بِما كانُوا يَصْنَعُونَ- وَ لَقَدْ جاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْهُمْ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمُ الْعَذابُ وَ هُمْ ظالِمُونَ. (نحل/ ۱۱۳- ۱۱۲ ")خدا مثلی آورد، قریه‌ای را که در آن امنیّت کامل حکمفرما بود و از هر جانب روزی فراوان به آنها می‌رسید تا آن که اهلش نعمتهای خدا را کفران کردند و خدا هم به سزای اعمالشان طعم گرسنگی و بیمناکی را به آنها چشانید- و رسولی از خودشان بر آنها آمد، او را تکذیب کردند و چون ظلم کردند عذاب بر آنها فرا رسید ".تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۲۷

شأن نزول

محمّد بن یعقوب کلینی از علی بن ابراهیم و او بعد از سه واسطه از امام صادق (ع) نقل نماید که این آیه درباره قومی نازل شده که

در کنار نهری بنام "ثرثار "زندگانی می‌کردند و یا این که در شهری به نام ثرثار زندگی می‌نمودند و در کمال نعمت و خوشگذرانی و فراخی بودند تا جایی که از اثر کفران نعمت با نانی که از گندم درست می‌کردند استنجاء نموده و خود را با آن تمیز و تطهیر می‌نمودند و می‌گفتند خمیر نرم‌تر است. و از نانهایی که استنجاء می‌نمودند تپّه‌ای عظیم ایجاد شده بود تا این که مردی صالح و نیکوکار بر آنها گذشت و دید زنی مشغول استنجاء بچّه خود با نان گندم بوده است، این مرد گفت چه شده است شما را؟ چرا از خداوند نمی‌ترسید و کفران نعمت خداوند را می‌نمایید؟ آن زن گفت چگونه ما را از گرسنگی می‌ترسانی در حالتی که نهر ثرثار همیشه در جریان است و ما از آن بهره می‌گیریم. چیزی نگذشت که آب نهر خشکیده شد و باران قطع گردید و نباتات زمین سوخت و وضع اهالی به بدبختی و گرسنگی و بیچارگی کشانیده شد و این آیه نازل گردید «۱». حضرت علی (ع) درباره تأثیر شکر نعمت در افزایش آن و کفر نعمت در نابودی آن می‌فرماید: انّ للّه تعالی فی کلّ نعمهٔ حقّا فمن ادّاه زاده منها و من قصّر فیه خاطر بزوال نعمته «۲ "». همانا خدای تعالی را در هر نعمتی حقّ سپاسی است پس هر که آن را بجا آورد خدا از آن نعمت او را فراوان دهد. و هر که از بجا آوردن آن حق کوتاهی کند، خدا آن نعمت را در خطر نابودی و دور شدن اندازد ".پیامبر (ص): مثل الّذی یسمع الحکمهٔ و لا یحمل الّا شرّها کمثل رجل اتی راعیا فقال اجرنی شاهٔ من غنمک فقال انطلق فخذ باذن شاهٔ منها فذهب یأخذ باذن کلب الغنم «۳ "». حکایت آن کس که حکمت را بشنود امّا جز بدترین آن را فرا نگیرد چون مردی است که پیش چوپانی آمد و گفت بزی از گلّه خود به من اجاره بده گفت برو و گوش بزی را بگیر. و او برود و گوش سگ گلّه را بگیرد".

(_____ ۱)- شأن نزول آیات، ص ص ۴۹۲- ۴۹۱. (صاحب المیزان در جلد ۲۴ نیز همین جریان را به نقل از تفسیر قمی در بحث روایتی خود آورده است.) (۲)- نهج البلاغه فیض، حکمت ۲۳۶، ص ۱۱۹۴. (۳)- نهج الفصاحه، ص ۶۸۳. نیز جامع الصغیر، ج ۲ ص ۱۵۲ با کمی اختلاف. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۲۸

۸- تمثیل کافر و مؤمن

اشاره

امام علی (ع "): مثل المؤمن کالاترجهٔ طیّب طعمها و ریحها "مثل مؤمن چون ترنج است که طعم و بویش هر دو پاکیزه و خوب است. (غرر الحکم، ص ۷۶۹)

۱- اسیر الهه‌ها و عبد "اللّه"

خدمتگزار است امّا نه بنده و مملوک یک آقا و ارباب، بلکه طوق رقیّت و بندگی چندین ارباب را به گردن دارد! اربابانی که در رأی و نظر یکسان و واحد نیستند. هر کدام سلیقه‌ای خاص خود دارد و رأی و خواسته‌اش کاملا مخالف و متضادّ با حوائج دیگری است. اوامرشان به مملوک در یک راستا نیست و با هم سازگاری ندارند. اربابی، خدمتگزار در بند را به کاری امر می‌کند، دیگری همان کار را نهی کرده و فرمانی به خلاف آن می‌دهد. همان حال که آقایی او را در پی خواسته‌ای می‌فرستد، آن دیگری حاجتی دیگر از او دارد. هر کدام نیز میل وافر دارد که رأی او به کار بسته شود. بیچاره خدمتگزار تنها، که در میان فرامین متضادّ اربابان سرگردان و گرفتار است. نه توانایی دارد که همه را از خود راضی نگه دارد، نه می‌تواند کارها را به نحو شایسته انجام دهد، و نه خود آرامش خاطر و راحتی خیال دارد. همواره در اضطراب و تشویش است و سرگشته و متحیّر!! در مقابل این مملوک متحیّر، بنده دیگری است که یک ارباب بیشتر ندارد. تنها از او فرمان می‌گیرد. حرفش را به خوبی می‌شنود و نظرش را به کار می‌بندد. این

شخص، هم در انجام کارها تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۲۹ موفّق‌تر است و رضایت خاطر ارباب خویش را فراهم می‌کند و هم سرگردان و مشوّش نیست. *** بنده اسیر در چنگ اربابان متعدّد، مثل کسی است که از خدا بریده و مشرک گشته، ارباب و الهه متعدّد و متفرّق می‌پرستد. او در بند این ارباب نامتجانس و شرکاء متشاکس اسیر است چون بر سبیل هدایت قرار نگرفته و خدای واحد را نپذیرفته، نه راه به جایی می‌برد و نه آرامش خاطر و اطمینان درونی دارد که ":أَلا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ. ("رعد/ ۲۸) چون خار و خسی در ره باد، هر لحظه‌ای به سویی است یا چون برگی و پر مرغی بر آب که امواج، هر دم آن را به جهتی می‌راند. فرد مشرک در میان دستورات متضادّ اربابان سرگردان و حیران و در بند هواها اسیر است. هر از گاهی یکی از مظاهر طبیعت یا زینتهای دنیوی را معبود خویش قرار می‌دهد و سر اطاعت به آستانش می‌ساید. آن فردی که تنها یک مولا دارد، موحدی است که تنها به خدا ایمان دارد. خالص در اختیار یک ربّ است. ولی او تنها اللّه واحد است. موحد سر به فرمان یک مولا دارد و فقط امر او را می‌پذیرد. نیایش و عبادتش هم خالصا لوجه اللّه است. از این جهت در انجام امور موفّق‌تر و در کارش منازعه و مخاصمه‌ای به وجود نمی‌آید. تشویش و نگرانی و اضطراب درونی هم ندارد. بدین سان گر نیک نظر بیفکنیم، کفر و ایمان، مؤمن و کافر، خدای واحد و الهه‌های گوناگون با هم مساوی نیستند. همان سخنی که یوسف پیامبر به دو همزندانی خود فرمود ":یا صاحِبَيِ السِّجْنِ أَ أَرْبابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ اللَّهُ الْواحِدُ الْقَهَّارُ ("یوسف/ ۳۹)- ای دو رفیق زندانی من، آیا خدایان متفرّق و بی‌حقیقت بهتر (و در نظام خلقت مؤثّرترند) یا خدای یکتای قاهر. ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلًا فِيهِ شُرَكاءُ مُتَشاكِسُونَ وَ رَجُلًا سَلَماً لِرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيانِ مَثَلًا، الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لا يَعْلَمُونَ. (زمر/ ۲۹ ")خدا مثلی زده است (برای کفر و ایمان)، آیا شخصی که اربابانی متعدّد دارد همه مخالف یکدیگر، با آن شخصی که تسلیم امر یک نفر است، حال این دو شخص یکسان است؟ سپاس مخصوص خداست، لیکن اکثر مردم نمی‌دانند "!تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۳۰

۲- نابینای کر و بینای شنوا

اشاره

مردمی هستند ستمکار و ظالم. گمراهانی تکذیب کننده که راه خدا را به روی بندگانش می‌بندند. سعی فراوان همی کنند که راه حق را کج و خلق را به باطل کشند. خویشتن را به زحمت انداخته و به زیان می‌افکنند، به هر نقشه‌ای متشبّث و هر دروغی را مرتکب می‌شوند تا دنیا را در چنگ خود داشته باشند. اینان برای توجیه و فریب خود به انکار قیامت هم می‌پردازند و این گونه سخن بر زبان رانند که ": چیزی نیست مگر همین زندگی دنیا که در آن می‌میریم و زنده می‌شویم و ما را هلاک و نابود نمی‌سازد مگر طبیعت و دهر «"!!۱» امّا اقداماتشان همه محو و بی‌اثر می‌شود و سخنانشان پوچ و باطل، چون که این نوع "سخن را نه از روی دلیل و علم بلکه از روی وهم و خیال می‌گویند «".۲» این مردم از قهر و عذاب الهی راه گریزی ندارند. حتّی اعضاء و قوایشان نیز به آنان مددی نرساند. نه گوششان در شنوایی و نه چشمشان در دیدن، آنها را کمکی ندهند. گویا شخص کور و کری هستند که توانایی دیدن و قدرت شنیدن از آنان سلب شده است! سبب درد این گونه مردم نیز جز این نیست که هوای خویش را معبود گرفتند و "خدا را فراموش کردند و خدا نیز آنها را به حال خودشان واگذاشت تا خود را از یاد بردند «".۳» خداوند از روی علم، آنها را گمراه ساخت، مهر بر گوش و دلشان بنهاد و بر چشمشان پرده ظلمت کشید «۴». اینان سزاوار این عقوبت هستند. زیرا که در دنیا اهل غفلت شدند و با قلبی که داشتند، معرفتی نیافتند. با چشمشان ندیدند و با گوشهایی که داشتند، سخن حق و حقیقت را نشنیدند. این گروه، همراه کثیری از جنّ و انس برای جهنّم واگذاشته شده‌اند ". وَ لَقَدْ ذَرَأْنا لِجَهَنَّمَ كَثِيراً مِنَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لا يَفْقَهُونَ بِها وَ لَهُمْ أَعْيُنٌ لا يُبْصِرُونَ بِها وَ لَهُمْ آذانٌ لا يَسْمَعُونَ بِها أُولئِكَ كَالْأَنْعامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولئِكَ هُمُ الْغافِلُونَ «".۵» (اعراف/

۱۷۹ (_____ ۱)- وَ قالُوا ما هِیَ إِلَّا حَیاتُنَا الدُّنْیا نَمُوتُ وَ نَحْیا وَ ما یُهْلِکُنا إِلَّا الدَّهْرُ. (جاثیه/ ۲۴) (۲)- وَ ما لَهُمْ بِذلِکَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا یَظُنُّونَ. (جاثیه/ ۲۴) (۳)- وَ لا تَکُونُوا کَالَّذِینَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْساهُمْ أَنْفُسَهُمْ ... (حشر/ ۱۹) (۴)- أَ فَرَأَیْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلهَهُ هَواهُ وَ أَضَلَّهُ اللَّهُ عَلی عِلْمٍ وَ خَتَمَ عَلی سَمْعِهِ وَ قَلْبِهِ وَ جَعَلَ عَلی بَصَرِهِ غِشاوَةً ... (جاثیه/ ۲۳) (۵ ")-و محقّقا بسیاری از جنّ و انس را برای جهنّم واگذاردیم چه آن که آنها را دلهایی است بی‌ادراک و معرفت تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۳۱ برخلاف این گروه، دسته‌ای دیگر از انسانها به خدا ایمان داشته و به اعمال صالح می‌پردازند. به درگاه خدای خود خاضع و خاشع و به انعام الهی متنّعم هستند. و خداوند قادر نیز یاور و مددرسان آنهاست. اینان چون آدم بینا و شنوایی هستند که اندامشان به آنها مدد می‌رسانند و از پذیرش حق سرباز نمی‌زنند. *** این مثل دو گروه کافر و مؤمن است که اهل کفر چون شخص کر و کوری است که راه به جایی نمی‌برد و از عقوبت خدا هم مفرّی ندارند. گروه مؤمن (اهل ایمان) چون شخص بینا و شنواست که با نصرت خدا راه به هدایت می‌برد. چون این دو گروه (نابینا و کر- بینا و شنوا) مثل هم نیستند، پس مساوی هم نیستند. بنابراین مؤمن و کافر نیز مثل هم نبوده و با یکدیگر برابر و یکسان نیستند. وَ مَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَری ...- مَثَلُ الْفَرِیقَیْنِ کَالْأَعْمی وَ الْأَصَمِّ وَ الْبَصِیرِ وَ السَّمِیعِ هَلْ یَسْتَوِیانِ مَثَلًا أَ فَلا تَذَکَّرُونَ. (هود/ ۲۴- ۱۸ ... ")حال این دو گروه کفر و ایمان در مثل به شخص کور و کر و شخص شنوا و بینا مانند است. آیا حال این هر دو شخص یکسانست؟ هرگز! پس چرا متذکّر نمی‌شوید" ..!!

تفسیر

امام فخر رازی در وجه تشبیه این مثل (هود/ ۲۴) می‌گوید: همان گونه که خداوند آدمی را از تن و روان آفریده است، و همچنان که تن را چشم و گوش بخشیده، جان و روان را نیز سمع و بصری می‌باید، اگر جسد به ظاهر کور و کر باشد آدمی در جهان حیران ماند همچنان اگر چشم و گوش باطن او بسته باشد در حضیض ظلمات جهل سرگردان بماند. نه نوری بیند که به آن راه هدایت جوید نه آوازی شنود که از آن کلمه حق استماع کند. همچنین جاهل گمراه که چشم دل او و گوش باطن او از شنیدن کلمه حق کور و کر است، او نیز در تاریکی و ضلالت و گمراهی جاویدان سرگردان افتد «۱».

- _____ و دیده‌هایی بی‌نور بصیرت و گوشهایی ناشنوای حقیقت، آنها مانند چهارپایانند بلکه بسی گمراه‌ترند و آنها همان مردمی هستند که غافل شدند (".۱)- تفسیر الکبیر، به نقل از امثال قرآن حکمت، ص ۱۹۳. امثال القرآن اسماعیلی، ص ۲۸۴. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۳۲ خواجه عبد اللّه انصاری در تفسیر خود آورده است ":نابینای به حقیقت اوست که نه دیده عبرت دارد تا از روی استدلال به آیات آفاق نظر کند نه دل فکرت دارد تا در آیات انفس تأمل کند، نه بصیرت حقیقت دارد تا به نور فراست مکاشفات اسرار غیبی بیند. و بینای به حقیقت اوست که به علم الیقین شواهد افعال نگرد که "أَ وَ لَمْ یَنْظُرُوا فِی مَلَکُوتِ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ ("اعراف/ ۱۸۵) باز به عین الیقین، حقایق صفات بیند که "أَ فَلا یَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ ("نساء/ ۸۲، محمّد/ ۲۴) و باز به حقّ الیقین جلال ذات بیند که "أَ لَمْ تَرَ إِلی رَبِّکَ کَیْفَ مَدَّ الظِّلَّ ... (فرقان/ ۴۵ «")۱» مولانا جلال الدین رومی در مثلی به این آیه اشاره کرده است: گفت استر به شتر ای خوش رفیق در فراز و شیب و در راه عمیق تو نیایی در سر و خوش می‌روی من همی آیم به سر در، چون غوی؟ من همی افتم برو در هر دمی خواه در خشکی و خواه اندر نمی این سبب را بازگو با من ز چیست تا بدانم من که چون بایست زیست؟ گفت از چشم تو چشم من یقین بی‌گمان روشنتر است و دوربین بعد از آن هم از بلندی ناظرم زین سبب در رو نیفتم حاضرم خوش برآیم بر سر کوه بلند آخر عقبه ببینم هوشمند هر قدم من از سر بینش نهم از عثار و اوفتادن وارهم تو نبینی پیش خود یک دو سه گام دانه بینی و نبینی رنج دام یستوی الاعمی لدیکم و البصیر فی المقام و النّزول و المسیر «۲». در قرآن مجید در چهارده آیه اشاره به کری و

کوری و گنگی جاهلان شده است. و در چندین آیه تشبیه جهّال و کافران به حیوانات و چهارپایان شده از جمله ... ":أُولئِکَ کَالْأَنْعامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولئِکَ هُمُ الْغافِلُونَ ("اعراف/ ۱۷۹) تشبیه و تمثیل اهل معرفت و مردمان دانا به شخص بینا و شنوا و گویا، و عکس آن یکی از تشبیهات قرآنی است که در آیات مختلف به صور گوناگون همین معنی را به صورت تمثیل یا استعاره ایراد فرموده است. از جمله: ۱- قُلْ هَلْ یَسْتَوِی الْأَعْمی وَ الْبَصِیرُ أَ فَلا تَتَفَکَّرُونَ (انعام/ ۵۰ ")بگو آیا کور و بینا (یعنی عالم به معرفة اللّه و جاهل به آن) برابرند آیا فکر و اندیشه نمی‌کنند (_____۱)- تفسیر کشف الاسرار، ج ۵، ص ۴۷۸. (۲)- مثنوی معنوی، ج ۳، ص ۲۳. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۳۳ - که عالم و جاهل یکسان نیست ".۲- قُلْ هَلْ یَسْتَوِی الْأَعْمی وَ الْبَصِیرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِی الظُّلُماتُ وَ النُّورُ. (رعد/ ۱۶ ")بگو آیا چشم نابینای جاهل و دیده بینای عالم یکسان است یا ظلمات شرک و بت پرستی با نور معرفت و خدا پرستی مساوی است "؟۳- ما یَسْتَوِی الْأَعْمی وَ الْبَصِیرُ وَ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ وَ لَا الْمُسِیءُ ... (غافر/ ۵۸ ")هرگز (جاهل) نابینا و شخص (عالم) بینا یکسان نیست و هم آنان که به خدا ایمان آورده و نیکوکار شدند (نزد خدا) با (کافران) بدکردار مساوی در درجات آخرت نیستند. لیکن بسیار کم مردم این حقیقت را متذکّر می‌شوند ".تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۳۴

۳- مرده زنده نما

اشاره

شب است و ظلمت. تاریکی، نقاب تیره خود را همه جا گسترانیده و راه بر رهگذر خسته دل فرو بسته است. ظلمتی جانکاه و طاقت فرسا!!، در پیش دیدگان تاریک رهگذر، راه چون کلافی سردرگم می‌ماند و او درمانده است که پای در کدامین راه بگذارد که سرانجامی خوش داشته باشد. مأیوسانه و پریشان در فکر چاره‌ای است تا از این شب دهشتناک و مخوف، شب پر افسون و هراس، به سلامت برهد و جان خسته‌اش را در چشمه نور و روشنایی، به آب "سکینه "و آرامش «۱» صفا دهد. در این "شب تاریک و بیم موج و گردابی چنین هایل «۲ "»!!پیر روشن ضمیر و دانایی، چراغی روشن و نورانی در کف این رهگذر خسته از آزار شب می‌نهد، راه مستقیم را از بیراهه‌ها بدو می‌نمایاند، برنامه کامل این سفر دور و دراز و پر فراز و نشیب را در اختیارش می‌گذارد و با راهنمایی و ارشاد کافی او را روانه می‌سازد. اینک او هست و چراغی فروزان، راهی نمایان، برنامه‌ای معیّن و کوله‌باری از راهنمایی و ارشادهای پیر هدایتگر. اگر دیوانگی کند و به جای رفتن به دیار نور در همان وحشت شب، خیمه زندگی و ماندن برپا سازد خود زیان کرده است. امّا او که سینه‌اش برای دریافت نور حقّ و معرفت گشاده گشته از نور چراغ برای روشن کردن و هموار نمودن مسیر راهش استفاده می‌کند، دستورات هادی و راهنما را به کار می‌بندد در نتیجه از آن ظلمت و تاریکی نجات پیدا کرده، در راه روشن و نیکو قرار می‌گیرد و به هدایت و سعادت می‌رسد. لیکن بشنوید عاقبت حال عابر دیگری را که او هم اسیر چنین شب وحشت‌زا و تاریکی حیرت‌آور بود ولی چراغ روشنی را که پیر هدایتگر به دستش داد، بر زمین زد و شکست، برنامه راه را پاره پاره کرد و پنبه در گوش فرو کرد که نصایح و مواعظ او نشنود. این عابر جاهل از روی گستاخی در همان تیرگی شب، خیمه برافراشت و به منبع نور، پشت (_____ ۱)- هُوَ الَّذِی أَنْزَلَ السَّکِینَةَ فِی قُلُوبِ الْمُؤْمِنِینَ لِیَزْدادُوا إِیماناً مَعَ إِیمانِهِمْ. (فتح/ ۴) (۲)- برگرفته از شعر خواجه حافظ شیرازی که مصرع دیگر آن چنین است ":کجا دانند حال ما سبکباران ساحلها ("دیوان حافظ، مقدّمه شاهرودی، چاپ دوم، بی‌جا: نشر طلوع، ۱۳۶۸، ص ۱) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۳۵ کرد! هر روز که از زندگی نکبت بارش می‌گذشت بر تیرگی و ظلمتی که در آن فرو

رفته بود افزوده می‌گشت. چون کرمی که در انبوه تارهایی که خود به دور خویش تنیده، گرفتار آمده باشد، راهی برای خروج از آن سیاهی و ظلمتها نمی‌یافت. از روی جهل، همچنان در آن تیرگی ماند و راهی به سوی نور نجست، در آخر هم تباه و هلاک گشت!*** این مثل مؤمن و کافر است. مؤمنی که به نور الهی روشن شده و از تاریکی‌ها و ظلمات کفر و سرگردانی رسته و با پذیرش ولایت اللّه به ساحل هدایت و نجات می‌رسد (اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُماتِ إِلَى النُّورِ ...- بقره/ ۲۵۷). مؤمنی که با استجابت دعوت خدا و رسولش و عمل به تعالیم و فرامین او و پیروی از گفته‌های منذر و "هاد «"۱»، از حیات پست و حیوانی که چون ظلمت است، وارد حیات طیّب و زندگی انسانی و معنوی که حیات تازه و کمال یافته‌تری است می‌گردد، زندگی انسانی را در پی رسیدن به کمال واقعی و سعادت حقیقی شروع می‌کند ".يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَ لِلرَّسُولِ إِذا دَعاكُمْ لِما يُحْيِيكُمْ" «۲» (انفال/ ۲۴ ")-مَنْ عَمِلَ صالِحاً مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثى وَ هُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَياةً طَيِّبَةً «"۳» (نحل/ ۹۷) مؤمنی که با سر انگشتان روشن ایمان، پرده‌های ظلمت را بر سر راه خویش می‌درد، با چشمانی تیزبین و حقیقت‌یاب، راه مستقیم را از بیراهه‌های گمراهی و ضلالت می‌یابد و با گامی استوار و محکم در آن به سوی سرچشمه نور و رستگاری طی طریق نموده و منزلها را یکی یکی پشت سر می‌نهد که: وَ الَّذِينَ جاهَدُوا فِينا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنا (عنکبوت/ ۶۹ ")-و آنان که در راه ما کوشش کردند محقّقا آنها را به راه خویش هدایت می‌کنیم ".و راه خدا همان راه نجات و سعادت حقیقی است زیرا خداوند به راههای خیر آگاه است و "سالک بی‌خبر نبود ز راه و رسم منزلها «۴ (_____ "».۱)- إِنَّما أَنْتَ مُنْذِرٌ وَ لِكُلِّ قَوْمٍ هادٍ. (رعد/ ۷) (۲ ")-ای اهل ایمان چون خدا و رسول، شما را به ایمان دعوت کنند اجابت کنید تا به حیات ابد رسید". (۳ ")-هر کس از مرد و زن، کار نیکی به شرط ایمان به خدا به جای آورد ما او را در زندگانی خوش و با سعادت زنده می‌گردانیم (".۴)- برگرفته از شعر حافظ که مصرع اوّل آن چنین است ":به می سجّاده رنگین کن گرت پیر مغان گوید ("دیوان حافظ، ص ۱) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۳۶ این حکایت، همچنین مثل کافری است که در ظلمات کفر و جهل گرفتار است و از هدایت به دور است. دین خدا را قبول نکرده و به او ایمان نمی‌آورد. در ظلمات کفر و جهل درجا می‌زند و همان حیات پست مادی حیوانی را برمی‌گزیند و خداوند نیز نوری برایش قرار نمی‌دهد. بنابراین همیشه در همان حیاتی که خود نوعی مرگ است و در همان تاریکی و تیرگی کفر و بی‌ایمانی سرگردان و گرفتار است و راه خروج و گریزی هم از این تیره‌روزی و بدبختی ندارد. کافری که با عدم پذیرش بندگی اللّه، سر در ولایت طاغوت و دست در دست شیطان می‌نهد و روز به روز از سرچشمه نور دورتر و در وادی حیرت‌آور ظلمات بیشتر فرو می‌رود، تا جایی که دستش از ریسمان محکم و ناگسستنی الهی (عروة الوثقی) کوتاه می‌گردد و در چاه "ویل "کفر و جهالت سرنگون و هلاک می‌شود ". وَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِياؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُماتِ أُولئِكَ أَصْحابُ النَّارِ هُمْ فِيها خالِدُونَ (".بقره/ ۲۵۷) حیات چنین فرد کافری حیات پست حیوانی است و از لذّات حیات طیّبه انسانی محروم است. با توجه به زندگی این دو فرد (مؤمن و کافر) و سرانجامشان که یکی بهشت است و سعادت، دیگری دوزخ است و ضلالت همراه با عذاب‌های دردناک و شدید، برای هر صاحب خردی چون روز روشن، آشکار است که این دو با هم یکسان نیستند و ارزششان برابر نخواهد بود. أَ وَ مَنْ كانَ مَيْتاً فَأَحْيَيْناهُ وَ جَعَلْنا لَهُ نُوراً يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُماتِ لَيْسَ بِخارِجٍ مِنْها كَذلِكَ زُيِّنَ لِلْكافِرِينَ ما كانُوا يَعْمَلُونَ. (انعام/ ۱۲۲ ")آن کس که مرده بود و زنده‌اش کرده، برای او نوری قرار داده‌ایم که به کمک آن میان مردم راه می‌رود با کسی که صفت وی در ظلمات (بودن) است و از آن بیرون شدنی نیست چگونه مثل هم توانند بود؟ بدین سان برای کسانی که کافر شده‌اند، اعمالی که می‌کرده‌اند آرایش یافته است".

شأن نزول

درباره کسی که آیه برای او نازل شده اختلاف است، ابن عباس و حسن بصری و غیر آن دو از مفسّرین گویند درباره تمام مؤمنین

و کفّار نازل شده. عکرمه گوید درباره عمّار و یاسر و ابو جهل نازل گردیده چنان که امام محمّد باقر (ع) نیز فرموده‌اند، ضحّاک گوید درباره عمر بن الخطّاب آمده است. زجاج گوید درباره پیامبر و ابو جهل نازل شده ولی قول اوّل عمومیّت دارد زیرا جمیع آنچه که گفته شده است در آن داخل می‌باشد. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۳۷ صاحب مجمع البیان بنا به نقل از ابن عباس چنین افزوده و گوید درباره حمزة بن عبد المطّلب و ابو جهل بن هشام نازل شد. بدین توضیح که ابو جهل رسول خدا را آزار رسانیده بود، خبر به حمزه دادند در صورتی که هنوز مسلمان نشده بود، با حالت غضب کمانی را که در دست داشت سخت بر سر ابو جهل کوبید و سپس به رسول خدا ایمان آورد «۱».

تفسیر

در آیه شریفه استعاراتی به کار رفته، ضلالت را به مرگ، و ایمان و هدایت یافتن را به زندگی، و هدایت به سوی ایمان را به احیاء و راه پیدا کردن به اعمال صالحه را به نور، و جهل را به ظلمت تشبیه کرده و همه این تشبیهات برای نزدیک ساختن مطلب به ذهن عامه مردم است، چون این سنخ مردم فرقی بین مؤمن و کافر نمی‌بینند و هر دو را از نظر داشتن موهبت حیات برابر می‌دانند. برای چنین مردمی معرفی کردن مؤمن را به این که او زنده است به زندگی ایمانی و دارای نوری است که با آن نور راه می‌رود و همچنین معرفی کردن کافر را به این که او مرده به مرگ ضلالت است و در ظلمتی به سر می‌برد که مخرج و مفرّی از آن نیست محتاج است به تشبیهاتی که حقیقت معنای مورد نظر را به افق فهم آنان نزدیک کند. آنچه از آیه به ذهن ساده و بسیط تبادر می‌کند این است که مثلی است که برای هر مؤمن و کافری زده شده زیرا انسان قبل از آن که هدایت الهی دستگیری‌اش کند میّتی را می‌ماند که از نعمت حیات محروم است و حسّ و حرکتی ندارد و پس از آن که موفّق به ایمان شد و ایمانش مورد رضایت پروردگارش هم قرار گرفت مانند کسی است که خداوند او را زنده کرده و نوری به او داده که با آن نور می‌تواند هر جا که بخواهد برود. و در پرتو آن نور، راه خود را از چاه و خیرش را از شر و نفعش را از ضرر تمیز دهد، منافع و خیرات را بگیرد و از ضرر و شر احتراز کند. به خلاف کافر که مثلش مثل کسی است که در ظلمت و تاریکی محض به سر می‌برد و راه نجات و مفرّی پیدا نمی‌کند کافر نیز زندگی و مرگش و همچنین در عوالم بعد از مرگش همه در ظلمت است. در زندگی خیر را از شر و نفع را از ضرر تشخیص نمی‌دهد «۲». صاحب المیزان، علاوه بر این مسأله، معنای دیگری را نیز از آیه استنتاج می‌کند که همان حیات انسانی است که افراد مؤمن، علاوه بر حیات نباتی و حیات حیوانی، دارا هستند و افراد کافر، فاقد آن هستند «۳».

(_____ ۱)- شأن نزول آیات، ص ۳۵۰.

(۲)- المیزان، ج ۱۴، ص ص ۲۰۱- ۲۰۰. (۳)- رک: تفسیر المیزان، ج ۱۴، ذیل آیه. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۳۸

۴- انسان وارونه

اشاره

دو همراه، دو رهنورد، از یک مکان حرکت خویش آغاز نمودند. هر دو به حال رفتن بودند و به دنبال یافتن. هر دو، راه خویش را بر پهن دشت بی‌کران دنیا برگزیدند و برای رسیدن به فرداهای دوردست و آینده‌ای ناپیدا و برای جستن اصل و ریشه خویش روان گشتند. (هر کسی کو دور ماند از اصل خویش باز جوید روزگار وصل خویش) «۱» اما یکی از این دو رهرو، وارونه راه می‌رفت!! نه چون انسان مستقیم القامه بر دو پا، بلکه چون خزندگان می‌خزید! صورت خود را بر زمین گذاشته و سر بر خاک می‌کشید. چشمهایش مسیر راه را نمی‌دید، بر پستی و بلندیها، پرتگاه و خرابیهای راه واقف نبود. مسیر و جهت صحیح راه بر او معلوم

نمی‌گشت، چرا که با دیدگان خود به جلو نمی‌نگریست. هر خیزی که برمی‌داشت از راه اصلی منحرف و از هدف و مقصد واقعی دورتر می‌گشت. درشتی راه، صورتش را خون‌آلود و ناهمواری آن پیکرش را کوفته و مجروح می‌کرد. هر لحظه در پس بوته‌ای، جانوری در انتظار خوردنش بود و هر دم، پرتگاهی مترصّد فرو انداختنش!. نه راه را می‌دید و نه می‌دانست به کجا می‌رود. راه رفتنش نیز به کندی و به سختی انجام می‌گرفت. به زحمت و با درد، خود را بر صورت جا به جا می‌کرد. هر چه بیشتر روی زمین می‌خزید احتمال نابودی و در دام بلاـ و حادثه افتادنش بیشتر بود. دو چندان تأسف به حال زار و پریشانش که می‌پنداشت طریق درست راه رفتن همین است که او می‌رفت. پای سالم را به کار نگیری بلکه با صورت، وارونه راه بروی، چقدر دشوار و بی‌سرانجام است.!! امّا رهرو دیگر بطور طبیعی در راه قدم برمی‌داشت. پاها بر زمین قرار داشت و چشمها در کاسه سر چون دیدبانی هوشیار از همان بلندی به حراست راه نشسته بودند تا رهرو، از روی غفلت در چاله‌ای نیفتد یا پا بر سر خاری ننهد که بر اندام او زخمی و محنتی وارد آید. بدین سبب این رهرو، کجی و کاستی راه و پستی و بلندیهای آن را با چشمانی باز می‌دید. هم راه رفتنش بهتر و آسانتر بود و هم راه را تیزتر و بی‌خطر می‌پیمود. هر قدم که برمی‌داشت با مناظر زیبا و دل‌انگیزتری مواجه می‌شد و هر لحظه به هدف و مقصود خود نزدیکتر می‌گشت. خوشا به حال این رهروی دانا که آن گونه راه می‌رود که خلقتش اقتضا دارد. (_____ ۱)- مثنوی معنوی، دفتر اوّل، ص ۵.

تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۳۹ این حکایت حال مؤمن و کافر است. مؤمن بر صراط مستقیم پایدار و استوار است. از عقل خود با نور و هدایت الهی استفاده می‌کند، بر هوای نفس خود غالب و در خط انبیاء با فرا گرفتن تعالیم و دستورات الهی به سوی کمال انسانی راه می‌پیماید و سرانجام به سعادت و هدایت واقعی می‌رسد. چون از اندام خود همان گونه که خدایش تعبیه کرده استفاده می‌کند. در پذیرش سخنان و حقایق، نفس را به جای عقل در مصدر قضاوت نمی‌نشاند. امّا کفّار نه به حق می‌گروند و نه بدان عمل می‌کنند. و به جای تبعیّت از فرمان حق و عقل، از نفس امّاره فرمان می‌گیرند که "إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ. «"۱» در نتیجه با دور شدن از صراط حق، هر چه بیشتر در گمراهی و ضلالت غوطه‌ور می‌شوند. این گروه در جهت عکس تکامل انسانی (که به اعلی علّیین است) راه می‌پیمایند که یک حرکت غیر طبیعی و خلاف فطرت انسانی است. نتیجه آن هم سقوط و هلاکت و در افتادن به اسفل لسّافلین است. اینان عقل رهنما و ممیّز را به زیر کشیده، و بر آن پا می‌نهند و نفس سرکش را بالاـ برده و می‌پرورند. جای این دو را با هم عوض می‌کنند. به جای فرمان گرفتن از عقل، دستور از نفس می‌گیرند که انگار وارونه شده‌اند. عقل و چشم بینای خود را روی زمین گذاشته با نفس کور و گمراه کننده، راه می‌پیمایند. روشن است که غیر طبیعی حرکت کردن و در خلاف جریان حق و تعالم انبیاء ره پیمودن نتیجه‌اش گمراهی، ضلالت و هلاکت و راه به جایی نبردن است ". فَذلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ فَما ذا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلالُ فَأَنَّى تُصْرَفُونَ «"۲». (یونس/ ۳۲) و سزاوار است از انسانی که سالم راه می‌رود، خود هدایت یافته و دیگران را نیز به حق هدایت می‌کند، تبعیت شود تا از یک انسان وارونه و خود گم کرده. در سوره یونس آیه ۳۵، بدین موضوع اشاره شده است: قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكائِكُمْ مَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ قُلِ اللَّهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ أَ فَمَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ أَمَّنْ لا يَهِدِّي إِلَّا أَنْ يُهْدى فَما لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ. از چه کسی سزاوار است پیروی شود آیا آن که مردم را به حق هدایت می‌کند یا آن که خود احتیاج به هدایت دارد (_____؟ ۱)-

نفس امّاره، انسان را به کارهای زشت و ناروا وا می‌دارد. (یوسف/ ۵۳) (۲)- چنین خدای قادر یکتا پروردگار شماست و بعد از بیان این راه حق، چه باشد غیر گمراهی؟ پس کجا می‌روید؟ تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۴۰ أَ فَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلى وَجْهِهِ أَهْدى أَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلى صِراطٍ مُسْتَقِيمٍ. (ملک/ ۲۲ "آیا کسی که به صورت روی زمین می‌خزد هدایت یافته‌تر است و یا آن کس که مستقیم و در صراط مستقیم گام برمی‌دارد"؟

شأن نزول

این آیه درباره ابو جهل و عمار و یاسر نازل گردیده است «۱». در کافی به سند خود از سعد از ابی جعفر (ع) روایت کرده که فرمود: قلب چهار قسم است، قلبی است که در آن هم نفاق است و هم ایمان، و قلبی است به کلی منکوس و زیر و رو شده، و قلبی است مطبوع و مهر شده، و قلبی است "ازهر. "پرسیدم قلب "ازهر "کدام است؟ فرمود قلبی است که در آن نوری چون چراغ هست. اما قلب مطبوع قلب منافق است، و قلب "ازهر "قلب مؤمن است. و اما قلب منکوس، مشرک است. آنگاه این آیه را در معنای قلب منکوس تلاوت کرد ": أَ فَمَنْ یَمْشِی مُکِبًّا عَلی وَجْهِهِ أَهْدی «" ...۲»

تفسیر

این آیه استفهامی است انکاری از یکسان بودن دو حالت سرپا راه رفتن و با صورت روی زمین خزیدن ... منظور آیه این است که کفّار در لجاجت و سرکشی عجیبی که دارند و در نفرتشان از حق مثل کسی می‌مانند که راهی را که می‌خواهد طی کند با خزیدن روی زمین آن هم به صورت طی می کند ... و این کفار، راه زندگی خود را مثل آن شخص خزنده طی می کنند ... یعنی با این که حق را تشخیص می‌دهند دستی دستی چشم خود را از شناختن آنچه که باید بشناسند می‌بندند و خود را به ندیدن می‌زنند و با این که می توانند طبق وظیفه‌ای که باید عمل کنند از عمل کردن به وظیفه چشم می‌پوشند، در برابر حق خاضع نمی‌شوند و در نتیجه بصیرتی به امور ندارند. به خلاف مؤمنین که راه زندگی را تشخیص می‌دهند و بر صراط مستقیم پایدار و استوارند و در نتیجه از هلاکت ایمنند «۳ (_____»). ۱)- شأن نزول آیات، ص ۸۲۵. (۲)- نقل از المیزان، ج ۳۹، ص ۳۷ بحث روایتی. (۳)- المیزان، ج ۳۹، ص ص ۳۷ و ۳۶. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۴۱ پیامبر (ص) درباره کافر و مؤمن مثلهای متعدّدی دارد از جمله: ۱- مثل المؤمن مثل السّنبلة، تستقیم مرّة و تخرّمرّة، و مثل الکافر مثل الارزة، لا تزال مستقیمة حتّی تخرّ و لا تشعّر.- مثل مؤمن چون خوشه است، نوبتی بایستد و نوبتی فرو افتد. و حکایت کافر چون درخت صنوبر است که پیوسته راست و پربرگ باشد تا آنگاه که از ریشه برآید و فرو افتد. ۲- مثل المؤمن کمثل خامة الزّرع من حیث أتتها الرّیح کفتها، فاذا سکنت اعتدلت و کذلک المؤمن یکفاء بالبلاء، و مثل الفاجر کالارزة صمّاء معتدلة حتّی یقصمها اللّه تعالی اذا شاء. حکایت مؤمن چون ساق کشت است. از هر سو که باد وزد آن را منحنی کند و چون باد ساکت شود، راست شود. مؤمن نیز چنین است که به بلاها منحنی شود. و حکایت بدکار چون درخت صنوبر است استوار و بر جا، تا وقتی که خدای تعالی اگر خواهد او را درهم شکند. ۳- مثل المؤمن کمثل العطّار، ان جالسته نفعک، و ان ماشیته نفعک، و ان شارکته نفعک. حکایت مؤمن چون عطار است. اگر با او نشینی سودت دهد. اگر با او روی سودت دهد و اگر با او شرکت کنی سودت دهد. ۴- مثل المؤمن مثل النّخلة ما اخذت منها من شیء نفعک. حکایت مؤمن چون نخل است هر چه از آن گیری تو را سود دهد. ۵- مثل المؤمن مثل النّحلة، لا تأکل الّا طیّبا و لا تضع الّا طیّبا. مثل مؤمن چون زنبور عسل است جز پاکیزه نخورد و جز پاکیزه ندهد. ۶- مثل المؤمن مثل السّنبلة، تمیل احیانا و تقوم احیانا. مثل مؤمن چون سنبله (خوشه) است، گاهی کج می‌شود و گاهی راست. ۷- مثل المؤمن و الایمان کمثل الفرس، یجول فی اخیته ثمّ یرجع فی اخیته. حکایت مؤمن و ایمان چون اسب است که اطراف اخیه خویش جولان کند آنگاه به اخیه خویش بازگردد. ۸- مثل المؤمن مثل النّحلة ان اکلت اکلت طیّبا، و ان وضعت وضعت طیّبا، و ان وقعت علی عود نخر لم تکسره، و مثل المؤمن مثل سبیکة الذّهب ان نفخت علیها احمرت، و ان وزنت لم تنقص. مثل مؤمن همچون زنبور عسل است که اگر می‌خورد، پاکیزه می‌خورد و اگر چیزی می‌دهد پاکیزه می‌دهد، و اگر بر شاخه خشکیده‌ای نشیند او را نمی‌شکند و مثل مؤمن چون شمش طلاست اگر بر آن بدمی سرخ شود و اگر آن را وزن کنی کاسته

نمی‌شود. ۹- مثل المؤمن مثل الخامه، تحمر مرّة و تصفر اخری و الکافر کالارزة.- مثل مؤمن همچون تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۴۲ ساقه است، گاهی سرخ و باری دیگر زرد می‌شود و کافر همچون صنوبر است. ۱۰- مثل المؤمن القویّ کمثل النّخلة و مثل المؤمن الضّعیف کخامة الزّرع. مثل مؤمن نیرومند چون نخل است و مثل مؤمن ناتوان چون ساقه کشت است «۱». ۱۱- المؤمن کمثل شجرة لا یتحاتّ ورقها فی شتاء و لا صیف، قالوا: یا رسول اللّه و ما هی؟ قال: النّخلة «۲».- مؤمن مانند درختی است که برگش در زمستان و تابستان نریزد. گفتند: یا رسول اللّه آن چه درخت است؟ فرمود: درخت خرما. ۱۲- مثل المؤمن کالخامة من الزّرع یقلّبها الرّیح مرّة کذا و مرّة کذا و مثل الکافر مثل الارزة المجذیة علی الارض یکون انجعافها بمرّة «۳». مثل مؤمن چون ساقه کشت است باد آن را زیر و رو می‌کند دفعه‌ای چنین و دفعه‌ای چنان، و مثل کافر چون درخت صنوبر است که راست بر زمین ایستاده و به یکباره شکسته می‌شود. ۱۳- المؤمن کالخامة و الکافر کالارزة «۴». مؤمن چون ساقه و کافر چون صنوبر است.

(_____ ۱)- درباره این مثلها رک: جامع الصغیر، ج ۲، ص ۱۵۲. فیض القدیر، ج ۵، ص ص ۵۱۴- ۵۱۱. (۲)- اصول کافی، ج ۳، ص ۳۳۱. (۳)- عقد الفرید، ج ۳، ص ۴ و نیز ص ۱۵۳ با کمی تغییر. (۴)- مأخذ پیشین، ص ۵. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۴۳

۵- گشاده سینه و سینه سخت

اشاره

در پیش دیدگان خود این صحنه را مجسّم سازید: در جایگاهی که از سه طرف با دیوارهای بلند احاطه شده، جمعیّت انبوهی گرد آمده است. از تنها راه این جایگاه، مردم فوج فوج داخل می‌شوند به گونه‌ای که خروج افراد داخل به هیچ طریقی ممکن نیست. بر کثرت جمعیّت هر لحظه افزوده شده و فشار افراد بر هم در حال تزاید است. حرارت هوا، کمی جا و فشار جمعیّت از هر سو عرصه را بر افراد، تنگ گردانیده است. در این کشمکش و گیر و دار غیر قابل تحمّل، فردی در میان جمعیت بی‌کران اسیر گشته و راه گریزی ندارد. فشاری که از هر سو بر او وارد می‌آید چنان است که نه جای نشستن دارد و نه می‌تواند بر پای خود بایستد. بر سینه‌اش چنان فشاری احساس می‌کند که نفس را به دشواری می‌کشد. طوری له‌له می‌زند و تقلّا می‌کند که گویی می‌خواهد به هر وسیله‌ای شده به سوی آسمان بجهد تا همچون هسته‌ای که از اندرون خرما بیرون شود، او نیز از این تنگی جا و فشارها رها گشته، در فضای بازتری قرار گیرد. هر چند که فشار افراد از هر طرف او را به سوی بالا می‌پرانند امّا دریغا که به آسمان رفتنش هم کاری سهل نیست.! *** این حکایت حال کسی است که خدا بخواهد او را گمراه کند. سبب این گمراهی، خود او و اعمالش و روی برتافتن از حقّ و شتافتنش در مسیر کفر بوده است. دلهای چنین افرادی را خداوند خیلی تنگ و بدون گنجایش می‌گرداند که نور حق را نمی‌توانند دریافت کنند. این انسانهای گریزان از خدا اگر پایه‌ها و سقف‌خانه‌شان پوشیده از طلا و نقره و جواهرات دیگر باشد و از تمتّعات مادّی دنیا به راحتی برخوردار باشند «۱»، باز همین زندگی

(_____ ۱)- هر چند که اگر خدا می‌خواست برای اتمام حجّت، زندگی کافران را چنان وسعت می‌داد تا به ظاهر، دنیا را محلّ راحتی خود بدانند. امّا با دست یافتن به چنین زندگی هم در حقیقت در عذابند با این که در دوزخ نیز عذاب شدید برایشان مهیّاست. چنان که می‌فرماید "اگر نه این بود که مردم همه یک امّتند، برای کسانی که به خدا کافر می‌شوند سقف خانه‌هاشان از نقره خام قرار می‌دادیم که بر این طبقات با نردبام بالا روند و نیز بر منزلهاشان از وسعت، درهای بسیار و تختهایی که بر آن تکیه زنند قرار می‌دادیم و عماراتشان را به زر و زیور می‌آراستیم و اینها همه متاع دنیاست و آخرت ابدی نیز نزد خدا مخصوص اهل تقواست. ("زخرف/ ۳۵- ۳۳) تشبیهات و تمثیلات

قرآن، متن، ص: ۱۴۴ دنیویشان نیز ضیق و تنگ و رنج‌آور است. به سبب همین اعراض از حق و نافرمانی از خدا و چشم بستن به روی حقایق روشن و فراموشی آیات الهی، در روز قیامت هم کور محشور می‌شوند با این که در دنیا بینا بودند ". وَ مَنْ كانَ فِي هذِهِ أَعْمى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمى وَ أَضَلُّ سَبِيلًا (".اسری/ ۷۲)- هر کس در این دنیا نابیناست (نابینای کفر و جهل و ضلالت) در عالم آخرت نیز نابینا و گمراه‌تر خواهد بود. این گونه انسانها چنان در عذاب و رنج قرار دارند و تنگی سینه چنان به آنها فشار می‌آورد که همچون فرد اسیر، میان فشار جمعیت انبوه، گویی می‌خواهد به آسمان بالا رود- که چنین در فشار و سختی است «۱». ریشه همه این بدبختی‌ها و مشقّات از نفس خود انسان است «۲» که با روگردانی از یاد خدا، دوست و همنشین شیطان می‌گردد. و شیطان نیز راههای خدا را بر او می‌بندد و هر چه بیشتر او را به ضلالت و گمراهی می‌اندازد تا جایی که راه خویش را بهترین راه و عمل خود را بهترین کار می‌داند «۳» و در واقع خود را بیشتر مورد خشم و غضب خداوند قرار می‌دهد ". وَ مَنْ يَعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطاناً فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ وَ إِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ ("زخرف/ ۳۷- ۳۶ ")و هر که از یاد خدا (و قرآن) رخ بتابد شیطان را برانگیزیم تا یار و همنشین دائم وی باشد و آن شیاطین همیشه آن مردم را از راه خدا بازدارند و آنها پندارند که هدایت یافته‌اند ".در مقابل این گمراهان، هر که را خدا بخواهد هدایت کند، سینه‌اش را وسعت (شرح صدر) دهد که با این گشادگی سینه که از ایمانش حاصل می‌شود در تنگی و فشار نیست. این زمینه هدایت را خودشان با تسلیم دین خدا شدن، کوشش مستمر در راه خدا، انجام اعمال حسنه و غیره فراهم نموده‌اند ".إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمانِهِمْ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ. «۴ ("يونس/ ۹) (_____۱)- وَ مَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكاً وَ نَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيامَةِ أَعْمى قالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمى وَ قَدْ كُنْتُ بَصِيراً، قالَ كَذلِكَ أَتَتْكَ آياتُنا فَنَسِيتَها وَ كَذلِكَ الْيَوْمَ تُنْسى ... (طه/ ۱۲۶- ۱۲۴) (۲)- وَ ما أَصابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ. (نساء/ ۷۹) (۳)- الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَياةِ الدُّنْيا وَ هُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعاً. (کهف/ ۱۰۴) (۴)- آنان که به خدا ایمان آورده و نیکوکار شدند خدا به سبب همان ایمان، آنها را به راه سعادت و طریق بهشت رهبری کند تا به نعمتهای ابدی بهشتی که نهرها از زیر درختانش جاری است متنعّم گردند. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۴۵ - وَ الَّذِينَ جاهَدُوا فِينا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنا وَ إِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ. (عنکبوت/ ۶۹ ")و آنان که در راه ما به جان و مال، جهد و کوشش کردند محقّقا آنها را به راه خویش هدایت می‌کنیم و همیشه خدا یار نیکوکاران است ".فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلامِ وَ مَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقاً حَرَجاً كَأَنَّما يَصَّعَّدُ فِي السَّماءِ كَذلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ. (انعام/ ۱۲۵ ")هر که را خدا بخواهد هدایت کند سینه‌اش را برای پذیرفتن اسلام بگشاید و هر که را بخواهد گمراه کند سینه‌اش را تنگ و سخت نموده گویی می‌خواهد به آسمان بالا رود، بدین‌سان خدا بر کسانی که ایمان نمی‌آورند ناپاکی می‌نهد ".

تفسیر

... اثر شرح صدر، نرمی دل است که دل را برای قبول ذکر خدا قابل و مستعد می‌کند ".أَ فَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلامِ فَهُوَ عَلى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ فَوَيْلٌ لِلْقاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ «۱ "»در مقابل، کسی که چشم دلش کور شده، او حق را از باطل و راست را از دروغ تشخیص نمی‌دهد که فرمود ":فَإِنَّها لا تَعْمَى الْأَبْصارُ وَ لكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ «۲». و در مقابل هدایت، اضلال است که اثرش هم مقابل اثر آن است و آن این است که دل گنجایش حقّ و صدق را نداشته و از داخل شدن حقّ و صدق در آن امتناع داشته باشد. این امتناع دلهای گمراهان از قبول حق شبیه است به امتناع ظرفی که بخواهند چیزی را که حجمش بیشتر از حجم آن است در آن جای دهند که امکانش نیست. و در این آیه، ضلالت که همان ایمان نیاوردن است رجس خوانده شده است «۳». در

کافی به سند خود از سلیمان بن خالد از امام صادق (ع) روایت کرده که فرمود: خدای عزّ و

(_____ ۱)- آیا کسی که خداوند سینه‌اش را برای پذیرفتن اسلام گشایش داده و قرین نوری از ناحیه پروردگار شده، (مثل دیگران است) پس وای بر کسانی که دلهاشان نسبت به یاد خدا دچار قساوت شده است. (زمر/ ۲۲) (۲)- پس به تحقیق چشمها کور نمی‌شود لکن دلهایی که در سینه‌هاست کور می‌گردد. (حج/ ۴۶) (۳)- المیزان، ج ۱۴، ص ۲۰۸. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۴۶ جلّ وقتی برای بنده‌ای از بندگانش خیری بخواهد نقطه نوری در دلش ایجاد نموده گوش دلش را باز می‌کند و فرشته‌ای را بر او می‌گمارد تا او را به صلاح و سداد وا دارد. و وقتی برای بنده‌ای بدی بخواهد نقطه سیاهی در دلش ایجاد نموده گوش دلش را کر می‌کند و شیطانی را بر او می‌گمارد تا او را گمراه سازد. راوی می‌گوید: امام به این جا که رسید آیه "فَمَنْ یُرِدِ اللَّهُ " ...را تلاوت کرد. در تفسیر قمی در ذیل جمله ...": ضیّقا حرجا "روایت کرده که فرمود: مثل آن دلهایی که خداوند ضیق و حرجش قرار داده مثل درختی است که در میانه درختهای زیادی سبز شده باشد و شاخه‌های آن از هیچ طرف جایی برای رشد و بازشدن ندارند و ناچار این درخت به طرف آسمان رشد نموده هر چه بیشتر بماند بیشتر در تنگنا قرار می‌گیرد «۱». پیامبر اسلام (ص) در سخنی فرموده است ": مثل المؤمن کالبیت الخرب فی الظّاهر، فاذا دخلته وجدته مونقا و مثل الفاجر کمثل القبر المشرّف المجصّص یعجب من راه و جوفه ممتلیء نتنا «۲»." - حکایت مؤمن چون خانه‌ای است به ظاهر خراب که چون وارد آن شوی ببینی پاکیزه است و حکایت بدکار چون قبر مرتفع گچ‌کاری است که بیننده را به شگفت آرد و باطن آن از عفونت پر است.

(_____ ۱)- نقل از المیزان، ج ۱۴، ص ص ۲۲۰- ۲۱۸ بحث روایتی. (۲)- جامع الصغیر، ج ۲، ص ۱۵۲. فیض القدیر، ج ۵، ص ۵۱۳. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۴۷

۶- در باغ لاله روید و در شوره‌زار خس!

اشاره

باد مبشّر به حرکت در می‌آید، ابرهای سنگین را با خود جابه‌جا می‌کند، بر سر زمین مرده، باران رحمت به فرمان کردگار می‌ریزد و حیات نو در این بلد میّت دمیده می‌شود و چرخه زندگی در مدار خود ادامه می‌یابد. بر بستر خاک، گیاهان گوناگون با ثمرات الوان روییده می‌شود «۱». هر زمینی به مقتضای طبیعت و سرشتش از آب باران بهره می‌برد و ثمر می‌دهد. زمین طیّب و مستعد در خود گیاهان ثمردار و قوی برویاند و گل و لاله‌های زیبا و دل‌انگیز بپروراند. میوه‌های رسیده و تازه‌اش سفره رهگذران را رنگین و عطر و شمیم گلها و ریاحینش، روح و روانشان را صفا می‌دهد. سرخی و لبخند غنچه‌های آن، بلبلان عاشق و مرغکان خوش الحان را به چهچهه و نوا وا می‌دارد. شکوفه‌های آن بوی مشک و عنبر آورد. امّا زمین فاسد و شوره‌زار خبیث، گیاهی نرویاند که قابلیّت و استعداد رویش ندارد. خبث طینت درونی‌اش به او اجازه نمی‌دهد که سبزه‌زار و گلزار گردد. به رهگذران این سرزمین جز رنج و الم چیزی نرسد و در گرمای برهوتش، سایبانی جز دستان داغشان نیابند. برای خوردن، میوه‌ای جز دانه حنظل، و برای تفرّج دل، بوته‌ای جز آن خار اشتر که اشتران با خون دل خورند، نبینند. برای دمی آسودن، تکیه‌گاهی، جز خارهای تیز مغیلان، بر پشت خود نگیرند! نه گیاهی با شکوفه‌ای بر سر، نه گلی با غنچه‌ای بر شاخ، نه مرغی لب گشوده به آواز، نه سبزه‌زار با طراوتی دمساز و نه ... آب باران این مایه حیات برای هر دو زمین یکسان ولی طبایع مختلف، لذا نتیجه (رویش) یکسان نیست. *** این تمثیلی است برای انسان پاک و شایسته، و انسان ناپاک و آلوده، انسان مؤمن و فرد کافر، انسانی که به حق بگرود و در آیات او تعقّل کند و پاسخ مثبت بدهد و انسانی که در خود فرو رفته، ندای حق را نشنود و بر "دسّ «۲»" و پلیدیهای خود بیفزاید- که در آن فرو می‌رود".

ایـــن مثـــل، مـــؤمن را در ایمـــان و طاعـــات و افعـــال نیکـــو، بـــه زمینی پـــاکیزه تشـــبیه فرمـــوده کـــه چـــون (_____ ۱)- وَ هُوَ الَّذِی یُرْسِلُ الرِّیاحَ بُشْراً بَیْنَ یَدَیْ رَحْمَتِهِ حَتَّی إِذا أَقَلَّتْ سَحاباً ثِقالًا سُقْناهُ لِبَلَدٍ مَیِّتٍ فَأَنْزَلْنا بِهِ الْماءَ فَأَخْرَجْنا بِهِ مِنْ کُلِّ الثَّمَراتِ ... (اعراف/ ۵۷) (۲)- وَ قَدْ خابَ مَنْ دَسَّاها (شمس/ ۱۰)- و هر که او را به کفر و گناه پلید گرداند البته زیانکار خواهد گشت. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۴۸ استعداد دارد باران بر او بارد، انواع گیاهان در آن بروید، لیکن کافر، در کفر و معاصی شبیه زمین فاسد و شوره‌زار است که هر چند باران بر او ببارد چون قابلیّت ندارد هیچ گیاه نروياند «".۱» آیات رحمت و هدایت و فیوضات الهی بر همه فرو فرستاده می‌شود ولی انسانها در قبول آن مختلفند چون سرشتها و استعدادهاشان مختلف است ". از وجود پاک و نیکو، اعمال حسنه و آثار ارزنده سرچشمه می گیرد و از وجود ناپاک، کارهای پلید و ناشایسته و اعمال سیّئه صورت می گیرد «".۲» ... وَ الْبَلَدُ الطَّیِّبُ یَخْرُجُ نَباتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَ الَّذِی خَبُثَ لا یَخْرُجُ إِلَّا نَکِداً کَذلِکَ نُصَرِّفُ الْآیاتِ لِقَوْمٍ یَشْکُرُونَ. (اعراف/ ۵۸ ")زمین پاک نیکو، گیاهش به اذن خدا نیکو برآید و زمین خشن ناپاک، بیرون نیاورد جز گیاه اندک و کم ثمر، این گونه ما آیات قدرت را هر نوع می گردانیم برای قومی که شکر خدای بجا آرند".

تفسیر

این دو مثل دلالت می کند بر این معنی که وراثت سبب اصلی تفاوت در استعدادهای بشری است. و از این رو مرد را سزاوار است که زن نیکوکار پاکدامن نجیب الاصل را بر زن خوبروی بدنهاد که از دودمانی دنی باشد برتری دهد. و همچنین زنی دانشمند و عالم بر جاهل و فاسد فزونی دارد. هر کس در حال مردم با دیده خبرت و بصیرت بنگرد می‌بیند که عمل نیک از اشخاص نیکو نهاد بی‌هیچ تکلّف و با کمال سادگی خارج شود، در حالتی که بدنهادان خبیث فطرت به کار خیر و عمل ثواب جز به زحمت و عسرت مبادرت نکنند و اگر با تکلّف بسیار از ایشان نیکی صادر شود بسیار کم و اندک باشد «۳». در "در منثور "است که احمد و بخاری و مسلم و نسایی از ابی موسی روایت کرده‌اند که گفت: رسول خدا فرمود: مثل هدایت و علمی که خداوند مرا بدان مبعوث فرمود مثل باران پرپشتی است (_____ ۱)- رک: تفسیر ابو الفتوح رازی، ج ۲، ص ۴۰۰ و تفسیر کشف الاسرار، ج ۴، ص ۳۶۷. (۲)- برگرفته از المیزان، ج ۱۵، ص ۲۲۲. (۳)- المنار، ج ۲، ص ۴۸۱.- پیامبر (ص "):مثل القلب مثل ریشهٔ بارض تقلّبها الرّیاح:- حکایت دل چون ریشه (رشته‌ای) است در سرزمینی که بادها آن را زیر و رو کند (".جامع الصغیر، ۲/ ۱۵۲) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۴۹ که در سرزمینی ببارد، قسمتی از آن زمین آب را در خود فرو برد و در نتیجه گیاهان بسیار برویاند و قسمتی دیگر که بایر است آب را در خود نگهداشته و مردم از آن آب نوشیده و سیراب شده و با آن زراعت خود را نیز مشروب سازند، قسمتی دیگر بلندیها و کوههای سنگی است که نه آب را در خود نگهداری و ذخیره می کند و نه گیاهی در خود می‌رویاند. مردم نسبت به دین من نیز سه طایفه‌اند. بعضی‌ها آن را یاد می گیرند و گلیم خود را از آب در می‌آورند، ولی از دیگران دستگیری ننموده، چیزی از آن را به دیگران نمی‌آموزند. بعضی دیگر هم خود از آن منتفع می‌شوند و هم به دیگران می‌آموزند. طایفه سوم کسانی هستند که نه خود آن را می‌آموزند و نه به دیگران یاد می‌دهند «۱». در تفسیر قمی آمده است که ":البلد الطّیّب "اشاره به ائمّه علیهم السّلام می‌باشد که "یخرج علمهم باذن ربّهم ".".و البلد الخبیث "مثل دشمنان ایشان است که از آنها جز فاسد نروید «۲». شیخ روزبهان بقلی از بزرگان تصوّف در تفسیر خود در تأویل این تمثیل می گوید ":قلوب، زمینی را مانند که گلهای گوناگون بشکفاند و به قدر تابش آفتاب ذات و باران صفات در عرصه آن میوه‌های رنگارنگ بپروراند، اگر در دلی بذر محبّت اندازند گیاه آن مشاهدت شود، و اگر بذر شوق کارند نبات آن انس و وصال بود، و اگر در آن تخم عشق افشانند میوه آن کشف جلال و جمال شود، لیکن اگر در دلی مسکین تخم هوی و هوس

کارنـد بر او باران شـهوات ناپسـند فرو بارد! قلب نورانی آثار نور محبّت بر همه جوارح ظاهر کنـد و از آن ثمره موافقت برآیـد، دل ظلمانی ظواهر دشـمنی پدیدار نماید و از آن شجره خلاف روید «".۳» خواجه عبـد الله انصاری نیز آورده است ":پیر طریقت گفت: پادشاها، آب عنایت تو به سنگ (_____ ۱)- المیزان، ج ۱۵، ص ۲۳۹ ".علّامه سهروردی "قریب به همین مضمون سخنی را از قول پیامبر اسلام (ص) نقل می‌کند که فرمود: دین من به سـان ابرهـایی است که بـاران بسیار می‌بارنـد. برخی از این دانه‌هـای بـاران بر خـاک پـاک و پر حاصـل می‌افتنـد و سبزه تازه می‌رویانند. بعضی در گودالها و کوهها می‌ریزند و بشر را به کار می‌آیند. مقداری بر شوره‌زارها می‌ریزند که از آنها عایدی حاصل نمی‌شود. پس دو قطره نخست به سان کسانی هستند که با دین و آیین خدا آشـنایی داشـته و دیگران را رهبری کنند و آخری چون کسـی است که خـدای را نشـناخته و راه راست را در نیابـد. (عبـد الله المأمون سـهروردی. نهـج الهدایه سـخنان محمّد (ص)، تهران: مؤسـسه مطبوعاتی افتخاریان، ۱۳۵۳، ص ۷۳) (۲)- تفسـیر قمی، ص ۱۲۷. (۳)- تفسیر روزبهـان (عرایس البیـان فی معانی قرآن). حکمت، همـان مأخـذ، ص ۱۷۹. اسـماعیلی، همان مأخـذ، ص ۲۵۳. تشبیهـات و تمثیلات قرآن، متـن، ص: ۱۵۰ رسـید، سنگ بار گرفت، از سـنگ میوه رست، میوه طعم و مزه گرفت. پروردگارا، یاد تو دل را زنـده کرد و تخم مهر افکند، درخت شادی رویانید و میوه آزادی داد. چون زمین نرم باشـد و تربت خوش و طینت قابل، از آن تخم جز شـجره طیّبه نرویـد و جز عبهر عهـد بیرون ندهـد، اگر جز آن باشـد جز شـجره خبیثه از آن بیرون نروید «".۱ "» سیوطی "این مثل را از امثال ظاهری قرآن می‌دانـد و می‌نویسد ":ابن ابی حـاتم از طریـق علی از ابن عبـاس آورده که گفت: این مثلی است که خداونـد برای مـؤمن زده می‌فرمایـد: مـؤمن پـاکیزه است، عملش هم پـاکیزه است. همچنـان که سـرزمین پاکیزه میوه‌اش پاکیزه است. (و الّـذی خبث ...) مثلی است برای کافر که ماننـد زمین شوره‌زار می‌باشد و کافر همان پلید است که عملش نیز پلید است «".۲ "» حاجی میرزا حسن اصفهانی «"۳» این مثل را چنین به نظم کشـیده است: هر زمین پاک و شایسـته که آن قابل زرع است و صالح رایگان رستنیها روید از وی صد هزار چون که فرمان باشد از پروردگار و آن که باشـد شوره و ناپاک و بد ز آن برون ناید گیاه الّا نکد همچو قلب مؤمن و کافر به فرض زد مثلّ هر دو را حق بر دو ارض آن یک از آیات حق یابـد رشاد وین یکی زایـد در او بخل و عناد ما بگردانیم آیتهای خود این چنین شـرح از مثال نیک و بد بر گروهی کز یقین دارند سهم شکر نعمتها کنند از عقل و فهم

حکایت ۱

یکی را از وزرا پسـری کودن بود، پیش یکی از دانشـمندان فرسـتاد که مرین را تربیـتی می‌کن مگر که عاقـل شود. روزگـاری تعلیم کردش و مؤثّر نبود، پیش پـدرش کس فرسـتاد که این عاقل نمی‌باشد و مرا دیوانه کرد. چون بود اصل گوهری قابل تربیت را در او اثر باشد (_____ ۱)- ابو الفضل رشید الدین المیبـدی، کشف الاسـرار و عـدهٔ الابـرار معروف به تفسـیر خواجه عبـد الله انصـاری، باهتمام علی اصـغر حکمت، ج ۳، چاپ پنجم، تهران: انتشـارات امیر کبیر، ۱۳۷۲، ص ۶۴۲. (۲)- ترجمه الاتقـان فی علـوم القرآن، ج ۲، ص ۴۱۴. (۳)- رک: تفسـیر صفی، ج ۱، طهران، چاپ سـنگی، ۱۳۶۸، ص ۳۵۵. تشبیهـات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۵۱ هیـچ صـیقل نکو نداند کرد آهنی را که بدگهر باشد سگ به دریای هفت گانه شوی که چو تر شد پلیدتر باشد خر عیسی گرش به مکّه برند چون بیاید هنوز خر باشد «۱»

حکایت ۲

پادشـاهی پسـری را به ادیـبی داد و گفت این فرزنـد تست تربیتش همچنـان کن که یکی از فرزنـدان خـویش. ادیب خـدمت کرد و

متقبّل شد و سالی چند برو سعی کرد و به جایی نرسید و پسران ادیب در فضل و بلاغت منتهی شدند. ملک، دانشمند را مؤاخذت کرد و معاتبت فرمود که وعده خلاف کردی و وفا بجا نیاوردی. گفت بر رأی خداوند روی زمین پوشیده نماند که تربیت یکسانست و طباع مختلف. گر چه سیم و زر ز سنگ آید همی در همه سنگی نباشد زرّ و سیم بر همه عالم همی تابد سهیل جایی انبان می‌کند جایی ادیم «۲»

حکایت ۳

جوهر اگر در خلاب افتد همچنان نفیست و غبار اگر به فلک رسد همان خسیس. استعداد بی‌تربیت دریغ است و تربیت نامستعد ضایع. خاکستر نسبی عالی دارد که آتش جوهر علویست و لیکن چون به نفس خود هنری ندارد با خاک برابرست و قیمت شکر نه از نی است که آن خود خاصیت وی است. چو کنعان را طبیعت بی‌هنر بود پیمبر زادگی قدرش نیفزود هنر بنمای اگر داری نه گوهر گل از خارست و ابراهیم از آزر «۳ "» شمشیر نیک ز آهن بد چون کند کسی ناکس به تربیت نشود ای حکیم کس باران که در لطافت طبعش خلاف نیست در باغ لاله روید و در شوره‌زار خس «۴»

(_____ ۱)- گلستان سعدی، باب هفتم، ص ۱۵۳. (۲)- همان مأخذ، ص ۱۵۷. (۳)- گلستان سعدی، ص ۱۸۲. تفاوت استعدادها و منشهای انسانها را با همدیگر و ظهور حالات متفاوت در آنها را می‌توان از این کلام پیامبر (ص) نیز دریافت که فرموده است ":النّاس معادن کمعادن الذّهب و الفضّة- ".مردم معدنهایی هستند چون معادن طلا و نقره. (مجمع الامثال حسین بن ابی بکر، ص ۷۷۱. جامع التمثیل، ص ۲۴) (۴)- گلستان سعدی، باب اوّل، ص ۴۲. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۵۲ " ببالد به کردار سرو بلند به پالیز هرگز نگردد نژند اگر ناسزا را نشانی به مشک نبوید، نروید گل از خار خشک سخن پرسی از گنگ و از مرد کر بداد اندر آیی نیاید ببر ("فردوسی) امام علی (ع) در این زمینه سخنی دارد که می‌فرماید: و اعلم انّ لکلّ عمل نباتا و کلّ نبات لا غنی به عن الماء و المیاه مختلفة فما طاب سقیه طاب غرسه و حلّت ثمرته و ما خبث سقیه خبث غرسه و امرّت ثمرته «۱ "». و بدان برای هر عمل و کرداری گیاهی است و هر گیاهی را از آب بی‌نیازی نیست، و آبها گوناگون است. پس هر چه آب گوارا می‌آشامد درختش نیکو و میوه آن شیرین است و هر چه آب ناپاک و بد می‌آشامد درخت آن بد و میوه‌اش تلخ است ".منظور امام علیه السّلام از این جمله و تشبیه عمل به گیاه آن است که درخت عمل از عقیده و باطن صاحب آن آب می‌آشامد. اگر عقیده درست و باطن نیکو باشد از عمل شایسته و کردار پسندیده سودمند می‌گردد. و اگر عقیده نادرست و باطن ناپاک باشد عمل نیکو سودی به او نمی‌رساند و سعادتی به دست نخواهد آورد.

(_____ ۱)- نهج البلاغه فیض الاسلام، خطبه ۱۵۳، ص ۴۸۱. آن حضرت در ابتدای همین سخن می‌فرماید: و اعلم انّ لکلّ ظاهر باطنا علی مثاله فما طاب ظاهره طاب باطنه و ما خبث ظاهره خبث باطنه "-و بدان هر ظاهر و آشکاری برابر آن باطن و پنهانی است، پس آنچه را ظاهر نیکو باشد باطنش هم نیکو است و آنچه را ظاهرش زشت و بد، باطنش زشت و ناپاک است ".البته گاه می‌شود که ظاهر طبق باطن نیست لذا پیغمبر (ص) فرموده است ":خداوند بنده‌ای را دوست می‌دارد و عمل او را دشمن (حرام و گناه) می‌داند و گاهی عمل را دوستدار است و عامل آن را دشمن می‌دارد. انّ اللّه یحبّ العبد و یبغض عمله و یحبّ العمل و یبغض بدنه. (همان مأخذ) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۵۳

۷- آواز شبان و گوش حیوان

اشاره

گله در چراگاه مشغول چرا و چوپان در گوشه‌ای بر چوبدستی خود تکیه داده، به مواظبت آنها ایستاده است. صدای زنگوله‌ها، بع‌بع گوسفندان و های و هوی مرد چوپان در آسمان چراگاه طنین انداز است و از دوردستها به گوش می‌رسد. نوای نی چوپان در بلندی، آهنگ خوشی است در گوش رهگذران دشت و صحرا و بیان الفت روح اوست با طبیعت سبز و زیبا! و نیز قاصد تندرستی شبان است به اهل و عیالش در کلبه‌ای محقّر و گلین. گوسفندان در پی چریدن بوته‌ها و علفزارها هر لحظه سویی را اختیار کرده و غافلانه پیش می‌روند تا که از چوپان دور گشته و از همدیگر جدا می‌گردند. مرد چوپان نیز هر از چند گاه با سر دادن صدایی مخصوص و آوازی بلند، آنها را از رفتن به سویی بازداشته و به سوی دیگر هدایت می‌کند. گاهی با آن صدا، گوسفندان را به گرد هم جمع می‌کند، گاهی به گرد خود. گاهی آنها را از حرکت باز می‌دارد، گاهی به دویدن وا می‌دارد، گاهی هم آنها را از خطر جانوران می‌رهاند. حیوان با این که به صدای شبان گوش فرا می‌دارد، به طرف او می‌آید یا از او دور می‌شود، ولی از صدا معنایی درک نمی‌کند و قدرتی بر تحلیل و استنتاج از آن ندارد. صدای شبان را می‌شنود و بنا به عادتی که به آن دارد به گونه‌ای رفتار می‌نماید ولی از درک معنا و تجزیه و تحلیل و استنتاج آن عاجز است. *** این مثل حال کفّار در شنیدن سخن انبیاء است که آن را می‌شنوند ولی معنای آن را درک نمی‌کنند و به حقیقت آن دست نمی‌یابند. گویا بی‌عقلند که از عقل خود مددی نمی‌گیرند. اینان از شنیدن و گفتن و دیدن آیات الهی کر و گنگ و کورند «۱»، لذا حتّی به صدای پیامبر گوش فرا می‌دارند و به او نگاه هم می‌کنند امّا از درک معنای سخن او ناتوانند. از این جهت چون حیوانی هستند که فقط صدایی را می‌شنود و یا مرده‌ای که حواس او از کار افتاده، نه سخنی می‌شنود و نه درک معنای آن می‌کند و پیامبر چگونه می‌تواند میّت را به فهم سخن وادارد؟!

(_____ ۱)- إِنَّ الَّذِینَ کَفَرُوا سَواءٌ عَلَیْهِمْ أَ أَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لا یُؤْمِنُونَ. خَتَمَ اللَّهُ عَلی قُلُوبِهِمْ وَ عَلی سَمْعِهِمْ وَ عَلی أَبْصارِهِمْ غِشاوَةٌ. (بقره/ ۷- ۶ "همانا کافران را یکسان است انذار کنی یا نکنی ایمان نخواهند آورد. قهر خدا مهر بر دلها و پرده بر گوشها و چشمهای ایشان نهاد که فهم حقایق و معارف الهی را نمی‌کنند ".تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۵۴ " برخی از این منکران به ظاهر به تو گوش کنند ولی به معنی نمی‌شنوند آیا تو، کران را که هیچ عقل و ادراکی هم ندارند توانی چیزی به آنها شنوانید؟ و برخی از منکران به چشم ظاهر در تو می‌نگرند، آیا تو کوران را که به باطن هیچ نمی‌بینند هدایت توانی کرد «"۱۹ "»-پس تو ای رسول، این مردم مرده را نتوانی با سخن حق شنوا کنی و دعوت خود را به گوش این کران که رو می‌گردانند برسانی؟ و نیز تو مردمی را که کوردل و کافر هستند نتوانی از ضلالت به راه هدایت آوری، تنها تو آنان را که به آیات ما ایمان می‌آورند و تسلیم امر ما می‌شوند توانی سخن خدا را به گوششان برسانی و هدایت کنی «"۲۰ "» ای رسول ما، آیا تو این کران را سخنی توانی آموخت یا این کوران باطن و آن را که دانسته به گمراهی می‌رود هدایت توانی کرد «"۳۶"» این کافران از روی غرور و جهل و عناد از ایمان آوردن به آیات الهی سرکشی کرده و از پذیرفتن دعوت انبیاء سرپیچی می‌کنند و کارشان به جایی می‌رسد که "گوش کرشان هنگام وعظ و اندرز سخن نمی‌شنود «"۴۵» و خداوند نیز پرده بر دلهاشان می‌نهد و بر گوششان سنگینی، که اگر همه آیات الهی را هم مشاهده کنند باز بدان ایمان نمی‌آورند و از راه لجاجت و عناد گویند که سخن پیامبر همان افسانه‌های پیشینیان است «۵»، یا سحر و جادوست «۶»، یا بافته‌های بی‌اساس خودش است «۷» یا که دیگران بدو تعلیم داده‌اند «۸» و هیچ جنبه اعجازی در آن نیست و قرآن هم کلام

(_____ ۱)- وَ مِنْهُمْ مَنْ یَسْتَمِعُونَ إِلَیْکَ أَ فَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَ لَوْ کانُوا لا یَعْقِلُونَ وَ مِنْهُمْ مَنْ یَنْظُرُ إِلَیْکَ أَ فَأَنْتَ تَهْدِی الْعُمْیَ وَ لَوْ کانُوا لا یُبْصِرُونَ. (یونس/ ۴۳- ۴۲) (۲)- فَإِنَّکَ لا تُسْمِعُ الْمَوْتی وَ لا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعاءَ إِذا وَلَّوْا مُدْبِرِینَ- وَ ما أَنْتَ بِهادِ الْعُمْیِ عَنْ ضَلالَتِهِمْ إِنْ تُسْمِعُ إِلَّا مَنْ یُؤْمِنُ بِآیاتِنا فَهُمْ مُسْلِمُونَ. (روم/ ۵۳- ۵۲ و نمل/ ۸۱- ۸۰) (۳)- أَ فَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ أَوْ تَهْدِی الْعُمْیَ وَ مَنْ کانَ فِی ضَلالٍ مُبِینٍ. (زخرف/ ۴۰) (۴)- وَ

لا یَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعاءَ إِذا ما یُنْذَرُونَ. (انبیاء/ ۴۵) (۵)- وَ مِنْهُمْ مَنْ یَسْتَمِعُ إِلَیْکَ وَ جَعَلْنا عَلی قُلُوبِهِمْ أَکِنَّةً أَنْ یَفْقَهُوهُ وَ فِی آذانِهِمْ وَقْراً وَ إِنْ یَرَوْا کُلَّ آیَةٍ لا یُؤْمِنُوا بِها حَتَّی إِذا جاؤُکَ یُجادِلُونَکَ یَقُولُ الَّذِینَ کَفَرُوا إِنْ هذا إِلَّا أَساطِیرُ الْأَوَّلِینَ. (انعام/ ۲۵) (۶)- وَ قالُوا إِنْ هذا إِلَّا سِحْرٌ مُبِینٌ. (صافات/ ۱۵) فَقالَ إِنْ هذا إِلَّا سِحْرٌ یُؤْثَرُ. (مدّثّر/ ۲۴)- وَ إِنْ یَرَوْا آیَةً یُعْرِضُوا وَ یَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ. (قمر/ ۲) (۷)- بَلْ قالُوا أَضْغاثُ أَحْلامٍ بَلِ افْتَراهُ بَلْ هُوَ شاعِرٌ. (انبیاء/ ۵) (۸)- وَ لَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ یَقُولُونَ إِنَّما یُعَلِّمُهُ بَشَرٌ ... (نحل/ ۱۰۳) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۵۵ خداوندی نیست! «۱» هم اینان در "یوم تبلی السّرائر «۲»" که همه حقایق برایشان آشکار شود و هر آنچه را تکذیب می‌کردند، عیان گردد، سر خجلت به زیر افکنده و فریاد "یا لیتنا "و "وا حسرتا "سر دهند که ":اگر ما در دنیا سخن انبیاء شنیده یا به دستور عقل رفتار می‌کردیم امروز از دوزخیان نبودیم «۳» "- ای کاش ما را به دنیا باز می‌گردانیدند تا دیگر آیات خدای خود را تکذیب نکرده و بدان ایمان می‌آوردیم «۴» "- ای کاش میان من و آن شیطان (که قرین من بود و مرا به گمراهی انداخت) فاصله‌ای به دوری مشرق و مغرب بود که او بسیار همنشین و یار بدی بر من بود «۵» "- ای کاش با رسول حق، راه دوستی و طاعت پیش می‌گرفتم. وای بر من ای کاش، فلان (مرد کافر و رفیق فاسق) را دوست نمی‌گرفتم که رفاقت او از پیروی قرآن و رسول حق مرا محروم ساخت و گمراه گردانید «۶» "- ای کاش خاک بودم «۷» "و ... و هنگام رسیدن مرگشان، از خداوند تقاضای بازگشت به دنیا را دارند تا به تدارک اعمال صالح بپردازند که پذیرفته نمی‌شود ".حَتَّی إِذا جاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قالَ رَبِّ ارْجِعُونِ لَعَلِّی أَعْمَلُ صالِحاً فِیما تَرَکْتُ کَلَّا إِنَّها کَلِمَةٌ هُوَ قائِلُها وَ مِنْ وَرائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلی یَوْمِ یُبْعَثُونَ (".مؤمنون/ ۱۰۰- ۹۹ ")و در آن روز معذرت ستمکاران مفید نیفتد و توبه و بازگشتشان به سوی خدا پذیرفته نشود «۸» "و بر آنها خشم و لعن و منزلگاه بد جهنّم مهیّا است «۹» که سزای تکذیب گران و انکار کنندگان آیات (۱)- انفال/ ۳۱. و نیز در سوره‌های: انعام/ ۲۵، نحل/ ۲۴، مؤمنون/ ۸۳، فرقان/ ۵، نمل/ ۶۸، احقاف/ ۱۷، قلم/ ۱۵ و مطفّفین/ ۱۳. (۲)- طارق/ ۹ ".روزی که اسرار باطن شخص آشکار شود (".۳)- وَ قالُوا لَوْ کُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ ما کُنَّا فِی أَصْحابِ السَّعِیرِ. (ملک/ ۱۰) (۴)- وَ لَوْ تَری إِذْ وُقِفُوا عَلَی النَّارِ فَقالُوا یا لَیْتَنا نُرَدُّ وَ لا نُکَذِّبَ بِآیاتِ رَبِّنا وَ نَکُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِینَ. (انعام/ ۲۷) (۵)- حَتَّی إِذا جاءَنا قالَ یا لَیْتَ بَیْنِی وَ بَیْنَکَ بُعْدَ الْمَشْرِقَیْنِ فَبِئْسَ الْقَرِینُ. (زخرف/ ۳۸) (۶)- وَ یَوْمَ یَعَضُّ الظَّالِمُ عَلی یَدَیْهِ یَقُولُ یا لَیْتَنِی اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِیلًا- یا وَیْلَتی لَیْتَنِی لَمْ أَتَّخِذْ فُلاناً خَلِیلًا- لَقَدْ أَضَلَّنِی عَنِ الذِّکْرِ بَعْدَ إِذْ جاءَنِی ... (فرقان/ ۲۹- ۲۷) (۷)- یَقُولُ الْکافِرُ یا لَیْتَنِی کُنْتُ تُراباً. (نبأ/ ۴۰) (۸)- فَیَوْمَئِذٍ لا یَنْفَعُ الَّذِینَ ظَلَمُوا مَعْذِرَتُهُمْ وَ لا هُمْ یُسْتَعْتَبُونَ. (روم/ ۵۷) (۹)- یَوْمَ لا یَنْفَعُ الظَّالِمِینَ مَعْذِرَتُهُمْ وَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَ لَهُمْ سُوءُ الدَّارِ. (مؤمن/ ۵۲). وَ لَهُمْ عَذابٌ عَظِیمٌ (بقره/ ۷) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۵۶ الهی و دعوت انبیاء، دوری از رحمت خداوند است «۱». وَ مَثَلُ الَّذِینَ کَفَرُوا کَمَثَلِ الَّذِی یَنْعِقُ بِما لا یَسْمَعُ إِلَّا دُعاءً وَ نِداءً صُمٌّ بُکْمٌ عُمْیٌ فَهُمْ لا یَعْقِلُونَ. (بقره/ ۱۷۱ ")و مثل کافران در شنیدن سخن انبیاء و درک نکردن معنای آن چون حیوانی است که آوازش کنند، از آن آواز معنایی درک نکرده و جز صدایی نشنود. کفّار هم از شنیدن و گفتن و دیدن حق کر و گنگ و کورند زیرا عقل خود را به کار نمی‌بندند".

شأن نزول

عطاء (ابو محمّد عطاء ابن ابی رباح المکّی) گوید که این آیه درباره یهودیان نازل گردیده است «۲».

تفسیر

... مثل تو ای پیامبر در دعوت کفّارت، نظیر مثل آن چوپانی است که دام خود را نهیب می‌زند و مثلا می‌گوید ":از رمه دور نشوید،

که طعمه گرگ می گردید ".ولی گوسفندان تنها صدایی از او می‌شنوند و به گله برمی گردند ولی سخنان او را نمی‌فهمند. کفّار هم همین گونه‌اند، از فهم سخنان تو که همه به سود ایشان است کرند و چون حرف صحیحی که معنای درستی را افاده کند ندارند پس لال هم هستند، و چون پیش پای خود را نمی‌بینند، گویی کور هم هستند پس کفّار هیچ چیزی را نمی‌فهمند چون همه راههای فهم که با چشم است، یا گوش و زبان به رویشان بسته شده «۳». امام علی (ع): فانّ العامل بغیر علم کالسّائر علی غیر طریق فلا یزیده بعده عن الطّریق الواضح الّا بعدا من حاجته، و العامل بالعلم کالسّائر علی الطّریق الواضح فلینظر ناظر اسائر هو ام راجع «۴ ". کسی که از روی نادانی کاری انجام دهد مانند کسی است که در غیر راه سیر می کند. پس دور شدن او از راه روشن چیزی به او نمی‌افزاید مگر دور شدن از مطلوب او. و کسی که از روی

(_____۱)- فَسُحْقاً لِأَصْحابِ السَّعِیرِ. (ملک/ ۱۱)- وَیْلٌ یَوْمَئِذٍ لِلْمُکَذِّبِینَ. (مرسلات/ ۱۵ و ...) (۲)- شأن نزول آیات، ص ۵۰. (۳)- المیزان، ج ۲، ص ۳۹۷. (۴)- نهج البلاغه فیض الاسلام، خطبه ۱۵۳، ص ۴۸۰. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۵۷ دانایی به کاری اقدام نماید مانند کسی است که در راه روشن راه می‌رود. پس باید شخص بینا ببیند آیا در راه سیر می کند یا بیراهه می‌رود ".و هم آن حضرت می‌فرماید: العالم من عرف قدره و کفی بالمرء جهلا- ان لا- یعرف قدره و انّ من ابغض الرّجال الی اللّه تعالی لعبدا و کله اللّه الی نفسه، جائرا عن قصد السّبیل، سائرا بغیر دلیل. ان دعی الی حرث الدّنیا عمل و ان دعی الی حرث الاخرة کسل کانّ ما عمل له واجب علیه و کانّ ما ونی فیه ساقط عنه «۱ ". دانا کسی است که قدر خود را بشناسد. و برای جهالت و نادانی مرد همین بس که خود را نشناسد و دشمن‌ترین مردان نزد خدا بنده‌ای است که خداوند او را به خود واگذارد بطوری که از راه راست قدم بیرون نهاده بی‌راهنما سیر می کند. اگر به سوی زراعت و کشت دنیا دعوت شود عمل می کند و اگر به سوی زراعت و کشت آخرت خوانده شود کاهلی می‌نماید. مانند آن مانند که آنچه می کند بر او واجب است و آنچه به تأخیر می‌اندازد از او ساقط ".امام صادق (ع) نیز در سخنی می‌فرماید ":العامل علی غیر بصیرة کالسّائر علی غیر طریق فلا تزیده سرعة السّیر الّا بعدا «۲"» (بنده‌ای که کور کورانه عمل کند، رهروی را مانند که بیراهه رود، هر چه سرعت گیرد، دورتر شود.) پس کسی که چشم دل گشوده از روی بینایی کاری انجام می‌دهد، باید پیش از انجام عمل بداند که آیا آن عمل به زیان او است یا به سودش؟ پس اگر به سود او است آن را بجا آورد و اگر به زیانش باشد ترک نماید «۳_____».

(۱)- نهج البلاغه، خطبه ۱۰۲، ص ۳۰۴. (۲)- تحف العقول، ص ۴۲۲. (۳)- نهج البلاغه، خطبه ۱۵۳، ص ۴۸۰ ".فالنّاظر بالقلب العامل بالبصر یکون مبتداء عمله ان یعلم أعمله علیه ام له؟ فان کان له مضی فیه و ان کان علیه وقف عنه ".تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۵۸

۸- در راه کویر ... (مدد خواهی از بتان)

اشاره

بیابانی برهوت و بی‌آب! و تشنه‌ای وامانده در این دشت سوزان در طلب جرعه‌ای آب به هر سوی پرسه می‌زند. تشنگی کام خشکیده‌اش را به هم دوخته و جگرش را به عطش واداشته. آسمان پیش چشمش تاریک می‌آید. در حالی که رمقی برای رفتن ندارد، امّا سخت در تکاپوست بلکه آبی بیابد. و سرانجام ناباورانه برق امیدی دیدگانش را روشن می‌سازد و تبسّم شوقی بر لبانش آرام نقش می‌بندد. نگاه متعجّبش به نقطه‌ای خیره می‌شود. در آن صحرا، چاه آبی می‌یابد. با شعفی وصف ناشدنی به سر چاه آمده بلکه از آن آبی بنوشد، امّا افسوس ... او وسیله‌ای همراه ندارد تا از چاه، آب بیرون کشد. تشنگی باز هر چه بیشتر فشار می‌آورد. از

سوز عطش به گریه و ناله در آمده است. اکنون آب پیدا شده امّا در ته چاه، و غیر قابل دسترس. بیچاره مرد تشنه، جز دستانش وسیله‌ای ندارد. سر چاه خم می‌شود، دستانش را در چاه دراز می‌کند ولی هر چه کوشش می‌کند به آب نمی‌رسد که کفی برگیرد و بنوشد. هر چه به خود زحمت می‌دهد بی‌فایده است. با دستانی آویزان شده در چاه و نگاهی حسرت آلود و غم گرفته که بر آب دوخته نیز رفع عطش از او نمی‌شود. در همان حال چشمانش به آب چاه خیره شده، دستان خالی‌اش را به دهان نزدیک می‌کند به تصوّری که آب می‌نوشد. ولی این ادای آب خوردن و تلقین نمودن هم او را سیراب نمی‌کند و تشنگی‌اش را فرو نمی‌نشاند. درمانده و پریشان احوال از سوز عطش بر لب چاه به خود می‌پیچد. نه وسیله‌ای می‌یابد و نه راه به جایی دارد ... *** این مثل کسی است که دعوت خدا و رسول او را که به حق و حقیقت و سرچشمه زلال هدایت است نمی‌پذیرد و از این کوثر جوشان و تمام نشدنی قابل دسترس فرار می‌کند و کافر می‌شود و غیر خدا را می‌خواند. به پای بتها افتاده، دعا می‌کند و از آنها حاجت می‌خواهد. راه کافران و اهل باطل را گرفته، دنبال می‌کند و در کویر خشکیده کفر هم به هدایتی نمی‌رسد. به جای این که خدا را بخواند که استجابت کننده دعاست (ادْعُونِی أَسْتَجِبْ لَکُمْ) «۱» متوسّل به

(۱)- مؤمن/ ۶۰. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۵۹ کسانی می‌شود که مالک هیچ چیز و برآورنده هیچ حاجتی نیستند. اهل کفر و ساده دلانی که غیر خدا را به بزرگی می‌خوانند در این پرستش و پرستیده شده به نتیجه‌ای نرسند. آنان به جز حرمان و ضلالت و تیرگی به خیری دعوت نکنند و دعوت کافران جز در گمراهی و منجلاب نیستی و تباهی نیست، بیچاره تبعیّت کنندگانشان!! لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ وَ الَّذِینَ یَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لا یَسْتَجِیبُونَ لَهُمْ بِشَیْءٍ إِلَّا کَباسِطِ کَفَّیْهِ إِلَی الْماءِ لِیَبْلُغَ فاهُ وَ ما هُوَ بِبالِغِهِ وَ ما دُعاءُ الْکافِرِینَ إِلَّا فِی ضَلالٍ. (رعد/ ۱۴ ")دعوت حق خاصّ اوست، و کسانی که جز او را می‌خوانند به هیچ وجه اجابتشان نمی‌کنند، مگر چون آن کس که دو دست سوی آب برد که آب به دهانش رسد، امّا آب به دهانش نخواهد رسید و دعای کافران جز در گمراهی نیست".

تفسیر

... می‌فرماید آن خدایانی که مشرکین می‌خوانند قادر بر استجابت دعای آنان نیستند ... چه آن خدایان، یا بتهایی هستند ... که اجسامی بی‌جانند که نه شعور دارند نه اراده، و یا ارباب آن بتها از ملائکه و یا جن و یا روحانیات کواکب و یا بشرند ... که نیز روشن است نه مالک نفع و ضرری برای خود هستند و نه اختیاردار مرگ و حیات و نشور خودند، تا چه رسد به این که مالک نفع و ضرر و مرگ و حیات غیر خود باشند به خلاف خدای تعالی که مالک کل است و همه قوّت تنها او راست ... شخص عطشان وقتی بخواهد آب بیاشامد باید نزدیک آب شده کف دست را باز کند و آب را برداشته بنوشد ... امّا لب تشنه‌ای که از آب دور است اگر دستانش را باز کرده و نزدیک دهان برد، هرگز آبی به دهانش نمی‌رسد و از آب نوشیدن تنها صورت آن را نشان داده و تقلید آن را در آورده است. و مثل کسی که غیر خدا را می‌خواند مثل همین تقلید درآور است که از دعا جز صورت خالی از معنا و اسم خالی از مسمّای آن را نمی‌آورد «۱». در این جا خداوند مثلی می‌آورد برای تمام کسانی که جز خدا را پرستش کنند و از او حاجتی بخواهند و بدو امیدوار باشند. می‌فرماید: اینان مانند کسی هستند که دستهای خود را به سوی آبی از جای دور دراز کند تا بنوشد و تشنگی خود را فرو نشاند لکن بر اثر فاصله زیاد، آب به دهان او

(۱)- المیزان، ج ۲۲، ص ص ۲۱۱-۲۱۰. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۶۰ نمی‌رسد و از تشنگی نمی‌آساید. همچنین آنچه را که مردم مشرک، پرستش می‌کنند آنها از بتهای خود نفعی نمی‌برند و به وسیله بتها دعایشان مستجاب نمی‌گردد. این توضیحات از ابن عباس است. مجاهد گوید: یعنی مانند کسی هستند که آب را به زبان خود صدا کند و با دست به آن اشاره نماید و از آب بهره‌ای نبرد. ابو عبیده و

بلخی و ابو مسلم گویند: این ضرب المثلی است در میان عرب برای کسی که به دنبال چیزی باشد و آن را به دست نیاورد می‌گویند: او مثل کسی است که آب در مشت دارد. شاعر گوید: از دوستی که میان من و او بود نتیجه‌ای گرفتم مانند کسی که آب در دست داشته باشد و چیزی برای او نماند «۱». به نقل عبد الله بن عباس، این مثل مشرک است که با خدای انباز گیرد، او را مثل زد به مردی تشنه که او بر کنار آب بنشیند خیال خود در آب می‌بیند چندان که خواهد که او را به دست گیرد نتواند. مثل این اصنام که مشرکان می‌پرستند در عدم نفع و قلّت خیر به عابدان خود، با تشنه‌ای مانند که دست او در آب باشد و او از تشنگی بر هلاک مشرف بود و آب به دهن او نرسد، دست او در آب، او را سودی ندهد «۲». نبیند مدّعی جز خویشتن را که دارد پرده پندار در پیش گرت چشم خدا بینی ببخشند نبینی هیچ کس عاجزتر از خویش «۳»

کفر و ایمان در نهج البلاغه

و الکفر علی اربع دعائم: علی التّعمّق، و التّنازع، و الزّیغ، و الشّقاق " ... و کفر بر چهار ستون استوار است: کنجکاوی، مکابره و زد و خورد نمودن، دست کشیدن از حق، دشمنی و زیر بار حق نرفتن. پس کسی که کنجکاوی بی‌جا کند در راه راست قدم ننهاده و کسی که بر اثر نادانی بسیار مکابره و زد و خورد نماید کوری و نابینایی او از حق همیشگی است، و کسی که از حق دست بکشد شایستگی نزد او زشت و زشتی و ناپسندی نیکو گردد. و به مستی گمراهی مست شود، و کسی که دشمنی نموده زیر بار حق نرود راههایش دشوار و کارش سخت و طریق بیرون آمدنش (از ضلالت و گمراهی) تنگ باشد «".۴» - انّ افضل ما توسّل به المتوسّلون الی اللّه الایمان به و برسوله، و الجهاد فی سبیله فانّه ذروة

(_____ ۱)- ابو علی الفضل بن الحسن الطبرسی، تفسیر مجمع البیان، ترجمه احمد بهشتی، ج ۱۳، تهران: انتشارات فراهانی، ۱۳۵۲، ص ۳۶. (۲)- روض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن، ج ۱۱، ص ۲۰۳. (۳)- گلستان سعدی، ص ۷۴. (۴)- نهج البلاغه فیض الاسلام، حکمت ۳۰، ص ۱۱۰۰.

الاسلام " ... برترین وسیله تقرّب به سوی خداوند سبحان، تصدیق و اعتراف به یگانگی خداوند و رسالت فرستاده اوست، و جهاد و جنگیدن در راه حق تعالی است که سبب بلندی اسلام است «".۱ "» -نشانه ایمان آن است که اختیار کنی راست گفتن را جایی که به تو زیان می‌رساند بر دروغ گفتن جایی که سود می‌دهد، و این که گفتارت از دانایی‌ات فزون نباشد (یا گفتارت از کردارت فزونی نداشته باشد- بعضی نسخ)، و این که در سخن گفتن درباره دیگری از خدا بترسی «".۲» - لا یصدق ایمان عبد حتّی یکون بما فی ید اللّه سبحانه اوثق منه بما فی یده ".-راست نیست ایمان و گرویدن بنده تا اطمینانش به آنچه در دست خداوند سبحان است بیشتر باشد به آنچه در دست خویش دارد «".۳» - الایمان معرفة بالقلب، و اقرار باللّسان و عمل بالارکان ".-ایمان، معرفت و شناختن به دل و اعتراف به زبان و انجام دادن با اعضا و جوارح است «".۴» - فرض اللّه الایمان تطهیرا من الشّرک " ...خداوند واجب گردانید ایمان را به جهت پاک کردن از شرک «" ...۵» - انّ الایمان یبدو لمظة فی القلب کلّما ازداد الایمان ازدادت اللّمظة ".-ایمان در دل چون نقطه سفیدی پیدا می‌شود هر چند ایمان افزون شود آن نقطه سفید فزونی می‌گیرد «".۶ "» -مؤمن شادی‌اش در رخسار و اندوهش در دل است. سینه‌اش از هر چیز گشاده‌تر است. و نفسش از هر چیز خوارتر، از سرکشی بدش می‌آید و ریا و خودنمایی را دشمن دارد. اندوه او دراز، همّت و کوشش وی بلند است. خاموشی‌اش بسیار، وقتش مشغول و گرفته، نعمتهای خدا را سپاسگزار، و بسیار شکیباست. در فکر و اندیشه‌اش فرو رفته، به درخواست خود بخل می‌ورزد خوی او هموار، طبیعتش نرم است. نفس او از سنگ محکم سخت‌تر است در حالی که او از بنده خوارتر است «".۷»

(_____ ۱)- نهج البلاغه، خطبه ۱۰۹، ص ۳۳۸. (۲)- همان مأخذ، حکمت ۴۵۰، ص ۱۲۹۶. (۳)- همان، حکمت ۳۱۲، ص ۱۲۳۴. (۴)- همان، حکمت ۲۱۸، ص ۱۱۸۶. (۵)-

همان، حکمت ۲۴۴، ص ۱۱۹۷. (۶)- همان مأخذ، فصل برگزیده، بند ۵، ص ۱۲۰۷. روض الجنان (تفسیر ابو الفتوح رازی)، ج ۱، ص ۱۳۴. (۷)- نهج البلاغه، حکمت ۳۲۵، ص ۱۲۴۴. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۶۲

۹- تمثیل اعمال کافران

اشاره

حضرت محمّد (ص "): الاعمال بالنّیّات- ".کردارها به نیّتهای آن بستگی دارد. (مستطرف، ص ۳۴. التمثیل و المحاضره، ص ۲۷) امام علی (ع "): الاعمال ثمار النّیّات- ".کردارها میوه‌های نیات‌اند. (غرر الحکم، ص ۱۴)

۱- خاکستری در ره باد

اشاره

... روزها و شبها، با مشقّت و رنج زیاد و تحمّل زحمات بسیار، تپّه‌ای از خاکستر فراهم کرد و به آن دل خوش داشت که، آری، او هم مالک چیزی است و در بساط خویش توشه‌ای دارد. این تپّه خاکستر می‌تواند از گرفتاریها و پیشامدهای احتمالی آینده او را نجات بخشد. بالاخره هر چه که نباشد، خودش ذخیره و پس‌اندازی است برای روز مبادا!!! شخص خوش خیال، شاد و سرحال، بی‌دغدغه خاطر به انتظار بهره بردن از حاصل خود (تپّه خاکستر) در فردای ناپیدا نشسته بود که ناگهان بادی تند و شدید، وزیدن گرفت. تندباد که غیر مترقّبه، هیبت خود را نشان داد با سیلی خشم، هر چه بر راه خویش می‌دید، می‌تاراند. ریگزاران را بر سینه صاف صحرا به رقصیدن واداشت، دشت عریان را جولانگه تاخت طوفان کرد، یال و کوپال جنگل سبز را درهم شکست و فرو ریخت، در چشم چشمه‌ساران خرمنی تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۶۳ از خاک انباشت و صفیر نعره‌اش، گوش کوه را کر نمود. تو گویی که زمین، بند از بند وا می‌نهاد یا از ترس زهره آب می‌کرد!! از قضای روزگار، گذر این باد مهیب بر آن تپّه خاکستر نیز افتاد. چنان هر ذرّه‌اش را با خود برد و به دور دستها فکند که اثری از آن هم بر جای نگذاشت. باد با تپّه چنان کرد که گویی هیچ گاه نبوده است و امکان گردآوری‌اش نیز میسّر نباشد. بیچاره صاحب خوش خیال تپّه که از آن همه رنج و مرارت، هیچ نتیجه و سودی نبرد و جز حسرت و اندوه از عمل بیهوده، در سفره سفر، نه توشه‌ای دارد و نه حاصلی. *** این مثل اعمال کسانی است که به خدا کافر گشتند و دور از طریق نجات، در ضلالت و گمراهی هستند. اعمال اینان اثری در بر ندارد و صاحب خویش را به نتیجه و سعادتی نمی‌رساند. چون اعمالشان از روی فراموشی خدا و در حال غفلت انجام گرفته اصلا وزنی ندارد. پوک است و بی وزن، گویا که عمل نیست! به منزله یک ذرّه خاکستر است که در برابر تندباد یک روز طوفانی قرار گیرد و چیزی از آن بر جا نماند. هر چند که خود به عمل خویش دل می‌بندند و به آنچه کرده‌اند دل خوش هستند، امّا در حساب آخرت، برایشان سودی به بار نمی‌آورد و در دار مکافات، مفرّی به رویشان نمی‌گشاید. نیز در مقیاس آخرت هم وزنی ندارد و خداوند اعمالشان را نابود می‌کند که به کارشان نیاید ". وَ قَدِمْنا إِلی ما عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْناهُ هَباءً مَنْثُوراً- ما به یک یک عملکرد کفّار می‌پردازیم و آنها را به باد فنا می‌دهیم «".۱» عملی که در مقیاس آخرت به حساب می‌آید و وزین است و نفع و خیر به صاحب خویش می‌رساند "،عمل صالح «"۲»، خالصا لوجه اللّه و قربهٔ الی اللّه است و خداوند اعمال مؤمنین و متّقین «۳» را می‌پذیرد نه کافران را. مَثَلُ الَّذِینَ کَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمالُهُمْ کَرَمادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّیحُ فِی یَوْمٍ عاصِفٍ لا یَقْدِرُونَ

(_____ ۱)- فرقان/ ۲۳. (۲)- وَ بَشِّرِ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ ... (بقره/ ۲۵) و خیرات و حسنات دیگری که خداوند در پرتو ایمان و عمل صالح به بندگان

می‌دهد، در آیات متعدّد بیش از پنجاه بار ذکر شده است. به المعجم المفهرس لالفاظ القرآن الکریم مراجعه شود. (۳)- إِنَّما یَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِینَ. (مائده/ ۲۷) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۶۴ مِمَّا کَسَبُوا عَلی شَیْءٍ، ذلِکَ هُوَ الضَّلالُ الْبَعِیدُ. (ابراهیم/ ۱۸ ")مثل اعمال کسانی که به خدا کافر شدند به خاکستری می‌ماند که در روز تندباد شدید همه به باد فنا رود و از همه کوشش خود هیچ نتیجه نبرند. این همان ضلالت بی‌انتهاست".

تفسیر

"حق تعالی در این آیه مثل زد اعمال کافران را و تشبیه کرد آن را به خاکستری که بادی سخت بر او مسلّط شود تا هیچ بر جای نماند ... در روزی که باد سخت آید، کس نتواند که از آن چیزی باز دارد، و غرض تشبیه آن است که: آن عمل که ایشان می‌کنند، همچنان باطل و بی‌حکم باشد و آن را اثبات و ثوابی نبود چنان که خاکستر خرد را در روز باد سخت ... اعمال کافران را اگر چه به ظاهر حصولی هست، به حکم و وقوع و استحقاق، آن را محصولی نباشد و به خاکستری ماند که به روز باد سخت باد بر او گماشه شود تا در عالم متفرّق شود و کس نتواند آن را ضبط کند «".۱» همان طوری که احدی نمی‌تواند خاکسترهای پراکنده را جمع‌آوری کند، کفّار نیز نمی‌توانند از اعمال خود نفعی ببرند. عمل آنها یک نوع گمراهی است که از نفع دور است «۲ "». این است وصف آن کسان کز حالشان بر خدا باشد به کفر اعمالشان همچو آن خاکستری که تندباد بگذرد بر وی به وقت اشتداد می‌کند آن را پراکنده چنان که نماند زو اثر اندر مکان فعل نیک کافران باشد چنین تخم حنظل کی دهد بار انگبین نیستشان قدرت به چیزی در جزا ز آنچه کردند اکتساب از چیزها هر عمل کان نیست از حزم و حضور هست گمراهی و از مقصود دور «"۳»

(_____ ۱)- روض الجنان و روح الجنان (تفسیر شیخ ابو الفتوح رازی)، ج ۱۱، ص ص ۲۶۵- ۲۶۴ (۲)- طبرسی، تفسیر مجمع البیان، ج ۱۳، ص ۱۱۶. (۳)- میرزا حسن اصفهانی (صفی علیشاه نعمهٔ اللّهی)، تفسیر صفی، ج ۲، ص ۷۴۳. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۶۵

۲- سراب فریبنده

اشاره

دشتی است صاف و پهناور. و از حرارت کوره سرخ خورشید، داغ و تفتیده گشته، چنان که پای عابر جان خسته را پر آبله می‌سازد! صحرایی وسیع و هموار، با رهگذری پیاده در آن که از تشنگی جانش به لب آمده و چشمانش هر گوشه را از بهر آب می‌کاود. به زحمت تن تب‌دار و افسرده را بر ساقهای کوفته و بی‌توانش می‌کشاند و زبانش را که چون تکه استخوانی، خشن شده، در کام خشکیده‌اش می‌چرخاند. سوزش گرما و تابش نور آفتاب، جلوه صحرای اطرافش را، در برابر دیدگان به هم آمده‌اش، پر موج و دور دستهایش را مبهم، آشفته و متحرّک می‌نمایاند. از دور می‌پندارد که دشت؛ آتش گرفته و از آن شراره برمی‌خیزد یا که نه، انگار صحرا به سوی آسمان پرواز می‌کند!! در این آشفتگی اوضاع که غرق حیرت و پریشانی بود، برق آبی از دور، بارقه امیدی گشت که او را به شتابی تازه وادار کرد. با این فکر که چشمه آبی یافته، هر چه سعی در توان داشت به کار گرفت، با هر مشقّتی که بود خود را بدان نقطه رسانید. امّا چون بدان مکان رسید، همه امیدی که پیدا کرده بود، ناگهان به یأس و نومیدی مبدّل شد. با همه درماندگی دریافت که دچار چه خطایی شده و به جای حقیقت آب، فریب چه سرابی را خورده است. به خوبی پی برد که آنچه را آب می‌پنداشته در واقع آب‌نما و سراب بوده که ظاهر پرفریب و حقیقت نمایش از دور او را به دنبال خود تا بدین نقطه کشانیده! آری، او فهمید، در این راه اشتباهی که پیش گرفته، آبی در کار نیست و دل به سراب بستن هم از آدمی رفع عطش نمی‌کند. ... آه،

که چه زیباست بوسه‌های "تشنه "بر چشمه آب، و چه زیباتر، رسیدن گمراه به سرچشمه "حقیقت، "و ساییدن سر تسلیم بر پای حقیقت! (ترسم نرسی به کعبه ای اعرابی کاین ره که تو می‌روی به ترکستان است) «۱»***- این مثل اعمال کفّار است که "الَّذِینَ ضَلَّ سَعْیُهُمْ فِی الْحَیاةِ الدُّنْیا وَ هُمْ یَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ یُحْسِنُونَ

(_____ ۱)- گلستان سعدی، ص ۷۳.

تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۶۶ صُنْعاً- عمرشان را در راه حیات دنیای فانی تباه کردند و به خیال باطل می‌پنداشتند نیکوکاری می‌کنند «".۱» به اعمال ناچیز خود که از روی انگیزه‌های غیر الهی انجام می‌دهند دل بسته، خیال می‌کنند که اندوخته‌ای در بساط برای روز باز پسین دارند. امّا اعمالشان چون سراب، اصل و حقیقتی ندارد. آن اعمال و عباداتی هم که در پای بتها انجام می‌دهند، دعاهایی که می‌خوانند، حقیقت ندارد و آثار عبادت بر آنها مترتّب نیست. عملشان پوچ و بی‌حاصل است. دردی را از آنان دوا نمی‌کند و عذاب خداوندی را نیز از آنان زایل نمی‌سازد. زیرا "این دنیا طلبان به آیات خدای خویش کافر شدند و روز ملاقات خدا را انکار کردند، لذا اعمالشان همه تباه گشته و خداوند روز قیامت، اعمالشان را هیچ وزن و ارزشی نخواهد داد «".۲» آری، آنان که غیر خدا را "اولیاء "گیرند، و دست حاجت سوی بتان دراز کنند، و شفاعت از معبودان و یاوران ناتوان خود خواهند، از سرچشمه حقیقت دور افتاده و دل به سراب بسته‌اند ". اینان زیانکارترین مردم هستند «".۳» هر کس به لقای پروردگارش امیدوار است باید عمل صالح و شایسته انجام دهد و هرگز در پرستش خدا احدی را شریک او نگرداند «۴». وَ الَّذِینَ کَفَرُوا أَعْمالُهُمْ کَسَرابٍ بِقِیعَةٍ یَحْسَبُهُ الظَّمْآنُ ماءً حَتَّی إِذا جاءَهُ لَمْ یَجِدْهُ شَیْئاً وَ وَجَدَ اللَّهَ عِنْدَهُ فَوَفَّاهُ حِسابَهُ وَ اللَّهُ سَرِیعُ الْحِسابِ. (نور/ ۳۹ ")و آنان که کافرند اعمالشان در مثل به سرابی ماند در بیابان هموار بی آب که شخص تشنه، آن را آب پندارد و به جانب آن شتابد چون بدانجا رسید هیچ آب نیابد و آن کافر، خدا را حاضر و ناظر اعمال خویش بیند که به حساب کارش تمام و کامل برسد و خدا به یک لحظه حساب تمام خلایق می‌کند".

(_____ ۱)- کهف/ ۱۰۴. (۲)- ... أُولئِکَ الَّذِینَ کَفَرُوا بِآیاتِ رَبِّهِمْ وَ لِقائِهِ فَحَبِطَتْ أَعْمالُهُمْ فَلا نُقِیمُ لَهُمْ یَوْمَ الْقِیامَةِ وَزْناً. (کهف/ ۱۰۵) (۳)- قُلْ هَلْ نُنَبِّئُکُمْ بِالْأَخْسَرِینَ أَعْمالًا ... (کهف/ ۱۰۳) (۴)- ... فَمَنْ کانَ یَرْجُوا لِقاءَ رَبِّهِ فَلْیَعْمَلْ عَمَلًا صالِحاً وَ لا یُشْرِکْ بِعِبادَةِ رَبِّهِ أَحَداً. (کهف/ ۱۱۰) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۶۷

تفسیر

کلمه سراب به معنای لمعان و برقی است که در بیابانها از دور به شکل لمعان آب به نظر می‌رسد ولی حقیقتی ندارد. کلمه (قیع و قاع) به معنی سرزمینهای مسطّح است. این آیه، اعمال کفّار را تشبیه کرده به سراب بقیعه‌ای که انسان آن را آب می‌پندارد ولی حقیقتی ندارد. اگر فرمود تشنه آن را آب می‌پندارد با این که سراب از دور به نظر هر کسی آب می‌آید چه تشنه و چه سیراب، برای این بود که هدف در این آیه بیان رفتن به سوی سراب است و جز اشخاص تشنه کسی به دنبال سراب نمی‌رود. بنابراین در این آیه، اعمال تشبیه شده به سراب و صاحبان اعمال به تشنه‌ای که نزد خود آب گوارا دارد ولی از آن روی گردانیده به دنبال آب می‌گردد. پس مردمان کفر پیشه از یاد پروردگارشان غافل شدند و اعمال صالح را که رهنمای به سوی نور اوست از یاد بردند و پنداشتند که سعادتشان نزد غیر خدا و در سایه اعمالی است که به خیال خود، ایشان را به بتها تقرّب می‌بخشد. و وقتی هم که اجلشان رسید هیچ اثری از اعمال خود که امید اثر از آن در سر می‌پروراندند ندیدند «۱». حضرت محمّد (ص "): انّ مثلی و مثل ما بعثّنی اللّه کمثل رجل اتی قومه "...حکایت من و آنچه خدایم بدان مبعوث کرده مانند مردی است که سوی قوم خود آمد و گفت: ای قوم، من سپاه را دیده‌ام و من بیم‌آوری راستگو هستم. خود را برهانید پس گروهی از آنها وی را اطاعت کردند و باقی شب را به

ملایمت راه پیمودند و نجات یافتند و گروهی دیگر وی را دروغگو شمردند و به جای خود ماندند و صبحگاهان سپاه بدیشان رسید و نابودشان کرد. حکایت کسی که مرا اطاعت کند و آنچه را که آورده‌ام پیروی کند و حکایت کسی که عصیان من کند و این حق را که آورده‌ام تکذیب کند چنین است «۲». - انّما مثلی و مثلکم و مثل الدّنیا ...- حکایت من و شما و دنیا مانند گروهی است که در بیابانی خشک راه می‌سپردند و ندانستند آنچه از بیابان سپرده‌اند بیشتر است یا آنچه باقی مانده است و مرکبهاشان وامانده شد و توشه ایشان تمام شد در میان بیابان از پا در افتادند و به هلاک یقین کردند. در این حال بودند که مردی حلّه پوشیده که از سرش آب می‌چکید سوی ایشان آمد. گفتند:

(۱)- المیزان، ج ۲۹، ص ۱۹۰. (۲)- مسند احمد به نقل از نهج الفصاحه، ترجمه ابو القاسم پاینده، ص ۶۸۷. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۶۸ این از آبادی می‌آید. وقتی نزد ایشان رسید گفت ای کسان، حال شما چیست؟ گفتند: چنان که می‌بینی مرکبهای ما وامانده شده و توشه ما در دل این بیابان تمام شده و ندانیم آنچه سپرده‌ایم بیشتر است یا آنچه مانده است. گفت اگر شما را به آب گوارا و باغهای سبز برسانم به من چه خواهید داد؟ گفتند: هر چه خواهی. گفت با من عهد کنید که عصیان من نکنید. پس عهد کردند و آنها را به راه برد و به آب گوارا و باغهای سبز رسانید و دمی توقّف کرد و آنگاه گفت بیایید تا سوی باغهای انبوه‌تر از این باغها و آبی گواراتر از این آب برویم و اکثر قوم عصیان وی کردند و گروهی از آنها گفتند: مگر شما با این مرد عهد نکردید که عصیان او نکنید که آغاز گفتار خویش با شما راست گفت و آخر گفتارش مثل اوّل است. پس برفت و با وی رفتند و به باغهای سبز و آب گواراشان برد و شبانگاه دشمن بر دیگران در آمد و همگی مقتول یا اسیر شدند «۱ "». آهنی را که موریانه بخورد نتوان برد ازو به صیقل زنگ با سیه دل چو سود گفتن وعظ نرود میخ آهنی در سنگ «۲"»

(۱)- ترمذی. به نقل از نهج الفصاحه، ص ۶۸۶. (۲)- گلستان سعدی، ص ۸۰. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۶۹

۳- دریای ظلمت

اشاره

دریایی است نیلگون و موّاج. امواج قوی و سنگین سوار بر هم و پشت در پشت، چنان تیره و غلیظ گشته که پهنه آب را به رنگ ظلمت در آورده است. ابری تیره و سهمگین نیز بر فراز آن موج ظلمت سایه انداخته، و بر تیرگی و تاری دریا دو چندان افزوده است. آب در سایه کبود ابر، و از خشونت طوفان امواج، چنان کدر و قیرگون است که شب ظلمانی و هولناک را می‌ماند. در ظلمت این دریا، مردی تنها و بی‌یاور در چنگال بی‌رحم امواج گرفتار و در پی یافتن راه نجاتی در تلاش و تکاپوست! امّا امواج و تیرگی آب، چنان او را در بر گرفته که نه راهی را می‌شناسد و نه توانایی گریز از آن را دارد. دستان فرومانده‌اش از هر وسیله‌ای کوتاه، است. نه زورقی دارد که بر آن سوار شود و نه پارویی یا تخته شکسته‌ای که به آن اتّکا کند. چون پر کاهی سرگردان در میان آب غوطه می‌خورد. در آن ظلمت و اضطراب هم نوری همراه ندارد که با آن ببیند و خود را از آن "شب تاریک و بیم موج و گردابی چنین هایل «۱"» برهاند و خویشتن را به سبکباران ساحلها برساند. آن گونه دنیا در پیش چشمش تاریک است که دستها را جلوی چشم می‌گیرد- با این که دست با چشم فاصله‌ای ندارد- آنها را درست نمی‌تواند ببیند.!! بیچاره و مغبون مرد غریق که با خیره‌سری به دریای پر تلاطم، اعتماد بست و بر قلّه‌های خشمگین امواج نشست. وسیله‌ای همراه نساخت و نوری فراهم نیاورد برای خروج از تاریکیها و ایّام نیاز. زهی پشیمانی بر او که هر چه زودتر تا به دام حادثه نیفتاده بود خود را نرهانید. و سرانجام هر کسی

که بی‌زاد و توشه (عمل صالح) بار سفری دراز (آخرت) می‌بندد و بی‌آنکه در سفینه نجات (صف یاران رسول اللّه) «۲» در آید و بر مرکب رهوار و هموار (ایمان) قرار گیرد، با دستی تهی، گام در بیراهه اعوجاج و عناد می‌گذارد، یا مستانه بر پشت بی‌اعتماد آب می‌نشیند و یال امواج را به دست می‌گیرد، (اصطلاحا، بی‌گدار به آب می‌زند.)، همانا فرو رفتن در قعر تباهیها و ضلالتها، و دور ماندن از ساحل امن فلاح و رستگاری است.

(_____ ۱)- دیوان حافظ، ص ۱. (۲ ")-یار مردان خدا باش که در کشتی نوح هست خاکی که به آبی نخرد طوفان را (" دیوان حافظ، ص ۷). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۷۰ این تمثیل اعمال کفّار است که اعمالشان حجابهایی متراکم و ظلمتهایی انباشته است بر روی دلهاشان، که همین مانع بزرگ نمی‌گذارد نور معرفت به دلهای کفّار راه یابد. اعمالی را که کفّار انجام می‌دهند برایشان ایجاد نوری نمی‌کند که در سختیها و گرفتاریها به فریادشان برسد بلکه خود این اعمال فاسد و غیر صالح- که به آن دل می‌بندند و غرور و خودبینی را در آنها ایجاد می‌کند- حجاب و ظلمتی می‌شود که آنها را از پروردگارشان غافل می‌سازد. (كَلَّا بَلْ رانَ عَلى قُلُوبِهِمْ ما كانُوا يَكْسِبُونَ، كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ- نه، چنین نیست بلکه آنچه می‌کردند- ظلمت ظلم بد کاریهاشان- در دلهاشان اثر گذاشت. چنین نیست که می‌پندارند بلکه آنها از پروردگارشان در پرده و حجابند.) «۱» این گونه افراد مغرور و غافل، راه هدایت را رها کرده و از مسیر حق می‌گریزند، لذا در ظلمت کفر غوطه‌ور گشته، موجهای تیره رجس و پلیدی و شرک آنها را می‌پوشاند که دیگر از دریافت نور حق محروم می‌گردند ".وَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِياؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُماتِ «".۲» و چه سرانجام ناگواری دارند که اعمالشان چنین عاقبتی برایشان بار آورده است و از آن بیرون شدنی نیستند ".كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُماتِ لَيْسَ بِخارِجٍ مِنْها «"۳» ... أَوْ كَظُلُماتٍ فِي بَحْرٍ لُجِّيٍّ يَغْشاهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ سَحابٌ ظُلُماتٌ بَعْضُها فَوْقَ بَعْضٍ إِذا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكَدْ يَراها وَ مَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُوراً فَما لَهُ مِنْ نُورٍ. (نور/ ۴۰ ")یا- مثل اعمال کفّار- چون ظلماتی است به دریایی ژرف که موجی آن را فرا گرفته و بالای آن موجی دیگر و بالاتر از آن ابری قرار دارد که در چنین فرضی ظلمتها روی هم قرار گرفته و چون گرفتار این ظلمتها دست خویش تا برابر چشم خود بلند کند نزدیک است که آن را نبیند، آری هر کس که خدا به وی نوری نداد، نوری ندارد".

تفسیر

اعمال کفّار چون ظلمتهایی است که در دریای موّاج قرار داشته باشد و بالای آن ظلمت موجی

(_____ ۱)- مطفّفین/ ۱۵ - ۱۴. (۲)- بقره/ ۲۵۷. (۳)- انعام/ ۱۲۲. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۷۱ و بالای آن موج، موج دیگری و بالای آن ابری تیره قرار دارد که همه آنها دست به دست هم داده نمی‌گذارند آن تیره روز از نور آفتاب و ماه و ستارگان استفاده کند. آن قدر ظلمتهای روی هم متراکم است که اگر فرضا دست خود را از ظلمت اولی در آورد آن را نمی‌بیند. وجه این تأکید این است که هیچ چیزی به انسان نزدیکتر از خود انسان نیست و او اگر بتواند چیزی را ببیند دست خود را بهتر از سایر اعضایش می‌تواند ببیند با این حال اگر کسی در ظلمتی قرار داشته باشد که حتّی خود را نبیند معلوم می‌شود که آن ظلمتها منتها درجه ظلمت است پس این کفّار از نظر عمل مانند کسی هستند که سوار بر دریای امواج شده باشد ...، چنین کسی در ظلمتهایی متراکم قرار دارد که دیگر مافوقی برای آن ظلمت نیست و به هیچ وجه نوری ندارد که از آن روشن شده راه به سوی ساحل نجات پیدا کند «۱».

(_____ ۱)- المیزان، ج ۲۹، ص ص ۱۹۲- ۱۹۱، با تصرّف. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۷۲

۱۰- تمثیل حقّ و باطل

اشاره

امام علی (ع "): انّ الحقّ ثقیل مریء و انّ الباطل خفیف و بیء "حق (در ظاهر) گران است و سنگین و (در باطن) گوارا، و باطل (در ظاهر) سبک است و آسان و (در باطن) وبا آورنده. (نهج البلاغه، حکمت ۳۶۸)

۱- درخت استوار و درخت بی‌ریشه

اشاره

درختی زیبا و تنومند با ریشه‌ای قوی، فرو رفته در عمق خاک. و ساقه‌ای محکم و استوار بر زمین. تناور و با صلابت چنان بر خویشتن ایستاده که تندباد حوادث و صاعقه‌های سوانح، خم به ابرویش نمی‌اندازد و بر قامت رسایش زخم کجی و کاستی نمی‌نهد. شاخسار انبوهش به بالا بر کشیده و بر سر و زلفش میوه‌های الوان و لذیذ بسیارند و همیشه قابل اکل و تمتّع. ثمرش هر آینه در دسترس انسانها و هر زمان قابل بهره‌وری است. همه کس تواند از آن بهره ببرد بدان شرط که پای بر سر خوان بی‌دریغش بگذارد و خویش را با او آشنا سازد. این درخت زیبا با سایه خنک خود، عطر دلپذیر شکوفه و گلهایش، با میوه‌های شیرین و خوشمزه‌اش و ... به بنی نوع انسان خیر و استفاده می‌رساند. و در مقابلش، درختی پلید و نازیباست با ساقه‌ای خزنده بر روی زمین، و ریشه‌ای نارفته در سینه خاک! نه ریشه‌اش چنان عمود فرو نشسته در زمین که پر دوام و با ثبات باشد و نه ساقه‌اش سترگ و ضخیم، که بر بقایش افزاید. نه محل اتّکاء و نه ملجأ اعتماد. نه برّ و باری دارد که در تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۷۳ اختیار کسی گذارد و نه منظر زیبایی که رهگذران را حظّ و بهره‌ای وافر رساند. نه سایه‌ای برای غنودن دارد و نه عطر دلاویزی برای بوییدن! این درخت خبیث، هیچ خیر و منفعتی به کسی نمی‌رساند و در بی‌ثباتی و بی‌قراری به سان خزه و جلبکهایی است که بر پشت بامهای گلین در جای نمناک می‌روید، گرچه روی زمین را پوشانیده، امّا با اشاره سرانگشتی از جا کنده شده و از بین می‌رود. نه استقامتی دارد و نه دوام و قراری!!*** این تمثیل دو کلمه حق و باطل است. مثل کلمه طیّب (سخن نیکو) و کلمه خبیث (سخن بد و ناشایست) است. مثل عقاید حقّه و اعتقاد به خدا و وحدانیت او- توحید- و عقاید باطل و شرک به خداست. مثل یک جریان بر حق و سالم الهی و جریان انحرافی کفر و شیطانی است. درخت طیّب، کلمه توحید است که ریشه در فطرت انسانها دارد و تا اعماق دل موحّد نفوذ می‌کند. اصل توحید، انسان را بر شهپر هدایت نشانده و به سرمنزل سعادت و حیات طیّبه رهنمون می‌سازد. درخت خبیث همان شرک است که جایگاهی در فطرت حق جوی انسان ندارد و از این روی اصالتی ندارد. جریان حق، کلمه حق، سخن نیکو، عقاید حقّه چون درخت طیّب و پر بار است که به همگان خیر و نفع می‌رساند و اثرات مفیدی در بر دارد. هر کلمه حق و عمل صالح، اصلش ثابت و شاخ و برگش- گستره و میدان تأثیرش- پر رشد و نمو، و ثمراتی ارزنده و شایسته و جاودان دارد. امّا کلمه باطل، سخن بد و عقیده شرک، مثل درخت بی‌ثمر و نازیبایی است که در جای اصیلی ریشه مشخّص و ثابتی نداشته و خیر و نتیجه‌ای هم برای انسانها ندارد. هر چند مدّت زمانی به نظر جلوه کند و ظاهر آراسته و حق به جانبی هم به خود بگیرد و محدوده‌ای چند را نیز به زیر چنگ خود اشغال کند، به هر حال رفتنی است. چون اصل و ریشه‌اش در جای عمیقی نیست و پشتوانه قابل اعتمادی ندارد، لذا قرار و دوامی نداشته، اثر و نتیجه‌ای هم بر آن مترتّب نیست. أَ لَمْ تَرَ کَیْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا کَلِمَةً طَیِّبَةً کَشَجَرَةٍ طَیِّبَةٍ أَصْلُها ثابِتٌ وَ فَرْعُها فِی السَّماءِ تُؤْتِی أُکُلَها کُلَّ حِینٍ بِإِذْنِ رَبِّها وَ یَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ یَتَذَکَّرُونَ- وَ مَثَلُ تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۷۴ کَلِمَةٍ خَبِیثَةٍ کَشَجَرَةٍ خَبِیثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ ما لَها مِنْ قَرارٍ. (ابراهیم/ ۲۶- ۲۴ ")ای رسول ما

مگر ندیدی که چگونه خدا کلمه پاکیزه را به درخت زیبایی مثل زده که اصل ساقه آن برقرار باشد و شاخه آن به آسمان بر شود و آن درخت به اذن خدا همه اوقات میوه‌های مأکول و خوش دهد، خدا این گونه مثلهای واضح برای تذکّر مردم می‌آورد. و مثل کلمه خبیث (کفر) مانند درخت پلید است که ریشه‌اش به قلب زمین نرود بلکه بالای زمین افتد و هیچ ثبات و بقایی نخواهد یافت".

تفسیر

آنچه دقّت در آیات به دست می‌دهد این است که مراد به کلمه طیّبه که به درخت طیّب تشبیه شده و صفاتی چنین و چنان دارد، عبارت است از عقاید حقّه‌ای که ریشه‌اش در اعماق قلب و در نهاد بشر جای دارد ... پس قول به وحدانیّت خدا و استقامت بر آن بیان، قول حقّی است که دارای اصلی ثابت است و به همین جهت از هر تغیّر و زوال و بطلانی محفوظ است و آن اصل، خدای عزّ اسمه و یا زمینه حقایق است و آن اصل دارای شاخه‌هایی است که بدون هیچ مانع و عایقی از آن ریشه جوانه می‌زند و آن عبارت است از معارف حقّه فرعیّه، و اخلاق پسندیده و اعمال صالحه، که مؤمن حیات طیّبه خود را به وسیله آنها تأمین می‌کند ... و کلمه طیّبه اصل توحید است که سایر عقائد حقّه بر اساس آن و روی تنه آن جوانه می‌زند و فضایل اخلاقی هم از آن جوانه‌ها منشعب می‌شود و همچنین اعمال صالحه به صورت میوه از آنها سر می‌زند. ... و مقصود از کلمه خبیثه، شرک به خداست که به درخت خبیثی تشبیه شده که از جای کنده شده باشد و در نتیجه، اصل ثابتی و قرار و آرامی و خلاصه جای معیّنی نداشته و چون خبیث است جز شرّ و ضرر، اثر دیگری به بار نیاورد «۱». بنابر نقل "ابن عبّاس "کلمه طیّب، همان کلمه توحید، یعنی شهادت به یکتایی خداوند است. ابو علی گوید: مقصود طاعاتی است که خداوند به آنها امر کرده است. علت این که طاعات را "طیّب "نامیده این است که برای صاحب خود، خیر و برکت به همراه می‌آورد. از پیامبر (ص) روایت شده که "درخت پاکیزه، نخل است. "ابن عباس گوید ":درختی است در بهشت. "از امام باقر (ع) روایت شده است که: درخت پاکیزه، پیامبر و شاخه آن علی و عنصر آن فاطمه و میوه آن (_____ ۱)- المیزان، ج ۲۳، ص ص ۸۱- ۷۹ با تصرّف. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۷۵ اولاد فاطمه و شاخه‌ها و برگهای آن شیعیان ما هستند «۱». برخی گویند: مقصود از کلمه طیّبه، ایمان و از درخت طیّب، مؤمن است. برخی گویند: خداوند ایمان را به نخل تشبیه کرده است. زیرا که ایمان در قلب مؤمن، ثابت است، همچون نخل در زمین و علم مؤمن را نسبت به امور آسمانی، به شاخه‌های نخل که به آسمان رفته‌اند، تشبیه کرده است و کرداری که مؤمن از برکت ایمان انجام می‌دهد و پاداشی که همواره به او می‌رسد به ثمر نخل تشبیه کرده است که در همه اوقات سال به صورت رطب و خرما مورد استفاده قرار می‌گیرد «۲». بعضی اهل معانی گفته‌اند: آنچه مشبّه است به اصل، علم است و آنچه مشبّه است به فرع، عمل است، از آن جا که بنای عمل بر علم باشد چنان که فرع از اصل پیدا شود. اهل اشارت گفته‌اند: وجه حکمت در تشبیه اسلام و ایمان به درخت از آن جا است که درخت تمام نباشد الّا به سه چیز: عرقی ثابت و اصلی قایم و فرعی عالی، همین طور، ایمان و اسلام به سه چیز تمام شود: تصدیق بالقلب، و اقرار باللّسان، و عمل بالارکان. چنان که امام رضا (ع) از پدرانش، از امیر المؤمنین (ع)، از رسول اکرم) نقل نموده است که ":الایمان معرفة بالقلب و اقرار باللّسان و عمل بالارکان «"۳ "». انس بن مالک "از حضرت رسول (ص) روایت می‌کند که ایشان فرمود ":مثل هذا الدّین کمثل شجرة نابتة ...- مثل این دین چون درختی است رسته، ایمان به خدای اصل اوست و زکات شاخ اوست، و روزه بیخ اوست. و برادری کردن برای خدا ثبات اوست و خوی نیکو برگ اوست و باز ایستادن از محارم میوه اوست چنان که درخت تمام نشود الّا به میوه، همچنین ایمان تمام نشود مگر به باز ایستادن از محارم «".۴» همچنین در روایتی دیگر از پیامبر اسلام (ص) نقل شده است که فرمود: مثل الاسلام کمثل الشّجرة الثّابتة الایمان باللّه اصلها و الصّلوات الخمس جذوعها و الزّکوة فرعها و صیام شهر رمضان لحاؤها و حسن الخلق ورقها «۵ "». مثل اسلام چون درختی است رسته، اصل آن ایمان به خدا و تنه آن نمازهای پنجگانه است و زکات، شاخه‌های

آن است و روزه ماه رمضان پوست آن و خوی خوش، برگهای آن است".

(_____۱)- تفسیر مجمع البیان، ج ۱۳، ص ۱۲۶. (۲)- مأخذ پیشین، ص ۱۲۷. (۳)- تفسیر روض الجنان و روح الجنان، ج ۱۱، ص ص ۲۷۲- ۲۷۱. (۴)- همان مأخذ، ص ۲۷۲. (۵)- همان مأخذ، ص ۲۷۰. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۷۶

۲- آب زلال و کف بی‌دوام

پشته‌های ابر، آسمان را فرا می‌گیرد. غرّش رعد در گوش فضا می‌پیچد، چهار سوی آسمان آذرخشی پیاپی می‌جهد. گویی خورشید با تیرهای طلایی خویش به شکار ابرها نشسته!! که بی‌پروا راه بر او بسته‌اند. دیری نمی‌پاید که آسمان گریه خویش را آغاز و قطره‌های اشک خود را بر سرزمین، از قلل بلند کوهها گرفته تا اعماق درّه‌ها و پهنه دشتها جاری می‌سازد. این قطره‌های شفّاف و زلال با قدرت و مشیّت خداوند عالم بر دامان فراخ طبیعت فرو افتاده و هر کدام بستر خویش را می‌جویند. جویبارهای باریک، همدیگر را در آغوش می‌کشند و از پیشانی کوه، خویشتن را در "آبشار طلایی "به پابوسی ساق ستبرش همراه می‌سازند. کاروان آب حرکت جدید خود را به نام رود روان، از سر می‌گیرد و در بستر رودخانه به راه می‌افتد. در امتداد راه، جویبارها و رودهای دیگر نیز بدو پیوسته، وسعت و حجم آن افزایش یافته به صورت سیلی خروشان در درّه‌ای پر پیچ و خم با سرعت هر چه بیشتر پیش می‌تازد. سیل سهمگین و توفنده در مسیر خود به هر سوی حمله‌ور گشته، خار و خاشاک، سنگ و کلوخ، شاخه‌های درختان و ...، هر چه سر راه می‌یابد می‌شوید و با خود می‌برد. رفته رفته- چونان شتر مست در بهاران- بر روی خود کف سفیدی برمی‌آورد. این کف به تدریج سطح آب را پوشانده تا جایی که رخسار آب را مستور می‌سازد و در نگاه اوّل، آنچه که به چشم بیننده نمایان می‌شود همان کف سفید است. سفر رود با رسیدن به جای هموار خالی از شیب، اندک اندک پایان می‌یابد و از سرعتش هر دم کاسته می‌گردد. در این منزلگاه، کف بی‌مقدار، عمرش به سر می‌رسد و از بین می‌رود و چهره پاک و واقعی آب آشکار می‌گردد. کف که اصالتی از خود نداشت و دارای حقیقتی نبود، فرو می‌نشیند و نابود می‌شود، هر چند اندک زمانی، از بهر خویش ظاهری آراسته بود. لیکن آب که گوهر حیات است و منشاء خیر و نفع برای هر ذی حیاتی است باقی می‌ماند و حرکت خود را در چرخه مواد ادامه می‌دهد. *** مثل آب و کف بر آمده بر روی آن، تمثیل حق و باطل است. باطل چون کف روی آب ناپایدار و رفتنی است. هر چند بنا به عواملی مدّتی چهره حق را بپوشاند و خود را ظاهر سازد و سپس در اشکال مختلفه‌اش بر جامعه انسانی تسلّط یابد. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۷۷ باطل چون اصالت و حقیقت ندارد و مخالف فطرت و طبیعت انسان است و نفع و خیری هم به حال کسی ندارد، رفتنی است و آدمی، خواهان آن نیست. ارزش و قدری هم ندارد. هر چند که چون تار عنکبوت چند صباحی جلوه حق را در پرده بگیرد و خود با تزویر و فریب، ملتبس به لباس حق شده (درّنده گرگی در لباس میش در آید، سرنوشت این دوستی به روشنی پیداست که به کجا ختم می‌شود!) و ناروا بر جایگاه حق نشیند، امّا کفی است زایل شدنی، حبابی است شکستنی، و تار نازکی است گسستنی. و امّا حق: چون حقیقتی است تابناک، مطابق فطرت و طبیعت انسان، موافق خواست و طبع او، و دارای خیر و نفع و اثر، ماندنی است و بادوام. چون دارای اصالت است در پیکار نهایی با باطل، غالب است و حاکم. هر چند گاهی در این کشاکش، مهجور و مقهور واقع شود. در این مثال، حق چون آب و باطل چون کف روی آن تصویر شده است.

صحنه‌ای دیگر از تمثیل حق و باطل

اشاره

در کارگاهها و مراکز ذوب فلزات که ابزار و ظروف فلزی تهیّه می‌کنند یا در کارگاههایی که سنگهای معدنی را برای تهیّه جواهر و گوهرهای گرانبها ذوب می‌کنند، بر روی فلزات و مادّه اصلی ذوب شده، کف زیادی بر آمده که اصل آن را پوشانده و مخفی نموده است. هر بیننده ابتدا در ظرف، کف را مشاهده می‌کند. لیکن اندکی نمی‌گذرد که آن کف فرو نشسته و از بین می‌رود و اصل فلزات و جواهر گرانبها بر جا می‌ماند. صاحب کارگاه، کف آغشته به آلودگیها را که نفعی ندارد دور ریخته و اصل فلز و جواهر ته‌نشین شده را که برایش ارزش و بهایی دارد برمی‌دارد. حق همانند آب، و فلز و جواهر در این تمثیل، چون دارای نفع و خیر برای انسان است ماندنی و پابرجاست و با اصالت و حضور خود، باطل کف گونه را از بین برده و منکوب می‌کند ". جاءَ الْحَقُّ وَ زَهَقَ الْباطِلُ إِنَّ الْباطِلَ کانَ زَهُوقاً ("اسری/ ۸۱) خداوند متعال نیز چنان با ضربت حق بر سر باطل و مظاهر آن می‌کوبد که باطل نابود شده و "حق "واقع می‌گردد «۱» و طبق یک سنّت لا یتغیّر، حق را تثبیت می‌کند «۲». حق چون عصای موسی است که با ظاهر شدنش جمله ابزار و اسباب ساحران فرعون نابود و از نظرها ناپدید شد و ساحران (_____ ۱ ")-بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَی الْباطِلِ فَیَدْمَغُهُ فَإِذا هُوَ زاهِقٌ ("انبیاء/ ۱۸) (۲)- وَ یُحِقُّ اللَّهُ الْحَقَّ بِکَلِماتِهِ وَ لَوْ کَرِهَ الْمُجْرِمُونَ. (یونس/ ۸۲) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۷۸ و اهل باطل خوار و سرافکنده بازگشتند گر چه تا قبل از آن با اعمال خود چشم مردم بستند و سحری بس عظیم و هول‌انگیز بر انگیختند که مردم سخت هراسان شدند «۱». اینان قصد داشتند که باطل را توجیه و بر آن لباس حق بپوشانند تا بر خلق خدا به ناروا سلطه برانند امّا "،فَوَقَعَ الْحَقُّ وَ بَطَلَ ما کانُوا یَعْمَلُونَ- پس (به ظهور آن معجزه- عصا-) حق ثابت شد و اعمال ساحران همه باطل گردید «".۲» *** أَنْزَلَ مِنَ السَّماءِ ماءً فَسالَتْ أَوْدِیَةٌ بِقَدَرِها فَاحْتَمَلَ السَّیْلُ زَبَداً رابِیاً وَ مِمَّا یُوقِدُونَ عَلَیْهِ فِی النَّارِ ابْتِغاءَ حِلْیَةٍ أَوْ مَتاعٍ زَبَدٌ مِثْلُهُ کَذلِکَ یَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَ الْباطِلَ فَأَمَّا الزَّبَدُ فَیَذْهَبُ جُفاءً وَ أَمَّا ما یَنْفَعُ النَّاسَ فَیَمْکُثُ فِی الْأَرْضِ کَذلِکَ یَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثالَ. (رعد/ ۱۷ ")خدا از آسمان آبی نازل کرد که در هر رودی به قدر وسعتش سیل آب جاری شد و بر روی سیل کفی بر آمد، چنان که فلزاتی را نیز که برای تجمّل و زینت (مانند طلا- و نقره) یا برای اثاث و ظروف (مانند آهن و مس)، در آتش ذوب کنند مثل آب کفی بر آورد. خدا به مثل این برای حق و باطل مثل می‌زند که (باطل چون) آن کف به زودی نابود می‌شود و امّا آن آب و فلز که به خیر و منفعت مردم است در زمین مدّتی باقی می‌ماند. خدا مثل آنها را بدین روشنی بیان می‌کند".

تفسیر

آیه کریمه از آیات برجسته قرآنی است که درباره طبیعت حق و باطل بحث نموده و بدو تکّون و کیفیّت ظهور و آثار خاصه به هر یک از آن دو را خاطر نشان می‌سازد و سنّت خدای سبحان را که در وصفش فرموده ":وَ لَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِیلًا " و "وَ لَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِیلًا "در خصوص حق و باطل بیان می‌کند و این بیان را در ضمن مثلی می‌آورد «۳». در احتجاج از امیر المؤمنین (ع) در ضمن حدیثی که در احوال کفّار بحث می‌کند نقل کرده، که در ذیل آیه "فَأَمَّا الزَّبَدُ " ...فرموده: زبد در اینجا عبارت از گفتاری است که ملحدین درباره قرآن (_____ ۱)- بنگرید به سوره اعراف آیات ۱۱۹- ۱۱۲. (۲)- اعراف/ ۱۱۸. (۳)- المیزان، ج ۲۲، ص ۲۳۵. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۷۹ گفته بودند و گفتاری است که در موقع تجزیه و تحلیل، باطل و مضمحل می‌گردد و امّا آن کلامی که مردم از آن منتفع می‌گردند همان تنزیل است که نه در هنگام نزول و نه در آینده باطلی بدان رخنه نمی‌کند و دلهای بشر آن را می‌پذیرد .. «۱». به نظر صاحب "المیزان "آنچه امام فرموده برخی از مصادیق باطل است و آیه شریفه عام است و شامل همه باطلها می‌شود «۲». علامه" طبرسی "این آیه را متضمن دو مثل برای حق و باطل می‌داند: ۱- آب و کفی که بر روی آن ظاهر می‌شود. حق را تشبیه به آب و

باطل را- که دوام ندارد- به کف تشبیه می‌کند. ۲- طلاـ و نقره‌ای که در آتش ذوب می‌شود و کف سیاهی که بر روی آب ظاهر می‌گردد. حق به طلاـ و نقره خالص، و باطل به کف روی آن مانند است. درباره مثل اول از قول "ابن عبّاس "نقل می‌کند که این مطلب، مثلی است برای قرآن کریم که از آسمان نازل شده است. دلهای مردم مثل همان وادیها به اندازه ظرفیّت خود، از قرآن کریم بهره‌مند می‌شوند. آنان که اهل یقینند و آنان که دستخوش شک و تردیدند. هر کدام به اندازه خود از قرآن بهره‌مند می‌شوند. بنابراین یقین مردم تشبیه به آب و شک مردم، تشبیه به کف شده است «۳». بنابراین، مثل مرد مؤمن و عقاید خالصش مانند آبی است که حیات حیوانات و گیاهان به آن بستگی دارد و مانند طلاـ و نقره و ... است که در زندگی این جهان مورد استفاده مردم هستند و مثل مرد کافر و ستیزه خویی‌اش مانند کفی است که دیر یا زود حبابهای آن می‌ترکد و از برابر چهره آب و دیگر مواد خالص محو می‌گردد و بدین ترتیب، آنچه هویدا می‌گردد و دوام می‌پذیرد، آب و طلا و نقره و غیره است «۴». برخی این آیه را متضمن سه مثل می‌دانند. چنان که صاحب مجمع البیان، قول "قتاده "را نقل می‌کند که وی می‌گوید: در این آیه، خداوند سه مثل آورده است: نخست نزول قرآن را به آبی تشبیه کرد که از آسمان نازل می‌شود و دلهای مردم را به وادیهایی تشبیه کرد که به اندازه ظرفیّت خود آب را به سوی خود جذب می‌کنند. آنان که در فهم قرآن حداکثر کوشش به کار برند، بهره‌ای عظیم از آن می‌برند مثل رودها و وادیهای بزرگ و آنهایی که به قرآن راضی هستند و کوششی کمتر در راه ادراک حقایق آن به کار می‌برند، همچون نهرها و وادیهای کوچک، بهره‌ای کمتر

(_____۱)- المیزان، ج ۲۲، بحث روایتی، ص ۲۵۵. (۲)- همان مأخذ. (۳)- تفسیر مجمع البیان، ج ۱۳، ص ص ۴۶- ۴۵. (۴)- مأخذ پیشین، ص ۴۷. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۸۰ نصیبشان می‌گردد. پس از آن، خیالات و وسوسه‌های شیطانی را به کفی تشبیه می‌کند که بر روی آب ظاهر می‌شود. بدیهی است که علّت کف، خود آب نیست بلکه سرزمینی است که خاک خوبی ندارد. همچنین شک و تردیدها و وسوسه‌های نفسانی نیز زاییده حق نیست، بلکه زاییده نفوس مردم است. خداوند متعال می‌فرماید: همان طوری که کف، دوام ندارد و آنچه باقی می‌ماند آب صاف و زلال است، سرانجام شکوک و وسوسه‌های شیطانی زایل می‌شوند و چهره زیبای حقّ ظهور می‌کند و باقی می‌ماند. سومین مثل، این است که کفر را به آن مواد چرکین و سیه‌فامی تشبیه کرده، که بر روی فلزات ذوب شده، ظاهر می‌گردد و ایمان را به آن فلز ذوب شده خالص، تشبیه کرده است «۱». بنابر نقل صاحب روض الجنان، حق تعالی در این آیه برای حقّ و باطل دو مثل زده است: یکی، به آبی که از باران بیاید و سیل شود و در مسیل و مجرای خود کف برآرد. و نیز آن را مثل زد به چیزهای گداختنی که از معادن برون آید که مردم از آن حلّی و متاع سازند چون زر و سیم و غیره که چون بگدازند آن جا نیز کفی باشد و صافیی. آنچه کف آب و خبث آهن و مس باشد، مثل باطل است، با باطل ماند که برود و پراکنده و ناچیز شود، و آنچه از آن آب صافی و زر و سیم صافی باشد و صافی از دگر اجناس آن مثل حق است که برای مردم نافع است همچنان که این چیزها نافع است «۲». ابن ابی حاتم از طریق علی بن ابی طلحه از ابن عبّاس آورده که گفت: این (آیه ۱۷ رعد) مثلی است که خداوند زده است، منظور فراگیری دلها از آن (نازل شده) به قدر شک و یقین آنهاست. (فَأَمَّا الزَّبَدُ فَیَذْهَبُ جُفاءً) آن شک است و (وَ أَمَّا ما یَنْفَعُ النَّاسَ فَیَمْکُثُ فِی الْأَرْضِ) و آن یقین است، همچنان که زیورها را در آتش قرار دهند پس خالص آنها گرفته شده و زاید آنها در آتش رها گردد، همچنین خداوند یقین را می‌پذیرد و شک را ترک می‌گوید. و از عطا آورده که گفت: این مثلی است که خداوند برای مؤمن و کافر زده است. و از قتاده آورده که گفت: این سه مثل است که خداوند در یک مثل بیان فرموده، می‌فرماید: چنان که این کف بیهوده می‌رود و بدون سود می‌باشد و امیدی به برکت آن نیست، همچنین باطل از اهل خودش باز می‌شود و چنان که این آب در زمین ماند و برکت و فایده‌اش رشد کرد و گیاه از زمین رویانید و همین طور طلا و نقره هنگامی که داخل آتش می‌شوند و زواید آنها از بین می‌رود، همچنین حق برای اهلش باقی می‌ماند و کما این که چرکهای طلا هنگامی که در

آتش نهـــــــــاده شـــــــــود می‌ریزد، همچنیـــــــــن باطـــــــــل از اهـــــــــل خـــــــــود پرده

(_____ ۱)- همـان مأخـذ، ص ۴۷. (۲)- روض الجنـان و روح الجنـان، ج ۱۱، ص ۲۱۱. تشبیهـات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۸۱ بر می‌دارد «۱». علّامه طباطبایی، آیه را متضـمن یک مثل می‌داند نه سه مثل «۲». حضـرت علی (ع) در نامه خود به مالک اشتر خطاب بـدو می‌فرماید: «... و حق را برای آن که شایسته است از نزدیـک و دور اجراء کن، و در آن کـار شـکیبا و پـاداش خـواه بـاش اگر چه از به کـار بردن حق به خویشـان و نزدیکانت برسـد هر چه برسـد و پایان حق را با آنچه بر تو گران است بنگر که پسـندیده و فرخنـده است «۳».» و هم ایشـان، تقوی و پرهیزگاری را راه حق و درست و معاصـی و گناهان را باطل می‌داند ": آگاه باشید معاصی مانند اسبهای سرکش و لجام گسیخته‌ای است که سوار کرده شـده بر آنها گناهکاران و می‌اندازند سواران خود را در آتش، و تقوی و پرهیزکاری مانند شترهای رامی است کـه مهارشـان بـه دست سـواران آنهـاست، سـوار کرده شـده بر آنهـا صاحبانشـان و وارد می‌سازنـد، ایشـان را در بهشت. و تقـوی و پرهیزکـاری راه حق و درسـت و گناهـان راه باطـل و تبـاه اسـت و هر یـک از ایـن دو را اهلی اسـت ... رفتن از راست و چپ راه به گمراهی می‌انجامـد و راه راست راه میانه است، زیرا کتاب باقی مانده (قرآن) و آثار نبوّت (سـنّت رسول) بر آن است ... هر که بغیر حقّ ادّعـا کرد هلاـک گردیـد و هر که دروغ گفت زیـان دیـد، کسـی که در میان مردم نادان حق را اظهار نمایـد هلاک می‌شود و جهل و نادانی بس است برای مردی که قـدر و منزلت خود را نشـناسد. اصل راسخ و پایه محکمی که بر تقوی و پرهیزکاری اسـتوار است هلاک و تباه نمی‌شود و زراعت قومی بر اثر آن تشـنه نمی‌ماند «".۴» - آگاه باشید میان حقّ و باطل فاصله‌ای نیست مگر چهار انگشت ". اما انّه لیس بین الحقّ و الباطل الّا اربع اصابع «"۵» بنابراین، همان گونه که حق به سان درختی استوار، پابرجاست و بادوام و هماننـد آبی صاف و زلال و گوهری خالص، ماندنی و با ثبات است و دارای اثر و فایده، اهل ایمان نیز عقیده‌ای اسـتوار و با ثبات دارند و ایمانشان موجب نفع خود و دیگران است. لیکن، سـتمکاران و کافران همانند باطل ناپایدار و رفتنی هسـتند و باورشان نیز نه قرار و ثبـاتی دارد و نه نفع و اثری ". یُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِینَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِی الْحَیـاةِ الـدُّنْیا وَ فِی الْآخِرَةِ وَ یُضِـلُّ اللَّهُ الظَّالِمِینَ «"۶»

(_____ ۱)- الاتقـان، ج ۲، ص ۴۱۴. (۲)- رک: المیزان، ج ۲۲، ص ۲۳۵. (۳)- نهـج البلاغه، نامه ۵۳، ص ۱۰۲۶. (۴)- نهـج البلاغه، خطبه ۱۶، صص ۶۹- ۶۷. (۵)- نهج البلاغه، خطبه ۱۴۱، ص ۴۳۰. (۶)- (ابراهیم/ ۲۷ ").خدا اهل ایمان را با عقیده ثابت در دنیا و آخرت پایدار می‌دارد و سـتمکاران را گمراه می‌گرداند ".تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۸۲

۱۱- تمثیل عالم بی‌عمل

اشاره

حضـرت محمّد (ص "): مثل الّذی یعلّم النّاس الخیر و ینسی نفسه مثل الفتیلهٔ تضیء للنّاس و تحرق نفسها ".مثل کسی که دیگران را نیکی می‌آمـوزد ولی خود را فراموش می‌کنـد همچون فـتیله‌ای است که به مردم روشـنی می‌دهـد لیکن خود را می‌سوزانـد. (جـامع الصغیر، ج ۲، ص ۱۵۲. نهج الفصاحه، ص ۵۶۳)

۱- سگ هار

اشاره

خـدایش به او علم بی‌کران می‌دهـد. آیاتش را بـدو تعلیم می‌دهـد. با روشـنگری و کراماتی که عطایش می‌کنـد، او می‌تواند حق را

بشناسد و در راه حق بشتابد و مقامی رفیع و بلند، آن چنان که سزاوار است در محضر خدای بیابد. از ریب و شکیّات بدر شود و با حقیقت بینی و نعمت علم و آیات الهی، هوای نفس را کنترل و شیطان سرکش را از خود براند. امّا این فرد خیره سر که بر مرکب چموش نفس سوار و زمام عقل را به دست او سپرده و شتابان به سوی ورطه ضلالت دوان است، با داشتن قدرت و امکانات راه یافتن به سعادت و نجات، گردنکشی آغاز و تمرّد را پیشه می‌سازد، از خدا گریزان و روی به عصیان می‌نهد!! شیطان نیز که در پی اغوای او، به دنبالش در هر کمینگاه و بزنگاه پرسه می‌زد و مترصد شکار کردن او بود، از فرصت استفاده کرده و با تزیین تصوّرات و اوهامش، او را فریب داده و کاملاـ از راه خدا جدایش می‌سازد و او را در دسته گمراهان داخل می‌سازد. و او به جای پیروی از خدا و تبعیّت او، بنده و مطیع هوای نفس خویش گشت و سر به فرمان تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۸۳ شیطان سپرد، لذا به جای رفعت مقام، به زمین فرو ماند و تنزّل یافت. عملش نردبان ترقّی او به آسمان حقیقت و معرفت نشد، بلکه سرنگون کننده او به عمق چاه تباهی گشت! اینک این رنج کشیده راه به جایی نابرده، از فشار و عذاب اندیشه‌های زشت و شوم خود، دایم به خود می‌پیچید و آرام ندارد. هر لحظه در اضطراب و التهاب و حمله‌ور شدن به این سوی و آن سوی است. سعی در گمراه کردن دیگران نیز دارد و از توجیهات علم و دانش خود نیز به عنوان حربه‌ای در راستای مقصد پلید خویش استفاده می‌نماید. همیشه زبان ناپاکش برای انکار و تکذیب آیات الهی و پوشاندن راه حق و افتراء بستن به خدا از دهانش بیرون و با اقاویل ناصواب در حرکت و چرخش است. چنان این شیوه ناباب، عادت او گشته که خواه کسی طرفش باشد یا نباشد، در تقلّا و سراسیمگی است. او اکنون به فرمان شیطان محاجه و استدلال می‌کند و پرچم مبارزه او را با حق بر دوش دارد. و سرانجام هماورد خواهی‌اش، بر زمین خوردن و نابودی خود اوست ". من صارع الحقّ صرعه. هر که با حق در آویزد، حق او را به خاک افکند «۱ *** "».این مثل کسانی است که خداوند آیات خود را بدانها تعلیم می‌دهد و آنها با داشتن علم و معرفت به خدا، به جای تبعیّت از حق و انجام عمل صالح و یاری نمودن خدا،- که از همین طریق مقام و منزلت خود را نیز رفیع گردانند- شیطان را مولای خود انتخاب و از نفس پیروی می‌کنند. بنابراین خود را از خدا دور و در راه مبارزه با آیات حق و تکذیب آن و تقویت باطل فعالیّت و تلاش می‌نمایند. به همین سبب به حضیض ذلّت تنزّل پیدا می‌کنند، گویی به زمین فرو می‌روند و به رشد و تکامل واقعی نایل نمی‌شوند و در این گمراهی و هلاکت، چون سگی می‌مانند که چه به او حمله کنی و تعقیبش نمایی و چه به او کاری نداشته باشی و به حال خود رهایش سازی در هر دو حال پارس (عوعو) کند. لهله می‌زند و زبان را از دهان بیرون می‌آورد و حالت حمله و گاز گرفتن به خود می‌گیرد. سگ هار!! درّنده و خطرناک. وَ اتْلُ عَلَیْهِمْ نَبَأَ الَّذِی آتَیْناهُ آیاتِنا فَانْسَلَخَ مِنْها فَأَتْبَعَهُ الشَّیْطانُ فَکانَ مِنَ الْغاوِینَ، وَ لَوْ شِئْنا لَرَفَعْناهُ بِها وَ لکِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَی الْأَرْضِ وَ اتَّبَعَ هَواهُ فَمَثَلُهُ کَمَثَلِ الْکَلْبِ إِنْ تَحْمِلْ عَلَیْهِ یَلْهَثْ أَوْ تَتْرُکْهُ یَلْهَثْ ذلِکَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِینَ کَذَّبُوا بِآیاتِنا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ یَتَفَکَّرُونَ. (اعراف/ ۱۷۶- ۱۷۵ ")حکایت کسی را که آیه‌های خویش بدو تعلیم دادیم و از آن بدر شد و شیطان به دنبال او افتاد و از گمراهان شد برای آنها بخوان، اگر می‌خواستیم وی را به وسیله آن آیه‌ها بلندش می‌کردیم ولی به زمین گرایید (پستی طلبید و به دنبال میل کرد.) و هوس خویش را پیروی کرد. حکایت وی حکایت سگ است که اگر بر او هجوم بری پارس می‌کند و اگر او را واگذاری پارس می‌کند، این حکایت قومی است که آیه‌های ما را تکذیب کرده‌اند پس این خبر را بخوان شاید آنها اندیشه کنند".

تفسیر

بطوری که از سیاق کلام بر می‌آید معنای آوردن آیات تلبس به پاره‌ای از آیات انفسی و کرامات خاصه باطنی است به آن مقداری

که راه معرفت خدا برای انسان روشن گردد و با داشتن آن آیات و کرامات، دیگر درباره حق شک و ریبی برایش باقی نماند. و معنای انسلاخ بیرون شدن و یا کندن هر چیزی است از پوست و جلدش، و این تعبیر کنایه استعاری از این است که آیات چنان در "بلعم باعورا "رسوخ داشت و وی آن چنان ملازم آیات بود که با پوست بدن خود ملازم بود و به خاطر خبث درونی که داشت از جلد خود بیرون آمد «۱».

شأن نزول

از عبد اللّه بن عمر روایت شده که این آیه درباره امیّة بن ابی الصّلت نازل شده است و مسروق و عبد اللّه گویند درباره مردی از بنی اسرائیل به نام "بلعم بن باعور "نازل گردیده است «۲». صاحب "المیزان "نیز در بحث روایتی خود درباره این آیه، روایات مختلفی را ذکر نموده که بعضی آن شخص را "بلعم بن باعور، "و بعضی "امیّة بن ابی الصّلت «"۳» و برخی دیگر، آن را "ابو عامر بن نعمان بن صیفی راهب «"۴» در زمان پیامبر دانسته‌اند.

(_____ ۱)- المیزان، ج ۱۶، ص ۲۳۳. (۲)- شأن نزول آیات، ص ۳۵۹. (۳)- داستان امیّة بن ابی الصّلت در جلد ۱۶ المیزان، صص ۴- ۲۴۲ و شأن نزول آیات، ص ۳۵۹ آمده است. (۴)- داستان ابو عامر در جلد ۱۶، المیزان، ص ۲۴۵ و در کتاب تاریخ پیامبر اسلام تألیف آیتی، ص ۳۱۴ آمده است. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۸۵

داستان بلعم باعورا

علی بن ابراهیم قمی در تفسیر خود در ذیل آیه ":وَ اتْلُ عَلَیْهِمْ نَبَأَ الَّذِی آتَیْناهُ آیاتِنا "می‌گوید: پدرم از حسین بن خالد از ابی الحسن امام رضا (ع) برایم نقل کرد که آن حضرت فرمود: بلعم باعورا دارای اسم اعظم «۱» بود و با اسم اعظم دعا می‌کرد و خداوند دعایش را اجابت می‌کرد (مستجاب الدّعوه بود) در آخر به طرف فرعون میل کرد و از درباریان او شد، این ببود تا آن روزی که فرعون برای دستگیر کردن موسی و یارانش در طلب ایشان می‌گشت، عبورش به بلعم افتاد، گفت: از خدا بخواه موسی و اصحابش را به دام ما بیندازد. بلعم بر الاغ خود سوار شد تا او نیز به جستجوی موسی برود. الاغش از راه رفتن امتناع کرد، بلعم شروع کرد به زدن آن حیوان، خداوند قفل از زبان الاغ برداشته، به زبان آمد و گفت: وای بر تو برای چه مرا می‌زنی؟ آیا می‌خواهی با تو بیایم تا تو بر پیغمبر خدا و مردمی با ایمان نفرین کنی؟ بلعم این را که شنید آنقدر حیوان را زد تا کشت، و همان جا اسم اعظم از زبانش برداشته شد و قرآن درباره‌اش فرموده ": فَانْسَلَخَ مِنْها فَأَتْبَعَهُ الشَّیْطانُ «" ...۲» حضرت رسول (ص) در مثلی، امیّة بن ابی الصّلت را در امّت خویش به بلعم تشبیه کرده و فرموده است ":مثل بلعم بن باعورا فی بنی اسرائیل کمثل امیّة بن ابی الصّلت فی هذه الامّة" (حکایت بلعم بن باعورا در میان بنی اسرائیل همچون حکایت امیّة بن ابی الصّلت در این امت [اسلام است «۳».)

پیامبر اسلام (ص):

۱- مثل العالم الّذی یعلّم النّاس الخیر و ینسی نفسه کمثل السّراج یضیء للنّاس و یحرق نفسه. مثل دانشمندی که دیگران را نیکی می‌آموزد ولی خود را فراموش می‌کند همچون چراغی است که برای مردم بر می‌فروزد لیکن خود را می‌سوزاند «۴». ۲- علم لا ینفع ککنز لا ینفق منه «۵».- علمی که سود ندهد چون گنجی است که از آن انفاق نمی‌شود.

(_____ ۱)- درباره اسم اعظم و اسماء

حسنای خداوند، به تفسیر المیزان، ج ۱۶، ص ص ۲۸۹- ۲۶۱، مراجعه شود. (۲)- المیزان، ج ۱۶، ص ۲۴۱. شأن نزول آیات، پاورقی ص ۳۵۹. بحار الانوار، ج ۱۳، صص ۳۷۸- ۳۷۷. (۳)- جامع الصغیر، ج ۲، ص ۱۵۲. (۴)- جامع الصغیر، ج ۲، ص ۱۵۲. نهج الفصاحه، ص ۵۶۳. (۵)- ثعالبی، التمثیل و المحاضره، ص ۲۴. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۸۶ شخص عالم سزاوار است که قدر و منزلت خویش را در جامعه‌ای که زیست می‌کند بشناسد و گوهر علم را که ودیعه‌ای است نزد او به پلیدیهای هوای نفس آلوده نگرداند و آن را به واسطه خودخواهیها و غرور در محاق نسیان و غفلت قرار ندهد که "کفی بالمرء جهلا ان لا یعرف قدره". «۱» (جهل و نادانی بس است برای مردی که قدر و منزلت خود را نشناسد.) و علمی نافع است و بالنده که با عمل همراه باشد". العلم مقرون بالعمل فمن علم عمل و العلم یهتف بالعمل فان اجابه و الّا ارتحل عنه «۲ ("».علم بسته به عمل است. پس هر که دانست عمل کرد و علم، عمل را ندا می‌کند اگر آن را پذیرفت از آن علم سود برده می‌شود و گرنه علم از عمل دور می‌گردد.) هم از این رو، عالمی گرانمایه و ارزشمند است که به علم خویش عمل نماید و آن را در راهی که رضایت حق تعالی و خیر انسانیّت در آن است به کار گیرد و منتشر سازد زیرا ": فانّ العالم العامل بغیر علمه کالجاهل الحائر الّذی لا یستفیق من جهله، بل الحجّهٔ علیه اعظم و الحسرهٔ له الزم و هو عند اللّه الوم «۳ (".»عالمی که بر خلاف علمش رفتار کند به جاهل و نادانی ماند سرگردان که از جهل و نادانی به هوش نیاید، بلکه حجّت و دلیل بر عقاب او بیشتر است و حسرت و اندوهش زیادتر و نزد خدا توبیخ و سرزنشش افزونتر.) از حضرت عیسی (ع) روایت شده که: مثل علمای بد [و دنیا پرست مثل صخره‌ای است که جلو نهری را گرفته، نه خود آب می‌نوشد و نه می‌گذارد آب به کشتزارها برسد، این عالم نمایان بر راه [سعادت آخرت نشسته‌اند، نه خود درون می‌شوند و نه می‌گذارند کسی عبور کند، و فرمود: مثل علمای بد [و دنیا پرست چون گیاههای روییده بر مزبله است که رنگ زیبا و بوی بد دارد، ظاهرش چون گور کافر پر حلل، باطنش قهر خدا عزّ و جل «۴».

(_____ ۱)- نهج البلاغه فیض الاسلام، خطبه ۱۶، ص ۶۹. (۲)- نهج البلاغه، حکمت ۳۵۸، ص ۱۲۵۶. (۳)- نهج البلاغه، خطبه ۱۰۹، ص ۳۳۹. (۴)- ابو طالب مکی، قوت القلوب، ج ۱، چاپ مصر، ۱۳۱۰، ص ۱۴۱. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۸۷

۲- الاغ بارکش

اشاره

الاغی بر پشت خود باری از کتابهای نفیس و با ارزش حمل می‌کند. کتابهایی که هر کدام در اندرون خود دنیایی از معارف و حکمت و علوم مورد نیاز بشر را اندوخته دارند. خردمند آنها را وسیله‌ای برای رشد و کمال خود و هدایت و دست یافتن به سرچشمه حقیقت می‌سازد. لیکن الاغ بیچاره چه می‌داند که چه بر پشت گرفته! و این بار با محموله‌های دیگر که پیشتر می‌برد چه فرقی دارد. او فقط می‌داند که باری بر پشتش سنگینی می‌کند، و به هر سوی او را هدایت کنند به هر مشقّتی هم باشد، بار را با خود حمل می‌کند، برای او بار کتاب و بار کاه توفیر نمی‌کند. همه‌اش بار است و او بارکش! ولی از آن روی که گفته‌اند ":قدر زر زرگر شناسد، قدر گوهر گوهری، "شخص عالم می‌داند که چه گنجینه و مخزن جواهری بر پشت الاغ بار است. و عالم نیز آنگاه ارزشمند می‌شود که علومی را که می‌آموزد خود به کار بندد و به دیگران نیز بیاموزاند. و الّا هیچ کس، الاغ را با آن همه کتاب بر پشت، دانا نمی‌خواند، و نفیس بودن کتاب بر ارزش الاغ نمی‌افزاید. و او را از عالم حیوانیّت خارج نمی‌سازد. حال تصوّر کنید الاغ به صرف این که محموله کتابی بر پشت دارد، غرور و سرکشی نماید و ادّعای "من همه چیز می‌دانم "را سر دهد و سم بر زمین کوبد که دیگر بار نمی‌برم، من آزاد و مستقل هستم. چه می‌شود؟! کمترین چیزی که نصیبش می‌شود خشم و غضب صاحبش

می‌باشد که با ضربه‌های چوب، چنان از او پذیرایی کند که دیگر فکر پرت و پلا به دماغش نیاید. چه عاقبت ناگواری!! شما فکر می‌کنید: الاغ از محتوای کتابها- که نمی‌داند از چه حکایت دارند- می‌تواند راه به جایی ببرد؟ آیا با داشتن این کتابها می‌تواند ادّعای عالم بودن کند و خود را بی‌نیاز از صاحب بداند؟ نه، جواب منفی است. *** این تمثیل عالمانی است که با داشتن علم و آگاهی به حقایق و بر حق بودن رسولان الهی، آیات بیّنات خدا را تکذیب و انکار می‌کنند. با این که کتاب آسمانی در دست دارند و حقایق را در آن می‌بینند که چه اوامر و نواهی بیان نموده، امّا مطیع هوای نفس می‌شوند و به محتوای کتاب عمل نمی‌کنند. هم خود دچار فساد و تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۸۸ انحراف می‌شوند و هم باعث انحراف و کج روی دیگر انسانها- بخصوص آنهایی که پیرو و مریدشان هستند- می‌شوند. اینان آیات حق را در برابر مردم کتمان کرده و سدّ راه خدا می‌شوند و با کار خویش در زمین ستم و فساد می‌کنند. اندوخته علمی دارند لیکن نه در قلبی پاک و برای خیر رساندن به مردم، بلکه مخفی شده در "توبره "برای عالم نمایی کردن و بر خلایق، امور را مشتبه نمودن و ابلیس گونه با تلبیس و ریا عمل نمودن. چنین دانش انبار شده در توبره را بهتر همان که دزدان قافله، نه در شب که به روز روشن بربایند. زیرا چنین اندوخته‌ای در دست عالم بی عمل و مزوّر همچون چراغی است در دست دزد برای گزیده‌تر بردن کالا- «۱» و شمشیری است در کف زنگی مست! بویژه اگر این افراد داعیه رهبری مردم را هم داشته باشند و یا دیگران، آنان را بزرگان و اکابر خویش به حساب آورند، آن وقت اثر و نتایج فساد و تباهکاری‌شان بسی فزونتر خواهد بود. زبان حال پیروان چنین اکابر گمراه و ستمکار در جهان آخرت چنین خواهد بود ": رَبَّنا إِنَّا أَطَعْنا سادَتَنا وَ کُبَراءَنا فَأَضَلُّونَا السَّبِیلَا «۲ ("»پروردگارا، ما اطاعت امر بزرگان و پیشوایان (فاسد) خود را کردیم که ما را به راه ضلالت کشیدند.) مثل این گونه افراد در داشتن کتاب و علم و عمل نکردن به آن و تکذیب آیات الهی و گمراه نمودن انسانها از راه حق، مثل الاغی است که باری کتاب بر پشت دارد ولی از آنچه که با خود دارد چیزی نمی‌فهمد و بهره‌ای نمی‌برد و بالطّبع هدایت هم نمی‌شود. مَثَلُ الَّذِینَ حُمِّلُوا التَّوْراةَ ثُمَّ لَمْ یَحْمِلُوها کَمَثَلِ الْحِمارِ یَحْمِلُ أَسْفاراً بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِینَ کَذَّبُوا بِآیاتِ اللَّهِ وَ اللَّهُ لا یَهْدِی الْقَوْمَ الظَّالِمِینَ. (جمعه/ ۵ ")مثل حال آنان که تحمّل (علم) تورات کرده و خلاف آن عمل نمودند در مثل به الاغی ماند که بار کتابها بر پشت کشد (و از آن هیچ نفهمد و بهره نبرد)، آری قومی که مثل حالشان این است که آیات خدا را تکذیب کردند بسیار مردم ستمکار بدی هستند و خدا هرگز ستمکاران را رهبری و هدایت نخواهد کرد".

(_____۱)- چو علم آموختی از حرص آنگه ترس کاندر شب چو دزدی با چراغ آید گزیده‌تر برد کالا (دیوان سنایی، ص ۵۲). (۲)- احزاب/ ۶۷. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۸۹

تفسیر

مراد به این که تورات تحمیلشان شد این است که به آنان تعلیم داده شد، و مراد به این که فرمود: (ولی آن را حمل نکردند) این است که به آن عمل نکردند. و منظور یهودیانی است که خدا تورات را بر پیامبر آنان موسی (ع) نازل کرد و او معارف و شرایع آن را تعلیمشان داد، ولی رهایش کردند و به دستورات آن عمل ننمودند، تحمیل شدند ولی حمل نکردند. لذا خدای تعالی برایشان مثلی زد و به خرانی تشبیه کرد که کتابهایی بر آن بار شده و خود خر هیچ آگاهی از معارف و حقایق آن کتابها ندارد، و در نتیجه از حمل آن کتابها چیزی به جز خستگی برایش نمی‌ماند «۱».

ارزش علم و عالم در اسلام

در مورد علم، اهمیّت و ارزش آن، فراگیری، یاد دادن و انتشار آن، اهمیّت تفکّر و تدبّر و تفقّه و تمجید از عقل و مذمّت جهل و نادانی و تاریک اندیشی و جمود و گمراهی، از پیامبر اسلام (ص) و ائمه معصومین (ع) سخنان شیوا و والایی بیان شده است که تنها "شیخ کلینی "در اصول کافی، کتاب فضل العلم، در باب فضیلت علم و دانایی، ۲۲ باب تدوین می کند. ضمن آن که در فرهنگ قرآن نیز درباره اهمیّت علم و ارزش عالم و دانشمند بطور چشمگیر سخن به میان آمده است. برای نمونه: قرآن، آنان را بر دیگران برتری داده و به دیده احترام می‌نگرد "،هَلْ یَسْتَوِی الَّذِینَ یَعْلَمُونَ وَ الَّذِینَ لا یَعْلَمُونَ ("زمر/ ۸) و خدای متعال آنان را در ردیف خود و فرشتگان قرار داده که بر وحدانیّت خداوند شهادت می‌دهند آن جا که فرماید ":شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لا إِلهَ إِلَّا هُوَ وَ الْمَلائِکَةُ وَ أُولُوا الْعِلْمِ قائِماً بِالْقِسْطِ ("آل عمران/ ۱۸) و آنان را در جهت دانستن تأویل آیات الهی چنین بزرگ شمرده که "إِنَّما یَخْشَی اللَّهَ مِنْ عِبادِهِ الْعُلَماءُ ("فاطر/ ۲۷) به سبب همین ایمانشان و کسب علم، خداوند درجاتشان را بالا برده و نیکو گردانیده است ": یَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِینَ آمَنُوا مِنْکُمْ وَ الَّذِینَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجاتٍ ("مجادله/ ۱۲) همچنین احادیث فراوانی در باب "عالم "و اهمیّت و ارزش آنها وارد شده است تا جایی که همنشینی و مجالست با عالم و نگاه دوختن به چهره او را عبادت دانسته‌اند و از پیامبر اسلام (ص)

(_____ ۱)- المیزان، ج ۳۸، ص ۱۸۱ با تصرّف. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۹۰ روایت شده است که ":فضل العالم علی العابد کفضل القمر علی سائر النّجوم" «۱»- برتری دانشمند بر عابد مانند برتری ماه است بر دیگر ستارگان ". النّظر الی وجه العالم عبادة «"۲»- نگاه به صورت عالم عبادت است ". النّظر الی وجه العالم خیر لک من عتق الف رقبة «"۳»- نگاه به صورت عالم برای تو از آزاد کردن هزار بنده برتر است. و امام صادق (ع)، آنان را وارثان پیامبران معرفی کرده است ":العلماء ورثة الانبیاء «"۴» ارزش عالم تا آنجاست که خوابیدنش عبادت است، مرکّب خامه‌اش از خون شهیدان برتر است و فرشتگان بال و پر خویش زیر پای جویندگان علم می گسترانند. نزدیکترین مردم به درجه نبوّت هستند. در روز جزا، کار پیغمبران کنند و به شفاعت پردازند، نمازی که با عالم گذارده شود گویی با پیغمبری بجا آورده شود «۵». و به گفته پیامبر (ص ")یک مرد فقیه دشوارتر است بر ابلیس از هزار مرد پارسا «"۶» حضرت علی (ع) در مثلی، افاضه علم و دانش را از جانب عالمان چنین بیان می کند ":مثل العالم مثل النّخلة حتّی یسقط علیک منها شیء «".۷»- مثل عالم مثل درخت خرما است باید در انتظار باشی تا چیزی از آن بر تو فرو ریزد. امّا آنچه مشخّص است، آن همه که در تعالیم اسلامی به گرامیداشت و تکریم عالمان پرداخته، عالمی ممدوح است که علم را برای خدا طلب کند. دارای تواضع و اخلاص، زهد، ورع و صیانت نفس، خیر و نفع وجودی در جامعه، مسلّط بر هوای نفس و دور از ریا و نیرنگ و شیّادی باشد.

(_____ ۱)- اصول کافی، ج ۱، ص ۳۴. امام علی (ع) می‌فرماید: و العالم اعظم اجرا من الصّائم القائم الغازی فی سبیل اللّه. و پاداش عالم از روزه‌دار شب زنده‌داری که در راه خدا جهاد کند بیشتر است. (اصول کافی، ج ۱، ص ۴۶). (۲)- الحیاة، ج ۲، ص ۲۷۱. (۳)- بحار الانوار، ج ۱، ص ۲۰۴. الحیاة، ج ۲، ص ۲۷۱. حدیث از پیامبر اسلام (ص). (۴)- اصول کافی، ج ۱، ص ۳۲. (۵)- درباره این احادیث به مآخذی چون: بحار الانوار، اصول کافی، تحف العقول، الحیاة و غیره مراجعه شود. (۶)- شهید ثانی، منیة المرید، ص ۱۰. پیامبر (ص) می‌فرماید ":شیطان را پیروزی بر هزار نمازخوان جاهل سهل‌تر از غلبه بر یک شخص دانا است (".نهج الهدایه، ص ۸۲) و امام باقر (ع) می‌فرماید: عالم ینتفع بعلمه افضل من سبعین الف عابد- عالمی که از علمش سود برند از هفتاد هزار عابد افضل است. (تحف العقول، ص ۳۳۷) (۷)- اصول کافی، ج ۱، ص ۴۶. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۹۱ فردی خدا ترس باشد و علمش با عمل عجین باشد و از قلبش برخیزد نه از لسان که پیامبر (ص) فرمود: العلم علمان: علم علی اللّسان فذلک حجّة علی ابن ادم و علم فی القلب، فذلک العلم النّافع- علم نافع علمی است که در "قلب "باشد «۱». و حضرت علی (ع) می‌فرماید ":نیکوترین گفتار سخنی است که سود دهد و بدان که خیری نیست در علمی که نفعی نمی‌رساند ".فانّ خیر القول ما نفع و اعلم انّه لا خیر فی علم لا ینفع «" ...۲». عالمی گرامی

است و به مجالست و همنشینی او سفارش شده که "دیدارش، انسان را به یاد خدا اندازد، سخنش بر علم انسان بیفزاید و با عملش، رغبت به آخرت را در انسان زنده و مزید سازد. «۳ "»و گرنه عالمان فاسد نه تنها ممدوح نیستند بلکه مذموم و مورد سرزنش هستند و شدیدترین عقابها و عذابها و بدترین نسبتها درباره آنها بیان شده است تا جایی که یک عالم فاسد ممکن است دنیا را به فساد بکشاند. از پیامبر خدا (ص) سؤال شد: ایّ النّاس شرّ؟ قال: العلماء اذا فسدوا «۴». و از امام عسکری (ع) سؤال شد: بهترین خلق خدا بعد از ائمّه هدی چه کسی است؟ گفت: علماء، هنگامی که صالح باشند. و گفته شد بدترین خلق خدا بعد از ابلیس و فرعون و ... چه کسی است؟ فرمود: علماء وقتی فاسد باشند «۵». امام علی (ع) درباره آنها گوید که "عالم متهتّک "و "جاهل متنسّک "پشت مرا شکسته‌اند ". قصم ظهری، عالم متهتّک و جاهل متنسّک فالجاهل یغش النّاس بتنسّکه، و العالم یغرّهم بتهتّکه «"۶» بنابراین، عالمانی که دانش خود را در اختیار ظالمان قرار داده و با حق عناد می‌ورزند و آیات الهی را کتمان کرده و علمشان همراه با عمل خالص نیست، مثلشان در قرآن "کمثل الکلب "و "کمثل الحمار یحمل اسفارا- "حماری با باری کتاب بر پشت- بیان شده که علمشان به جای آن که آنان را به اوج رساند، به زمین ذلّت و خواری فرو می‌برد. و شدیدترین عذابها در قعر جهنّم برایشان مهیّاست که خداوند با آنان نه حرفی زند و نه پاکشان گرداند و همیشگی در آن سختی به سر می‌برند. در احادیث، تعبیرات گوناگونی درباره اینان آمده است: بوی گند این دسته عالمان بلا عمل از

(_____ ۱)- بحار، ج ۲، ص ۳۳. (۲)- نهج البلاغه، نامه ۳۱، ص ۹۱۰. (۳)- الامام الصادق (ع): قال رسول اللّه (ص): قالت الحوّاریّون لعیسی: یا روح اللّه، من نجالس؟ قال: من یذکّرکم اللّه رؤیته، و یزید فی علمکم منطقه، و یرغّبکم فی الاخرة عمله. (اصول کافی، ج ۱، ص ۳۹. تحف العقول، ص ۴۷). (۴)- تحف العقول، ص ۳۸. (۵)- الحیاة، ج ۲، ص ۳۳۲. (۶)- همان مأخذ، ص ۳۳۱. بحار، ج ۲، ص ۱۱۱. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۹۲ فاصله‌ها راه، اهل آن دنیا را مشمئز و ناراحت می‌سازد. شدیدترین ندامت و عذاب را دارند «۱». در چشم مردم خوار و خفیفند «۲». سفیه و نادانند «۳». جاهلند «۴». حال و روز آنها بدتر از جاهلان است «۵». دارای اثر سوء هستند «۶» و جایگاهشان در جهنّم است «۷». علمشان جز دور شدن از خدا چیزی بر آنها نمی‌افزاید «۸». امام صادق (ع) می‌فرماید ":من لم یصدق فعله قوله فلیس بعالم «۹»- کسی که فعلش مؤیّد قولش نباشد، اصلا عالم نیست. "حضرت علی (ع) علم بدون عمل را به درخت بدون ثمر تشبیه کرده است ".علم بلا عمل کشجر بلا ثمر «"۱۰». و امام سجّاد (ع) این عالمان بی عمل را به "ثعلب ("روباه) تشبیه می‌کند: یا زراره، النّاس فی زماننا علی ستّ طبقات: اسد و ذئب و ثعلب و کلب، و خنزیر و شاة ... و امّا الثّعلب فهؤلاء الّذین یأکلون بادیانهم و لا یکون فی قلوبهم ما یصفون بالسنتهم «" ...۱۱».

(_____ ۱)- النبی (ص "):انّ النّار لیتأذّون من ریح العالم التّارک لعلمه و انّ اشدّ اهل النّار ندامة و حسرة رجل دعا عبدا الی اللّه فاستجاب له و قبل منه فاطاع اللّه فادخله الجنّة، و ادخل الدّاعی النّار بترکه علمه و اتّباعه الهوی (".عدة الداعی، ص ۶۷. الحیاة، ج ۲، ص ۲۷۶) (۲)- مضمون حدیثی از امام علی (ع). رک: بحار الانوار، ج ۲، ص ۳۷. (۳)- مضمون حدیث امام صادق (ع). (عدة الداعی، ص ۶۷) (۴)- امام علی (ع): کفی بالعالم جهلا ان ینافی علمه عمله. (غرر الحکم، ص ۲۴۳) (۵)- مضمون حدیثی از امام علی (ع) در نهج البلاغه، خطبه ۱۰۹، ص ۳۳۹. (۶)- غرر الحکم، ص ۱۳۴. (۷)- در حدیث پیامبر (ص) در عدة الداعی، ص ۶۷ و حدیثی دیگر در بحار الانوار، ج ۲، ص ۷۸. (۸)- النبی (ص): من ازداد فی العلم رشدا فلم یزدد فی الدّنیا زهدا، لم یزدد من اللّه الّا بعدا. (بحار الانوار، ج ۲، ص ۳۷). (۹)- اصول کافی، ج ۱، ص ۳۶. (۱۰)- غرر الحکم، ص ۲۲۰.- نیز حضرت، علم را دو نوع می‌داند مطبوع (طبیعی و فطری) و مسموع (شنیده شده). و علم مسموع سود ندهد هرگاه مطبوع نباشد "العلم علمان: مطبوع و مسموع و لا ینفع المسموع اذا لم یکن المطبوع (".نهج البلاغه، حکمت ۳۳۱). (۱۱ ")-ای زراره، مردم در زمان ما بر شش گروه هستند: شیر و گرگ و روباه و سگ و خوک و گوسفند

... و امّا روباه کسانی هستند که از دینشان ارتزاق می‌کنند و آنچه که به زبان می‌گویند در قلوبشان وجود ندارد ("رک: بحار الانوار ۶۷/ ۲۲۵، خصال صدوق ۲/ ۱۶۵. الحیاة ۲/ ۲۷۸) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۹۳ اینان آنچه بر زبان می‌رانند در قلبشان نیست. ظاهر و باطنشان- قول و فعلشان- با هم همانندی ندارد. بعضی از خصایص این عالمان فاسد در احادیث چنین آمده است که: حبّ دنیا دارند و شیفته آن هستند، علم را برای رسیدن به دنیا طلب می‌کنند، برای ادّعا و خود برتر انگاری علم را انبار می‌کنند. از کتمان گران علم هستند. از بیت المال روزگار می‌گذرانند اما وظایف خود را ترک می‌کنند (به وظیفه خود عمل نمی‌کنند.)، محرومین و ضعفا را در دستان ظالمان وا می‌گذارند تا از بین بروند بدون آن که در نجات آنها بکوشند. دین، راه ارتزاق آنهاست. زهدی کاذب در انظار عیان می‌کنند در حالی که زاهد نیستند. دین را برای فخر فروشی و ریاست و شهرت و مدح و ستایش طلب می‌کنند. و اینان کمر دین را با همین فسادهای خود می‌شکنند. مشهور به علمند نه عمل. و همینان بدترین مخلوق خدایند «۱». و بنا بر سخن پیامبر (ص): کسی که علم سودمندی را کتمان کند، خداوند در روز قیامت به لجامی از آتش او را در بند خواهد کرد ".من کتم علما نافعا، الجمه اللّه یوم القیامة بلجام من نار «۲ "».در قرآن مجید نیز علاوه بر مثالهایی که درباره عالمان فاسد زده است در پاره‌ای از آیات شریفه، بعضی از خصوصیّات ناپسند آنان را بیان داشته است که بطور نمونه به موارد زیر اشاره می‌شود: ۱- اینان (عالمان فاسد) حیات دنیا را نسبت به آخرت دوست می‌دارند. راه خدا را سد می‌کنند و کجی و اعوجاج می‌جویند و اینها در گمراهی بسیار دورند ".الَّذِینَ یَسْتَحِبُّونَ الْحَیاةَ الدُّنْیا عَلَی الْآخِرَةِ وَ یَصُدُّونَ عَنْ سَبِیلِ اللَّهِ وَ یَبْغُونَها عِوَجاً أُولئِکَ فِی ضَلالٍ بَعِیدٍ ("ابراهیم/ ۳) ۲- کتمان کننده آیات کتاب آسمانی هستند. و فروشندگان آیات الهی به بهای اندک می‌باشند. فلذا جز آتش جهنّم نصیب آنها نباشد و در قیامت، خدا از خشم با آنها سخن نگوید و از پلیدی و عصیان پاک نگرداند و در قیامت عذاب دردناک برایشان خواهد بود ".إِنَّ الَّذِینَ یَکْتُمُونَ ما أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ الْکِتابِ وَ یَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَناً قَلِیلًا أُولئِکَ ما یَأْکُلُونَ فِی بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ وَ لا یُکَلِّمُهُمُ (_____ ۱)- این خصایص مضمون احادیث گوناگونی است که از پیامبر اسلام و ائمه معصومین علیهم السّلام نقل شده و این احادیث را می‌توانید در کتابهای اصول کافی، تحف العقول، نهج البلاغه، بحار الانوار، غرر الحکم، الحیاة و غیره بیابید. (۲)- الحیاة، ج ۲، ص ۳۲۷. بحار، ج ۲، ص ۷۸.- نیز فرماید: مثل الّذی یتعلّم العلم ثمّ لا یحدّث به کمثل الّذی یکنز الکنز فلا ینفق منه: مثل کسی که علم بیاموزد و برای دیگران بیان نکند همچون کسی است که گنج انبار کند و از آن خرج و انفاق نکند. (جامع الصغیر، ج ۲، ص ۱۵۲. نهج الفصاحه، ص ۵۶۳). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۹۴ اللَّهُ یَوْمَ الْقِیامَةِ وَ لا یُزَکِّیهِمْ وَ لَهُمْ عَذابٌ أَلِیمٌ «"۱» (بقره/ ۱۷۴) ۳- خورندگان اموال مردم به باطل هستند (عالمان و راهبان یهود و نصاری). و خلق را از راه خدا منع می‌کنند ".یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا إِنَّ کَثِیراً مِنَ الْأَحْبارِ وَ الرُّهْبانِ لَیَأْکُلُونَ أَمْوالَ النَّاسِ بِالْباطِلِ وَ یَصُدُّونَ عَنْ سَبِیلِ اللَّهِ (" ...توبه/ ۳۴) ۴- قراءت کتاب آسمانی را تغییر و تبدیل می‌دهند (برخی از اهل کتاب- بخصوص عالمان آنها-) تا آنچه از پیش خود خوانده‌اند به خدا نسبت دهند، به تعبیری تحریف گرانند و همین تحریف را از خدا محسوب می‌دارند و گویند این آیات از جانب خدا نازل شده در صورتی که چنین نیست و با آن که خود می‌دانند به خدا دروغ می‌بندند ".وَ إِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِیقاً یَلْوُونَ أَلْسِنَتَهُمْ بِالْکِتابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْکِتابِ وَ ما هُوَ مِنَ الْکِتابِ وَ یَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَ ما هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَ یَقُولُونَ عَلَی اللَّهِ الْکَذِبَ وَ هُمْ یَعْلَمُونَ ("آل عمران/ ۷۸) تشبیه جاهلان و نادانان به چهارپایان در آیات مختلفی از قرآن آمده است مانند: ۱- إِنْ هُمْ إِلَّا کَالْأَنْعامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِیلًا. (فرقان/ ۴۴) ۲- أُولئِکَ کَالْأَنْعامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولئِکَ هُمُ الْغافِلُونَ. (اعراف/ ۱۷۹) ۳- إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُکْمُ الَّذِینَ لا یَعْقِلُونَ. (انفال/ ۲۲) ۴- ... کَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ. (مدّثّر/ ۵۱- ۵۰) چون حمار از دیگر چهارپایان نزد آدمیان به کودنی مشهور است از این رو تشبیه آدم کودن به دراز گوش- خر- نزد گویندگان بسیار است.

حکایت

دو کس رنج بیهود بردند و سعی بی‌فایده کردند. یکی آن که اندوخت و نخورد و دیگر آن که آموخت و نکرد. علم چندان که بیشتر خوانی چون عمل در تو نیست نادانی (_____۱)- طبق این آیه شریفه، تعبیر شدیدی درباره کسانی که با کتمان حقایق و تحریف آیات الهی، منافعی به دست می‌آورند آمده است که عمل آنها را آتش خوردن معرفی کرده است یعنی چهره واقعی عمل این گونه افراد (که در جهان دیگر تجسّم می‌یابد) آتش سوزان است. این تعبیر شدید تنها در یک مورد دیگر به کار رفته است و آن درباره کسانی است که اموال یتیمان را به ناحق می‌خورند. رک: (نساء/ ۱). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۹۵ نه محقق بود نه دانشمند چارپایی برو کتابی چند آن تهی مغز را چه علم و خبر که برو هیزمست یا دفتر - علم از بهر دین پروردنست نه از بهر دنیا خوردن. هر که پرهیز و علم و زهد فروخت خرمنی گرد کرد و پاک بسوخت - عالم ناپرهیزکار کور مشعله دارست. بیفایده هر که عمر درباخت چیزی نخرید و زر بینداخت - ملک از خردمندان جمال گیرد و دین از پرهیزکاران کمال یابد. پادشاهان به صحبت خردمندان از آن محتاج‌ترند که خردمندان به قربت پادشاهان. پندی اگر بشنوی ای پادشاه در همه عالم به ازین پند نیست جز به خردمند مفرما عمل گرچه عمل کار خردمند نیست - سه چیز پایدار نماند. مال بی تجارت و علم بی بحث و ملک بی سیاست «۱». (_____۱)- گلستان سعدی، ص ۱۷۲.

تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۹۶

۱۲- تمثیل یاران پیامبر

اشاره

پیامبر (ص "): مثل اصحابی مثل الملح فی الطّعام لا یصلح الطّعام الّا بالملح ".حکایت یاران من مانند نمک است در غذا، که غذا جز با نمک گوارا نمی‌شود. (جامع الصغیر، ج ۲، ص ۱۵۲. فیض القدیر، ج ۵، ص ۵۱۵)

جوانه‌های بالنده

حبّه‌ای از دل خاک جوانه می‌زند، آرام، آرام سینه خاک را می‌شکافد و سر بر می‌آورد. در آغاز رویش، ضعیف و نازک است و در هجوم حوادث و خطرات، آسیب‌پذیر می‌باشد. وزش بادی کافی است که بنیان هستی‌اش را در هم فرو ریزد یا چنگال خشن سرمایی می‌تواند طومار زندگی‌اش را در هم پیچیده و به نابودی بکشاند. امّا این گیاه کوچک و ضعیف و لرزان به مرور ایّام و گذر زمان قوّت گرفته و استحکام می‌یابد، ریشه‌اش را محکم در عمق زمین فرو می‌کوبد و بر ساقه، تناور و استور می‌ایستد و شاخ و برگ بسیار همی بر سر آورد که رهگذران خسته جان را سایه دایمی و خنکش، آسایش و راحتی می‌بخشد. بوته‌ای که دیروز در معرض انواع خطرهای ویرانگر بود، امروز چنان تنومند و با صلابت گشته که سیل آفات و هجوم خطرها نتوانند کوه استقامت او را دچار شکستگی و خمیدگی کنند و نتوانند بر پیکر او چشم زخمی برسانند!! و او صبورانه و سرافراز در برابر هر گزند و آسیبی با سرسختی و پایداری از خود به محافظت تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۹۷ می‌نشیند و دفع مهاجم می‌کند. هیبت و عظمت گیاه که اکنون اندامی کلفت و ستبر و شاخ و برگی انبوه یافته و در چشم انداز کشتزار، چون قهرمانی شجاع و پیروز که کمر حادثه‌ها را یکی یکی با پنجه‌های عزم و اراده، شکسته، جلوه‌گر است و طنّازی می‌کند، چنان کشاورزان و زارعان را دچار حیرت و

تعجّب می‌نماید که با چشمانی بهت زده به تماشای او می‌نشینند و با انگشت گزان به دهان گویند: اوه، چگونه!، چگونه!، یک ساقه نازک و ضعیف چنین تنومند و استوار گشته! و با آن همه ضعف و شکنندگی بدین همه قدرت رسیده است!!*** این تمثیل یاران پیامبر (ص) است. مثل مؤمنین، همانها که با کفّار، شدید و غلیظ و سخت و با اهل ایمان، مهربان و رحیمند. آنها که در مقابل کفّار، عزیز و سربلندند و دارای کرامت نفس و مناعت طبع و در مقابل مؤمنین فروتن و متواضع‌اند «۱». آنها که از ضعف و قلّت و کمی نفرات و تجهیزات و امکانات (قلّت عدهٔ و عدهٔ) در اندک زمانی به قدرت و کثرت و عظمت و هیمنه می‌رسند «۲» و امّت واحد بزرگی را تشکیل می‌دهند که دشمنان خود و خدایشان را به وحشت و هراس می‌اندازند و ستمگران و ظالمان را در کاخهای ظلم و جنایتشان به ترس و لرزه وا می‌دارند. یاران پیامبر (ص)، همانها که در ابتدای دعوت آن حضرت، چنان اندک بودند که به نظر دشمنان، ضعیف و کم بنیه می‌آمدند و شکستن و نابودی آنان در چشم مشرکان سهل و آسان می‌آمد و لذا با دیده تحقیر و تمسخر بدین گروه می‌نگریستند. سخت‌گیری و فشارها، توطئه‌ها، تهدیدهای نظامی و محاصره اقتصادی، پراکنده نمودن به شهرهای اطراف، زجرها و آزارها و (_____ ۱)- ... أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكافِرِينَ ... (مائده/ ۵۴) قرآن کریم در سوره حجرات آیه ۱۰ می‌فرماید: مؤمنین همه برادر یکدیگرند. (إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ) و پیامبر اسلام (ص) نسبت دو برادر را در تمثیلی چنین بیان می‌کند ":مثل الاخوین مثل الیدین تغسل احداهما الاخری "مثل دو برادر چون دو دست است که یکی دیگری را بشوید. (روضهٔ الامثال الکوزکنانی، ص ۲، نهج الفصاحه، ص ۵۶۶). (۲)- وَ اذْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ تَخافُونَ أَنْ يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَآواكُمْ وَ أَيَّدَكُمْ بِنَصْرِهِ وَ رَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّباتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ. (انفال/ ۲۶ ")و به یاد آورید زمانی را که عدّه قلیلی در میان دشمنان بسیار بودید که شما را ضعیف و خوار در زمین مکه می‌شمردند و از هجوم مردم مشرک بر خود ترسان بودید بعد از آن، خدا شما را در پناه خود آورد و به یاری خود نیرومندی و نصرت به شما عطا کرد و از بهترین غنایم و طعامها روزی فرمود. باشد که شکر نعمتش به جای آورید. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۹۸ شکنجه‌ها، تمسخرها و غیره یکی پس از دیگری به عنوان آفت و بلا بر این گروه اندک در حال شکل‌گیری و رشد فرو آمد امّا در ناباوری دشمنان و مهاجمین، با امدادها و نصرتهای خداوندی، روز به روز بر عدّه آنها افزوده شد و امکانات و تجهیزات و قدرتشان گسترش یافت و چنان صاحب عظمت و هیبت شدند و آوازه و شهرت دین جدید و فداکاری پیروانش به گوشه و کنار انتشار یافت و بر کافران غلبه یافتند و شکستهای خفّت باری بر آنها وارد ساختند که از این همه قدرت مؤمنین به خشم و غضب آمدند «۱» و دچار سرشکستگی و حیرت شدند که چگونه این تعداد اندک که در نهایت ضعف نیرو و امکانات و قلّت نفرات بودند بدین پایه از قدرت رسیده‌اند که دارای حکومت و تشکیلات و قشون نظامی هستند و یکی یکی سران و قدرتهای شرک و کفر را به شکست وا می‌دارند و اقتدار خود را هر چه بیشتر از پیش بر اطراف می‌گسترانند. این حیرت و خشم مشرکان از آن روی است که نمی‌دانند آن را که خدا بخواهد یاری دهد، هیچ قدرتی نمی‌تواند بر زمینش زند و هر کس را که بخواهد بر زمین زند، هیچ قدرتی توان بر پا نگه داشتن آن را ندارد «۲» و او فضل خود را به هر که بخواهد می‌دهد «۳» و کفّار باید از این خشم و غیظ خود بمیرند «۴». مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَ الَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَماءُ بَيْنَهُمْ تَراهُمْ رُكَّعاً سُجَّداً يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَ رِضْواناً سِيماهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ، ذلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْراةِ وَ مَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوى عَلى سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَ أَجْراً عَظِيماً. (فتح/ ۲۹ ")محمّد (ص) رسول خداست، و کسانی که با او هستند بر کافران بسیار سخت و با یکدیگر بسیار مشفق و مهربانند، آنان را در حال رکوع و سجود بسیار بنگری که همه در طلب فضل و رحمت و خشنودی خدایند. بر رخسارشان از اثر سجده نشانها پدیدار است. این وصف حال آنان در کتاب تورات و انجیل است، که مثل حالشان به دانه‌ای می‌ماند که چون نخست سر از خاک

(_____ ۱)- به آیات ۲۷- ۲۵ سوره احزاب

توجه شود ":وَ رَدَّ اللَّهُ الَّذِینَ کَفَرُوا بِغَیْظِهِمْ لَمْ یَنالُوا خَیْراً (" ...۲)- إِنْ یَنْصُرْکُمُ اللَّهُ فَلا غالِبَ لَکُمْ وَ إِنْ یَخْذُلْکُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِی یَنْصُرُکُمْ مِنْ بَعْدِهِ ... (آل عمران/ ۱۶۰). (۳)- ذلِکَ فَضْلُ اللَّهِ یُؤْتِیهِ مَنْ یَشاءُ (جمعه/ ۴) (۴)- ... قُلْ مُوتُوا بِغَیْظِکُمْ. (آل عمران/ ۱۱۹). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۱۹۹ بر آرد شاخه‌ای نازک و ضعیف باشد پس از آن جوانه‌ها زده و قوّت یابد تا آن که محکم و قوی گردد و بر ساق خود راست و محکم بایستد که برزگران را به شگفت می‌آورد و در تماشای آن حیران بمانند، (همچنین اصحاب محمّد «ص» از ضعف به قوّت رسند و این مؤمنین نیز چنینند که باغبانان بشریّت را به شگفت می‌آورند و کفّار را از قدرت خود به خشم می‌آورند.)، خدا به کسانی که ایمان آورده و از بین آن به کسانی که اعمال صالح هم می‌کنند وعده مغفرت و اجری عظیم داده است".

شأن نزول

حریز از امام صادق (ع) روایت کند که این قسمت از آیه (ذلِکَ مَثَلُهُمْ فِی التَّوْراةِ وَ مَثَلُهُمْ فِی الْإِنْجِیلِ) درباره یهود و نصاری نازل شده زیرا خداوند صفات محمّد (ص) و اصحاب و یاران و نیز هجرت او را در تورات و انجیل و زبور بیان داشته بود. (تفسیر علی بن ابراهیم). و نیز از رسول خدا (ص) درباره این قسمت از آیه "وَعَدَ اللَّهُ الَّذِینَ آمَنُوا " ...سؤال کردند که درباره چه کسی نازل شده است فرمود در روز قیامت لوایی از نور سفید برپا می‌گردد و منادی ندا کند که سیّد و آقای مؤمنین از جای برخیزد و این لواء را در دست بگیرد. امیر المؤمنین علی از جا بر می‌خیزد و لواء را در دست گرفته در حالتی که در تحت لواء مزبور، جمیع سابقین به سوی جنّت و بهشت راهنمایی خواهند گردید. (امالی شیخ صدوق) چنان که حدیث مزبور مرفوعا از ابن عباس نیز روایت و نقل شده است «۱».

نکته

در تفسیر "الجواهر "آمده است ":این مثل را خداوند برای مسلمانان صدر اسلام آورد، ولی افسوس که ملل اسلام در این عصر چون بر خلاف دستور قرآنی رفتار کردند گرفتار اختلاف و تباهی گشتند و مانند هشیمی که باد او را به هر سو برد دستخوش آمال و اغراض دیگر ملل گشته‌اند! و این تباهی و نکث نتیجه کوری جهالت و خواب غفلتی است که به حکم سنّت الهی بدان دچار شده‌اند! و مدلول آیه شریفه "وَ لا یَکُونُوا کَالَّذِینَ أُوتُوا الْکِتابَ مِنْ قَبْلُ فَطالَ عَلَیْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ ("حدید/ ۱۶) قرار گرفته‌اند. لیکن نومید نباید بود. چه بعد از موت، حیات و پایان

(_____ ۱)- شأن نزول آیات، ص ۷۳۶.

تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۰۰ هر سیاه روزی سفید بختی است ":اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ یُحْیِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِها ("حدید/ ۱۷) عنقریب روزگار عزّت و استعلای اسلامیان نیز فرا خواهد رسید «۱ "» ...مولانا جلال الدین رومی این تمثیل قرآنی را در قطعه لطیفی چنین به نظم آورده است: برگها چون شاخ را بشکافتند تا به بالای درخت اشتافتند با زبان شطأه، شکر خدا می‌سراید هر برو برگی جدا بی‌زبان هر بار و برگ و شاخها می‌سراید ذکر و تسبیح خدا که بپرورد اصل ما را ذو العطا تا درخت استغلظ آمد فاستوی جانهای بسته اندر آب و گل چون دهند از آب و گل‌ها شاد دل در هوای عشق حق رقصان شوند همچو قرص بدر بی‌نقصان شوند جسمشان در رقص و جانها خود مپرس وانکه گردد جان از آنها خود مپرس «۲» پیامبر اسلام (ص ")": مثل اصحابی کالملح لا یصلح الطّعام الّا به «"۳» مثل یاران من چون نمک است که طعام جز با آن گوارا نمی‌شود.

(_____ ۱)- شیخ طنطاوی جوهری، الجواهر فی تفسیر القرآن الکریم، ج ۲۲، مصر، ۱۳۵۱ ه.، ص ۲۳. (۲)- مثنوی معنوی، ج ۱، ص ۳۶. (۳)- ثعالبی، التمثیل و المحاضره، ص

۲۳. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۰۱

۱۳- تمثیل خشم مشرکین

اشاره

پیامبر اکرم (ص "): مثلی و مثلکم کمثل رجل اوقد نارا فجعل الفراش و الجنادب یقعن فیها و هو یذبّهنّ عنها و انا اخذ بحجزکم عن النّار و انتم تفلتون من یدی ".حکایت من و شما چون مردی است که آتشی بیفروخت و پروانه‌ها و ملخ‌ها در آن می‌افتادند و وی آنها را از آتش نگه می‌داشت، و من هم کمربندهای شما را گرفته‌ام که شما در آتش نیفتید و [لیکن شما از دست من در می‌روید. (جامع الصغیر، ج ۲، ص ۱۵۲. فیض القدیر، ج ۵، ص ۵۱۸. نهج الفصاحه، ص ۵۶۵)

سینه‌های پر کینه

اشاره

در ابتدای رسالت پیامبر (ص)، مشرکان او را تنها و بی‌یاور می‌پنداشتند و به نصرت و یاری خداوند بر پیامبرش ایمان نداشتند. امّا پیامبر بزرگ اسلام (ص) با صبر و استقامت به انتشار دعوت خویش اقدام کرد و سپس با هجرت به مدینه، توانست یک حکومت اسلامی تشکیل دهد و پایگاه مقاومتی علیه نیروهای کفر و مفسدان ایجاد کند. یاران وفادار از مهاجر و انصار به گرد او مجتمع شدند و دارای چنان قدرت و عظمت و شکوهی شد که از آوازه شهرت و دین او لرزه در کاخ ستمگران و جبّاران در افتاد، و ابو سفیان مغرور و معاند، هنگام حرکت نیروهای اسلام به سوی مکّه، خطاب به عبّاس بن عبد المطّلب می‌گفت: پسر برادرت به سلطنت بزرگی رسیده است! سرانجام در سال هشتم هجری، مکّه توسط پیامبر (ص) فتح شد و وعده خدا بر پیامبر خویش تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۰۲ مبنی بر نمازگزاردن در مسجد الحرام تحقّق یافت ".لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْیا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرامَ إِنْ شاءَ اللَّهُ آمِنِینَ (" ...فتح/ ۲۷) در اثر غلبه اسلام، مشرکان تسلیم شدند و بتهای آنان سرنگون گشت. اینان از قدرت و پیروزیهای پیامبر (ص) خشمگین شدند و از فشار خشم می‌خواستند خود را بکشند. چون باورشان نمی‌آمد که پیامبر (ص) یاوری داشته باشد که او را نصرت دهد و بر همه قدرت و امکاناتی که مشرکین برای نابودی او بسیج کرده بودند پیروزش گرداند. خداوند خطاب به این قوم ناباور که رهبری پیامبر (ص) برایشان سخت بود می‌فرماید: اگر گمان ندارید که خدا پیامبرش را نصرت می‌دهد و شما از پیشرفت او در خشم هستید ریسمانی (طنابی) به آسمان (سقف خانه یا به درختی ...) آویزان کنید و آن را به گردن خود بیفکنید آنگاه طناب را قطع کنید تا یا خفه شوید یا از آن بلندی به زمین آیید و هلاک گردید. ببینید این کید و مکر و دشمنی و کینه شما می‌تواند شما را نجات دهد و پیامبر و قدرت و شوکتش را از بین ببرد؟ این کار را انجام دهید ببینید تشفّی خاطر می‌یابید یا باز هم در خشم و حسد و کینه و نفرت به سر می‌برید؟! مَنْ کانَ یَظُنُّ أَنْ لَنْ یَنْصُرَهُ اللَّهُ فِی الدُّنْیا وَ الْآخِرَةِ فَلْیَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَی السَّماءِ ثُمَّ لْیَقْطَعْ فَلْیَنْظُرْ هَلْ یُذْهِبَنَّ کَیْدُهُ ما یَغِیظُ (حج/ ۱۵ ")آن کس که پندارد خدا هرگز رسول خویش را در دنیا و آخرت نصرت ندهد (وی را بگو که) طنابی به سقف آسمان در آویز و به گردن افکن سپس آن را قطع کن، آنگاه بنگر که آیا این حیله و کید او خشمش را از بین می‌برد"؟

تفسیر

مفسّرین گفته‌اند ضمیر در "لن ینصره اللّه "به رسول خدا بر می گردد چون مشرکین مکّه می‌پنداشته‌اند دینی که وی آورده دروغی و نوظهور است که اساس محکمی ندارد. و به همین جهت دعوتش منتشر نمی‌شود، نزد خدا هم منزلتی ندارد تا او پشتیبانش باشد. ولی وقتی آن جناب به مدینه مهاجرت نمود و خدا نصرتش داد و دینش عالمگیر شد و آوازه‌اش همه جا پیچید، این حادثه غیر منتظره سخت ایشان را به خشم آورد و لذا خدا در این آیه ایشان را نکوهش کرده و اشاره می کند که یاور او خداست و چون یاور او خداست خشم ایشان پایان نمی‌پذیرد و لو خود را تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۰۳ خفه کنند. پس نقشه‌های ایشان هم اثری نخواهد داشت «۱».

شأن نزول

در شأن نزول این آیه آمده‌است: این آیه درباره عدّه‌ای از مسلمین نازل شد که از متابعت و پیروی رسول خدا (ص) به خاطر خشم مشرکین دوری جسته و ترسیده بودند و بیم داشتند که کار پیامبر (ص) به جایی نرسد. در تفسیر البرهان از محمّد بن العبّاس بعد از دو واسطه از عیسی بن داود النجّار او از امام کاظم (ع) و ایشان از جدّ بزرگوارش امام باقر (ع) نقل نمایند که روزی پیامبر فرمود: خداوند به من وعده نصرت به وسیله فرشتگان داده و مرا به یاری علی (ع) نوید داده است. عدّه‌ای از یاری علی نسبت به پیامبر (ص) به خشم افتاده بودند و خداوند این آیه را نازل فرمود «۲».

نسبتهای ناروا

همین جماعت مشرکین درباره خود پیغمبر سخنان عجیب و ناروا و اعتراضات و شبهات نادرست بیان می کردند، برای آن که از اهمیّت او نزد مردم بکاهند. از آن جمله می گفتند ": اگر این شخص پیغمبر است، چرا مانند ما خورش می‌خورد؟ و مانند ما در کوچه و بازار به طلب معاش راه می‌پیماید؟ و چرا حال او مخالف ما نیست؟ چرا بر او فرشته‌ای فرود نمی‌آید که سخن او را تصدیق کند و یا چرا گنجی از آسمان برایش فرو نمی‌رسد؟ چرا دارای باغ و بوستانی نیست که از میوه و بار آن بخورد تا با این موارد نسبت به ما فضیلت و برتری داشته باشد. این مشرکان ستمگر پیروان پیامبر (ص) را نیز مسخره می کردند که شما از مردی جادو زده پیروی می کنید «"۳» و ... بدین ترتیب اوصاف و امثالی را درباره پیامبر اسلام بین مردم رواج می‌دادند. امّا این ترفندها، مؤمنان را نه تنها دچار ضعف و تزلزل نمی کرد بلکه روز به روز بر ایمانشان افزوده می گشت و در راه خود هر چه بیشتر ثابت قدم می‌شدند و بر عکس، کافران روز به روز گمراه‌تر می‌شدند به دلیل

(_____ ۱)- المیزان، ج ۲۸، ص ۲۱۶. (۲)- شأن نزول آیات، ص ۵۴۰. (۳)- وَ قالُوا ما لِهذَا الرَّسُولِ یَأْکُلُ الطَّعامَ وَ یَمْشِی فِی الْأَسْواقِ لَوْ لا أُنْزِلَ إِلَیْهِ مَلَکٌ فَیَکُونَ مَعَهُ نَذِیراً. أَوْ یُلْقی إِلَیْهِ کَنْزٌ أَوْ تَکُونُ لَهُ جَنَّةٌ یَأْکُلُ مِنْها وَ قالَ الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُوراً انْظُرْ کَیْفَ ضَرَبُوا لَکَ الْأَمْثالَ فَضَلُّوا فَلا یَسْتَطِیعُونَ سَبِیلًا. (فرقان/ ۹- ۷). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۰۴ آن که از حق روی برتافته و به باطل گرویدند. خداوند، حال این دو گروه اهل ایمان و کفر را در تمثیلی چنین بیان نموده است ": الَّذِینَ کَفَرُوا وَ صَدُّوا عَنْ سَبِیلِ اللَّهِ أَضَلَّ أَعْمالَهُمْ وَ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ وَ آمَنُوا بِما نُزِّلَ عَلی مُحَمَّدٍ وَ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ کَفَّرَ عَنْهُمْ سَیِّئاتِهِمْ وَ أَصْلَحَ بالَهُمْ- ذلِکَ بِأَنَّ الَّذِینَ کَفَرُوا اتَّبَعُوا الْباطِلَ وَ أَنَّ الَّذِینَ آمَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ مِنْ رَبِّهِمْ کَذلِکَ یَضْرِبُ اللَّهُ لِلنَّاسِ أَمْثالَهُمْ ("محمّد/ ۳- ۱) آنان که به خدا کافر شدند و راه دین خدا را بر خلق بستند اعمال آنها تباه و باطل خواهد شد و آنان که به خدا گرویدند و نیکوکار شدند و به قرآنی که بر محمّد (ص) نازل شد که بر حق و از جانب خدا بود ایمان آوردند خدا از گناهانشان در گذشت و امرشان را اصلاح فرمود. این از بهر آن است که کافران، باطل را پیروی کردند و اهل ایمان، حق را که از جانب پروردگارشان بود پیروی کردند. این چنین خدای

برای ایشان مثلهای ایشان را می‌زنند ".در این آیه "مثل "به معنی "صفت "است. بعضی از مفسّرین، مثل را در این جا به معنی داستان و سرگذشت پیشینیان گرفته‌اند «۱». بنابراین مشرکان برای نفی نبوّت پیغمبر (ص) به اقاویل ناروایی دست می‌یازیدند. مثلا می‌گفتند ":این کتاب که محمّد (ص) آن را وحی می‌شمارد جز آن که به دروغ از خود می‌بافد و دیگران نیز به او کمک می‌کنند چیز دیگری نیست «۲». یا می‌گفتند ":این کتاب افسانه‌های پیشینیان و حکایات سابقین است که محمّد (ص) بر خود نوشته و اصحابش صبح و شام بر او املاء و قراءت می‌کنند «".۳» از جمله در آیات ۹- ۷ سوره فرقان، گوشه‌هایی از اعتراضها و ایرادهای آنها منعکس می‌باشد که در ابتدای همین مبحث (نسبتهای ناروا) به آنها اشاره گردید. از این سخنان گزاف در این آیات همه تعبیر به "امثال "شده است و در این جا مثل به معنی "وصف "آمده است. یعنی ترا به این "اوصاف "می‌خوانند، و چنین تو را تشبیه می‌کنند «۴ ... "». انْظُرْ کَیْفَ ضَرَبُوا لَکَ الْأَمْثالَ فَضَلُّوا فَلا یَسْتَطِیعُونَ سَبِیلًا (".فرقان/ ۹) (بنگر (ای پیغمبر) که چگونه تو را مثلها زدند پس خود در آن گمراه شدند و راه نیافتند.)

(_____ ۱)- امثال قرآن، ص ۲۹۸. (۲)- وَ قالَ الَّذِینَ کَفَرُوا إِنْ هَذا إِلَّا إِفْکٌ افْتَراهُ وَ أَعانَهُ عَلَیْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ. (فرقان/ ۴). (۳)- وَ قالُوا أَساطِیرُ الْأَوَّلِینَ اکْتَتَبَها فَهِیَ تُمْلی عَلَیْهِ بُکْرَةً وَ أَصِیلًا. (فرقان/ ۵). (۴)- حکمت، امثال قرآن، ص ۲۶۸. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۰۵ خداوند سبحان نیز در آیات مختلف به ردّ شبهات و اعتراضات کفّار پرداخته و از رسول خویش دفاع کرده و او را به نیکوترین وجهی ستوده و گرامی داشته است. مثلا در رابطه با همین اعتراضات مذکور می‌فرماید ":بگو این کتاب را آن خدایی فرستاده که به علم ازلی از اسرار آسمانها و زمین آگاه است «"۱» و "بزرگوار است آن خدایی که اگر بخواهد برای تو بهتر از آنچه این کافران گفتند، قرار دادی و آن بهشتی است که در زیر درختانش نهرها جاری است و در آن بهشت، قصرهای بسیار عالی خاصّ تو قرار خواهد داد «".۲» همچنین مشرکین احتجاج می‌کردند که ... ":لَوْ لا نُزِّلَ عَلَیْهِ الْقُرْآنُ جملةً واحدةً. (چرا این قرآن یک جمله (به یکباره) برای رسول نازل نشد؟) و خداوند در جوابشان گوید ": کَذلِکَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤادَکَ وَ رَتَّلْناهُ تَرْتِیلًا- آن را چنین فرستادیم تا دل تو را به آن نیرو دهیم، و آیات خود را بر تو مرتّب به ترتیبی روشن فرستادیم «".۳» خداوند با قاطعیت تمام مثالهای ناروای مشرکان را نسبت به پیامبر پاسخ می‌دهد و در آیاتی بدان اشاره می‌کند چون: ۱- وَ لا یَأْتُونَکَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْناکَ بِالْحَقِّ وَ أَحْسَنَ تَفْسِیراً (فرقان/ ۳۳ ")و هیچ مثلی به تو نیارند مگر آن که جواب آریم از آن ترا به راستی و به نیکوترین تفسیری (و بیانی ").مفسّرین بر آنند که در این جا مثل به معنای شبهه غریب و "حجّت باطل "است «۴». ۲- وَ کُلًّا ضَرَبْنا لَهُ الْأَمْثالَ وَ کُلًّا تَبَّرْنا تَتْبِیراً. (فرقان/ ۳۹ ")و همه را مثلها زدیم برای او و همه را تباه کردیم (و فرو بردیم فرو بردنی ")در این جا مثل به معنی "داستان پیشینیان "و سرگذشت گذشتگان است. در مورد رفع شبهه غذا خوردن و راه رفتن در بازار اشاره می‌کند که پیامبران گذشته نیز چنین بوده‌اند ".وَ ما أَرْسَلْنا قَبْلَکَ مِنَ الْمُرْسَلِینَ إِلَّا إِنَّهُمْ لَیَأْکُلُونَ الطَّعامَ وَ یَمْشُونَ فِی الْأَسْواقِ- " ...و ما هیچ رسولی پیش از تو به خلق نفرستادیم مگر آن که آنها هم مانند تو غذا می‌خوردند و در میان (_____ ۱)- قُلْ أَنْزَلَهُ الَّذِی یَعْلَمُ السِّرَّ فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ ... (فرقان/ ۶) (۲)- تَبارَکَ الَّذِی إِنْ شاءَ جَعَلَ لَکَ خَیْراً مِنْ ذلِکَ جَنَّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ وَ یَجْعَلْ لَکَ قُصُوراً. (فرقان/ ۱۰). (۳)- فرقان/ ۳۲. (۴)- امثال قرآن، ص ۲۶۹. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۰۶ بازار راه می‌رفتند. (فرقان/ ۲۰) اگر بخواهیم به ایراداتی که مشرکان نسبت به پیغمبر (ص) بیان داشته‌اند و پاسخهایی که خداوند به آن اتّهامات عرضه داشته اشاره کنیم دامنه بحث به درازا خواهد کشید. بنابراین برای احتراز از اطاله کلام به مواردی از آن اشاره می‌شود. کافران می‌گفتند: ۱ "-او کذّاب است و گفتارش دروغ است ... ".وَ قالَ الْکافِرُونَ هذا ساحِرٌ کَذَّابٌ أَ جَعَلَ الْآلِهَةَ إِلهاً واحِداً إِنَّ هذا لَشَیْءٌ عُجابٌ. (ص/ ۵- ۴) ۲ "-او ساحر است و سخنش سحر و افسون و جادوگری است " ".هذا ساحِرٌ ("ص/ ۴ ... ")،قالَ الْکافِرُونَ إِنَّ هذا لَساحِرٌ مُبِینٌ ("یونس/ ۲)، نیز: (صافات/ ۱۵- ۱۴)، (قمر/ ۲) و ... ۳- «او شاعر است و گفتارش شعر و خود بافته است. سخنان

قرآن، خواب و خیالی بی‌اساس است ".«بَلْ قالُوا أَضْغاثُ أَحْلامٍ بَلِ افْتَراهُ بَلْ هُوَ شاعِرٌ ("انبیاء/ ۵)، نیز: (صافات/ ۳۶) و (طور/ ۳۰). و خداوند در جوابشان گوید ":و نه ما او را شعر آموختیم و نه شاعری شایسته مقام اوست بلکه این کتاب ذکر و قرآن خداست. «۱"» و می‌فرماید: وَ ما هُوَ بِقَوْلِ شاعِرٍ- قرآن سخن هیچ شاعری نیست. (حاقه/ ۴۱) ۴ "-او مجنون است و قرآن سخنی است که از روی هوای نفس می گوید ... ".ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَ قالُوا مُعَلَّمٌ مَجْنُونٌ (دخان/ ۱۴) ... لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَ يَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ (قلم/ ۵۱) و خداوند از پیامبر خود دفاع می کند که ":تو دیوانه نیستی- "ما أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ (قلم/ ۲) یا "فَذَكِّرْ فَما أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِكاهِنٍ وَ لا مَجْنُونٍ ("طور/ ۲۹)- ای رسول، خلق را متذکّر ساز که به نعمت پروردگارت، جنون و کهانت هیچ در تو نیست". - پیامبر هرگز به هوای نفس سخن نمی گوید و سخن او هیچ غیر وحی خدا نیست "وَ ما يَنْطِقُ عَنِ الْهَوى إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحى (نجم/ ۴- ۳) ۵ "-او کاهن است و سخنش برگرفته از کهانت است "و خداوند پاسخ دهد کاهن نیست. وَ لا بِقَوْلِ كاهِنٍ (حاقه/ ۴۲) نیز: (طور/ ۲۹). ۶ "-گفته‌های او «اساطیر الاولین»- افسانه‌های پیشینیان- است که یا فرا گرفته و یا خود به هم می‌بافد ".وَ إِذا تُتْلى عَلَيْهِمْ آياتُنا قالُوا قَدْ سَمِعْنا لَوْ نَشاءُ لَقُلْنا مِثْلَ هذا إِنْ هذا إِلَّا أَساطِيرُ الْأَوَّلِينَ. (_____ ۱)- وَ ما عَلَّمْناهُ الشِّعْرَ وَ ما يَنْبَغِي لَهُ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَ قُرْآنٌ مُبِينٌ. (یس/ ۶۹). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۰۷ (انفال/ ۳۱)- چون آیات ما تلاوت شود گویند این سخنان را ما شنیده‌ایم، اگر ما هم می‌خواستیم مانند آن می گفتیم که چیزی جز افسانه‌های پیشینیان نیست «۱». و خداوند در جوابشان گوید ":چرا در قرآن تدبر نمی کنند تا ثابت شود اگر از جانب غیر خدا بود در آن بسیار اختلاف می‌یافتند (".نساء/ ۸۲)- اگر در آنچه بر بنده خود فرو فرستادیم در شک و ریب هستید سوره‌ای مثل آن بیاورید ". وَ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنا عَلى عَبْدِنا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ (".بقره/ ۲۳ ")-اگر می گویند قرآن وحی نیست بلکه به هم بافته‌ای است که به خدا نسبت می‌دهد، بگو اگر راست می گویید هر که را هم می‌خواهید به کمک بگیرید تنها ده سوره مانند این قرآن را بیاورید ... ".فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهِ ... (هود/ ۱۳) در سخنی دیگر گوید یک سوره «۲» بیاورید ":أَمْ يَقُولُونَ افْتَراهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَ ادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ ("یونس/ ۳۸) و در آخر بطور قاطع بیان می کند که اگر انس و جن مجتمع شوند که مثل قرآن را بیاورند نمی‌توانند اگر چه همه برای این کار پشت به پشت هم دهند و همکاری نمایند: قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَ الْجِنُّ عَلى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هذَا الْقُرْآنِ لا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَ لَوْ كانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيراً (اسری/ ۸۸) ۷- قرآن را یک فرد عجمی به او یاد می‌دهد و قرآن قول بشر است نه خدا ". ما می‌دانیم که می گویند آن کس که مطالب این قرآن را به رسول می‌آموزد بشری است اعجمی و رسول خود این قرآن را به زبان عربی فصیح در آورده است (".نحل/ ۱۰۳) و گویند: لَوْ لا نُزِّلَ هذَا الْقُرْآنُ عَلى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ.- چرا این قرآن بر آن دو نفر بزرگ قریه مکّه و طایف نازل نشد؟ (زخرف/ ۳۱) و خداوند فرماید ":اگر ما قرآن را به زبان عجم می‌فرستادیم کافران می گفتند چرا آیات این کتاب مفصّل و روشن به زبان عرب نیامد. عجبا آیا کتاب عجمی بر رسول و امّت عربی نازل می‌شود"؟ ... (فصلّت/ ۴۴ (_____ ۱)- این نوع تهمت در سوره‌های زیر نیز آمده است: انعام/ ۲۵، نحل/ ۲۴، مؤمنون/ ۸۳، فرقان/ ۵، نمل/ ۶۸، احقاف/ ۱۷، قلم/ ۱۵ و مطفّفین/ ۱۳. (۲ ")-یا که می گویند او قرآن را از پیش خود فرا بافته است، (چنین نیست) بلکه آنها ایمان نمی‌آورند. پس اگر راست می گویند آنها هم کلامی مانند قرآن بیاورند ... فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ إِنْ كانُوا صادِقِينَ (".طور/ ۳۴- ۳۳). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۰۸ و در آیات مختلف تأکید می کند که قرآن را به زبان عربی نازل کردیم. - إِنَّا أَنْزَلْناهُ قُرْآناً عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ- (یوسف/ ۲) و نیز: (طه/ ۱۱۳)، (زمر/ ۲۸)، (فصّلت/ ۳)، (شوری/ ۷) و (زخرف/ ۳). لجاجت مشرکان به حدّی بود که گاه از پیامبر (ص) تقاضای مسائل مختلفی می‌نمودند تا به خیال خود با این بهانه‌ها نبوّت او را زیر سؤال ببرند. آنها می گفتند ":ما هرگز به تو ایمان نخواهیم آورد تا آن که از زمین برای ما چشمه آبی بیرون آوری. یا آن که تو را باغی از خرما و انگور باشد که در میان آن باغ نهرهای آب

جاری گردد یا آن که آسمان بر سر ما فرو افتد یا آن که خدا را با فرشتگانش مقابل ما حاضر آری یا آن که خانه‌ای از زر و کاخی زرنگار دارا باشی یا آن که بر آسمان بالا روی و باز هم هرگز ایمان به آسمان رفتنت نیاوریم تا آن که بر ما کتابی نازل کنی که آن را قراءت کنیم «".۱» خداوند به پیامبرش گوید که در جواب آنها بگو ":آیا من فرد بشری بیشترم که از جانب خدا به رسالت آمده‌ام- "؟قُلْ سُبْحانَ رَبِّی هَلْ کُنْتُ إِلَّا بَشَراً رَسُولًا. (اسری/ ۹۳) و بدانها بگو اگر فرشتگان را در زمین مسکن و قرارگاه بودی ما هم فرشته را از آسمان به رسالت بر آنها می‌فرستادیم «۲». خشم و کینه کافران نسبت به پیامبر و قرآن به حدّی است که در هر شرایط به آن ایمان نمی‌آورند و از خدا تقاضای عذاب بر خود می‌کنند که هلاک شوند ولی قرآن را نپذیرند ". وَ إِذْ قالُوا اللَّهُمَّ إِنْ کانَ هذا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِکَ فَأَمْطِرْ عَلَیْنا حِجارَةً مِنَ السَّماءِ أَوِ ائْتِنا بِعَذابٍ أَلِیمٍ «".۳» به خاطر همین روحیه عناد و عصبیّت جاهلی مشرکان، خداوند به پیامبرش می‌فرماید که "اگر ما کتابی بر تو فرستیم در کاغذی که آن را به دست خود لمس کنند باز کافران گویند این نیست مگر سحری آشکار «".۴»

(_____ ۱)- اسری/ ۹۳ - ۹۱. (۲)- قُلْ لَوْ کانَ فِی الْأَرْضِ مَلائِکَةٌ یَمْشُونَ مُطْمَئِنِّینَ لَنَزَّلْنا عَلَیْهِمْ مِنَ السَّماءِ مَلَکاً رَسُولًا. (اسری/ ۹۵). (۳ ")-و چون گفتند خدایا اگر این قران به راستی بر حق و از جانب تو است پس با این حال یا بر سر ما سنگی از آسمان ببار یا ما را به عذابی دردناک گرفتار ساز (".انفال/ ۳۲). (۴)- وَ لَوْ نَزَّلْنا عَلَیْکَ کِتاباً فِی قِرْطاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَیْدِیهِمْ ... (انعام/ ۷). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۰۹ خشم آنان نسبت به پیامبر آنقدر شدید است که رهایی خود را در مرگ پیامبر می‌دانند و آن را آرزو می‌کنند «۱». بنابراین، درخواستهای کفّار از پیغمبر نه برای ایمان آوردن بود بلکه برای لجاجت ورزیدن و بهانه تراشیدن همچون بهانه‌های قوم بنی اسرائیل بر موسی بود. این تقاضاهای بی‌مورد و بهانه‌های بنی اسرائیل‌وار، خاصّ مشرکان تنها نبود بلکه اهل کتاب نیز از پیامبر (ص) شبیه این تقاضاها را داشتند از جمله در آیه ۱۵۳ سوره نساء آمده است ":اهل کتاب از تو (پیغمبر) درخواست کنند که از آسمان کتابی (یکدفعه) بر آنان فرود آری (از تقاضای آنان دلتنگ مباش) از موسی نیز درخواستی بالاتر از این کردند که گفتند خدا را به چشم ما آشکار بنما پس آنها را به سبب این تقاضا که از روی جهل و سرکشی کردند صاعقه سوزان در گرفت «" ...۲» مشرکان سوگند یاد می‌کردند که اگر آیتی بیاید ایمان بیاورند امّا وقتی چنین می‌شد، ایمان نمی‌آوردند «۳» و خداوند علّت آن را بیان می‌دارد که ": ما دل و دیده اینان را چون اوّل بار ایمان نیاوردند اکنون از ایمان بگردانیم و آنها را به حال طغیان و سرکشی واگذاریم تا به ورطه ضلالت فرو مانند. اینان چنان در کفر ثابتند که اگر فرشتگان را بر آنها فرستیم و مردگان را بر آنها بر انگیزیم باز ایمان نخواهند آورد مگر به مشیّت خدا «".۴» امّا چون در اثر آزار و اذیّتهای فراوان مشرکان و عناد و لجاجت آنها نسبت به اسلام و پایداریشان در کفر، پیامبر (ص) افسرده و غمگین می‌گشت خداوند با یادآوری آزار و مصائبی که نسبت به پیامبران گذشته روا داشته شد او را دلداری می‌دهد و نیز یادآور می‌شود که نسبت به ایمان آوردن کفّار زیاد حرص نورزد که قابل هدایت نیستند ". ما می‌دانیم که کافران در تکذیب تو سخنانی می‌گویند که تو را افسرده و غمگین می‌سازد. آن ستمکاران نه تنها تو را بلکه همه آیات و رسولان خدا را انکار می‌کنند. چقدر پیغمبران پیش از تو را هم تکذیب کردند که آنها با همه اذیّتهای منکران، صبر و تحمّل کردند تا آنگاه که عنایت و یاری ما شامل حال آنها شد. هیچ کس کلمات خدا را تغییر نتواند داد و اخبار پیغمبران پیش به تو

(_____ ۱ ")-گویند که محمّد (ص) شاعری است و ما حادثه مرگ او را انتظار داریم. (تا از دعوی نبوّتش آسوده شویم) ای رسول، بگو شما به انتظار مرگ من باشید که من هم از منتظران (مرگ و هلاک) شما هستم (".طور/ ۳۱- ۳۰) (۲)- نساء/ ۱۵۳. (۳)- به آیه ۱۰۹ سوره انعام توجه شود. (۴)- انعام/ ۱۱۱- ۱۱۰. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۱۰ رسید «".۱» در آخر به طور کنایه به پیامبرش می‌فرماید: وَ إِنْ کانَ کَبُرَ عَلَیْکَ إِعْراضُهُمْ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِیَ نَفَقاً فِی الْأَرْضِ أَوْ سُلَّماً فِی السَّماءِ فَتَأْتِیَهُمْ بِآیَةٍ وَ لَوْ شاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَی الْهُدی فَلا تَکُونَنَّ مِنَ

الْجاهِلِينَ (انعام/ ۳۵ ")ای پیغمبر، چنانچه انکار و اعتراض آنها تو را سخت می‌آید اگر توانی نقبی در زمین بساز یا نردبانی بر آسمان برافراز تا آیتی بر آنها آوری. (حاشا) و اگر خدا می‌خواست همه را مجتمع بر هدایت می‌کرد پس زنهار که از جاهلان نباشی - ".تنها کسانی دعوت تو را می‌پذیرند که دارای گوش شنوا باشند و امّا مردگان (همچنان مرده هستند) تا آن که خدایشان محشور نموده و همه به سوی او بازگشت کنند «۲». صاحب المیزان می‌نویسد ":مراد از آیه (انعام/ ۳۵) صرف معجزه نیست. بلکه چیزی است که سلب اختیار از آنان کند و این هم با دعوت الهیّه سازگار نیست. پس حاصل معنای این آیه این است که جا ندارد تو این قدر در مقابل اعراض آنان متأثر شوی، زیرا دنیا دار اختیار است و دعوت به حق و قبول آن باید در مجرای اختیار جریان یابد، و تو نمی‌توانی آیه‌ای تهیّه کنی که آنان را بر ایمان آوردن مضطر و بی‌اختیار سازی. برای این که خداوند چنین ایمانی را از آنان نخواسته، بلکه از آنان ایمان به طوع و رغبت و اختیار خواسته است. از همین جهت، آیه‌ای که مردم را مجبور بر ایمان و اطاعت کند نیافریده، و گرنه خودش می‌توانست چنین کار را بکند و جمیع افراد بشر را به جبر مجتمع بر ایمان سازد و در نتیجه این کفّار هم به مؤمنین به تو ملحق شوند. پس، از این که اینان اعراض کرده‌اند، این قدر جزع و ناشکیبی مکن و نسبت به معارف الهیّه جاهل مباش «".۳ (_____» ۱)- انعام/ ۳۴- ۳۳. (۲)- إِنَّما يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ وَ الْمَوْتى يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ. (انعام/ ۳۶)- هم از این رو پیامبر بزرگ اسلام (ص)، بدترین کوری را کوری دل می‌نامد ".شرّ العمی عمی القلب (".الحیاة، ج ۱، ص ۹۰) و امام باقر (ع) می‌فرماید: و لا فقر کفقر القلب- "هیچ فقری همانند نیازمندی قلب نیست. (تحف العقول، ص ۳۲۷) (۳)- المیزان، ج ۱۳، ص ۹۹. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۱۱

۱۴- تمثیل قرآن

اشاره

پیامبر اکرم (ص ")": مثل القران مثل الابل المعقّلة، ان عقلها صاحبها امسکها و ان ترکها ذهبت "حکایت قرآن چون شتر بسته است که صاحبش اگر آن را ببندد محفوظ ماند و اگر آن را رها کند از دست برود. (مجموعه ابن قاسم عاملی. نهج الفصاحه، ص ۵۶۲)

گفتار شگفت

اشاره

کوه پر صلابت و استوار که باد و طوفان نتواند آن را از جایش بر کند و گستاخانه بر گرده زمین نشسته و گردن غرور بر افراشته! با آن همه هیبت و هیکل، اگر قرآن بر او نازل می‌شد به واسطه عظمت و شأن آیاتش، تحمّل دریافت و توان حمل آن را نداشت و از خشیت الهی متلاشی و ریز ریز می‌گشت و از هم می‌گسست! همان کوه که فتح قلّه‌ای از آن برای بشر مایه افتخار است و آن هم پس از تمرین و ممارست زیاد و سختیهای فراوان حاصل می‌شود، خود به ضعف خویش چنان واقف است که حتّی از حمل امانت الهی، نه تنهایی، بلکه همراه آسمانها و زمین اظهار عجز کرد و امتناع ورزید «۱». (_____ ۱)- إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمانَةَ عَلَى السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ الْجِبالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَها وَ أَشْفَقْنَ مِنْها وَ حَمَلَهَا الْإِنْسانُ. ما بر آسمانها و زمین و کوههای عالم عرض امانت کردیم همه از تحمّل آن امتناع ورزیده و اندیشه کردند تا انسان بپذیرفت. (احزاب/ ۷۲). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۱۲ همان کوه که چنان در دیده ما رفیع و ستبر است که او را سر به فلک کشیده می‌نامیم و هر کوهنورد قهرمانی که اندکی بر یال او بلغزد و به

زیر فرو افتـد، دم به دم جان از کالبـدش بیرون رود، هنگام تجلّی پرتویی از جمال رب بر آن از جا کنده شد و متلاشـی گشت و آن جلوه و عظمت را نتوانست تحمّل نمایـد «۱». خداونـد در مورد عظمت و بزرگی قرآن چنین مثـل می‌زنـد که اگر قرآن بر کوه نازل می‌شـد با آن همه بزرگی و صـلابت، تاب و تحمّل نزول قرآن را نداشت و از خوف الهی متلاشـی می‌شد. لَوْ أَنْزَلْنا هذَا الْقُرْآنَ عَلی جَبَلٍ لَرَأَیْتَهُ خاشِـعاً مُتَصَدِّعاً مِنْ خَشْیَةِ اللَّهِ وَ تِلْکَ الْأَمْثالُ نَضْرِبُها لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ یَتَفَکَّرُونَ. (حشر/ ۲۱ ")اگر این قرآن را بر کوهی نازل کرده بودیم، مسلّما او را می‌دیدی که در برابرش خاشع و از ترس خدا متلاشـی می‌شود. این مثلهایی است که برای مردم می‌زنیم تا شایـد به فکر بیفتند - ".این تمثیل برای تذکار و بیداری انسانهایی است که دلهایشان در برابر قرآن، خاشع و تسـلیم نمی‌گردد، بلکه کسانی از آنها مخالفت و دشمنی با قرآن نیز می‌کنند. سختی و قساوت قلب اینها از سنگ و صخره هم بیشتر و سخت‌تر است زیرا از پاره‌ای سـنگها نهرهای آب بجوشد و برخی دیگر از سـنگها بشکافد و از آن آب بیرون آید و پاره‌ای از آنها از ترس خدا فرود آیند «۲» و حتّی کوهی چون "طور "بـا آن عظمت به فرمـان الهی به پرواز در می‌آیـد و بر بالای سـر بهـانه گیران بنی اسـرائیل، به عنوان آیـــــــــــــــت عـــــــــــــــذاب قرار می‌گیرد «۳» و آنجـــــــــــــــا کـــــــــــــــه امر خداســـــــــــــــت

(_____۱)- تجلّی رب بر کـوه، در پاسـخ حاجت موسـی بن عمران برای مشاهده جمال حق، واقع شد ... ". وَ لَمَّا جاءَ مُوسی لِمِیقاتِنا وَ کَلَّمَهُ رَبُّهُ قالَ رَبِّ أَرِنِی أَنْظُرْ إِلَیْکَ قالَ لَنْ تَرانِی وَ لکِنِ انْظُرْ إِلَی الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَکانَهُ فَسَوْفَ تَرانِی فَلَمَّا تَجَلَّی رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَکًّا وَ خَرَّ مُوسی صَعِقاً (" ...اعراف/ ۱۴۳ ")-و چون موسـی (با هفتاد نفر بزرگان قومش که انتخاب شده بودند) وقت معیّن به وعده‌گاه ما آمد و خدا با وی سخن گفت موسـی (به تقاضای قوم خود) عرض کرد که خـدایا خود را به من آشـکار بنما که تو را مشاهده کنم. خدا در پاسخ او فرمود که مرا هرگز نخواهی دیـد و لیکن در کوه بنگر اگر کوه به جای خود برقرار مانـد تو نیز مرا خواهی دیـد. پس آنگاه که نور تجلّی خـدا بر کوه تابش کرد، کوه را متلاشـی ساخت و موسـی بی‌هوش افتاد. سـپس که به هوش آمد گفت: خدایا تو منزّه و برتری. به درگاه تو تـوبه کردم و من اوّل کسـی هسـتم که ایمـان دارم (".۲)- ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُکُمْ مِنْ بَعْدِ ذلِکَ فَهِیَ کَالْحِجارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَ إِنَّ مِنَ الْحِجارَةِ لَما یَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهارُ وَ إِنَّ مِنْها لَما یَشَّقَّقُ فَیَخْرُجُ مِنْهُ الْماءُ ... (بقره/ ۷۴). (۳)- وَ إِذْ أَخَذْنا مِیثاقَکُمْ وَ رَفَعْنا فَوْقَکُمُ الطُّورَ ... (بقره/ ۶۳ و ۹۳). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۱۳ زمین و آسمانها و هر آنچه در آنهاست گردن نهند و اجابت کنند «۱» و صخره سـخت با نوک عصای موسـی از خود چشـمه‌های آب روان می‌سازد «۲»، امّا انسانهایی که قلبشان سـنگ شده یا سـخت‌تر از آن، با هیچ آیه‌ای تکان نمی‌خورند و تحوّلی نمی‌یابند و ذکر خدا نه تنها بر ایمانشان نمی‌افزاید بلکه مشمئز هم می‌شوند «۳». قلبشان چنان طبع «۴» شده و قفل و مهر قهر الهی بر آن زده شده «۵» که نور حق در آن نفوذ نمی‌کند و آیات هدایت «۶» و رحمت و شفای «۷» قرآن عظیم هم زنگـار و غبـار متراکم دلهاشـان را صـیقل نمی‌دهـد و به جلاء نمی‌آورد. زیرا به خـاطر خبث درونی و ارتکـاب معاصـی و فسق و پلیـدی و پیروی هوای نفس، زمینه پـذیرش نور حق در آنها فراهم نیست «۸» و قابلیّت هـدایت را از دست داده‌اند. اینان به مرض و قساوت قلب گرفتارند و روز به روز بر رجس و پلیدی خویش و تاریکی قلب خود می‌افزایند، «۹» تا جایی که کاملا در غفلت و نسیان فرو می‌رونـد. بنـابراین چنین افرادی را قرآن هم هـدایت نمی‌کنـد و قرآن برای اینـان جز خسـارت و زیـان چیزی نیست «۱۰» و با آیات الهی هم نرم و ترسان نشونـد. همان قرآنی که خـدا چنین توصـیفش کنـد ":وَ لَوْ أَنَّ قُرْآناً سُیِّرَتْ بِهِ الْجِبالُ أَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ کُلِّمَ بِهِ الْمَوْتی و اگر کتـابی با اعجاز بیان، کوهها را به رفتار و حرکت آورد و مردگان را به گفتار و زمین را از هم بشـکافد، همین قرآن با عظمت است (".رعـد/ ۳۱) همین کتـاب که بشـارت و هـدایت بر اهـل ایمان است، برای دلهای قساوت گرفتـه، مـایه اضـلال و تبـاهی است. بر ایـن انسانهـا بایـد همـان فریـاد خداونـدی را برآورد کـه ":فَوَیْلٌ لِلْقاسِـیَةِ قُلُوبُهُمْ مِنْ ذِکْرِ

(_____۱)- ثُـمَّ اسْـتَوی إِلَی السَّمـاءِ وَ هِیَ دُخانٌ فَقالَ لَها وَ لِلْأَرْضِ ائْتِیا طَوْعاً أَوْ کَرْهاً قالَتا أَتَیْنا طائِعِینَ. (فصّلت/ ۱۱)- ... وَ لَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ طَوْعاً وَ کَرْهاً وَ

إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ. (آل عمران/ ۸۳). (۲)- ... فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتا عَشْرَةَ عَيْناً ... (بقره/ ۶۰). (۳)- وَ إِذا ذُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ. (زمر/ ۴۵). (۴)- وَ طُبِعَ عَلى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لا يَفْقَهُونَ. (توبه/ ۸۷ و ...). (۵)- ... أَمْ عَلى قُلُوبٍ أَقْفالُها. (محمّد/ ۲۴)، خَتَمَ اللَّهُ عَلى قُلُوبِهِمْ ... (بقره/ ۷). (۶)- هُدىً لِلنَّاسِ. (بقره/ ۱۸۵). (۷)- وَ نُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ ما هُوَ شِفاءٌ وَ رَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ.- و ما آنچه از قرآن فرستیم شفای دل و رحمت الهی برای اهل ایمان است. (اسری/ ۸۲). (۸)- أُولئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلى قُلُوبِهِمْ وَ اتَّبَعُوا أَهْواءَهُمْ. (محمّد/ ۱۶). (۹)- وَ أَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزادَتْهُمْ رِجْساً إِلى رِجْسِهِمْ وَ ماتُوا وَ هُمْ كافِرُونَ. (توبه/ ۱۲۵). (۱۰)- ... وَ لا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَساراً ... ".و کافران را به جز زیان چیزی نخواهد افزود (".اسری/ ۸۲). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۱۴ اللَّهُ- پس وای بر آنان که از قساوت، دلهاشان از یاد خدا فارغ است (".زمر/ ۲۲) امّا بر خلاف این افراد، مؤمنین وقتی ذکر خدا به میان می‌آید، دلهاشان ترسان شود و به خشیت افتند. چون آیات خدا را بر آنها تلاوت کنند بر ایمانشان بیفزاید «۱». مؤمنین، قلبشان محل نور الهی است و روز به روز خداوند بر هدایتشان می‌افزاید تا به هدایت خاصّ خود، آنها را رهنمون می‌سازد «۲». اینان تا آن درجه رشد و کمال می‌یابند که وجودشان را صبغه الهی فرا می‌گیرد «۳» و قلوبشان با "ذکر اللّه "آرامش و اطمینان می‌یابد «۴» و ضمیرشان با ایمان عجین می‌شود «۵». حال وقتی کوه سنگین چنین از ترس و خشیت خدا و نزول قرآن بر آن متلاشی می‌شود، آیا قلب انسانها که خود امانت الهی را به دوش گرفته‌اند (... وَ حَمَلَهَا الْإِنْسانُ) سزاوار نیست که خاشع و نرم و حق پذیر شود؟! آیا هنگام آن نرسیده که قلوب ما در پرتوی نور قرآن رنگ هدایت بگیرد و به لرزه در افتد "؟!أَ لَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَ ما نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ (" ...حدید/ ۱۶) (آیا وقت آن نرسیده که گرویدگان، دلهاشان به یاد خدا خاشع گردد و به آنچه از حق نازل شد بذل توجه کنند؟)

(_____ ۱)- إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَ إِذا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آياتُهُ زادَتْهُمْ إِيماناً. (انفال/ ۲)- وَ إِذا ما أُنْزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ أَيُّكُمْ زادَتْهُ هذِهِ إِيماناً فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَزادَتْهُمْ إِيماناً وَ هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ. (توبه/ ۱۲۴ "و هر گاه سوره‌ای نازل شود برخی از منافقین اشخاصی هستند که از روی انکار به دیگران می‌گویند این سوره بر ایمان کدام یک از شما افزود؟ و امّا آنان که اهل ایمانند همه را بر ایمان بیفزود و بشارت و سرور بخشید (".۲)- وَ الَّذِينَ اهْتَدَوْا زادَهُمْ هُدىً وَ آتاهُمْ تَقْواهُمْ. (محمّد/ ۱۷) نیز بنگرید به سوره‌های: (یونس/ ۹)، (انعام/ ۸۸)، (نور/ ۴۶)، (عنکبوت/ ۲۹)، (زمر/ ۱۸) و غیره. (۳ ")-صِبْغَةَ اللَّهِ وَ مَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً (".بقره/ ۱۳۸)- سعدی شیرازی گوید": رسد آدمی بجایی که بجز خدا نبیند بنگر که تا چه حدّ است مکان آدمیّت ("غزلیات سعدی، به کوشش خلیل خطیب رهبر، [تهران : انتشارات مهتاب، ۱۳۶۹، ص ۱۷۱). (۴ ")-أَلا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ (".رعد/ ۲۸) (۵ ... ")-كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمانَ وَ أَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ ... (مجادله/ ۲۲). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۱۵

تفسیر

منظور در آیه شریفه تعظیم امر قرآن است به خاطر معارف حقیقه‌ای که در بر دارد و اصول شرایع و عبرتها و مواعظ و وعد و وعیدها که در آن است. و نیز به خاطر این که کلام خدای عظیم است و معنای آیه این است که اگر ممکن بود قرآن بر کوهی نازل شود و ما قرآن را بر کوه نازل می‌کردیم، قطعا کوه را با آن همه صلابت و غلظت و بزرگی هیکل و نیروی مقاومتی که در برابر حوادث دارد، می‌دیدی که از ترس خدای عزّ و جلّ متأثر و متلاشی می‌شود و یا خودش آن را تلاوت می‌کند قلبش خاشع گردد. بنابراین بسیار جای تعجّب است که جمعی از همین انسانها نه تنها از شنیدن قرآن خاشع نمی‌گردند و دچار ترس و دلواپسی نمی‌گردند بلکه در مقام دشمنی و مخالفت هم بر می‌آیند. پس این که فرمود ":لو انزلنا " ...مثلی است که خدای تعالی برای مردم در امر قرآن زده تا عظمت و جلالت قدر آن را به ذهن مردم نزدیک سازد تا به عظمت آن از این نظر که کلام خداست و مشتمل

بر چه معارفی عظیم است پی برده باشند و درباره آن تفکّر نموده و آن طور که شایسته آن است با آن برخورد کنند .. «۱». امام خمینی (ره) در مباحث تفسیری خود درباره قرآن می‌فرماید ":قرآن الفاظ نیست، از مقوله سمع و بصر نیست، از مقوله الفاظ نیست، از مقوله اعراض نیست، لکن متنزّلش کردند برای ماها که کور و کر هستیم تا آن جایی که بشود این کور و کرها هم از آن استفاده بکنند «" ...۲ "» -قرآن یک سفره‌ای است که خدا پهن کرده برای همه بشر، یک سفره پهنی است، هر کس به اندازه اشتهایش از آن می‌تواند استفاده کند. اگر مریض نباشد که بی‌اشتها بشود، امراض قلبیه، آدم را بی‌اشتها می‌کند اگر مریض نباشد و اشتهای قلبیش باشد از قرآن استفاده می‌کند ... قرآن آمده است که انسان را انسان کند «" ...۳» در قرآن کریم، متلاشی شدن کوه را علاوه بر مسأله نزول قرآن بر آن و هنگامه قیامت که زیر و زبر می‌شود در مورد دیگر بطور کنایه بیان می‌کند و آن نسبت فرزند دادن به خدا از طرف مشرکان است که گوید از این نسبت ناروا نزدیک است که کوهها متلاشی شود. معلوم است که این

(_____ ۱)- المیزان، ج ۳۸، ص ۹۷- ۹۶.

(۲)- تفسیر سوره حمد، تهیه و تنظیم علی اصغر ربانی خلخالی، بی‌جا، تاریخ مقدّمه، ۱۴۰۰ ه. ق ص ۶۶. (۳)- مأخذ پیشین، ص ۱۰۲. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۱۶ سخنی بسیار زشت و ناراحت کننده است ". وَ قالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمنُ وَلَداً. لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئاً إِدًّا. تَكادُ السَّماواتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَ تَنْشَقُّ الْأَرْضُ وَ تَخِرُّ الْجِبالُ هَدًّا. أَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمنِ وَلَداً. وَ ما يَنْبَغِي لِلرَّحْمنِ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَداً ... (مریم/ ۹۲- ۸۸ ")و کافران گفتند که خدای رحمان فرزند برگرفته؟! ای کافران همانا شما سخنی بسیار زشت و منکر بر زبان آوردید. نزدیک است از این گفته زشت، آسمانها از هم فرو ریزد و زمین بشکافد و کوهها متلاشی گردد. چرا که برای خدای مهربان فرزندی دعوی کردید. در صورتی که هرگز خدا را فرزند داشتن سزاوار نخواهد بود ".حضرت علی (ع) در نهج البلاغه سخنان جالب و زیبایی درباره قرآن دارد که ویژگیهای این کتاب عظیم را بیان می‌کند «۱». ایشان در سخنی می‌فرمایند ":و انّ القران ظاهره انیق و باطنه عمیق، لا تفنی عجائبه، و لا تنقضی غرائبه، و لا تکشف الظّلمات الّا به- ".و ظاهر قرآن شگفت‌آور و نیکو و باطن آن ژرف و بی‌پایان است، و عجایب و غرایب آن پایانی ندارد، و تاریکیها رفع نمی‌گردد مگر به وسیله آن «۲». همچنین می‌فرماید ":قرآن را بیاموزید که نیکوترین گفتار است. و در آن اندیشه و طلب فهم نمایید که قرآن بهار دلهاست، و به نور هدایت آن شفاء و بهبودی بخواهید که قرآن شفای سینه‌هاست، و آن را نیکو بخوانید که آن سودمندترین گفتار است «".۳ "» -بر شما باد به کتاب خدا، زیرا کتاب خدا ریسمان استواری است و نور آشکاری است. و شفاء سودمندی است و (برای تشنه علوم و معارف حقّه) سیراب شدن است که تشنگی را برطرف می‌نماید. و برای چنگ زننده به آن، نگاهدارنده (از خطا و لغزشها) است. و برای آویخته (پیرو احکام آن) رهایی از عذاب الهی است. کجی در آن نیست تا راست گردد، و (از حق) بر نمی‌گردد تا از آن دست برداشته شود، و تکرار بسیار و فرو رفتن در گوش، آن را کهنه نمی‌گرداند. کسی که آن را بگوید راستگوست و هر که از آن پیروی کند پیشی گرفته است «".۴» مولوی با اشاره به این تمثیل قرآن (حشر/ ۲۱) آورده است:

(_____ ۱)- بطور نمونه نگاه کنید به خطبه‌های زیر: خطبه ۱، ۱۸، ۱۴۷، ۱۷۶، ۱۸۳، ۱۹۸ و غیره. (۲)- نهج البلاغه فیض، خطبه ۱۸، ص ۷۴. (۳)- و تعلّموا القران فانّه احسن الحدیث و تفقّهوا فیه فانّه ربیع القلوب و استشفوا بنوره فانّه شفاء الصّدور و احسنوا تلاوته فانّه انفع القصص. (نهج البلاغه فیض، خطبه ۱۰۹، ص ۳۳۹). (۴)- نهج البلاغه، خطبه ۱۵۵، ص ۴۹۰. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۱۷ " حق همی گوید که ای مغرور کوه* نی ز نامم پاره پاره گشت طور که لو انزلنا کتابا للجبل* لا نصدع ثمّ انقطع ثمّ ارتحل از من ار کوه احد واقف بدی* پاره گشتی و دلش پر خون شدی "امام صادق (ع) درباره آن دسته از اهل ایمان که با قرآن مأنوسند و کسانی که نه اهل ایمانند و نه اهل قرآن، چنین مثل می‌زند: من اوتی القران و الایمان، فمثله مثل الاترجه، ریحها طیّب و طعمها طیّب. و امّا الّذی لم یوت القران و لا الایمان، فمثله کمثل الحنظلة طعمها مرّ و لا ریح لها. «۱ "» کسی را که قرآن و ایمان داده شده (دارا باشد)، مثلش

چون ترنج است. هم خوشبوست و هم خوشمزه. اما آن کس که نه قرآن به او داده شده و نه ایمان، مانند حنظل (هندوانه ابو جهل) است که بو ندارد و مزه‌اش نیز تلخ است ".این حدیث بدین صورت نیز از امام صادق (ع) روایت شده که فرمود: مردم بر چهار گونه هستند. ابان بن تغلب گوید عرض کردم: فدایت شوم آنها کیانند؟ فرمود: یکی مردی که ایمان دارد ولی قرآن به او داده نشده، دیگر مردی که قرآن را دارد ولی ایمان ندارد. سوم مردی که هم قرآن را به او داده‌اند هم ایمان را. چهارم، مردی که نه قرآن را داراست و نه ایمان دارد. عرض کردم قربانت گردم برای من حال اینان را بیان فرمایید، فرمود: امّا آن که ایمان دارد ولی قرآن به او داده نشده، چون میوه (یا خرما) ای است که مزه‌اش شیرین ولی بو ندارد. و امّا آن کس که قرآن را داراست ولی ایمان ندارد چون برگ درخت مورد است که بویش خوش ولی مزه‌اش تلخ است، و امّا آن کس که هم قرآن را داراست و هم ایمان دارد، چون ترنج است که هم خوشبو است و هم خوشمزه. و امّا آن کس که نه قرآن به او داده شده و نه ایمان، مانند هندوانه بو جهل (حنظل) است که بو ندارد و مزه‌اش نیز تلخ است «۲».

(_____۱)- شیخ محمد بن الحسن الحر عاملی، وسایل الشیعه، ج ۴، چاپ بیروت، ص ۸۳۳. (۲)- اصول کافی، ج ۴، ص ۴۰۷. وسایل الشیعه، ج ۴، حاشیه ص ۸۳۳. شیخ حرّ عاملی در وسایل، این حدیث را از کتاب "اصول "ص ۵۹۴ نقل می‌کند ". النّاس اربعهٔ: ... امّا الّذی اوتی الایمان و لم یوت القران فمثله کمثل التّمرهٔ طعمها حلو و لا ریح لها. و امّا الّذی اوتی القران و لم یوت الایمان، فمثله کمثل الاس، ریحها طیّب و طعمها مرّ "، ...تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۱۸

حکایت

ناخوش آوازی به بانگ بلند قرآن همی خواند. صاحبدلی برو گذشت گفت: تو را مشاهره چندست؟ گفت: هیچ. گفت: پس زحمت خود چندین چرا همی دهی؟ گفت: از بهر خدا می‌خوانم. گفت: از بهر خدا مخوان. گر تو قرآن برین نمط خوانی* ببری رونق مسلمانی «۱ (_____» ۱)- گلستان سعدی، ص ۱۲۷. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۱۹

۱۵- تمثیل نور توحید

اشاره

الامام الرّضا (ع)، عن ابائه، عن رسول اللّه (ص "): المؤمن ینظر بنور اللّه- "مؤمن با نور خدا می‌نگرد. (بحار الانوار، ج ۶۷، ص ۷۵) امام باقر (ع "): و لا نور کنور الیقین- "نوری چون نور یقین نیست. (تحف العقول، ص ۳۲۷)

چراغ فروزان (نور آسمانها و زمین)

اشاره

چراغی است زیبا در اندرون شیشه‌ای که گویی ستاره‌ای است درخشان. چراغ با روغنی خالص و بی‌نظیر از درختی پر برکت افروخته و روشن گشته است. مجموعه چراغ و شیشه در محفظه‌ای قرار گرفته و در بلندای راه آدمیان آویزان است! شعله چراغ همراه با درخشندگی شیشه، نوری دو چندان ساطع می‌کند که روندگان توانند در روشنی آن، راه درست خویش بپویند و به سر

منزل مقصود برسند. به شرط آن که چشم خویش به روی این نور پر فروغ نبندند و از نوری که پهنه گیتی و هستی را روشن ساخته گریزان نشوند که اگر چنین کنند، در چاه گمراهی و اعماق تاریکیها واژگون فرو خواهند افتاد. *** این مثال صفت نور معرفتی است که خدای تعالی مؤمنین را با آن گرامی داشته، نوری که تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۲۰ دنبالش سعادت همیشگی است و کفّار را از آن محروم کرده و ایشان را در ظلماتی قرار داده که هیچ نمی‌بینند. خدای متعال دارای نوری است عمومی که با آن، آسمان و زمین، نورانی شده و در نتیجه به وسیله آن نور، در عالم وجود حقایقی ظهور نموده که ظاهر نبود. پس خدای تعالی نوری است که آسمانها و زمین با اشراق او بر آنها ظهور یافته‌اند. امّا نور خاصی است که تنها مؤمنین با آن روشن می‌شوند و به وسیله آن به سوی اعمال صالحه راه می‌یابند و آن نور معرفت است. خدای تعالی این نور را به چراغی مثل زده که در شیشه‌ای قرار داشته باشد و با روغن زیتونی در غایت صفا بسوزد و چون شیشه چراغ نیز صافی است، مانند کوکب درّی بدرخشد و صفای این با صفای آن، نور علی نور را تشکیل دهد و این چراغ در خانه‌های عبادت آویخته باشد، خانه‌هایی که در آنها مردانی مؤمن، خدای را تسبیح کنند. اللَّهُ نُورُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكاةٍ فِيها مِصْباحٌ الْمِصْباحُ فِي زُجاجَةٍ الزُّجاجَةُ كَأَنَّها كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لا شَرْقِيَّةٍ وَ لا غَرْبِيَّةٍ يَكادُ زَيْتُها يُضِيءُ وَ لَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نارٌ نُورٌ عَلى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشاءُ وَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثالَ لِلنَّاسِ وَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ. (نور/ ۳۵ ")خدا نور آسمانها و زمین است. مثال نور او چون محفظه‌ای است که در آن چراغی باشد و چراغ در شیشه‌ای، شیشه‌ای که گویی ستاره‌ای است درخشان، و آن چراغ با روغن زیتون صاف روشن باشد که از درخت پر برکت زیتون (سرزمین مقدّس) گرفته شده باشد، نه زیتون شرقی و نه غربی. و نزدیک است که روغنش برفروزد، هر چند آتش بدان نرسد. چنین چراغی نورش دو چندان و نوری بالای نور است. راه می‌نماید خدای هر که را خواهد و مثلها می‌زند خدای مردمان را و خدای به همه چیز داناست".

تفسیر

کلمه نور معنایی معروف دارد و آن عبارت است از چیزی که اجسام کثیف و تیره را برای دیدن ما روشن می‌کند و هر چیزی به وسیله آن ظاهر و هویدا می‌گردد. ولی خود نور برای ما به نفس ذاتش مکشوف و هویداست، چیز دیگری آن را ظاهر نمی‌کند. پس نور عبارت است از تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۲۱ چیزی که ظاهر بالذات است و مظهر غیر است، مظهر اجسام قابل دیدن. این اوّلین معنایی است که کلمه نور را برای آن وضع کرده‌اند، بعدا به نحو استعاره یا حقیقت ثانویه بطور کلّی به هر چیزی که محسوسات را مکشوف می‌سازد استعمال نمودند. در نتیجه خود حواس ظاهر ما را نیز نور خواندند. مانند حس سامعه و شامه و ذائقه و لامسه که هم نورش خواندند و هم نورانی، و سپس از این هم عمومی ترش کرده، شامل غیر محسوسش هم نمودند در نتیجه عقل را نوری خواندند که معقولات را ظاهر می‌کند. و چون وجود و هستی هر چیزی باعث ظهور آن چیز برای دیگران است پس مصداق تام نور همان وجود است و از سوی دیگر چون موجودات امکانی وجودشان به ایجاد خدای تعالی است پس خدای تعالی کاملترین مصداق نور می‌باشد. اوست که ظاهر بالذّات و مظهر ما سوای خویش است. و هر موجودی به وسیله او ظهور می‌یابد و موجود می‌شود. پس خدای سبحان نوری است که به وسیله او آسمانها و زمین ظهور یافته‌اند. ... مقصود از این که فرمود آن درخت نه شرقی است و نه غربی، این است که نه در جانب شرق روییده و نه در جانب مغرب تا در نتیجه سایه آن در جانب مخالف بیفتد و میوه‌اش به خوبی نرسد و روغنش صاف و زلال نشود بلکه در وسط قرار دارد و میوه‌اش به خوبی می‌رسد و روغنش زلال می‌شود «۱». در تفسیر این مثل که از ژرفترین امثال قرآنی است مفسّرین سخنهای مختلفی دارند و هر کدام آیه را به وجهی تفسیر می‌کنند. مفسّرین عامه، خاصّه، فرقه اسماعیلیه، مجسّمه، معتزله، صوفیه، محققین اروپایی، عرفا، فلاسفه هر کدام با بینش و برداشت خود به تفسیر این آیه نشسته‌اند و تعبیراتی درباره آن به کار برده‌اند. به همین سبب، اقوال درباره این آیه بسیار و گوناگون

است. صاحب "تفسیر الجواهر "در کتاب خود اشاره به اختلاف انظار علماء اسلام در شرح این تمثیل نموده و این تفسیرها را به چند وجه تقسیم کرده است: ۱- قول آنان که این تمثیل الهی را اشاره به نور محمّد (ص) دانسته‌اند و گفته‌اند که "مشکوة "سینه اوست و "زجاجه "قلب اوست و "المصباح "نبوّت اوست و "شجره مبارکة "درخت هدایت اوست. و "لو لم تمسسه نار "اشاره به آن است که اگر سخنی گوید یا نگوید امر او تابان است و زیت او نور افشان.

(_____ ۱)- المیزان، ج ۲۹، ص ۱۷۶.

تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۲۲ ۲- قول آنان که این تمثیل را درباره ابراهیم خلیل وارد دانسته‌اند و گفته‌اند که شجره مبارکه اشاره به او است و "لا- شرقیّة و لا- غربیّة "اشاره به آن است که او نه یهودی بود و نه نصرانی. و "نور علی نور "اشاره به افزایش نور محمّدی بر نور ابراهیمی است. ۳- قول کسانی که معنای این تمثیل را عام دانسته‌اند و آن را برای هر مرد مؤمن وارد دانند و گویند: که "مشکوة، "نفس مؤمن است و "زجاجة، "قلب او و "مصباح، "ایمان او و "شجرة، "درخت اخلاص او. ۴- قول حکماست که گفته‌اند این تمثیل اشاره است به قوای خمسه درّاکه، که عبارتند از: حسّاسه و خیال و فکر و عقل و نفس قدسیّه الهیّه. ۵- قول آنان است که این تمثیل را مخصوص عقل دانسته‌اند. ۶- قول ابن عبّاس که اسهل تفاسیر است و گفته است: این نور خداست و آن را در قلب مؤمن هدایت می‌کند چنان که زیت در چراغ، بر می‌افروزد قبل از آن که آتشی بدان رسد. پس آنگاه که آتش بدو رسید روشنایی بر روشنی‌اش اضافه می‌شود. همچنین قلب مؤمن با هدایت آگاه می‌شود قبل از آن که بدو علم برسد چنان که بر او علم حاصل آمد هدایتی بر هدایتش زیاد می‌شود و نوری مافوق نور ".وی پس از شرح فصول فوق می‌گوید: حکمت در نزول این آیت بعد از آیات عتق و نکاح و قذف آن است که خداوند مسلمانان را متنبّه می‌فرماید که به واسطه اشتغال به احکام شرع و اقامه حدود و نظامات اجتماعی از نظر و تفکّر در عجایب خلقت غافل نمانند، و علم فقه ایشان را از علم کائنات باز ندارد ... «۱ "» طبری "گوید در شأن نزول این آیه: که چون یهود به پیغمبر گفتند نور خداوند از آسمان چگونه فرود آید؟ خداوند این مثل را برای نور خود آورد «۲ "». جلال الدین سیوطی "در اقسام "تشبیه، "این آیه را شاهدی برای تشبیه مرکّب «۳» می‌آورد. وی می‌نویسد ":مثل نوره کمشکوة فیها مصباح " ...نور خود را که در دل مؤمن می‌افکند به چراغی که اسباب روشنایی در آن جمع شده باشد تشبیه کرده، که در جای چراغی نهاده شده یعنی انرژی

(_____ ۱)- شیخ طنطاوی جوهری، تفسیر الجواهر، ج ۱۲، ص ص ۲۵- ۲۳. (۲)- تفسیر طبری، ج ۱۸، ص ۱۰۷. (۳)- تشبیه مرکب آن است که وجه شبه از مجموع اموری متّصل به هم انتزاع گردد. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۲۳ پایان ناپذیر، تا دیدن را بیشتر سازد ... این مثال را خداوند برای مؤمن بیان فرموده، سپس برای کافر دو مثل زده، یکی: همچون سرابی که در زمین هموار و خشکی باشد، و دیگری: مانند تاریکیهایی که در دریای خروشان هست ... این آیه نیز تشبیه ترکیب است «۱». در تفسیر "کشف الاسرار "آمده است ":نورها بعضی ظاهرند و بعضی باطن. ظاهر را گفت "جَعَلْنا سِراجاً وَهَّاجاً. "باطن را گفت "أَ فَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلامِ فَهُوَ عَلی نُورٍ مِنْ رَبِّهِ، "نور ظاهر نور شمس و قمر است، نور باطن نور توحید و معرفت است. نور شمس و قمر اگر چه زیبا روشن است آخر روزی آن را کسوف و خسوف بود، اما آفتاب معرفت و نور توحید که از مطلع دلها سر زند آن را هرگز کسوف و خسوف نبود و تکویر و تکدیر گرد آن نگردد. طلوعی است بی غروب و کشوفی است بی کسوف و اشراقی در مقام اشتیاق «۲.» استعمال "نور "در قرآن در ۴۴ آیه آمده است «۳» از جمله: - یُرِیدُونَ لِیُطْفِؤُا نُورَ اللَّهِ بِأَفْواهِهِمْ وَ اللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ (صف/ ۸)- أَ فَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلامِ فَهُوَ عَلی نُورٍ مِنْ رَبِّهِ (زمر/ ۲۲)- وَ مَنْ لَمْ یَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُوراً فَما لَهُ مِنْ نُورٍ (نور/ ۴۰)- و آیاتی دیگر ... امام "خمینی ("ره) درباره نور آسمانها و زمین که همان حقیقت وجود یعنی "اللّه "است، می‌فرماید ... ": همه چیز اسم اللّه است یعنی حقّ است و اسماء اللّه، همه چیز اوست، اسم در مسمّی خودش فانی است ... اگر آنی آن شعاع وجود که موجودات را با آن شعاع، با آن اراده، با آن تجلّی

موجود فرموده اگر آنی آن تجلّی برداشته شود تمام موجودات لا شیءاند. بر می گردند از حالت وجودی خارج می‌شوند و به حالت اوّلشان بر می گردد، برای آن که ادامه موجودیّت هم به همان تجلّی اوست. با تجلّی حق تعالی همه عالم وجود پیدا کرده است و آن تجلّی و نور اصل حقیقت وجود هست یعنی اسم اللّه هست "اللَّهُ نُورُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ. "نور سماوات و ارض خداست یعنی جلوه خداست یعنی نور، هر چیز یک تحقّقی دارد آن نور است، ظهوری دارد نور است ما به این نور (_____ ۱)- ترجمه الاتقان فی علوم القرآن، ج ۲، ص ۱۴۱. (۲)- تفسیر کشف الاسرار، ج ۶، ص ص ۵۴۵- ۵۴۲. (۳)- المعجم المفهرس ...، کلمه نور، ص ۷۲۵. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۲۴ می گوییم برای این که ظهوری دارد. انسان هم ظاهر است، نور است. حیوانات هم همین طور نورند. همه موجودات نورند و همه هم نور «اللّه‌اند "».اللَّهُ نُورُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ "یعنی وجود سماوات و ارض که عبارت از نور است از خدا است. و آنقدر فانی در او است که "اللّه نور السّموات "نه این که "به اللّه یتنوّر السموات، "آن یک نحوه جدایی می‌فهماند. این "اللَّهُ نُورُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ "یعنی هیچ نیستند اینها، هیچ موجودی در عالم نداریم که یک نحوه استقلالی داشته باشد. استقلال معنایش این است که از امکان خارج بشود و به حد وجوب برسد. در حالی که موجودی غیر از حق تعالی نیست ... هر چیز در زمین و آسمان است هر چیز همین موجود تسبیح می کند و با اسم خدا که جلوه اوست و همه موجودات به این جلوه محقّق‌اند و همه حرکات حرکاتی است که از همان جلوه هست «" ...۱» (_____ ۱)- تفسیر سوره حمد، ص ص ۲۷- ۲۶. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۲۵

۱۶- تمثیل بهشت متّقیان

اشاره

پیامبر اکرم (ص "): ما شبّهت خروج المؤمن من الدّنیا الّا مثل خروج الصّبیّ من بطن امّه من ذلک الغمّ و الظّلمة الی روح الدّنیا". برون شدن مؤمن را از دنیا به برون شدن کودک از شکم مادر، از آن محنت و ظلمت به راحت دنیا، تشبیه می کنم. (نهج الفصاحه، ص ۵۴۶)

روضه رضوان

باغی است در نهایت شگفتی با درختانی زیبا در آن! زیر درختانش نهرهای آب زلال و گوارا جاری است که به آن صفای دو چندان می‌دهد و نهرهایی از شیر، بی آن که طعمش تغییر کند و جویهایی از شراب ناب که نوشندگان آن را لذّت سرشار و حظّ وافر بخشد. و نهرهایی از عسل مصفّا، شهد شیرینی که در کام آدمی معطّر و دلپذیر است. درختان باغ، همیشه سرسبز و دارای سایه خنک و مطبوع، و بر شاخسارش همه دم میوه‌های الوان و بی نظیر وجود دارد که به راحتی در دسترس اهل باغ قرار گیرد. آنها هر چه تمنّا کنند از میوه، گوشت پرنده- هر خوردنی و نوشیدنی- در آن باغ مهیّاست و بی رنج و زحمتی در اختیارشان قرار می گیرد «۰ (_____ ». ۰)- وَ فاکِهَةٍ مِمَّا یَتَخَیَّرُونَ. وَ لَحْمِ طَیْرٍ مِمَّا یَشْتَهُونَ. (واقعه/ ۲۱- ۲۰) و ...- وَ فاکِهَةٍ کَثِیرَةٍ لا مَقْطُوعَةٍ وَ لا مَمْنُوعَةٍ. (واقعه/ ۳۳- ۳۲)- وَ دانِیَةً عَلَیْهِمْ ظِلالُها وَ ذُلِّلَتْ قُطُوفُها تَذْلِیلًا. (دهر/ ۱۴) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۲۶ سایه درختانش همیشگی، میوه‌اش هم دایمی! خزان و بی‌برگ و بری نیز در آن راهی ندارد «۱». هیچ گونه سختی و محنت و مشقّتی در آن باغ نیست. در یک سوی تختهای زرّین و بلند پایه قرار

داده‌انـد و بر آنها تشـکهای نرم انـداخته و بالشـهای حریر نهاده‌انـد. در سویی بر فرشـهای نفیس گسترده، کرسـیهایی رو به روی هم بنهاده‌اند و ساکنان باغ بر این جایگاهها خوش آرمیده‌اند و در کمال صلح و صفا با هم به گفتگو نشسته‌اند «۲». اگر در آن جا گذر کنی نشانی از کـدورت و کینه و کژی و ناراستی نبینی. مردمان باغ در آنجا نه سـخن لغوی گویند و نه حرف بیهوده‌ای بشـنوند «۳». نه آفتاب سوزانی بینند و نه سرمای زمهریری «۴». لباس نرم حریر پوشـیده، بر دستهاشان دستبند نقره خام «۵» و جز "سلاما سلاما "با هم سخنی نگویند «۶» و در آن سرا به گفتار خوش و طریق پسندیده هدایت شوند «۷». در آن منزلگاه جاوید، پسرانی زیبا که تا ابد نوجواننـد و خوش سـیما و دخترانی جوان و زیبـاروی به خـدمت مشـغولند. این ساقیـان زیبـا- حور و غلمـان- بـا جامهـای سـیمین و کوزه‌هـای بلـورین بر اهـل بـاغ دور زننـد و از شـرابی گـوارا کـه چـون زنجبیـل گرم و عطرآگین اسـت بـدانها بنوشاننـد «۸». (_____ ۱)- فِی سِدْرٍ مَخْضُودٍ وَ طَلْحٍ مَنْضُودٍ وَ ظِلٍّ مَمْدُودٍ. (واقعه/ ۳۰- ۲۸). (۲)- فِیها سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ. وَ أَکْوابٌ مَوْضُوعَةٌ. وَ نَمارِقُ مَصْفُوفَةٌ وَ زَرابِیُّ مَبْثُوثَةٌ. (غاشیهٔ/ ۱۶- ۱۳). - عَلی سُرُرٍ مَوْضُونَةٍ مُتَّکِئِینَ عَلَیْها مُتَقابِلِینَ (واقعه/ ۱۶- ۱۵). عَلی سُرُرٍ مُتَقابِلِینَ (صافات/ ۴۴). وَ جَزاهُمْ بِما صَبَرُوا جَنَّةً وَ حَریراً مُتَّکِئِینَ فِیها عَلَی الْأَرائِکِ. (دهر/ ۱۳- ۱۲). (۳)- لا یَسْمَعُونَ فِیها لَغْواً وَ لا تَأْثِیماً. (واقعه/ ۲۵)، لا یَسْمَعُونَ فِیها لَغْواً وَ لا کِذَّاباً. (نباء/ ۳۵) لا لَغْوٌ فِیها وَ لا تَأْثِیمٌ. (طور/ ۲۳)، لا تَسْمَعُ فِیها لاغِیَةً. (غاشیه/ ۱۱) و ... (۴)- لا یَرَوْنَ فِیها شَمْساً وَ لا زَمْهَریراً. (دهر/ ۱۳). (۵)- إِنَّ اللَّهَ یُدْخِلُ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ یُحَلَّوْنَ فِیها مِنْ أَساوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَ لُؤْلُؤاً وَ لِباسُهُمْ فِیها حَرِیرٌ (حج/ ۲۳)- عالِیَهُمْ ثِیابُ سُنْدُسٍ خُضْرٌ وَ إِسْتَبْرَقٌ وَ حُلُّوا أَساوِرَ مِنْ فِضَّةٍ وَ سَقاهُمْ رَبُّهُمْ شَراباً طَهُوراً. (دهر/ ۲۱). (۶)- لا یَسْمَعُونَ فِیها لَغْواً إِلَّا سَلاماً. (مریم/ ۶۲)- ... إِلَّا قِیلًا سَلاماً سَلاماً. (واقعه/ ۲۶). (۷)- وَ هُدُوا إِلَی الطَّیِّبِ مِنَ الْقَوْلِ وَ هُدُوا إِلی صِراطِ الْحَمِیدِ. (حج/ ۲۴). (۸)- وَ یُطافُ عَلَیْهِمْ بِآنِیَةٍ مِنْ فِضَّةٍ وَ أَکْوابٍ کانَتْ قَوارِیرَا. قَوارِیرَا مِنْ فِضَّةٍ قَدَّرُوها تَقْدِیراً. وَ یُسْقَوْنَ فِیها کَأْساً کانَ مِزاجُها زَنْجَبِیلًا. (دهر/ ۱۷- ۱۵). یَطُوفُ عَلَیْهِمْ وِلْدانٌ مُخَلَّدُونَ بِأَکْوابٍ وَ أَبارِیقَ وَ کَأْسٍ مِنْ مَعِینٍ لا یُصَدَّعُونَ عَنْها وَ. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۲۷ در بـاغ، خانه‌های پاک و زنان زیبای سیاه چشم چون یاقوت و مرجان که چشم کسـی تا کنون ندیـده و آنان جز به روی شوهر خود نمی‌خندند و در سـراپرده‌های خود مستورند و بر رفرف سبز و بساط زیبا تکیه زده‌اند فراوانند «۱». نعماتی که هیچ چشـمی ندیده و هیچ نفسی نچشیده در آن باغ به دست آید «۲». چشمه‌های آب خنک و گوارا فراوان «۳» و نوشندگان از آن بنوشـند. اهل باغ در کمال خوشـی و شادی با دوسـتان و یاران خود بر سریرها بنشینند «۴» و فوق همه این نعمتها و خوبی و خوشـیها (درخت و آب، سایه، میوه، چشمه، پرنده، شراب، شیر، عسل، فرش، تخت، کرسی، حریر، دستبند و زیور آلات، لباسهای فاخر، قدح و جـام و کوزه، پسـران زیبا، دختران جوان، بالش، زنان سـیه چشم و ...) رضایت و بزرگواری خداونـدگار باغ است «۵» که آن هم شامل حال آنان می‌شود که نور علی نور و مایه بهجت و سـرور است. این مثل وصف بهشتی است که خداونـد به متّقیان وعـده داده است و این جایگـاه، سـرانجام و مـأوای اهـل تقواست. همانها که ایمان آوردنـد و تقوا پیشه نمودنـد و اعمال صالـح انجام دادنـد. از سیّئات دوری جسته و رضایت خدا را خواستار شدند. بنابراین خداوند آنها را بدین جایگاه نیکو داخل خواهد نمود ".إِنَّ اللَّهَ یُدْخِلُ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ «".۶» آنگاه به این ایمان آورنـدگان و تسلیم شونـدگان به امر خـدا خطاب شود که: خود با همسـرانتان _____ لا یُنْزِفُونَ (واقعه/ ۱۹- ۱۷)- إِنَّ لِلْمُتَّقِینَ مَفازاً. حَدائِقَ وَ أَعْناباً. وَ کَواعِبَ أَتْراباً. وَ کَأْساً دِهاقاً. (نباء/ ۳۴- ۳۱)- ... وَ یَطُوفُ عَلَیْهِمْ غِلْمانٌ لَهُمْ کَأَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَکْنُونٌ. (طور/ ۲۴)- یُطافُ عَلَیْهِمْ بِکَأْسٍ مِنْ مَعِینٍ، بَیْضاءَ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِینَ لا فِیها غَوْلٌ وَ لا هُمْ عَنْها یُنْزَفُونَ. (صافات/ ۴۷- ۴۵)- و آیـات دیگر ... (۱)- الرحمن/ ۵۸- ۵۶ و ۷۶- ۷۲، واقعه/ ۲۴- ۲۲ و ۳۷- ۳۴، صافات/ ۴۹- ۴۸ (وَ عِنْدَهُمْ قاصِراتُ الطَّرْفِ ...) (۲)- ... وَ فِیها ما تَشْتَهِیهِ الْأَنْفُسُ وَ تَلَذُّ الْأَعْیُنُ ... (زخرف/ ۷۱) (۳)- فِی جَنَّاتٍ وَ عُیُونٍ (دخـان/ ۵۲ و ذاریات/ ۱۵)، إِنَّ الْمُتَّقِینَ فِی ظِلالٍ وَ عُیُونٍ. (مرسلات/ ۴۱)- فِیها عَیْنٌ جارِیَةٌ. (غاشیه/ ۱۲) وَ ماءٍ مَسْکُوبٍ. (واقعه/ ۳۱) عَیْناً فِیها تُسَمَّی سَلْسَبِیلًا. (دهر/

۱۸) (۴)- عَلی سُرُرٍ مَوْضُونَةٍ. مُتَّکِئِینَ عَلَیْها مُتَقابِلِینَ. (واقعه/ ۱۶- ۱۵). (۵)- ... وَ رِضْوانٌ مِنَ اللَّهِ أَکْبَرُ. (توبه/ ۷۲). وَ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ. (محمّد (ص)/ ۱۵) (۶)- محمّد (ص)/ ۱۲ و حج/ ۲۳. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۲۸ مسرور و شادمان در بهشت جاوید وارد شوید. و بر آنها کاسه‌های زرّین و کوزه‌های بلورین مملو از انواع طعام لذیذ و شراب طهور دور زنند و در آنجا هر چه نفوس را بر آن میل و شهوت است و چشمها را شوق و لذّت، مهیّا باشد و شما مؤمنان در آن بهشت جاویدان متنعّم خواهید بود. و به مؤمنان گویند این همان بهشتی است که از اعمال صالح خود به ارث یافتید. برای شما در آن جا انواع میوه فراوان است که از آن هر چه خواهید تناول کنید «۱». بر عکس، اهل کفر را که به تمتّع و شهوت رانی و شکم پرستی مانند حیوانات پرداختند، جایگاهشان آتش دوزخ خواهد بود ".وَ الَّذِینَ کَفَرُوا یَتَمَتَّعُونَ وَ یَأْکُلُونَ کَما تَأْکُلُ الْأَنْعامُ وَ النَّارُ مَثْوىً لَهُمْ ("محمّد/ ۱۲) و در آنجا هیچ از عذابشان کاسته نشود و امید نجات و خلاصی ندارند «۲». در دنیا به گمراهی و در آخرت در آتش دوزخند «۳». امّا اهل تقوا در باغها و کنار نهرهای بهشت منزل گزینند و در منزلگاه صدق و حقیقت نزد خداوند عزّت و سلطنت جاودانی متنعّمند «۴». ۱- مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِی وُعِدَ الْمُتَّقُونَ فِیها أَنْهارٌ مِنْ ماءٍ غَیْرِ آسِنٍ وَ أَنْهارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ یَتَغَیَّرْ طَعْمُهُ وَ أَنْهارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِینَ وَ أَنْهارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّی وَ لَهُمْ فِیها مِنْ کُلِّ الثَّمَراتِ وَ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ کَمَنْ هُوَ خالِدٌ فِی النَّارِ وَ سُقُوا ماءً حَمِیماً فَقَطَّعَ أَمْعاءَهُمْ. (محمّد (ص)/ ۱۵") داستان بهشتی که به متّقیان وعده داده شده این است که در آن نهرهایی از آب زلال است و نهرهایی از شیر بی‌آن که هرگز طعمش تغییر کند و نهرها از شراب که به نوشندگان لذّت بخشد و نهرها از عسل مصفّی و تمام انواع میوه‌ها بر آنها مهیّا و مغفرت پروردگار فوق همه. آیا حال آن که در این بهشت ابد است مانند کسی است که در آتش مخلّد است؟ و آب جوشنده حمیم نوشند تا اندرونشان را پاره پاره گرداند "؟۲- مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِی وُعِدَ الْمُتَّقُونَ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ أُکُلُها دائِمٌ وَ ظِلُّها تِلْکَ

(_____ ۱)- الَّذِینَ آمَنُوا بِآیاتِنا وَ کانُوا مُسْلِمِینَ. ادْخُلُوا الْجَنَّةَ أَنْتُمْ وَ أَزْواجُکُمْ تُحْبَرُونَ. یُطافُ عَلَیْهِمْ بِصِحافٍ مِنْ ذَهَبٍ وَ أَکْوابٍ ... وَ تِلْکَ الْجَنَّةُ الَّتِی أُورِثْتُمُوها بِما کُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ... (زخرف/ ۷۳- ۶۹). (۲)- ... لا یُفَتَّرُ عَنْهُمْ وَ هُمْ فِیهِ مُبْلِسُونَ. (زخرف/ ۷۵). (۳)- إِنَّ الْمُجْرِمِینَ فِی ضَلالٍ وَ سُعُرٍ. (قمر/ ۴۷). (۴)- إِنَّ الْمُتَّقِینَ فِی جَنَّاتٍ وَ نَهَرٍ. فِی مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِیکٍ مُقْتَدِرٍ. (قمر/ ۵۵- ۵۴) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۲۹ عُقْبَی الَّذِینَ اتَّقَوْا وَ عُقْبَی الْکافِرِینَ النَّارُ. (رعد/ ۳۵ ")بهشتی که به متّقیان وعده داده شده چنان است که نهرها به زیر درختانش جاری است و مأکولاتش همیشگی و سایه آن برقرار است، این بهشت سرانجام اهل تقوی و آتش دوزخ سرانجام کافر است ".مثل در این دو آیه به معنی "صفت "است. خداوند به دنبال مقایسه بین اهل کفر و اهل تقوی، سرانجام آنها و منزلگاه جاوید آخرتشان را بیان نموده و آنگاه به توصیف بهشتی که به متقیان وعده داده است می‌پردازد و نعمات آن را که از تغییر و آلودگی و فساد و گندیدگی به دور است- بر عکس مأکولات دنیوی که قابل تغییر و فساد و خرابی است- به تصویر می‌کشد. در آیات دیگر نیز به تناسب، جنبه‌های دیگری از آن بهشت را که زیستگاه اهل ایمان است بیان می‌کند از جمله: ... جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِی وَعَدَ الرَّحْمنُ عِبادَهُ بِالْغَیْبِ إِنَّهُ کانَ وَعْدُهُ مَأْتِیًّا. لا یَسْمَعُونَ فِیها لَغْواً إِلَّا سَلاماً وَ لَهُمْ رِزْقُهُمْ فِیها بُکْرَةً وَ عَشِیًّا. تِلْکَ الْجَنَّةُ الَّتِی نُورِثُ مِنْ عِبادِنا مَنْ کانَ تَقِیًّا. (مریم/ ۶۳- ۶۱ ... ")آن بهشت عدنی که خدای مهربان برای بندگان صالح در غیب این جهان وعده فرمود و البته وعده خدا یقین به انجام می‌رسد. در آن بهشت هرگز سخن لغوی نشنوند. بلکه همه گفتارشان سلام و ستایش یکدیگر است و روزی آنها صبح و شام بدانها می‌رسد. این همان بهشتی است که ما بندگان پاک متّقی خود را بالخصوص وارث آن می‌گردانیم " ".وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِینَ وَ الْمُؤْمِناتِ جَنَّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِینَ فِیها وَ مَساکِنَ طَیِّبَةً فِی جَنَّاتِ عَدْنٍ وَ رِضْوانٌ مِنَ اللَّهِ أَکْبَرُ ذلِکَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِیمُ (".توبه/ ۷۲ ")خدا اهل ایمان را از مرد و زن وعده فرموده که در بهشت خلد ابدی که زیر درختانش نهرها جاری است در آورد و در عمارات نیکوی بهشت عدن منزل دهد و برتر و بزرگتر از هر نعمت، مقام رضا و خوشنودی خدا را به آنان کرامت فرماید و آن به حقیقت فوز بزرگی است «".۱»

(_____ ۱)- توصیف بیشتر بهشت متقیّان و اوصاف بهشتیان و زندگی آنان در آن سرای جاوید را می‌توانید در سوره‌های زیر، آیات معرفی شده بخوانید: الرّحمن/ ۷۶- ۴۶، واقعه/ ۳۷- ۱۲، دهر/ ۲۸- ۲۲، مرسلات/ ۴۳- ۴۱، نباء/ ۳۶- ۳۱، مطفّفین/ ۲۸- ۲۲، غاشیه/ ۱۶- ۸، دخّان/ ۵۷- ۵۱، طور ۲۸- ۱۷، یس/ ۵۸- ۵۵، صافات/ ۵۰- ۴۰، زخرف/ ۷۳- ۷۰، حج/ ۲۳ و غیره. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۳۰ - أَ فَمَنْ وَعَدْناهُ وَعْداً حَسَناً فَهُوَ لاقِیهِ کَمَنْ مَتَّعْناهُ مَتاعَ الْحَیاةِ الدُّنْیا ثُمَّ هُوَ یَوْمَ الْقِیامَةِ مِنَ الْمُحْضَرِینَ. (قصص/ ۶۱ ")آیا آن کس که ما به او وعده نیکوی بهشت ابدی داده‌ایم و به آن وعده البته خواهد رسید مانند کسی است که او را از متاع دنیای فانی بهره‌مند ساختیم، سپس در قیامت او را برای حساب و مجازات حاضر آرند "؟حضرت علی (ع) در توصیف بهشت چنین تعبیراتی دارد ": اگر به دیده دل بینی آنچه برای تو از بهشت وصف می‌شود هر آینه نفس تو دوری می‌کند از آنچه در این دنیا است از خواهشها و خوشیها و آرایشهای آن که در نظر جلوه‌گر است. و با تأمّل و اندیشه سرگردان ماند در صدای به هم خوردن برگهای درختهایی که بر کنار جویهای بهشت ریشه‌های آنها در تلّه‌های مشک پنهان گشته است. و در آویزان بودن خوشه‌های مروارید تر و تازه در شاخه‌های نازک و کلفت و در نمایان شدن آن میوه‌های رنگارنگ در پوست شکوفه‌های آن درختها که بی‌رنج چیده می‌شود و طبق آرزوی چیننده در دسترس قرار می‌گیرد و برای اهل بهشت در جلو قصرهای آن عسلهای پاک و پاکیزه و شربتهای تصفیه شده گردش داده می‌شود. اهل بهشت گروهی هستند که پیوسته عطا و بخشش الهی شامل حالشان می‌باشد تا آنگاه که در سرای همیشگی فرود آیند و از انتقال و سفرها ایمن و آسوده گردند. پس ای شنونده اگر دل خود را مشغول کنی به آنچه ناگاه به تو برسد از منظره‌های شگفت‌آور، هر آینه به جهت شوق رسیدن به آنها جان از تنت بیرون رود و به جهت شتاب رسیدن به آن منظره‌ها از همین مجلس من به همسایگی اهل گورستان خواهی رفت «".۱» و هم ایشان فرماید ":و بدانید هر که تقوی پیشه گرفته از خدا بترسد، حق تعالی راه بیرون شدن از فتنه و تباهیها و روشنایی از تاریکیها را به او نشان می‌دهد و در آنچه آرزو داشته جاودان نگاهش می‌دارد و او را نزد خود در منزل گرامی در سرایی که برای (دوستداران) خویش اختیار فرموده وارد نماید. سایه آن سرا عرش و روشنایی آن خوشنودی خدا است و زیارت کنندگان آن فرشتگان و دوستان آن پیغمبران او می‌باشند. پس به سوی آخرت بشتابید و بر مرگها پیشی (_____ ۱)- نهج البلاغه فیض، خطبه ۱۶۴، ص ۵۳۷. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۳۱ گیرید «".۱» پیامبر اسلام (ص)، رخت بستن مؤمن از دنیا و اشتیاق او را به آخرت که در واقع سفری است از سختی دنیا و تعلّقاتش به راحت آن جهان، به متولّد شدن کودک از شکم مادر تشبیه می‌کند که از آن فضای تاریک و کوچک به سرزمین گسترده دنیا پا می‌گذارد «۲». به همین نحو، دنیا برای مؤمن، زندان است که مؤمن در تلاش است تا از این زندان رهایی یابد و به منزل راحت آخرت برسد ". الدّنیا سجن المؤمن و جنّة الکافر «".۳»- دنیا زندان مؤمن و بهشت کافر است. لذا خداوند حکیم، راضی نگشت که این دنیای دون و پر فریب را پاداش دوستان خویش قرار دهد. دنیایی که بی‌دوام است و هر لحظه می‌بایست در انتظار ندای "الرّحیل "بود که آدمی را از این آشیان تنگ و عاریتی فرا می‌خواند. و چه نیکو، امام علی (ع) می‌فرماید: الدّنیا تغرّ و تضرّ و تمرّ، انّ اللّه سبحانه لم یرضها ثوابا لاولیائه و لا عقابا لاعدائه و انّ اهل الدّنیا کرکب بیناهم حلّوا اذصاح بهم سائقهم فارتحلوا «۴ "». دنیا فریب و می‌دهد و زیان می‌رساند و (به شتاب) می‌گذرد. خداوند سبحان راضی نگشت که آن را پاداش دوستان خود و کیفر دشمنانش قرار دهد. و اهل دنیا مانند کاروانی هستند که در حین آن که فرود آمده‌اند (تا لحظه‌ای رفع خستگی نمایند) ناگاه جلودار ایشان به آنها بانگ زند (کوچ کنید)، پس کوچ کنند". (_____ ۱)- نهج البلاغه، خطبه ۱۸۲، ص ۶۰۰. (۲)- بنگرید به: نهج الفصاحه، ص ۵۴۶ ".ما شبّهت خروج المؤمن (" ...۳)- حدیث از پیامبر (ص). نقل از نهج الفصاحه، ص ۳۳۴. عقد الفرید، ج ۳، ص ۱۲۰. (۴)- نهج البلاغه فیض، حکمت ۴۰۷، ص ۱۲۷۹. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۳۲

۱۷- تمثیل عیسی

اشاره

شیخ مصلح الدّین سعدی ": نیک بختان به حکایت و امثال پیشینیان پند گیرند ("گلستان سعدی، ص ۱۹۰)

آیتی عجیب

اشاره

دختری است پاک و اهل عبادت. او توفیق خدمتگزاری در خانه خدا را دارد. بیت المقدس، محلّ نیایش نیکوکاران و بندگان به حق گرویده. این دختر از خردسالی به این حریم مقدّس پا گذاشت و تحت کفالت پیغمبر خدا، زکریّا، قرار گرفت. او "مریم "نام داشت که در خدمت و عبادت، روزگار خویش گذرانید تا به سن و سال جوانی رسید، امّا همچنان باکره و تنها بود. خدای آن بیت مقدّس و معبد ایمان، اراده نمود در پدید آوردن معجزه‌ای که بس شگفت و خارق العاده بود. مریم به امر خدای خویش با کلمه‌ای که به او القاء شد، باردار گشت، بی آن که با بشری تماس داشته باشد. ایّام بارداری بدون اثر ظاهری در او سپری شد و هنگام آن رسید که گوهر مکنون در صدف، رخ عیان سازد و خود را بنمایاند. درد زایمان مریم را فرا گرفت. به امر خدا از معبد بیرون رفت. به زیر نخلی پناه برد. تنها بود و جز خدای خود، نه یاوری داشت و نه ملجأ و پناهگاهی. او در این فکر بود که چگونه از این درد خلاصی یابد و سنگین‌تر از آن درد، شماتت مردم و تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۳۳ سرزنشها و زخم زبانهای آنان را چگونه تحمّل کند و چسان پاسخگو باشد. چگونه، دختری بی‌آن که همسری اختیار کند، فرزنددار شده است "؟آخر چگونه ...؟ مگر می‌شود؟ ...! مریم خود را به زیر درخت جا داد. امّا همان که او را از معبد، فرمان بیرون رفتن داد، در آن بیابان، بر شاخ نخل، رطب تر و تازه برای خوردنش رویانید و در کنارش چشمه زلال آبی برای آشامیدنش روان ساخت. و مریم دور از چشم اغیار، عیسی را به دنیا آورد «۱». همان که حکم خدای بر آن تعلّق داشت تا پیغمبری شود بزرگ و به نجات و هدایت انسانها اقدام کند. مردم زمانه به مریم خرده گرفتند. زبان آنان به طعن و تهمت باز شد و چشمها خیره خیره و بدبینانه او را می‌نگریست. - چطور ممکن است زاده شدن کودکی را بدون پدر، باور کرد؟!- مریم! تو چگونه جرأت کردی که تن به چنین ناروایی دهی؟ خاندان تو همه از پاکان بودند، پس تو چرا ...؟! او که دیگر کلافه شده بود، تنها با دستان خود به گهواره اشاره کرد و بدون آن که سخنی بر زبان آورد، بدانها فهمانید که جواب خود را از طفل بخواهید، و در بهت و ناباوری پرسش کنندگان و کج اندیشان، عیسی لب به سخن گشود. او بر طهارت مریم شهادت داد و نبوّت خویش را در همان کودکی و در اندرون گهواره اعلام کرد ": قالَ إِنِّی عَبْدُ اللَّهِ آتانِیَ الْکِتابَ وَ جَعَلَنِی نَبِیًّا وَ جَعَلَنِی مُبارَکاً أَیْنَ ما کُنْتُ وَ أَوْصانِی بِالصَّلاةِ وَ الزَّکاةِ ما دُمْتُ حَیًّا (" ...مریم/ ۳۳- ۳۰ ")گفت من بنده خدایم که مرا کتاب آسمانی و نبوّت عطا فرمود. و مرا هر کجا باشم برای جهانیان مایه برکت و رحمت گردانید و تا زنده‌ام به عبادت نماز و زکات سفارش فرمود ".و بدین سان عیسی بدون این که پدری داشته باشد، از مریم متولّد شد و به عنوان پیغمبری اولو العزم، رهبری امّتی را عهده‌دار شد و مردم را به راه حق دعوت نمود. خداوند کریم در آیات مختلفی از قرآن مجید، از مریم دفاع کرده و او را از گناه و ناپاکی مبرّا

(_____ ۱)- سرگذشت مریم را در سوره مریم آیات ۳۴- ۱۶ بخوانید. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۳۴ دانسته «۱» و او را طاهر و برگزیده معرفی کرده است. از جمله در آیه ۴۲ سوره آل عمران می‌فرماید ": وَ إِذْ قالَتِ الْمَلائِکَةُ یا مَرْیَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفاکِ وَ طَهَّرَکِ وَ اصْطَفاکِ عَلی نِساءِ

الْعالَمِینَ ("به یادآور، هنگامی که فرشتگان گفتند: ای مریم خدا تو را برگزیده و پاکیزه گردانید و بر زنان جهان برتری بخشید.) *** به منظور زدودن تهمتها از دامان پاک مریم و دفاع از خلقت عیسی بدون داشتن پدر، و نیز شکستن عقیده الوهیّت عیسی در اذهان ناپاک کج اندیشان- که نداشتن پدر را دلیل الوهیّت او تصوّر می‌کردند و برای او مقام خدایی فرض می‌کردند- خداوند کریم، خلقت عیسی را همانند خلقت آدم بیان می‌دارد که چگونه با مشیّت و قدرت خود، آدم را از خاک خلق کرد بدون این که پدری و مادری داشته باشد. بنابراین کسی که توانست فردی را بدون داشتن والدین با قدرت بی‌کران خود به هستی آورد، برای او بسی سهل‌تر است که فردی را بدون داشتن یکی از والدین (پدر) بیافریند، که خلقت عیسی این گونه است. إِنَّ مَثَلَ عِیسی عِنْدَ اللَّهِ کَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرابٍ ثُمَّ قالَ لَهُ کُنْ فَیَکُونُ. (آل عمران/ ۵۹ ")همانا مثل خلقت عیسی (در خارق العاده بودن) به امر خدا، خلقت آدم ابو البشر است که خدا او را از خاک خلق کرد. پس بدان خاک گفت بشری به حد کمال باش همان دم چنان گردید".

تفسیر

قرآن کریم در سوره آل عمران، آیات ۵۷- ۴۲، از تولّد عیسی و مبعوث شدن وی به پیامبری و معجزاتش به تفصیل سخن گفته است. سپس در آیه ۵۹، ذکر اجمالی تولّد او را با تشبیه کردن به خلقت آدم بیان می‌دارد تا روشن سازد که این طرز ولادت (یعنی بدون واسطه پدر آفریده شدن) به بیشتر از بشر بودن و مخلوق بودن عیسی (ع) دلالت ندارد. یعنی کیفیّت خلق عیسی در نزد خدا، شبیه کیفیّت خلق آدم است که اجزایش را از خاک جمع نمود و با گفتن کلمه «کن» بدون واسطه پدری او را آفرید. (_____ ۱)- نگاه کنید به سوره تحریم، آیه ۱۲. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۳۵ در حقیقت، آیه شریفه منحل به دو دلیل می‌شود که هر کدام برای نفی الوهیّت و خدایی عیسی (ع) کافی است: ۱- عیسی را خدا بدون پدر خلق کرد، کسی هم که مخلوق باشد بناچار بنده خدا خواهد بود نه آن که مقام الوهیّت داشته باشد. ۲- آفریدن عیسی بالاتر از آفریدن آدم نیست، پس اگر سنخ خلقتش مقتضی الوهیّتش باشد، باید نصاری برای آدم هم مقام الوهیّت قائل شوند با این که درباره آدم چنان عقیده‌ای ندارند، پس باید درباره عیسی هم قائل نشوند. زیرا هر دو در این که بدون پدر آفریده شده‌اند شبیه یکدیگرند. مطلب دیگری هم از این آیه استفاده می‌شود، این که: خلقت عیسی مانند خلقت آدم، خلقتی طبیعی است. گرچه از نظر سنّت جاریه در نسل که نیازمندی به پدر باشد، خارق العاده می‌باشد. ... عمده چیزی که در مورد کلام، جمله ":ثمّ قال له کن فیکون "برای آن آورده شده، آن است که بیان دارد: خداوند متعال در آفریدن و خلق نمودن چیزی، احتیاج و نیاز به اسباب ندارد، تا به واسطه اختلاف اسباب، خلق نمودن موجودات بر حضرتش مشکل و آسان، یا ممکن و محال، یا نزدیک و دور باشد. بلکه آنچه را که اراده کند بیافریند، بدون نیاز به اسباب عادی، آن را خلق می‌کند «۱».

شأن نزول

ابن عبّاس و حسن بصری و قتاده گویند این آیات (۶۱- ۵۹) درباره وفد «۲» نجران نازل گردید که دو نفر آنان به نام سیّد و عاقب به رسول گفتند، آیا دیده‌ای که فرزندی بدون پدر متولّد شود؟ در تفسیر علی بن ابراهیم بعد از سه واسطه از امام صادق (ع) نقل شده که مسیحیان نجران با سران خود به نام سیّد و عاقب و اهتم به مدینه آمدند و در مسجد پیامبر با رسوم خود به نماز پرداختند و ناقوس زدند. اصحاب پیامبر متعجّب شدند و به پیامبر گفتند چطور اجازه می‌دهی که در مسجد تو به نماز، آن هم به رسم خویش پردازند؟ پیامبر فرمود: آنها را به حال خویش واگذارید. سپس به رسول خدا گفتند به چه چیز ما را می‌خوانی؟ پیامبر فرمود: شما را

دعوت به (_____ ۱)- المیزان، ج ۶، ص ص ۴۳- ۴۱. (۲)- وفد: هیأتها و دسته‌هایی که برای اظهار اسلام و گرویدن به پیامبر (ص) یا تحقیق و بررسی درباره اسلام، به خدمت پیامبر می‌رسیدند و از سال نهم هجرت به بعد این وفود زیاد شدند. در همین وفد نجران، جریان مباهله (آل عمران/ ۶۱) رخ می‌دهد. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۳۶ اسلام آوردن می‌کنم و بدانید که عیسی بشری بود که می‌خورد و می‌آشامید و صحبت می‌کرد. سپس پرسیدند پدر عیسی کیست؟ پیامبر در جواب به آنها فرمود به من بگویید که پدر آدم کیست؟ جواب نگفتند. و این آیه آمد «۱». در "در المنثور "ذیل تفسیر آیه ":إِنَّ مَثَلَ عِیسی " ...مذکور است که "عبد بن حمید "و "ابن جریر "از "قتاده "نقل کرده‌اند که او می‌گفت: برای ما ذکر شد که دو نفر بزرگ اهل "نجران "واسقف آنان یعنی "سید "و "عاقب، "پیغمبر اکرم (ص) را ملاقات کرده و از آن حضرت پرسیدند: هر انسانی برایش پدری است، پس عیسی را چه شد که پدری ندارد؟ خدای متعال در آن باره، آیه "إِنَّ مَثَلَ عِیسی " ...را نازل کرد «۲». امّا از آن جا که قرآن کریم داستان مریم را مطرح ساخت و او را به نیکویی و بزرگی یاد کرد و از عیسی نام برد «۳» و او را آیتی بزرگ برای انسانها ساخت و کمالات و انعامهای زیادی به او داد از جمله متولّد شدنش بدون پدر، مرده زنده کردن، کور مادرزاد را شفا دادن، در گهواره با مردم سخن گفتن و فوق همه نعمت نبوّت را دریافت داشتن و غیره، این تمجید و تکریم بر مشرکان، خوشایند نیفتاد و با پیامبر خدا درباره مثلی که قرآن به عیسی بن مریم زده است به جدال برخاستند و آن را مسخره کردند و خدایان خود را پیش کشیدند و گفتند: خدایان ما برتر از عیسی است. زیرا تصوّر می‌کردند که پیامبر (ص) هم مثل برخی از مسیحیان، عیسی را اله می‌داند، لذا در مقایسه الهه‌های خود با عیسی گفتند: خدایان ما بهتر است. این جدال بی‌پایه مشرکان با رسول گرامی اسلام (ص) در قرآن کریم بدین صورت آمده است: وَ لَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْیَمَ مَثَلًا إِذا قَوْمُکَ مِنْهُ یَصِدُّونَ وَ قالُوا أَ آلِهَتُنا خَیْرٌ أَمْ هُوَ ما ضَرَبُوهُ لَکَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ. إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنا عَلَیْهِ وَ جَعَلْناهُ مَثَلًا لِبَنِی إِسْرائِیلَ. (زخرف/ ۵۹- ۵۷ ")و چون عیسی بن مریم مثل زده می‌شود ناگهان قوم تو سر و صدا راه می‌اندازند و می‌گویند: (_____ ۱)- شأن نزول آیات، ص ۱۱۸. (۲)- المیزان، ج ۶، ص ۵۱ بحث روایتی. (۳)- قصص حضرت عیسی (ع) در سوره‌های: آل عمران/ ۶۰- ۴۵، نساء/ ۱۵۹- ۱۵۶، مائده/ ۱۲۰- ۱۰۹، مریم/ ۳۵- ۱۶، و نام عیسی نیز در سوره‌های: بقره/ ۷۸، ۱۳۶، ۲۵۳، آل عمران/ ۸۴، نساء/ ۱۷۱، مائده/ ۴۶ و ۷۸، انعام/ ۸۶، احزاب/ ۷، شوری/ ۱۳، زخرف/ ۶۳، حدید/ ۲۷، صف/ ۶ و ۱۴، آمده است. و نام مسیح در سوره‌های: آل عمران/ ۴۵، نساء/ ۱۵۷ و ۱۷۱، مائده/ ۱۶ (دو بار)، ۷۲ (دو بار) و ۷۵، توبه/ ۳۰ و ۳۱ و مریم/ ۳۴، آمده است. - بنگرید به قرآن کریم. نیز": المعجم المفهرس، "و تاریخ یعقوبی، ج ۱، ص ۸۳. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۳۷ آیا خدایان ما بهتر است یا عیسی، این مثل را نزدند مگر به این منظور که با تو جدال کنند، بلکه اینان اصولا مردمی مصرّ در خصومتند. (و گرنه عیسی که خدا نبود) او نبود مگر بنده‌ای که ما بر او انعام کرده، و مثلی برای بنی اسرائیلش قرار دادیم ".در آیه (... وَ جَعَلْناهُ مَثَلًا " ...)،مراد به مثل بودن عیسی بطوری که گفته‌اند، این است که آن جناب آیتی عجیب از آیات الهی است که نامش مانند مثلهای جاری بر سر زبانها است. و معنای آیه این است که پسر مریم به جز بنده‌ای که تظاهر به بندگی ما می‌کرد نبود. بنده‌ای بود که ما بر او انعام کردیم و نبوّتش دادیم، و به روح القدس تأییدش نموده، معجزاتی روشن بر دستش جاری ساختیم، و انعامهای دیگر به او دادیم، و او را آیتی عجیب و خارق العاده قرار دادیم، تا به وسیله او حق را برای بنی اسرائیل بیان کرده باشیم «".۱»

شرح عیسی در قرآن

گوشه‌هایی از احوال حضرت عیسی (ع) در قرآن چنین است: «یاد آر آنگاه که ملائکه به مریم گفتند: ای مریم خدا تو را به کلمه‌ای از خود که نامش "مسیح عیسی بن مریم "است، و در دنیا و آخرت آبرومند، و از مقرّبان درگاه الهی است بشارت می‌دهد.

فرزند تو در گهواره و سن کهولت با مردم سخن گوید و او از جمله نیکویان و صالحین جهان می‌باشد. مریم عرض کرد: پروردگارا چگونه مرا فرزندی تواند بود با این که دست بشری به من نرسیده؟ گفت: چنین است کار خدا بی‌نیاز از هر گونه سببی است، هر چه بخواهد می‌آفریند و چون مشیّتش به خلقت چیزی تعلّق گیرد به محض گفتن ":موجود باش "همان دم موجود شود. و خداوند به عیسی تعلیم کتاب و حکمت کند و تورات و انجیل آموزد و او را به رسالت به سوی بنی اسرائیل فرستد که به آنان گوید: من از جانب پروردگارتان نشانه‌ای آورده‌ام: از گل مجسّمه مرغی ساخته بر آن می‌دمم پس به امر خدا مرغی گردد، کور مادرزاد و مبتلای به برص را شفا دهم و مردگان را به اذن خدا زنده کنم، به شما از غیب خبر دهم که چه می‌خورید و چه ذخیره می‌کنید، این معجزات برای شما نشانه حقّانیّت من است اگر اهل ایمان هستید. کتاب تورات را تصدیق می‌کنم و برای شما بعضی از چیزهایی که تاکنون حرام بود حلال می‌نمایم. برای شما معجزه و نشانه (نبوّت) آوردم، پس از خدا بترسید و

(_____ ۱)- المیزان، ج ۳۵، ص ۱۸۹. جهت اطلاع از وجوه نظرهایی که درباره شأن نزول این آیات از جانب مفسّرین وارد شده به همین مأخذ مراجعه شود. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۳۸ مرا هم اطاعت کنید. همانا خداست پروردگار من و شما، او را بپرستید که راه راست همین است. چون عیسی دریافت که قومش ایمان نخواهند آورد (به شاگردان مخصوص خود- حواریّون) گفت: کیست که با من دین خدا را یاری کند، حواریّون گفتند ما یاری کنندگان دین خداییم، به خدا ایمان آورده‌ایم، اینک گواهی ده که ما تسلیم فرمان توایم، پروردگارا ما به آنچه بر پیغمبرت نازل فرموده‌ای ایمان آورده از رسول تو هم پیروی کردیم نام ما را در زمره گواهان ثبت فرما. به یاد آر وقتی- که خداوند فرمود: ای عیسی من تو را اخذ نموده به قرب خود بالا- برم و ترا از معاشرت کافران پاک و منزّه گردانم و پیروان تو را بر کافران تا روز قیامت برتری دهم پس آنگاه بازگشت شما به سوی من خواهد بود که به حق در آنچه بر سر آن با یکدیگر به خلاف و نزاع بر می‌خاستید حکم کنم «۱».» حضرت علی (ع) نیز در خطبه‌ای که انبیاء الهی را به عنوان اسوه و الگو برای رهبری مردم به آنها معرفی می‌نماید، درباره حضرت عیسی (ع) چنین تعبیراتی دارد ": عیسی بن مریم، سنگ را زیر سر گذاشته بالش قرار می‌داد و جامه زبر می‌پوشید و طعام خشن می‌خورد و خورش او گرسنگی بود و چراغ او در شب، روشنایی ماه بود و سایه‌بان او در زمستان جایی بود که آفتاب می‌تابید و یا فرو می‌رفت و میوه و سبزی خوشبوی او گیاهی بود که زمین برای چهارپایان می‌رویانید. نه زنی داشت که او را به فتنه و تباهکاری افکند و نه فرزندی که او را اندوهگین سازد و نه دارایی که او را (از توجّه به خدا) برگرداند و نه طمعی که او را خوار کند. مرکب او دو پایش بود و خدمتکار او دو دستش «۲ "».از قول خود حضرت عیسی (ع) هم نقل شده که به حواریّون خود فرمود ": انا الّذی کفات الدّنیا علی وجهها. فلیس لی زوجهٔ تموت و لا بیت یخرب «۳ ("».من کسی هستم که دنیا را بر صورتش واژگون کرده‌ام (از دنیا چیزی بر نگرفته‌ام) نه زنی دارم که بمیرد و نه خانه‌ای که خراب شود.)

(_____ ۱)- (آل عمران/ ۵۵ - ۴۵). (۲)- نهج البلاغه فیض، خطبه ۱۵۹، ص ۵۰۷. (۳)- عقد الفرید، ج ۳، ص ۱۲۱. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۳۹

۱۸- تمثیل زنان

اشاره

پیامبر اسلام (ص "): مثل الجلیس الصّالح و الجلیس السّوء کمثل صاحب المسک و کیر الحداد، لا یعدمک من صاحب المسک، امّا ان تشتریه او تجد ریحه و کیر الحداد یحرق بیتک او ثوبک او تجد منه ریحا خبیثهٔ ".حکایت همنشین خوب و بد همانند دکّان عطّاری و کوره آهنگری است. از عطّاری نمی‌گذری مگر این که از او خریداری کنی یا بوی خوش آن را می‌یابی، امّا کوره

آهنگر، یا خانه‌ات را می‌سوزاند یا لباست را، یا از آن بوی بدی به تو می‌رسد. (جامع الصغیر، ۲/ ۱۵۲. فیض القدیر، ۵/ ۵۰۷. التمثیل و المحاضره، ص ۲۴ و مجمع الامثال حسین بن ابی بکر "النجم الکرمانی، "ص ۴ با اندکی اختلاف)

الف)- دو زن خائن

اشاره

همسر نوح و لوط، همسر دو پیامبر و تحت فرمان دو بنده صالح خدا بودند. امّا این دو زن به آیین پیامبران الهی زمان خود (نوح و لوط) در نیامدند بلکه بدانها خیانت کرده و منحرف شدند. زن نوح در صفّ کفّار و مخالفان خطّ نوح در آمد و راه شوهر خود را که راه حق و راه خدا بود انکار کرد. وی همان سخنی را می گفت که جاهلان و نادانان بر زبان می‌راندند. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۴۰ زن "لوط "نیز راه قوم منحرف لوط را تأیید کرد و از آنها جانبداری نمود، و در آیین شوهر خویش که طریقه هدایت و نجات بود، وارد نشد. این دو زن در انحراف و گمراهی خود آن چنان پیش رفتند که منسوب بودنشان به پیامبران خدا نیز، نتوانست آنها را از هلاکت برهاند، و شوهرانشان هم با آن قدر و منزلت که نزد خداوند داشتند، نتوانستند برای نجاتشان از قهر و عذاب خداوندی، شفیع و واسطه شوند و برای نجات این گمراهان، کاری از دستشان ساخته نبود. و آنگاه که خیره سری اقوام این دو پیامبر خدا، به اوج خود رسید و موعد عذاب بر آنان فرا رسید، این دو زن نیز همراه با گناهکاران به سزای عمل ناپسند خویش رسیدند. یکی طعمه امواج دریا شد «۱»، و دیگری با سنگهای نشانه‌دار، ریز ریز گشت «۲» و به امر خداوند در آتش دوزخ، همراه با یاوران دوزخیشان در افتادند و به هلاکت رسیدند. *** حال و حکایت این دو زن، تمثیلی است برای کافران، که به خاطر اعمال زشت خود و شقاوت و خیانتهایی که نسبت به خدا و رسول روا داشتند و این که ایمان نیاورده بلکه به راه کفر و باطل گام نهادند، مورد خشم خداوند واقع شدند و در جهنّم قرار گرفتند. داستان این دو زن، عبرت و پندی است برای اهل کفر که هر کس رهین عمل خویش است ".کُلُّ نَفْسٍ بِما کَسَبَتْ رَهِینَةٌ ("مدّثّر/ ۳۸). و هیچ نفسی بار گناه دیگری را به دوش نگیرد ".وَ لا تَزِرُ وازِرَةٌ وِزْرَ أُخْری (انعام/ ۱۶۴)، و انتساب به پیامبر، موجب رفع عذاب از خائن نمی‌شود. همچنین حال و حکایت این دو زن به عنوان نمونه‌هایی از زنان بد و بی‌ایمان (کافر) بیان شده تا مورد عبرت آن دسته از زنان واقع شود که از حق روی گردان و به راه کفر و گمراهی قدم می گذارند. به قول سعدی شیرازی ": پرتو نیکان نگیرد هر که بنیادش بد است تربیت نااهل را چون گردکان بر گنبد است «۳." با بدان یار گشت همسر لوط خاندان نبوتش گم شد

(_____ ۱)- حَتَّی إِذا جاءَ أَمْرُنا وَ فارَ التَّنُّورُ قُلْنَا احْمِلْ فِیها مِنْ کُلٍّ زَوْجَیْنِ اثْنَیْنِ وَ أَهْلَکَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَیْهِ الْقَوْلُ. (هود/ ۴۰). (۲)- فَأَسْرِ بِأَهْلِکَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّیْلِ وَ لا یَلْتَفِتْ مِنْکُمْ أَحَدٌ إِلَّا امْرَأَتَکَ إِنَّهُ مُصِیبُها ما أَصابَهُمْ. (هود/ ۸۱ ")تو (ای لوط) با اهلبیت خود شبانه از این دیار بیرون شو و از اهل خود هیچ کس جز آن زن کافرت که آن هم باید با قوم هلاک شود، یکی را وا مگذار (".۳)- گلستان سعدی، باب اوّل، ص ۴۱. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۴۱ سگ اصحاب کهف روزی چند پی نیکان گرفت و مردم شد ... عاقبت گرگ‌زاده گرگ شود گر چه با آدمی بزرگ شود «".۱» ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِینَ کَفَرُوا امْرَأَتَ نُوحٍ وَ امْرَأَتَ لُوطٍ کانَتا تَحْتَ عَبْدَیْنِ مِنْ عِبادِنا صالِحَیْنِ فَخانَتاهُما فَلَمْ یُغْنِیا عَنْهُما مِنَ اللَّهِ شَیْئاً وَ قِیلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّاخِلِینَ. (تحریم/ ۱۰ ")خدای تعالی برای کسانی که کافر شدند، مثلی زده و آن همسر نوح و همسر لوط است که در تحت زناشویی دو نفر از بندگان صالح ما بودند و به آنها خیانت کردند و همسریشان با پیامبران، هیچ سودی برایشان نکرد و از عذاب خدا جلوگیر نشد و حکم شد آن دو زن را با دوزخیان به آتش در افکنید".

شأن نزول

در تفسیر برهان از شرف الدّین نجفی و او بدون ذکر سند از امام صادق (ع) روایت کرده که در شأن نزول آیه شریفه ":ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِینَ کَفَرُوا " ...فرمود: این مثل را خدای تعالی برای عایشه و حفصه زده که علیه رسول خدا (ص) و در دشمنی با آن جناب دست به دست هم داده، سرّ او را فاش کردند «۲».

نصایح

پیامبر اسلام (ص) درباره تأثیر سوء همنشین بد می‌فرماید ":الوحدة خیر من الجلیس السّوء «۳ (".تنهایی بهتر از همنشین بد است.) در همین باره امام علی (ع) در سخنی می‌فرماید ": مصاحب الاشرار کراکب البحر ان سلم من الغرق لم یسلم من الفرق- ".آن که یار بدان است کسی را ماند که به دریا سوار است. سوار دریا اگر از غرق شدن سالم ماند از ترس و بیم دریا به

(_____ ۱)- مأخذ پیشین، ص ۴۲. (۲)- المیزان، ج ۳۸، ص ۳۴۲.- آن چنان که از آیات اوّل سوره تحریم بر می‌آید، پیامبر اسلام (ص) رازی را با حفصه در میان گذاشت و او با همدستی عایشه آن راز را فاش ساختند که رسول خدا (ص) از طریق وحی از فاش شدن آن راز آگاه شد. (۳)- المستطرف، ص ۳۴. التمثیل و المحاضره، ص ۲۸. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۴۲ سلامت و آسوده نیست «۱». حکم و مواعظ شیخ سعدی علیه الرّحمه نیز بسیار پند آموز است ":هر که با بدان نشیند، نیکی نبیند " ".گر نشیند فرشته‌ای با دیو وحشت آموزد و خیانت و ریو از بدان نیکوی نیاموزی نکند گرگ پوستین دوزی «"۲ " زن بد در سرای مرد نکو هم درین عالمست دوزخ او زینهار از قرین بد زنهار و قنا ربّنا عذاب النّار «"۳» و در جای دیگر می گوید ": ابر اگر آب زندگی بارد هرگز از شاخ بید بر نخوری با فرومایه روزگار مبر کز نی بوریا شکر نخوری «"۴» خواجه حافظ شیرازی نیز چنین پند می‌دهد ": نخست موعظه پیر صحبت این حرفست که از مصاحب ناجنس احتراز کنید «"۵» و حکیم ابو القاسم فردوسی هم درباره فرومایگان بد اصل چنین گوید ...": درختی که تلخ است وی را سرشت گرش بر نشانی به باغ بهشت ور از جوی خلدش به هنگام آب به بیخ انگبین ریزی و شهد ناب سرانجام گوهر به کار آورد همان میوه تلخ بار آورد ز بد اصل چشم بهی داشتن بود خاک در دیده انباشتن «"۶»

(_____ ۱)- غررالحکم، ص ۷۶۴. (۲)- گلستان سعدی، ص ۱۷۹. (۳)- همان مأخذ، ص ۸۸. (۴)- همان مأخذ، ص ۴۱. (۵)- دیوان حافظ، ص ۱۷۴. (۶)- فردوسی، مقدّمه شاهنامه، ص ۱۹. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۴۳

ب)- دو زن نیکوکار

۱- آسیه همسر فرعون

قصر و بارگاهی است وسیع و بزرگ، که پایه‌ها و ستونهای بلندش از دوردستها نیز خودنمایی می کند، و به چشم تنگ دنیا پرستان، خیلی با شکوه و پر طمطراق می‌نماید. باغ و بستان آکنده از گل و گلزار، اطراف آن را پوشانیده و جویهای آب در لابلای درختان به هر سوی روان است. غلامان و کنیزان زیبا روی بسیار، در این قصر رفیع، کمر خدمت به خدمتگزاری خداوندگار قصر بسته‌اند. مأموران و نگاهبانانی تنومند، با نیزه‌های بلند و برّاق، شب و روز، آماده و بیدار به محافظت کاخ ایستاده و رفت و آمد هر انسانی را در زمین و پر زدن هر پرنده‌ای را در آسمان، زیر نگاه تیز خود گرفته‌اند، تا مبادا گزندی از ناحیتی به خداوندگارشان برسد. آدمها و همه جمعیّت شهر، بنده و اسیر صاحب این قصرند و باید که سر سجده در پیشگاه آن صاحب قدرت فرود آرند و پیشانی ذلّت بر

آستان بارگاهش بسایند.!! وقتی به اندرون قصر راهی بیابی، چشم از دیدن عجایب و نقش و نگارهای شگفت، در حدقه خیره و مبهوت می‌ماند. فرشهای دیبا، سرتاسر گسترانیده، بوی عنبر و عود در فضا پیچیده، میوه‌های الوان و گوشت بریان و هر نوع اطعمه و اشربه دیگر، مهیّا و فراهم است. در گوشه‌ای از این قصر، تخت زرّین بلندی است که بر پلّه‌های آن، حریر زربفت پوشانیده، و در اطراف آن خنیاگران و رامشگران و مغنّیان صف کشیده‌اند. بر روی تخت، خداوندگار قصر "–رامسس دوم "فرعون مصر– مست از باده غرور و نخوت و تکبّر تکیه زده و در غفلت و جهل به ناروا حکم می‌راند و به ناحق داوری می‌کند. از ورای این قصر به ظاهر با شکوه و خیره کننده، بوی ترس و وحشت و بیداد و کشتار و تباهی و سیاهی، درد و ناله و شکنجه به مشام می‌رسد. از هر ذرّه آن، رنگ خون پیداست. نفیر و فریاد از سیاه چالهای آن، بلند است و غل و زنجیر و میخ بر دست و پای بندیان آشکار است. اگر با دیده بصیرت در زوایای قصر بنگری، درخواهی یافت که چه اجساد انسانهای مظلوم و بی‌گناهی که در لابلای پیکره آن فرو رفته است ... نکته گفتنی این جاست که در اندرون این کاخ به ظاهر زیبا، امّا پر از کفر و جور و ستم، بانویی عفیف و نجیب زندگی می‌کند که روزنه‌های قلبش را به روی نور خدایی گشوده است. او را "ملکه "قصر می‌خوانند، و در دربار فرعون، همه نعمات و لذایذ مادّی و دنیوی برایش مهیّاست. هر چه در کاخ است در اختیار و دسترس این بانوی قصر قرار دارد و از نظر مواهب و تمتّعات تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۴۴ دنیوی هیچ کم و کسری ندارد. امّا او به این زرق و برق و زخارف ظاهری دنیا دل نبسته و جذب آن حشمت و شکوه پر فریب و بی‌دوام که در بطن خود، ذلّت و خواری را داشت، نشد. او در میان آن همه خدم و حشم، تنها بود و همیشه در خود فرو رفته و در اندیشه بود. گویا دلش جای دیگری آشیان داشت و مرغ جانش با این قفس سازگاری نداشت و در فکر پر گشودن به سرای پر وسعت دیگری بود. جایی که در آن از ظلم و زور و شکنجه و بی‌عدالتی، خبری نباشد. و از ظالم و ستمگر، اثری نتوان دید. آن بانو، با آن همه آدمها که در قصر غوطه می‌خوردند، بیگانه بود. و در این قصر وحشت‌زا و نفرت‌آور، همزبانی را می‌جست. او در انتظار به سر می‌برد تا یک منجی، سخن حق را به گوشش برساند و بگوید ":آمنوا، "تا بی‌درنگ لبیک اجابت گوید. آری، این زن "،آسیه "دختر "مزاحم "و همسر فرعون بود. او به معبود بی‌همتایی که منبع همه خوبیها و جلال و جمالهاست و خزاین همه رزقها به دست اوست، دل بست. خدایی که هر آنچه عزّت هست از آن اوست ".فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعاً ("توبه/ ۱۳۹) و هر که را می‌خواهد عزیز یا ذلیل می‌کند ".تُعِزُّ مَنْ تَشاءُ وَ تُذِلُّ مَنْ تَشاءُ ("آل عمران/ ۲۶) قلب آسیه در آن شبستان کفر و جهل، آماده پذیرش نور حق شد. چون موسای کلیم (ع) به رسالت مبعوث شد و با عصا و ید و بیضا برای نجات بنی اسرائیل به سوی فرعون رهسپار شد و دعوت خویش آشکار کرد، فرعون جبّار گردنکشی نمود و از پذیرش حق امتناع کرد و نغمه ":أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلى (نازعات/ ۲۴) سر داد. لیکن آسیه، آن بانوی هوشمند، قلّه سیاه و تاریک کفر و ظلم را شکست و در ظلمت و وحشت فرعونی، به حضرت موسی (ع) ایمان آورد. به دین او گروید و قلبش برای دریافت آیات خداوندی خاشع و متواضع شد. او از فرعون و قصر او بیزاری جست و به هر چه در آن قصر بود، پشت کرد و رو به سوی سرچشمه خوبیها و نیکیها نمود. آسیه ایمان آورد و جان خویش را نیز بر سر ایمان استوار خود گذاشت و به خشم فرعون از این دنیا رخت بر بست. وی در هنگام مرگ، که در پی شکنجه فرعون ستمگر بر او واقع شد، به درگاه خدای خود دعا کرد و طلب جایگاهی در بهشت کرد. دعایش مستجاب شد و در زمره بهشتیان قرار گرفت. آسیه بدان جهت که در خطّ خدا و پیامبرش قرار گرفت، راه انبیاء را تصدیق کرد، خطّ بطلان بر کفر کشید و کاخ ستم را رسوا نمود، الگو و نمونه مناسبی برای معرّفی زنان خوب و شایسته گشت و سرگذشت او عبرت و پند و "تمثیلی "برای اهل ایمان قرار داده شده است. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۴۵

۲– مریم دختر عمران

"حنّه «"۱» همسر عمران دست نیاز به سوی پروردگار خویش بلند کرد و چنین دعا کرد: «۲ "»خدایا به من فرزندی عطا بفرما تا آن

را خدمتگزار بیت المقدس سازم تا در آن معبد به خدمت مشغول باشد ".آخر، او نازا بود و روزگاری را بدون داشتن فرزند سپری کرده بود. دعای همسر عمران از جانب خداوند مستجاب شد. زن و شوهر، هر دو خوشحال که سرانجام کاشانه زندگیشان به قدوم نوزادی، مبارک خواهد شد. امّا دریغ که دست اجل، از شاخسار عمر مرد، گل هستی را چید و عمران را فرصت نداد که چهره کودک خود را ببیند. قبل از این که فرزند پا به خانه بگذارد و به روی دنیا لبخند بزند، پدرش جان به جان آفرین تسلیم کرد و از خانه به سرای دیگر شتافت ... زمان وضع حمل فرا رسید و کودک متولّد شد. یک دختر ". -اوه، خدای من، یک دختر!، امّا من پسری را آرزو می‌کردم تا او را در این معبد به خدمتگزاری بگمارم " ...این سخن حنّه بود پس از آن که چشمش به کودک افتاد. چون او نذر کرده بود که کودکش را به خدمت بیت المقدس در آورد و این رسم تا آن زمان برای پسرها بود نه دختر. از این جهت، همسر عمران را اندوهی فرا گرفت، و آثار غم در چهره‌اش آشکار شد. لیکن خداوندش به او الهام کرد که ما به کار خود داناییم. زن چون این سخن بشنید، دلش آرام گرفت و به نذر و عهد خویش وفا کرد. دخترش را به متولیّان معبد سپرد. نام کودک را مریم «۳» نهاد. او در معبد با تربیتی نیکو که خدایش می‌خواست رشد یافت و بزرگ شد. کفالت و سرپرستی او با قرعه به زکریّای پیغمبر، که شوهر خاله‌اش بود، افتاد. مریم در تحت سرپرستی زکریّا به عبادت خدا و خدمتکاری معبد مشغول شد، و چنان مقامی ارجمند یافت که طعامش از جانب خداوند در اختیارش قرار می‌گرفت و از میوه‌هایی در غیر

(_____ ۱)- این نام در: تاریخ یعقوبی، ج ۱، ص ۸۳ و اصول کافی ج ۲، ص ۴۸۴، آمده است. (۲)- به سوره آل عمران، آیات ۳۶- ۳۵ مراجعه شود. (۳)- کلمه مریم به معنی زن عبادت کار است ".إِنِّی سَمَّیْتُها مَرْیَمَ (" ...آل عمران/ ۳۶). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۴۶ فصل خود تناول می‌کرد که حتّی نایل شدن او بدین مقام، موجب تعجّب پیامبر خدا- زکریّا- می‌گشت «۱». مریم رفته رفته بزرگ شد تا این که به امر پروردگارش- با تفصیلی که در قرآن کریم آمده است «۲»- باردار شد، بی‌آن که بشری با او تماسی داشته باشد و عیسی مسیح (ع) از او متولّد شد. فرزند مریم، از طرف خداوند آیت و نشانه‌ای برای اهل عالم شد. عیسی در گهواره لب به سخن گشود. از رسالت خویش سخن گفت. مادرش را از هر گونه آلودگی و تهمتهای ناروای نااهلان، پاک و مبرّا اعلام کرد و بر طهارت او گواهی داد. و خود نیز از طرف خداوند به عنوان پیامبری بزرگ مبعوث شد و برای نجات انسانهای دربند بپا خاست «۳». حکایت مریم را نیز خداوند مثل و عبرتی برای اهل ایمان قرار داده است و او را به عنوان الگویی نیکو برای زنان صالح و با ایمان معرفی کرده است. حکایت این دو زن- آسیه و مریم- در قرآن کریم در قالب تمثیلی برای اهل ایمان آورده شده است. اینان چون ایمان آوردند و در صراط مستقیم خدا قرار گرفتند، مورد لطف و رحمت خدا در این جهان و نیز در سرای آخرت واقع شدند. خداوند از این دو زن تمجید کرده و آنها را برای مؤمنین و مؤمنات، الگو قرار داده است. وَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِینَ آمَنُوا امْرَأَتَ فِرْعَوْنَ إِذْ قالَتْ رَبِّ ابْنِ لِی عِنْدَکَ بَیْتاً فِی الْجَنَّةِ وَ نَجِّنِی مِنْ فِرْعَوْنَ وَ عَمَلِهِ وَ نَجِّنِی مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِینَ. وَ مَرْیَمَ ابْنَتَ عِمْرانَ الَّتِی أَحْصَنَتْ فَرْجَها فَنَفَخْنا فِیهِ مِنْ رُوحِنا وَ صَدَّقَتْ بِکَلِماتِ رَبِّها وَ کُتُبِهِ وَ کانَتْ مِنَ الْقانِتِینَ. (تحریم/ ۱۲- ۱۱ ")و نیز خدای تعالی برای کسانی که ایمان آوردند مثلی می‌زند و آن زن فرعون است، هنگامی که عرض کرد بار الها (من از قصر فرعونی و عزّت دنیوی او گذشتم) تو نزد خودت خانه‌ای در بهشت برای من بنا کن و مرا از شرّ فرعون کافر و عمل او نجات بده و از مردم ستمکار نجات

(_____ ۱)- به سوره آل عمران، آیات ۳۸- ۳۵ مراجعه شود. (۲)- از جمله بنگرید به سوره مریم، آیات ۳۴- ۱۶ و آل عمران، آیات ۴۷- ۴۲. (۳)- وَ یُعَلِّمُهُ الْکِتابَ وَ الْحِکْمَةَ وَ التَّوْراةَ وَ الْإِنْجِیلَ وَ رَسُولًا إِلی بَنِی إِسْرائِیلَ ... (آل عمران/ ۴۹- ۴۸) نیز بنگرید به سوره مریم، آیات ۳۳- ۳۰. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۴۷ بخش. و داستان مریم دختر عمران، که بانویی پاک بود، ما در رحم او از روح خود بدمیدیم و او کلمات پروردگار خود را و کتابهای او را تصدیق داشت و از خاشعان بود".

تفسیر

... این آیات کریمه (تحریم/ ۱۲- ۱۰) متضمن دو تا مثل است. یکی مثلی که خدا به وسیله آن حال کفّار را مجسّم می‌کند و یکی هم مثلی که بیانگر حال مؤمنین است. یک مثل، حال کفّار را در شقاوت و هلاکت روشن نموده، بیان می‌کند که اگر چنین شدند به خاطر خیانتی بود که به خدا و رسولش کردند و سرانجام خیانت به خدا و رسول همین است. از هر کس که می‌خواهد سر بزند. هر چند از کسی سر بزند که وابسته و متّصل به انبیاء باشد. و مثل دیگر بیانگر این حقیقت است که سعادت و رستگاری مؤمنین هم تنها به خاطر ایمان خالصشان به خدا و رسول و قنوتشان و حسن اطاعتشان بوده، و اتصّال و خویشاوندی که با کفّار داشتند، ضرری به حالشان نداشت. پس معلوم می‌شود، حال طایفه کفّار را به حال دو تا زن تاریخ مثل می‌زند، زن نوح و زن لوط. و طایفه دوم را به دو زن دیگر تاریخ مثل می‌زند. یکی همسر فرعون و دیگری دختر عمران «۱» ... در مجمع البیان از ابی موسی از رسول خدا (ص) روایت کرده که فرمود: از مردان، بسیاری به حدّ کمال رسیدند. ولی از زنان به جز چهار نفر به حدّ کمال نرسیدند. اوّل آسیه دختر مزاحم همسر فرعون، دوم مریم دختر عمران، سوم خدیجه دختر خویلد، و چهارم فاطمه دختر محمّد (ص) بودند. در "در منثور "است که ... رسول خدا (ص) فرموده: افضل زنان اهل بهشت خدیجه و فاطمه و مریم و آسیه همسر فرعون است و در فضیلت او همین بس که خدای تعالی، داستانش را در قرآن برای ما ذکر کرده که گفت "رَبِّ ابْنِ لِی عِنْدَکَ بَیْتاً فِی الْجَنَّةِ. "درباره کشته شدن آسیه به دست فرعون، روایات مختلف است. در بعضی از آنها آمده که فرعون مطّلع شد که همسرش به خدا ایمان آورده، به او تکلیف کرد که به کفر برگردد و او زیر بار نرفت و حاضر نشد جز خدا کسی را بپرستد، فرعون دستور داد سنگ بسیار بزرگی بر سرش بیفکنند، بطوری که زیر سنگ خرد شود و مأمورینش همین کار را کردند «۲». پیامبر اکرم (ص) درباره همنشین خوب و تأثیر آن در انسان تمثیلی دارد که می‌فرماید:

(_____ ۱)- المیزان، ج ۳۸، ص ص ۳۳۶- ۳۳۵. (۲)- المیزان، ج ۳۸، ص ۳۴۳. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۴۸ " مثل الجلیس الصّالح مثل العطّار ان لم یعطک من عطره اصابک من ریحه «".۱» (مثل همنشین صالح مثل عطّار است که اگر از عطرش به تو نرسد، بوی عطرش به تو می‌رسد.) درباره زن نیکوکار نیز می‌فرماید ": مثل المرأة الصّالحة فی النّساء، کمثل الغراب الاعصم الّذی احدی رجلیه بیضاء «".۲» (زن صالح و پارسا در میان زنان، چون کلاغ اعصم "نشان دار "است که یک پای آن سفید باشد.- یعنی کمیاب است.) و در سخنی دیگر فرموده است ": النّظر فی الخضرة یزید فی البصر و النّظر الی المرأة الحسناء کذلک. «۳ ("»نگاه به سبزه موجب فزونی بینایی است و نگاه به زن نکوروی- خوش خلق- نیز همچنین ".) به عنبر فروشان اگر بگذری شود جامه تو همه عنبری اگر بگذری سوی انگشت گر از او جز سیاهی نیابی دگر «"۴ (_____» ۱)- جامع الصغیر، ج ۲، ص ۱۵۲. التمثیل و المحاضرة، ص ۲۴. مجمع الامثال میدانی، ص ۲. (۲)- جامع الصغیر، ج ۲، ص ۱۵۲. نهج الفصاحه، ص ۵۶۵. (۳)- مجمع الامثال میدانی، ص ۲۷۵. (۴)- شعر از حکیم ابوالقاسم فردوسی. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۴۹

۱۹- تمثیل پیرزن نخ ریس

اشاره

امام علی (ع): ۱ "-مودّة الاحمق کشجرة النّار یاکل بعضها بعضا ".دوستی نادان همچون درخت آتش است که بعضی از آنها بعضی دیگر را می‌خورد. ۲ "-مودّة الحمقی تزول کما یزول السّراب و تقشع کما تقشع الضّباب ".دوستی نادان مانند سراب، زود از بین می‌رود و همچون ابر، زود پاره پاره می‌شود. (غرر الحکم، ص ۷۴۶)

عهد ناپایدار

اشاره

سالهای زیادی از عمرش گذشته بود. نخ ریسی می‌کرد. کار هر روزش بود. مقداری پشم و مو و رشته‌های دیگر دم دست داشت. رشته‌ها را بر دوک نخ ریسی سوار می‌کرد. با حوصله و رنج و مشقّت، همه را می‌ریسید. امّا چه فایده!! پاسی از روز مانده، دوباره شروع می‌کرد به رشته نمودن همان نخ‌هایی که تاب داده و ریسیده بود. کلّی از وقتش را نیز در این کار بیهوده تلف می‌کرد. دردی بود که این عجوزه بدان گرفتار بود. زحمتی را تحمّل می‌کرد، کاری را انجام می‌داد، بعد همان کار را دوباره خراب می‌کرد. گویی در طول روز هیچ کار مفیدی انجام نمی‌داد. عملش بیهوده کاری بود و عمرش را به بطالت می‌گذراند ... این تمثیل درباره کسانی است که عهد و پیمانی را با خدای خود و یا دیگر انسانها می‌بندند و با تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۵۰ سوگندهای اکید آن را مؤکّد می‌کنند، امّا سپس آن را نقض می‌کنند. پس از این که عهد و پیمانی را با استفاده از سوگندها، همچون طناب محکم و استوار ساختند، با نقض عهد و پیمان شکنی و قطع رشته اتّصال و پیوند، آن را چون پنبه رشته می‌کنند، و از سوگندهای خود برای فریب دیگران استفاده می‌کنند نه به قصد محکم گردانیدن عهد و پیمان! بنابراین عمل آنان بی‌شباهت با کار پیرزنی که خود را به سختی اندازد و رشته‌ها را تبدیل به نخ کند و دوباره آن را رشته سازد، نیست. لذا مؤمنین باید با خدا و رسول او خدعه نسازند و به عهد و پیمانی که بسته‌اند وفادار باشند، نه این که با شکستن پیمان خود و نقض عهد، به خدا و رسول او خیانت کنند «۱». چرا که پیمان شکنی در اسلام مذموم و خیانت، عملی ناپسند است و امر خداوند به وفا نمودن به عهد است. وَ أَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذا عاهَدْتُمْ وَ لا تَنْقُضُوا الْأَيْمانَ بَعْدَ تَوْكِيدِها وَ قَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا، إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ ما تَفْعَلُونَ- چون با خدا عهدی بستید بدان عهد وفا کنید، و هرگز سوگند و پیمانی را که مؤکّد و استوار کردید مشکنید، چرا که خدا را بر خود ناظر و گواه گرفته‌اید و خدا به هر چه می‌کنید آگاه است «۲». وَ لا تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَها مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنْكاثاً تَتَّخِذُونَ أَيْمانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ أَنْ تَكُونَ أُمَّةٌ هِيَ أَرْبى مِنْ أُمَّةٍ إِنَّما يَبْلُوكُمُ اللَّهُ بِهِ وَ لَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيامَةِ ما كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ. (نحل/ ۹۲ ")و در مثل مانند زنی که رشته خود را پس از تابیدن محکم وا تابید نباشید که عهد و قسم‌های استوار و محکم خود را برای فریب یکدیگر و فساد کاری به کار برید تا آن که قومی بر قوم دیگر تفوّق یابید. زیرا خدا شما بندگان را به عهد و قسم‌ها می‌آزماید و در روز قیامت همه تقلّبها و اختلافات شما را آشکار خواهد ساخت".

شأن نزول

گویند این آیه (نحل/ ۹۱) درباره کسانی که با رسول خدا (ص) بیعت کرده بودند نازل گردید و (_____ ۱)- یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تَخُونُوا اللَّهَ وَ الرَّسُولَ وَ تَخُونُوا أَماناتِكُمْ وَ أَنْتُمْ تَعْلَمُونَ. (انفال/ ۲۷ ")ای کسانی که ایمان آورده‌اید به خدا و رسول خیانت نکنید و در کار امانات یکدیگر خیانت نورزید و شما می‌دانید (که چقدر خیانت عواقب بدی دارد (").)۲)- سوره نحل آیه ۹۱.- در آیاتی دیگر نیز مسأله وفای به عهد و عقود اشاره شده است از جمله: يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ. (مائده/ ۱)- وَ أَوْفُوا بِالْعَهْدِ. (اسری/ ۳۴). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۵۱ ابن زید گوید این آیه درباره سوگندی که اهل شرک یاد کرده بودند که در اسلام به آن وفادار باشند، نازل شد. علی بن ابراهیم گوید پدرم مرفوعا از امام صادق (ع) روایت نموده و نیز محمّد بن یعقوب کلینی بعد از چهار واسطه از زید بن الجهم الهلالی، او از امام صادق (ع) نقل نموده که فرمود: هنگامی که ولایت امیر المؤمنین در غدیر خم

آشکار گردید و پیامبر دستور فرمود که بر علی به عنوان امامت و امارت بر مؤمنین سلام بدهند، گفتند یا رسول اللّه، این دستور از جانب خداست یا از جانب رسول اوست؟ پیامبر فرمود: این دستور از جانب خدا و رسول او هر دو می‌باشد. سپس آیه "لا تَنْقُضُوا الْأَیْمانَ بَعْدَ تَوْکِیدِها "نازل گردید. (البرهان) ابو بکر بن حفص گوید که آیه ۹۲ سوره نحل درباره زن دیوانه‌ای به نام سعیدهٔ الاسدیّه نازل شده است که کار وی جمع کردن مو و پوست درخت خرما بوده است. (ولی باید گفت که این زن مورد مثل قرار گرفته نه این که به خاطر او این آیه نازل شده باشد.)- (تفسیر ابن ابی حاتم) برخی گویند که اسم این زن ریطه دختر عمرو بن کعب بن سعید بن تمیم بن مرّهٔ بوده است و زن احمقی بوده که کارش ریسیدن و محکم رشتن و سپس باز کردن و از هم پاشیدن آن بوده، و خداوند به عنوان مثل آورده است «۱». از کلبی نقل شده که گفته است زنی بوده احمق از دودمان قریش، که با کنیزانش می‌نشسته و تا نصف روز نخ می‌رشته و آنگاه به ایشان دستور می‌داده که آن رشته‌ها را پنبه کنند و این کار همیشگی او بوده «۲» ...

نکته

حضرت زینب (س) پس از واقعه عاشورا در حضور ابن زیاد خطاب به مردم کوفه خطبه‌ای ایراد کرد و در آن با استناد به همین آیه، این تمثیل را درباره مردم کوفه بیان کرد: یا اهل الکوفهٔ یا اهل الختر و الخذا ... انّما مثلکم کمثل الّتی نقضت غزلها من بعد قوّهٔ انکاثا .. «۳ "». مردم کوفه، مردم مکّار فریبکار، مردم خوار و بی‌مقدار، بگریید که همیشه دیده‌هاتان گریان و سینه‌هاتان بریان باد. زنی رشته باف را مانید که آنچه را استوار بافته است از هم جدا سازد. پیمانهای شما دروغ است و چراغ ایمانتان بی فروغ. مردمی هستید لاف زن و بلند پرواز. خودنما و حیلت ساز. دوست کش و دشمن نواز. چون سبزه پارگین، درون‌سو گنده برون سو سبز و رنگین، نابکار، چون سنگ گور نقره آگین".

(_____ ۱)- شأن نزول آیات، ص ۴۸۴.

(۲)- المیزان، ج ۲۴، ص ۲۵۲. (۳)- بلاغات النساء، چاپ نجف، ص ۲۳. جمهرهٔ خطب العرب، ج ۲، صص ۱۲۶- ۱۲۴. اعلام النساء، ج ۲، ص ۲۵۹. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۵۲

۲۰- تمثیل استخوان پوسیده

اشاره

پیامبر اسلام (ص "): لیس الاعمی من عمی بصره و لکنّه من عمیت بصیرته. کور نه آن است که دیده‌اش نابینا باشد بلکه آن است که بصیرتش کور است. (التمثیل و المحاضره، ص ۲۶)

منطق سست

اشاره

در بیابان خشک و برهوت پرسه می‌زد. چشمش به استخوان پوسیده‌ای افتاد. آن را به کف گرفت و شروع کرد با خود نجوا کردن. "فهمیدم، الآن وقتش رسیده که با او احتجاج کنم. بهترین دلیل همین استخوان پوسیده است. به او خواهم گفت که چه کسی باور می‌کند که این استخوان گم شده در برهوت، بار دیگر زنده خواهد شد! حتما از جواب درمانده خواهد شد. خوب است. بهتر از این

نمی‌شود. باید عجله کنم " ...مرد پس از تأمّل کوتاه و زمزمه نمودن این سخنان زیر لب، شتابان نزد پیغمبر (ص) آمد. بدون مقدّمه، با غروری تمام، استخوان پوسیده را در میان دستانش پودر کرد و با یک فوت محکم، آن را در فضا پراکنده ساخت. پس از این که ذرّات ریز استخوان هر کدام در گوشه‌ای به زمین نشست و در لابه‌لای خاکها، از نظرها گم شد، با حالتی افروخته و معترضانه و خرسند از مثال جاهلانه‌اش گفت: این پوسیده تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۵۳ استخوانها را که زنده می کند؟! چون ما چنین شدیم، دگرباره کجا حیات بازخواهیم یافت؟! این ادعا قابل باور و پذیرش نیست. مرد با این تصوّر که برگ برنده را در دست دارد و به تعبیری، مچ گیری کرده است، سکوت کرد. لیکن در ناباوری، پاسخی دندان شکن دریافت کرد که گیج و مبهوت بر جای خود میخکوب شد. آخر او فکر این جهت کار را نکرده بود و به قولی یک تنه به قاضی رفته بود. آری، او خلقت نخستین خود را فراموش کرده بود که چگونه از اوّل پدید آمد! و خداوند در جواب این عرب جاهلی، خلقت اوّلینش را یادآوری کرد و زنده شدن دوباره او را به خلقت نخستین او تشبیه کرد و پاسخ داد: همان کس که اوّل بدان حیات بخشید، بر به وجود آوردن دوباره‌اش هم توانا و قادر خواهد بود. وَ ضَرَبَ لَنا مَثَلًا وَ نَسِیَ خَلْقَهُ قالَ مَنْ یُحْیِ الْعِظامَ وَ هِیَ رَمِیمٌ، قُلْ یُحْیِیهَا الَّذِی أَنْشَأَها أَوَّلَ مَرَّةٍ وَ هُوَ بِکُلِّ خَلْقٍ عَلِیمٌ. (یس ۷۹- ۷۸ ")و برای ما مثلی زد که گفت این استخوانهای پوسیده را باز که زنده می کند؟ بگو آن خدایی زنده می کند که اوّل بار بدانها حیات بخشید و او به هر خلقت داناست *** ".این آیه تمثیل و احتجاج و جدلی است که مرد مشرکی در مقام مخالفت نسبت به معاد و زنده شدن دوباره انسانها آورده است. بنابراین "مفسّران عامه و خاصه بر آنند که مثل در این آیت به معنی «امر عجیب» است و آن درباره آن کس فرو آمد که در انکار بعث و رستخیز با پیغمبر به مخالفت برخاست و جدل کرد ... پس به حقیقت در این آیه تمثیلی نیست بلکه اشارت است به تمثیل آن مرد مشرک ... بعضی بر آنند که معنای تمثیل عامست و درباره هر کس است که مخالف بعث و نشور باشد «".۱» خداوند متعال برای بستن دهان منکران و معترضین به معاد و آنان که توجّه به قدرت لا یتناهی خداوند در ایجاد خلقت دوباره انسانها ندارند، با مثالها و نمونه‌های دیگری، جواب دندان شکن خود را بدانها بدین صورت تکمیل می‌نماید:

(_____۱)- رک: امثال قرآن، صص ۲۸۶- ۲۸۵. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۵۴ آن کسی که برای شما از درخت سبز تر «۱»، آتش پدید می کند که شما از آن، آتش خود را بر می‌افروزید، قادر بر خلقت دوباره شماست ". الَّذِی جَعَلَ لَکُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ ناراً فَإِذا أَنْتُمْ مِنْهُ تُوقِدُونَ (".یس/ ۸۰) (از مرده، زنده درست کردن که عجیب‌تر از مشتعل کردن آتش از چوب تر نیست، برای این که آب و آتش با هم ضدّند ولی خدا در درون درخت تر و آبدار آتش قرار داده است.) - آیا آن کسی که آسمانها و زمین با آن همه عظمت و بزرگی را که خلقتش بزرگتر از خلقت انسان است «۲» خلق نموده و ایجاد کرده، نمی‌تواند مثل این انسان را دوباره خلق کند؟ با این که کار او وقتی چیزی را اراده کند، فقط همین است که بدو بگوید: باش و وجود یابد «۳». آری، چنین است. که اوست آفریدگار دانا ".أَ وَ لَیْسَ الَّذِی خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ بِقادِرٍ عَلی أَنْ یَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلی وَ هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِیمُ «".۴» (یس/ ۸۱) در بیانی دیگر برای قادر بودن خود به خلقت دوباره انسان و مبعوث و محشور شدن انسانها در معاد و روز قیامت، توجّه منکران را به خلقت اوّلین معطوف می‌دارد. آن جا که می‌فرماید: وَ قالُوا أَ إِذا کُنَّا عِظاماً وَ رُفاتاً أَ إِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقاً جَدِیداً، قُلْ کُونُوا حِجارَةً أَوْ حَدِیداً، أَوْ خَلْقاً مِمَّا یَکْبُرُ فِی صُدُورِکُمْ فَسَیَقُولُونَ مَنْ یُعِیدُنا قُلِ الَّذِی فَطَرَکُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ... (اسری/ ۵۱- ۴۹ ")و کافران به معاد گفتند آیا ما چون استخوان پوسیده شویم باز روزی از نو زنده و بر انگیخته خواهیم شد؟ بگو سنگ باشید یا آهن، یا خلقتی سخت‌تر از اینها، پس اگر گویند، که ما را زنده می کند؟ بگو همان خدایی که اوّل بار شما را آفرید - ".آری، و محقّقا شما یکایک به سوی ما باز می‌آیید همان گونه که اوّل شما را بیافریدیم ". وَ لَقَدْ جِئْتُمُونا فُرادی کَما خَلَقْناکُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ «".۵» (انعام/ ۹۴)

(_____۱)- مراد به درخت "،مرخ "و"

عفار "است که با این که سبز و تر بودنـد، در قـدیم مردم برای تهیّه آتش از آنها اسـتفاده می‌کردنـد. عفار را در زیر و مرخ را روی آن قرار می‌داده و می‌ساییدنـد و هر دو بـه اذن خـدا آتش می‌گرفتنـد. (نقـل از: المیزان، ج ۳۳، ص ۱۸۰) (۲)- لَخَلْقُ السَّمـاواتِ وَ الْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ ... (مؤمن/ ۵۷). (۳)- إِنَّمـا أَمْرُهُ إِذا أَرادَ شَـيْئاً أَنْ يَقُـولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ. (یس/ ۸۲)- إِنَّما قَوْلُنا لِشَـيْءٍ إِذا أَرَدْنـاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ. (نحل/ ۴۰)- إِذا قَضـى أَمْراً فَإِنَّمـا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ. (بقره/ ۱۱۷، آل عمران/ ۴۷، مریم/ ۳۵ و غافر/ ۶۸) (۴)- این آیه در سوره اسـری آیه ۹۹ نیز با کمی اختلاف آمـده است. (۵)- در سوره مریم (آیـات ۶۷- ۶۶) نیز به این موضوع اشـاره شـده است ":و انسـان گویـد آیـا چون من مردم بـاز به زودی. تشبیهـات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۵۵ - و خـدا را از سـر اخلاص بخوانیـد که چنـان که شـما را در اوّل بیافریـد، دیگر بـار به سویش باز می‌آییـد ". وَ ادْعُوهُ مُخْلِصِـينَ لَهُ الـدِّينَ كَما بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ (".اعراف/ ۲۹) این اعتراض نسبت به بعث و نشور و انکـار معـاد، تنها به انسانها مربوط نمی‌شود. بلکه گروهی از جنّیان نیز این گمان ناروا را دارنـد که خداونـد این گمان جنّیان را به پنـدار آدمیان در این باره تشبیه می‌کنـد ". وَ أَنَّهُمْ ظَنُّوا كَما ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ يَبْعَثَ اللَّهُ أَحَداً (".جن/ ۷)- و آنها هم مانند شما آدمیان گروهی کافر شده و گمان کردند که خدا احدی را به قیامت زنده نخواهد کرد.

شأن نزول

قتاده گویـد: گوینـده این گفتار، ابّی بن خلف بوده است. سـعید بن جبیر گویـد: عاص بن وائل السـهمی بوده. ابن عبّاس گوید: عبد اللّه بن ابی بن سـلول بوده. حسن بصـری گویـد: امیّه نزد رسول خـدا آمـد و اسـتخوان پوسـیده‌ای بـا خود آورده و به پیامبر گفت یا محمّد آیا می‌پنداری که خداوند این اسـتخوان پوسـیده را دوباره زنده کند و برانگیزاند؟ فرمود: بلی. سپس این آیه (یس/ ۷۸) نازل شـد. ابن عبّاس و نیز مجاهـد و عکرمه و عروهٔ بن الزبیر و سـدّی گوینـد که عاص بن وائل، اسـتخوان پوسـیده‌ای در دست گرفته نزد پیامبر آمد و گفت یا محمّد آیا خدای تو، این اسـتخوان را بعد از آن که پوسیده است بر می‌انگیزاند؟ پیامبر فرمود: بلی، خداوند آن را بر می‌انگیزانـد. سـپس تـو را می‌میرانـد و بعـد زنـده می‌گردانـد، سـپس بـه دوزخ داخـل می‌کنـد و .. «۱».

_____از قبر سر بیرون آورده و زنده خواهم شـد؟ آیـا آدمی متـذکّر آن نمی‌شود که اوّل هیـچ محض بود مـا او را ایجاد کردیم (".۱)- شـأن نزول آیات، ص ۶۶۵. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۵۶

اشاره

همان گونه که در مـدخل کتاب نیز اشاره شد، تمثیلاتی که در این بخش فراهم آمد در معنای مورد نظر این نوشـته یعنی "حکایات تمثیلی "بوده است. زیرا کلمه "مثل "در آیات دیگری از قرآن نیز به کار رفته که چون بر معانی دیگری غیر از آنچه مورد نظر بود، دلالت دارد تنها به ذکر آن آیات جهت آشـنایی، بسـنده می‌شود و از شـرح و تفسیر درباره آنها خودداری می‌گردد. در سوره‌های: محمّد آیه ۳، اسری/ ۴۸- ۴۷، نحل/ ۶۰، روم/ ۲۷، فرقان/ ۹، کلمه مثل به معنای "صفت "و وصف آمده است. - ... ذلِكَ بِأَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا اتَّبَعُوا الْباطِلَ وَ أَنَّ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ مِنْ رَبِّهِمْ كَذلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ لِلنَّاسِ أَمْثالَهُمْ. (محمّد/ ۳ ")این است که کافران پیرو باطل گردیدنـد و اهـل ایمـان پیرو قرآن حق که از جـانب خـدایشان نـازل گردیـد شدنـد. این گونه خـدا تمثـال حـال مردم را بیان می‌کنـد - ... ".انْظُرْ كَيْفَ ضَـرَبُوا لَكَ الْأَمْثالَ ... (اسـری/ ۴۸ ")بنگر تـا چه نسبتها از جهـل به تو می‌دهنـد - "؟ ...لِلَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ وَ لِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلى ... (نحل/ ۶۰ ")اوصاف کسانی که به قیامت ایمان ندارنـد زشت است امّا خـدا را پسـندیده و عـالی‌ترین اوصـاف کمـال است - ... " ...لَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلى فِي السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ ... (روم/ ۲۷ ")و خدا را در آسـمانها و زمین مثال

عالی‌تر است - " ...انْظُرْ کَیْفَ ضَرَبُوا لَکَ الْأَمْثالَ فَضَلُّوا فَلا یَسْتَطِیعُونَ سَبِیلًا (".فرقان/ ۹ ... ")ای رسول، بنگر تا امّت جاهل چه مثلها برای تو زدند؟ و چنان گمراه شدند که دیگر هیچ راه رشد و هدایتی نتوانند یافت ".در سوره زخرف/ ۸- ۶ "،وَ کَمْ أَرْسَلْنا مِنْ نَبِیٍّ فِی الْأَوَّلِینَ ... وَ مَضی مَثَلُ الْأَوَّلِینَ، ".به معنی "قصّه عجیبه "و سرگذشت پیشینیان در قرون گذشته آمده است. بعضی آن را به" سنّت "و نیز به "عقوبت "تفسیر کرده‌اند. در آیه ۵۶ همین سوره که داستان غرق شدن فرعون و پیروان او را بیان می‌کند (... فَجَعَلْناهُمْ سَلَفاً وَ مَثَلًا لِلْآخِرِینَ)، نیز به معنی داستان تاریخی آمده است که حاوی پند و عبرت برای آیندگان تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۵۷ است. در سوره فرقان آیه ۳۹ «۱» و یس/ ۲۸- ۱۳ «۲» نیز به همین معنی داستانها و قصص پیشینیان و حقایق تاریخ آمده است. در سوره بقره آیه ۲۱۴ «۳» به معنی داستان و همانندی آمده است. در سوره فرقان آیه ۳۳ «۴»، مدّثّر/ ۳۱ «۵»، به معنای "شبهه غریب "و احتجاجات غریبه و "معنای غریب "آمده است. در سوره ابراهیم/ ۴۵ به معنای عبرت گرفتن آمده است.- ... وَ ضَرَبْنا لَکُمُ الْأَمْثالَ ... ". و بر شما سرگذشت آنان را مثل آوردیم- تا مگر عبرت گیرید ".در سوره زخرف آیه ۱۷ "،وَ إِذا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِما ضَرَبَ لِلرَّحْمنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَ هُوَ کَظِیمٌ، "کلمه مثل به معنی مثل و شبیه آمده است. در آیه ۲۵۹ سوره بقره ":أَوْ کَالَّذِی مَرَّ عَلی قَرْیَةٍ وَ هِیَ خاوِیَةٌ عَلی عُرُوشِها " ...اگر چه کلمه مثل بطور آشکار نیامده و محذوف شده لیکن در حالت غیر محذوف آن "،او رایت مثل الّذی " ...بوده است. در این جا مثل به معنی حکایت و ذکر سرگذشت پیشینیان جهت عبرت آیندگان آمده است. در سوره نور آیه ۳۴ «۶»، نیز به معنی پند و اندرز و موعظه و عبرت در بیان سرگذشت پیشینیان آمده است. در داستان داوود و فرشتگان (سوره ص آیات ۲۶- ۲۱) بدون ذکر کلمه مثل، اندرز و موعظه و پند در خلال بازگو کردن قصّه پیشینیان مراد شده است. در آیه ۵۷ زخرف ":وَ لَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْیَمَ مَثَلًا إِذا قَوْمُکَ مِنْهُ یَصِدُّونَ، "کلمه مثل به معنی: مانند و شبیه است و در آیه ۵۹ همین سوره ... "،وَ جَعَلْناهُ مَثَلًا لِبَنِی إِسْرائِیلَ) به معنی: آیت و حجّت آمده است. در سوره محمّد (ص) آیه ۱۰ "،أَ فَلَمْ یَسِیرُوا فِی الْأَرْضِ فَیَنْظُرُوا کَیْفَ کانَ عاقِبَةُ الَّذِینَ مِنْ قَبْلِهِمْ دَمَّرَ اللَّهُ عَلَیْهِمْ وَ لِلْکافِرِینَ أَمْثالُها، "امثال جمع مثل است و مثل در این جا به معنی: شبیه، نظیر و مانند است (_____. ۱)- ... وَ کُلًّا ضَرَبْنا لَهُ الْأَمْثالَ ... ".و ما برای هر یک از این طوایف مثلها زدیم (".۲)- وَ اضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا أَصْحابَ الْقَرْیَةِ إِذْ جاءَهَا الْمُرْسَلُونَ ...- ای رسول برای این مردم، حال قریه را مثل زن که رسولان حق برای هدایت آنها آمدند ... (۳)- أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَ لَمَّا یَأْتِکُمْ مَثَلُ الَّذِینَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِکُمْ ... (۴)- وَ لا یَأْتُونَکَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْناکَ بِالْحَقِّ وَ أَحْسَنَ تَفْسِیراً.- و کافران برای تو هیچ مثل باطل نیاورند مگر آن که ما در مقابل برای تو سخن حق را و با بهترین بیان پاسخ آنها آوریم. (۵)- ... وَ الْکافِرُونَ ما ذا أَرادَ اللَّهُ بِهذا مَثَلًا .... (۶)- وَ لَقَدْ أَنْزَلْنا إِلَیْکُمْ آیاتٍ مُبَیِّناتٍ وَ مَثَلًا مِنَ الَّذِینَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِکُمْ وَ مَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِینَ. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۵۹

بخش دوم تشبیهات قرآن

تشبیه و اقسام آن

تشبیه: عبارت است از مطابقه و مقابله چیزی به چیزی یا امری به امر دیگر در صفتی که به آن مخصوص است به وسیله بعضی کلمات که آنها را "ادوات تشبیه "گویند «۱». اگر در سخنی، تمثیل چیزی به چیزی با ذکر ادوات تشبیه همراه باشد آن را به عربی" تشبیه "می‌نامند. اگر ادوات تشبیه محذوف باشد، آن را استعاره می‌نامند. به عبارت دیگر، استعاره، تشبیهی است بدون ذکر ادوات تشبیه «۲». بنابراین، تشبیه: مانند کردن دو چیز در صفتی به یکدیگر است. تشبیه از صنایع مهم بدیعی است و چهار رکن دارد: مشبّه، مشبّه به، ادات تشبیه و وجه شبه. تشبیه یکی از طرق وصف است و بر چند گونه است: تشبیه مطلق، تفضیل، تسویه، عکس، مشروط،

مضمر، کنایه، مفروق، مفصل، تشبیه تمثیل، ملفوف، مجمل، مرسل و تشبیه جمع «۳».

(_____ ۱)- میرزا ابراهیم خان منقّح، علم ادب، ج ۱، اصفهان: مطبعه سعادت، بی‌تا، ص ۵۹. (۲)- حکمت، امثال قرآن، ص ۳. (۳)- جهت آشنایی بیشتر با تقسیم‌بندی و تعریف انواع تشبیه رجوع کنید به: - رشید الدّین محمّد عمری کاتب بلخی (و طواط)، حدایق السحر فی دقایق الشعر، تصحیح عباس اقبال، تهران: کتابخانه طهوری، ۱۳۶۲، ص ص ۵۰- ۴۲. - محمّد بن عمر الرادویانی، ترجمان البلاغه، تصحیح احمد آتش، چاپخانه استانبول، ۱۹۴۹ م، ص ص ۵۳- ۴۴- علم ادب، ج ۱، ص ص ۸۹- ۷۸.- بدایع القرآن ابن ابی الاصبع، ص ص ۱۶۱- ۱۵۶. - معظّمه اقبالی "اعظم، "شعر و شاعران در ایران اسلامی، چاپ دوم، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۶، ص ص ۱۹۶- ۱۹۲. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۶۱ " سیوطی "در "الاتقان "فصلی در باب تشبیه و استعاره‌های قرآن دارد که در آن آمده است: تشبیه از بالاترین انواع بلاغت و شریفترین آن است. جماعتی از جمله سکّاکی آن را تعریف کرده‌اند به این که: دلالت بر مشارکت چیزی با چیزی در معنی است. و ابن ابی الاصبع گفته: بیرون بردن اغمض (پیچیده‌تر) به اظهر است. و دیگری گفته: پیوست نمودن چیزی در وصف به چیزی دیگر. و بعضی گفته‌اند: تشبیه، آن است که یکی از احکام مشبّه به را برای مشبه اثبات نمایی، و منظور از آن مأنوس ساختن نفس است به این که آن را از پوشیدگی به آشکاری بیرون آورد، و بعید را به قریب نزدیک گرداند تا بیانی را برساند. و به قولی: پرده برداری از روی معنی مقصود با اختیار می‌باشد. و ادوات آن، حروف و اسماء و افعال می‌باشند. حروف: مثل "کاف «"۱» (کَرَمادٍ- ابراهیم/ ۱۸) و "کأنّ "مانند (کَأَنَّهُ رُؤُسُ الشَّیاطِینِ- صافات/ ۶۵). اسماء ":مثل "و "شبه "و مانند اینها که از "مماثله "و "مشابهه "مشتق می‌شوند. افعال مانند: یَحْسَبُهُ الظَّمْآنُ ماءً (نور/ ۳۹) «۲ "»سیوطی "آنگاه تشبیه را از جهات و اعتبارات مختلف تقسیم بندی می‌کند از جمله: ۱- از جهت دو طرف آن که به چهار قسم تقسیم می‌گردد، زیرا یا هر دو حسّی هستند مثل ": وَ الْقَمَرَ قَدَّرْناهُ مَنازِلَ حَتَّی عادَ کَالْعُرْجُونِ الْقَدِیمِ (".یس/ ۳۹) یا هر دو عقلی مثل ":ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُکُمْ مِنْ بَعْدِ ذلِکَ فَهِیَ کَالْحِجارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً «۳ "»و یا مشبّه به حسی و مشبّه عقلی، مثل ":مَثَلُ الَّذِینَ کَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمالُهُمْ کَرَمادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّیحُ «۴ "»و یا عکس آن است، که در قرآن واقع نشده است زیرا که عقل مستفاد از حس است، پس محسوس اصل معقول است و تشبیه محسوس به معقول مستلزم آن است که اصل را فرع و فرع را اصل قرار دهیم و این جایز نیست. ۲- از لحاظ جهت آن که به مفرد و مرکّب تقسیم می‌شود. مرکّب آن است که وجه شبه از مجموع اموری متّصل به هم انتزاع گردد. مانند: (کَمَثَلِ الْحِمارِ یَحْمِلُ أَسْفاراً «۵») که تشبیه مرکّب از احوال الاغ است، و آن محرومیّت او از سود بردن به بهترین سود دهنده‌ها با وجود همراه بودن با آن.

(_____ ۱)- ک: الکاف، بیست و دومین حرف از حروف هجا که مؤنّث و قمری و در حساب جمّل برابر با ۲۰، است. جمع آن کافات. حرف جرّ و دارای پنج معنی است که یکی از معانی آن تشبیه است. (فرهنگ لاروس، ج ۲، ص ۱۶۸۲). (۲)- الاتقان فی علوم القرآن، ج ۲، ص ص ۱۴۰- ۱۳۹. (۳)- بقره/ ۷۴. (۴)- ابراهیم/ ۱۸. (۵)- جمعه/ ۵. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۶۲ ۳- از جهت دیگری، تشبیه به چند قسم تقسیم می‌شود. اوّل: تشبیه چیزی که حس بر آن واقع می‌شود به چیزی که واقع نمی‌شود، بنابر اعتماد بر شناخت ضدّ و نقیض، که درک آنها از درک حسّی قوی‌تر است. مانند ":طَلْعُها کَأَنَّهُ رُؤُسُ الشَّیاطِینِ «۱ "»دوم: عکس آن، یعنی تشبیه حس نشده به چیزی که حس بر آن واقع شده است. مانند آیه ۳۹ سوره نور ".وَ الَّذِینَ کَفَرُوا أَعْمالُهُمْ کَسَرابٍ " ...سوم: بیرون آوردن چیزی که بر خلاف عادت است به گونه معمول، مانند ":وَ إِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ کَأَنَّهُ ظُلَّةٌ ("اعراف/ ۱۷۱) چهارم: بیان کردن آنچه بطور بدیهی دانسته نمی‌شود به آنچه با آن دانسته می‌شود مانند ": وَ جَنَّةٍ عَرْضُها کَعَرْضِ السَّماءِ وَ الْأَرْضِ «"۲» پنجم: آوردن آنچه قوّت ندارد در وصف همانند آنچه در آن قوّت دارد مانند ":وَ لَهُ الْجَوارِ الْمُنْشَآتُ فِی الْبَحْرِ کَالْأَعْلامِ «۳. "»ششم: از جهت دیگری دو گونه است: ۱- مؤکّد: که ادات در آن حذف شده مانند ":وَ هِیَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحابِ «"۴» ۲- مرسل: که در آن ادات تشبیه حذف نشده است، و آن که ادات در

آن محذوف است بلیغ‌تر می‌باشد چون از روی مجاز، دومی به منزله اوّلی قرار داده شده است «۵». در باب تشبیه قرآن، سیوطی آنگاه به ذکر "قاعده "می‌پردازد و آن را چنین تعریف می‌کند: قاعده آن است که ادات تشبیه بر مشبّه به داخل شود. که یا به قصد مبالغه است مانند ":قالُوا إِنَّمَا الْبَیْعُ مِثْلُ الرِّبا «۶ "»و یا از جهت وضوح مطلب است مانند ":وَ لَیْسَ الذَّکَرُ کَالْأُنْثی «۷ "»و گاهی بر غیر آن داخل می‌شود بنابر اعتماد به فهم مخاطب مانند ":کُونُوا أَنْصارَ اللَّهِ کَما قالَ عِیسَی ابْنُ مَرْیَمَ «۸ "».در مدح، قاعده آن است که پایین‌تر به بالاتر تشبیه گردد، مثل: ریگی مانند یاقوت. و در ذمّ و سلب، تشبیه بالاتر به پایین‌تر، مانند ":یا نِساءَ النَّبِیِّ لَسْتُنَّ کَأَحَدٍ مِنَ النِّساءِ «"۹»، یا آیه ":أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِینَ

(۱)- صافات/ ۶۵. (۲)- حدید/ ۲۱. (۳)- رحمن/ ۲۴. (۴)- نمل/ ۸۸. (۵)- الاتقان، ج ۲، ص ص ۱۴۳- ۱۴۰. (۶)- بقره/ ۲۷۵. (۷)- آل عمران/ ۳۶. (۸)- صف/ ۱۴. (۹)- احزاب/ ۳۲. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۶۳ کَالْفُجَّارِ «"۱» ابن ابی الاصبع گفته: در قرآن تشبیه دو شیء، به دو شیء و یا بیشتر واقع نشده، و فقط تشبیه یک شیء به شیء دیگر واقع گردیده است «۲». با این توضیح مختصر درباره مفهوم تشبیه و اقسام آن، بخش دوم این کتاب به موضوع "تشبیهات قرآن "می‌پردازد.

(۱)- ص/ ۲۸. (۲)- الاتقان، ج ۲، ص ص ۱۴۵- ۱۴۳. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۶۴

۱- هنگامه قیامت

اشاره

امام علی (ع "): الدّنیا ظلّ زائل.- "جهان سایه‌ای است زودگذر. (غرر الحکم، ص ۱۵)

۱- پشم حلّاجی شده

چون هنگامه قیامت شود، علایم بروز آن آشکار می‌شود. از آن جمله کوههای استوار و مقاوم که بر پیکر زمین نشسته‌اند، متلاشی شده، ریز ریز و نرم می‌گردد. کوه با عظمت و راسخ، چنان از هم می‌پاشد و روان می‌شود که همانند سیلاب به حرکت و جنبش می‌افتد «۱». وَ تَسِیرُ الْجِبالُ سَیْراً (طور/ ۱۰ ")-و کوهها در اثر زلزله‌های شدید به راه خواهند افتاد ".نرم شدن و از هم پاشیدن کوهها تشبیه شده است به پشم حلّاجی شده که حلّاج آن را زده و نرم کرده باشد. و کوهها در آن هنگامه هولناک همچون پشم زده شده، نرم و ریز ریز می‌شوند. ... وَ تَکُونُ الْجِبالُ کَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ. (قارعه/ ۵ ")و کوهها از هیبت آن، همچون پشم زده شده متلاشی گردد ".وَ تَکُونُ الْجِبالُ کَالْعِهْنِ. (معارج/ ۹ ")و کوههای بدان صلابت مانند پشم زده متلاشی گردد".

(۱)- إِذا رُجَّتِ الْأَرْضُ رَجًّا وَ بُسَّتِ الْجِبالُ بَسًّا فَکانَتْ هَباءً مُنْبَثًّا. (واقعه/ ۶- ۴ ")آنگاه که زمین سخت به حرکت و لرزه درآید و کوههای سخت، متلاشی گردد و مانند ذرّات گرد هوا پراکنده گردد. "تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۶۵

۲- ریگزار روان

کوه با صلابت و استوار شکسته می‌شود و در پیکر زمین، لرزه در می‌افتد. در اثر زلزله‌ای که در هنگامه قیامت واقع می‌شود، زمین و کوهها از هم گسسته شده و اساس آن از هم منفک خواهد شد. وقتی که زمین لرزید و کوهها تکه تکه شد و از آن جدا گشت "،وَ إِذَا الْجِبالُ سُیِّرَتْ ("تکویر/ ۳)، مواد حاصله از آن، روی هم می‌لغزند و به حرکت در می‌آیند. لغزیدن و حرکت آنها بر روی هم و

تراکم این توده مواد، به پشته‌های موجی تشبیه شده که بر سطح آب در پی هم روانند. و بدین گونه، زمین گسترده و رام، با کوههایی که بر آن آرام گرفته، ناگاه متلاشی شده و چون موج روان می گردند. یَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَ الْجِبالُ وَ کانَتِ الْجِبالُ کَثِیباً مَهِیلًا. (مزّمّل/ ۱۴ ")آن روزی که زمین و کوهها به لرزه درآید و تلّ ریگی شود و چون موج روان گردد - ".وَ سُیِّرَتِ الْجِبالُ فَکانَتْ سَراباً. (نباء/ ۲۰ ")کوهها را به حرکت در می‌آورند تا در آخر سرابی شود - ".وَ تَرَی الْجِبالَ تَحْسَبُها جامِدَةً وَ هِیَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحابِ. (نمل/ ۸۸ ")و در آن روز کوهها را بنگری، می‌پنداری جامد و ساکن است در صورتی که مانند ابر در شتاب و حرکتند

۳- پاره فلز گداخته

آسمان رفیع و با عظمت، همان که در شبهای مهتابی با آذین بستن ستارگان، جلوه‌ای زیبا و دلکش به خود می گیرد که دیدگان اهل زمین را مجذوب و خیره می‌سازد، در هنگامه قیامت از هم می‌شکافد «۱» و ترکیب زیبایش دچار انکسار و گسستگی می‌شود. ستارگان زیبای آسمان که چون پولکهای طلایی بر سینه‌اش می‌درخشند نیز از هم پراکنده شده و به تاری می‌نشیند «۲». و خورشید درخشان که چراغ پر فروغ آسمان است (وَ جَعَلْنا سِراجاً (_____ ۱)- إِذَا السَّماءُ انْشَقَّتْ (انشقاق/ ۱)- إِذَا السَّماءُ انْفَطَرَتْ (انفطار/ ۱). (۲)- وَ إِذَا الْکَواکِبُ انْتَثَرَتْ. (انفطار/ ۲)- وَ إِذَا النُّجُومُ انْکَدَرَتْ. (تکویر/ ۲). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۶۶ وَهَّاجاً «۱»)، در هم پیچیده می‌شود «۲». دیگر نه دشت آبی سپهر می‌ماند و نه میخکهای ستاره، نه لبخند خورشید و نه رخ زیبای قمر. همه در هم پیچیده شده و گداخته می‌شوند. گداخته شدن و فرو افتادن آسمان به گداخته شدن فلز که بر اثر حرارت، ذوب شده و روان می‌شود، تشبیه شده است. - یَوْمَ تَکُونُ السَّماءُ کَالْمُهْلِ (معارج/ ۸ ")روزی که آسمان چون فلز گداخته شود - ".فَإِذَا انْشَقَّتِ السَّماءُ فَکانَتْ وَرْدَةً کَالدِّهانِ. (رحمن/ ۲۷ ")آنگاه که آسمان شکافته شود تا چون گل سرخ گون و چون روغن (مذاب و روان) گردد - ".یَوْمَ تَمُورُ السَّماءُ مَوْراً. (طور/ ۹ ")-روزی که آسمان چون دود به حرکت در می‌آید".

۴- طومار در هم پیچیده

از نشانه‌های ظهور قیامت در قرآن، متلاشی شدن و از بین رفتن نظام هستی از جمله نابودی زمین، آسمان و کهکشانهای عظیم منظومه شمسی و بطور کلّی فرو پاشی جملگی ستارگان و سیّارات است. همه نظم و انتظامی که بین مدارات کرات این منظومه وجود دارد فرو می‌ریزد و از بین می‌رود. و آن "ساعت "که فرا رسید همه چیزها به نقطه پایان زیست خود در نظم کنونی می‌رسند، تنها خدای واحد است که باقی است «۳». متلاشی شدن و درهم شدن آسمان، به پیچیده شدن طومار و نوشته‌ای تشبیه شده است که آن را به دور هم می‌پیچند و تا می کنند. یَوْمَ نَطْوِی السَّماءَ کَطَیِّ السِّجِلِّ لِلْکُتُبِ ... (انبیاء/ ۱۰۴ ")روزی که آسمانها را مانند طومار در هم پیچیم - ".وَ إِذَا السَّماءُ کُشِطَتْ. (تکویر/ ۱۱ ")روزی که آسمان چون طومار پیچیده می‌شود". (_____ ۱)- نبأ/ ۱۳، نیز: نوح/ ۱۶ و فرقان/ ۶۱. (۲)- إِذَا الشَّمْسُ کُوِّرَتْ. (تکویر/ ۱) (۳)- کُلُّ مَنْ عَلَیْها فانٍ وَ یَبْقی وَجْهُ رَبِّکَ ذُو الْجَلالِ وَ الْإِکْرام. (رحمن/ ۲۷- ۲۶ ")هر که روی زمین است دستخوش مرگ و فناست و زنده ابدی، ذات خدای منعم با جلال و عظمت است- ".کُلُّ شَیْءٍ هالِکٌ إِلَّا وَجْهَهُ. (قصص/ ۸۸ ")هر چیزی جز ذات پاک الهی، هالک و نابود است. "تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۶۷

۲- حشر و قیامت

اشاره

امام علی (ع "): الموت باب الآخرة.- "مرگ دروازه آخرت است. (غرر الحکم، ص ۱۵)

۱- ملخهای سرگردان

آنگاه که روز حشر و بعث فرا رسد، و در صور دمیده شود، مردگان از اوّلین و آخرین به اذن اللّه دیگر باره حیات یافته و از قبور خویش سر برآورده، بیرون می‌آیند. انبوه آدمیانی که با یک صدای سهمگین و ناگهانی از بستر خواب (مرگ)، سراسیمه برخاسته‌اند، مضطرب و نگران، خود را در صحرایی می‌یابند که به چشمشان ناآشناست «۱». وسعت و گستردگی‌اش در مقیاس ذهن او نمی‌گنجد. در این صحرا تا چشم کار می‌کند مملو از آدمهایی است که نالان و هراسان در هم غوطه می‌خورند و کسی از هدف و مقصد خود خبر ندارد ". چه شده است؟ «۲» من کجا هستم؟ کجا باید بروم؟ گویا نه آن زمینی است که روی آن می‌خوردم، راه می‌رفتم، خانه و زن و خویش و فرزند داشتم "!! ...آری، درست پنداشتی. این جا، جای دیگری است و این روز نیز روز دیگری است. با هر صبح دیگری در دنیا فرق دارد. (_____۱)- یَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَیْرَ الْأَرْضِ وَ السَّماواتُ وَ بَرَزُوا لِلَّهِ الْواحِدِ الْقَهَّارِ. (ابراهیم/ ۴۸ ")-روزی که زمین را بغیر این زمین مبدّل کنند و هم آسمانها را (دگرگون سازند) و تمام خلق در پیشگاه حکم خدای یکتای قادر قاهر حاضر شوند (".۲)- ... وَ قالَ الْإِنْسانُ ما لَها. (زلزال/ ۳)- در آن روز محشر، آدمی گوید زمین را چه پیش آمد؟. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۶۸ برانگیخته شدن انسانها و بعث و نشور آنها در قیامت در سراسیمگی و به هر سو پراکنده شدنشان، به دسته‌های ملخ تشبیه شده که در دشتی پراکنده شده و درهم و بر هم و آشفته در حال حرکت از این سو به آن سو هستند، و سر در گم و شتابان به هر طرف می‌دوند. انسانها در آن روز هولناک قیامت که در صحرای محشر حضور می‌یابند، چنین حالتی دارند. وقتی از خاک مغاک سر بر می‌آورند، سراسیمه، مضطرب و هیجان زده به هر سو دوان هستند. یَوْمَ یَکُونُ النَّاسُ کَالْفَراشِ الْمَبْثُوثِ. (القارعه/ ۲ ")در آن روز سخت، مردم مانند ملخ هر سو پراکنده می‌شوند ...". خُشَّعاً أَبْصارُهُمْ یَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْداثِ کَأَنَّهُمْ جَرادٌ مُنْتَشِرٌ. (قمر/ ۷ ... ")که از هول آن به خواری چشم بر هم نهند، سر از قبرها برآورده، مانند ملخ به عرصه محشر منتشر شوند".

۲- مستان وحشت‌زده

اشاره

هنگامی که قیامت بر پا شود، هول و هراس و سختی آن شدید است. شدّت عذاب بر گناهکاران، همانها که به خدای خویش کفر ورزیدند، چنان طاقت فرساست که کودکان از هول آن پیر شوند. فَکَیْفَ تَتَّقُونَ إِنْ کَفَرْتُمْ یَوْماً یَجْعَلُ الْوِلْدانَ شِیباً. (مزّمّل/ ۱۷) (اگر امروز به خدا کافر شوید، پس چگونه از عذاب حق نجات یابید در روزی که کودک از هول و سختی آن پیر شود.) وقتی قیامت بر پا شود، سختی آن چنان است که هر زن شیرده، طفل خود را از هول و وحشت، فراموش کند، و هر آبستن، بار رحم خود را بیفکند. انسانها در آن روز همانند افراد مست که از خماری و مستی روی پای خود بند نیستند و تلوتلو راه می‌روند، بر گامهای خود ثابت و استوار نیستند، بلکه پاها توان حمل بدن آنها را ندارند. در آن روز از وحشت و سختی، گویی مردم از خود بی خود شده و خمار و مستند که روی پای خود قرار و دوام ندارند. در حالی که در حقیقت مست نیستند، امّا پاها سست شده، به هم می‌پیچند و یارای رفتن ندارند. این ناتوانی و سست شدن پاها، به انسان، حالتی چون راه رفتن شبگردهای مست می‌دهد. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۶۹ یَوْمَ تَرَوْنَها تَذْهَلُ کُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَ تَضَعُ کُلُّ ذاتِ حَمْلٍ حَمْلَها وَ تَرَی النَّاسَ سُکاری وَ ما

هُمْ بِسُکاری وَ لکِنَّ عَذابَ اللَّهِ شَدِیدٌ. (حج/ ۲ ")چون هنگامه آن روز بزرگ را مشاهده کنید هر زن شیرده، طفل خود را از هول فراموش کند و هر آبستن، بار رحم بیفکند و مردم را از وحشت آن روز، بیخود و مست بنگری در صورتی که مست نیستند و لیک عذاب خدا سخت است".

شأن نزول

عمران بن حصین و ابو سعید الخدری گویند دو آیه اوّل «۱» و دوم سوره حج در یکی از شبهای جنگ بنی المصطلق «۲» نازل گردید. و بنی المصطلق طایفه‌ای از بنی خزاعه بودند. در شب مزبور بانک زده شد که بایستند و توقّف کنند. مردم ایستادند. رسول خدا این آیات را که نازل شده بود قراءت فرمود، مردم همه به گریه افتادند. چون روز بر آمد هیچ یک از آنها زین برنگرفتند و خیمه نزدند و دیگ هم از برای پخت و پز آماده نکردند و همچنان می گریستند و از نزول این آیات افسرده خاطر گشتند. پیامبر فرمود: هیچ می‌دانید این روز چه روزی است؟ همه گفتند: خدا و رسول او بهتر می‌دانند. فرمود: روزی است که خداوند به آدم می گوید برخیز و فرزندانت را که دوزخی هستند به دوزخ فرست. آدم بر می‌خیزد و از میان هزار کس از فرزندان او نهصد و نود و نه نفر به دوزخ فرستاده شوند و فقط یک نفر به بهشت راه خواهد یافت. این گفتار سخت مردم را رنجیده خاطر و افسرده دل کرد. لذا دوباره گریستند و گفتند: یا رسول اللّه در آن وقت کسی نجات خواهد یافت یا (_____ ۱)- یا أَیُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّکُمْ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَیْءٌ عَظِیمٌ. (حج/ ۱ ")ای مردم از پروردگارتان بترسید که زلزله رستاخیز چیزی است هول انگیز (".۲)- غزوه بنی المصطلق در سال ششم هجرت بین پیامبر (ص) و بنی المصطلق که همجوار با قریش بودند در گرفت که حارث بن ابی ضرار، رئیس قبیله علیه مسلمانان در صدد شورش و حمله بود و پیامبر (ص) برای مقابله مهیّا شدند و در کنار چاه "مریسیع "با آنها روبرو شد و به پیروزی مسلمانان انجامید. جهت تفصیل این غزوه بنگرید به: تاریخ طبری (تاریخ الرسل و الملوک)، تألیف محمد بن جریر طبری، ترجمه ابو القاسم پاینده، ج ۳، چاپ سوم، تهران: انتشارات اساطیر، ۱۳۶۳، ص ص ۱۱۰۳- ۱۰۹۹. علی بن عزّ الدّین بن اثیر، کامل (وقایع اسلام)، ترجمه عبّاس خلیلی، ج ۱، تهران: مؤسّسه مطبوعاتی علمی، بی‌تا، صص ۲۲۳- ۲۱۹. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۷۰ نه؟ پیامبر فرمود: امیدوارم یک چهارم اهل بهشت از شما باشد. همه شکرگذاری کرده و صدا به تکبیر بلند نمودند و سپس فرمود: باز امیدوارم که نصف اهل بهشت از شما باشند سپس فرمود: گروه اهل بهشت صد و بیست صف هستند که هشتاد صف مزبور را امّت من تشکیل خواهند داد و نیز فرمود مسلمانان در جنب کافران مانند موی سیاه بر گاو سفیدی است (یا مانند موی سفید بر پیشانی گاو سیاه است). سپس فرمود: هفتاد هزار نفر از امّت فعلی من بدون حساب داخل بهشت شوند. در بعضی روایات مذکور است که در این میان عمر بن الخطّاب با تعجّب گفت: یا رسول اللّه هفتاد هزار نفر؟! فرمود: بلی، بلکه با هر یک نفر نیز هفتاد هزار نفر به بهشت خواهند رفت «۱» ...

۳- پاهای لرزان

چون قیامت فرا رسد، موعد حسابرسی اعمال خلایق نیز فرا می‌رسد. در آن "یوم الحساب «"۲» که حقیقتها برای همه آشکار می‌شود و چشمها تیزبین شده «۳»، آنچه را که تکذیب می کرده‌اند، عیان می‌بینند، انسانها از وحشت و ترس، قدرت بر پا ایستادن ندارند، پاهاشان سست و بی‌توان شده و به زانو در می‌آیند ". وَ تَرَی کُلَّ أُمَّةٍ جاثِیَةً ("جاثیة/ ۲۸)- در آن روز هر گروهی را بنگری که به زانو در آمده ".در آن روز که کفّار را فوج فوج به سوی جهنّم می‌برند (وَ سِیقَ الَّذِینَ کَفَرُوا إِلی جَهَنَّمَ زُمَراً «۴»)، از آن حادثه سخت، پشتشان می‌شکند و جانشان به گلوگاه می‌رسد، (کَلَّا إِذا بَلَغَتِ التَّراقِیَ) «۵» و گرد آتش جهنّم به زانو در آیند «۶».

(_____۱)- شأن نزول آیات، ص ص ۵۳۸- ۵۳۷. (۲)- ص/ ۱۶، ۲۶ و ۵۳. غافر/ ۲۷ و سوره‌های دیگر ... (۳)- لَقَدْ کُنْتَ فِی غَفْلَةٍ مِنْ هذا فَکَشَفْنا عَنْکَ غِطاءَکَ فَبَصَرُکَ الْیَوْمَ حَدِیدٌ. (ق/ ۲۲ ")و تو از این روز سخت در غفلت بودی، تا آن که ما پرده از کارت بر انداختیم و چشم بصیرتت بیناتر گردید". (۴)- زمر/ ۷۱. (۵)- قیامة/ ۲۶. (۶ ")-قسم به خدای تو که البته آنها را که در کفر و انکارند با شیاطین در قیامت محشور می‌گردانیم آنگاه همه را احضار خواهیم کرد تا گرد آتش جهنّم به زانو درآیند. سپس هر کس را که سرکشی بر فرمان خدای مهربان بیشتر کرده یک یک را از هر فرقه بیرون آوریم. آنگاه ما آنهایی را که سزاوارتر به آتش دوزخند بهتر می‌شناسیم و هیچ یک از شما باقی نماند جز آن که به دوزخ وارد شود و این حکم حتمی پروردگار توست. پس از ورود همه در دوزخ، ما افرادی را تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۷۱ در آن روز "فرد کافر آرزو می‌کند ای کاش می‌توانست زن و فرزند و برادر و قبیله و هر چه در زمین است فدای خود دهد بلکه از عذاب رهانیده شود ولی هرگز نجات نیابد «۱ "».روزی که کافر شروع می‌کند به "یا لَیْتَنِی «۲ "»گفتن. و آن روز که خلق را به سوی خدا خواهند کشید، (إِلی رَبِّکَ یَوْمَئِذٍ الْمَساقُ- قیامة/ ۳۰)، پاهایشان توانایی حمل و بر خود گرفتن آنها را ندارد و ترس آن روز در هنگام مرگ نیز چنان انسان را فرا می‌گیرد که ساقهای پایشان به هم می‌پیچد که راه رفتن را مشکل می‌سازد و راه فرار را می‌بندد. ... وَ الْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ "-و ساقهای پا به هم در پیچد (".قیامة/ ۲۹) و چون طامّه کبری «۳»- قیامت بزرگ- پدیدار شود و همه در صف محشر حاضر شوند، بهشتیان مأوای خود را ببینند و گناهکاران، دوزخ را به چشم می‌بینند. در آن جا به گذرا بودن و ناچیز بودن عمر دنیا پی می‌برند که چقدر کوتاه بوده است. عمر دنیا از جهت قلّت و کوتاهی به فاصله زمانی شبی تا صبح یا روزی تا شب (تقریبا ۲۴ ساعت زمان فعلی در دنیا) تشبیه شده است. ... کَأَنَّهُمْ یَوْمَ یَرَوْنَها لَمْ یَلْبَثُوا إِلَّا عَشِیَّةً أَوْ ضُحاها (نازعات/ ۴۶ ")چون آن روز بر مردم پدیدار شود، گویی همه عمر دنیا شبی تا صبح یا روزی تا شام بیش نبوده است - ".وَ یَوْمَ یَحْشُرُهُمْ کَأَنْ لَمْ یَلْبَثُوا إِلَّا ساعَةً مِنَ النَّهارِ یَتَعارَفُونَ بَیْنَهُمْ ... (یونس/ ۴۵ ")روزی که همه به عرصه محشر جمع آیند، گویا در دنیا ساعتی از روز بیش درنگ نکرده‌اند".

_____که خدا ترس و با تقوی بوده‌اند از جهنّم نجات خواهیم داد و ستمکاران را فرو گذاریم تا در آن آتش به زانو در افتند (".مریم/ ۷۲- ۶۸) (۱)- معارج/ ۱۸- ۱۱. (۲)- ... وَ یَقُولُ الْکافِرُ یا لَیْتَنِی کُنْتُ تُراباً ... ".و کافر می‌گوید ای کاش خاک بودم (".نبا/ ۴۰) و ... (۳)- فَإِذا جاءَتِ الطَّامَّةُ الْکُبْری (نازعات/ ۳۴) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۷۲

۴- دوندگان بی‌هدف

آنگاه که در قیامت با دمیدن صور «۱»، کفّار از قبرها بر می‌خیزند، و آن "روزی که موعد انتقام خداست و آنها را با گرفتنی سخت و بزرگ می‌گیرد «۲، "»کافران را می‌بینی که از وحشت و ترس هر کدام به سویی می‌دوند «۳». گویا نشانه‌ای را می‌جویند که در پی رسیدن به آن علامت و نشانه در حرکتند، و می‌خواهند خود را بدان نقطه رسانند. سرگردانی و دویدن آنان به دنبال یافتن راه، تشبیه شده به دویدن کسی که می‌خواهد در یک مسابقه، خود را به علامت و نشانه پایان خط برساند. و آدمیان چنین سرگشته یک نقطه‌ای را دنبال می‌کنند تا گریز گاهی بیابند. یَوْمَ یَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْداثِ سِراعاً کَأَنَّهُمْ إِلی نُصُبٍ یُوفِضُونَ. (معارج/ ۴۳ ")روزی که به سرعت از قبرها در آیند و همه به سوی یک نقطه به سرعت به راه افتند، گویی در آنجا به گرد علامتی جمع می‌شوند «".۴» در آن روز خداوند به کافران گوید: شما چند سال در زمین درنگ کردید؟ آنها پاسخ دهند که یک روز یا یک جزء از روز. و خداوند بدانها گوید: اگر از حال خود آگاه بودید می‌دانستید که مدّت درنگتان در دنیا بسیار اندک بود ": قالَ کَمْ لَبِثْتُمْ فِی الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِینَ، قالُوا لَبِثْنا یَوْماً أَوْ بَعْضَ یَوْمٍ فَسْئَلِ الْعادِّینَ، قالَ إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا قَلِیلًا لَوْ أَنَّکُمْ کُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (".مؤمنون/ ۱۱۴- ۱۱۲)

۵- فرمان سریع

فروپاشی نظام عالم و نابود شدن هر آنچه هست (تمامی ممکنات)، همچنین بعث و نشور (_____۱)- وَ نُفِخَ فِی الصُّورِ فَجَمَعْناهُمْ جَمْعاً. (کهف/ ۹۹)- یَوْمَ یُنْفَخُ فِی الصُّورِ فَتَأْتُونَ أَفْواجاً. (نباء/ ۱۸)- وَ نُفِخَ فِی الصُّورِ فَإِذا هُمْ مِنَ الْأَجْداثِ إِلی رَبِّهِمْ یَنْسِلُونَ. (یس/ ۵۱). (۲)- یَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْکُبْری إِنَّا مُنْتَقِمُونَ. (دخان/ ۱۶). (۳)- فَإِذا نُفِخَ فِی الصُّورِ فَلا أَنْسابَ بَیْنَهُمْ یَوْمَئِذٍ وَ لا یَتَساءَلُونَ. (مؤمنون/ ۱۰۱)- پس آنگاه که نفخه صور قیامت دمید دیگر نسب و خویشی در میانشان نماند و کسی از کس دیگر حال نپرسد. (۴)- کلمه "نصب "آن چیز را گویند که به منظور علامت در سر راهها نصب می‌کنند تا رهنورد به وسیله آن، راه را عوضی نرود. (المیزان، ج ۳۹، ص ۱۶۲) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۷۳ خلایق در سرای دیگر و بر پا شدن قیامت، برای ذات واجب الوجودی که مبدأ کلّ قدرت است، امری ساده و سهل است، همان گونه که شدن هستی و خلقت موجودات و وجود یافتن عالم امکان با همه ظرافتها و پیچیدگیهایش برای آن خالق کلّ شیء امری آسان بوده است «۱». لَقَدْ جِئْتُمُونا فُرادی کَما خَلَقْناکُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ... «۲» (انعام/ ۹۴) هنگامی که اراده او به چیزی تعلّق گیرد، یک امر او برای شدن کافی است و احتیاج به تکرار نمودن امر ندارد و امرش که همان ایجاد و اراده وجود است احتیاجی به زمان و مکان و حرکت و غیره ندارد. اراده و مشیّت او بر چیزی، وجود یافتن آن چیز است به فوریّت، که ":إِنَّما أَمْرُهُ إِذا أَرادَ شَیْئاً أَنْ یَقُولَ لَهُ کُنْ فَیَکُونُ «۳ ("».یس/ ۸۲) سرعت انجام امور عالم از جهت خلق و ایجاد و تدبیر و نیز فروپاشی نظم موجود، و برپایی قیامت و بر انگیختن دوباره انسانها و حیات بخشیدن بدانها، تشبیه به "لمح بصر، "یک چشم بر هم زدن و کمتر از آن شده است که این امر به وسیله قدرت و فعل خداوند صورت می گیرد. وَ ما أَمْرُنا إِلَّا واحِدَةٌ کَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ (قمر/ ۵۰ ")و فرمان ما در عالم یکی است، در سرعت به مانند چشم به هم زدنی انجام یابد ".در آیه دیگر، آسان بودن خلقت و بعثت همه خلایق با آن کثرت و بی‌شماری به یک "تن واحد "تشبیه شده است. چگونه خلقت یک تن برای خداوند در نهایت سادگی است، خلقت همه انسانها و موجودات دیگر نیز در سادگی، همچون همین یک تن واحد است، که او قادر متعال است. با این بیان هر گونه شکّ و شبهه را برای ناباورانی که اعتراض می‌کنند ":چگونه خدا این همه (_____۱)- خداست که در جوف زمین، دانه و هسته را می‌شکافد و زنده را از مرده و مرده را از زنده پدید آرد آن که چنین تواند کرد خداست. (انعام/ ۹۵). (۲ ")-و محقّقا شما یکایک به سوی ما باز آیید بدان گونه که اوّل شما را بیافریدیم و آنچه را که از مال و جاه به شما داده بودیم همه را پشت سر افکنید و آن شفیعان که به خیال باطل به نفع خود می‌پنداشتید همه نابود شوند و میان شما با آنها جدایی افکند. ("۳")- فرمان نافذ خدا چون اراده خلقت چیزی را کند به محض این که گوید موجود باش بلافاصله موجود خواهد شد ".تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۷۴ خلایق را دوباره زنده کرده و مبعوث می کند «۱، "»؟!از بین می‌برد. ما خَلْقُکُمْ وَ لا بَعْثُکُمْ إِلَّا کَنَفْسٍ واحِدَةٍ (لقمان/ ۲۸ ")خلقت و بعثت همه شما (در آسانی بر خدا) جز مثل یک تن واحد نیست ".خداوند در سخنی دیگر با لحن تهدیدآمیز به انسانها می‌فرماید که او قادر است آنان را از بین برده و قوم دیگری را جانشین آنها سازد همان‌گونه که آنها را از ذرّیه گروهی دیگر پدید آورده است. ... إِنْ یَشَأْ یُذْهِبْکُمْ وَ یَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِکُمْ ما یَشاءُ کَما أَنْشَأَکُمْ مِنْ ذُرِّیَّةِ قَوْمٍ آخَرِینَ. (انعام/ ۱۳۳") ... اگر خدا بخواهد، از روی زمین، شما را ببرد و همه را فانی گرداند، آنگاه هر که را خواهد جانشین شما کند، چنان که شما را از ذرّیه گروهی دیگر پدید آورد ".در این آیه، خلقت دوباره انسانها را همانند و شبیه خلقت نخستین آنها آورده و خلقت اوّل دلیل بر این است که خداوند قادر است دیگر باره مردگان را احیاء کند. چنان که در آیه‌ای دیگر نیز آمده است: ... وَ ادْعُوهُ مُخْلِصِینَ لَهُ الدِّینَ کَما بَدَأَکُمْ تَعُودُونَ. (اعراف/ ۲۹ ")و خدا را از سر اخلاص بخوانید که چنان که شما را در اوّل بیافرید دیگر باره به سویش

باز آیید - ".جمله (ما خَلْقُکَمْ وَ لا بَعْثُکَمْ ...- آیه ۲۸ سوره لقمان) در مقام بیان امکان معاد است. چون مشرکین از این جهت که بسیاری مردگان و درهم و برهم شدن خاک آنها با خاک زمین را می‌دیدند که هیچ امتیازی بین خاک فلان شخص با خاک آن دیگری نیست، لذا زنده شدن مردگان را بعید می‌شمردند. به همین جهت خدای تعالی در این آیه فرموده، خلقت و بعث افراد درهم و برهم عینا مانند بعث یک فرد است. همان طور که بعث یک فرد برای ما ممکن است بعث افراد درهم و برهم شده نیز مثل آن ممکن است، چون هیچ چیزی خدا را از چیز دیگر باز نمی‌دارد و

(_____ ۱)- وَ قالُوا أَ إِذا کُنَّا عِظاماً وَ رُفاتاً أَ إِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقاً جَدِیداً (اسری/ ۴۹ و ۹۸)- أَ إِذا مِتْنا وَ کُنَّا تُراباً وَ عِظاماً أَ إِنَّا لَمَبْعُوثُونَ. (مؤمنون/ ۸۲، صافات/ ۱۶، واقعه/ ۴۷") کافران گفتند از کجا که چون مردیم و استخوان ما پوسیده و خاک شد باز مبعوث و زنده شویم- "؟!وَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَیْمانِهِمْ لا یَبْعَثُ اللَّهُ مَنْ یَمُوتُ.- و کافران با مبالغه و تأکید کامل قسم یاد می‌کنند که هرگز کسی را که مرد، خدا زنده نخواهد کرد. (نحل/ ۳۸) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۷۵ بسیاری عدد، او را به ستوه نمی‌آورد و نسبت به قدرت او، یکی با بسیار مساوی است «۱». امام علی (ع) چگونگی بازگشت انسانها را در قیامت چنین شرح می‌دهد ... ": تا وقت آنچه خداوند درباره مردم تعیین نموده به سر آید و مقدّرات عالم پایان یابد و آخر خلایق به اوّل آنها ملحق گردد و فرمان خداوند برای تجدید خلق که به آن اراده می‌نماید برسد، آنگاه آسمان را به حرکت آورده می‌شکافد و زمین را منقلب نموده متزلزل گرداند و کوههای آن را از جا کنده پراکنده سازد و از هیبت و ترس جلالت و عظمت و غلبه خداوند بعضی از آن کوهها بر بعضی کوبیده شود و بیرون آورد هر که در زیر زمین است، پس آنان را بعد از کهنه شدن، نو گردانده اجزایشان را پس از پراکندگی گرد آورد، سپس آنها را از هم جدا می‌سازد برای آنچه که اراده می‌فرماید از سؤال و پرسش اعمال و کردار پنهانی آنان و ایشان را دو دسته نموده و دسته‌ای را نعمت عطا می‌کند و از دسته‌ای انتقام می‌کشد. امّا پاداش اهل طاعت را در جوار رحمتش قرار داده و در بهشت جاودانی خود جای می‌دهد. بهشتی که داخل شوندگان در آن خارج نشوند و تغییر حال به ایشان رخ ندهد و ترسها به آنان رو نیاورد و به بیماریها مبتلا نگردد و خطرها عارضشان نشود و سفرها آنها را تغییر نداده از جایی به جایی نبرد و امّا کیفر اهل معصیت آن است که آنان را در بدترین جایی وارد سازد و دستها به گردنهاشان ببندد و موهای پیشانیشان را به قدمها پیوسته گرداند و پیراهنهایی از قطران و جامه‌های آتش سوزان به ایشان بپوشاند، در عذابی باشند که گرمی آن بسیار سوزنده باشد و در خانه‌ای که در را به روی اهل آن بسته باشند در آتش هستند بسیار سوزان و با غوغاداری زبانه بلند گشته و صدای ترساننده، مقیم در آن آتش بیرون نرود و از اسیر و گرفتار آن فدیه قبول نمی‌شود و غلها و بندهای آن شکسته نمی‌شود مدّتی برای آن نیست تا به نهایت رسد و نه زمان معیّنی برای ساکن در آن می‌باشد تا به سر آید «۲"».

(_____ ۱)- المیزان، ج ۳۲، ص ۵۷. (۲)- نهج البلاغه فیض الاسلام، خطبه ۱۰۸، صص ۳۳۵- ۳۳۴. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۷۶

۳- منکران قیامت

اشاره

امام علی (ع "): الموت رقیب غافل.- "مرگ نگهبانی است که بی‌خبر در آید. (غرر الحکم، ص ۱۵)

۱- درازگوشان گریزان از شیر

آیا هرگز به چشم خود دیده‌ای که اشتری با آن هیکل درشت و جثّه بزرگ و یا یک طناب کلفت کشتی، از سوراخ یک سوزن خیّاطی عبور کند و بگذرد؟!! اگر از کسی این ادّعا را بشنوی، چه؟ آیا باور می کنی؟! البته که باور کردنش سخت و دشوار است. اصلا پذیرفتنی نیست و با عقل جور در نمی‌آید. چگونه یک اشتر تنومند می‌تواند از یک سوراخ ریز سوزن عبور کند! و یا چگونه می‌توان یک طناب قطور را از چنین سوراخی عبور داد! آری، و همین گونه داخل شدن تکذیب کنندگان آیات الهی به بهشت دشوار و بلکه محال است. آنها که از راه گردنکشی و تکبّر، در برابر خدا سر فرود نمی‌آورند، هرگز وارد بهشت نمی‌شوند. اهل بهشت کسانی هستند که ایمان به خدا آورده‌اند و اعمال صالح انجام می‌دهند ". إِنَّ الَّذِینَ کَذَّبُوا بِآیاتِنا وَ اسْتَکْبَرُوا عَنْها لا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوابُ السَّماءِ وَ لا یَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّی یَلِجَ الْجَمَلُ فِی سَمِّ الْخِیاطِ وَ کَذلِکَ نَجْزِی الْمُجْرِمِینَ (اعراف/ ۴۰) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۷۷ " همانا آنان که آیات خدا را تکذیب کنند و از کبر و نخوت سر بر آن فرود نیاورند هرگز درهای آسمان به روی آنان باز نشود و به بهشت در نیایند تا آن که شتر (یا طناب کشتی) در چشمه سوزن در آید و این گونه، گنهکاران را مجازات سخت خواهیم کرد ".این سخن ":در آمدن شتر از چشمه سوزن "کنایه از محرومیّت مکذّبان از الطاف و نعمات الهی است. جمل به معنی شتر نر و همچنین طناب کشتی است. در "قاموس "و "اقرب الموارد، "جمل را در این آیه، طناب کشتی گفته‌اند. در صحاح آن را مطلق شتر و نیز طناب کشتی گفته و نر بودنش را از فرّاء نقل کرده است، و خیاط به معنی سوزن است. عدّه‌ای از مفسّران "،جمل "را در آیه به معنی شتر گرفته و این طور تفسیر کرده‌اند: آنها به بهشت داخل نمی‌شوند تا شتر داخل سوراخ سوزن شود. اگر جمل را در آیه به معنی طناب کشتی بگیریم، معنی آن چنین می‌شود: وارد بهشت نمی‌شوند تا طناب بادبان کشتی (با آن ضخامت) از سوراخ سوزن بگذرد. در هر دو صورت آیه مبیّن آن است که دخول کفّار به بهشت امکان پذیر نیست «۱». نفیی که خداوند از فتح درهای آسمان کرده، هم شامل فتح آن برای ورود و صعود ادعیه و اعمال کفّار می‌شود و هم شامل فتح آن برای صعود ارواحشان. در جمله "حتّی یلج الجمل فی سمّ الخیاط، "ورود کفّار به بهشت، تعلیق بر محال شده، و این تعلیق بر محال کنایه است از این که چنین چیزی محقّق نخواهد شد و باید برای همیشه از آن مأیوس باشند «۲». عمل این گونه مکذّبان و مجرمان گنهکار که روز قیامت را انکار می کنند و منکر معاد هستند، و در این دنیا از یاد قیامت و اندرز قرآن، اعراض می کنند، به رفتار و عکس العمل گور خرانی تشبیه شده است که از دیدن شیر، ترسان و هراسانند و با شتاب پا به فرار می گذارند. مغرضین و معرضین هم از شنیدن اندرز قرآن و اخبار قیامت و آیات الهی که پدید خواهد آمد، اعراض کرده، فرار می کنند. هرگاه از این گونه مسائل سخن به میان آید مشمئز شده، ناراحت می‌شوند «۳». از شنیدن آن بی‌علاقگی نشان می‌دهند، و از فهم آن گریزانند.

(_____ ۱)- قاموس قرآن، ج ۲ (۲ ج در یک مجلّد)، ص ۵۱. (۲)- المیزان، ج ۱۵، ص ۱۶۰. (۳)- وَ إِذا ذُکِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِینَ لا یُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَ إِذا ذُکِرَ الَّذِینَ مِنْ دُونِهِ إِذا هُمْ یَسْتَبْشِرُونَ ".چون نزد مردم بی‌ایمان به آخرت، خدا را به یکتایی یاد کنند از ذکر حق سخت ملول و دلتنگ می‌شوند و هر گاه ذکر غیر خدا کنند خرّم و دلشاد می گردند. ("زمر/ ۴۵). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۷۸ فَما لَهُمْ عَنِ التَّذْکِرَةِ مُعْرِضِینَ، کَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ (مدّثّر/ ۵۱- ۴۹ ... ")اینک چرا از یاد آن روز سخت خود اعراض می کنند؟ گویی خران گریزانی هستند که از شیر درنده می گریزند ".این حالت، یعنی گریزان بودن آنان از شنیدن آیات حق، به واسطه آن است که بی‌ایمانان از نظر پستی و جهالت به درجه‌ای تنزّل یافته‌اند که خداوند به موجب عملشان آنان را در حجاب و مستوری قرار داده است. بر دلهاشان پرده افکنده شده که قرآن را فهم نمی کنند و گوشهایشان هم از شنیدن سخن حق سنگین است «۱». بنابراین چون خدا به وحدانیّت یاد شود، آنها روی گردانیده و گریزان می‌شوند ".وَ إِذا ذَکَرْتَ رَبَّکَ فِی الْقُرْآنِ وَحْدَهُ وَلَّوْا عَلی أَدْبارِهِمْ نُفُوراً ("اسری/ ۴۶) بدین جهت این منکران و معاندان را، خداوند به حال خودشان رها کند تا در گمراهی و هلاکت غوطه‌ور شوند، زیرا که اوّل بار ایمان نیاوردند و با هیچ آیت و معجزه‌ای هم به راه هدایت و صراط مستقیم در نیامدند. و خداوند دل و دیده

آنها را از ایمان آوردن بگرداند. وَ نُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَ أَبْصارَهُمْ کَما لَمْ یُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَ نَذَرُهُمْ فِی طُغْیانِهِمْ یَعْمَهُونَ. (انعام/ ۱۱۰) ثبات و استواری آنان در کفرشان چنان است که خداوند می‌فرماید ":اگر فرشتگان را بر آنها فرستیم و مردگان را بر آنها برانگیزیم باز ایمان نخواهند آورد مگر به مشیّت خدا، لیکن اکثر آنها نادان هستند «۲». "و چون اینها در اعراض خود چنین مصرّند و این کار بر پیامبر اسلام (ص) که مشتاق هدایت و سعادت آنها و همه انسانهاست، سخت و ناراحت کننده است، و او سعی دارد خود را به مشقّت اندازد تا این نادانان را به راه ایمان باز آورد «۳»، خداوند بطور کنایه به او می‌فهماند که اینان هدایت

(_____ ۱)- وَ إِذا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنا بَیْنَکَ وَ بَیْنَ الَّذِینَ لا یُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجاباً مَسْتُوراً، وَ جَعَلْنا عَلی قُلُوبِهِمْ أَکِنَّةً أَنْ یَفْقَهُوهُ وَ فِی آذانِهِمْ وَقْراً. (اسری/ ۴۶- ۴۵) (۲)- وَ لَوْ أَنَّنا نَزَّلْنا إِلَیْهِمُ الْمَلائِکَةَ وَ کَلَّمَهُمُ الْمَوْتی وَ حَشَرْنا عَلَیْهِمْ کُلَّ شَیْءٍ قُبُلًا ما کانُوا لِیُؤْمِنُوا إِلَّا أَنْ یَشاءَ اللَّهُ وَ لکِنَّ أَکْثَرَهُمْ یَجْهَلُونَ. (انعام/ ۱۱۱). (۳)- ... عَزِیزٌ عَلَیْهِ ما عَنِتُّمْ حَرِیصٌ عَلَیْکُمْ ... (توبه/ ۱۲۸)- طه، ما أَنْزَلْنا عَلَیْکَ الْقُرْآنَ لِتَشْقی ... (طه/ ۲- ۱)- إِنْ تَحْرِصْ عَلی هُداهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لا یَهْدِی مَنْ یُضِلُّ وَ ما لَهُمْ مِنْ ناصِرِینَ. (نحل/ ۳۷ ")ای رسول ما تو اگر چه بسیار حریص و مشتاق هدایت خلق هستی (لیکن بدان) که خدا گمراهان را هدایت نکند و آنها را یاوری نخواهد بود. "تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۷۹ یافتنی نیستند و از تو نیز بر نجات اینها کاری ساخته نیست ". وَ إِنْ کانَ کَبُرَ عَلَیْکَ إِعْراضُهُمْ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِیَ نَفَقاً فِی الْأَرْضِ أَوْ سُلَّماً فِی السَّماءِ فَتَأْتِیَهُمْ بِآیَةٍ وَ لَوْ شاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَی الْهُدی فَلا تَکُونَنَّ مِنَ الْجاهِلِینَ (".انعام/ ۳۵ ")و چنانچه انکار و اعتراض آنها، تو را سخت می‌آید، اگر توانی نقبی در زمین بساز، یا نردبانی بر آسمان برافراز تا آیتی بر آنها آوری، و اگر خدا می‌خواست همه را مجتمع بر هدایت می‌کرد، پس تو البته از آن جاهلان- که راضی به مشیّت حق نیستند- مباش. "بنابراین در آخرت، خداوند به چنین تکذیب گران شقاوت پیشه عتاب می‌کند که ":قالَ اخْسَؤُا فِیها وَ لا تُکَلِّمُونِ (".مؤمنون/ ۱۰۸)- ای سگان به دوزخ شوید و با من لب از سخن فرو بندید.

۲- شعله‌های بلند و شراره‌های زرد

آنان که خدا و معاد را تکذیب و انکار کنند و اهل ایمان و عامل به عمل صالح نباشند، در سرای دیگر به غل و زنجیرشان کشند «۱». زنجیرها و سلاسلی با هفتاد ذرع طول. و آنها را در آتش دوزخ افکنند ". خُذُوهُ فَغُلُّوهُ، ثُمَّ الْجَحِیمَ صَلُّوهُ، ثُمَّ فِی سِلْسِلَةٍ ذَرْعُها سَبْعُونَ ذِراعاً فَاسْلُکُوهُ، إِنَّهُ کانَ لا یُؤْمِنُ بِاللَّهِ الْعَظِیمِ. ("الحاقه/ ۳۳- ۳۰)- خازنان جهنّم با گرزهای آهنین بر سرشان می‌کوبند ".وَ لَهُمْ مَقامِعُ مِنْ حَدِیدٍ (".حج/ ۲۱)- و لباسی از آتش بر ایشان بریده و مهیّا کرده‌اند ".قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِیابٌ مِنْ نارٍ ("حج/ ۱۹)- بستر سوزان آتش به زیر پایشان و سراپرده شراره‌ها به دورشان، آنان را احاطه کرده است ". لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهادٌ وَ مِنْ فَوْقِهِمْ غَواشٍ." (اعراف/ ۴۱)- سراپرده‌های این آتش که برای آن ستمکاران مهیّا شده، مانند خیمه‌های بزرگی، آنان را در میان گرفته و احاطه کرده است ".إِنَّا أَعْتَدْنا لِلظَّالِمِینَ ناراً أَحاطَ بِهِمْ سُرادِقُها. ("کهف/ ۲۹)- زبانه‌های آتش از سه طرف، آنها را احاطه کرده که از عذابش نه سایه‌ای دارند که پناه ببرند و نه راه نجاتی از آسیب آن دارند.

(_____ ۱)- إِذِ الْأَغْلالُ فِی أَعْناقِهِمْ وَ السَّلاسِلُ یُسْحَبُونَ، فِی الْحَمِیمِ ثُمَّ فِی النَّارِ یُسْجَرُونَ. (مؤمن/ ۷۲- ۷۱). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۸۰ " انْطَلِقُوا إِلی ظِلٍّ ذِی ثَلاثِ شُعَبٍ لا ظَلِیلٍ وَ لا یُغْنِی مِنَ اللَّهَبِ. ("مرسلات/ ۳۱- ۳۰) این آتش سوزنده و داغ، صورتهایشان را می‌سوزاند و با هیبت و منظر زشت و سیاه و کریه در جهنّم به سر می‌برند ".تَلْفَحُ وُجُوهَهُمُ النَّارُ وَ هُمْ فِیها کالِحُونَ. ("مؤمنون/ ۱۰۴) و همین آتش دوزخ، چنان بر سرشان نعره می‌زند و خشمگینانه به استقبال آنها می‌رود که گویا از آنان نفرت دارد ". وَ لِلَّذِینَ کَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذابُ جَهَنَّمَ وَ بِئْسَ الْمَصِیرُ. إِذا أُلْقُوا فِیها سَمِعُوا لَها شَهِیقاً وَ هِیَ تَفُورُ، تَکادُ تَمَیَّزُ مِنَ الْغَیْظِ ... «۱ ("ملک/ ۸- ۶) جهنّم با ولع خاصی آنها را فرو

می‌بلعد و باز "هَلْ مِنْ مَزِیدٍ "می‌طلبد ". یَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَ تَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِیدٍ/ ف «۲ ("".ق/ ۳۰) و فریاد و نعره آتش چنان است که دوزخیان از دور صدایش را می‌شنوند و لرزه بر اندامشان می‌افتد ".إِذا رَأَتْهُمْ مِنْ مَکانٍ بَعِیدٍ سَمِعُوا لَها تَغَیُّظاً وَ زَفِیراً." (فرقان/ ۱۲) این منکران و معاندان چون در مکان تنگی از جهنّم قرار گرفتند و با عذابهای سخت و جانکاه روبرو شدند به زبان آمده و به اشتباه خود اعتراف می‌کنند «۳». در آن حال فریاد و واویلا از دل برکشند و "ای کاش "ها سر می‌دهند ". وَ إِذا أُلْقُوا مِنْها مَکاناً ضَیِّقاً مُقَرَّنِینَ دَعَوْا هُنالِکَ ثُبُوراً ("فرقان/ ۱۳) امّا آنگاه که در آن مکان سخت استقرار یافتند، دیگر راه به جایی نخواهند برد و از عذابشان کاسته نگردد. پشیمانی آنها از گناهانشان نیز بر حال زارشان سودی نخواهد بخشید، و بدانها خطاب شود که امروز فریاد حسرت و ندامت شما یکی دو تا نیست، بلکه از این آه و واویلاها باید

(_____ ۱)- برای آنها که به خدای خود کافر شدند عذاب جهنّم که بسیار بد منزلگاهی است، مهیّاست. که چون به آن جهنم در افتند فریاد منکری چون شهیق از آن آتش چون دیگ جوشان می‌شنوند و دوزخ از خشم کافران نزدیک است شکافته و قطعه قطعه شود. (۲)- روزی که به جهنّم گوییم آیا از اهل عذاب پر شدی، در جواب گوید: آیا باز هم اهل عذاب هست؟. (۳)- هر فوجی از جهنّمیان را که به آتش در افکنند. خازنان جهنّم به آنها گویند آیا پیغمبری برای راهنمایی شما نیامد؟ آنها در جواب گویند: آری رسول حق آمد ولی ما او را تکذیب کردیم و گفتیم که خدا چیزی نفرستاده و شما رسولان سخت در گمراهی و ضلالت هستید و آنگاه گویند اگر ما در دنیا سخن انبیاء را شنیده یا به دستور عقل رفتار می‌کردیم امروز از دوزخیان نبودیم. آنجا به گناه خود معترف شوند که دیگر سودی ندارد و اهل آتش را از رحمت حق دور باد ... وَ قالُوا لَوْ کُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ ما کُنَّا فِی أَصْحابِ السَّعِیرِ. فَاعْتَرَفُوا بِذَنْبِهِمْ ... (ملک/ ۱۱ – ۸). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۸۱ بسیار از ته دل برکشید ".لا تَدْعُوا الْیَوْمَ ثُبُوراً واحِداً وَ ادْعُوا ثُبُوراً کَثِیراً. ("فرقان/ ۱۴) خداوند، شعله‌های آتشی که منکران را در بر می‌گیرد از جهت بزرگی و عظمت به قصر بلند و عظیمی تشبیه می‌کند که کاملا بر آنان محیط است و دوزخیان از غلبه و تسلّط آن گریزی ندارند جز به خفّت در افتادن در آن شعله‌های سرکش و سوزنده ... ". إِنَّها تَرْمِی بِشَرَرٍ کَالْقَصْرِ ("مرسلات/ ۳۲ ... ")آن آتش هر شراری بیفکند، شعله‌اش مانند قصری است ".همچنین بزرگی و زردی رنگ شعله‌های سوزان و بلند آن آتش را به رنگ شتران زرد موی- و شاید خرمایی رنگ- تشبیه نموده است. ... کَأَنَّهُ جِمالَتٌ صُفْرٌ. (مرسلات/ ۳۳ ")گویی آن شراره به شتران زرد موی مانند است ".امّا آنگاه که کافران معاند و اعراض کننده از حق، عذاب الهی را به چشم خود می‌بینند چه آرزو می‌کنند؟ و زبان حالشان چیست؟ سخن اوّلشان در همان هنگام فرا رسیدن مرگشان است که مرگ برای آنها اوّلین عذاب است. کوتاه شدن دست از دنیا و هر آنچه فراهم کرده‌اند، تهی بودن توشه آخرت، سخت جان دادن در سکرات موت و ... برایشان عذاب و دردآور است. لذا در همین قدم اوّل تقاضای بازگشت به دنیا و تدارک اعمال صالح را از خداوند دارند که پذیرفته نمی‌شود «۱». چون جان از کالبدش بیرون رفت، بی‌توشه راه و ذخیره آخرت، و بی‌بهره از ایمان به خدا و قیامت و رسولان الهی، وارد سرای دیگر می‌شود. پس دوباره که زنده گشت و برای حسابرسی و محاکمه آورده شد و کتاب عمل خویش را دید که سیاه و بی‌وزن است، باز ناله و افغان سر می‌دهد

(_____ ۱ ")-حَتَّی إِذا جاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قالَ رَبِّ ارْجِعُونِ، لَعَلِّی أَعْمَلُ صالِحاً فِیما تَرَکْتُ کَلَّا إِنَّها کَلِمَةٌ هُوَ قائِلُها وَ مِنْ وَرائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلی یَوْمِ یُبْعَثُونَ. ("مؤمنون/ ۱۰۰- ۹۹") (کافران در غفلتند) تا آنگاه که وقت مرگ هر یک فرا رسد در آن حال نادم شده و گوید بارالها مرا به دنیا بازگردان تا شاید به تدارک گذشته عملی صالح به جای آرم و به او خطاب شود که هرگز نخواهد شد و این کلمه (ارجعونی) را از حسرت همی بگوید و ثمری نمی‌بخشد که از عقب آنها عالم برزخ است تا روزی که برانگیخته شوند ".تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۸۲ و" ای کاش "می‌گوید. زیرا به عیان می‌بیند که جایگاهش در هاویه جهنّم است «۱». وقتی که کتاب اعمالش را پیش رویش نهند و آن

را می‌نگرد با خود می گوید: ای وای بر من، این چگونه کتابی است که اعمال کوچک و بزرگ مرا هیچ فروگذار نکرده، جز آن که همه را نوشته است «۲». پس از آن که همه اعمال زشت خود را در کتاب دید آن را به دست چپش می‌دهند. در این جا گوید: ای کاش کتابم را به دستم نمی‌دادند. و من هرگز از حساب اعمالم آگاه نمی‌شدم ". یا لَیْتَنِی لَمْ أُوتَ کِتابِیَهْ وَ لَمْ أَدْرِ ما حِسابِیَهْ." (الحاقه/ ۲۶- ۲۵) و چون در جهنّم افتاد و عذاب از هر سوی بر سرش فرود آمد، با تأسّف و حسرت به ناله می‌افتد و "یا لیتنا "سر می‌دهد: ای کاش در آن دنیا چیزی برای این جا آماده کرده بودم ... ".یَقُولُ یا لَیْتَنِی قَدَّمْتُ لِحَیاتِی «۳. "»ای کاش راه رسول را اختیار کرده بودم ".یَقُولُ یا لَیْتَنِی اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِیلًا. "ای کاش فلانی را دوست نگرفته بودم تا گمراه نمی‌شدم ".یا وَیْلَتی لَیْتَنِی لَمْ أَتَّخِذْ فُلاناً خَلِیلًا «۴. "»ای کاش آیات خدا را تکذیب و رد نمی کردیم و بدان ایمان می‌آوردیم ". فَقالُوا یا لَیْتَنا نُرَدُّ وَ لا نُکَذِّبَ بِآیاتِ رَبِّنا وَ نَکُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِینَ. ("انعام/ ۲۷) ای کاش خدا و رسول را اطاعت کرده بودیم "یَقُولُونَ یا لَیْتَنا أَطَعْنَا اللَّهَ وَ أَطَعْنَا الرَّسُولَا «۵ "».ای کاش میان من و آن شیطان (که قرین من بود و مرا گمراه ساخت) فاصله‌ای به دوری مشرق و مغرب بود که او بسیار همنشین و یار بدی بر من بود ". قالَ یا لَیْتَ بَیْنِی وَ بَیْنَکَ بُعْدَ الْمَشْرِقَیْنِ فَبِئْسَ الْقَرِینُ. ("زخرف/ ۳۸) و چون آرزوها برآورده نمی‌شود، دست به دامن مرگ می‌شود. (همان مرگی که در دنیا از او فرار می کرد.) امّا در آن روز وانفسا می گوید: ای کاش، مرگ، مرا از چنگ این غصّه و عذاب نجات می‌داد که مال و ثروت من امروز به فریاد من نرسید، و همه قدرت و حشمتم محو و نابود شد ".یا لَیْتَها کانَتِ الْقاضِیَةَ ما أَغْنی عَنِّی مالِیَهْ، (_____ ۱)- وَ أَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوازِینُهُ فَأُمُّهُ هاوِیَةٌ. (قارعه/ ۹- ۸). (۲)- وَ وُضِعَ الْکِتابُ فَتَرَی الْمُجْرِمِینَ مُشْفِقِینَ مِمَّا فِیهِ وَ یَقُولُونَ یا وَیْلَتَنا ما لِهذَا الْکِتابِ لا یُغادِرُ صَغِیرَةً وَ لا کَبِیرَةً إِلَّا أَحْصاها ... (کهف/ ۴۹). (۳)- فجر/ ۲۴. (۴)- فرقان/ ۲۸. (۵)- احزاب/ ۶۶. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۸۳ هَلَکَ عَنِّی سُلْطانِیَهْ. ("الحاقه/ ۲۹- ۲۷) گرچه او این بار برای رهایی از عذاب، به مردن راضی است، لیکن مرگ نیز کمکی به او نمی‌رساند و این جاست که آرزو می کند: ای کاش خاک بودم (و آدمی نمی گشتم و بدین جا نمی‌آمدم ... "). وَ یَقُولُ الْکافِرُ یا لَیْتَنِی کُنْتُ تُراباً. ("نبأ/ ۴۰) امّا با این همه داد و فریادها، به آنها عتاب شود که ":لَنْ یَنْفَعَکُمُ الْیَوْمَ إِذْ ظَلَمْتُمْ ("زخرف/ ۳۹) امروز دیگر پشیمانی سودی ندارد و جایگاه شما در آتش است. زیرا که شما در دنیا ظلم کردید و این جا به حساب و مکافات عمل خود می‌رسید «۱». آری، آرزوهای آنان- مبنی بر بازگشت به دنیا، پذیرش توبه و ایمانشان در هنگام دیدن عذاب «۲»، رهایی یافتن از عذاب ...- هیچ گاه تحقّق نخواهد یافت. وَ حِیلَ بَیْنَهُمْ وَ بَیْنَ ما یَشْتَهُونَ کَما فُعِلَ بِأَشْیاعِهِمْ مِنْ قَبْلُ إِنَّهُمْ کانُوا فِی شَکٍّ مُرِیبٍ. (سبا/ ۵۴ ")و میان آنها و آرزوهایشان به کلّی دوری و جدایی افکنند، همان گونه که به امثال آنها از امم گذشته که آنها هم مانند اینان در شکّ و ریب بودند نیز چنین کردند. "همین کافران در دنیا از روی تمسخر، از پیامبر (ص) تقاضای تعجیل در عذاب و فرا رسیدن روز عذاب می کردند. و خداوند ضمن بیان این که آن روز حتما خواهد آمد، می‌فرماید ": وَ إِنَّ یَوْماً عِنْدَ رَبِّکَ کَأَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ. ("حج/ ۴۷ ")و یک روز نزد خدا چون هزار سال به حساب شماست." (_____ ۱)- فَیَوْمَئِذٍ لا یَنْفَعُ الَّذِینَ ظَلَمُوا مَعْذِرَتُهُمْ وَ لا هُمْ یُسْتَعْتَبُونَ (روم/ ۵۷)- پس در این روز آنان که ستم کردند عذرشان مفید نیفتد و توبه و بازگشتشان به سوی خدا پذیرفته نشود. یَوْمَ لا یَنْفَعُ الظَّالِمِینَ مَعْذِرَتُهُمْ وَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَ لَهُمْ سُوءُ الدَّارِ. (مؤمن/ ۵۲)- در آن روز ستمکاران را پشیمانی و عذرخواهی سود ندهد و بر آنها خشم و لعن و منزلگاه بد (جهنّم) مهیّا است. (۲)- زیرا کافران هنگامی که عذاب را به چشم بینند در آن حال گویند ایمان آوردیم که این ایمان از روی ترس پذیرفته نمی‌شود ".وَ لَوْ تَری إِذْ فَزِعُوا فَلا فَوْتَ وَ أُخِذُوا مِنْ مَکانٍ قَرِیبٍ وَ قالُوا آمَنَّا بِهِ وَ أَنَّی لَهُمُ التَّناوُشُ مِنْ مَکانٍ بَعِیدٍ. (سباء/ ۵۲- ۵۱). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۸۴

۴- نقمتهای جهنّم

اشاره

پیامبر اکرم (ص "): حفّت الجنّة بالمکاره و حفّت النّار بالشّهوات. "بهشت پیچیده شده به سختیها و آتش، پیچیده شده به خواهشهای نفس. (التمثیل و المحاضره، ص ۲۵. نهج البلاغه، خطبه ۱۷۵. عقد الفرید، ج ۳، ص ۸۳) امام علی (ع "): فکفی بالجنّة ثوابا و نوالا و کفی بالنّار عقابا و وبالا. "پس بهشت به جهت ثواب و بخشش (برای نکوکاران) کافی است و دوزخ به جهت عذاب و سختی (برای گناهکاران) بس است. (نهج البلاغه، خطبه ۸۲)

۱- گیاه تلخ (غذای جهنّمیان)

آنها که بدکارند و گناهکار، و در راهی غیر از صراط مستقیم حق حرکت می‌کرده‌اند و همچنین دارای اعمال ناشایست بوده، و آیات الهی را تکذیب می‌کرده‌اند، مورد سخط و غضب و خشم خداوندی قرار خواهند گرفت. از این رو در سرای آخرت، در جهنّمی که با اعمال خود ساخته‌اند گرفتار خواهند شد و در عذاب و سختی و شداید به سر می‌برند. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۸۵ بر این دسته انسانها، ملائکه غلاظ و شداد گماشته شده «۱» که بر آنها با شدّت عمل رفتار می‌کنند. به پایشان غل و زنجیر می‌بندند «۲»، بدنهاشان طعمه آتش می‌شود «۳». در گوشهاشان سرب گداخته می‌ریزند. مورد نفرت خداوندند و مقرّبان درگاه خداوندی نیز از آنها متنفّرند. غذایشان کثیف و پلید است. غذایی که نه سیرشان کند و نه چاق و فربه‌شان سازد. غذایی چون ضریع «۴»، غسلین «۵» (چرک)، غسّاق «۶»، زقّوم «۷» و ... غذای اینان خوردنش نیز آسان نیست. به عبارتی راحة الحلقوم نیست، بلکه خوراکی گلوگیر «۸» و خفه کننده و ثقیل است. این انسانهای گرفتار، چنانند که حتی شراره‌های آتش هم از آنان نفرت دارد و با آن همه سنگینی سلاسل که بر پا و گردنشان است آنها را به بیرون پرتاب می‌کنند. امّا باز با فرو کوفتن گرز گران بر سرشان (وَ لَهُمْ مَقامِعُ مِنْ حَدِیدٍ- حج/ ۲۱) آنها را به قعر آتش بر می‌گردانند. که چه بد سرانجامی و چه بد جایگاهی گنهکاران دارند که همانا ثمره و حاصل کار دنیوی و نتیجه ظلم و ستمهای خودشان است. از جمله غذای گناهکاران که خیلی ناگوار است، درخت "زقّوم" است که در بدنشان می‌جوشد و به غلیان درمی‌آید. جوشیدن این طعام ناگوار و بدمزه در شکم گناه دوستان، تشبیه شده است به جوشیدن مس در آتش گداخته در آن حالت که مس همچون آب بر روی آتش غلغل کند. همان گونه که مس در آتش گداخته، جوش می‌خورد- مانند جوش آمدن آب روی آتش- این غذا هم در شکم گناهکاران به جوش و غلیان می‌افتد. إِنَّ شَجَرَةَ الزَّقُّومِ، طَعامُ الْأَثِیمِ کَالْمُهْلِ یَغْلِی فِی الْبُطُونِ، کَغَلْیِ الْحَمِیمِ. (دخان/ ۴۶ - ۴۳)

(۱)- عَلَیْها مَلائِکَةٌ غِلاظٌ شِدادٌ. (تحریم/ ۶). (۲)- إِنَّا أَعْتَدْنا لِلْکافِرِینَ سَلاسِلَ وَ أَغْلالًا وَ سَعِیراً. (انسان/ ۴)- وَ جَعَلْنَا الْأَغْلالَ فِی أَعْناقِ الَّذِینَ کَفَرُوا. (سباء/ ۳۳) (۳)- نَزَّاعَةً لِلشَّوی (معارج/ ۱۶). (۴)- لَیْسَ لَهُمْ طَعامٌ إِلَّا مِنْ ضَرِیعٍ. (غاشیه/ ۶). (۵)- وَ لا طَعامٌ إِلَّا مِنْ غِسْلِینٍ. (حاقه/ ۳۶). (۶)- لا یَذُوقُونَ فِیها بَرْداً وَ لا شَراباً إِلَّا حَمِیماً وَ غَسَّاقاً. (نبأ/ ۲۵). (۷)- دخان/ ۴۴- ۴۳. واقعه ۵۶- ۵۱. صافات ۶۵- ۶۳. (۸)- إِنَّ لَدَیْنا أَنْکالًا وَ جَحِیماً وَ طَعاماً ذا غُصَّةٍ وَ عَذاباً أَلِیماً. (مزّمّل/ ۱۳- ۱۲ ")البته نزد ما غل و زنجیر عذاب و آتش دوزخ برای کیفر کافران مهیّاست و طعامی که از فرط غصّه و اندوه گلوگیر آنها می‌شود و عذاب دردناک بر آنها آماده است. "تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۸۶ " همانا درخت زقّوم جهنّم، قوت و طعام بدکاران- گناه دوستان- است. که آن غذا در شکمهایشان چون مس در آتش گداخته می‌جوشد، آن گونه که آب بر روی آتش، جوشان است. "در بیان خصوصیّات درخت زقّوم آمده است ": إِنَّا جَعَلْناها فِتْنَةً لِلظَّالِمِینَ، إِنَّها شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِی أَصْلِ الْجَحِیمِ (".صافات/ ۶۴- ۶۳) (درختی است که از بیخ و قعر جهنّم سر در می‌آورد و بلای جان و مایه عذاب و محنت دوزخیان می‌گردد.) بدی و خباثت شکوفه و میوه این درخت (زقّوم)، به سر شیطان تشبیه شده که منظره

زشت و نازیبای آن را تصویر سازد. زیرا از نظر عوام، شیطان در زشت‌ترین صورتها تصویر شده، و یا فرشته تصویر زیبایی را در ذهن انسانها دارد. بنابراین همان طور که شیطان تصویر و هیبت بد و وحشت‌آوری در نظر انسان دارد، میوه زقّوم که برای گناهکاران فراهم شده نیز چنین شکل و شمایل بد و خبیثی دارد. امّا با این که این غذا بسیار ناگوار است و در شکم خورنده آن جوش می‌خورد، لیکن دوزخیان از فرط گرسنگی، آن را می‌خورند. جالب این که جهنّمیان هیچگاه از غذاهای جهنّمی احساس سیری نخواهند کرد. ... طَلْعُها كَأَنَّهُ رُؤُسُ الشَّياطِينِ. (صافات/ ۶۵ ... "میوه‌اش- در خباثت- گویی سر شیطانهاست. "از این که این درخت در قعر جهنّم می‌روید "،تعجّب ندارد که در آتش جهنّم درختی بروید و همچنان باقی بماند و نسوزد. برای این که زنده ماندن دوزخیان در آتش، عجیب‌تر است، و خدا هر کاری بخواهد می‌تواند بکند «"۱».

۲- حمیم جوشان (نوشیدنی دوزخیان)

آبی را که دوزخیان از آن می‌نوشند "،حمیم "گفته شده، که آبی بسیار گرم و سوزنده است. با خوردن این آب، بدن و امعاء و احشاء داخلی ایشان گداخته و پاره پاره می‌شود ". وَ سُقُوا ماءً حَمِيماً فَقَطَّعَ أَمْعاءَهُمْ (".محمّد/ ۱۵) از همین آب سوزان حمیم بر سرشان می‌ریزند «۲» تا پوست بدنشان و آنچه در درون آنهاست با هم گداخته شود. (_____ ۱)- المیزان، ج ۳۳، ص ۲۲۵. (۲)- ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذابِ الْحَمِيمِ. (دخان/ ۴۸). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۸۷ "يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُؤُسِهِمُ الْحَمِيمُ يُصْهَرُ بِهِ ما فِي بُطُونِهِمْ وَ الْجُلُودُ. ("حج/ ۲۰- ۱۹) این گناهکاران تکذیب کننده و گمراه که در دوزخ جای گرفته‌اند، با خوردن درخت تلخ و ناگوار "زقّوم "دچار تشنگی شدید می‌شوند. به منظور فرو نشاندن عطش تشنگی، حمیم جوشان را سر می‌کشند، لیکن تشنگی آنها فرو نمی‌نشیند. هر چه از این آب داغ و سوزنده می‌خورند باز سوز و عطش دارند. زیاد آب نوشیدن و عطش بسیار داشتن دوزخیان به شتر "هیماء- "شتر بسیار تشنه- تشبیه شده است که این نوع شترها به علّت مبتلا بودن به بیماری هیام، هر چه آب می‌خورند، از آنها رفع عطش نمی‌شود. و دوزخیان نیز با ولع و حرص شدید همانند شتر تشنه که به آبشخور خود رسیده، از حمیم دوزخ می‌نوشند امّا سیراب نخواهند شد «۱». ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيُّهَا الضَّالُّونَ الْمُكَذِّبُونَ، لَآكِلُونَ مِنْ شَجَرٍ مِنْ زَقُّومٍ، فَمالِؤُنَ مِنْهَا الْبُطُونَ، فَشارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ، فَشارِبُونَ شُرْبَ الْهِيمِ، هذا نُزُلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ. (واقعه/ ۵۶- ۵۱ "آنگاه شما ای گمراهان منکر قیامت، از درخت زقّوم دوزخ البته خواهید خورد، تا آن که شکم را از آن پر می‌سازید، آنگاه همه از آب گرم جهنّم می‌آشامید، بدانسان از عطش آن آب را می‌نوشید که شتران تشنه، آب می‌آشامند، این طعام و شراب کافران در روز جزا است. "خود آن آبی که دوزخیان می‌نوشند به مس گداخته تشبیه شده است. إِنَّا أَعْتَدْنا لِلظَّالِمِينَ ناراً أَحاطَ بِهِمْ سُرادِقُها وَ إِنْ يَسْتَغِيثُوا يُغاثُوا بِماءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرابُ وَ ساءَتْ مُرْتَفَقاً (کهف/ ۲۹ "ما برای کافران ستمکار، آتشی مهیّا ساخته‌ایم که شعله‌های آن- مانند خیمه‌های بزرگ- گرد آنها احاطه کند و اگر- از شدّت عطش- شربت آبی درخواست کنند، آبی مانند مس گداخته سوزان به آنها دهند که صورتها را بسوزد و آن آب، بسیار بد شربتی و دوزخ بسیار بد آسایشگاهی خواهد بود. " (_____ ۱)- در جای دیگر نوشیدنی دوزخیان را "صدید "ذکر می‌کند ... ".مِنْ وَرائِهِ جَهَنَّمُ وَ يُسْقى مِنْ ماءٍ صَدِيدٍ، يَتَجَرَّعُهُ وَ لا يَكادُ يُسِيغُهُ وَ يَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكانٍ وَ ما هُوَ بِمَيِّتٍ وَ مِنْ وَرائِهِ عَذابٌ غَلِيظٌ- ".از پی هر گردنکش عنود، آتش دوزخ خواهد بود و آبی که می‌آشامد، صدید- آب پلید چرکین- است که آن آب پلید را پیوسته می‌آشامد و هیچ گوارای او نشود و از هر جانب، مرگ به وی روی آورد ولی نمیرد تا دایم در عذاب سخت باشد. (ابراهیم/ ۱۷- ۱۵). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۸۸ کلمه "هیم "جمع هیماء است و هیماء آن شتری را گویند که مبتلا به بیماری هیام شده باشد، و بیماری هیام آفتی است که شتران بدان مبتلا می‌شوند مانند بیماری استسقاء در

آدمیان، که حیوان از شدّت عطش آب می‌خورد ولی رفع عطش نمی‌شود و همچنان می‌نوشد تا بمیرد. بعضی گفته‌اند منظور از "هیم "ریگزار است که هیچ وقت از آب سیر نمی‌شود ... این جمله، آخرین جمله‌ای است که رسول خدا (ص) مأمور شد کفّار را با آن مخاطب سازد «۱». آیات ۴۳ و ۴۴ سوره دخان (إِنَّ شَجَرَةَ الزَّقُّومِ، طَعامُ الْأَثِيمِ ...) را گفته‌اند درباره ابو جهل بن هشام نازل شده است. ابن عباس گوید وقتی که آیه زقّوم یعنی آیات ۶۲ صافات و ۵۲ واقعه نازل گردید، طایفه قریش از آن ترسیدند. ابو جهل گفت آیا می‌دانید منظور محمّد از زقّوم که شما را از آن ترسانیده است چیست؟ گفتند نه. گفت: زقّوم همان کف شراب است که بر روی آب و شیر هم از آن کف پیدا می‌شود. اگر به دست ما بیاید آن را می‌بلعیم و در گلوی خود فرو می‌بریم. سپس آیات ۴۳ و ۴۴ سوره دخان و این قسمت از آیه ۶۰ سوره اسری (وَ الشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ «۲») نازل گردید «۳».

۳- چهره‌های شب گونه

خداوند متعال همه انسانها را به سوی سر منزل سعادت و جایگاه امن و سلامت دعوت می‌کند «۴». از این انسانها، آنان که نیکی کنند، و از سیّئات دوری کنند، پاداش افزونتر دارند و غبار سیاهی و ذلّت هرگز چهره‌هایشان را نپوشاند «۵». لیکن آن دسته که حسنات را واگذاشته و سیّئات را کسب می‌کنند و بدیها را فراچنگ آرند و با اعمال ناروا، بار گناهان خویش افزون کنند، در آتش دوزخ جاودانند و مفرّی از عذاب خدا

(_____ ۱)- المیزان، ج ۳۷، ص ۲۹۵. (۲)- گرچه جمعی از مفسّرین با استناد به نقلی از ابن عبّاس، شجره ملعونه در قرآن را همان شجره زقّوم دانسته‌اند، لیکن علّامه "طباطبایی "حرفهای آنها را رد می‌کند و با ادلّه و تفصیلات کافی، مصداق شجره ملعونه را "منافقین "در اسلام، از جمله دودمان بنی امیّه معیّن می‌کند. جهت توضیحات بیشتر رجوع کنید به: المیزان، ج ۲۵، ص ص ۲۴۵- ۲۳۴. (۳)- شأن نزول آیات، ص ۵۰۴. (۴)- وَ اللَّهُ يَدْعُوا إِلى دارِ السَّلامِ وَ يَهْدِي مَنْ يَشاءُ إِلى صِراطٍ مُسْتَقِيمٍ. (یونس/ ۲۵). (۵)- لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنى وَ زِيادَةٌ وَ لا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَ لا ذِلَّةٌ ... (یونس/ ۲۶) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۸۹ ندارند. ذلّت و سیاهی چهره‌هایشان را خواهد پوشانید و با صورتی تاریک و قیرگون و با سری افکنده و ذلیل در یوم حشر حاضر می‌شوند. مؤمنین نیکوکار در همین دنیا با انجام حسنات برای خود نوری تهیه می‌کنند که در سرای دیگر با آن راه می‌روند «۱». لیکن بدکاران با پیروی کردن از شیطان، فریب نقشه‌های او را خورده و به راه شکّ و ریب می‌روند، و سر بر آستان باطل و گمراهی می‌سایند. به همین سبب که در دنیا نوری ذخیره نمی‌سازند، در جهان آخرت نیز نوری نداشته و در تیرگی خواهند بود. همان گونه که منافقان در آن روز که از تیرگی اعمال دنیوی، پیش پای خود را نبینند، به مؤمنین التماس کنند که ای نورداران، به سرعت مشتابید و ما را نیز فرصتی دهید تا از نور شما بهره‌ای گرفته و راه خود روشن سازیم. ولی جواب می‌شنوند که "واپس گردید ("به دنیا باز گردید) چون این نور را می‌بایست در دنیا به دست آورد. يَوْمَ يَقُولُ الْمُنافِقُونَ وَ الْمُنافِقاتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا انْظُرُونا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ قِيلَ ارْجِعُوا وَراءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُوراً ... (حدید/ ۱۳) شدّت سیاهی و تاریکی چهره‌های این دوزخیان، در قرآن به پاره‌های ظلمت شب تشبیه شده است. گویی شب ظلمانی پاره پاره شده و این پاره‌ها، صورتهایشان را پوشانیده و به کلّی سیاه و قیرگون کرده است که چهره‌هایی چنین کدر و تاریک دارند. وَ الَّذِينَ كَسَبُوا السَّيِّئاتِ جَزاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِها وَ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ما لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عاصِمٍ كَأَنَّما أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطَعاً مِنَ اللَّيْلِ مُظْلِماً، أُولئِكَ أَصْحابُ النَّارِ هُمْ فِيها خالِدُونَ. (یونس/ ۲۷ ")و کسانی که مرتکب اعمال بد شدند، بدی را همانند آن کیفر دهند. و ذلّت، چهره‌هایشان را خواهد پوشانید. کسی آنها را از عذاب خدا حفظ نخواهد کرد. گویی چهره‌هایشان با پاره‌های تاریکی شب پوشیده شده، اینان دوزخیانند که در آن جاودانند. "معنای متبادر آیه این است که صورت هر کدام از مشرکین با یک قطعه از این قطعات پوشیده شده است «۲ (_____ ». ۱)- يَوْمَ تَرَى

الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِناتِ يَسْعى نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَ بِأَيْمانِهِمْ ... (حدید/ ۱۲). (۲)- المیزان، ج ۱۹، ص ۷۴. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۹۰ چون این منکران معاد در دنیا فرا رسیدن چنین روزی را باور نداشته و بعث و نشور را انکار می‌کردند خداوند درباره آنها سوگند یاد کرده است که ": قسم به خدای تو که البته آنها را که در کفر و انکارند با شیاطین در قیامت محشور می‌گردانیم آنگاه همه را احضار خواهیم کرد تا گرد آتش جهنّم به زانو در آیند .... پس از ورود همه به دوزخ، ما افرادی را که خدا ترس و با تقوی بوده‌اند نجات داده و ستمکاران را فرو گذاریم تا در آن آتش به زانو در افتند «۱.»

(_____ ۱)- فَوَ رَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَ الشَّياطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا ... ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَ نَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيها جِثِيًّا. (مریم ۷۲- ۶۸) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۹۱

۵- نعمتهای بهشتی

اشاره

حضرت علی (ع "): الجنّة دار الامان- "بهشت سرای آسایش است. (غرر الحکم، ص ۱۷)

۱- پسران خوش سیما

پارسایان و نیکوکاران به خاطر داشتن ایمان و انجام اعمال صالح، اهل بهشتند، و در این جایگاه نیکو- بهشت- که خدا برایشان فراهم نموده، با سرور و خوشی به زندگی طیّب و نورانی خود ادامه می‌دهند. وقتی که این بندگان شایسته، در روز قیامت، در محضر پر جلال ربوبی بار یابند به آنها از سر لطف و محبّت خطاب شود که ": امروز ترس و حزنی نداشته باشید «۱، "»و با همسران خود به بهشت در آیید و به شادی پردازید ". ادْخُلُوا الْجَنَّةَ أَنْتُمْ وَ أَزْواجُكُمْ تُحْبَرُونَ.- ("زخرف/ ۷۰) چون به بهشت در آمدند، نعمتهای فراوانی در اختیارشان قرار داده می‌شود و هر گونه وسایل راحتی و آسایش برای آنها فراهم است. - بر سریرهای زربفت مرصّع تکیه زنند و همه شادمان با یاران و دوستان رو به روی یکدیگر

(_____ ۱)- یا عِبادِ لا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَ لا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ. (زخرف/ ۶۸)- إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقامٍ أَمِينٍ، فِي جَنَّاتٍ وَ عُيُونٍ. (دخان/ ۵۲- ۵۱) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۹۲ بر آن سریرهای عزّت می‌نشینند «۱». - بر فرشها و بساطهایی تکیه دارند که آسترش از استبرق است ". مُتَّكِئِينَ عَلى فُرُشٍ بَطائِنُها مِنْ إِسْتَبْرَقٍ ("رحمن/ ۵۴)- رفرف و بالشهایی سبز رنگ ابریشمین دارند که بافت عبقری دارد و بسیار زیباست ". مُتَّكِئِينَ عَلى رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَ عَبْقَرِيٍّ حِسانٍ. ("رحمن/ ۷۶)- و تختهایی مهیّاست که بر آنها، روبه‌رو و گرد هم می‌نشینند ". عَلى سُرُرٍ مُتَقابِلِينَ. ("صافات/ ۴۴ ")-مُتَّكِئِينَ عَلى سُرُرٍ مَصْفُوفَةٍ. ("طور/ ۲۰)- همچنین در بهشت، هر نوع خوردنی لذیذ و نوشیدنی گوارا برای اهل آن مهیّاست و به راحتی در دسترسشان قرار می‌گیرد. - سایه درختان بهشتی بر سر آنها و میوه‌هایش در دسترس و به اختیار آنهاست ". وَ دانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلالُها وَ ذُلِّلَتْ قُطُوفُها تَذْلِيلًا. ("دهر/ ۱۴)- از هر نوع میوه که بخواهند به حدّ وفور برایشان آماده است «۲ "». لَكُمْ فِيها فاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِنْها تَأْكُلُونَ. ("زخرف/ ۷۳)- هر نوع میوه‌ای که بخواهند و اشتهاء کنند موجود است بی آن که زحمت چیدن و دردسرهای بعدی را داشته باشند ".يَدْعُونَ فِيها بِكُلِّ فاكِهَةٍ آمِنِينَ. ("دخان/ ۵۵)- در کنار باغها و چشمه‌ها آرمیده، لباسی از سندس و استبرق بر تن کرده و رو به روی هم نشسته‌اند «۳». - ساقیان زیبا- حور و غلمان- با جامهای سیمین و کوزه‌های بلورین بر آنها دور زنند ". وَ يُطافُ عَلَيْهِمْ بِآنِيَةٍ مِنْ فِضَّةٍ وَ أَكْوابٍ كانَتْ قَوارِيرَا. ("دهر/ ۱۵)- در آن سرای پر نعمت هر آنچه که

دل (نفس) اشتهاء کند و تمایل داشته باشد، و هر آنچه دیده از آن لذّت جوید، وجود دارد ".یُطافُ عَلَیْهِمْ بِصِحافٍ مِنْ ذَهَبٍ وَ أَکْوابٍ وَ فِیها ما تَشْتَهِیهِ الْأَنْفُسُ وَ تَلَذُّ الْأَعْیُنُ وَ أَنْتُمْ فِیها خالِدُونَ. ("زخرف/ ۷۱ ")در بهشت قدحها از طلا- و تنگها برایشان در گردش است و در آن هر چه که نفس اشتهایش کند (_____۱)- عَلی سُرُرٍ مَوْضُونَةٍ مُتَّکِئِینَ عَلَیْها مُتَقابِلِینَ. (واقعه/ ۱۶- ۱۵). (۲)- فِیهِما فاکِهَةٌ وَ نَخْلٌ وَ رُمَّانٌ- (رحمن/ ۶۸)- وَ فاکِهَةٍ مِمَّا یَتَخَیَّرُونَ. (واقعه/ ۲۰)- ... وَ جَنَی الْجَنَّتَیْنِ دانٍ. (رحمن/ ۵۴)- وَ فاکِهَةٍ کَثِیرَةٍ لا مَقْطُوعَةٍ وَ لا مَمْنُوعَةٍ. (واقعه/ ۲۳- ۲۲). (۳ ")-فِی جَنَّاتٍ وَ عُیُونٍ، یَلْبَسُونَ مِنْ سُنْدُسٍ وَ إِسْتَبْرَقٍ مُتَقابِلِینَ. ("دخان/ ۵۳- ۵۲). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۹۳ و چشم لذّت ببرد وجود دارد «۱». و شما در آن جاودانید". چون آن بهشت نیکو را مشاهده کنی بس بزرگ و پر نعمت است. بر بالای بهشتیان دیبای لطیف سبز و حریر سطبر گسترده شده و بر دستهاشان دستبند نقره فام است ".وَ إِذا رَأَیْتَ ثَمَّ رَأَیْتَ نَعِیماً وَ مُلْکاً کَبِیراً عالِیَهُمْ ثِیابُ سُنْدُسٍ خُضْرٌ وَ إِسْتَبْرَقٌ، وَ حُلُّوا أَساوِرَ مِنْ فِضَّةٍ. (دهر/ ۲۱ - ۲۰) از جمله نعمتها و پاداشهای بهشتی برای نیکوکاران، وجود "غلمان ("پسرانی) است نورسته که در خدمتگزاری آنها کمر بسته‌اند و بر گرد آنها دم به دم می‌چرخند و با شراب گوارا از آنها پذیرایی می‌کنند «۲». این پسران بهشتی در زیبایی چهره و جمال به لؤلؤ مکنون تشبیه شده‌اند. وَ یَطُوفُ عَلَیْهِمْ غِلْمانٌ لَهُمْ کَأَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَکْنُونٌ. (طور/ ۲۴ ... ")و پسرانی مانند لؤلؤ مکنون، گردشان بر انجام خدمت می‌گردند. "در آیه دیگر آن پسران زیبا به لؤلؤ منثور تشبیه شده است. وَ یَطُوفُ عَلَیْهِمْ وِلْدانٌ مُخَلَّدُونَ إِذا رَأَیْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤاً مَنْثُوراً. (دهر/ ۱۹ ")و در گرد آنها پسرانی زیبا به خدمت مشغولند که تا ابد نوجوانند و خوش سیما، که چون در آنها بنگری گمان بری که لؤلؤ منثورند. "مراد به طواف کردن غلمان در پیرامون بهشتیان، آمد و شد آنان برای خدمت است. بعضی از مفسّرین گفته‌اند: این که بطور نکره فرمود ":غلمانی که دارند "و نفرمود غلمانشان، برای این بوده که شنونده توهّم نکند مراد به آن غلمان همان خدمتکارانی است که در دنیا داشتند و بفهمانند که غلمان نیز مانند حور از مخلوقات بهشتی‌اند که از شدّت زیبایی و صفا و حسن، مانند لؤلؤیی هستند که از ترس دستبرد اجانب در گنجینه‌ای جای می‌دهند «۳». و منظور از این که فرمود: تو گمان می‌کنی که لؤلؤ منثورند، این است که خدمتگزاران نامبرده (_____۱)- ظاهرا مراد به "تشتهیه الانفس" چیزهایی است که شهوت طبیعی بدان تعلق دارد، از قبیل: چشیدنیها، بوییدنیها، شنیدنیها و لمس کردنیها و خلاصه چیزهایی که انسان و حیوان در لذّت بردن از آنها مشترکند. و مراد به تلذّذ چشمها، جمال و زینت است و قهرا منظور از آن چیزهایی است که تقریبا اختصاص به انسانها دارد مانند مناظر بهجت‌آور، رخساره‌های زیبا، لباسهای فاخر ...- (المیزان، ج ۳۵، ص ۱۹۸) (۲)- یَطُوفُ عَلَیْهِمْ وِلْدانٌ مُخَلَّدُونَ بِأَکْوابٍ وَ أَبارِیقَ وَ کَأْسٍ مِنْ مَعِینٍ. (واقعه/ ۱۸- ۱۷). (۳)- المیزان، ج ۳۷، ص ۲۸. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۹۴ آن قدر صفاءلون دارند و آن قدر چهره‌شان نورانی است که نور رویشان به روی یکدیگر می‌تابد. تو گویی در مجالسی که ایشان خدمت می‌کنند لؤلؤ نثار کرده‌اند «۱».

۲- زنان زیبا چشم

یکی دیگر از نعمتهای بی‌شماری که خداوند به مؤمنین و اهل بهشت بشارت می‌دهد و برای آنها فراهم کرده است، زنان سیه چشم زیباست که در بزم حضورشان شرکت دارند «۲». زنان با حیایی که دست هیچ کسی قبل از بهشتیان بدانان نرسیده است. حوران با حسن و جمالی که در سراپرده‌های خود مستورند و جز به روی شوهر خود به روی دیگری نمی‌خندند و نمی‌نگرند، و اینان برای بندگان شایسته خدا مهیّا گشته‌اند. زیبایی و لطافت و بهای این زنان بدین گونه توصیف و تشبیه شده است: در لطافت و زیبایی چون درّ و لؤلؤ مکنونند. در نهایت زیبایی! ... وَ حُورٌ عِینٌ، کَأَمْثالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَکْنُونِ. (واقعه/ ۲۳- ۲۲ ... ")و زنان سیه چشم زیبا، که

در بها و لطافت چون درّ و لؤلؤ مکنونند، بر آنها مهیّاست. - "در سفیدی و لطافت چون بیضه مکنونند: ... وَ عِنْدَهُمْ قاصِراتُ الطَّرْفِ عِينٌ، كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَكْنُونٌ. (صافات/ ۴۹- ۴۸ ... ")و در بزم حضورشان حوران زیبا چشمی است که جز به شوهر خود به هیچ کس ننگرند، گویی آن حوران در سفیدی و لطافت بیضه مکنونند. - "دست هیچ کس بدان زنان نرسیده است: ... فِيهِنَّ قاصِراتُ الطَّرْفِ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَ لا- جَانٌّ (الرحمن/ ۵۶ ... ")در آن بهشتها زنان زیبای با حیایی است و دست هیچ کسی پیش از آنها بدان زنان نرسیده است - ".چون یاقوت و مرجانند ... ":كَأَنَّهُنَّ الْياقُوتُ وَ الْمَرْجانُ. (الرحمن/ ۵۸)- زنانی که با حسن و جمالند ":فِيهِنَّ خَيْراتٌ حِسانٌ. ("رحمن/ ۷۰) حورانی که در سراپرده‌های خود مستورند ":حُورٌ مَقْصُورٰاتٌ فِي الْخِيامِ (رحمن/ ۷۲)

(_____ ۱)- المیزان، ج ۳۹، ص ۳۶۴. (۲")- وَ زَوَّجْناهُمْ بِحُورٍ عِينٍ. ("طور/ ۲۰ و دخان/ ۵۴). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۹۵ مراد به کوتاهی طرف (قاصرات الطّرف) این است که همسران بهشتی به شوهران خود اکتفاء می‌کنند و چشم داشتی به دیگران ندارند. کلمه "طمث "که فعل "لم یطمث" از آن مشتق شده، به معنای ازاله بکارت و نکاحی است که با خونریزی همراه باشد، و معنای آیه این است که حوریان بهشتی دست نخورده‌اند و قبل از همسران، هیچ جنّی و انسی ازاله بکارت از ایشان نکرده. ... همسران نامبرده در صفای رنگ و بهأ و تلألؤ، چون یاقوت و مرجانند. (لبها چون یاقوت و چهره چون مرجان) «۱ "»-حوریان مقصور در خیمه‌هایند، "معنایش این است که از دستبرد اجانب محفوظند. زنانی مبتذل نیستند که غیر شوهران نیز ایشان را تماشا کنند «۲». در تفسیر قمی در ذیل جمله ":قاصرات الطرف" از امام صادق (ع) نقل کرده که فرمود: حورالعین آنقدر نورش روشن است که چشم را می‌زند، و نمی‌شود به او خیره شد «۳». در" مجمع "در ذیل آیه "كَأَنَّهُنَّ الْياقُوتُ وَ الْمَرْجانُ "می‌گوید: در حدیث آمده که زنان بهشتی آن قدر لطیفند که مغز استخوان ساقشان دیده می‌شود. هر چند که هفتاد جامه حریر پوشیده باشند «۴». در فقیه از امام صادق (ع) روایت کرده ":خیرات حسان "از جنس زنان اهل دنیایند که از حورالعین هم زیباترند. و در روضه کافی از امام صادق (ع) آمده است: منظور از خیرات حسان بانوان صالحه و با ایمان و معرفت است «۵». معنای "قاصرات الطّرف "بطور کنایه این است که نگاه کردن آنان با کرشمه و ناز است. - کلمه "بیض "به معنای تخم مرغ است. بعضی از مفسّرین گفته‌اند منظور از تشبیه حوریان به بیض مکنون، این است که همان طور که تخم مرغ مادام که در زیر پر مرغان و در لانه و یا در جای دیگر محفوظ می‌باشد، و همچنان دست نخورده می‌ماند و غباری بر آن نمی‌نشیند، حوریان نیز این طورند «۶».

(_____ ۱)- المیزان، ج ۳۷، ص ۲۲۴. (۲)- مأخذ پیشین، ص ۲۲۷. (۳)- همان مأخذ، ص ۲۳۰. (۴)- همان مأخذ. (۵)- ایضا همان مأخذ، ص ۲۳۳. (۶)- المیزان، ج ۳۳، ص ۲۲۱. جهت اطّلاع از اوصاف نعمتهای بهشتی از جمله زنان بهشتی رجوع کنید به کتاب "معاد، "تألیف شهید سید عبد الحسین دستغیب، ص ص ۱۴۷- ۱۳۷. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۹۶

۳- شراب معطّر

شراب طهوری را که خداوند در بهشت به نیکوکاران می‌نوشاند (وَ سَقاهُمْ رَبُّهُمْ شَراباً طَهُوراً- دهر/ ۲۱). شراب گوارایی است که موجب لذّت و فرح نوشندگان آن است نه مانند شراب دنیوی، متعفّن و مضرّ و بیهوش کننده ".وَ أَنْهارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ." (محمّد/ ۱۵) طعم و بوی این شراب بهشتی در خوبی و معطّری و دلپذیری به طعم و بوی کافور و زنجبیل تشبیه شده است. إِنَّ الْأَبْرارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كانَ مِزاجُها كافُوراً. (دهر/ ۵ ")نیکوکاران عالم در بهشت از شرابی نوشند که طبعش کافور است. - "وَ يُسْقَوْنَ فِيها كَأْساً كانَ مِزاجُها زَنْجَبِيلًا. (دهر/ ۱۷ ")و آنجا شرابی که طبعش چون زنجبیل، گرم و عطرآگین است به آنها بنوشانند -". يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْتُومٍ، خِتامُهُ مِسْكٌ وَ فِي ذلِكَ فَلْيَتَنافَسِ الْمُتَنافِسُونَ. (مطفّفین/ ۲۶- ۲۵ ")به آنان از شرابی می‌آشامند که- شیشه

آن مهر کرده- و مهر آن مشک است. و باید که مشتاقان و جویندگان بر آن نعمت بکوشند و بشتابند. "مهر نهاده بر سر این شیشه شراب ناب و بی‌غل و غش که برای نیکوکاران فراهم شده، به مشک مثل زده شده تا ارزش و طعم مطبوع چنین نوشیدنی گوارا، روشن شود. ترکیب طبع این شراب ناب از "تسنیم "است و تسنیم، سرچشمه‌ای است که مقرّبان خدا از آن می‌نوشند «۱ "».وَ مِزاجُهُ مِنْ تَسْنِیم، عَیْناً یَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ ("مطفّفین/ ۲۸- ۲۷) و این سرچشمه‌های گوارا به اختیار بندگان خدا، هر کجا که خواهند جاری می‌شود ". عَیْناً یَشْرَبُ بِها عِبادُ اللَّهِ یُفَجِّرُونَها تَفْجِیراً. ("دهر/ ۶) در انجمن آن بهشتیان، ساقیان زیبای حور و غلمان با جامهای سیمین و کوزه‌های بلورین بر آنها دور زنند و از شراب طهور از آنان پذیرایی نمایند. آن بلورین کوزه‌ها را به رنگ نقره خام و

(_____ ۱)- در بهشت چشمه‌های متعددی است "جَنَّاتٍ وَ عُیُونٍ ("دخان/ ۵۲)، عَیْنٌ جارِیَةٌ (غاشیه/ ۱۲)، ماءٍ مَسْکُوبٍ (واقعه/ ۳۱) و غیره- همان گونه که نهرهای مختلفی است- و هر کدام از این چشمه‌ها با خاصیّت و حلاوت مخصوص است که برای بهشتیان قرار داده شده است. مانند چشمه‌های: کافوریه (دهر/ ۵)، زنجبیلیه (دهر/ ۱۷)، تسنیم (مطفّفین/ ۲۷)، سلسبیل (عَیْناً فِیها تُسَمَّی سَلْسَبِیلًا- دهر/ ۱۸) و از همه مهمتر نهر " کوثر "که از زیر عرش الهی جاری می‌شود. درباره نهر و انهار آب زلال بهشتی بنگرید به سوره‌های: حج/ ۲۳، محمّد/ ۱۵، قمر/ ۵۴، رعد/ ۳۵، توبه/ ۷۲ و درباره نهرهایی از شیر خوش طعم، شراب نشاطآور و عسل مصفّا بنگرید به آیه ۱۵ سوره محمّد (ص). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۹۷ به اندازه و تناسب اهلش مقدّر کرده‌اند ". وَ یُطافُ عَلَیْهِمْ بِآنِیَةٍ مِنْ فِضَّةٍ وَ أَکْوابٍ کانَتْ قَوارِیرَا. قَوارِیرَا مِنْ فِضَّةٍ قَدَّرُوها تَقْدِیراً. ("دهر/ ۱۶- ۱۵) در این آیه نیز همچون آیات ۵ و ۱۷ سوره دهر، تشبیهی وجود دارد. اگر چه حرف تشبیه حذف شده است. که در اصل "کالقوارير "و هی من فضّة بوده است.

۴- جایگاه گسترده

بهشتی را که خداوند برای مؤمنین و متّقین مهیّا نموده، و دستور سبقت گرفتن و سرعت گرفتن به سوی آن را به این بندگان می‌دهد، چنان بزرگ و وسیع است که ابعاد آن قابل مقایسه با مقیاس معمولی متصوّر در ذهن انسان نیست. در همین بهشت وسیع است که بندگان شایسته خدا که در دنیا صبر را پیشه ساختند و بر انجام اعمال صالح اهتمام داشتند، با لباسی از حریر، مأوا می گیرند و بر تختها تکیه زده، به شادکامی و سرور و با لبانی خندان زندگی می‌کنند. همان بهشتی که جایگاه خرّمی و راحتی اهل ایمان است. جایی که در آن نه آفتاب سوزان بینند و نه سرمای زمهریر. بلکه سایه درختان بهشتی بر سرشان، و میوه‌هایش در دسترشان «۱ "». وَ جَزاهُمْ بِما صَبَرُوا جَنَّةً وَ حَرِیراً، مُتَّکِئِینَ فِیها عَلَی الْأَرائِکِ لا یَرَوْنَ فِیها شَمْساً وَ لا زَمْهَرِیراً. (" ..دهر/ ۱۳- ۱۲) در قرآن جهت تقریب به ذهن بندگان، بزرگی و وسعت بهشت، به اندازه وسعت و پهنای آسمانها و زمین تشبیه و مقایسه شده است. سابِقُوا إِلی مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّکُمْ وَ جَنَّةٍ عَرْضُها کَعَرْضِ السَّماءِ وَ الْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِینَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَ رُسُلِهِ ... (حدید/ ۲۱ "به سوی آمرزش پروردگارتان بشتابید و به راه بهشتی که عرضش به قدر پهنای آسمان و زمین است، و برای اهل ایمان به خدا و رسولانش مهیّا گردیده - ".سارِعُوا إِلی مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّکُمْ وَ جَنَّةٍ عَرْضُها السَّماواتُ وَ الْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِینَ. (آل عمران/ ۱۳۳ "بشتابید به سوی مغفرت پروردگار خود و به سوی بهشتی که پهنای آن همه آسمانها و زمین را فرا گرفته و مهیّا برای پرهیزکاران است."

(_____ ۱)- إِنَّ الْمُتَّقِینَ فِی ظِلالٍ وَ عُیُونٍ وَ فَواکِهَ مِمَّا یَشْتَهُونَ. (مرسلات/ ۴۲- ۴۱). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۹۸

۶- حکایات اقوام

اشاره

قرآن کریم ": فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ یَتَفَکَّرُونَ.- "قصص بیان شده، شاید تفکّر کنند. (اعراف/ ۱۷۶) امام علی (ع "): لاهل الاعتبار تضرب الامثال- ".مثلها برای پند گیرندگان زده می‌شود. (غرر الحکم، ص ۶۱۰)

نخلهای مرده

اشاره

قبیله "عاد "در سرزمین "احقاف "سکونت داشتند. از نعمات و برکات سرشار برخوردار بودند و در آغوش ناز و نعمت به سر می‌بردند. اندامشان، ستبر و درشت و از نظر جسمی نیرومند و قوی بودند. به تدریج به جای سپاسگزاری از خداوند به خاطر ارزانی داشتن این همه رزق و نعمت، دچار بت پرستی، شرک، فساد و ظلم شدند، و به انحراف و کژراهه گراییدند. خداوند رحیم برای هدایت آنها، حضرت "هود "را به پیامبری مبعوث کرد. لیکن آنها به این پیامبر الهی و تعالیم او ایمان نیاوردند و با تکذیب نمودن او، راه خودسری و بت پرستی و فساد را پیش گرفتند. قوم عاد در این انحراف و کجروی خود چنان پیش رفتند تا این که به عذاب تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۲۹۹ خداوندی دچار شدند، و به وسیله تندباد عذاب (باد صرصر) از بین رفتند «۱». نابود شدن قوم عاد به وسیله تندباد، تشبیه شده است به کنده شدن نخل- درخت خرما- که در اثر وزش باد سهمگین، بر زمین افتاده باشد. زیرا اینان دارای هیکل‌های درشت و فربه و جثّه‌ای حجیم و بلند بالا بودند «۲». وقتی با آن اندام دراز، بی جان و مرده، روی زمین افتاده بودند، گویی ساقه برکنده شده نخلی بر روی زمین افتاده است. ... إِنَّا أَرْسَلْنا عَلَیْهِمْ رِیحاً صَرْصَراً فِی یَوْمِ نَحْسٍ مُسْتَمِرٍّ، تَنْزِعُ النَّاسَ کَأَنَّهُمْ أَعْجازُ نَخْلٍ مُنْقَعِرٍ. (قمر/ ۲۰- ۱۹ ... ")ما بر هلاک آنها- قوم عاد- تندبادی در روز پایدار نحسی «۳» فرستادیم که آن باد، مردم را از جا بر می‌کند چنان که ساق درخت خرما را از ریشه افکنند - ".وَ أَمَّا عادٌ فَأُهْلِکُوا بِرِیحٍ صَرْصَرٍ عاتِیَةٍ، سَخَّرَها عَلَیْهِمْ سَبْعَ لَیالٍ وَ ثَمانِیَةَ أَیَّامٍ حُسُوماً فَتَرَی الْقَوْمَ فِیها صَرْعی کَأَنَّهُمْ أَعْجازُ نَخْلٍ خاوِیَةٍ. (الحاقه/ ۷- ۶ ")و امّا قوم عاد نیز به بادی تند و سرکش به هلاکت رسیدند که آن تندباد را خدا هفت شب و روز پی در پی بر آنها مسلّط کرد که دیدی آن مردم گویی ساقه نخل خشکی بودند و به خاک در افتادند ".خداوند در سخنی دیگر، بادی را که بر قوم عاد فرستاد، باد خزان و خشک کننده و از بین برنده معرّفی می‌کند، و از بین رفتن انسانها و موجودات دیگر را در اثر آن، به استخوان پوسیده تشبیه می‌کند که شدّت اثر و قدرت تخریب و سوزناکی آن را بیان می‌دارد. این باد به هر چیز که برمی‌خورد و اثر می‌کرد، آن را می‌خشکاند و از بین می‌برد. وقتی به

(_____ ۱)- داستان و حکایت حضرت هود و قوم عاد، در سوره‌های مختلف قرآن از جمله سوره هود آیات ۶۰- ۵۱، آمده است به این آیات مراجعه شود. (۲)- نیرومندی قوم عاد از این آیه مستفاد می‌شود ":فَأَمَّا عادٌ فَاسْتَکْبَرُوا فِی الْأَرْضِ بِغَیْرِ الْحَقِّ وَ قالُوا مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً. (" ..فصّلت/ ۱۵)- امّا قوم عاد در زمین به ناحق سرکشی کردند و به مغروری گفتند که از ما نیرومندتر در جهان کیست؟ ... (۳)- در آیه دیگری نیز به فرستادن باد بر قوم عاد در روزی نحس- شوم- اشاره شده است ":فَأَرْسَلْنا عَلَیْهِمْ رِیحاً صَرْصَراً فِی أَیَّامٍ نَحِساتٍ. ("فصّلت/ ۱۶) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۰۰ انسانی تنومند اثر می‌کرد، او را به استخوان فرسوده‌ای تبدیل و حیاتش را به ممات بدل می‌ساخت. وَ فِی عادٍ إِذْ أَرْسَلْنا عَلَیْهِمُ الرِّیحَ الْعَقِیمَ، ما تَذَرُ مِنْ شَیْءٍ أَتَتْ عَلَیْهِ إِلَّا جَعَلَتْهُ کَالرَّمِیمِ. (ذاریات ۴۲- ۴۱ ")و نیز در قوم عاد که بر هلاکشان تندباد خزان فرستادیم، آن باد هلاک به چیزی نمی‌گذشت جز آن که او را مانند استخوان پوسیده می‌گردانید".

نکته

از قول پیامبر اسلام (ص) نقل شده است که فرمود ":نصرت بالصّبا و اهلکت عاد بالدّبور «"۱»، به این معنا که خداوند مرا به وسیله

باد صبا یاری داد و قوم عاد را به وسیله باد دبور هلاک کرد. در وجه این سخن، حکایتی آمده است که خلاصه آن چنین است: در هنگام جنگ خندق (احزاب) که دشمنان انبوه پیامبر (ص) برای نبرد در مقابل مسلمین اردو زده بودند، پیامبر به درگاه خداوند دعا نمود و از او یاری خواست. دعای آن حضرت مستجاب شد و باد صبا وزیدن گرفت. میخهای خیمه‌هاشان را کند و خیمه‌ها را فرو ریخت. خاک و سنگریزه بر سر و صورت مشرکین پاشید و به گونه‌ای اوضاعشان آشفته شد که همان شب پای به فرار گذاشتند و مسلمین از شرّ آنها نجات یافتند. وزش باد و وجود نیروهای غیبی امدادی که موجب نصرت پیامبر (ص) و مؤمنین و شکست سپاه مشرکین در جنگ احزاب شد، در قرآن کریم تأیید شده است ": فَأَرْسَلْنا عَلَيْهِمْ رِيحاً وَ جُنُوداً لَمْ تَرَوْها ("احزاب/ ۹) (سپس ما به مدد و یاری شما بادی تند و سپاهی بسیار که به چشم نمی‌دیدید فرستادیم.) باد صبا، باد دبور، باد شمال و باد جنوب از مهمترین بادها در نزد عرب به شمار می‌روند «۲». باد صبا برای اعراب بادی مبارک بوده است و آنها خانه‌هایشان را در برابر این باد و طلوع خورشید قرار می‌دادند. این باد از آن جهت که رویاروی کسی که از مشرق می‌آید، می‌وزد باد مشرقی و

(_____ ۱)- رک: لغت نامه دهخدا، تهران: چاپخانه مجلس، ۱۳۳۳ ش، ذیل کلمه صبا. ابوریحان بیرونی، آثار الباقیه، ترجمه اکبر دانا سرشت، چاپ سوم، تهران: انتشارات امیر کبیر، ۱۳۶۳، ص ۳۹۴. (۲)- ابن قتیبه دینوری، کتاب الانواء (فی مراسم العرب)، مطبعه مجلس- دایرهٔ المعارف العثمانیه بحیدر آباد دکن- هند، ۱۳۷۵/ ۱۹۵۶ م، ص ۱۵۸. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۰۱ " قبول "نیز نامیده شده و باد پیروزی نیز گفته شده زیرا که رسول خدا (ص) را به پیروزی رسانده است. امّا باد دبور که وزشگاهش مغرب است و به سمت قطب جنوب می‌وزد، در واقع از سمت پشت کسی که از مشرق می‌آید وزیده می‌شود. از این رو، گاهی آن را باد غرب نیز نامیده‌اند. این باد به سبب شدّت وزش و از بین بردن ابرها "،محوه "نیز خوانده شده است «۱». باد شمال سرد و خشک است و از شمال (از زیر جدی فرقدان) می‌وزد و باد جنوب گرم و تر است و از سمت قبله (از زیر جدی سهیل) می‌وزد. دبور سردتر است و از سمت مغرب می‌وزد و صبا گرم و خشک است و از جانب مشرق می‌وزد «۲».

باد رحمت، باد عذاب

علفزار خشکیده

وقتی که قوم عاد به دلیل نافرمانی از خدا و رسول او، کفرپیشگی و ازدیاد گناه، از بین رفتند، بر جایگاهشان قوم "ثمود «"۱» به زندگانی پرداختند. این قوم، مزارع را آباد و باغ و بوستانها را رویاندند و سرسبز نمودند. در دل کوهها و صخره‌ها برای خویش خانه‌ها و قصرهای محکم و عالی بنا کردند «۲»، و بر جایگاه پیشینیان در ناز و نعمت و ثروت، روزگار می‌گذراندند و عمر سپری می‌کردند. امّا اینها نیز رفته رفته در مقابل نعمات، به جای شکر و سپاس و خداپرستی، روز به روز منحرف‌تر می‌شدند، و به بت پرستی و طغیان و سرکشی روی آوردند. خداوند برای هدایت و اندرز دادن آنها، حضرت "صالح "را در میانشان به پیامبری مبعوث کرد. صالح، آنها را به دین خدا فرا خواند و از شرک نهی نمود. لیکن آنها ایمان نیاوردند و پیغمبر خدا را تکذیب کردند. اگر چه اندکی ایمان آوردند، امّا عدّه کثیری به مخالفت برخاسته و او را استهزاء و مسخره کردند. اینها از صالح برای صدق دعویش آیتی خواستند. صالح به اذن اللّه، شتری را برانگیخت. شتری «۳» که از دل کوهسار پدید آمد. لیکن قوم از راه لجاج و عناد، آن آیت خدا را کشتند. سرانجام در اثر اعمال ناشایست خود، به قهر و غضب الهی دچار شدند «۴». صاعقه عذاب «۵» آنها را فرا گرفت و در همان خانه‌های سنگی و صخره‌ای که آن را پناهگاه و حصن محکمی تصوّر می‌کردند، از بین رفتند. قصرها نیز با آن همه محکمی و برج و بارو، نتوانست آنان را از مرگ و عذاب خداوند نجات دهد. زیرا وقتی خداوند اراده کرد که بر قومی عذاب نازل کند، دژ

و برج و باروی استوار هم سدّ (_____ ۱)- سرگذشت قوم ثمود و حضرت صالح را در سوره‌های مختلف قرآن از جمله سوره هود آیات ۹۶- ۶۲ بخوانید. تفصیل داستان قوم عاد و ثمود را در کتابهای "قصص قرآن "و قصص پیامبران دنبال کنید. (۲)- وَ ثَمُودَ الَّذِینَ جابُوا الصَّخْرَ بِالْوادِ. (فجر/ ۹)- و قوم ثمود که سنگ را شکافته و کاخها برای خود می‌ساختند. (۳)- إِنَّا مُرْسِلُوا النَّاقَةِ فِتْنَةً لَهُمْ (قمر/ ۲۷)- ما برای آنها ناقه صالح را بیرون فرستادیم. - ... وَ یا قَوْمِ هذِهِ ناقَةُ اللَّهِ لَکُمْ آیَةً فَذَرُوها (هود/ ۶۴)- ای قوم، این ناقه، آیت خدا و معجزه برای شماست. او را آزاد گذارید. (۴)- فَأَمَّا ثَمُودُ فَأُهْلِکُوا بِالطَّاغِیَةِ (حاقه/ ۵)- امّا ثمود به کیفر کفر و طغیان هلاک شدند. (۵)- صاعقه عذابی را که بر عاد و ثمود نازل شد، خداوند برای انذار و ترساندن مشرکان به کار می‌برد و آن را یادآوری می‌کند که خود نشان دهنده شدّت و سهمناکی آن عذاب خداوندی است ".فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُکُمْ صاعِقَةً مِثْلَ صاعِقَةِ عادٍ وَ ثَمُودَ. ("فصّلت/ ۱۳). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۰۴ راه آن نمی‌شود ".أَیْنَما تَکُونُوا یُدْرِکْکُمُ الْمَوْتُ وَ لَوْ کُنْتُمْ فِی بُرُوجٍ مُشَیَّدَةٍ. «"۱» چگونگی نابودی و از بین رفتن قوم ثمود در این عذاب آسمانی، به گیاه خشک شده تشبیه شده است. همان طور که گیاهی چون خشک گردد، از هستی ساقط شده و از بین می‌رود، این قوم هم در اثر عذاب خدا و بلای آسمانی که ناگهان بر آنها فرود آمد، خشک شده و هلاک شدند. گویی که ریشه هستی آنها از زمین کنده شد و از میان رفتند «۲». ... إِنَّا أَرْسَلْنا عَلَیْهِمْ صَیْحَةً واحِدَةً فَکانُوا کَهَشِیمِ الْمُحْتَظِرِ. (قمر/ ۳۱ ... ")و ما بر هلاک آنها- قوم صالح- یک صیحه فرستادیم و همگی مانند گیاه خشک شدند ".در کلامی دیگر، شدّت هلاکت و تباهی قوم ثمود را در دیار و جایگاهشان چنین تصویر می‌سازد که گویی اصلا زنده نبوده و حیات نداشته‌اند و یا اصلا در آنجا سکونت نداشته‌اند. ... وَ أَخَذَ الَّذِینَ ظَلَمُوا الصَّیْحَةُ فَأَصْبَحُوا فِی دِیارِهِمْ جاثِمِینَ، کَأَنْ لَمْ یَغْنَوْا فِیها ... (هود/ ۶۸- ۶۷ ... ")و آنگاه ستمکاران را شب صیحه عذاب آسمانی بگرفت که صبحگاه در دیارشان بی‌جان و خاموش ابدی شدند.- چنان هلاک شدند که- گویی آنها در آن دیار هرگز زنده نبودند ".درباره از بین رفتن قوم حضرت شعیب «۳» (اصحاب مدین) که در اثر نافرمانی کردن خدا و ستمکاری و خیانت در کیل و میزان (پیمانه) و تکذیب شعیب صورت گرفت، نیز همین تشبیه آورده شده است. وَ لَمَّا جاءَ أَمْرُنا نَجَّیْنا شُعَیْباً وَ الَّذِینَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا، وَ أَخَذَتِ الَّذِینَ ظَلَمُوا الصَّیْحَةُ فَأَصْبَحُوا فِی دِیارِهِمْ جاثِمِینَ کَأَنْ لَمْ یَغْنَوْا فِیها. (هود/ ۹۵- ۹۴ ")و هنگامی که حکم قهر ما فرا رسید، شعیب و یاران مؤمن او را به رحمت خود نجات دادیم و ستمکاران امّت او را صیحه عذاب فرا گرفت که صبحگاه همه در دیار خود هلاک شدند، چنان که (_____ ۱)- هر کجا باشید مرگ شما را فرا خواهد گرفت، اگر چه در کاخهای بسیار محکم باشید. (نساء/ ۷۸). (۲)- قرآن مجید می‌فرماید: ما قوم ثمود را نیز هدایت کردیم لیکن آنها خود کوری جهل و ضلالت را بر هدایت برگزیدند. پس آنها را هم صاعقه عذاب خواری به کیفر کردارشان فرا گرفت ".وَ أَمَّا ثَمُودُ فَهَدَیْناهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمی عَلَی الْهُدی فَأَخَذَتْهُمْ صاعِقَةُ الْعَذابِ الْهُونِ ... (فصّلت/ ۱۷). (۳)- داستان حضرت شعیب و اصحاب مدین را در سوره هود آیات ۹۵- ۸۴ و اعراف آیات ۹۳- ۸۵، ملاحظه نمایید. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۰۵ گویی هرگز در آن دیار نبودند ".در آیه دیگر به فرود آمدن "رجفه- ("لرزه، زلزله)- بر آنان اشاره شده است". فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِی دارِهِمْ جاثِمِینَ، الَّذِینَ کَذَّبُوا شُعَیْباً کَأَنْ لَمْ یَغْنَوْا فِیهَا الَّذِینَ کَذَّبُوا شُعَیْباً کانُوا هُمُ الْخاسِرِینَ. ("اعراف/ ۹۲- ۹۱ ")پس زلزله بر آنها آغاز گردید و شب را صبح کردند در حالی که در خانه‌های خود هلاک شدند. آنان که شعیب را تکذیب کردند هلاک شدند که گویی اثری از آنها در آن دیار نبوده است، و آنها خود زیانکار شدند ".هشیم: خرد شده و شکسته علف خشک و چوب ". علف زمین با آن بیامیخت سپس خشک و شکسته گردید که بادها آن را پراکنده کند «".۱» محتظر به صیغه فاعل کسی است که برای باغ یا گوسفندان حظیره و آغلی از چوب و علف می‌سازد. در آیه ۳۱ سوره قمر "إِنَّا أَرْسَلْنا." .. یعنی ما بر قوم صالح صیحه‌ای فرستادیم که در اثر آن مانند چوبهای شکسته حظیره ساز شدند، ظاهرا مراد شکسته شدن چوبها در

حیـــــــن قطـــــــع از اشـــــــجار اســـــــت نـــــــه شکســـــــته شـــــــدن در آغـــــــل «۲».

(_____ ۱)- وَ اضْرِبْ لَهُمْ مَثَلَ الْحَياةِ الـدُّنْيا كَماءٍ أَنْزَلْناهُ مِنَ السَّماءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَباتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيماً تَذْرُوهُ الرِّياحُ (کهف/ ۴۵). (۲)- سید علی اکبر قرشی، قاموس قرآن، ج ۷، ص ۱۵۶. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۰۶

فیل سواران در دام ابابیل

فرمان حمله صادر شد و انبوه سربازان بر پیلهای جنگی سوار شدند. لشکر پیل سوار به سرداری "ابرهۀ بن الاشرم، "یمن را به قصد تصرّف، خرابی و نابود کردن خانه کعبه در شهر مکّه ترک گفت. لشکریان مغرور و خشمگین ابرهه، دشت و صحراها را پشت سر نهادند. هر جا که به آبادیی برخورد می‌کردند کشتار و غارت شروع می‌شد. گرد و غبار بر آمده از حرکت سپاه و سم پیلان همه جا را فرا گرفته بود. تا این که پس از طی مسافتها به مکّه رسیدند و در نزدیکی خانه خدا اردو زدند. ابرهه پس از تصاحب کردن اشتران عبد المطّلب و برخورد بعدی‌اش با وی، سرانجام فرمان حمله برای نابودی کعبه را به لشکریانش داد. امّا قبل از رسیدن به هدف شوم و ننگینش، همان گونه که عبد المطّلب گفته بود، صاحب خانه از خانه خویش محافظت کرد ". طیر ابابیل، "این مأموران و جنود الهی با سنگهای ریزی- سجّیل- بر سرشان ریختند و همه آنها را هلاک و نابود ساخته و به دیار نیستی فرستادند. این چنین، خداوند با یکی از جنود خویش «۱»، از خانه خود- کعبه- پاسداری کرد و آیتی برای عبرت انسانها پدیدار کرد. چگونگی له شدن و خرد شدن فیل سواران متجاوز توسط پرندگان، به علف له شده یا کاه جویده شده و خرد شده زیر سم و دندان حیوانات تشبیه شده است. این نکته نشان می‌دهد که اصحاب فیل به وسیله عذاب الهی چنین در هم کوبیده و خمیر شدند.

(_____ ۱)- در آیات متعدّدی از قرآن اشاره به جنود الهی شده است. و با همین جنودی که دیده نمی‌شوند در مواقع حسّاسی، پیامبر (ص) و مسلمین را امداد و نصرت کرده است. یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جاءَتْكُمْ جُنُودٌ فَأَرْسَلْنا عَلَيْهِمْ رِيحاً وَ جُنُوداً لَمْ تَرَوْها ("احزاب/ ۹ ")ای اهل ایمان به یاد آورید نعمتی را که خدا به شما عطا کرد وقتی که لشکر کافران علیه شما جمع شدند، پس ما به مدد و یاری شما بادی تند و سپاهی بسیار که به چشم نمی‌دیدید فرستادیم ... "وَ أَنْزَلَ جُنُوداً لَمْ تَرَوْها ...- (توبه/ ۲۶). چون، جنود آسمانها و زمین از آن خداست ":وَ لِلَّهِ جُنُودُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ. ("فتح/ ۴ و ۷) و کسی اندازه سپاهیان خدا را غیر از خودش نمی‌داند که چقدر است ".وَ ما يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ. ("مدّثّر/ ۳۱) زیرا همه چیز می‌تواند به عنوان جند خدا عمل کند. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۰۷ أَ لَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحابِ الْفِيلِ ... فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ. (فیل/ ۵ ... ")پس تنشان چون علف خرده شده (علفی زیر دندان حیوان، خرد) گردانید ".در "شأن نزول آیات «"۱»، از تفسیر علی بن ابراهیم آورده که سوره فیل، راجع به داستان سلطان حبشه نازل شده، هنگامی که با فیلهای زیاد برای ویران کردن خانه کعبه به سوی مکّه حرکت کرده بود و تفصیل داستان «۲» آن را ذکر نموده است. ماجرای اصحاب فیل یکی از مصداقهای روشن این کلام امام علی (ع) است که فرمود: من صارع الحقّ صرعه «۳ "»-هر که با حقّ در آویزد، حقّ او را به خاک افکند ".لیکن در پذیرش پندها و حکایات و تفکّر در احوال امّتها و عبرت گیری از حوادث ایّام، دیدگانی بینا و قلوبی پاک لازم است تا نیک نظر نماید و خوب دریابد زیرا ": ما اکثر العبر و اقلّ الاعتبار «۴»- چه بسیار است عبرتها و پندها و چه کم است پند پذیرفتن".

(_____ ۱)- شأن نزول آیات، ص ص ۸۸۲- ۸۸۰. (۲)- جریان اصحاب فیل در سال ۵۷۰ میلادی رخ داد. در همین سال، پیامبر اکرم (ص) متولّد شدند. این سال را به مناسبت همین حادثه لشکرکشی "،عام الفیل "نامیده‌اند. تفصیل این جریان را در کتابهای تاریخی و نیز قصص قرآن مطالعه کنید. (۳)- نهج

البلاغه، حکمت ۴۰۰، ص ۱۲۷۷. (۴)- همان مأخذ، حکمت ۲۸۹، ص ۱۲۲۹. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۰۸

قلبهای سنگی

اشاره

قوم حضرت موسی (ع) مردمی بسیار لجوج و بهانه‌گیر بودند. هر لحظه حاجت و درخواستی از موسی داشتند. با این که حضرت موسی، معجزات زیادی برایشان آورد و آیتهای متعدّد خدا را بدانها نشان داد، باز در هر فرصت به گوساله پرستی و تمرّد از فرمان الهی روی می‌آوردند. علاوه بر "عصا «۱ "»و "ید بیضاء «۲ "»که حضرت به عنوان معجزه برای نجات بنی اسرائیل از چنگ فرعون آورد، وی هنگام تعقیب شدن توسط فرعون به دنبال آن هجرت شبانه «۳»، دریا را برای عبور یارانش شکافت که همان آب وقتی دوباره به هم آمد فرعونیان را در خود غرق کرد و به هلاکت رساند «۴». زمانی همین قوم نجات یافته "،منّ "و "سلوی «۵"» (ترنجبین و مرغ بریان) از او خواستند که برایشان فراهم شد. وقتی دیگر بهانه گرفتند که ما با یک خوراک نمی‌توانیم بسازیم، بلکه خوراکهای زمینی مثل: سبزی، خیار، گندم، عدس و پیاز را طالبیم «۶». زمانی دیدن خدا را بطور آشکار و عیان از موسی خواستند که آنها را صاعقه بگرفت و سپس زنده شدند شاید عبرت بگیرند «۷». زمانی ابر، سایه‌بان سرشان شد «۸». زمانی دیگر آب خواستند و موسی با زدن عصایش به صخره، چشمه‌های زلال برایشان جاری ساخت و آبشخور هر گروه را معیّن نمود «۹». امّا اینها با دیدن این نشانه‌ها و حتّی مشاهده کوه طور بر بالای سر «۱۰» خود که هشدار عذابی بود (_____ ۱)- رک: طه/ ۲۱- ۱۷. قصص/ ۳۱. اعراف/ ۱۰۷. (فَأَلْقی عَصاهُ فَإِذا هِیَ ثُعْبانٌ مُبِینٌ). (۲)- وَ اضْمُمْ یَدَکَ إِلی جَناحِکَ تَخْرُجْ بَیْضاءَ مِنْ غَیْرِ سُوءٍ آیَةً أُخْری (طه/ ۲۲) (و دست خود به گریبان فرو بر تا دستی بی‌هیچ «چون خورشید» درخشان بیرون آید و این معجزه دیگر تو خواهد بود.)- اسْلُکْ یَدَکَ فِی جَیْبِکَ تَخْرُجْ بَیْضاءَ مِنْ غَیْرِ سُوءٍ وَ اضْمُمْ إِلَیْکَ جَناحَکَ مِنَ الرَّهْبِ فَذانِکَ بُرْهانانِ مِنْ رَبِّکَ إِلی فِرْعَوْنَ وَ مَلَائِهِ. (قصص/ ۳۲)- (و دست خود را در گریبان بر و بیرون آور تا بی‌هیچ نقصی، سفید و روشن گردد و تا از وحشت و اضطراب بیاسایی باز دست به گریبان بر (تا به حال اوّل برگردد)، این (عصا و ید بیضا) از جانب خدا بر رسالت تو دو برهان (و دو معجزه بزرگ الهی) است ...).- وَ نَزَعَ یَدَهُ فَإِذا هِیَ بَیْضاءُ لِلنَّاظِرِینَ (اعراف/ ۱۰۸). (۳)- فَأَسْرِ بِعِبادِی لَیْلًا إِنَّکُمْ مُتَّبَعُونَ وَ اتْرُکِ الْبَحْرَ رَهْواً إِنَّهُمْ جُنْدٌ مُغْرَقُونَ. (دخان/ ۲۴- ۲۳) نیز رک: طه/ ۷۷. (۴)- وَ إِذْ فَرَقْنا بِکُمُ الْبَحْرَ فَأَنْجَیْناکُمْ وَ أَغْرَقْنا آلَ فِرْعَوْنَ وَ أَنْتُمْ تَنْظُرُونَ. (بقره/ ۵۰) نیز رک: طه/ ۷۸- ۷۷. (۵)- بقره/ ۵۷. طه/ ۸۰. اعراف/ ۱۶۰. (۶)- بقره/ ۶۱. (۷)- بقره/ ۵۶- ۵۵. اعراف/ ۱۴۳. (۸)- بقره/ ۵۷. اعراف/ ۱۶۰. (۹)- بقره/ ۶۰. اعراف/ ۱۶۰. (۱۰)- بقره/ ۶۳ و ۹۳. اعراف/ ۱۷۱. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۰۹ بر آنان، باز پشت به حق کرده و پیمان خود را می‌شکستند «۱». چون موسی به مدّت چهل شبانه روز به میقات رفت، همین قوم در غیاب او، با فتنه" سامری، "گوساله پرست شدند «۲». یکی از نمونه‌های بهانه‌گیری قوم موسی، در فرمانی که وی جهت قربانی کردن گاوی به امر خدا، به آنها داد به خوبی مشخّص است «۳». کار به جایی رسید که وقتی به این قوم فرمان داده شد که برای در آمدن به شهری آماده جنگ با گروه دشمن بشوند، فریاد برآوردند که یا موسی تو و خدایت به جنگ بروید. ما همین جا نشسته‌ایم «۴». و آنگاه که به آنها امر شد ":در این شهر (بیت المقدس) مسکن کنید و از هر چه خواستید از طعامهای آن تناول کنید و بر در این در به تواضع و سجده در آیید و در دعا بگویید که پروردگارا گناهان ما را بریز، "بر خلاف آنچه بدانها دستور داده شد؛ رفتار کردند. لذا بر آنها عذابی سخت فرود آمد «۵». این بهانه‌ها و سست ایمانی در اثر قساوت قلبشان بود که بدان مبتلا بودند «۶». سخت شدن و قساوت قلب این قوم به سختی سنگ و یا چیزی سخت‌تر از آن تشبیه شده است که این گونه قلبها دیگر پذیرای سخنان حق نیستند و موعظه

نیز در آنها اثر نمی‌کند. زیرا تمام منافذ و روزنه‌های آن مهر و موم شده و هیچ نوری در آن رسوخ نمی‌کند. ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذلِكَ فَهِيَ كَالْحِجارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَ إِنَّ مِنَ الْحِجارَةِ لَما يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهارُ وَ إِنَّ مِنْها لَما يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْماءُ وَ إِنَّ مِنْها لَما يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ ... (بقره/ ۷۴ ... ")پس با این معجزه‌ها باز چنان سخت دل شدید، چون سنگ یا سخت‌تر از آن شدید. چه آن که از بعضی سنگها، نهرها بجوشد، و برخی دیگر از سنگها بشکافد و آب از آن بیرون آید و پاره‌ای از آنها از ترس خدا فرود آیند، ولی دل شما هیچ تحوّل و دگرگونی و خوف خدا ندارد".

(_____ ۱)- بقره/ ۶۱ و ۶۴. (۲)- بقره/ ۵۴- ۵۱. طه/ ۹۷- ۸۵. اعراف/ ۱۵۲- ۱۴۸. (۳)- مشروح آن در سوره بقره/ ۷۳- ۶۷. (۴ ... ")-قالُوا يا مُوسى إِنَّا لَنْ نَدْخُلَها أَبَداً ما دامُوا فِيها فَاذْهَبْ أَنْتَ وَ رَبُّكَ فَقاتِلا إِنَّا هاهُنا قاعِدُونَ. ("مائده/ ۲۴- ۲۱) گوشه‌هایی از سرگذشت حضرت موسی و قوم وی (بنی اسرائیل) در سوره‌های: بقره/ ۷۴- ۴۹ و اعراف/ ۱۷۱- ۱۰۳، آمده است. (۵)- اعراف/ ۱۶۲- ۱۶۱. بقره/ ۵۹- ۵۸. (۶)- فَبِما نَقْضِهِمْ مِيثاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَ جَعَلْنا قُلُوبَهُمْ قاسِيَةً ... (مائده/ ۱۳). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۱۰

حالات قلب

امام علی (ع) در توصیف شگفت‌ترین چیزی که در انسان قرار دارد یعنی قلب و دگرگونیهای آن و اوصاف پسندیده و صفات ناپسندی که برای قلب وجود دارد در حکمتی نغز می‌فرماید ": اگر امید و آرزو به آن رو کند، طمع و آز، خوارش می‌گرداند و اگر طمع در آن به جوش آید، حرص تباهش سازد و اگر نومیدی به آن دست یابد، حسرت و اندوه می‌کشدش و اگر غضب و تندخویی برای آن پیش آید، خشم به آن سخت گیرد، و اگر رضا و خشنودی آن را همراه شود، خودداری را فراموش نماید و اگر ترس ناگهان آن را فرا گیرد، دوری جستن مشغولش دارد و اگر ایمنی و آسودگی آن فزونی گیرد، غفلت آن را می‌رباید و اگر به آن مصیبت و اندوه رخ دهد، بی‌تابی رسوایش نماید و اگر مالی بیابد توانگری یاغی‌اش گرداند و اگر به چیزی آن را بیازارد، بلاء و سختی گرفتارش کند و اگر گرسنگی بر آن سخت گیرد، ناتوانی از پا در آوردش و اگر سیری به آن بسیار گشته از حد بگذرد شکمپری به رنج اندازدش. پس هر کوتاهی از حد آن را زیان رساند و هر بیشی در حد آن را تباه گرداند «".۱» پیامبر اسلام (ص) نیز در سخنی فرموده است ": انّ للقلوب صدأ کصدإ الحدید و جلاؤها الاستغفار «".۲»- (همانا برای قلبها، تیرگی و زنگاری همچون زنگار آهن است و پاک کننده آن (صیقل دهنده‌اش) استغفار است.)

(_____ ۱)- نهج البلاغه فیض، حکمت ۱۰۵، ص ۱۱۳۶. (۲)- ثعالبی، التمثیل و المحاضره، ص ۲۳. در مجمع الامثال میدانی، ص ۲۷۵ چنین آمده است ":انّ هذه القلوب تصدأ کما یصدأ الحدید. قیل فما جلاؤها؟ قال ذکر اللّه و تلاوة القرآن- (".!همانا این قلبها زنگار می‌گیرند چنان که آهن زنگ می‌زند. گفته شد پس صیقل آن چیست؟ فرمود: ذکر خدا و تلاوت قرآن ".)حسین بن ابی بکر "،به جای "ذکر الله "،"ذکر الموت "آورده است. (مجمع الامثال نجم کرمانی، ص ۷۷۱). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۱۱

گذرگاه خشک در دل دریا

حضرت موسی (ع) از طرف خداوند برای نجات قوم بنی اسرائیل و آزمایش و امتحان فرعون و قومش «۱»، به پیامبری مبعوث و به سوی سرزمین مصر، مأموریت یافت. وی برای انذار و هدایت فرعون ستمگر، معجزاتی «۲» نیز همراه داشت. لیکن فرعون با دیدن معجزات موسی و احتجاجهای مختلف با او، باز ایمان نیاورد «۳». فرعون برای تخطئه موسی، ساحران را به خدمت گرفت تا با کمک سحر و کارهای ساحران، او را وادار به ترک هدف خود کند. امّا وقتی در برنامه مقابله ساحران با موسی، تدبیر و نقشه‌اش به

شکست منجر شد، به حربه تهدید و قدرت سرکوبگرانه متوسّل شد «۴». به امر و فرمان خداوند، حضرت موسی با پیروان خود شبانه از شهر مصر بیرون رفتند. وقتی فرعون از جریان خروج موسی آگاه شد با سپاه انبوهی به تعقیب آنها پرداخت. چون به نزدیک نیل رسیدند، پیروان موسی ترسیدند که به زودی توسط فرعون هلاک خواهند شد. زیرا در جلویشان آب غیر قابل عبور قرار دارد و در پشت سرشان لشکر انبوه فرعون ستمگر. لیکن در این حالت ترس و اضطراب، به اذن خدای تعالی، موسی، عصای خود را بر نیل زد و راه عبور آنها باز شد و به سلامت، هم از آب عبور کردند و هم از خطر سپاه دشمن جستند «۵». سپاه سرکش فرعون که در تعقیب آنها می‌آمد، چون وارد همان مسیر شدند، آب دوباره به هم آمد و آنها را در برگرفت و جملگی طعمه امواج آب شده و هلاک گشتند «۶». با هلاکت این گروه (_____ ۱)- وَ لَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ وَ جاءَهُمْ رَسُولٌ كَرِيمٌ، أَنْ أَدُّوا إِلَيَّ عِبادَ اللَّهِ ... (دخان/ ۲۰- ۱۷). (۲)- ... ثُمَّ بَعَثْنا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسى بِآياتِنا إِلى فِرْعَوْنَ وَ مَلَائِهِ فَظَلَمُوا بِها ... (اعراف/ ۱۰۳)- در قرآن معجزات زیادی برای حضرت موسی ذکر شده است. (۳)- وَ لَقَدْ أَخَذْنا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَ نَقْصٍ مِنَ الثَّمَراتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ...- و فرعونیان را سخت به قحط و تنگی معاش و نقص و آفت بر کشت و زرع مبتلا کردیم تا شاید متذکّر شوند ... بر آنها طوفان و ملخ و شپشک و وزغ و خون، آن نشانهای آشکار را فرستادیم باز طریق کبر و گردنکشی پیش گرفته و قومی نابکار شدند. (اعراف/ ۱۳۳- ۱۳۰). (۴)- رک: اعراف/ ۱۲۶- ۱۱۲. (۵)- وَ لَقَدْ أَوْحَيْنا إِلى مُوسى أَنْ أَسْرِ بِعِبادِي فَاضْرِبْ لَهُمْ طَرِيقاً فِي الْبَحْرِ يَبَساً لا تَخافُ دَرَكاً وَ لا تَخْشى (طه/ ۷۷ ")به موسی وحی کردیم بندگان مرا شبانه بیرون بر، و راهی از میان دریا بر آنها پدیدآور و از تعقیب فرعونیان، ترسناک مباش و اندیشه ندار (".۶)- وَ أَنْجَيْنا مُوسى وَ مَنْ مَعَهُ أَجْمَعِينَ، ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْآخَرِينَ، إِنَّ فِي ذلِكَ لَآيَةً ... (شعراء/ ۶۷- ۶۵).- فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُودِهِ فَغَشِيَهُمْ مِنَ الْيَمِّ ما غَشِيَهُمْ. (طه/ ۷۸). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۱۲ سرکش، چه باغ و بستانها، چشمه‌های آب، کشت و زراعتها و مقام و منزلهای عالی را که رها کردند و رفتند و مرگ، آنها را ناگزیر ساخت که از این همه ناز و نعمت بی حدّ و حسابی که در آن غرق بودند، چشم بپوشند ". كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَ عُيُونٍ وَ زُرُوعٍ وَ مَقامٍ كَرِيمٍ وَ نَعْمَةٍ كانُوا فِيها فاكِهِينَ، كَذلِكَ وَ أَوْرَثْناها قَوْماً آخَرِينَ. ("دخان/ ۲۸- ۲۵) چگونگی شکافته شدن آب و قطعه قطعه شدن و قرار گرفتنش به روی هم و تراکم آن، به کوهی بزرگ تشبیه شده که نشان دهنده سنگینی حجم قطعات آبی بود که چون عصا به آن خورد از هم شکافته شد و راه عبور بندگان خدا آسان شد. فَأَوْحَيْنا إِلى مُوسى أَنِ اضْرِبْ بِعَصاكَ الْبَحْرَ فَانْفَلَقَ فَكانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ. (شعراء/ ۶۳ ")پس ما به موسی وحی کردیم که عصای خود را به دریای نیل زن، چون زد، دریا شکافت و آب هر قطعه دریا مانند کوهی بزرگ بر روی هم قرار گرفت ".بدین گونه با نصرت خداوند، بنی اسرائیل از چنگ قبطیان نجات یافتند «۱». فرعون هم در آن هنگام که مرگ را نزدیک دید و در حال غرق شدن بود، فریاد بر آورد که من هم ایمان آوردم و شهادت می‌دهم که جز آن کسی که بنی اسرائیل به او ایمان دارد، خدایی نیست. امّا دیگر دیر شده بود، و ایمان او نه از سر صدق بود، بلکه ترس مرگ بود که او را وادار به ادای این سخن می‌کرد. و خداوند در پاسخ او فرمود ":حالا دیگر؟! در حالی که تاکنون در کفر و فساد بودی و از ما گریزان، اکنون باید ایمان بیاوری "؟و آنگاه بدنش را برای عبرت دیگران به ساحل افکند «۲» تا همه بدانند کسی که ادّعای "أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلى - «۳» داشت، چگونه سرنگون شد و به ذلّت افتاد، و بر نجات جان خویش نیز قادر نبود. همچنین فرعونیان با آن همه ملک و اقتدار که ادّعا می‌کردند، چون فنا شدند، بر این هلاکت و مرگشان نه آسمان به حالشان گریست و نه زمین. هیچ کدام در مرگ ستمگران متأثر نشدند. خداوند نیز به آنها مهلت زیستن نداد «۴ (_____». ۱)- جریان حضرت موسی و فرعون در سوره‌های مختلف قرآن از جمله: اعراف آیات ۱۳۷- ۱۰۳، آمده است. (۲)- ... حَتَّى إِذا أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قالَ آمَنْتُ أَنَّهُ لا إِلهَ إِلَّا الَّذِي آمَنَتْ بِهِ بَنُوا إِسْرائِيلَ وَ أَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ، آلْآنَ وَ قَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَ كُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ ... (یونس/ ۹۲- ۹۰) (۳)- نازعات/ ۲۴. (۴)- فَما بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّماءُ وَ الْأَرْضُ وَ ما كانُوا مُنْظَرِينَ. (دخان/ ۲۹) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص:

۳۱۳

پرواز کوه

قوم بنی اسرائیل از دریا گذشتند و از چنگ فرعونیان نجات پیدا کردند «۱». آنگاه به "مقام صدق "و جای مناسب مسکن گرفتند و از رزقهای پاک بهره‌مند شدند ". وَ لَقَدْ بَوَّأْنا بَنِی إِسْرائِیلَ مُبَوَّأَ صِدْقٍ وَ رَزَقْناهُمْ مِنَ الطَّیِّباتِ «"۲» امّا این قوم با نجات یافتنشان، بهانه‌گیری و تقاضاهای نادرست خود را شروع کردند. در همان ابتدای عبور از دریا، وقتی بر قومی گذر کردند که بت می‌پرستیدند، از موسی درخواست کردند که برای آنها نیز بتی همچون بت آن قوم قرار دهد. ... قالُوا یا مُوسَی اجْعَلْ لَنا إِلهاً کَما لَهُمْ آلِهَةٌ ... (اعراف/ ۱۳۸) به همین جهت، خداوند به تناسب، آیات انذار خود را بدانها نشان می‌داد «۳» و در هر نوبت از آنها پیمان درستکاری و ایمان آوردن می‌گرفت. لیکن با آن که میثاق می‌بستند که نافرمانی نکنند، باز به زودی سوگند خویش را از یاد می‌بردند و نقض میثاق می‌کردند. یکی از آیات انذار و هشداری که خداوند برای قوم موسی- بنی اسرائیل- نشان داد تا بلکه به راه آمده و ایمان آورند و دست از بهانه گیری‌های جاهلانه و کودکانه خویش بردارند، قرار دادن کوه طور بر بالای سرشان بود که پنداشتند بر سرشان فرود خواهد آمد و همه هلاک خواهند شد «۴». لیکن خداوند دوباره کوه را به جای خودش برگرداند و ترس و اضطراب را از آنها برطرف ساخت. این آیت را به قصد انذار و ایمان آوردن آنها به دستورات الهی (تورات) و عمل کردن به آن، آشکار کرد و قدرت خویش را در نزول عذاب به آنها نشان داد. چون نگرانی آنها از بابت خطر کوه برطرف شد، دوباره عهد را شکستند و مجدّدا راه خلاف رفتند با این که پیمان بسته بودند که از حق رو برنتابند ".ثُمَّ تَوَلَّیْتُمْ مِنْ بَعْدِ ذلِکَ.- " ..بعد از آن عهد و میثاق، از حق روی گردانیدند «۵». چگونگی قرار گرفتن کوه بر فراز سر قوم موسی، تشبیه به قطعه‌های ابر شده که بالای سر

(_____ ۱)- وَ لَقَدْ نَجَّیْنا بَنِی إِسْرائِیلَ مِنَ الْعَذابِ الْمُهِینِ مِنْ فِرْعَوْنَ ... (دخان/ ۳۱- ۳۰). (۲)- یونس/ ۹۳. (۳)- وَ آتَیْناهُمْ مِنَ الْآیاتِ ما فِیهِ بَلؤُا مُبِینٌ. (دخان/ ۳۳) (۴)- وَ إِذْ أَخَذْنا مِیثاقَکُمْ وَ رَفَعْنا فَوْقَکُمُ الطُّورَ، خُذُوا ما آتَیْناکُمْ بِقُوَّةٍ ... (بقره/ ۶۳ و ۹۳)- وَ رَفَعْنا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِیثاقِهِمْ ... (نساء/ ۱۵۴)- و کوه طور را بر فراز سر آنها بلند گردانیدیم به جهت اتمام حجّت و اخذ پیمان. (۵)- بقره/ ۶۳.- و به سبب همین نقض میثاقها و غیره، خداوند هم قلبشان را مهر کرد و برای کافرانشان عذابی دردناک فراهم ساخت ".بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَیْها بِکُفْرِهِمْ فَلا یُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِیلًا." (نساء/ ۱۵۵ ")-وَ أَعْتَدْنا لِلْکافِرِینَ مِنْهُمْ عَذاباً أَلِیماً. ("نساء/ ۱۶۱) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۱۴ انسانها در پهنه آسمان وجود دارد. چگونه، ابر از ناحیه بالا بر انسان محاط است، به همین صورت، کوه سنگین از جا کنده شد و چونان قطعه ابر، بالای سر این گروه قرار گرفت و احاطه‌شان نمود. اگر هر آینه خداوند اراده می‌کرد، می‌توانست سنگینی کوه را بر آنها فرود آورد و هلاکشان سازد، که برای قدرت بی کران خداوند هر امری ممکن است و به پرواز در آمدن کوه هم سهل و آسان است. وَ إِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ کَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَ ظَنُّوا أَنَّهُ واقِعٌ بِهِمْ خُذُوا ما آتَیْناکُمْ بِقُوَّةٍ وَ اذْکُرُوا ما فِیهِ لَعَلَّکُمْ تَتَّقُونَ. (اعراف/ ۱۷۱ ")و به یاد آورند- یهودان- آنگاه که بر اسلافشان کوه طور را مانند قطعه ابرها بر فراز آنها برانگیختیم که پنداشتند بر آنها فرو خواهد افتاد و امر کردیم که دستوراتی که به شما آمد با قوّت ایمان و عقیده محکم اخذ کنید و آنچه را در آن مذکور است متذکّر باشید که پرهیزکار شوید - ".در تفسیر قمی آمده که امام صادق (ع) فرموده: وقتی تورات بر بنی اسرائیل نازل شد، بنی اسرائیل زیر بار آن نرفتند. خداوند کوه طور را از جای کنده بر بالای سرشان نگهداشت و فرمود: اگر قبول نکنید کوه را بر سرتان می‌کوبم. بنی اسرائیل در حالی که سرهایشان را از ترس دزدیده بودند، ناگزیر تورات را پذیرفتند «۱».

(_____ ۱)- المیزان، ج ۱۶، ص ۱۸۹.

موجی به بلندی کوه

اشاره

نوح نبی مشغول ساختن کشتی بود. هرگاه مردم سرشناس قوم بر او می‌گذشتند، مسخره‌اش کرده و با نیشخند و زخم زبان او را استهزاء می‌کردند ". اوّل آبش را پیدا کن، بعد کشتی بساز!، رنج بیهوده می‌بری. از نادانی است که چنین می‌کنی!، این جا که آب پیدا نمی‌شود " ...نوح در جواب آنان گفت ":اگر امروز شما ما را مسخره می‌کنید ما هم روزی شما را پاسخ بدهیم- مسخره کنیم- همان طور که شما اینک ما را مسخره می‌کنید ".وَ یَصْنَعُ الْفُلْکَ وَ کُلَّما مَرَّ عَلَیْهِ مَلَأٌ مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ قالَ إِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْکُمْ کَما تَسْخَرُونَ. (هود/ ۳۸) سرانجام با همه تمسخرها و پوزخندها، کشتی ساخته شد و موعد عذاب ستمکاران- که خود در فرو آمدنش تعجیل می‌کردند- رسید «۱». آسمان باریدن گرفت و زمین آبها را بر پشت خود انبار کرد. دریایی عظیم و پر موج در اندک مدّتی پدیدار گشت. کشتی در آب به حرکت در آمد، و آنان که همراه نوح بودند و به او ایمان آورده بودند در کشتی در آمدند. اصحاب سفینه با آرامشی الهی بدون بیم و ترسی، به سوی ساحل نجات- بلندای کوه جودی- پیش می‌رفتند، و ستمکاران در کام امواج دریا فرو خورده شدند و به سزای عمل خود رسیدند. قهر خداوند بر این ستمکاران، از جایی که باورشان نمی‌آمد، اصابت کرد. در سرزمینی بدون آب، در اندک زمانی دریای بی کران با موجهایی گران پدید آمد. شاید در همین حالت، ناخدای این سفینه نجات در حالی که بر روی عرشه ایستاده، به آرامی دستهایش را در پاسخ تمسخرهای آن غافلان که در حال هلاکت بودند، تکان می‌داد. صلابت و بزرگی و هیبت موجهایی که در عین حال، کشتی نجات به آرامی در میان آنها حرکت می‌کرد، به کوههای عظیم تشبیه شده است که بیانگر سنگینی امواج و فراوانی آب پدید آمده می‌باشد ... ". وَ هِیَ تَجْرِی بِهِمْ فِی مَوْجٍ کَالْجِبالِ . ("..هود/ ۴۲ ... ")و کشتی، آنان را در میان موجی چون کوهها به پیش می‌برد".

(_____ ۱)- مفصّل جریان نوح را در سوره‌های مختلف قرآن از جمله، هود آیات ۴۹- ۲۵، ملاحظه کنید. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۱۶

نکته

در این جا مناسبت دارد سخنی از پیامبر اسلام (ص) نقل شود که در آن، اهل بیت خود را به کشتی نوح تشبیه کرده است. بر طبق این سخن، در امواج حوادث و گردابهای فتنه و بلاها و گمراهی و تباهیها، اهل بیت پیامبر (ص) به منزله سفینه نجات هستند. آنان معیار حق و طریق نجات و چراغهای هدایت و دستگیره رهایی و ساحل امن و امان و مایه نیک بختی و سعادتند. کسانی که پشت سر این حجّتهای الهی قرار گیرند و دست بر دامان این جلوه‌های خدایی داشته باشند و ولایت آنان را بپذیرند، در کشتی نجات در آمده‌اند و به هدایت و سعادت نایل خواهند شد، و اینان اهل حق و راستی‌اند. امّا آنها که از کشتی نجات عترت پیامبر (ص) پشت کنند، و مفرّی غیر از این پناهگاههای محکم و استوار بجویند، هلاک خواهند شد و در گرداب فتنه‌ها و امواج گمراهیها و وساوس شیاطین غوطه‌ور خواهند شد، و در اعماق ظلمتها خواهند رفت. در نتیجه، چنین گروهی با پشت کردن از کشتی، به ساحل نجات نیز راه نخواهند یافت ". انّ مثل اهلبیتی فی امّتی، کمثل سفینهٔ نوح، من رکبها نجی، و من تخلّف عنها غرق «".۱ "» مقام و موقعیّت اهل بیت من در میان امّتم مانند کشتی نوح است، هر کس بر آن کشتی سوار شد نجات یافت و هر کس ترک گفت، غرق گردید". درباره امام حسین (ع) نیز فرموده است ": انّ الحسین مصباح الهدی و سفینهٔ النّجاهٔ- ".امام حسین (ع) چراغ هدایت و کشتی نجات است. و امام علی (ع)، حکایت اولاد پیامبر (ص) را که همان ائمّه جانشین او هستند برای امّت، چنین بیان می‌کند: الا انّ مثل ال

محمّد (صلّی اللّه علیه و اله) کمثل نجوم السّماء اذا خوی نجم طلع نجم فکانّکم قد تکاملت من اللّه فیکم الصّنائع و اراکم ما کنتم تاملون «۲ "». آگاه باشید مثل آل محمّد (ص) مانند ستارگان آسمان است که هر زمان ستاره‌ای ناپدید شد ستاره‌ای آشکار می‌گردد. پس چنان است که نعمتهای خداوند در شما کامل گشته و آنچه آرزو دارید به شما ارائه داده است".

(_____ ۱)- جامع الصغیر ۲ / ۱۵۲. فیض القدیر ۵/ ۵۱۷. نهج الفصاحه/ ۵۶۰. التمثیل و المحاضره/ ۲۳. روضهٔ الامثال/ ۲. (۲)- نهج البلاغه فیض الاسلام، خطبه ۹۹، ص ۲۹۵.

تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۱۷

تدبیرهای بی اثر

چه نقشه‌ها که کشیدند کافران! چه مکرها و تدبیرها اندیشیدند، از پنهان و آشکار. چه توطئه‌ها، فریبها و نیرنگها که به کار بستند. چه خرجها و لجاجتها برای برانداختن اسلام و از بین بردن پیامبر اکرم (ص) که کردند. و چه ...!! از مسخره‌ها، توهین‌ها و شکنجه‌ها طرفی نبستند. نقشه حصر اقتصادی، و قتل پیغمبر را طرح نمودند ... و آنگاه پس از هجرت، با قبایل پیمانها بستند. جنگها به راه انداختند، به قتل و خشونت و خونریزی دست آغازیدند، تا مگر نور اسلام را خاموش سازند. امّا غافل از این که با فوت کردن بر شعله فروزان و گسترده، نمی‌توان آن را خاموش ساخت، و خداوند، علی رغم ناخوشایندی آن کافران، نور خود را به اتمام رسانید و دین خود را گسترش داد ". یُرِیدُونَ لِیُطْفِؤُا نُورَ اللَّهِ بِأَفْواهِهِمْ وَ اللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَ لَوْ کَرِهَ الْکافِرُونَ. «"۱» (صف/ ۸) این بیچارگان تهی مغز و سبک سر، در برابر قدرت و تدبیر خداوند، هر چه در توان داشتند مکر و خدعه کردند. لیکن ندانستند که مکرشان در برابر اراده خداوند هیچ است که او بهترین تدبیر کننده‌هاست «۲». و هر نقشه که برای ضربه زدن به اساس اسلام اجرا کنند، خداوند آن را خنثی می‌کند و هر آتش فتنه و جنگ که علیه مسلمانان بر افروزند، آن را خاموش سازد ". کُلَّما أَوْقَدُوا ناراً لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ «"۳» (مائده/ ۶۴) زهی خیال باطل!! که با مکررهای خود بتوانند بر خدا و انصار او پیروز و مسلّط شوند. خداوند، مکر و نقشه‌های آنان را پوچ و بی ارزش جلوه می‌دهد و بیان می‌کند که آنان هر چه در طاقتشان بود در دسیسه چینی و مکر به کار بردند ولی غافل که ما به مکرشان احاطه داریم و به آن آگاهیم. اگر با مکرشان می‌توانستند کوههای بزرگ را از جا برکنند، باز نزد ما بی فایده است و (_____ ۱ ")-کافران می‌خواهند تا نور خدا را به گفتار باطل و طعن و مسخره (به نفس تیره و گفتار جاهلانه خود) خاموش کنند و البته خدا نور خود را تمام و کامل خواهد داشت هر چند کافران خوش ندارند- ".در سوره توبه، آیه ۳۲ نیز آمده است: یُرِیدُونَ أَنْ یُطْفِؤُا نُورَ اللَّهِ بِأَفْواهِهِمْ وَ یَأْبَی اللَّهُ إِلَّا أَنْ یُتِمَّ نُورَهُ وَ لَوْ کَرِهَ الْکافِرُونَ. ("۲)- وَ مَکَرُوا وَ مَکَرَ اللَّهُ وَ اللَّهُ خَیْرُ الْماکِرِینَ. (آل عمران/ ۵۴)- وَ یَمْکُرُونَ وَ یَمْکُرُ اللَّهُ وَ اللَّهُ خَیْرُ الْماکِرِینَ. (انفال/ ۳۰) (۳ ")-هر گاه آتشی افروزند برای جنگ (با مسلمانان)، خدا آن را خاموش کند". تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۱۸ در این کنایه، ضعف کفّار و مشرکین را به خوبی آشکار می‌سازد ".وَ قَدْ مَکَرُوا مَکْرَهُمْ وَ عِنْدَ اللَّهِ مَکْرُهُمْ وَ إِنْ کانَ مَکْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبالُ «"۱». (ابراهیم/ ۴۶) سرانجام این کافران با آن همه مکر و چاره‌اندیشی، افتادن در آتش دوزخ است «۲» همان گونه که گذشتگان مشرکشان نیز در آتش جهنّم افتادند. آینده دردناک این گروه به وضعیّت اسفناک کفّار پیشین، همانند شده است. إِنَّ الَّذِینَ یُحَادُّونَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ کُبِتُوا کَما کُبِتَ الَّذِینَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَ قَدْ أَنْزَلْنا آیاتٍ بَیِّناتٍ وَ لِلْکافِرِینَ عَذابٌ مُهِینٌ. (مجادله/ ۵ ")آنان که با خدا و رسول سخت مخالفت می‌کنند، آنها هم مانند کافران پیش، به رو در آتش عذاب افتند. و ما آیات روشن نازل کردیم و کافران را عذاب ذلّت و خواری مهیّاست ".پیامبر اسلام (ص ")): مثل الّذی یعین قومه علی غیر الحقّ مثل بعیر تردّی و هو یجرّ بذنبه «۳ ("»مثل کسی که قومش را به ناحق کمک می‌کند مثل شتر هلاک شده‌ای است که او دمش را می‌کشد (_____.) ۱ ")-و آن

ستمکاران بزرگترین مکر خویش را به کار بردند و سزای نیرنگشان نزد خداست (خدا به آن احاطه دارد)، اگر چه از نیرنگشان کوهها هموار گردد (".۲)- و این عذاب از ناحیه‌ای به آنها می‌رسد که خود نمی‌دانند. زیرا اگر چه خداوند آنها را مهلت می‌دهد، امّا همین مهلت خود کیدی سخت است که با آنها می‌کند ".سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لا يَعْلَمُونَ، وَ أُمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ (".قلم/ ۴۵- ۴۴). (۳)- فیض القدیر، ج ۵، ص ۵۱۱. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۱۹

چشمان مضطرب، نگاههای مات

مشرکان مکّه لشکری گران و مجهّز با امکانات فراوان از قبایل مختلف: غطفان، قریش، کنانه و نیز با همراهی یهودیان بنی قریظه و بنی نضیر جمع‌آوری کرده و به سوی مدینه به راه افتادند. این اردو با این خیال که ریشه اسلام را از بیخ و بن بر کنند و اساس آن را در هم بپیچند، جنگ احزاب «۱» (خندق) را ترتیب دادند. پیامبر اسلام (ص) و یارانش آماده دفاع و کارزار شدند. امّا در این جنگ هم مثل جنگهای دیگر، منافقین شروع به کارشکنی کردند. آنها برای این که از شرکت مسلمانان در جهاد جلوگیری کنند به افراد ضعیف الایمان و سست رأی می‌گفتند ": بیایید نزد ما تا سلامت باشید، به جنگ نروید که کشته می‌شوید ".این منافقان خودشان از جنگ، ترس و دلهره داشتند و در جنگ هم شرکت نمی‌کردند. حالت نگریستن و وضعیّت روحی این منافقان در موقع شعله‌ور شدن آتش جنگ که حاکی از ترس و وحشت بیش از اندازه آنان است به حالت شخصی تشبیه شده که در سکرات مرگ افتاده است، و غم و اندوه توأم با ترس و اضطراب وجود او را فرا گرفته است. منافقان نیز در موقع جنگ حالتی چون فرد محتضر دارند: چشمها کنترل خود را از دست داده، نگاهها نگران و بی اراده، رنگها پریده، چهره‌ها آشفته، گلوها خشک و زبان بی حرکت به سقف دهان چسبیده!! همین ترسوهای بی هویّت، چون جنگ تمام می‌شود دوباره با نیش زبان و طعنه، مسلمانان را مسخره می‌کنند و آنها را آزار می‌رسانند. زبانی گزنده‌تر از مار! قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الْمُعَوِّقِينَ مِنْكُمْ وَ الْقائِلِينَ لِإِخْوانِهِمْ هَلُمَّ إِلَيْنا وَ لا يَأْتُونَ الْبَأْسَ إِلَّا قَلِيلًا، أَشِحَّةً عَلَيْكُمْ فَإِذا جاءَ الْخَوْفُ رَأَيْتَهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ كَالَّذِي يُغْشى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَإِذا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَقُوكُمْ بِأَلْسِنَةٍ حِدادٍ أَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِ ... (احزاب/ ۱۹ - ۱۸)

(۱)- جنگ احزاب در سال پنجم هجرت بین مسلمانان و احزاب مشرکین و یهود روی داد که به پیروزی مسلمانان انجامید. چون برای جلوگیری از خطر دشمن، در یک طرف شهر مدینه، مسلمانان خندقی ایجاد کردند، آن را جنگ خندق هم گویند. آیاتی از سوره احزاب درباره این واقعه است. جهت اطّلاع از تفصیل غزوه احزاب رک: تاریخ طبری، ج ۳، ص ص ۱۰۸۲- ۱۰۶۷. سیره ابن اسحاق، ج ۳، ص ص ۲۴۴- ۲۲۴. المغازی واقدی، ج ۲، ص ص ۴۹۶- ۴۴۰. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۲۰ " و بدانند که خدا شناخت چه کسانی از شما امروز و فردا کردند، و چه کسانی بودند که به برادران خود گفتند، نزد ما بیایید و به جنگ نروید، اینها جز اندکی به جنگ حاضر نمی‌شوند، آنان نسبت به جان خود بر شما بخل می‌ورزند، زیرا وقتی که پای ترس به میان می‌آید ایشان را می‌بینی که وقتی به تو نگاه می‌کنند مانند کسی که به غشوه مرگ افتاده، حدقه‌هاشان می‌چرخد، ولی چون ترس تمام می‌شود با زبانهایی تیز به شما طعن می‌زنند و در خیر رساندن از بخیلانند - ".وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ فَإِذا أُوذِيَ فِي اللَّهِ جَعَلَ فِتْنَةَ النَّاسِ كَعَذابِ اللَّهِ وَ لَئِنْ جاءَ نَصْرٌ مِنْ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ إِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ، أَ وَ لَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِما فِي صُدُورِ الْعالَمِينَ. (عنکبوت/ ۱۰ ")و بعضی مردم- از راه نفاق- گویند ما به خدا ایمان آوردیم، و چون رنج و آزاری در راه خدا ببینند، فتنه و عذاب خلق را با عذاب خدا برابر شمرند. و هر گاه نصرتی از جانب خدا رسد، گویند ما هم با شما بودیم، آیا خدا از هر کس بر دلهای خلایق آگاه نیست "؟تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۲۱

رخسارهای پرخشم

مشرکان، نسبت ناروایی به خداوند می‌دادند که دارای فرزند است. این فرزند را هم دختر می‌دانستند. آنها می گفتند ملائکه، دختران خدایند، و پسران را نصیب خود می‌دانستند. سپس، از این نسبت و تقسیم ناروا، در حق خود خوشحال بودند و به خداوند ایراد می گرفتند که صاحب دختر است. خداوند بدانان عتاب می کند که "آیا شما را به فرزندان پسر برگزیده است و خود، فرشتگان را دختران خویش قرار داده؟ این رأی و گفتار شما مشرکان بسیار افترایی عظیم و گناهی بزرگ است- ".أَ فَأَصْفاکُمْ رَبُّکُمْ بِالْبَنِینَ وَ اتَّخَذَ مِنَ الْمَلائِکَةِ إِناثاً إِنَّکُمْ لَتَقُولُونَ قَوْلًا عَظِیماً. (اسری/ ۴۰) این مشرکان برای خدا چیزی را که مخلوق و بنده اوست جزء وجود او (فرزند) قرار دادند. آیا خدا از مخلوقات خود، بر خویش دختران را برگزید و شما را به پسران امتیاز داد؟ آیا این مشرکان که ملائکه را با آن که بنده خدایند، دختر می‌خوانند در وقت خلقت آنها حاضر بودند؟ و دیدند که آنها دخترند؟ «۱» اگر بر فرض که چنین باشد، یعنی ملائکه دختر باشند، باز هم این تقسیم که پسران نصیب آنها و دختران نصیب خدا، تقسیم نادرستی است ".أَ لَکُمُ الذَّکَرُ وَ لَهُ الْأُنْثی تِلْکَ إِذاً قِسْمَةٌ ضِیزی «۲ "»این مشرکان که چنین به سادگی نسبتهای ناروا به خداوند می‌دادند، اگر به یکی از آنها گفته می‌شد که در خانه‌ات دختری متولّد شده، آن را ننگ و زشتی می‌دانست. صورتش کبود و پر از خشم می‌شد، از قوم فرار می کرد و تا آن نوزاد را در دل خاک پنهان نمی کرد، آرام نمی‌نشست. وَ إِذا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِالْأُنْثی ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَ هُوَ کَظِیمٌ، یَتَوارِی مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوءِ ما بُشِّرَ بِهِ، أَ یُمْسِکُهُ عَلی هُونٍ أَمْ یَدُسُّهُ فِی التُّرابِ ... (نحل/ ۵۹- ۵۸ ")چون یکی از آنها را به فرزند دختری مژده آید از شدّت غم و حسرت، رخسارش سیاه شده و سخت دلتنگ شود، و روی از قوم خود پنهان می‌دارد و به فکر افتد که آیا آن دختر را با ذلّت نگهدارد یا زنده به خاک گور کند ".اینها که به خدا نسبت دختر داشتن می‌دادند اگر همین نسبت را به خودشان می‌دادند، چنان ناراحت و خشمگین می‌شدند که چهره‌شان سیاه می‌شد و نفرت درونی‌شان ظاهر می گشت.

(_____ ۱)- وَ جَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبادِهِ جُزْءاً ... أَمِ اتَّخَذَ مِمَّا یَخْلُقُ بَناتٍ وَ أَصْفاکُمْ بِالْبَنِینَ ... وَ جَعَلُوا الْمَلائِکَةَ الَّذِینَ هُمْ عِبادُ الرَّحْمنِ إِناثاً. (زخرف/ ۱۹- ۱۵) (۲)- نجم/ ۲۲- ۲۱. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۲۲ وَ إِذا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِما ضَرَبَ لِلرَّحْمنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَ هُوَ کَظِیمٌ. (زخرف/ ۱۷ ")به هر کدام از مشرکان، دختری را که به خدا نسبت دادند مژده دهند، رویش سیاه می‌شود و خشمگین گردد ".نفرت اعراب جاهلی از داشتن دختر به حدّی بود که رسم ناپسند دخترکشی در بین بعضی از قبایل عرب رایج و معمول بود. آنها وجود دختر را در خانه، مایه ننگ و رسوایی و سرشکستگی می‌دانستند و او را موجودی پلید به حساب می‌آوردند. قرآن به این عمل شنیع مشرکان اشاره کرده و اعلام می‌دارد که در سرای دیگر از آنان سؤال خواهد شد که چرا نفوس بی گناه را کشتند "؟ وَ إِذَا الْمَوْؤُدَةُ سُئِلَتْ بِأَیِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ. ("تکویر/ ۹- ۸) بعضی از قبایل عرب نیز از ترس فقر و گرسنگی، فرزندان خود را می کشتند که این فرزند کشی شامل دختر و پسر هر دو می‌شد ". وَ لا تَقْتُلُوا أَوْلادَکُمْ خَشْیَةَ إِمْلاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَ إِیَّاکُمْ إِنَّ قَتْلَهُمْ کانَ خِطْأً کَبِیراً. ("اسری/ ۳۱) (هرگز فرزندان خود را از ترس فقر به قتل نرسانید. که ما رازق شما و آنها هستیم، زیرا این قتل و زنده به گور کردن فرزندان گناه بسیار بزرگی است.) - وَ لا تَقْتُلُوا أَوْلادَکُمْ مِنْ إِمْلاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُکُمْ وَ إِیَّاهُمْ. (انعام/ ۱۵۱) (و اولاد خود را از بیم فقر نکشید. ما، شما و آنها را روزی می‌دهیم.) *** در آن زمان که همسر عمران نذر کرد تا فرزندی که در رحم دارد در خدمت حرم- بیت المقدس- بگمارد، چون فرزند به دنیا آمد و دید که دختر است از روی حسرت گفت: خدایا فرزندی که زاده‌ام دختر است. سپس جمله‌ای بر زبان آورد که در آن نوعی تشبیه به کار رفته است. (نوعی قاعده به جهت وضوح مطلب.) ... وَ لَیْسَ الذَّکَرُ کَالْأُنْثی (آل عمران/ ۳۶ ...") و گفت (خدایا)، پسر و دختر- در کار خدمت حرم- یکسان نخواهد بود ".حضرت محمّد (ص): دعاء الوالد لولده کدعاء النّبیّ لامّته «۱ "». دعایی که پدر برای فرزند کند مانند دعایی است که پیغمبر برای امّت خود می کند".

(_____ ۱)- نهج الفصاحه، ص ۳۲۸.

تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۲۳

دیدار تلخ با مرگ

قافله قریش با مال التّجاره فراوان از مکّه به سوی شام در حرکت بود. هدایت این قافله را، ابو سفیان از سران مشرک مکّه به عهده داشت. پیامبر خدا (ص) از سفر این کاروان بزرگ آگاه شد. به اصحاب دستور داد که به مقابله کاروانیان رهسپار شوند. لیکن قبل از این که مسلمانان بتوانند به کاروان دست یابند، ابو سفیان با انحراف مسیر کاروان، آن را از دسترس دور ساخت. ابو سفیان با این که بدون آسیب از مهلکه رهایی یافت، لیکن فرستاده‌ای را- به نام ضمضم خزاعی- به مکّه نزد قریش روانه کرد و خبر از تهاجم پیامبر (ص) به کاروان داد. قریشیان که اکثر آنها در کاروان سهیم بودند با شنیدن این خبر به جوش و خروش افتادند. در اندک مدّتی، لشکری در حدود هزار نفر مهیّا کردند و به قصد جنگ، به سوی مدینه رو آوردند. پیامبر (ص) نیز ناچار دستور مقابله و دفاع در برابر مشرکان را به یارانش صادر کرد. امّا چون تعداد آنها کم بود، برخی افراد ضعیف الایمان از جنگیدن و نبرد، ترس و هراس داشته و از جهاد نفرت داشتند. به همین سبب راضی به بیرون رفتن از مدینه برای جنگ نبودند، و از این کار کراهت داشتند. سرانجام با مشورتی که پیامبر (ص) با یاران خود کرد، تصمیم بر این شد که با دشمن نبرد کنند که منجر به غزوه "بدر "در سال دوم هجری شد. در این غزوه، مشرکان با کثرت نفرات، شکست سختی خوردند و مسلمانان که گروه قلیلی (حدود ۳۰۰ نفر) بودند، پیروز گشتند و غنایم فراوانی هم به دست آوردند «۱». پس از پایان گرفتن جنگ، بر سر تقسیم غنایم صحبتها آغاز شد و بگو مگوها در گرفت. بعضی نیز برای غنایم، نقشه‌ها در سر می‌پروراندند. زیرا اوّلین نبرد سرنوشت سازی بود که قدرت اسلام به نمایش در آمد و مواجه با غنایمی شدند که از دشمن به تصرّف در آمده بود. بالاخره سؤال از تکلیف غنایم پیش آمد، که وضعیّت آن با نزول آیه در این باره روشن شد ": یَسْئَلُونَکَ عَنِ الْأَنْفالِ، قُلِ الْأَنْفالُ لِلَّهِ وَ الرَّسُولِ.- " ...انفال مال خدا و رسول است ... (انفال/ ۱) سپس توسط پیامبر (ص) غنایم تقسیم شد. در این جریان نیز بعضی از افراد ناراحت شدند و از اقدام پیامبر نه تنها رضایت نداشته، بلکه کراهت داشتند. ناراحتی و کراهت این دسته در این دو قضیه (خروج برای جنگ و مسأله انفال و تقسیم غنایم) بعد از آن بروز کرد که حق بر ایشان روشن شده بود و می‌دانستند که کار پیامبر (ص) از روی حق

(_____ ۱)- درباره جنگ بدر رک: سوره انفال، آیات ۱۸- ۵.- تاریخ طبری، ج ۳، ص ص ۹۹۶- ۹۴۴.- کامل ابن اثیر (وقایع اسلامی)، ج ۱، ص ص ۱۵۳- ۱۳۱.- المغازی واقدی، ج ۱، ص ص ۱۲۱- ۲۸. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۲۴ و انصاف است، با این حال در امر حق با پیامبر (ص) مجادله می‌کردند. شدّت ناراحتی و برافروختگی چهره و میزان کراهت اینان در قرآن تشبیه شده است به حال شخصی که او را به سوی قتلگاه یا چوبه دار (محل اعدام و مرگش) می‌برند، و آن فرد، دار و طناب اعدام یا ابزار قتل خود را با چشم می‌بیند و آن را می‌نگرد. چنین فردی در مواجهه با این صحنه چه حال و احوالی دارد؟! پریشان حال، ترسان، نگران ... محلّ مرگ مشخّص، ابزار مرگ آماده، چند قدم تا مرگ بیشتر فاصله ندارد، حالت ظاهری و روحی او پیداست که چگونه است. (یقینا راضی نیست او را به سوی چنین جایگاهی و برای چنین امری ببرند.) و این دسته سست ایمان هم، گردن نهادن به فرمان پیامبر (ص)، برایشان به همین اندازه سخت و دشوار بود و به حکم او راضی نبودند. کَما أَخْرَجَکَ رَبُّکَ مِنْ بَیْتِکَ بِالْحَقِّ وَ إِنَّ فَرِیقاً مِنَ الْمُؤْمِنِینَ لَکارِهُونَ، یُجادِلُونَکَ فِی الْحَقِّ بَعْدَ ما تَبَیَّنَ کَأَنَّما یُساقُونَ إِلَی الْمَوْتِ وَ هُمْ یَنْظُرُونَ. (انفال/ ۶- ۵ ")همچنان که پروردگارت تو را به حق از خانه‌ات بیرون کرد، در حالی که طایفه‌ای از مؤمنین کراهت داشتند، با تو در امر حق مجادله می‌کنند و این جدالشان بعد از آن است که حق برایشان روشن گردید. در مثل مانند کسانی هستند که به سوی مرگشان می‌کشند و ایشان (ابزار قتل خود را) تماشا می‌کنند - ".تفاسیر ابن ابی حاتم و ابن مردویه از ابو ایوب انصاری و تفسیر جامع البیان از ابن عبّاس چنین روایت کنند که گفته‌اند

ما در مدینه بودیم به رسول خدا (ص) خبر دادند که قافله ابو سفیان به طرف مدینه می‌آید. پیامبر (ص) به ما فرمود: در این باره چه می‌اندیشید؟ برویم شاید خدا بخواهد که از قافله او غنایمی به دست ما بیاید. لذا یک الی دو روز برای به دست آوردن قافله مزبور از شهر بیرون آمدیم وقتی که به نزدیکی آنها رسیدیم. پیامبر (ص) فرمود چه می‌بینید؟ آیا می‌خواهید که حمله‌ور شویم؟ اصحاب گفتند یا رسول اللّه ما را طاقت و یارای ستیز و جنگ با آنها نیست. در این میان مقداد فریاد بر آورد و گفت: ای مؤمنین مانند قوم موسی نباشید که به پیامبر خود موسی گفتند: برو با خدای خود، به جنگ با فرعونیان بپرداز، ما در این جا می‌نشینیم «۱». سپس (آیه ۵ سوره انفال) نازل شد «۲ (_____». ۱)- اشاره به آیات ۲۴- ۲۱، از سوره مائده. (۲)- شأن نزول آیات، ص ص ۳۷۲- ۳۶۹. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۲۵

نگاه محتضر

پیروان پیامبر اسلام (ص) اظهار علاقه و بی‌تابی می‌کردند تا بر آن حضرت سوره‌ای جدید نازل شود و برای آنها تکلیف جدیدی بیاورد. بخصوص بیشتر مایل و مشتاق بودند که سوره‌ای نازل شود و در آن حکم قتال و جهاد با کفّار را به آنان بدهد. برخی از اینان برای نبرد با کفّار سر از پا نمی‌شناختند. چشم به راه و منتظر بودند تا پیک وحی از آسمانها بر پیامبر (ص) فرود آید و آیه‌ای تازه آورد، و سخنی تازه گوید. سخن از جهاد و قتال با مشرکین ... آنگاه که چنین سوره‌ای بر پیامبر (ص) نازل شد که در آن، امر به قتال و جهاد داده بود، اضطراب سراپای ترسویان را فرا گرفت. آنها که در ایمان ضعیف و مردّد بودند و قلبشان بیمار و ناپاک بود، دچار بهت و ترس و اضطراب شدند و حالت ناخوشایندی به آنها دست داد. زیرا این افراد، از جنگ و جهاد و به مشقّت افتادن، خوشحال نبودند و در دل از آن اکراه داشتند. حالت نگریستن و خیره شدن این دسته از افراد به رسول خدا (ص) در موقع نزول چنین سوره‌ای، به حالت کسی که از ترس مرگ و در سکرات موت حال اغماء و بی‌هوشی و بهت به او عارض شده، تشبیه شده است. همان نگاه سرد و خشک و بی‌روحی را که محتضر هنگام قبض روح شدن به روی اطرافیان خود دارد، چنین شخص سست ایمان نیز در موقع نزول سوره‌ای که از جهاد سخن گفته است، داراست. این گونه افراد در چنین حالتی، می‌نگرند امّا با اضطراب و وحشت، چشمها بی‌حرکت، رنگ چهره افسرده و پریشان، لبها ساکت و وجودشان پر از ترس و نگرانی ...!! وَ یَقُولُ الَّذِینَ آمَنُوا لَوْ لا- نُزِّلَتْ سُورَةٌ فَإِذا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ مُحْکَمَةٌ وَ ذُکِرَ فِیهَا الْقِتالُ رَأَیْتَ الَّذِینَ فِی قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ یَنْظُرُونَ إِلَیْکَ نَظَرَ الْمَغْشِیِّ عَلَیْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَأَوْلی لَهُمْ. (محمّد (ص)/ ۲۰ ")و آنهایی که ایمان آوردند می‌گویند چرا سوره‌ای جدید نازل نمی‌شود ولی همین که سوره‌ای محکم نازل شد و در آن دستور قتال آمد، آنهایی که در دل بیماری دارند آن چنان به تو نگاه می‌کنند و خیره می‌شوند که محتضر دم مرگ به اطرافیان خود خیره می‌شود و باید هم چنین نظر کنند ".در آیه‌ای دیگر حالت این افراد چنین تصویر شده است: أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ قِیلَ لَهُمْ کُفُّوا أَیْدِیَکُمْ وَ أَقِیمُوا الصَّلاةَ وَ آتُوا الزَّکاةَ فَلَمَّا کُتِبَ عَلَیْهِمُ الْقِتالُ إذا تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۲۶ فَرِیقٌ مِنْهُمْ یَخْشَوْنَ النَّاسَ کَخَشْیَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْیَةً وَ قالُوا رَبَّنا لِمَ کَتَبْتَ عَلَیْنَا الْقِتالَ لَوْ لا أَخَّرْتَنا إِلی أَجَلٍ قَرِیبٍ ... (نساء/ ۷۷ ")ای پیامبر آیا کسانی را ندیدی که به آنان گفته می‌شد: دست نگهدارید، (چون اصرار داشتند که به ما اجازه جنگ ده و به آنها گفته می‌شد اکنون از جنگ خودداری کنید که به آن مأمور نیستیم.) و به وظیفه نماز و زکات قیام کنید. ولی هنگامی که برای آنان جنگ واجب شد فی الحال یک عدّه همان طور که از خدا می‌ترسند و بلکه بیشتر از آن، از مردم می‌ترسیدند و می‌گفتند: پروردگارا چرا برای ما جنگ واجب کردی که عمر ما را تا به هنگام اجل مهلت ندهی "؟ ...در جای دیگر، خداوند، این اعراب متخلّف را که دست از جنگ کشیدند و پیامبر اسلام (ص) را تنها گذاشتند، تهدید می‌کند که به زودی برای جنگ با قومی شجاع و نیرومند دعوت می‌شوید که جنگ و مبارزه کنید تا وقتی که تسلیم شوند. در این دعوت اگر اطاعت کردید خدا به شما اجر نیکو خواهد داد و اگر نافرمانی کنید چنان که از این پیش مخالفت کردید، خدا شما را به عذابی دردناک معذّب خواهد کرد.

- قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرابِ ... وَ إِنْ تَتَوَلَّوْا كَما تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذاباً أَلِيماً (فتح/ ۱۶) آری، هم اینان به بهانه‌های مختلف، دست از جنگ می‌کشیدند و چنان دل به دنیا و زینتهای آن سپرده بودند که گویی به زمین چسبیده‌اند «۱». راضی بودند که با زنان و کودکان در خانه بنشینند «۲» و دیگران را نیز به بهانه گرما و حرارت هوا از جهاد منع می‌کردند. خداوند نیز در عتابی به آنها می‌فرماید ":آتش دوزخ بسیار سوزان‌تر از این هواست اگر می‌فهمیدید- ... ".وَ قالُوا لا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كانُوا يَفْقَهُونَ. (توبه/ ۸۱) همچنین با فرار از مرگ، نمی‌توان مرگ را به تأخیر انداخت «۳» و چون موعد مرگ فرا رسد چه

(_____ ۱)- يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ما لَكُمْ إِذا قِيلَ لَكُمُ انْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ اثَّاقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ أَ رَضِيتُمْ بِالْحَياةِ الدُّنْيا مِنَ الْآخِرَةِ ... (توبه/ ۳۸). (۲)- وَ إِذا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ أَنْ آمِنُوا بِاللَّهِ وَ جاهِدُوا مَعَ رَسُولِهِ اسْتَأْذَنَكَ أُولُوا الطَّوْلِ مِنْهُمْ وَ قالُوا ذَرْنا نَكُنْ مَعَ الْقاعِدِينَ، رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوالِفِ. (توبه/ ۸۷- ۸۶")- هرگاه سوره‌ای نازل شد که امر به ایمان به خدا و جهاد با رسول در راه دین خدا کرد، ثروتمندان آن منافقان از حضور تو تقاضای معافی از جهاد کرده و گفتند ما را از معاف شدگان محسوب دار. بدان راضی بودند که با زنان و کودکان و عجزه در خانه بنشینند (".۳)- قُلْ إِنَّ الْمَوْتَ الَّذِي تَفِرُّونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مُلاقِيكُمْ. (جمعه/ ۸). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۲۷ در سفر باشی یا در حضر، در معرکه جهاد باشی یا در بستر راحت خواب، تو را در خواهد گرفت ". أَيْنَما تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ ("منافقون/ ۱۱) و چون اجل کسی فرا رسد، خداوند لحظه‌ای در وقتش تأخیر نیندازد ". وَ لَنْ يُؤَخِّرَ اللَّهُ نَفْساً إِذا جاءَ أَجَلُها. ("منافقون/ ۱۱) و همه آدمیان و غیر آن شربت مرگ را خواهند چشید، گویی مرگ، مایع چشیدنی است که در کام همه خواهند ریخت "!كُلُّ نَفْسٍ ذائِقَةُ الْمَوْتِ «"۱» لازم به یادآوری است که قرآن کریم، مرگ را مخلوق خدا می‌داند، همان طور که حیات را. و یکی از حکمتهای خلق موت و حیات را آزمایش انسان معرّفی می‌کند ". الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَ الْحَياةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا (".ملک/ ۲)- خدایی که مرگ و حیات را خلق کرد تا شما را بیازماید که کدام یک از شما دارای عمل نیکوتر است. چه، بندگان صالح و مخلص برای رسیدن به جوار قرب حق و دیدار با معبود، مرگ را تمنّا می‌کنند و آن را وسیله‌ای برای در آمدن به آن مقصود می‌دانند، امّا افراد ناپاک و غیر صالح از مرگ وحشت داشته و از آن فرار می‌کنند. به همین لحاظ خداوند برای اثبات دروغگویی یهودیان به آنان می‌گوید اگر شما به حقیقت دوستداران خدایید، همانند آن صادقان، تمنّای مرگ کنید اگر راست می‌گویید. که البته آنها به خاطر اعمالشان هیچ گاه چنین آرزویی نمی‌کنند ... ".إِنْ زَعَمْتُمْ أَنَّكُمْ أَوْلِياءُ لِلَّهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ- وَ لا يَتَمَنَّوْنَهُ أَبَداً بِما قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ. «"...۲» پیامبر اسلام (ص): مثل الّذی یغزون من امّتی و یأخذون الجعل یتقوّون به علی عدوّهم مثل امّ موسی ترضع ولدها و تأخذ اجرها «۳». - مثل کسانی از امّت من که می‌جنگند و مزد دریافت می‌کنند تا از این طریق خود را بر دشمنشان تقویت کنند همانند مادر موسی است که پسرش را شیر می‌داد و مزدش را نیز دریافت می‌کرد.

(_____ ۱)- آل عمران/ ۱۸۵، انبیاء/ ۳۵ و عنکبوت/ ۵۷. (۲)- سوره جمعه/ ۷- ۶. (۳)- فیض القدیر، ج ۵، ص ۵۱۱. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۲۸

کتمان گران لجوج

در کتب انبیاء سلف (پیامبران پیشین) چون تورات موسی و انجیل عیسی، بشارت ظهور رسول خدا (ص) داده شده بود، و علایم و نشانه‌های آن حضرت بیان شده بود «۱». علمای اهل کتاب هم به این مسأله واقف بوده و خبر داشتند. پیروان این ادیان- یهود و مسیحیت- نیز به چنین امری اطّلاع حاصل کرده بودند. قضیّه به اندازه‌ای عمومیّت داشت که حتّی یهودیان مدینه در درگیریها و نزاعشان با قبایل اوس و خزرج که مشرک بودند و در جوار آنها می‌زیستند، آنان را چنین می‌ترساندند و باصطلاح التیماتوم می‌دادند که: ما معتقد به ظهور پیامبری از جانب خدا هستیم. آن هنگام که او بیاید، با یاری‌اش، دمار از روزگار شما در خواهیم

آورد. چون ما زودتر به او می‌گرویم و در کنار آن پیامبر با شما مشرکان خواهیم جنگید و البته پیروز خواهیم شد. امّا پس از مبعوث شدن حضرت محمّد (ص) به پیامبری، با آن که علمای اهل کتاب و برخی از پیروان آنها، او را می‌شناختند و می‌دانستند که همان موعود و نجات دهنده است، لیکن گروهی از راه عناد و لجاجت، این موضوع را کتمان می‌کردند و به تحریف کلام کتابهای موجود- که به این امر بشارت داده بود- پرداختند «۲». عالمان اهل کتاب، حتّی آن آیات را که حامل چنین بشارتی بود، مخفی کرده و از نظر پیروان خود دور نگهداشتند. این گروه از هر راه که میسّر بود با پیامبر اسلام از در مخالفت و دشمنی وارد شدند و به او ایمان نیاوردند با این که نسبت به او شناخت داشتند. اینان حتّی با طرح سؤالاتی نابجا در اذهان مشرکان، آنان را نیز به مقابله با پیامبر بر می‌انگیختند «۳ (_____». ۱)- الَّذِینَ یَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِیَّ الْأُمِّیَّ الَّذِی یَجِدُونَهُ مَکْتُوباً عِنْدَهُمْ فِی التَّوْراةِ وَ الْإِنْجِیلِ ... (اعراف/ ۱۵۷)- ... وَ مُبَشِّراً بِرَسُولٍ یَأْتِی مِنْ بَعْدِی اسْمُهُ أَحْمَدُ ... (صف/ ۶). (۲)- در آیات زیر که بطور نمونه آورده می‌شود به مسأله تحریف از جانب یهودیان اشاره دارد: أَ فَتَطْمَعُونَ أَنْ یُؤْمِنُوا لَکُمْ وَ قَدْ کانَ فَرِیقٌ مِنْهُمْ یَسْمَعُونَ کَلامَ اللَّهِ ثُمَّ یُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ ما عَقَلُوهُ وَ هُمْ یَعْلَمُونَ. (بقره/ ۷۵)- مِنَ الَّذِینَ هادُوا یُحَرِّفُونَ الْکَلِمَ عَنْ مَواضِعِهِ ... (نساء/ ۴۶)- ... یُحَرِّفُونَ الْکَلِمَ عَنْ مَواضِعِهِ ... (مائده/ ۱۳)- یا أَیُّهَا الرَّسُولُ لا یَحْزُنْکَ ... وَ مِنَ الَّذِینَ هادُوا سَمَّاعُونَ لِلْکَذِبِ سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ آخَرِینَ لَمْ یَأْتُوکَ یُحَرِّفُونَ الْکَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَواضِعِهِ ... (مائده/ ۴۱). (۳)- أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ أُوتُوا نَصِیباً مِنَ الْکِتابِ یُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَ الطَّاغُوتِ وَ یَقُولُونَ لِلَّذِینَ کَفَرُوا هؤُلاءِ أَهْدی مِنَ الَّذِینَ آمَنُوا سَبِیلًا. (نساء/ ۵۱). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۲۹ چگونگی و میزان شناختی که این عدّه از پیامبر اسلام (ص) داشتند، تشبیه شده است به شناختی که آنها از فرزندانشان دارند. یعنی به همان اندازه که فرزندان خود را می‌شناختند و آنها را با کسان دیگر اشتباه نمی‌گرفتند، حضرت محمّد (ص) را نیز می‌شناختند و علایم نبوّت را در او مشاهده می‌کردند، ولی از راه عناد و لجاجت، کتمان حقیقت می‌کردند و آن را می‌پوشاندند با این که علم به این حقیقت داشتند. در این پرده پوشی، احبار یهود اصرار بیشتری داشتند «۱». الَّذِینَ آتَیْناهُمُ الْکِتابَ یَعْرِفُونَهُ کَما یَعْرِفُونَ أَبْناءَهُمْ وَ إِنَّ فَرِیقاً مِنْهُمْ لَیَکْتُمُونَ الْحَقَّ وَ هُمْ یَعْلَمُونَ. (بقره/ ۱۴۶) "_____ندیدی حال آنان که بهره‌ای از کتاب آسمانی هم داشتند باز چگونه به بتان جبت و طاغوت گرویده و به کافران مشرک می‌گویند که راه شما به صواب نزدیکتر از طریقه اهل ایمان است ("؟۱)- از جمله احبار یهودی که مخالفت می‌کردند "،حیی بن اخطب "و دو برادرش و سلّام بن مشکم، کنانهٔ بن ربیع، سلام بن ابی حقیق، کعب بن اشرف، عبد اللّه بن صوریای اعور، مالک بن عوف، غزّال بن شمویل، کعب بن اسد و دیگران را می‌توان نام برد. قابل ذکر است که افرادی از اینان هم به پیامبر اسلام می‌گرویدند و فداکاری نیز از خود نشان می‌دادند نظیر ": مخیریق "که از دانشمندان یهودی بود و که اموالش را به پیامبر بخشید و در جنگ احد به شهادت رسید. فرد دیگر "،عبد اللّه بن سلام "بود که با خانواده‌اش مسلمان شد و نام قبلی‌اش "حصین "بود. وی روحانی و یکی از دانشمندترین آنان بود. جهت اطّلاع بیشتر در این زمینه بنگرید به: سیره ابن اسحاق، ج ۲، ص ص ۱۶۳- ۱۶۰.- تاریخ طبری، ج ۳، ص ۹۹۷ به بعد. پیامبری و جهاد، تألیف جلال الدین فارسی، تهران: مؤسسه انجام کتاب، ۱۳۶۲، صص ۲۲- ۲۰.- تاریخ پیامبر اسلام، تألیف محمّد ابراهیم آیتی، ص ۳۳۱ و مآخذ دیگر. - درباره مسیحیان نیز، جریان "مباهله "نمونه مشخّصی است از برخورد اینان با پیامبر (ص). آیه ۶۱ سوره آل عمران به این جریان اشاره دارد ".فَمَنْ حَاجَّکَ فِیهِ مِنْ بَعْدِ ما جاءَکَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعالَوْا نَدْعُ أَبْناءَنا وَ أَبْناءَکُمْ وَ نِساءَنا وَ نِساءَکُمْ وَ أَنْفُسَنا وَ أَنْفُسَکُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَی الْکاذِبِینَ. ("پس هر کس با تو در مقام مجادله برآید بعد از آن که به وحی خدا به احوال او آگاهی یافتی بگو بیایید ما و شما با فرزندان و زنان خود با هم به مباهله برخیزیم تا دروغگو را به لعن و عذاب خدا گرفتار سازیم.)- درباره هیأت مسیحیان نجران که به خدمت پیامبر (ص) رسیدند بنگرید به: سیره ابن اسحاق، ج ۲، صص ۲۲۵- ۲۲۲ و نیز مآخذ فوق. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۳۰ " گروهی که ما بر آنها کتاب فرستادیم، محمّد (ص)

را می‌شناسند، آن گونه که فرزندان خود را، و لیکن گروهی از آنان از راه عناد، حق را کتمان می‌کنند، با این که علم به آن دارند ".در آیه دیگر چنین آمده است: الَّذِینَ آتَیْناهُمُ الْکِتابَ یَعْرِفُونَهُ کَما یَعْرِفُونَ أَبْناءَهُمُ الَّذِینَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لا یُؤْمِنُونَ. (انعام/ ۲۰ ")آنان که ما کتاب تورات و انجیل را به آنها فرستادیم (یهود و نصاری) با آن که او (حضرت محمّد (ص)) را به مانند فرزندان خود می‌شناسند، همانها هستند که خود را به زیان انداختند و ایمان نیاوردند ".در شأن نزول این آیه (بقره/ ۱۴۶)، علی بن ابراهیم از پدرش، او از ابن ابی عمیر، او از حریز، او از امام صادق (ع) روایت کند که این آیه درباره یهود و نصاری نازل گردیده، زیرا خداوند در تورات و انجیل و زبور، صفت محمّد (ص) و یاران او را و نیز مهاجرت وی را گوشزد نموده بود. چنان که در آیه ۲۹ سوره فتح فرماید ":مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَ الَّذِینَ مَعَهُ،. " ..ولی وقتی که مبعوث گردید به وی کافر شدند و انکار نمودند «۱». از آن جا که یکی از ویژگیهای قرآن مجید تأیید و تصدیق انبیاء و کتب آسمانی پیشین است لذا بطور مکرّر به این موضوع اشاره کرده است. به همین دلیل که قرآن و سایر کتابهای آسمانی- قبل از تحریف شدن- از جانب خداوند نازل شده‌اند، و همه یک هدف واحد را دنبال می‌کنند، خداوند از اهل کتاب می‌خواهد که به قرآن ایمان آورند و به رسالت پیامبر اسلام گواهی دهند. چگونگی نزول عذاب را بر اهل کتاب در صورت انکار و عدم ایمان به قرآن، شبیه عذابهای نازل شده بر پیشینیانشان از جمله اصحاب" سبت «"۲» بیان می‌کند. یا أَیُّهَا الَّذِینَ أُوتُوا الْکِتابَ آمِنُوا بِما نَزَّلْنا مُصَدِّقاً لِما مَعَکُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَطْمِسَ وُجُوهاً فَنَرُدَّها عَلی

(_____ ۱)- شأن نزول آیات، ص ۴۳. (۲)-

اصحاب سبت، قومی از یهود بودند که در کنار دریا سکنی داشتند و روز شنبه را که روز استراحت بود محترم نشمرده و دست از کار نکشیدند. زیرا در این روز ماهیها بیشتر به سطح آبگیرها می‌آمدند و با این که صید ماهی در این روز حرام بود، این حرمت را رعایت نکردند و نصیحت نیکوکاران را نیز نادیده گرفتند. از این رو گرفتار عذاب خداوند شدند. نگاه کنید به سوره اعراف آیات ۱۶۶- ۱۶۳، نساء/ ۱۵۴ و بقره/ ۶۵. این قوم به جرم گناه و نافرمانی از هیئت انسانی مسخ شده و به صورت بوزینه در آمدند ...". فَقُلْنا لَهُمْ کُونُوا قِرَدَةً خاسِئِینَ. ("بقره/ ۶۵). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۳۱ أَدْبارِها أَوْ نَلْعَنَهُمْ کَما لَعَنَّا أَصْحابَ السَّبْتِ وَ کانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا. (نساء/ ۴۷ ")ای کسانی که برای شما کتاب آسمانی فرستاده شده، به قرآنی که فرستادیم ایمان آورید که مصدّق تورات و انجیل شماست پیش از آن که- مستحقّ عذاب شوید و- به رویتان خط محو و خذلان بکشیم یا گونه‌ها را واژگون کنیم، یا آن که بر شما به مانند اصحاب سبت لعنت و عذاب فرستیم، و قضای خدا البته واقع شدنی است ".لیکن به خاطر دشمنی شدیدی که اهل کتاب با پیغمبر اسلام داشتند با این که وی تصدیق کننده کتاب آسمانیشان بود او را تکذیب کرده که گویی هیچ درباره او نمی‌دانند ". وَ لَمَّا جاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِما مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِیقٌ مِنَ الَّذِینَ أُوتُوا الْکِتابَ کِتابَ اللَّهِ وَراءَ ظُهُورِهِمْ کَأَنَّهُمْ لا یَعْلَمُونَ. «"۱» (بقره/ ۱۰۱) (و چون پیغمبری از جانب خدا بر آنان فرستاده شد که به راستی کتب آسمانی آنها گواهی می‌داد گروهی از اهل کتاب، کتاب خدا را پشت سر انداختند گویی از آن کتاب هیچ نمی‌دانند.) و بسیاری از این اهل کتاب دوست دارند و آرزو می‌کنند که ای کاش می‌توانستند اهل ایمان را دوباره به کفر برگردانند و این آرزو را از روی حسد در دل می‌پرورند، بعد از آن که حق برای خود آنان نیز روشن گشته است ".وَدَّ کَثِیرٌ مِنْ أَهْلِ الْکِتابِ لَوْ یَرُدُّونَکُمْ مِنْ بَعْدِ إِیمانِکُمْ کُفَّاراً حَسَداً مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ ما تَبَیَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ. (" ..بقره/ ۱۰۹)

(_____ ۱)- این آیه به مخالفت یهود با حق و حقیقت اشاره می‌کند، که از در دشمنی با حقّ، بشارتهای تورات به آمدن پیامبر اسلام را کتمان کردند و به پیامبری که تورات آنان را تصدیق می‌کرد ایمان نیاوردند. (المیزان، ج ۲، ص ۲۳). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۳۲

گوشهای بسته

اشاره

برخی از مردم فاسد چنانند که وقتی آیات الهی بر آنها خوانده شود و در حضورشان، قرآن تلاوت شود، از روی تکبّر و غرور رو بر می‌گردانند و بدان گوش فرا نمی‌دهند. اینان علاوه بر این که به ایات الهی پشت می‌کنند، با گفتارهای بیهوده، سعی دارند دیگران را هم گمراه کنند. با جمع‌آوری اباطیل و افسانه‌ها و جمع و جور کردن "لهو الحدیث، "مردم ساده و غافل را به دور خود گرد می‌آورند و با استهزاء آیات الهی و به مسخره گرفتن تعالیم پیامبر (ص)، آنها را از راه حق دور ساخته و به عبارتی "صدّ عن سبیل اللّه "می‌کنند. حالت و ویژگی این افراد در پشت کردن به آیات الهی و اعراض از حقّ، تشبیه شده است به کسی که از ناحیه دو گوش کر و معیوب است و در گوشش سنگینی و گرفتگی وجود دارد که قادر نیست چیزی را بشنود. وضع این گونه افراد همانند آن کسی است که در جای دور افتاده‌ای ساکن بوده که گویی تاکنون هیچ آیه‌ای از آیات الهی به گوشش نرسیده است!! وَ إِذا تُتْلی عَلَیْهِ آیاتُنا وَلَّی مُسْتَکْبِراً کَأَنْ لَمْ یَسْمَعْها کَأَنَّ فِی أُذُنَیْهِ وَقْراً ... (لقمان/ ۷ ... ")و هرگاه بر این مردم تلاوت آیات قرآن شود چنان با غرور و تکبّر پشت گرداند که گویی هیچ آن آیات الهی را نشنید، و پنداری از هر دو گوش کر است".

تفسیر

در این آیه آن کسی را که خریدار "لهو الحدیث «"۱» بود توصیف می‌کند و کلمه "وقر "به معنای بار سنگین است. و مراد به این که فرمود ":گویا در دو گوشش وقر است، "این است که گویا چیزی به گوشهایش بسته که از شنیدن جلوگیری می‌کنند. بعضی هم گفته‌اند، اصلا این کلمه کنایه از کری است. و معنای آیه این است که چون بر این خریدار لهو الحدیث، آیات قرآنی ما قراءت می‌شود، پشت می‌کند و از آن رو می‌گرداند و استکبار می‌ورزد، مثل این که اصلا آن را نشنیده باشد «۲». شخص مورد نظر در آیه ۶ لقمان که اقدام به خریداری لهو الحدیث می‌کرده "نضر بن حارث "نام دارد که چون تاجر بود و به ایران سفر می‌کرد، کتابهایی می‌خرید که در آن داستان مربوط به

---

(۱)- وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ یَشْتَرِی لَهْوَ الْحَدِیثِ لِیُضِلَّ عَنْ سَبِیلِ اللَّهِ بِغَیْرِ عِلْمٍ وَ یَتَّخِذَها هُزُواً. (لقمان/ ۶)- برخی از مردم‌اند که گفتار بیهوده را خریداری می‌کنند تا از روی نادانی، مردم را از راه خدا گمراه نمایند و آن را مسخره جلوه دهند. (۲)- المیزان، ج ۳۲، ص ۲۲. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۳۳ ایرانیان از قبیل رستم و اسفندیار بوده و مردم را به آن مشغول می‌کرد تا از شنیدن قرآن منصرف شوند. وی افسانه‌های ایرانی را برای قریش تعریف می‌کرد و به ایشان می‌گفت: محمّد از عاد و ثمود برایتان تعریف می‌کند و من از رستم و اسفندیار و اکاسره. مردم هم قصّه‌های او را گوش می‌دادند و به آیات قرآن گوش نمی‌دادند «۱». در آیه‌ای دیگر، حالت این افراد متکبر و اعراض‌گر را چنین بیان نموده است ":وَیْلٌ لِکُلِّ أَفَّاکٍ أَثِیمٍ، یَسْمَعُ آیاتِ اللَّهِ تُتْلی عَلَیْهِ ثُمَّ یُصِرُّ مُسْتَکْبِراً کَأَنْ لَمْ یَسْمَعْها فَبَشِّرْهُ بِعَذابٍ أَلِیمٍ. ("جاثیه/ ۸- ۷ ")وای بر مردم دروغگوی بدکار. آن که آیات خدا را که بر او تلاوت می‌شود شنیده و بر تکبّر و طغیان اصرار می‌کند چنان که گویی هیچ آن آیات را نشنیده است. چنین کس را به عذاب دردناک بشارت بده (

".۱)- بنگرید به: شأن نزول آیات، ص ۶۱۳، المیزان، ج ۳۲، و مآخذ دیگر. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۳۴

حیوانهای شکم باره

اشاره

اهل کفر به زندگی چند روزه دنیا پیوند محکمی بسته و سخت به آن مفتون و مشتاقند. در غفلت و بی‌خبری غوطه‌ور، و به تمتّع و بهره‌وری از لذّات ناپایدار مادی سرگرمند. در پی شهوترانی و شکم بارگی، سر در آخور زخارف و زینتهای دنیا فرو برده و از باده فریب و وسوسه دنیا مستند. همان دنیایی که زیور و زینتهای آن اگر چه به چشم کافران زیباست، امّا آنگاه که فرمان خداوند به شبی یا روزی فرا رسد، چنان خشک و نابود خواهد شد که گویی هیچ گاه وجود نداشته است «۱». اگر چهار پایان را نیز بنگری، کارشان همین خوردن و شهوترانی و غیره است. نه در پی کمالند و نه هدف والایی را می‌جویند. حال شهوترانان شکم باره و کافران دنیا پرست به چهار پایان تشبیه شده است. ... وَ الَّذِینَ کَفَرُوا یَتَمَتَّعُونَ وَ یَأْکُلُونَ کَما تَأْکُلُ الْأَنْعامُ وَ النَّارُ مَثْوىً لَهُمْ. (محمّد (ص)/ ۱۲ ... ")و آنان که به راه کفر شتافتند به تمتّع و شهوترانی و شکم پرستی مانند حیوانات پرداختند، عاقبت منزل آنها آتش دوزخ خواهد بود ".در آیه‌ای دیگر این انسانهای دنیا پرست را شبیه همان اقوام دنیا پرست پیشین می‌داند که آنها نیز سرگرم بهره‌وری و تمتّع از متاع قلیل دنیا بودند «۲»، و همین پیروی از شهوات، آنها را در کفر فرو برد.

(_____ ۱)- ناپایداری و زودگذری و فنای زخارف دنیوی در قرآن با عبارت: حصید (درو شده)، حطام (شکسته شده از خشکی) و هشیم (خرد شده و شکسته علف خشک و چوب) تعبیر شده است. از جمله در آیات زیر: - ... أَتاها أَمْرُنا لَیْلًا أَوْ نَهاراً فَجَعَلْناها حَصِیداً کَأَنْ لَمْ تَغْنَ بِالْأَمْسِ. (یونس/ ۲۴)- ... ثُمَّ یَهِیجُ فَتَراهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ یَجْعَلُهُ حُطاماً. (زمر/ ۲۱)- ... فَاخْتَلَطَ بِهِ نَباتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِیماً تَذْرُوهُ الرِّیاحُ. (کهف/ ۴۵) (۲)- پیامبر اسلام (ص) درباره دنیا می‌فرماید: الدّنیا خضرة حلوة، فمن اخذها بحقّها بورک له فیها و من اخذها بغیر حقّها کان کالاکل الذّی لا یشبع. (عقد الفرید، ج ۳، ص ۱۲۰) (دنیا سبزه‌زار خوشگواری است. پس کسی که بهره معیّنی از آن گرفت بر او مبارک باشد و کسی که آن را بیش از اندازه بگیرد، همانند خورنده‌ای است که سیر نمی‌شود.) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۳۵ کَالَّذِینَ مِنْ قَبْلِکُمْ کانُوا أَشَدَّ مِنْکُمْ قُوَّةً وَ أَکْثَرَ أَمْوالًا وَ أَوْلاداً فَاسْتَمْتَعُوا بِخَلاقِهِمْ فَاسْتَمْتَعْتُمْ بِخَلاقِکُمْ کَما اسْتَمْتَعَ الَّذِینَ مِنْ قَبْلِکُمْ بِخَلاقِهِمْ وَ خُضْتُمْ کَالَّذِی خاضُوا ... (توبه/ ۶۹ ")شما هم دنیا پرستید به مانند آنهایی که پیش از شما بودند در صورتی که پیشینیان از شما قویتر و مال و اولادشان بیشتر بود به متاع فانی دنیا دو روزی به مانند شما متمتّع بودند اکنون هم که نوبت به شما رسید از هلاک آنها فراموش کرده به تمتّع دنیا به سهم خود مانند آنها سرگرم شدید، شما هم در شهوات دنیا به مانند آنها فرو رفتید و به کیفر آنها می‌رسید " ...به همین جهت که اینان به حیات دنیا فریفته و مغرور شده و از خدا غافل می‌مانند و دین خدا را به بازیچه و مسخره می‌گیرند، نتیجه طبیعی عملشان این است که در قیامت خداوند آنها را وامی‌گذارد و با نظر رحمت به آنها نمی‌نگرد، چنان که آنها چنین روزی را فراموش کردند. الَّذِینَ اتَّخَذُوا دِینَهُمْ لَهْواً وَ لَعِباً وَ غَرَّتْهُمُ الْحَیاةُ الدُّنْیا فَالْیَوْمَ نَنْساهُمْ کَما نَسُوا لِقاءَ یَوْمِهِمْ هذا وَ ما کانُوا بِآیاتِنا یَجْحَدُونَ. (اعراف/ ۵۱ ")آنان که دین خدا را فسوس و بازیچه گرفته و متاع حیات دنیا، آنها را مغرور و غافل کرد امروز ما هم به رحمت در نظر نمی‌آوریم، چنان که آنان چنین روزشان را به خاطر نیاوردند و آیات ما را راجع به قیامت انکار کردند".

نکته

- شیخ صدوق از بعض حکماء نقل فرموده، تشبیه حالات اشخاصی که مغرور به دنیا هستند و غافل از مرگ‌اند و در لذّتهای دنیا فرو رفته‌اند مانند شخصی است که او را به طنابی بسته‌اند و داخل در چاه کرده‌اند که در ته آن چاه، افعی بزرگ باشد که دهانش را باز کرده منتظر افتادن او است که او را لقمه و طعمه خود کند و بر سر آن چاه دو موش باشند سیاه و سفید که همیشه و لا ینقطع دارند آن طناب را ذرّه ذرّه می‌جوند. آن وقت این شخص در وسط این چاه مشغول شده است به خوردن عسلی که بر دیوار آن چاه مالیده شده است و مخلوط به خاک و گل چاه باشد و زنبورهای زیادی دور این عسل را گرفته باشد و او غرق خوردن این عسل

است و گاهی از این زنبورها که بر او حمله می‌کنند دفاع می‌کند و گاهی او را می‌گزند با این کیفیّت دل خوش به این عسل است و از آن افعی ته چاه و آن دو موش بالای چاه غافل شده است. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۳۶ این چاه، همان دنیا است و این طناب، عمر انسان است و آن افعی، اجل و مرگ است و آن دو موش، شب و روزند که دارند طناب عمر را می‌جوند و عسل مخلوط به خاک، لذّتهای دنیاست که ممزوج و مخلوط به غصّه‌ها و دردهاست و این زنبورها، مردم دنیا هستند که مزاحمت او دارند بر این دنیا «۱». ایّها المغرور فی دار الغرور اعتبر من حال اصحاب القبور دل منه غافل به دنیای دنی چون در او آخر نباشی ماندنی انّما الدّنیا کبیت العنکبوت دار فانی کلّ من فیها یموت هست دنیا همچو دریای عمیق خلق عالم اندرین دریا غریق جمله محو و مات و سرگردان او در سراغ ساحل و پایان او نزد عاقل نیست دنیا جز پلی بر سر پل جا نسازد عاقلی پیره زالی غرق زیب و زیور است یا مگر دیوی کریه المنظر است هست باغی خالی از نخل مراد یا چراغی روشن اندر راه باد دل به دنیا بستن عین جاهلی است عشق با دیوانه دور از عاقلی است پس بیا بشنو ز من ای هوشمند تا توانی دل به مهر او مبند «۲» اصولا کبر و غرور و فخر فروشی از صفات زشت و ناپسند است که قرآن کریم آن را مذموم دانسته و این صفات رذیله را از شیطان می‌داند و دارندگان چنین رذایلی را نکوهش نموده و مستوجب عذاب و سرانجام دردناک می‌داند. از جمله در آیات زیر آمده است: وَ لا تَمْشِ فِی الْأَرْضِ مَرَحاً إِنَّ اللَّهَ لا یُحِبُّ کُلَّ مُخْتالٍ فَخُورٍ. (لقمان/ ۱۸ ")در زمین با غرور و ناز و تبختر قدم بر مدار که خدا هرگز مردم متکبّر خودستا را دوست نمی‌دارد - ".کَذلِکَ یَطْبَعُ اللَّهُ عَلی کُلِّ قَلْبِ مُتَکَبِّرٍ جَبَّارٍ. (غافر/ ۳۵ ")این گونه خدا بر دل هر متکبّر ستمکاری مهر شقاوت می‌زند - ".ادْخُلُوا أَبْوابَ جَهَنَّمَ خالِدِینَ فِیها فَبِئْسَ مَثْوَی الْمُتَکَبِّرِینَ. (غافر/ ۷۶ ")اینک بر درهای دوزخ درآیید که آن جا جاودان معذّب خواهید بود پس متکبّران را بسیار منزلگاه بدی است".

(_____ ۱)- لئالی الاخبار به نقل از ":گلزار نجفی، "تألیف سیّد هاشم نجفی یزدی، ص ۲۲۸. (۲)- جوهری به نقل از گلزار نجفی، ص ۷۹. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۳۷ - أَ لَیْسَ فِی جَهَنَّمَ مَثْوىً لِلْمُتَکَبِّرِینَ. (زمر/ ۶۰ ")-آیا منزلگاه متکبران در جهنم نیست- "؟إِنَّ اللَّهَ لا یُحِبُّ مَنْ کانَ مُخْتالًا فَخُوراً. (نساء/ ۳۶ ")-خدا هرگز مردم متکبّر خودستا را دوست نمی‌دارد - ".إِنَّ اللَّهَ لا یُحِبُّ الْفَرِحِینَ. (قصص/ ۷۶ ")-خدا هرگز مردم پر غرور و نشاط را دوست نمی‌دارد ".لیکن انسان مغرور و گردنکش، همه ضعف و عجزهای خود را فراموش کرده و فریب شیطان را خورده به غرور و تکبر می‌افتد ".وَ ما یَعِدُهُمُ الشَّیْطانُ إِلَّا غُرُوراً ("نساء/ ۱۲۰) این شخص مغرور چنان با ناز و تبختر بر روی زمین گام برمی‌دارد و خودش را ستبر و پر قدرت به حساب می‌آورد که گویی دیگران همه پیش او بی‌ارزش و ناچیزند و تنها اوست که از دماغ فیل افتاده است! از دماغ گندگی و غرور به جایی می‌رسد که از سر لجاج و عناد در آیات الهی مجادله کرده و از آن اعراض می‌کند و در پیشگاه خالق خویش نیز سر تعظیم فرو نمی‌آورد. غافل از این که هر قدر مغرورانه بر پشت زمین گام نهد و خود را از زمین و زمان برتر پندارد، هیچ گاه نتواند با قدرت پا، زمین را سوراخ کند و از او پر قدرت‌تر در جهان بسیار است. و هر چه بلند پروازی کند و شانه‌ها را بالا گیرد و گردن فرازی نماید باز در بلندی و صلابت به کوهها نرسد که از او بلندتر و بالاتر در جهان بسیار است. وَ لا تَمْشِ فِی الْأَرْضِ مَرَحاً إِنَّکَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَ لَنْ تَبْلُغَ الْجِبالَ طُولًا. (اسری/ ۳۷ ")و هرگز در زمین به کبر و ناز راه مرو که به نیرو زمین را نتوانی شکافت و به کوه در سربلندی نخواهی رسید ".به تعبیر امام علی علیه السّلام ":ما لابن ادم و الفخر: اوّله نطفهٔ و اخره جیفهٔ، لا یرزق نفسه، و لا یدفع حتفه «".۱ "» پسر آدم را چه فخر و نازیدن، که اوّل او منی و آخر او مردار بدبو است. نه خود را روزی می‌دهد و نه مرگ خویش را دفع می‌نماید ".همچنین آن حضرت در ضعف و بیچارگی انسان می‌فرماید: مسکین ابن ادم: مکتوم الاجل، مکنون العلل، محفوظ العمل، تؤلمه البقّهٔ، و تقتله الشّرقه، و تنتنه

(_____ ۱)- نهج البلاغه فیض الاسلام، حکمت ۴۴۵، ص ۱۲۹۵. مجمع الامثال النجم الکرمانی، ص ۷۷۵. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۳۸ العرقهٔ «۱ "». ذلیل و

بیچاره فرزند آدم: اجلش پنهان، بیماریها و دردهایش پوشیده، عملش نگاهداری می‌شود (در نامه اعمال ثبت می گردد)، پشه او را دردناک و مریض می‌سازد، و آب در گلو گرفتن، او را می کشد، و قطره عرق او را بدبو می‌سازد ".پس آیا شایسته است چنین انسان عاجزی، گردنکشی و تکبّر نموده و به خود بنازد؟! آن بزرگوار همچنین به منظور پند و اندرز، آدمی را در دنیا بدین گونه تصویر می‌سازد ": آدمی در دنیا نشانه‌ای است که مرگها در آن تیر می‌اندازند، و چپاول شده‌ای است که بلاها و دردها به آن می‌شتابند، و با هر آشامیدنش گلو گرفتنی و در هر لقمه‌اش اندوهها است. و بنده به نعمتی نمی‌رسد مگر به جدایی از نعمت دیگری و رو نمی‌آورد به روزی از زندگی‌اش مگر به جدایی روز دیگر از مدّت زندگانی خود. پس ما یاوران مرگیم و جانهای ما نشانه تباهیهاست. پس از کجا به بقا و هستی امیدوار باشیم در حالی که این شب و روز به چیزی شرافت و بزرگی ندادند مگر آن که به شتاب بازگشتند در ویرانی آنچه ساخته و پراکندگی آنچه گرد آورده بودند «".۲» در مذمّت کسانی که فریب دنیا را خورده و به آن اعتماد نمودند و در وصف حالات آنان در سکرات و سختیهای مرگ می‌فرماید: ... به مرداری رو آوردند که به خوردن آن رسوا گشتند و بر دوستی آن اتّفاق نمودند و هر که به چیزی عاشق شود چشمش را کور ساخته و دلش را بیمار گرداند. پس او به چشمی که نمی‌بیند می‌نگرد و به گوشی که نمی‌شنود می‌شنود، خواهشهای بیهوده، عقل او را دریده و دنیا، دلش را میرانده و شیفته خود نموده است. پس او بنده دنیاست و بنده هر که چیزی از دنیا در دستش می‌باشد. به هر طرف که دنیا گردید به سوی آن می گردد و به هر جا که رو آورد به آن متوجّه می‌شود. از منع کننده و پند دهنده که از جانب خداوند است متنبّه نشده و پند نمی‌پذیرد. ... پس از آن آثار مرگ در آنها زیاد شد تا این که میان هر یک با گفتارش حائل گردید (از سخن گفتن باز ماند.) ... به فکر می‌افتد که عمر خود را چسان بسر برده و چگونه روزگارش را (_____۱)- نهج البلاغه، حکمت ۴۱۱، ص ۱۲۸۲. در غررالحکم ص ۷۶۵ نیز با کمی اختلاف آمده است: ... مکتوب الاجل ... و تفنیه الغرقه.- اجلش نوشته شده ... و غرق شدنی نابودش نماید. (۲)- نهج البلاغه، حکمت ۱۸۲، ص ۱۱۷۴. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۳۹ گذرانیده و به یاد می‌آورد مالهایی که جمع کرده و برای به دست آوردن آنها از حلال و حرام چشم پوشیده. این اموال بعد از او باقی می‌ماند برای زنده‌ها که در آنها متنعّم بوده خوش می گذرانند. پس خوشگذرانی از آن اموال بی‌مشقّت برای غیر او است و بار گران آن بار بر پشت او می‌باشد، و آن مرد مرهون به آن اموال است. پس بر اثر آنچه که هنگام مرگ برایش آشکار شده پشیمان گشته دست خود را به دندان می گزد و بی‌میل می‌شود به آنچه در ایّام زندگانیش به آن مایل بوده است. پس پیوسته آثار مرگ در بدن او آشکار می گردد تا این که گوش او هم مانند زبانش از کار باز ماند و میان اهل بیت خود در حالی می‌ماند که نه به زبان گویا است و نه به گوش می‌شنود. چشم خویش را به نگریستن چهره‌های ایشان باز می کند. حرکات زبان آنان را می‌بیند و سخنشان را نمی‌شنود. پس آثار مرگ بیشتر شده به او در آویخته، چشمش را هم فرا گیرد، چنان که گوشش را فرا گرفته و جان از بدنش خارج گردد. پس مرداری است میان اهل بیتش که از او وحشت نموده و از نزدیک شدن به او دوری کنند. نه گریه کننده‌ای را همراهی می‌نماید و نه خواننده‌ای را پاسخ می‌دهد. پس از آن او را برداشته به سوی آخرین منزل در زمین (قبر) می‌آورند و در آن جا او را تنها گذارده، به عملش می‌سپارند و دیدن او را ترک خواهند نمود «۱». در مقابل تکبّر و غرور و فخر فروشی، تواضع از صفات پسندیده و نیکوست و از ویژگیهای بندگان خاص خدا، با تواضع راه رفتن است که قرآن به آن اشاره دارد ":وَ عِبادُ الرَّحْمنِ الَّذِینَ یَمْشُونَ عَلَی الْأَرْضِ هَوْناً. ("فرقان/ ۶۳) و چه نیکو امیر مؤمنان فرموده است ":لا- حسب کالتّواضع «".۲» - هیچ بزرگواری چون تواضع و فروتنی نیست (_____. ۱)- نهج البلاغه، خطبه ۱۰۸، ص ص ۳۳۲- ۳۳۱. (۲)- مجمع الامثال النجم الکرمانی، ص ۷۷۵. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۴۰

باغ سوخته

اشاره

افراد جاهل و نادان سعی می‌کنند بین انسانها، دسیسه و فساد کنند. عیب جویی و سخن چینی را پیشه ساخته و برای هر کاری سوگندهای دروغ می‌خورند. مانع رسیدن خیر به خلق خدا می‌شوند. به مسکینان و فقرا کمک نمی‌کنند. به داشتن مال و ثروت و فرزندان خود مغرور شده و خدا را فراموش می‌کنند. بر امکانات و وسایل مادّی خود تکیه کرده و قدرت خدا را نادیده می‌گیرند. اگر دست به کاری می‌زنند، از روی غرور و اعتماد به توان خود، اقدام می‌کنند بدون آن که سررشته امور و تدبیر کارها را به دست خدا بدانند. به همین جهت حتّی از گفتن کلمه "انشاء اللّه "هم ابا دارند. خداوند این گونه افراد را آزمایش می‌کند و به واسطه غرورشان، آنها را به نهایت درجه خوار می‌سازد. نشانه ذلّت بر بینی‌شان می‌نهد، و دماغ گندگی آنها را به پستی می‌رساند و باصطلاح معروف، دماغشان را به خاک می‌مالد ". سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ ("قلم/ ۱۶)- به زودی بر بینی‌اش داغ نهیم. زیرا این مغروران جاهل، کارشان به آن جا می‌انجامد که به آیات الهی هم پشت کرده و آن را افسانه گذشتگان می‌خوانند ".إِذا تُتْلى عَلَيْهِ آياتُنا قالَ أَساطِيرُ الْأَوَّلِينَ. ("قلم/ ۱۵) خداوند برای بیان چگونگی از بین بردن قدرت و امکانات مادی و غرور مغروران و این که در مقابل او قادر بر هیچ کاری نیستند، و کید و مکرشان دامن‌گیر خودشان خواهد شد، حکایت صاحبان باغی را نقل می‌کند که به میوه‌های باغ و فراوانی آن مغرور شده و تصمیم گرفتند به فقرا و مساکین کمکی ننمایند. آنها به خود مشغول و مطمئن شدند و خدا را از یاد بردند. خداوند هم طوری آن باغ پر از میوه و آماده برداشت را خشک و نابود کرد که نتوانستند از آن همه نعمت سودی حاصل کنند، و صاحبان باغ آنگاه که با این واقعه مواجه شدند به خود آمدند که مرتکب چه خطا و اشتباهی شده‌اند. آزمایش و ابتلاء افراد مغرور و گنده دماغ، به آزمایش وارده بر صاحبان باغ تشبیه شده است. چگونگی سوخته شدن و از بین رفتن آن باغ سرسبز و پر میوه را به "شب سیاه "تشبیه می‌کند که بدین گونه آن همه سرسبزی و شادابی، سیاه و خشک شد یا آن باغ همانند درختی شد که میوه‌اش را چیده باشند و بدون میوه باشد که گویی از ابتدا ثمری نداشته است. إِنَّا بَلَوْناهُمْ كَما بَلَوْنا أَصْحابَ الْجَنَّةِ إِذْ أَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّها مُصْبِحِينَ وَ لا يَسْتَثْنُونَ، تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۴۱ فَطافَ عَلَيْها طائِفٌ مِنْ رَبِّكَ وَ هُمْ نائِمُونَ فَأَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ .... (قلم/ ۲۲- ۱۷ ")ما کافران را نیز به قحط و سختی مبتلا کنیم چنان که اهل آن بستان را مبتلا کردیم، هنگامی که قسم خوردند که صبحگاه میوه‌اش بچینند- تا فقیران آگاه نشوند- و هیچ استثناء نکردند. بدین سبب هنوز به خواب بودند که از جانب خدا آتش عذابی نازل شد و بامدادان نخلهای آن بستان چون خاکستری سیاه گردید" ...

تفسیر

"صریم "به معنی مصروم است: چیده شده و قطع شده. به شب و روز نیز صریم گویند که هر یک از دیگری قطع و بریده می‌شود. ایضا به شب تاریک و تل خاک که از تل بزرگ جدا شده صریم گویند. در اقرب الموارد آن را زمین سیاه که هیچ چیز نمی‌روياند نیز گفته است. از همه معانی مناسب‌تر، معنای اخیر است که از اقرب نقل شد. زیرا در آیات بعدی هست که اهل باغ چون آن را دیدند نشناختند و گفتند: راه گم کرده‌ایم. این نشان می‌دهد که باغ در اثر بلا به صورت زمین سیاه بی علف در آمده بود. و اگر فقط میوه‌اش از بین می‌رفت و مصروم می‌شد اشتباه نمی‌کردند. معنی آیه چنین می‌شود: در حالی که آنها خفته بودند گردنده‌ای و بلایی از جانب پروردگارت به آن باغ دور زد و مانند زمین سوخته و بی علف گردید «۱». شخصی به ابن عباس پرسید که "صریم" چیست؟ گفت: صریم به معنای شب بسیار تاریک است، آنگاه گفت شبی که هیچ رقم نور و ضوئی در آن نباشد «۲». درباره شأن

نزول آیه "إِنَّا بَلَوْناهُمْ. " ...آمده است: ابن جریح گوید: ابو جهل در روز جنگ بدر می گفت مسلمین را بگیرید و آنها را با طناب بپیچید و هیچ یک از آنها را به قتل نرسانید سپس این آیه نازل گردید و قدرت و تسلّط آنها را بر مسلمین مثل زد به مانند صاحبان باغی که تصمیم گرفتند میوه‌های باغ را بچینند بدون آن که به فقرا و مستمندان چیزی بدهند .. «۳».

نکته

این نکته از عبرتهای تاریخ است که دشمنان پیامبر اسلام نیز که هنگام بعثت ایشان، استکبار (_____۱)- قرشی، قاموس قرآن، ج ۴، ص ۱۲۵. (۲)- المیزان، ج ۳۹، ص ۷۲. (۳)- شأن نزول آیات، ص ۸۲۹. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۴۲ ورزیدند، و به قدرت ظاهری و نیروها و امکانات خود مغرور گشتند، و پیامبر (ص) و آیات الهی را تکذیب کردند، سرانجام به خاک مذلّت نشستند و بر بینی‌شان داغ شمشیر گذاشته شد و نتیجه جهد و انکار خود را چشیدند. غرور بعضی از این کفّار نظیر ابو جهل به اندازه‌ای بود که وقتی در جنگ احد، عبد اللّه بن مسعود می‌خواست سرش را از تن جدا کند، از او تقاضا می کرد که سرش را از ناحیه گردن، طوری جدا سازد که اگر بر نیزه قرار گرفت، بلندتر از سرهای دیگر کشته‌ها باشد تا فهمیده شود که مرد بزرگی بوده است. در ابتدا هم از این که به دست بزچرانی مثل ابن مسعود کشته می‌شود و او بر سینه‌اش نشسته، ناراحت و خشمگین می‌شود و به او پرخاش می کند که بر جای بلندی نشسته‌ای «۱». یکی دیگر از این مغروران زمان پیامبر (ص "),ولید بن مغیره "است که خداوند مال و ثروت و فرزندان زیادی به او داد و او به این امکانات فریفته و مغرور گشت. روزی پیش پیامبر (ص) رفت. حضرت آیاتی بر او خواند که رنگ از رخسارش پرید و مو بر اندامش راست شد و دانست که این کلام بشر نیست ولی با این وجود، وقتی پیش دوستانش برگشت، گفت: کلام او "سحر "است. جریان این شخص مغرور در سوره‌های مدّثّر آیات ۲۹- ۱۱، و قلم آیات ۱۶- ۸، آمده است. همچنین در سوره علق، آیه ۹ به بعد جریان یکی از مغروران زمان پیامبر (گویا ابو جهل باشد) آمده که در مقابل پیامبر (ص) دست به کارهای بازدارنده‌ای می‌زد. سرانجام او و همه مغروران و منکران در طول تاریخ به دست "زبانیه "دوزخ (فرشتگان قهر و عذاب الهی) می‌باشد. در آن روز سخت که حقایق الهی را به چشم می‌بینند، به سجده خدا خوانده می‌شوند، امّا به آن جهت که در دنیا هیچ گاه سر به سجده فرو نبردند، در آن روز نیز از انجام سجده ناتوانند. گویی گردنشان سخت و غیر قابل انعطاف همچون شاخ گاو می‌شود که یارای خم کردن آن را ندارند. يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ ساقٍ وَ يُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلا يَسْتَطِيعُونَ خاشِعَةً أَبْصارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ وَ قَدْ كانُوا يُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ وَ هُمْ سالِمُونَ. ("قلم/ ۴۳- ۴۲ ")روز سختی که دامن به میان زنند و به سجده خداوند خوانده شوند و نتوانند. چشمانشان ذلیل و ترسان، ذلّت و حسرت آنها را فرا گرفته (چون) از این پیش در دنیا با تن سالم، آنها را به طاعت خدا خواندند و اجابت نکردند". (_____۱)- در این باره و نیز جهت اطّلاع از دشمنیها و مبارزه مشرکان قریش با پیامبر (ص) پس از هجرت، رک: تاریخ طبری، ج ۳، ص ۹۴۴ به بعد. درباره مخالفتهای قریش در مکّه قبل از هجرت، رک: همان مأخذ صص ۸۷۹- ۸۶۷. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۴۳

حکایت صاحبان باغ

پیرمردی باغی داشت، و هیچ میوه‌ای از آن باغ داخل خانه‌اش نمی‌شد، مگر آن که حقّ هر صاحب حقّی را از آن می‌داد. بعد از آن که از دنیا رفت، فرزندانش آن باغ را به ارث بردند، و آنان پنج پسر بودند، در همان سالی که پدرشان از دنیا رفت، باغ نامبرده حاصل آورد که در هیچ سالی آن طور نیاورده بود. جوانان بعد از نماز عصر به طرف باغ روانه شدند، میوه و رزقی بسیار زیاد

دیدند که تا آن روز و در حیات پدرشان چنان حاصلی به آن باغ ندیده بودند. وقتی حاصل بسیار را دیدند، طاغی و یاغی شده، به یکدیگر گفتند: پدر ما پیر و خرف شده بود، عقلش چیزی را از دست داده بود، بیایید با هم قرار بگذاریم امسال به احدی از فقراء چیزی از این میوه ندهیم، تا اموالمان زیاد شود. آنگاه سالهای بعد روش پدر را دنبال کنیم، چهار نفر از برادران قبول کردند و پنجمی ایشان در خشم شد و به برادران گفت از خدا بترسید و طریقه پدر را در پیش بگیرید تا سالم باشید و سود ببرید. برادران بر او خشم کردند و او را به کتک گرفته، سخت کوبیدند. وقتی آن برادر یقین کرد که برادران قصد کشتن او را دارند، تسلیم گفتارشان شد و به اکراه و بدون رضایت درونی رأی آنان را تصویب کرد. از آنجا به خانه‌های خود برگشته، هم سوگند شدند که هر وقت خواستند میوه بچینند، صبح خیلی زود بچینند و در این سوگند خود "انشاء الله "هم نگفتند. خدای تعالی به خاطر این جرمشان مبتلایشان نموده، بین آنان و آن رزق حائل شد، رزقی که ایّام چیدنش بسیار نزدیک بود، مع ذلک حتّی یک دانه هم عایدشان نشد و این داستان را در قرآن کریم [سوره قلم آیات ۳۳- ۱۷] آورده فرمود: انّا بلوناهم کما بلونا اصحاب الجنّة .. «۱». باید گفت که اشتباه کافران مغرور از آن روی است که خود را فعّال ما یشاء می‌پندارند و سرچشمه رزق و روزی را نیز به دست خود می‌دانند. لذا تصوّر می‌کنند با منع نمودن دیگران از رزق و اطعام و غیره، توانسته‌اند هر آنچه هست به خود و دوستان نزدیکشان اختصاص داده و دیگران را محروم سازند. در صورتی که چنین پنداری نادرست است ".أَ هُمْ یَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّکَ نَحْنُ قَسَمْنا بَیْنَهُمْ مَعِیشَتَهُمْ فِی الْحَیاةِ الدُّنْیا وَ رَفَعْنا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجاتٍ «" ...۲»

(_____ ۱)- تفسیر قمی به نقل از المیزان، ج ۳۹، ص ص ۷۱- ۷۰. (۲)- زخرف/ ۳۲ ".آیا آنها باید فضل و رحمت خدای تو را تقسیم کنند؟ در صورتی که ما خود معاش و روزی آنها را در حیات دنیا تقسیم کرده‌ایم و بعضی را بر بعضی برتری داده‌ایم " ...تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۴۴ به همین سبب، یتیمان «۱» را از سفره خود می‌رانند. مسکینی را بر سفره خود طعام نمی‌دهند. حقّ سائل و محروم را از مال خود جدا نمی‌سازند. فقرا را از گرد خود پراکنده می‌کنند و حتّی مانع خیرات دیگران نیز می‌شوند «۲». با این کارها سعی دارند که این افراد را به ذلّت و خواری افکنند. همچون منافقان که می‌گفتند: به اصحاب رسول خدا انفاق مال نکنید، تا از پیرامون او پراکنده شوند «۳»، و یا آن یهودیان که مسأله قرض دادن به خدا را مسخره کرده می‌گفتند: دست خدا بسته است و او به ما احتیاج پیدا کرده است «۴». لیکن این نادانان نمی‌دانند که ":وَ لِلَّهِ خَزائِنُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ- خزائن آسمانها و زمین از آن خداست «۵ "». وَ ما مِنْ دَابَّةٍ فِی الْأَرْضِ إِلَّا عَلَی اللَّهِ رِزْقُها ("هود/ ۶) و هیچ جنبنده‌ای در زمین نیست جز آن که روزی او بر خداست. جهت تفهیم این موضوع که نزول رزق و روزی به دست خداوند است و روزی دهنده خلق تنها اوست، و از خلق نمودن انسانها هیچ رزق و طعامی بر خود نخواسته است «۶»، خداوند با سوگندی مسأله تقدیر رزق را یادآور می‌شود و قطعی بودن و حقیقت داشتن این امر را به روشنی

(_____ ۱)- رسیدگی به امور یتیمان و مهربانی و محبّت در حقّ آنان و رعایت حقوقشان از سفارشهای مؤکّد اسلام است تا جایی که درباره تصرّفهای ناروا در اموال یتیمان تعبیرات شدیدی در قرآن آمده است. این گونه انسانها که اموال یتیمان را از روی ظلم و ستم و به ناحق می‌خورند و به خود اختصاص می‌دهند به "انسان آتش خوار "تعبیر شده‌اند. زیرا با این عمل، در ظاهر، ثروت خود را افزون می‌سازند، لیکن در حقیقت، باطن عملشان ذخیره کردن و افروختن آتش است. آنها با این کار، آتش جهنّم را برای خود فراهم کرده و سرانجام در همان آتش سوزناک دوزخ فرو می‌روند. یعنی در آخرت همین عملشان آتشی سوزنده شده و آنها را به کام خود می‌کشد. بنابراین چهره واقعی و درونی عمل کسی که مال یتیم را به ناحق می‌خورد، آتش سوزان دوزخ است اگر چه چهره ظاهری عملش، طعمه ساختن از مال یتیم بوده است. قرآن کریم می‌فرماید: إِنَّ الَّذِینَ یَأْکُلُونَ أَمْوالَ الْیَتامی ظُلْماً إِنَّما یَأْکُلُونَ فِی بُطُونِهِمْ ناراً وَ سَیَصْلَوْنَ سَعِیراً. (نساء/ ۱۰ ")آنان که اموال یتیمان را به ستمگری می‌خورند، در حقیقت آنها در شکم خود آتش جهنّم فرو می‌برند و به

زودی در آتش فروزان دوزخ خواهند افتاد (".۲)- ... فَذلِکَ الَّذِی یَدُعُّ الْیَتِیمَ وَ لا یَحُضُّ عَلی طَعامِ الْمِسْکِینِ ... وَ یَمْنَعُونَ الْماعُونَ. (ماعون/ ۷- ۲) (۳)- هُمُ الَّذِینَ یَقُولُونَ لا تُنْفِقُوا عَلی مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّی یَنْفَضُّوا ... (منافقون/ ۷) (۴)- وَ قالَتِ الْیَهُودُ یَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ، غُلَّتْ أَیْدِیهِمْ وَ لُعِنُوا بِما قالُوا بَلْ یَداهُ مَبْسُوطَتانِ یُنْفِقُ کَیْفَ یَشاءُ ... (مائده/ ۶۴) (۵)- منافقون/ ۷. (۶ ")-ما أُرِیدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ وَ ما أُرِیدُ أَنْ یُطْعِمُونِ، إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ. ("ذاریات/ ۵۸- ۵۷) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۴۵ و حتمیّت همان سخن و کلامی که افراد با هم رد و بدل می‌کنند، تشبیه می‌کند. وَ فِی السَّماءِ رِزْقُکُمْ وَ ما تُوعَدُونَ- فَوَ رَبِّ السَّماءِ وَ الْأَرْضِ إِنَّهُ لَحَقٌّ مِثْلَ ما أَنَّکُمْ تَنْطِقُونَ. (ذاریات/ ۲۳- ۲۲ ")و روزی شما با همه وعده‌ها که به شما دادند در آسمان است. پس به خدای آسمان و زمین قسم که این (وعده رزق مقّدر) به مانند تکلّمی که با یکدیگر می‌کنید حق و حقیقت است ".گناهی را که ظالمان و مغروران نیز مرتکب شده، شبیه همان گناهان که اصحاب و امثال آنها از امّتهای پیشین مرتکب شده، می‌داند. لذا همان عذابی برای آنها مهیّاست که بر پیشینیان نازل شد. فَإِنَّ لِلَّذِینَ ظَلَمُوا ذَنُوباً مِثْلَ ذَنُوبِ أَصْحابِهِمْ فَلا یَسْتَعْجِلُونِ. (ذاریات/ ۵۹ ")پس این ستمکاران را هم گناهی (و کیفری) مانند اصحاب و امثالشان خواهد بود. باری عجله نکنند- و زمان کیفر فرا خواهد رسید ".زیرا این کافران هم، همان سخنان ناروایی را گفتند که کافران پیشین گفتند ". بَلْ قالُوا مِثْلَ ما قالَ الْأَوَّلُونَ. ("مؤمنون/ ۸۱) یکی از عوامل چنین مرضی که کفّار بدان مبتلا هستند "،حسد "است که چون آتش، هیزم وجود آنها را با شعله‌های لجاجت و عناد می‌سوزاند. و پیامبر اسلام (ص) در این باره فرموده است ": الحسد یأکل الحسنات کما تأکل النّار الحطب «".۱» (حسد، حسنات را می‌خورد (از بین می‌برد) همان گونه که آتش، هیزم را می‌خورد.) و هم ایشان در تمثیلی تأثیر امر به معروف و بازداشتن دیگران را از انجام کارهایی که هلاکت جامعه را در پی دارد چنین بیان می‌کند: مثل القائم فی حدود اللّه و الواقع فیها کمثل قوم استهمّوا علی سفینهٔ فاصاب بعضهم اعلاها و بعضهم اسفلها فکان الّذین فی اسفلها اذا استقوا من الماء مرّوا علی من فوقهم فقالوا لو انّا خرقنا فی نصینا خرقا و لم نوذ من فوقنا فان هم ترکوهم و ما ارادوا هلکوا جمیعا و ان اخذوا علی ایدیهم نجوا جمیعا «۲».

(_____۱)- التمثیل و المحاضره ثعالبی، ص ۲۴. (۲)- صحیح بخاری، به نقل از نهج الفصاحه، ص ۶۸۲. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۴۶ " مثل کسی که در حدود خدا بایستد و آن که در حدود خدا افتد مانند گروهی است که بر کشتی‌ای قرعه زدند و قسمت بالای کشتی به بعضی افتاد و پایین آن به بعض دیگر افتاد. آنها که در پایین کشتی بودند وقتی آب می‌خواستند بر آن کسان که بالای سرشان بودند می‌گذشتند و با خود گفتند اگر در قسمت خود سوراخی کنیم، آنها را که در بالای سر ما هستند اذیت نکنیم، اگر بالا سری‌ها آنها را با قصدشان واگذارند همگی هلاک شوند و اگر دستشان را بگیرند همگی نجات یابند ".و امام علی (ع) در ضرورت پرداخت حقوق واجب الهی از نعمتهایی که در دست انسان است و تأثیر آن در بقا و افزونی نعمتها و یا بر عکس در فنا و نابودی آن در صورت عدم ادای حقوق واجب الهی، در سخنی شریف می‌فرماید ": من کثرت نعم اللّه علیه کثرت حوائج النّاس الیه فمن قام للّه فیها بما یجب عرّضها للدّوام و البقاء و من لم یقم فیها بما یجب عرّضها للزّوال و الفناء «".۱» (هر که نعمتهای خدا بر او بسیار شود، درخواستهای مردم به او بسیار می‌گردد. پس کسی که برای خدا در آن نعمتها به آنچه واجب است قیام نماید آنها را همیشگی و پایدار می‌سازد و آن که برای خدا در آنها به آنچه که واجب است قیام ننماید آنها را به نابودی و نیستی می‌کشاند.) امام باقر (ع) در تمثیلی، حاجت خواستن از اشخاص نوکیسه را به سکّه جستن در دهان اژدها تشبیه می‌کند که به استقبال خطر رفتن است. انّما مثل الحاجهٔ الی من اصاب ماله حدیثا کمثل الدّرهم فی فم الافعی انت الیه محوج و انت منها علی خطر «۲». (احتیاج به نو کیسه چون نیاز به سکّه در دهان اژدها است که از سویی به آن نیازمندی و از سویی از آن در خطر.) بنابراین هیچ گنجی، بی نیاز کننده‌تر از قناعت نیست و رغبت و میل به دنیا کلید سخت‌ترین رنج و مرکب گرفتاری است و آز و گردنکشی و رشک (حسد)، شخص را به افتادن در گناهان می‌خوانند و شرّ و بدکاری، همه بدیها و زشتیها را گرد می‌آورد «۳».

(_____ ۱)- نهـج البلاـغه فیض الاسـلام، حکمت ۳۶۴، ص ۱۲۶۱. (۲)- تحف العقول، ص ۳۳۷. (۳)- بنگرید به نهج البلاغه، حکمت، ۳۶۳، ص ۱۲۶۰ ".و لا کنز اغنی من القناعـهٔ ... و الرّغبـهٔ مفتـاح النّصب و مطیّـهٔ التّعب، و الحرص و الکبر و الحسـد دواع الی التّقحّم فی الـذّنوب، و الشّرّ جـامع لمسـاوی العیـوب. تشبیهـات و تمثیلاـت قرآن، متـن، ص: ۳۴۷ پس بـه تعـبیر امـام علی (ع) بایـد دنیـا (کـه رفتـارش چنین است) در نظر شـما کوچکتر باشد از تفاله برگ درخت "سلم «۱ "»و از خرده ریزه‌ای که از مقراض می‌افتد، و پند گیرید از احوال پیشینیان پیش از آن که آیندگان از حال شما پند بگیرند و رها کنید دنیا را که مذموم و ناپسندیده است زیرا دنیا به کسی که بیش از شما به آن علاقه و دوستی داشـته وفا ننموده است «۲». پیامبر اکرم (ص "): مثل الّـذی یعتق عند الموت کمثل الذّی یهدی اذا شـبع «۳ ("»مثل کسی که هنگـام مرگ، بنـده‌ای را آزاد می‌کنـد هماننـد کسـی اسـت که هنگـام سـیری هـدیه می‌دهـد- چیزی را از روی سـیری می‌بخشـد.)

(_____ ۱)- درختی است در بیابان که برگ آن در دبّاغی به کار می‌رود. (۲)- نهج البلاغه، خطبه ۳۲، ص ۱۰۸. (۳)- فیض القدیر، ج ۵، ص ۵۱۱. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۴۸

مأیوسان از آخرت

قوم یهود مغضوب خداونـد هسـتند و در قرآن به عنوان "مغضوب علیهم "از آنان یاد شـده است. در سوره بقره، آیه ۶۱، درباره این قـوم می‌فرمایـد ":وَ ضُـرِبَتْ عَلَیْهِمُ الـذِّلَّهُ وَ الْمَسْـکَنَهُ وَ بـاؤُ بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ. "در سوره حمـد به مؤمنین تعلیم داده می‌شود که از خـدا بخواهنـد تا آنها را به راه نعمت داده شدگان هدایت کند نه راه آنها که مورد غضب او هسـتند.- یعنی قوم یهود «۱».- صِراطَ الَّذِینَ أَنْعَمْتَ عَلَیْهِمْ غَیْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَیْهِمْ (حمـد/ ۷) همچنین قرآن به مؤمنین دسـتور می‌دهد که با این قوم، دوستی و نشـست و برخاسـت نکنند. چون اینان به آخرت و معاد عقیده استوار ندارند و از ثواب آخرت مأیوسـند و امیدی ندارند. چگونگی ناامیدی و یأس یهود از آخرت، تشبیه شـده است به ناامیـدی و یأسـی که کـافران از مردگـان و اهل قبور خود دارنـد. همان گونه که کفّار به آخرت و به زنـده شـدن مردگان ایمان و اعتقادی ندارنـد و برای آنها حیات دیگری را قبول ندارند- چون مرگ را فنا شدن و هیچ و پوچ شدن می‌دانند.- لذا به مردگان هم امیدی ندارند، یهود نیز چنینند. بنابراین شما مؤمنین با یهود که مثل کفّارند دوستی نکنید و دل نبندید. یـا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا لا تَتَوَلَّوْا قَوْماً غَضِبَ اللَّهُ عَلَیْهِمْ قَـدْ یَئِسُوا مِنَ الْآخِرَهِ کَما یَئِسَ الْکُفَّارُ مِنْ أَصْـحابِ الْقُبُورِ. (ممتحنه/ ۱۳ ")ای اهل ایمان هرگز قومی را که خـدا بر آنان غضب کرده، یار و دوسـتدار خود مگیریـد، که آنها از عالم آخرت به کلّی مأیوسـند چنان که کافران از اهل قبور نومیدنـد- ".یعنی فرقی میان جهودان و اهل کتاب با کافران بی‌عقیده نیست. - از طریق ابن اسـحق از محمّد و او از عکرمه و نیز ابو سـعید از ابن عبّاس روایت کننـد که، عبـد اللّه بن عمر و زیـد بن الحرث با عدّه‌ای از یهودیان طرح دوستی ریخته بودنـد. سـپس این آیه نـازل شـد «۲_____».

(۱)- آیات دیگری که دلالت بر مغضوب بودن قوم یهود نزد خداونـد دارنـد: فَباؤُ بِغَضَبٍ عَلی غَضَبٍ. (بقره/ ۹۰)- وَ باؤُ بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ وَ ضُرِبَتْ عَلَیْهِمُ الْمَسْکَنَهُ ... (آل عمران/ ۱۱۲).- إِنَّ الَّذِینَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَیَنالُهُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّهِمْ ... (اعراف/ ۱۵۲) و نیز: مائده/ ۶۰، مجادله/ ۱۴، بقره/ ۱۶. (۲)- شأن نزول آیات، ص ۸۰۵. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۴۹

چوبهای خشک بر دیوار

اشاره

منافقان، ظاهرسازان ریاکار، آن چنان ظاهر خود را آراسته می‌سازند که آدم را به شگفت وا می‌دارند. با زبان چرب و سخنان نرم، انسان را جذب خویش می کنند که شخص غافل آنها را افرادی صادق و مهربان می‌پندارد. لیکن اندرونشان خبیث و ناپاک، و قلبشان آلوده و پلید است «۱»، تا حدّی که از ایمان و معرفت و شناخت، تهی و بی‌درک و فهم هستند. گفتار خود را با سوگندهای مکرّر تزیین می کنند تا مستمع، آن را زودتر بپذیرد و همین سوگندها را سپر جان خود می کنند ".اتَّخَذُوا أَیْمانَهُمْ جُنَّةً. (" ..منافقون/ ۲) ظاهرشان چون مار خوش خط و خال است، ولی اندرونی پر از زهر کشنده دارند. در جمع و آشکارا به گونه‌ای رفتار می کنند و در خفا و مجالس خصوصی، طور دیگر. باطن بی‌نور و بی‌معرفت این منافقان به چوب خشکی که بر دیوار گذاشته‌اند، تشبیه شده است. همان گونه که چوب خشک فاقد حیات و رشد و رویش است، منافقان نیز فاقد حیات و رشد واقعی هستند و از ایمان و نور الهی تهی هستند گویی اندرونشان همانند چوب خشک است. ... وَ إِذا رَأَیْتَهُمْ تُعْجِبُکَ أَجْسامُهُمْ وَ إِنْ یَقُولُوا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ کَأَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌ ... (منافقون/ ۴ ")ای رسول، چون کالبد جسمانی آن منافقان را مشاهده کنی تو را به شگفت آرند و اگر سخن گویند به سخنهایشان گوش فرا خواهی داد.- ولی از درون- گویی که چوبی خشک بر دیوارند ".زبان بازی و سوگند دروغ از خصایص بارز منافقین است و به همین وسیله راه خدا را بر بندگانش می‌بندند «۲». اینان حتّی در دنیای دیگر نیز دست از سوگندهای دروغ خود بر نمی‌دارند به این خیال که با این سوگندها خدا را هم فریب دهند. امّا در آن جا دیگر این سوگندها اثری ندارد. یَوْمَ یَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِیعاً فَیَحْلِفُونَ لَهُ کَما یَحْلِفُونَ لَکُمْ وَ یَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ عَلی شَیْءٍ أَلا إِنَّهُمْ هُمُ الْکاذِبُونَ. (مجادله/ ۱۸ ")روزی که خدا همه آنها را بر انگیزد و چنان که برای شما قسم یاد کردند برای خدا هم به دروغ (_____۱)- وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ یُعْجِبُکَ قَوْلُهُ فِی الْحَیاةِ الدُّنْیا وَ یُشْهِدُ اللَّهَ عَلی ما فِی قَلْبِهِ وَ هُوَ أَلَدُّ الْخِصامِ- وَ إِذا تَوَلَّی سَعی فِی الْأَرْضِ لِیُفْسِدَ فِیها وَ یُهْلِکَ الْحَرْثَ وَ النَّسْلَ. (بقره/ ۲۰۵- ۲۰۴ ")بعضی مردم از گفتار دلفریب خود، تو را به شگفت آورند که از چرب زبانی و دروغ به متاع دنیا رسند و از نادرستی و نفاق، خدا را بر راستی خود گواه گیرند و این کس بدترین دشمن اسلام است. چون از حضور تو دور شود کارش فتنه و فساد است بکوشد تا حاصل خلق به باد فنا دهد و نسل بشر را قطع کند. ("۲)- اتَّخَذُوا أَیْمانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِیلِ اللَّهِ. (مجادله/ ۱۶ و منافقون/ ۲) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۵۰ سوگند می‌خورند و می‌پندارند که اثری بر آنها خواهد داشت، بدانید که آنها بسیار دروغگو هستند".

تفسیر

- در آیه ۴ سوره منافقون، خداوند متعال، منافقین را به حسب باطنی که دارند مذّمت می کند. می‌خواهد بفرماید منافقینی که اجسامی زیبا و فریبنده و سخنانی جاذب و شیرین دارند، به خاطر نداشتن باطنی مطابق ظاهر، در مثل مانند چوبی می‌مانند که به چیزی تکیه داشته باشد، اشباحی بدون روحند، همان طور که آن چوب نه خیری دارد، و نه فایده بر آن مترتّب می‌شود، اینان نیز همین طورند چون فقه و فهم ندارند «۱». سوگند دروغ خوردن این منافقان در روز قیامت با این که آن روز، روز کشف حقایق است، هم از این باب است که ملکات آنان در آن روز کشف می‌شود و مسأله دروغگویی در دلهای آنان ملکه شده، در دنیا به دروغ عادت کرده بودند، همیشه بنا بر این داشتند که باطل را روپوش حق کنند و آن را با سوگند دروغین به صورت حق جلوه دهند، پس منافقین هم مانند هر صاحب ملکه‌ای دیگر آن طور که زندگی می کنند می‌میرند و آن طور که می‌میرند زنده می‌شوند. و یکی از همان دروغهاشان این است که در آن روز درخواست برگشتن به دنیا می کنند و یا از خدا می‌خواهند از آتش درآیند و امثال اینها همه مظاهر دروغگوییهای ایشان است که قرآن آنها را بیان کرده است و هیچ یک آنها با وضع قیامت سازگار نیست، چون قیامت، عالم مشاهده حقایق است، روز جزاء است نه روز عمل و در چنین روزی جای این حرفها نیست «۲».

(_____ ۱)- المیزان، ج ۳۸، ص ۲۱۰. (۲)- مأخذ پیشین، صص ۴۳- ۴۲. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۵۱

چهارپایان غافل

از آدمیان و جنّیان، کسانی وجود دارند که گرچه قلب دارند، ولی به معرفت و شناخت دست نمی‌یابند. چشم دارند ولی بدون بصیرت. گوشها دارند ولی ناشنوا. انسانهای سالم از این ابزار و حواس به بررسی و کند و کاو و تفکّر در منابع و ادلّه شناخت پرداخته و با براهین و استدلال به شناخت خداوند توفیق می‌یابند. با همین ابزار، راه رسیدن به سرچشمه هستی را، بر خود هموار کرده و به آن ایمان می‌آورند و در نتیجه، در مسیر هدایت و کمال گام بر می‌دارند. لیکن افراد معیوب و غافل، از این ابزار سودمند که خداوند برای اهداف والایی در آنها تعبیه نموده، استفاده شایسته و مناسب نمی‌کنند. آنها را در راه اضلال و تباهی خود به کار می‌گیرند، و در نتیجه از خالق خویش غافل شده و مرتکب اعمال ناشایست و غیر انسانی می‌شوند. اینان با همین اعمال خود که معلول عدم شناختشان از خداست، جهنّم را برای خویشتن فراهم می‌سازند. زیرا با داشتن این ابزار می‌توانستند گامی در راه تکامل انسانیّت خود و دور شدن از زندگی حیوانی بردارند و بر ایمان و یقین خود نسبت به خدا بیفزایند. چون چنین نکردند و در زمره غافلان در آمدند، خود را سزاوار گرفتاری جهنّم ساختند. حال چنین کسانی که از نعمت حواس خود (چشم، گوش، قلب ...) در مجاری صحیح آن بهره نمی‌جویند، به چهارپایان و حتّی پست‌تر و پایین‌تر از آن تشبیه شده است. چرا که، خود را از مقام قرب و جوار حقّ و خلیفهٔ اللهی، به مراحل نازل و پست و غیر انسانی سقوط دادند و همچون حیوانات سرگرم خور و خواب و شهوت و غیره شدند. همان طور که حیوانات با وجود داشتن چشم و گوش به فراتر از محدوده آغل و چراگاه خود، کاری ندارند، انسانهای غافل نیز از این ابزار تنها در مدار طبیعت، آن هم بطور محدود، استفاده کرده و در امور معنوی و ماوراء طبیعت اندیشه‌ای نمی‌کنند. وَ لَقَدْ ذَرَأْنا لِجَهَنَّمَ كَثِيراً مِنَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لا يَفْقَهُونَ بِها وَ لَهُمْ أَعْيُنٌ لا يُبْصِرُونَ بِها وَ لَهُمْ آذانٌ لا يَسْمَعُونَ بِها، أُولئِكَ كَالْأَنْعامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولئِكَ هُمُ الْغافِلُونَ. (اعراف/ ۱۷۹ ")بسیاری از جن و انس را برای جهنّم واگذاردیم، چه آن که آنها را دلهایی است با آن درک نمی‌کنند، دیده‌هایی است با آن نمی‌بینند، گوشهایی است با آن نمی‌شنوند، آنها مانند چهارپایانند بلکه پایین‌تر و گمراه‌تر، آنها مردمی هستند که غافل شدند ".تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۵۲ - همچنین کافرانی که قدرت فهم و پذیرش حق را نداشته و تعقّل نمی‌کنند، و هوی نفس خود را معبود گرفته و از آن پیروی می‌کنند «۱»، به چهارپایان و پست‌تر از آن تشبیه شده‌اند: أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا. (فرقان/ ۴۵ ... ")یا پنداری که اکثر این کافران حرفی می‌شنوند یا فکر و تعقّلی دارند؟ اینان در بی عقلی بسی مانند چهارپایانند، بلکه نادان و گمراه‌تر ".زیرا هر چند این کافران دارای چشم سر هستند، لیکن چشم باطن و دیده دلهاشان کور است ". فَإِنَّها لا تَعْمَى الْأَبْصارُ وَ لكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ. (حج/ ۴۶) در آیه دیگر، آنها که به آیات الهی پشت کرده و به کفر، دل می‌بندند، افرادی مرده، کور و کر به حساب می‌آیند و خداوند به پیامبر خود می‌فرماید که در طاقت تو نیست که مردگان را شنوا کنی و نداء را به کران بشنوانی، وقتی به فرا روی بگردانند. و تو کوران را از ضلالتشان، هدایت نتوانی کرد و جز آن کسانی را که به آیه‌های ما ایمان دارند و مسلمانند، نمی‌شنوانی "!إِنَّكَ لا تُسْمِعُ الْمَوْتى وَ لا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعاءَ إِذا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ، وَ ما أَنْتَ بِهادِي الْعُمْيِ عَنْ ضَلالَتِهِمْ إِنْ تُسْمِعُ إِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِآياتِنا فَهُمْ مُسْلِمُونَ. ("نمل/ ۸۱- ۸۰، روم ۵۳- ۵۲)- این آیه (نمل/ ۸۰) درباره کفّار قریش نازل گردیده، آن هم قوم مخصوصی که در علم خدا گذشته است که هرگز ایمان نخواهند آورد بلکه در کفر خویش خواهند مرد و خداوند به رسول خویش خبر داد که اینان سخن تو را نخواهند پذیرفت و پند تو درباره ایشان سودی نخواهد بخشید «۲». (_____ ۱)- أَ فَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلهَهُ هَواهُ وَ

أَضَلَّهُ اللَّهُ عَلی عِلْمٍ وَ خَتَمَ عَلی سَمْعِهِ وَ قَلْبِهِ وَ جَعَلَ عَلی بَصَرِهِ غِشاوَةً فَمَنْ یَهْدِیهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ أَ فَلا تَذَکَّرُونَ. (جاثیه/ ۲۳ ")-ای رسول ما می‌نگری آن را که هوای نفسش را خدای خود قرار داده و خدا او را دانسته گمراه ساخته و مهر بر گوش و دل او نهاده و بر چشم وی پرده ظلمت کشیده، پس او را بعد از خدا چه کسی هدایتش خواهد کرد؟ آیا متذکّر این معنی نمی‌شوید ("؟۲)- شأن نزول آیات، ص ۵۹۴. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۵۳

حصار بلند موج

خوشحال و بی‌خیال در کشتی نشسته‌اند و راه سفر در پیش دارند. کشتی به آرامی در دریا به سوی مقصد خود پیش می‌رود و مسافران شادمانه به آب می‌نگرند. هر کس با افکار خود مشغول و با چیزی خود را سرگرم ساخته است. امّا این آرامش دیری نمی‌پاید. بطور ناگهانی باد بر گرده پهن دریا نعره بر می‌کشد. آب به تلاطم و جست و خیز می‌افتد و دریا طوفانی می‌شود. امواج سهمگین سوار بر هم، بر سینه کشتی مشت فنا می‌کوبد و خشمگینانه اندرونش را پر از آب می‌سازد. گرد یأس و پریشانی چهره سرنشینان را می‌پوشاند. آرزوها را از دست رفته می‌بینند و ساحل نجات را دورتر از دور! در این بحر وحشت و فنا که مسافران بر نجات خود نه یاوری بینند و نه نصیری، فطرت و ضمیرشان، آنها را به تکیه گاهی رهنمون می‌کند. از روی اخلاص او را می‌خوانند و خود را برای او خالص می‌کنند. خدای رؤوف، همان نجات دهنده‌ای که استغاثه گرفتاران را می‌شنود، این کشتی شکسته‌گان درمانده را نجات می‌دهد «۱». لیکن دریغ که آدمی فراموشکار است و ناسپاس!! چون از چنگال طوفان وحشی رها شدند و به ساحل امن و نجات رسیدند، به جز قلیلی، سایرین دگرباره به خود مشغول شده و ره ناسپاسی پیش گرفتند و منجی خود را فراموش کردند. آری، تا خطر از آنان رفع شد، دوباره به گناه روی آوردند و به انکار خالق پرداختند. و این طبیعت برخی از انسانهاست که در شداید و سختی به یاد خدا می‌افتند و در ناز و نعمت و سلامتی طغیان می‌کنند «۲». (اگر چه همین توسّل آنها به خدا در شداید و گرفتاریها دلیل بر این است که فطرت انسان بر توحید و خداپرستی است.) خداوند متعال، موجهایی که این انسانهای غافل را فرا می‌گیرد در سهمناکی و سختی به کوه ستبر یا ابری سایه افکن و مهیب و ناگوار تشبیه کرده است که موجها این چنین وحشتناک، آنها را (_____ ۱)- اوست آن که شما را در برّ و بحر سیر می‌دهد تا آنگاه که در کشتی نشینید و باد ملایمی کشتی را به حرکت آورد و شما شادمان و خوشوقت باشید که ناگاه باد تندی بوزد کشتی از هر جانب به امواج خطر در افتد و خود را در ورطه هلاک ببینید. آن زمان خدا را با اخلاص بخوانید که بارالها اگر ما را از این خطر نجات دهی دیگر همیشه شکر و سپاس تو گوییم پس از آن که ما نجاتشان دادیم باز در زمین به ناحق ستمگری آغاز کنند ... (یونس/ ۲۳- ۲۲). (۲)- آیات زیر به این موضوع اشاره دارند: فَإِذا رَکِبُوا فِی الْفُلْکِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِینَ لَهُ الدِّینَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَی الْبَرِّ إِذا هُمْ یُشْرِکُونَ. (عنکبوت/ ۶۵) نیز: یونس/ ۱۲ و ۲۳- ۲۲، لقمان/ ۳۲، هود/ ۱۰، اسری/ ۶۷ و ۸۳، زمر/ ۸ و ۴۹، فصّلت/ ۵۱- ۵۰ و علق/ ۷- ۶ "کَلَّا إِنَّ الْإِنْسانَ لَیَطْغی أَنْ رَآهُ اسْتَغْنی . تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۵۴ فرا می‌گیرد و خداوند از چنین مهلکه‌ای آنها را نجات می‌دهد، امّا ...!! وَ إِذا غَشِیَهُمْ مَوْجٌ کَالظُّلَلِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِینَ لَهُ الدِّینَ ... (لقمان/ ۳۲ ")و چون موجی به مانند کوهها (یا ابر سایه افکن) آنان را فرا گیرد، خدا را بخوانند و دین را خاص او کنند - " ...وَ إِذا مَسَّ الْإِنْسانَ الضُّرُّ دَعانا لِجَنْبِهِ أَوْ قاعِداً أَوْ قائِماً فَلَمَّا کَشَفْنا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ کَأَنْ لَمْ یَدْعُنا إِلی ضُرٍّ مَسَّهُ ... (یونس/ ۱۲ ")و هر گاه آدمی به رنج و زیانی در افتد همان لحظه به هر حالت باشد از نشسته و خفته و ایستاده فورا ما را به دعا می‌خواند، آنگاه که رنج و زیانش برطرف شود باز به حال غفلت و غرور چنان باز می‌گردد که گویی هیچ ما را برای دفع ضرر و رنج خود نخوانده است " ...تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۵۵

گم شده در برهوت

طکسی را که خداونـد به نور اسـلام هـدایت کند، لیکن او دوباره به راه کفر برگردد، همانند فرد فریب خورده‌ای است که از راه و مسیر درست و روشن بیرون رفته و به بیابان نامعلومی درآمـده باشـد. چنین فردی در آن بیابان برهوت، سـرگردان و حیران مانـده و نمی‌دانـد کجا قرار گرفته و راه نجاتی را نیابـد. هر طرف رو می‌آورد، بیابانی دور و دراز و ناپیـداست. این فرد گم گشـته و حیران، چنان به دست شـیطان خبط و سرگشته شده که دیگران راه نجات را به او نشان می‌دهند و می‌گویند: به این طرف بیا، راه نجات این جاست، امّا او نمی‌پذیرد و در پریشانی خود آواره است. درماندگی و پریشانی کسـی که از اسلام به کفر باز می‌گردد به سرگردانی و حیرانی کسـی که شـیطان او را اغوا کرده باشـد، تشبیه شده است. قُلْ أَ نَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ ما لا یَنْفَعُنا وَ لا یَضُـرُّنا وَ نُرَدُّ عَلی أَعْقابِنا بَعْـدَ إِذْ هَـدانَا اللَّهُ کَالَّذِی اسْـتَهْوَتْهُ الشَّیاطِینُ فِی الْأَرْضِ حَیْرانَ لَهُ أَصْـحابٌ یَـدْعُونَهُ إِلَی الْهُدَی ائْتِنا قُلْ إِنَّ هُدَی اللَّهِ هُوَ الْهُدی وَ أُمِرْنا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعالَمِینَ. (انعام/ ۷۱ ")بگو آیا بپرستیم غیر خـدا چیزی را که نه نفع می‌دهد و نه ضـرر می‌رساند ما را؟ و آیا به کفر قبلی رجوع کنیم بعد از آن که خداوند ما را هدایت فرمود؟ اگر چنین کنیم مثل کسـی باشـیم که شـیاطین او را برده باشد به بیابان دور و دراز و در آنجا حیران و سـرگردان باشد و اصحابی که برای اوست، او را به طرف راه دعوت کنند که بیا راه نجات این جاست. بگو راه خدا راه حق است نه غیر آن و ما مأمور شده‌ایم که گردن نهیم در برابر فرمان پروردگار عالمیان " -".استهواء "به معنای خود را ساقط کردن و پایین آوردن است و رد بر اعقاب [نردّ علی اعقابنا] کنایه از گمراهی و ترک هـدایت است. چه لازمه هـدایت به حق، واقع شـدن در صـراط مسـتقیم و یا شـروع در پیمودن آن است، و ارتداد و برگشـتن به عقب، لازمه‌اش پیمودن آن راه و برگشـتن به پشـت سـر است. و معلـوم است که چنین عملی گمراهی است ... این که فرمـود ":کالّـذی اسـتهوته الشّـیاطین " ...مثـال زده است به انسان متحیّری که در کار خود سـرگردان است، و درباره سـعادت خود عزم راسـخی ندارد، و لذا بهترین راه سـعادت و مستقیم‌ترین راه رسـیدن به هـدف را که قبـل از او هم کسـانی آن راه را پیموده و به هـدف رسـیده‌اند ترک می‌گویـد، آنگاه سرگشـته و حیران مانده، شیطانها محاصره‌اش نموده و به سوی هلاکش می‌خوانند. هر چند هم که یاران هدایت یافته‌اش بر او بانگ می‌زنند و به سوی هدایتش دعوت می‌کنند قبول نمی‌کند و در عین این که بر سـر دو راهی سـقوط و نجات قرار گرفته نمی‌فهمد تکلیفش چیست «۱».

(_____ ۱)- المیزان، ج ۱۳، ص ص ۲۲۹- ۲۲۸. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۵۶

مس شده شیطان

اشاره

ربـاخواران، همانهـا که به وسـیله ربـاخواری در دنیـا تعادل اقتصادی جوامع را بر هم می‌زننـد و در نظم اقتصادی جامعه اخلال ایجاد می‌کننـد، همانهـا که بـا آشـفته و متزلزل ساختن بنیانهای اقتصاد جامعه، زنـدگی فردی و اجتماعی را آشـفته و ناامن می‌سازنـد و در نتیجه جامعه‌ای بیمار و ناسالم و نامتعادل به وجود می‌آورنـد، در قیامت هنگامی که از قبرها بر می‌خیزند، خود تعادل ندارند. همانند افراد دیوانه و مخبّط بر خود مسـلّط نیست. گویی شـیطان آنها را مس کرده و دچار صرع و جنون شده‌اند که رعشه و لرزه، اندامشان را رها نمی‌کند. چگونگی برخاسـتن رباخواران از قبر در قیامت، به حالت کسـی تشبیه شده است که شـیطان او را مس کرده باشد و در نتیجه دیوانه شده باشد. الَّذِینَ یَأْکُلُونَ الرِّبا لا یَقُومُونَ إِلَّا کَما یَقُومُ الَّذِی یَتَخَبَّطُهُ الشَّیْطانُ مِنَ الْمَسِّ ذلِکَ بِأَنَّهُمْ قالُوا إِنَّمَا الْبَیْعُ مِثْلُ الرِّبـا وَ أَحَـلَّ اللَّهُ الْبَیْعَ وَ حَرَّمَ الرِّبا ... (بقره/ ۲۷۵ ")آن کسانی که رباخورنـد برنخیزنـد جز به مانند آن که به وسوسه و فریب شـیطان مخّبط و دیوانه شده، چون رباخواران خوب و بد را تمیز نمی‌دهند، می‌گویند خرید و فروش هم مثل ربا است با این که خدا خرید و فروش را حلال و ربا را حرام کرده" ...

تفسیر

خدای سبحان (در آیات ۲۷۵ تا ۲۸۱ سوره بقره) در امر رباخواری تشدیدی فرموده که درباره هیچ یک از فروع دین نکرده، مگر یک مطلب که تشدید در آن نظیر تشدید در امر ربا است و آن این است که مسلمانان، دشمنان دین را بر خود حاکم سازند و امّا بقیّه گناهان کبیره هر چند قرآن کریم مخالفت خود را با آنها اعلام نموده، و در امر آنها تشدید هم کرده، و لکن لحن کلام خدا ملایم‌تر از تشدید در امر زنا و شرب خمر و قمار و ظلم و گناهانی بزرگتر از این، چون کشتن افراد بی‌گناه ملایم‌تر از تشدید در آن دو گناه است. و این نیست مگر برای این که فساد آن گناهان از یک نفر و یا چند نفر تجاوز نمی‌کند و آثار شومش تنها به بعضی از جهات نفوس سرایت می‌کند و آن عبارت است از فساد ظاهر اجتماع و اعمال ظاهری افراد، به خلاف ربا و حکومت بی‌دینان که آثار سوء آن بنیان دین را منهدم می‌سازد و آثارش را به کلی از بین می‌برد و نظام حیات نوع را تباه می‌سازد و پرده‌ای بر روی فطرت انسانی می‌افکند و حکم فطرت را ساقط می‌کند و دین را به دست فراموشی می‌سپارد «۱».

(_____ ۱)- المیزان، ج ۴، ص ص ۳۷۴-۳۷۳. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۵۷

سلاله خاک

خداوند کریم، انسان را در کمال زیبایی و بهترین قوام و شاکله خلقت نمود «۱». در کار خلقت انسان که به نیکوترین هیأت تسویه شده و قوام یافته، قدرت خالقی مصوّر نمودار است. زیرا این خلقت مراحل مختلفی را پیموده و از منازل گوناگونی گذشته که در هر مرحله صورت پردازی خاص خود را داشته است: بر آمدن از خاک، وجود یافتن از نطفه، سپس شکل یافتن از علقه و آنگاه مضغه مخلّقه و غیر مخلّقه " ... فَإِنَّا خَلَقْناکُمْ مِنْ تُرابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَ غَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِنُبَيِّنَ لَكُمْ (" ...حج/ ۵) آنگاه که هیأت جسمانی انسان از مراحل خلق و تقدیر (اندازه‌گیری) و تسویه گذشت، خداوند با دمیدن روح در این پیکر، خلقتی دیگر به او می‌دهد و او را در مسیر "هدایت "قرار می‌دهد. این انسان از یک جهت چنان ارزشی دارد که خداوند در آفرینش او به خود آفرین می‌گوید ... ". ثُمَّ أَنْشَأْناهُ خَلْقاً آخَرَ فَتَبارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخالِقِينَ. ("مؤمنون/ ۱۴) زیرا این از خاک برآمده و حاصل آبی گندیده، می‌تواند تا اعلی علّیین صعود کند و حیات تکاملی خود را تا "عند ربّ "ترقّی دهد، و تعالی بخشد «۲». آفرینش نخستین انسان از صلصال، به گل خشکی تشبیه شده است که شبیه گل مورد استفاده کوزه‌گری است. همان گونه که کوزه‌گر از این خاک یک کوزه یا شیء سفالی می‌سازد، قدرت و مشیّت خداوند از همین خاک، موجودی می‌سازد که حامل ارزشهای الهی و خلیفه او در زمین «۳» و مسجود ملائکه می‌شود، و آنگاه که ابلیس در سجده بر این موجود تکبّر ورزید و اعراض کرد، مطرود و مغضوب خداوندی گشت «۴».

(_____ ۱)- لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ. (تین/ ۴) (۲)- از طرف دیگر همین انسان می‌تواند تا مرتبه‌ای پست‌تر از چهارپایان و حتّی تا اسفل سافلین تنزّل و سقوط کند. در قرآن دو چهره زیبا و زشت برای انسان تصویر شده است. این موضوع خود بحث جداگانه‌ای را می‌طلبد. در این زمینه به کتاب "انسان در قرآن "از استاد مطهری و "انسان در افق قرآن "از استاد محمد تقی جعفری مراجعه شود. (۳)- إِنِّي جاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً. (بقره/ ۳۰). (۴)- وَ إِذْ قُلْنا لِلْمَلائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ ... (بقره/ ۳۴)- ... قالَ فَاخْرُجْ مِنْها فَإِنَّكَ رَجِيمٌ وَ إِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلى يَوْمِ الدِّينِ. (حجر/ ۳۵- ۳۴ ")خداوند به او (ابلیس) فرمود که از صفّ ساجدان خارج شود که تو رانده درگاه ما شدی و لعنت ما تا روز جزا بر تو محقّق و حتمی گردید ".تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۵۸ خَلَقَ الْإِنْسانَ مِنْ صَلْصالٍ

كَالْفَخَّارِ. (رحمن/ ۱۴ ")انسان را از صلصال خشک گلی مانند گل کوزه گران آفرید ".در آیه دیگر می‌فرماید: وَ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ مِنْ صَلْصالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ. (حجر/ ۲۶)- در امر سجده بر آدم، ابلیس سرپیچی کرد. خداوند سببش را پرسید. او به خلقت خود افتخار کرد و انگشت روی همین خلقت انسان از گل و لای، گذاشت و آن را پست شمرد و سجده نکرد. از همین جا نطفه نژادپرستی و برتری طلبی و تکبر و غیره بسته شد ... ". قالَ یا إِبْلِیسُ ما مَنَعَکَ أَنْ تَسْجُدَ لِما خَلَقْتُ بِیَدَیَّ أَسْتَکْبَرْتَ أَمْ کُنْتَ مِنَ الْعالِینَ، قالَ أَنَا خَیْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِی مِنْ نارٍ وَ خَلَقْتَهُ مِنْ طِینٍ. ("ص/ ۷۶- ۷۵ ")خدا فرمود: ای ابلیس تو را چه مانع شد که به موجودی که من با دو دست خود آفریدم سجده نکنی؟ آیا تکبّر کردی یا از بلند رتبه‌گان بودی؟ شیطان گفت: من از او بهترم که مرا از" نار "و او را از گل خلقت کرده‌ای ".در جای دیگر این سؤال و جواب چنین آمده است:- ... قالَ یا إِبْلِیسُ ما لَکَ أَلَّا تَکُونَ مَعَ السَّاجِدِینَ، قالَ لَمْ أَکُنْ لِأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ (حجرات/ ۳۳- ۳۲ ")خدا فرمود: ای ابلیس برای چه تو با ساجدان آدم سر فرود نیاوردی؟ پاسخ داد که من هرگز به بشری که از گل و لای کهنه «۱» خلقت کرده‌ای سجده نخواهم کرد". سزای این تمرّد و تکبر و اعراض ابلیس هم، مطرود شدنش از درگاه خداوندی و گرفتار شدنش به لعنت و نفرین حق تعالی بود که درباره او واقع شد ". قالَ فَاخْرُجْ مِنْها فَإِنَّکَ رَجِیمٌ وَ إِنَّ عَلَیْکَ لَعْنَتِی إِلی یَوْمِ الدِّینِ ("ص/ ۷۸ - ۷۷)

(_____ ۱)- در رابطه با خلقت انسان تعبیرات دیگری نیز در قرآن آمده است از جمله: طین، سلاله طین، نطفه، نطفه امشاج، علق، تراب، ماء، ماء دافق، حماء مسنون، طین لازب، صلصال.- وَ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ مِنْ سُلالَةٍ مِنْ طِینٍ. (مؤمنون/ ۱۲)- وَ بَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسانِ مِنْ طِینٍ. (سجده/ ۷)- إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشاجٍ نَبْتَلِیهِ. (دهر/ ۲)- خَلَقَ الْإِنْسانَ مِنْ نُطْفَةٍ. (نحل/ ۴)- خَلَقَ الْإِنْسانَ مِنْ عَلَقٍ. (علق/ ۲)- هُوَ الَّذِی خَلَقَکُمْ مِنْ تُرابٍ. (غافر/ ۶۷)- خَلَقَ مِنَ الْماءِ بَشَراً. (فرقان/ ۵۴)- ... خُلِقَ مِنْ ماءٍ دافِقٍ، یَخْرُجُ مِنْ بَیْنِ الصُّلْبِ وَ التَّرائِبِ. (طارق/ ۷- ۶). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۵۹

کشتزار پاک

اشاره

یکی از حکمتهای خداوند، زوج قرار دادن اشیاء است از حیوانات، نباتات، انسان و سایر چیزها ". وَ مِنْ کُلِّ شَیْءٍ خَلَقْنا زَوْجَیْنِ لَعَلَّکُمْ تَذَکَّرُونَ ("ذاریات/ ۴۹)- و از هر چیزی دو نوع آفریدیم تا مگر متذکّر حکمت خدا شوید «۱». به علاوه، یکی از آیات و نشانه‌های خداوند این است که انسانها را از نفس واحدی خلق کرد و برایشان جفت قرار داد و بین آنها مودّت و رحمت برقرار کرد تا در کنار هم تسکین یابند و آرامش و امنیّت پیدا کنند. علاوه بر این، از همین طریق، انسانها به تولید نسل و ادامه حیات خود بپردازند. امر ازدواج و زناشویی در نوع انسانی، خود از راههای خداشناسی و از آیات اوست. در این کار، انسان پی به عظمت و قدرت خداوند می‌برد که چگونه از منی و آبی گندیده و نطفه‌ای ریز، (از ترکیب اسپرم جنس نر و اوول ماده) انسانی عجیب خلق می‌شود. آدم صاحب بصیرت در می‌یابد که این خلقت و تقدیر و صورت پردازی و تسویه «۲» و تغییر حالات نطفه از علقه به مضغه و عظام و جنین کامل و سپس تولّد و مراحل دیگر، به دست خالق توانا و با عظمتی است «۳» و دست قدرت و حکمت اوست که چنین می‌پروراند ". وَ مِنْ آیاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَکُمْ مِنْ أَنْفُسِکُمْ أَزْواجاً لِتَسْکُنُوا إِلَیْها وَ جَعَلَ بَیْنَکُمْ مَوَدَّةً وَ رَحْمَةً إِنَّ فِی ذلِکَ لَآیاتٍ لِقَوْمٍ یَتَفَکَّرُونَ. ("روم/ ۲۱) یکی از حکمتهای جفت بودن در انسان، به وجود آمدن نسل جدید و زاد و ولد است که این

(_____ ۱)- در آیات دیگر نیز به این موضوع اشاره شده است: وَ الَّذِی خَلَقَ الْأَزْواجَ کُلَّها (زخرف/ ۱۲)- و آن خدایی که همه موجودات را جفت آفریده.- وَ مِنْ کُلِّ

الثَّمَراتِ جَعَلَ فِيها زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ. (رعد/ ۳) وَ مِنَ الْأَنْعامِ أَزْواجاً. (شوری/ ۱۱ ")،و نیز چهارپایان را جفت آفرید- ".وَ اللَّهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْواجاً. (فاطر/ ۱۱ ")و خداوند شما را از خاک خلق کرد، سپس از نطفه، سپس شما را زوج قرار داد". (۲)- الَّذِی خَلَقَ فَسَوَّی وَ الَّذِی قَدَّرَ فَهَدی (اعلی/ ۳- ۲) (خلقت، تسویه، تقدیر، سپس هدایت)- الَّذِی خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ ... (انفطار/ ۷)- هُوَ الَّذِی یُصَوِّرُكُمْ فِی الْأَرْحامِ كَیْفَ یَشاءُ. (آل عمران/ ۶)- لَقَدْ خَلَقْناكُمْ ثُمَّ صَوَّرْناكُمْ ... (اعراف/ ۱۱) (خلقت، تسویه، تعدیل، تصویر) (۳)- لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ مِنْ سُلالَةٍ مِنْ طِینٍ، ثُمَّ جَعَلْناهُ نُطْفَةً فِی قَرارٍ مَكِینٍ، ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظاماً، فَكَسَوْنَا الْعِظامَ لَحْماً ثُمَّ أَنْشَأْناهُ خَلْقاً آخَرَ فَتَبارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخالِقِینَ، ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذلِكَ لَمَیِّتُونَ، ثُمَّ إِنَّكُمْ یَوْمَ الْقِیامَةِ تُبْعَثُونَ. (مؤمنون/ ۱۶- ۱۲). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۶۰ مسأله با ازدواج عملی می‌شود که پیوند و بنای مقدّسی است در اسلام ".یا أَیُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِی خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ واحِدَةٍ وَ خَلَقَ مِنْها زَوْجَها وَ بَثَّ مِنْهُما رِجالًا كَثِیراً وَ نِساءً. (نساء/ ۱) (ای مردم بترسید از پروردگار خود، آن خدایی که همه شما را از یک تن بیافرید و هم از آن جفت او را خلق کرد و از آنها خلقی بسیار از مرد و زن برانگیخت.) در این رهگذر، زنان به منزله کشتزاری هستند که تولید نسل به واسطه آنها عملی می‌شود. لیکن برای تولید نسلی سالم هر کس باید هم شأن و کفو خود را بجوید. الْخَبِیثاتُ لِلْخَبِیثِینَ وَ الْخَبِیثُونَ لِلْخَبِیثاتِ وَ الطَّیِّباتُ لِلطَّیِّبِینَ وَ الطَّیِّبُونَ لِلطَّیِّباتِ. (نور/ ۲۶ ")زنان ناپاک شایسته مردان ناپاک و مردان ناپاک شایسته زنانی چینند، بر عکس، زنان پاکیزه نیکو، لایق مردانی چنین و مردان پاکیزه نیکو، شایسته زنانی چینند ".و چون خبیث و طیّب یکسان و مساوی نیست، مسلّما مردم پاک و ناپاک نیز یکسان و برابر نیستند ".لا یَسْتَوِی الْخَبِیثُ وَ الطَّیِّبُ- ("مائده/ ۱۰۰) «۱» بنابراین، همان گونه که برای تولید یک محصول احتیاج به زمین مناسب و حاصلخیز است، برای توالد و تناسل نوع انسان نیز وجود زن و مرد و ازدواج آنها با همدیگر لازم است. نِساؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّی شِئْتُمْ. (بقره/ ۲۲۳ ")زنان شما کشتزار شمایند پس برای کشت بدانها نزدیک شوید، هر گاه مباشرت آنها خواهید «۲ ».یگانگی و اشتراک زن و شوهر با هم پس از ازدواج به حدّی می‌رسد که به منزله ستر و لباس همدیگر در می‌آیند و محرم اسرار یکدیگر می‌شوند ".هُنَّ لِباسٌ لَكُمْ وَ أَنْتُمْ لِباسٌ لَهُنَّ. ("بقره/ ۱۸۷) قرآن کریم درباره حقوق متقابل زن و شوهر بر هم می‌فرماید ... ": وَ لَهُنَّ مِثْلُ الَّذِی عَلَیْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ. ("بقره/ ۲۲۸)- و زنان را بر شوهران حقوق مشروعی است همان گونه که شوهران را بر زنان حقوقی است.

(_____ ۱)- خداوند این دو دسته را از هم متمایز می‌کند و پلیدان را که زیان کارانند در آتش جهنّم وارد خواهد کرد. لِیَمِیزَ اللَّهُ الْخَبِیثَ مِنَ الطَّیِّبِ وَ یَجْعَلَ الْخَبِیثَ بَعْضَهُ عَلی بَعْضٍ فَیَرْكُمَهُ جَمِیعاً فَیَجْعَلَهُ فِی جَهَنَّمَ ... (انفال/ ۳۷). (۲)- در مورد شأن نزول این آیه، روایات متعدّدی در المیزان، ج ۳، و در کتاب "شأن نزول آیات "ذکر شده است. طالبین می‌توانند به این منابع مراجعه کنند. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۶۱ و در مورد کسانی که بیش از یک زن اختیار کرده‌اند می‌فرماید ": وَ لَنْ تَسْتَطِیعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَیْنَ النِّساءِ وَ لَوْ حَرَصْتُمْ فَلا تَمِیلُوا كُلَّ الْمَیْلِ فَتَذَرُوها كَالْمُعَلَّقَةِ. ("نساء/ ۱۲۹ ")شما هرگز نتوانید میان زنان به عدالت رفتار کنید و هر چه راغب و حریص بر عدل و درستی باشید، پس به تمام میل خود، یکی را بهره‌مند و آن دیگر را محروم نکنید تا او معلّق و بلا تکلیف ماند".

تفسیر

علّامه "طباطبایی "می‌نویسد: نسبت زنان به جامعه انسانی، نسبت کشتزار است نسبت به انسان کشت کار. همان طور که کشتزار برای بقاء بذر لازم است و اگر نباشد بذرها به کلی نابود می‌شود، و دیگر غذایی برای حفظ حیات و ابقاء آن نمی‌ماند، همچنین اگر زنان نباشند نوع انسانی دوام نمی‌یابد و نسلش قطع می‌شود. آری، خدای سبحان تکوّن و پدید آمدن انسان و یا بگو به صورت انسان در آمدن ماده را تنها در رحم مادران قرار داده و از سوی دیگر طبیعت مردان را طوری قرار داده که متمایل و منعطف به

سوی زنـان است بـا این که مقـداری از آن مـاده اصـلی در خود مردان هم وجود دارد و در نتیجه میـانه دو دسـته از انسانها مودّت و رحمت قرار داده و چون چنین بوده قطعا غرض از پدید آوردن این جذبه و کشـش، پدید آوردن وسیله‌ای بوده برای بقاء نوع ... «۱» پیامبر (ص): ۱- مثل المرأة کالضّلع ان اردت ان تقیمه کسّرته و ان استمتعت به استمتعت به و فیه اود «۲ "». حکایت زن چون دنده است اگر بخـواهی راسـتش کنی خواهـد شـکست و اگر از آن بهره‌گیری بـا وجود کجی‌اش بهره توانی گرفت ".۲- مثل الرّافلة فی الزّینـة من غیر اهلها کمثل ظلمـة یوم القیامـة لا نور لها «۳ "». حکـایت زنی که در زینت خـویش برون خـانه، دامن کشـان رود چون ظلمـــــــتی اســـــــت در روز قیـــــــامت کـــــــه نـــــــور نـــــــدارد".

(_____ ۱)- المیزان، ج ۳، ص ۴۰۷. (۲)- نهج الفصاحه، ص ۵۶۱. التمثیل و المحاضره ثعالبی ص ۲۳ با کمی اختلاف. (۳)- جامع الصغیر ۲/ ۱۵۲.- فیض القدیر، ۵/ ۵۰۸.- نهج الفصاحة، ص ۵۶۲. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۶۲

مزرعه آخرت

اشاره

دنیا را مزرعه آخرت گفته‌اند «۱». هر کس در این مزرعه، تخمی بیفشاند و کشتی به عمل آورد، در سرای دیگر نتیجه آن را خواهد دیـد. اگر آدمیـان در این دنیـا عمـل صالـح انجـام دهنـد و برای آخرت خویش بکوشـند، ضـمن این که از حاصل کار خود در دنیا بهره‌مند می‌شوند در آخرت نیز حاصل آن را خواهند داشت. یعنی در هر دو سرا از عمل خود بهره می‌برند. امّا آن که عملی می‌کند تنهـا برای دنیـا و به آخرت ایمـانی نـدارد، از حاصل کشت خود تنها در همین دنیا نصیب می‌برد و در سـرای دیگر نصـیبی نخواهد داشت ". مَنْ کانَ یُرِیـدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِی حَرْثِهِ وَ مَنْ کانَ یُرِیـدُ حَرْثَ الـدُّنْیا نُؤْتِهِ مِنْها وَ ما لَهُ فِی الْآخِرَةِ مِنْ نَصِیبٍ. ("شوری/ ۲۰ ")هر کس حاصل مزرعه آخرت را بخواهد ما بر تخمی که کاشـته می‌افزاییم و هر که تنها حاصل کشت دنیا را بخواهد او را هم از آن نصیب می‌کنیم ولی در آخرت نصیبی نخواهد یافت «".۲» خداوند در یک مقایسه بین این دو دسـته انسانها- طالبان زینتهای دنیا و انسانهای رستگار- فضـیلت آنان را که به وعـده‌های خـدا امیـدوار بوده و خود را سـرگرم متاع قلیل دنیا نساختند «۳» بر گروه دیگر که غرق در شـهوات دنیوی بودند آشـکار می‌سازد. أَ فَمَنْ وَعَدْناهُ وَعْداً حَسَناً فَهُوَ لاقِیهِ کَمَنْ مَتَّعْناهُ مَتاعَ الْحَیاةِ الدُّنْیا ثُمَّ هُوَ یَوْمَ الْقِیامَةِ مِنَ الْمُحْضَرِینَ. (قصص/ ۶۱ ")آیا آن کس که به او وعده نیکوی بهشت ابدی داده‌ایم و به آن وعده البته خواهد رسید مانند کســـــی اســـــت کـــــه او را از متـــــاع دنیـــــای فـــــانی بهره‌منـــــد ســـــاختیم ســـــپس در قیـــــامت او را برای حســـــاب و

(_____ ۱)- از رســـــول اکرم (ص) روایت شـده که ":الـدّنیا مزرعـة الاخرة (".ر. ک: مرتضـی مطهری، عـدل الهی، چاپ دهم، قم، انتشارات صـدرا، ۱۳۵۷، ص ۲۳۱. کلیات سعدی، ص ۹. کنوز الحقـایق، منـاوی، باب دال). (۲)- در جـای دیگر آمـده است: مَنْ کـانَ یُرِیـدُ الْحَیاةَ الـدُّنْیا وَ زِینَتَها نُوَفِّ إِلَیْهِمْ أَعْمـالَهُمْ فِیهـا وَ هُمْ فِیها لا یُبْخَسُونَ- أُولئِکَ الَّذِینَ لَیْسَ لَهُمْ فِی الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَ حَبِطَ ما صَنَعُوا فِیها وَ باطِلٌ ما کانُوا یَعْمَلُونَ. (هود/ ۱۶- ۱۵ ")کسانی که طالب حیات دنیوی و زینتهای آن هستند ما مزد سعی آنها را در دنیا کاملا می‌دهیم و هیچ از اجر عملشان کم نخواهـد شـد. ولی هم اینان در آخرت نصـیبی جز آتش دوزخ ندارنـد و همه افکار و اعمالشان در راه دنیا ضایع و باطل می‌گردد". (۳)- وَ ما أُوتِیتُمْ مِنْ شَیْءٍ فَمَتاعُ الْحَیاةِ الـدُّنْیا وَ زِینَتُها وَ ما عِنْدَ اللَّهِ خَیْرٌ وَ أَبْقی (قصـص/ ۶۰). تشبیهـات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۶۳ مجازات حاضر آرند "؟یقینا این دو، مانند هم نیستند و سرنوشت و عاقبت هر کدام متفاوت از دیگری است.

شأن نزول

- گویند این آیه درباره رسول خدا (ص) و ابو جهل نازل گردیده است. طبری صاحب جامع البیان آن را از مجاهد نقل نموده است و طبرسی صاحب مجمع البیان گوید درباره حمزهٔ بن عبد المطّلب و علی بن ابی طالب و درباره ابو جهل نازل شده است چنان که سدی و محمّد بن کعب گویند. و نیز گویند درباره عمّار و ولید بن مغیره نازل شده است و بهتر آن است که آیه را عمومیّت داده و بگوییم درباره هر کسی که مشمول این گونه صفات است شامل گردد «۱».

رابطه انسان و دنیا

در رابطه با نگرش انسان به جهان، مکاتبی بوده که آمدن انسان را به این جهان نتیجه یک اشتباه و از نوع راه گم کردن می‌دانند. انسان را موجودی صد در صد بیگانه با جهان می‌شمارند که هیچ گونه پیوند و خویشاوندی با این جهان ندارد، زندانی این جهان است، یوسفی است که به دست برادران دشمن، در چاه این جهان محبوس گشته است، تمام مساعی‌اش باید صرف فرار از این زندان و بیرون آمدن از این چاه گردد. ولی از نظر اسلام، رابطه انسان و جهان از نوع رابطه زندانی و زندان و چاه و در چاه افتاده نیست. بلکه از نوع رابطه کشاورز است با مزرعه و یا "اسب دونده با میدان مسابقه «"۲» و یا "سوداگر با بازار تجارت «"۳» و یا" عابد با معبد «"۴» است. دنیا از نظر اسلام مدرسه انسان و محل تربیت انسان و جایگاه تکامل او است. هم از این رو، به لحاظ پیوندی که انسان با جهان دارد، پس انسان نمی‌تواند نسبت به جهان، بیگانه، پیوندهایش همه بریده و روابطش همه منفی بوده باشد «۵ (_____».

۱)- شأن نزول آیات، ص ۶۰۱.

(۲)- الا و انّ الیوم المضمار و غدا السّباق. (نهج البلاغه، خطبه ۲۸). (۳)- الدّنیا ... متجر اولیاء اللّه. (نهج، حکمت ۱۲۶). (۴)- الدّنیا ... مسجد احبّاء اللّه. (نهج، حکمت ۱۲۶). (۵)- بنگرید به: شهید مرتضی مطهری، سیری در نهج البلاغه، چاپ دوم، تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۵۴، تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۶۴ پس در همین دنیا می‌بایست که راههای کمالات انسانی خود را بجوید و آخرت با سعادت خویش را در همین مزرعه بسازد. از پیامبر اسلام (ص) نقل شده است که فرمود ": حیات دنیوی به مثابه زراعتی است که محصول آن در حیات اخروی عاید می‌شود. پس نیکی کنید تا نیک بروید. زیرا که فرمان ایزد جدّ و جهد است و آنچه که خالق تبارک و تعالی فرموده تنها با جهد حاصل شود «"۱.» هم آن حضرت (ص)، در تمثیلی زیبا نسبت آدمی را با اموال و خویشان و اعمال خود هنگام مرگ ترسیم می کند که چگونه هیچ کدام از دوستان و خویشان و هیچ چیز از اموال و دارایی‌اش نمی‌توانند گره‌ای از مشکل او بگشایند و همراه او به سرای دیگر بروند تا یاور او باشند و تنها عمل اوست که با او قرین و همدم است تا چگونه عملی باشد که در آن سرا همان بدرود که در این جهان کاشته است. ایشان می‌فرماید ": من درباره دنیا و فرزند آدم هنگام مرگ مثلی می‌زنم. مثال آن چون مردی است که سه دوست دارد و چون مرگش در رسد به یکی از آنها گوید تو دوست من بودی و از میان سه دوست نزد من نکوتر بودی و فرمان خدا چنان که می‌بینی به من رسیده چه کار می کنی؟ گوید: چه کار توانم کرد. این فرمان خداست که بر من غالب است و نتوانم محنت از تو بردارم. و غم تو بگشایم و ساعت تو مؤخّر کنم. ولی اینک من پیش توام مرا زاد خویش کن که همراه خود ببری که تو را سود دهد. آنگاه دومی را بخواند و گفت تو دوست من بودی و از میان سه دوست نزد من نکوتر بودی و فرمان خدا چنان که می‌بینی به من رسیده. چه کار می کنی؟ گوید: چه کار توانم کرد این فرمان خداست که بر من غالب است و نتوانم محنت از تو بردارم و غم تو بگشایم و نه ساعت تو مؤخّر دارم. ولی به هنگام مرض به خدمت تو قیام می کنم و چون بمیری غسل تو پاکیزه کنم و پوشش تو بپوشانم. آنگاه سومی را بخواند و گفت فرمان خدا چنان که می‌بینی به من در آمده و تو از میان سه دوست پیش من خوارتر بودی تو را مهمل گذاشتم و به تو رغبت نداشتم. اکنون چه کار می کنی _____؟ ص ص ۲۷۰- ۲۶۶. (۱)-

نهج الهدایه، ص ۵۰.- از حضرت مسیح (ع) نقل شده است که فرمود ":الدّنیا لابلیس مزرعهٔ و اهلها حرّاثون ("دنیا برای ابلیس کشتزاری است و اهل آن، کشت کنندگان.) (عقد الفرید، ج ۳، ص ۱۲۰). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۶۵ گوید: من در دنیا و آخرت بسته و همدم توام. هنگامی که به قبر در آیی با تو در آیم و چون از قبر بیرون شوی، برون شوم و هرگز از تو جدا نشوم. این مثل مال کسان و عمل اوست «".۱» و امام علی (ع) می‌فرماید: انّ المال و البنین حرث الدّنیا و العمل الصّالح حرث الاخرهٔ «۲». (مال و اولاد متاع دنیا است و عمل نیکو متاع آخرت است.) امّا همین انسان گاهی چنان مجذوب دنیا و فریفته آن می‌شود که خود را در بند عبودیّت آن گرفتار می‌سازد به گونه‌ای که دنیا همانند مادر، محبوب او می‌شود و دل بریدن از مام دنیا برایش بس دشوار می‌گردد. در همین ارتباط است که حضرت علی (ع) می‌فرماید ":النّاس ابناء الدّنیا و لا یلام الرّجل علی حبّ امّه «".۳»- مردم، زادگان دنیایند و شخص را بر دوستی مادرش ملامت نمی‌کنند. با این که دنیا در نظر شخصی چون امام علی (ع) حقیر و ناچیز است و ایشان سخنان بسیاری در سرزنش حیات دنیا و دل بستن به افسون و فریب آن دارد، لیکن نگاه او به دنیا با نگاه برخی از زهد فروشان که دنیا را نکوهش می‌کنند و خود فریفته دنیا هستند، متفاوت است. لذا وقتی شنید مردی دنیا را نکوهش می‌نماید، مطالب ارزشمندی را در ستودن دنیا بیان کرد که در قسمتی از آن آمده است: انّ الدّنیا دار صدق لمن صدقها و دار عافیهٔ لمن فهم عنها و دار غنی لمن تزوّد منها و دار موعظهٔ لمن اتّعظ بها، مسجد احبّاء اللّه و مصلّی ملائکهٔ اللّه و مهبط وحی اللّه و متجر اولیاء اللّه اکتسبوا فیها الرّحمهٔ و ربحوا فیها الجنّهٔ «۴ "». همانا دنیا سرای راستی است برای کسی که آن را باور دارد و سرای ایمنی است برای کسی که فهمید و آنچه را که خبر داد دریافت و سرای توانگری است برای کسی که از آن توشه بردارد و سرای پند است برای کسی که از آن پند گیرد. جای عبادت و بندگی دوستان خدا و جای نمازگزاردن فرشتگان خدا، و جای فرود آمدن وحی خدا، و جای بازرگانی دوستداران خدا است که در آن رحمت و فضل به دست آورده و سودشان بهشت بود".

(_____۱)- اعلام المؤمنین به نقل از: نهج الفصاحه، صص ۶۸۹- ۶۸۸. (۲)- نهج البلاغه فیض الاسلام، خطبه ۲۳، ص ۸۴. (۳)- مجمع الامثال النجم الکرمانی، ص ۷۷۵. نهج البلاغه، حکمت ۲۹۵، ص ۱۲۳۱. (۴)- نهج البلاغه، حکمت ۱۲۶، ص ۱۱۴۸. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۶۶

صدای ناهنجار

اشاره

نیکو سخن گفتن و آرام و متین صحبت کردن و صدا را به داد و فریاد بلند نکردن، از خصایل نیکوی انسان است. خداوند نیز دستور کاستن از صوت و آرام تکلّم کردن را به انسانها می‌دهد. یعنی سخن باید طوری باشد که به صورت عربده، هو و جنجال و داد و فریاد نباشد که او صدای بلند را مگر در موردی که به شخص، ظلم و ستمی رفته باشد، دوست نمی‌دارد ". لا یُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظُلِمَ ("نساء/ ۱۴۸)- خدا دوست نمی‌دارد که کسی به گفتار زشت صدا بلند کند مگر آن که ظلمی بدو رسیده باشد. صداهای ناهنجار و خارج از حدّ اعتدال، زشت و قبیح شمرده شده است. لقمان حکیم در پندهایی که به فرزندش می‌دهد و در قرآن کریم آمده است به وی سفارش می‌کند که: وَ اقْصِدْ فِی مَشْیِکَ وَ اغْضُضْ مِنْ صَوْتِکَ إِنَّ أَنْکَرَ الْأَصْواتِ لَصَوْتُ الْحَمِیرِ. (لقمان/ ۱۹ ")در رفتارت میانه‌روی اختیار کن و سخن آرام گو، نه با فریاد بلند که منکر و زشت‌ترین صداها، صوت خران است ".قرآن کریم، سخن بلند گفتن را بخصوص در حضور پیامبر اسلام نکوهش نموده و مؤمنین زمان پیامبر (ص) را از اساعه ادب در محضر او با بلند نمودن صدای خود و یا پیامبر (ص) را بدون رعایت احترام و تعظیم او صدا زدن، بر حذر داشته و این گونه اعمال ناپسند را سبب حبط اعمال نیک می‌داند. اثر منفی این رفتار تا آن حدّ است که کارهای خوب شخص را محو و باطل می‌کند

و کوتاه سخن گفتن را نزد رسول خدا (ص) از تقوای قلب به حساب می‌آورد که بندگان شایسته به این نعمت گرامی داشته شده‌اند. یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا لا- تَرْفَعُوا أَصْواتَکُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِیِّ وَ لا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ کَجَهْرِ بَعْضِکُمْ لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمالُکُمْ وَ أَنْتُمْ لا- تَشْعُرُونَ. إِنَّ الَّذِینَ یَغُضُّونَ أَصْواتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولئِکَ الَّذِینَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوی لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَ أَجْرٌ عَظِیمٌ. (حجرات/ ۳- ۲ ")ای اهل ایمان صدای خود را بلندتر از صدای رسول اللّه بر نیاورید، و با او به صدای بلند سخن مگویید، آن چنان که با یکدیگر سخن می‌گویید تا اعمالتان ندانسته بی‌نتیجه نشود. به درستی که آنان که صوت خود را در برابر رسول خدا (ص) آهسته بر می‌آورند کسانی هستند که خدا دلهایشان را برای تقوی بیازمود. ایشان مغفرتی و اجری عظیم دارند ".همچنین در این مورد به مؤمنین سفارش می‌کند که: شما دعای رسول (ص) و ندا کردن او را مانند ندای بین یکدیگر قرار ندهید (یعنی رعایت ادب و احترام رسول (ص) را داشته باشید. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۶۷ " لا تَجْعَلُوا دُعاءَ الرَّسُولِ بَیْنَکُمْ کَدُعاءِ بَعْضِکُمْ بَعْضاً. (" ..نور/ ۶۳)

نکته

قرآن کریم اعمال مشرکان را که به عنوان عبادت، در اطراف خانه خدا انجام می‌دادند به خاطر همین جنجال و فریادها و کف زدنها، نکوهش و مذمّت می‌کند. از این رو اعمالشان نه تنها عبادت محسوب نمی‌شود و پاداشی در بر ندارند، بلکه عذابی هم در پی دارد. وَ ما کانَ صَلاتُهُمْ عِنْدَ الْبَیْتِ إِلَّا مُکاءً وَ تَصْدِیَةً فَذُوقُوا الْعَذابَ بِما کُنْتُمْ تَکْفُرُونَ. (انفال/ ۳۵ ")نماز آنها در خانه کعبه جز صفیر و کف زدنی که خلق را از خانه خدا منع می‌کند چیزی دیگر نیست، پس بچشید طعم عذاب خدا را به کیفر آن که کافر شدید ".درباره رعایت اعتدال در صوت و گفتار، لازم به یادآوری است که این امر حتّی در هنگام عبادت و نماز خواندن و خدا را یاد کردن و دعا کردن هم سفارش شده است. وَ لا تَجْهَرْ بِصَلاتِکَ وَ لا تُخافِتْ بِها وَ ابْتَغِ بَیْنَ ذلِکَ سَبِیلًا. (اسری/ ۱۱۰ ")و تو در نماز نه صدا را بسیار بلند و نه بسیار آهسته گردان، بلکه حدّ وسط را اختیار کن ".وَ اذْکُرْ رَبَّکَ فِی نَفْسِکَ تَضَرُّعاً وَ خِیفَةً وَ دُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَ الْآصالِ وَ لا تَکُنْ مِنَ الْغافِلِینَ. (اعراف/ ۲۰۵ ")خدای خود را با تضرّع و پنهانی و بی‌آن که آواز برکشی، بر دل خود در صبح و شام یاد کن و از غافلان مباش ".چرا لازم نیست که خواندن خدا با صدای بلند و جار و جنجال همراه باشد؟ چون خدا هم آشکار را می‌داند و هم پنهان را. وقتی او از پنهانیها و گردش چشم و رازهای سینه داناست، پس فرقی نیست که او را بلند صدا کرد یا آرام. او شنوا و بیناست و چه بهتر که خواندن از روی اخلاص باشد. سَواءٌ مِنْکُمْ مَنْ أَسَرَّ الْقَوْلَ وَ مَنْ جَهَرَ بِهِ ... (رعد/ ۱۰ ")در پیشگاه خدا این که سخن به سرّ گویید یا آشکار یکسان است- "إِنَّهُ یَعْلَمُ الْجَهْرَ مِنَ الْقَوْلِ وَ یَعْلَمُ ما تَکْتُمُونَ. (انبیاء/ ۱۱۰)- ... إِنَّهُ یَعْلَمُ الْجَهْرَ وَ ما یَخْفی (اعلی/ ۷) در امر تبلیغ و ابلاغ یک پیام نیز، نرم و نیکو سخن گفتن، تأثیر بسزایی دارد. هنگامی که تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۶۸ حضرت موسی به رسالت مبعوث می‌شود، خداوند او را به جانب فرعون می‌فرستد و به او امر می‌کند که: با سخن نرم و آرام با وی روبرو شو، و با قول لیّن با او برخورد کن بلکه بتوانی او را رام کنی و شیفته پیام و دعوتت گردانی. اذْهَبا إِلی فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغی فَقُولا لَهُ قَوْلًا لَیِّناً لَعَلَّهُ یَتَذَکَّرُ أَوْ یَخْشی (طه/ ۴۴- ۴۳) از عوامل صدا بلند کردن و داد و فریاد کردن گاهی خشم، مصیبت، ظلم، غضب و غیره است که خداوند برای پرهیز از آن دستور عفو، صبر، بخشش و گذشت و غیره را می‌دهد «۱»، تا شخص بر خودش مسلّط شود و دچار عوامل ضد اخلاق از جمله فریاد کردن و خشمگین شدن، نشود. از طرف دیگر سخنهای پنهانی و درگوشی (نجوا) هم که موجب شکّ و بدگمانی بین مردم شده و سبب آزردگی اهل ایمان می‌شود، از عمل شیطان شمرده شده و آن هم موجب رضایت خداوند نیست و مؤمنین باید از آن پرهیز نمایند «۲». در روایت آمده است که در سفری، عدّه‌ای از همراهان پیامبر (ص) با صوت رسا داد می‌زدند: اللّه اکبر. و آنگاه رسول خدا (ص) فرمود ":ای مردم آرام باشید و با بالا بردن صوت، خویشتن را میازارید. زیرا که مخاطب شما نه کر است و نه غایب. بلکه هم می‌شنود و هم می‌بیند و او با

شماست و او که با شماست نزدیکتر به شماست از گردن اشترتان «۳ "».امام علی (ع): لاـ تجعلن ذرب لسانک علی من انطقک و بلاغهٔ قولک علی من سدّدک «۴ "». تیزی زبانت را به کسی که تو را گویا کرده و استواری گفتارت را به کسی که تو را به راه راست راهنمایی نموده نگردان_____ ".

(۱)- وَ الْکاظِمِینَ الْغَیْظَ وَ الْعافِینَ عَنِ النَّاسِ. (آل عمران/ ۱۳۴)- ... وَ إِذا ما غَضِبُوا هُمْ یَغْفِرُونَ. (شوری/ ۳۷)- ... وَ اصْبِرْ عَلی ما أَصابَکَ إِنَّ ذلِکَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ. (لقمان/ ۱۷)- ... فَمَنْ عَفا وَ أَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَی اللَّهِ ... (شوری/ ۴۰) (۲)- إِنَّما النَّجْوی مِنَ الشَّیْطانِ لِیَحْزُنَ الَّذِینَ آمَنُوا ... (مجادله/ ۱۰)- لا خَیْرَ فِی کَثِیرٍ مِنْ نَجْواهُمْ. (نساء/ ۱۱۴). (۳)- نهج الهدایه سهروردی، ص ۶۳. در قرآن کریم آمده است که "خدا از رگ گردن به شما نزدیکتر است ".نَحْنُ أَقْرَبُ إِلَیْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِیدِ. (ق/ ۱۶). (۴)- نهج البلاغه، حکمت ۴۰۳، ص ۱۲۷۸.- از طرفی، ایشان سخن گفتن را موجب شناخته شدن فرد می‌داند. به تعبیری، تا مرد سخن نگفته باشد عیب و هنرش نهفته باشد ".تکلّموا تعرفوا فانّ المرء مخبوء تحت لسانه- ".سخن بگویید تا شناخته شوید که مرد در زیر زبانش پنهان است. (نهج البلاغه، حکمت ۳۸۴ و ۱۴۰) ایضا ":خیری نیست در خاموشی با حکمت و دانش چنان که نیکی نیست در گفتار با جهل و نادانی (".همان مأخذ، حکمت ۱۷۳). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۶۹

سفیر رحمت

ای رسول گرامی!، ما همان گونه که به نوح و پیغمبران بعد از او و همچنین به ابراهیم و اسماعیل و اسحاق و یعقوب و اسباط و عیسی و ایّوب و یونس و هارون و سلیمان وحی نمودیم، بر تو نیز وحی فرستادیم و به داود هم زبور را عطا کردیم. إِنَّا أَوْحَیْنا إِلَیْکَ کَما أَوْحَیْنا إِلی نُوحٍ وَ النَّبِیِّینَ مِنْ بَعْدِهِ وَ .... (نساء/ ۱۶۳) بنابراین ای پیامبر، در بروز حوادث و ناملایمات و بر سختی و آزار و بدرفتاری دشمنان و مشرکان صبر را پیشه کن. - چگونه؟- همان‌گونه که پیامبران اولوالعزم صبر کردند. فَاصْبِرْ کَما صَبَرَ أُولُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ ... (احقاف/ ۳۵) و در راه دعوت رسالت خویش و در امر هدایت و ارشاد مردم، استقامت و پایداری کن. - چگونه؟- آن گونه که امر شدی و مأموریت یافتی. فَاسْتَقِمْ کَما أُمِرْتَ (هود/ ۱۱۲). وَ اسْتَقِمْ کَما أُمِرْتَ ... (شوری/ ۱۵)- فَاصْبِرْ لِحُکْمِ رَبِّکَ وَ لا تَکُنْ کَصاحِبِ الْحُوتِ إِذْ نادی وَ هُوَ مَکْظُومٌ. (قلم/ ۴۸ ")باز ای رسول، تو برای حکم خدای خود صبر کن و مانند یونس نباش که از خشم در عذاب امّت تعجیل کرد، که عاقبت به حال غم و اندوه خدا را بر نجات خود خواند ".امّا شما امّت: ۱- بدانید که به سوی شما رسولی فرستادیم که شاهد اعمال شماست همان گونه که بر فرعون- و سایر فرعونیان- رسولی فرستادیم. إِنَّا أَرْسَلْنا إِلَیْکُمْ رَسُولًا شاهِداً عَلَیْکُمْ کَما أَرْسَلْنا إِلی فِرْعَوْنَ رَسُولًا (مزّمّل/ ۱۵) ۲- آیا اراده آن دارید که شما نیز از پیغمبر خود درخواست کنید همان تقاضاهایی که بنی اسرائیل از موسی در زمان گذشته داشتند؟ بدانید که هر کس ایمان را مبدّل به کفر گرداند، راه ضلالت پیموده است. أَمْ تُرِیدُونَ أَنْ تَسْئَلُوا رَسُولَکُمْ کَما سُئِلَ مُوسی مِنْ قَبْلُ وَ مَنْ یَتَبَدَّلِ الْکُفْرَ بِالْإِیمانِ فَقَدْ ضَلَّ سَواءَ السَّبِیلِ. (بقره/ ۱۰۸) ۳- شما چون قوم موسی «۱»، نباید از تعقیب کردن و جنگیدن با دشمنان بترسید و در کار آنها (_____۱)- به سوره مائده آیات ۲۴ - ۲۱ مراجعه شود. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۷۰ سستی و کاهلی کنید. زیرا اگر شما از آنان به رنج و زحمت می‌افتید، آنها نیز همان گونه که- شما به زحمت می‌افتید- از دست شما رنج می‌کشند. با این تفاوت که شما به لطف خدا امیدوارید و آنها امیدی ندارند. وَ لا تَهِنُوا فِی ابْتِغاءِ الْقَوْمِ إِنْ تَکُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ یَأْلَمُونَ کَما تَأْلَمُونَ وَ تَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ ما لا یَرْجُونَ. (نساء/ ۱۰۴) ۴- بنابراین، از این پس، از دشمنان نترسید، بلکه از نافرمانی من بترسید تا نعمتم را بر شما به حدّ کمال رسانم و باشد که به طریق حقّ و ثواب راه یابید. چنان که رسول گرامی خود را فرستادیم که آیات ما را برای شما تلاوت کند و نفوس شما را از پلیدی و آلودگی جهل و شرک پاک و منزّه گرداند و به شما تعلیم شریعت و حکمت دهد و از او بیاموزید هر چه را نمی‌دانید. فَلا تَخْشَوْهُمْ وَ اخْشَوْنِی وَ

لِأُتِمَّ نِعْمَتِی عَلَیْکُمْ وَ لَعَلَّکُمْ تَهْتَدُونَ، کَما أَرْسَلْنا فِیکُمْ رَسُولًا مِنْکُمْ یَتْلُوا عَلَیْکُمْ آیاتِنا ... (بقره/ ۱۵۲- ۱۵۱) ۵- شما مؤمنین یاران خدا باشید همان طور که عیسی بن مریم هم به حواریّین گفت از شما چه کسی مرا در راه خدا یاری می‌کند، حواریّین گفتند ماییم انصار خدا. یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا کُونُوا أَنْصارَ اللَّهِ کَما قالَ عِیسَی ابْنُ مَرْیَمَ لِلْحَوارِیِّینَ مَنْ أَنْصارِی إِلَی اللَّهِ قالَ الْحَوارِیُّونَ نَحْنُ أَنْصارُ اللَّهِ ... (صف/ ۱۴) ۶- زیرا خدا آن مؤمنان را که در صف جهاد کافران مانند سدّ آهنین همدست و پایدارند، بسیار دوست می‌دارد. إِنَّ اللَّهَ یُحِبُّ الَّذِینَ یُقاتِلُونَ فِی سَبِیلِهِ صَفًّا کَأَنَّهُمْ بُنْیانٌ مَرْصُوصٌ. (صف/ ۴) ۷- و خداوند به کسانی از شما بندگان که ایمان آورد و عمل صالح انجام دهد، وعده فرموده که در زمین خلافت دهد همچنان که امم صالح جانشین پیشینیان خود شدند. وَعَدَ اللَّهُ الَّذِینَ آمَنُوا مِنْکُمْ وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ لَیَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِی الْأَرْضِ کَما اسْتَخْلَفَ الَّذِینَ مِنْ قَبْلِهِمْ ... (نور/ ۵۵) ۸- و در این راه صحیح هدایت که قرار گرفته‌اید نباید دشمنان (کافران و منافقان) را دوست خویش گیرید زیرا آنها از حسد، آرزو کنند که شما مسلمین هم کافر شوید همانند آنها که کافر شدند، تا همه برابر و مساوی در کفر باشید «۱».

(۱)- گروهی از اینها حتّی چنانند که با خبرهای مجعول و هول انگیز، شما را از جهاد می‌ترسانند. و اگر به شما حادثه تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۷۱ وَدُّوا لَوْ تَکْفُرُونَ کَما کَفَرُوا فَتَکُونُونَ سَواءً فَلا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ أَوْلِیاءَ. (نساء/ ۸۹) بنابراین شما مؤمنان: ۱- مانند آنها نباشید که با غرور و خودنمایی از دیار خود خارج شدند و مردم را از راه خدا باز می‌داشتند. وَ لا تَکُونُوا کَالَّذِینَ خَرَجُوا مِنْ دِیارِهِمْ بَطَراً وَ رِئاءَ النَّاسِ وَ یَصُدُّونَ عَنْ سَبِیلِ اللَّهِ. (انفال/ ۴۷) ۲- مانند کفّار نباشید که گفتند اگر برادران و خویشان ما به سفر نرفته و یا به جنگ حاضر نمی‌شدند به چنگ مرگ نمی‌افتادند. یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا لا تَکُونُوا کَالَّذِینَ کَفَرُوا وَ قالُوا لِإِخْوانِهِمْ إِذا ضَرَبُوا فِی الْأَرْضِ أَوْ کانُوا غُزًّی لَوْ کانُوا عِنْدَنا ما ماتُوا وَ ما قُتِلُوا. (آل عمران/ ۱۵۶) ۳- و مانند کسانی که پیش از این، کتاب آسمانی برایشان آمد نباشید که دوره طولانی (زمان فترت) بر آنها گذشت و دلهایشان زنگ قساوت گرفت و بسیار فاسق شدند. وَ لا یَکُونُوا کَالَّذِینَ أُوتُوا الْکِتابَ مِنْ قَبْلُ فَطالَ عَلَیْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَ کَثِیرٌ مِنْهُمْ فاسِقُونَ. (حدید/ ۱۶) ۴- شما مانند آن مردمی نباشید که پیغمبرشان موسی را- با تهمتها- بیازردند تا آن که خدا از آن چه می‌گفتند، او را منزّه ساخت. ... لا تَکُونُوا کَالَّذِینَ آذَوْا مُوسی فَبَرَّأَهُ اللَّهُ مِمَّا قالُوا. (احزاب/ ۶۹) ۵- شما چون منافقان نباشید که گفتند ما شنیدیم و به حقیقت نشنیدند. وَ لا تَکُونُوا کَالَّذِینَ قالُوا سَمِعْنا وَ هُمْ لا یَسْمَعُونَ. (انفال/ ۲۱) ۶- مانند آنها نباشید که پس از آن که آیات و ادلّه روشن برای هدایت آنها آمد، باز راه اختلاف و تفرقه پیمودند. وَ لا تَکُونُوا کَالَّذِینَ تَفَرَّقُوا وَ اخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ ما جاءَهُمُ الْبَیِّناتُ. (آل عمران/ ۱۰۵) ۷- مبادا شیطان شما را فریب دهد، چنان که پدر و مادر شما را از بهشت بیرون کرد.

ناگواری روی آورد از روی شماتت گویند خداوند به ما لطف کرد و ما را از این حادثه حفظ کرد. (نساء/ ۷۲) و اگر فضل خدا شامل حال شما گردد گویی میان شما و آنان ابدا دوستی نیست و با تأسّف گویند کاش ما نیز با آنها بودیم تا از این فتح و غنیمت بهره‌ای می‌بردیم. وَ لَئِنْ أَصابَکُمْ فَضْلٌ مِنَ اللَّهِ لَیَقُولَنَّ کَأَنْ لَمْ تَکُنْ بَیْنَکُمْ وَ بَیْنَهُ مَوَدَّةٌ یا لَیْتَنِی کُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزاً عَظِیماً. (نساء/ ۷۳) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۷۲ یا بَنِی آدَمَ لا یَفْتِنَنَّکُمُ الشَّیْطانُ کَما أَخْرَجَ أَبَوَیْکُمْ مِنَ الْجَنَّةِ ... (اعراف/ ۲۷) ۸- و صدقات خود را به سبب منّت و آزار تباه نسازید مانند آن که مال خود را از روی ریا انفاق می‌کند در حالی که به خدا و روز آخرت ایمان نیاورده است. لا تُبْطِلُوا صَدَقاتِکُمْ بِالْمَنِّ وَ الْأَذی کَالَّذِی یُنْفِقُ مالَهُ رِئاءَ النَّاسِ وَ لا یُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ الْیَوْمِ الْآخِرِ. (بقره/ ۲۶۴) ۹- و شما مؤمنان مانند آنان نباشید که به کلّی خدا را فراموش کردند، و خدا هم نفوس آنان را از یادشان برد و آنان فاسقانند. وَ لا تَکُونُوا کَالَّذِینَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْساهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولئِکَ هُمُ الْفاسِقُونَ. (حشر/ ۱۹) تشبیهاتی که در آیات فوق به کار رفته از نوع تشبیه ذمّ و سلب است که مؤمنان را باز می‌دارد از آن صفتها و خصلتهایی که افراد پایین‌تر از آنها- مثل مشرکان و منافقان و اهل کتاب- داشتند. و مؤمنان نباید همانند و شبیه این

گروهها باشند. - و امّا تو ای پیامبر ":بال و پر (محبّت) خود را برای اهل ایمان بگستران و آنها را در دایره لطف و احسان خود گیر. و بگو من رسولی هستم که برای اندرز و ترسانیدن خلق از عذاب قهر خدا با دلیلی روشن آمده‌ام، آن گونه عذابی که بر کسانی که آیات خدا را قسمت کردند نازل نمودیم. آنان که قرآن را جزء جزء نمودند ... ".وَ اخْفِضْ جَناحَکَ لِلْمُؤْمِنِینَ. وَ قُلْ إِنِّی أَنَا النَّذِیرُ الْمُبِینُ. کَما أَنْزَلْنا عَلَی الْمُقْتَسِمِینَ الَّذِینَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِینَ. (حجر/ ۹۱- ۸۸) پیامبر (ص): ۱ "-مثل امّتی مثل المطر لا یدری اوّله خیر ام اخره «".۱» (حکایت امت من چون باران است که ندانند اوّل آن بهتر است یا آخرش.) ۲ "-مثل امّتی کالقطر، اینما وقع نفع «".۲» (مثل امت من همچون قطره باران است که هر کجا فرو ریزد سودمند است.) ۳ "-المؤمن للمؤمن کالبنیان یشدّ بعضه بعضا «".۳» (مؤمن نسبت به مؤمن، چون دیوار است که بعضی، بعض دیگر را تقویت و کمک می‌کند.)

(_____۱)- جامع الصغیر، ج ۲، ص ۱۵۲. فیض القدیر، ج ۵، ص ۵۱۸. نهج الفصاحه، ص ۵۶۱. التمثیل و المحاضره، ص ۲۳. روضهٔ الامثال الکوزکنانی، ص ۲. (۲)- التمثیل و المحاضره، ص ۲۳. (۳)- همان مأخذ. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۷۳

۷- آیات ربوبی

اشاره

قرآن کریم ": کَذلِکَ نُفَصِّلُ الْآیاتِ لِقَوْمٍ یَعْقِلُونَ ("روم/ ۲۸) این گونه مفصّل آیات خود را برای اهل خرد بیان می‌کنیم.

۱- کشتیهای کوه پیکر

اشاره

خداوند متعال برای سواری انسان در آب، کشتی را مقرر فرمود «۱». و به امر خود، آن را در آب به حرکت در می‌آورد تا انسانها در طلب روزی، نعمتهایی را که خدا برایشان قرار داده از دل آب بیرون بکشند و نیز با آن به مسافرت و تجارت بپردازند ". رَبُّکُمُ الَّذِی یُزْجِی لَکُمُ الْفُلْکَ فِی الْبَحْرِ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ «"۲» (اسری/ ۶۶) خداوند این کشتیهای بزرگ را به خود نسبت می‌دهد و آنها را به عنوان "آیت «"۳» معرفی می‌کند که صاحبان خرد از حرکت آنان بر روی آب، به قدرت خالق توانا پی خواهند برد که چگونه باد را می‌فرستد تا کشتی را بر سطح دریا، به این سو و آن سو به حرکت در آورد. اگر می‌خواست باد را خاموش می‌ساخت تا آنها در دل دریا سرگردان بمانند «۴»_____».

(۱ ")-وَ جَعَلَ لَکُمْ مِنَ الْفُلْکِ وَ الْأَنْعامِ ما تَرْکَبُونَ. ("زخرف/ ۱۲ ")و برای سواری شما بندگان، کشتیها و چهارپایان را در آب و خاک مقرّر فرمود ("۲.)- آیات دیگری نیز به این مسأله اشاره دارد از جمله: بقره/ ۱۶۴، نحل/ ۱۴، روم/ ۴۶، فاطر/ ۱۲ و غیره. (۳)- أَ لَمْ تَرَ أَنَّ الْفُلْکَ تَجْرِی فِی الْبَحْرِ بِنِعْمَتِ اللَّهِ لِیُرِیَکُمْ مِنْ آیاتِهِ إِنَّ فِی ذلِکَ لَآیاتٍ لِکُلِّ صَبَّارٍ شَکُورٍ. (لقمان/ ۳۱). (۴)- إِنْ یَشَأْ یُسْکِنِ الرِّیحَ فَیَظْلَلْنَ رَواکِدَ عَلی ظَهْرِهِ ... (شوری/ ۳۳). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۷۴ بزرگی و عظمت کشتیهایی را که در دریا در حرکت و گردش و در آمد و شدند، به کوه تشبیه می‌کند. گویی کوهی بزرگ بر آب حرکت می‌کند ولی در آن فرو نمی‌رود. بلکه مأمن و وسیله‌ای است برای استفاده انسان! و این وسیله را خداوند، رام و مسخّر انسان قرار داده است «۱». وَ لَهُ الْجَوارِ الْمُنْشَآتُ فِی الْبَحْرِ کَالْأَعْلامِ (رحمن/ ۲۴ ")و او راست کشتیهای بزرگ مانند کوه، که به دریا در گردشند - ".وَ مِنْ آیاتِهِ الْجَوارِ فِی الْبَحْرِ کَالْأَعْلامِ (شوری/ ۳۲ ")و از آیات قدرت الهی، سیر و گردش کشتیهاست که در آب دریا، کوه پیکر، مانند قصرها به حرکت می‌آورد".

تفسیر

قاموس قرآن، جوار (جمع جاریه یعنی جاری شونده‌ها) را به معنی رودها و نهرهای دریایی می‌داند و آن را به معنی کشتی گرفتن، نادرست می‌داند، و اعلام را به معنی مرزها و علامتها می‌داند. در نتیجه آیه را چنین معنی می کند ":برای اوست رودهایی که در دریا پدید گشته و مانند مرزها در آن روانند «".۲» لیکن در "المیزان "آمده است: کلمه "جواری "جمع جاریه است، که به معنی کشتی است و کلمه "اعلام "جمع علم است که به معنای علامت است، و کوه را هم (از آن جهت که علامت راهها است) علم می گویند و اگر کشتی را به کوه تشبیه کرده به منظور افاده بزرگی آن بوده (همان طور که در فارسی هم می گوییم کشتیهای کوه پیکر و یا غول پیکر.) «۳» کلمه منشآت اسم مفعول از ماده انشاء است و انشاء هر چیز به معنای احداث و ایجاد و تربیت آن است. و کلمه "اعلام "جمع علم به فتحه عین و لام است که به معنای کوه است. و اگر کشتیها را ملک خدای تعالی دانسته با این که کشتی را انسانها می‌سازند، بدین جهت است که تمامی عواملی که در ساختن کشتی دخالت دارند، از چوب و آهن و سایر اجزایی که کشتی از آن ترکیب می‌یابد و انسانی که این اجزاء را ترکیب می کند، و صورت کشتی به آن می‌دهد، و نیز (_____ ۱)- وَ سَخَّرَ لَکُمُ الْفُلْکَ لِتَجْرِیَ فِی الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَ سَخَّرَ لَکُمُ الْأَنْهارَ. (ابراهیم/ ۲۲). (۲)- رک: قاموس قرآن، ج ۱، صص ۱۶۹- ۱۶۶. (۳)- المیزان، ج ۳۵، ص ۹۹. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۷۵ شعور این انسان و فکر و اراده‌اش همه مخلوق خدا و مملوک اوست، قهرا نتیجه عمل انسان هم که یا کشتی است و یا چیز دیگر ملک خدای تعالی است. پس منعم حقیقی کشتیها به انسان، خداست، چون خدای تعالی به انسانها الهام کرد که چگونه کشتی بسازند و این که چه منافعی و آثاری مترتّب بر این صنع هست، و نیز راه استفاده از منافع بسیار آن را او الهام فرمود «۱».

نکته

کلّ نظام هستی مخلوق خداست و مخلوقات و موجودات، همه کلمات «۲» و آیات خدا و از نشانه‌های او هستند. کلمات خدا پایان ناپذیر است. کثرت و بی‌شماری نعمتها و کلمات خدا به قراری است که هیچ کس را توانایی احصاء و شمارش آنها نیست ".وَ إِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لا تُحْصُوها «۳. "»خداوند، عجز و ناتوانی انسان را در شمارش و حساب کلمات و آفریده‌هایش چنین تصویر می کند که اگر همه درختان و آب دریاها با آن فراوانی، قلم و مداد شوند، همه اینها تمام می‌شوند در حالی که هنوز کلمات خدا نوشته نشده است. وَ لَوْ أَنَّ ما فِی الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلامٌ وَ الْبَحْرُ یَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ ما نَفِدَتْ کَلِماتُ اللَّهِ. (لقمان/ ۲۷ ")و اگر هر درخت روی زمین قلم شود و آب دریا به اضافه هفت دریای دیگر مداد گردد، باز نگارش کلمات خدا ناتمام بماند - ".قُلْ لَوْ کانَ الْبَحْرُ مِداداً لِکَلِماتِ رَبِّی لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ کَلِماتُ رَبِّی وَ لَوْ جِئْنا بِمِثْلِهِ مَدَداً. (کهف/ ۱۰۹ ")بگو که اگر دریا برای نوشتن کلمات پروردگار من مرّکب شود پیش از آن که کلمات الهی به آخر رسد دریا خشک خواهد شد هر چند دریایی دیگر باز ضمیمه آن کنند (_____ ".۱)- المیزان، ج ۳۷، صص ۲۰۴- ۲۰۳. (۲)- کلمه، اطلاق بر هستی شده و در قرآن به معانی مختلف آمده است: ۱- به معنی کلمه، لفظ، سخن، بیان (مؤمنون/ ۱۰۰ و کهف/ ۵)، ۲- به معنی انسان (آل عمران/ ۴۵)، ۳- به معنی شریعت، بیان الهی، قرآن (انعام/ ۱۱۵ و اعراف/ ۱۳۷)، ۴- وعده (زمر/ ۷۱ و ۱۹، غافر/ ۶ و ...)، ۵- مشیّت ازلی (یونس/ ۱۹، صافات/ ۱۷۱ و فصّلت/ ۴۵)، ۶- وسایل آزمایش (بقره/ ۱۲۴). (۳)- نحل/ ۱۸. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۷۶

۲- منزلهای ماه

یکی از آیات عظمت خداوند- علاوه بر هزاران آیات شگفت دیگر نظیر: زمین، آسمان، خورشید، ستاره‌ها، شب و روز، گیاهان و غیره، قمر «۱» (ماه) است که خداوند، آن را برای انسان مسخّر نموده «۲» و نوری «۳» است برای اهل زمین که با حساب معیّن در گردش است «۴»، و تا وقت معیّن و اجل مشخّص در سیر خود جریان دارد «۵» تا آن زمان که تاریک و خاموش گردد «۶». انسانها به خاطر فطرت خداجویی شان، گاهی، آیات الهی را به جای خالق می‌پرستیدند و برای آنها سجده می‌کردند. پیامبران الهی با تعالیم روشنگر خود، فطرت آنها را در راه صحیح خداپرستی هدایت می‌کردند. پیامبری چون ابراهیم برای بیدار نمودن فطرت آنها، خودش را در کنار آنها قرار می‌داد و می‌گفت: ماه ربّ من است و چون غروب می‌کرد می‌گفت: خدایی را که غروب کند قبول ندارم ... و با ظرافت خاصی آنها را با خدای واقعی آشنا می‌ساخت «۷». این جاهلان نمی‌دانستند که هر چه در آسمانها و زمین وجود دارد و خود همین ماه، خدا را سجده و تسبیح می‌کنند «۸ "». أَ لَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ یَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِی السَّماواتِ وَ مَنْ فِی الْأَرْضِ وَ الشَّمْسُ وَ الْقَمَرُ وَ النُّجُومُ وَ الْجِبالُ وَ الشَّجَرُ وَ الدَّوَابُّ وَ کَثِیرٌ مِنَ النَّاسِ «۹. (" ..حج/ ۱۸) و خدای متعال، پرستیدن این اجرام سماوی همچون خورشید و ماه را نهی کرده است ". لا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَ لا لِلْقَمَرِ. (" ..فصّلت/ ۳۷) ماه در گردش خود به دور زمین منازل مختلفی را طی می‌کند و اهلّه قمر را تشکیل می‌دهد که (_____ ۱)- وَ مِنْ آیاتِهِ اللَّیْلُ وَ النَّهارُ وَ الشَّمْسُ وَ الْقَمَرُ ... (فصّلت/ ۳۷). (۲)- وَ سَخَّرَ لَکُمُ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ ... (ابراهیم/ ۳۳). (۳)- هُوَ الَّذِی جَعَلَ الشَّمْسَ ضِیاءً وَ الْقَمَرَ نُوراً. (یونس/ ۵)- وَ جَعَلَ الْقَمَرَ فِیهِنَّ نُوراً. (نوح/ ۱۶). (۴)- الشَّمْسُ وَ الْقَمَرُ بِحُسْبانٍ. (رحمن/ ۵). (۵)- وَ سَخَّرَ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ کُلٌّ یَجْرِی لِأَجَلٍ مُسَمًّی. (زمر/ ۵). (۶)- وَ خَسَفَ الْقَمَرُ. (قیامة/ ۸). (۷)- این جریان در سوره انعام آیات ۸۳- ۷۶، آمده است ":فَلَمَّا رَأَی الْقَمَرَ بازِغاً قالَ هذا رَبِّی فَلَمَّا أَفَلَ. (" ...۸)- از جمله در آیات زیر: وَ إِنْ مِنْ شَیْءٍ إِلَّا یُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَ لکِنْ لا تَفْقَهُونَ تَسْبِیحَهُمْ. (اسری/ ۴۴).- أَ لَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ یُسَبِّحُ لَهُ مَنْ فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ. (نور/ ۴۱)- یُسَبِّحُ لِلَّهِ ما فِی السَّماواتِ وَ ما فِی الْأَرْضِ ... (جمعه/ ۱ و تغابن/ ۱) (۹ ")-آیا ندیدی که هر چه در آسمانها و هر چه در زمین است و خورشید و ماه و ستارگان و کوهها و درختان و جنبندگان و بسیاری از آدمیان، همه به سجده خدا مشغولند " ...؟تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۷۷ از حالت هلال لاغر (کمان و قوس باریک) در اوایل ماه به حالت بدر تمام و قرص کامل در نیمه ماه می‌رسد، و دوباره به سمت لاغر شدن، تا در پایان ماه که در محاق قرار می‌گیرد. یکی از حکمتهای اهلّه در قرآن، تعیین اوقات عبادات، امر حج و معاملات مردم و دانستن شماره سنوات و حساب ایّام، معرفی شده است ".یَسْئَلُونَکَ عَنِ الْأَهِلَّةِ، قُلْ هِیَ مَواقِیتُ لِلنَّاسِ وَ الْحَجِّ «".۱» (بقره/ ۱۸۹) چگونگی تغییر حالت و گردش ماه از بدر به شب اوّل ماه (هلال) که قرص ماه لاغر و باریک می‌شود به شاخه درخت خرما که زرد و باریک و تقریبا حالت خمیده و منحنی دارد، تشبیه شده است. وَ الْقَمَرَ قَدَّرْناهُ مَنازِلَ حَتَّی عادَ کَالْعُرْجُونِ الْقَدِیمِ. (یس/ ۳۹ ")و ما برای ماه منزلها معیّن کردیم تا دوباره به صورت شاخه (خرما) خشکی لاغر (به منزل اوّل) برگردد - ".کلمه عرجون به معنای ساقه شاخه خرما است، البته از نقطه‌ای که از درخت بیرون می‌آید تا نقطه‌ای که برگها از آن منشعب می‌شود. این قسمت از شاخه را عرجون می‌گویند که (به خاطر سنگینی برگها معمولا) خمیده می‌شود، و معلوم است که اگر چند ساله شود، خمیدگیش بیشتر می‌شود و این قسمت چوبی زرد رنگ، چون هلال قوسی است، لذا در این آیه، هلال را به این چوب که چند ساله شده باشد تشبیه کرده است «۲ (_____». ۱ ")-ای پیامبر از تو سئوال کنند که سبب بدر و هلال ماه چیست. جواب ده که در آن تعیین اوقات برای مردم و برای حج است ".نیز در سوره یونس آیه ۵، آمده است ... ":وَ الْقَمَرَ نُوراً وَ قَدَّرَهُ مَنازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِینَ وَ الْحِسابَ.- "اوست خدایی که آفتاب را رخشان و ماه را تابان فرمود و سیر ماه را در منازلی معیّن کرد تا بدین واسطه شماره سنوات و حساب ایّام را بدانید. (۲)- المیزان، ج ۳۳، ص ۱۴۴.

تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۷۸

حسن ختام

با پایان یافتن مطالب کتاب، به عنوان حسن ختام، تمثیلی از پیامبر اکرم (ص) در زمینه پیوند ایمان و قرآن و دارنده آنها نقل می‌شود که اندرزی باشد برای مؤمنین تا هر چه بیشتر به قرآن کریم و مبانی آن و عمل به احکام آن اهتمام ورزند و از مشعل هدایت آن، راه زندگانی خویش را نورانی نمایند. آن حضرت در این تمثیل می‌فرماید ": مثل المؤمن الّذی یقرء القران کمثل الاترجهٔ ریحها طیّب و طعمها طیّب. و مثل المؤمن الّذی لا یقرأ القران کمثل التّمرهٔ لا ریح لها و طعمها حلو. و مثل المنافق الّذی یقرأ القران کمثل الرّیحانهٔ، ریحها طیّب و طعمها مرّ، و مثل المنافق الّذی لا یقرء القران کمثل الحنظلهٔ لیس لها ریح و طعمها مرّ. «۱ ("»مثل مؤمنی که قرآن می‌خواند مانند ترنج است که بوی آن خوش و مزه آن نیز مطبوع است. و مثل مؤمنی که قرآن نمی‌خواند مانند خرماست که طعم آن شیرین، لیکن بویی ندارد. و مثل منافقی که قرآن می‌خواند چون ریحان است که بوی آن خوش ولی طعم آن تلخ، و مثل منافقی که قرآن هم نمی‌خواند، همانند حنظل است که بویی ندارد و مزه آن نیز تلخ است.) (_____ ۱)- جامع الصغیر، ۲ / ۱۵۲. فیض القدیر، ۵/ ۵۱۳. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۷۹

پیوستها

۱- امثال مخفی (پوشیده- کامنه) قرآن

برخی از نویسندگان تاریخ قرآن، امثال این کتاب شریف را به سه دسته تقسیم کرده‌اند «۱»: دسته اوّل: امثال ظاهری (واضحه) قرآن که در این کتاب به آنها- بیشتر در معنای حکایات تمثیلی- پرداخته شد. دسته دوم، امثال مخفی و پوشیده (امثال کامنه) قرآن است. و دسته سوم به "ارسال المثل "یا امثال سائره معروف است. به منظور آشنایی با امثال کامنه قرآن، به طور اختصار نمونه‌هایی از آن با توجه به نوشته سیوطی، در این پیوست آورده می‌شود. ۱- لا فارِضٌ وَ لا بِکْرٌ عَوانٌ بَیْنَ ذلِکَ. (بقره/ ۶۸ ")نه از کار افتاده و پیر و نه بکر و کار نکرده، میانه این دو. "۲- وَ الَّذِینَ إِذا أَنْفَقُوا لَمْ یُسْرِفُوا وَ لَمْ یَقْتُرُوا وَ کانَ بَیْنَ ذلِکَ قَواماً. (فرقان/ ۶۷ ")و آنان که هرگاه انفاق کنند نه اسراف نمایند و نه بخل ورزند بلکه میانه این دو خرج کنند. "۳- وَ لا تَجْعَلْ یَدَکَ مَغْلُولَهً إِلی عُنُقِکَ وَ لا تَبْسُطْها کُلَّ الْبَسْطِ. (اسری/ ۲۹ ")و دستت را به گردنت مبند و آن را کاملا- هم مگشای. "۴- وَ لا- تَجْهَرْ بِصَلاتِکَ وَ لا تُخافِتْ بِها وَ ابْتَغِ بَیْنَ ذلِکَ سَبِیلًا. (اسری/ ۱۱۰ ")و نه نمازت را بسیار بلند بخوان و نه بسیار آهسته و بین این دو حدّ متوسّطی اختیار کن ".این چهار مثل قرآنی در موضوع میانه‌روی و اعتدال در امور گوناگون است و نمونه عربی آن ":خیر الامور اوساطها «۲»- بهترین امور میانه آنهاست، می‌باشد (_____ ۱)- از جمله بنگرید به: الاتقان سیوطی، ج ۲، صص ۴۱۷- ۴۱۵. (۲)- این سخن از قول پیامبر (ص) در "التمثیل و المحاضره، ص ۲۸ نقل شده است. حضرت علی (ع) نیز می‌فرماید ": خیر الامور النّمط الاوسط الیه یرجع الغالی و به یلحق التّالی- "بهترین روشها راه میانه است آن که پیش افتاده به سوی آن باز می گردد و آن که پس مانده است خود را به آن می‌رساند. (غررالحکم، ص ۳۹۶. عقد الفرید، ج ۳، ص ۴۹). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۸۱ ۵ "-بَلْ کَذَّبُوا بِما لَمْ یُحِیطُوا بِعِلْمِهِ. (یونس/ ۳۹ ")بلکه دروغ شمردند آنچه را که علم بر آن نداشتند ".۶- وَ إِذْ لَمْ یَهْتَدُوا بِهِ فَسَیَقُولُونَ هذا إِفْکٌ قَدِیمٌ. (احقاف/ ۱۱ ")و چون به قرآن هدایت نشوند، گویند این دروغی از گذشتگان است. - "نمونه عربی این دو مثل ":من جهل شیئا عاداه «۱» است. ۷- وَ ما نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْناهُمُ اللَّهُ وَ

رَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ (توبه/ ۷۴ ")و در پی انتقام و دشمنی نشدند مگر پس از آن که خدا و رسول او از فضل خود آنان را بی‌نیاز ساختند. - "نمونه عربی آن: احذر شرّ من احسنت الیه- بپرهیزید شرّ کسی را که به او نیکی کرده‌ای. ۸- قالَ أَ وَ لَمْ تُؤْمِنْ قالَ بَلی وَ لکِنْ لِیَطْمَئِنَّ قَلْبی. (بقره/ ۲۶۰ ... [")خداوند] فرمود: مگر ایمان نیاورده‌ای؟ [ابراهیم گفت: چرا ولی برای این که دلم مطمئن شود." - نمونه عربی: لیس الخبر کالعیان- شنیدن کی بود مانند دیدن. ۹- وَ مَنْ یُهاجِرْ فِی سَبِیلِ اللَّهِ یَجِدْ فِی الْأَرْضِ مُراغَماً کَثِیراً وَ سَعَةً. (نساء/ ۱۰۰ ")و هر کس در راه خدا هجرت کند در زمین گریزگاههای بسیار و گشایش در امور خواهد یافت. - "نمونه عربی: فی الحرکات البرکات- در حرکتها، برکتهاست «۲». ۱۰- مَنْ یَعْمَلْ سُوءاً یُجْزَ بِهِ. (نساء/ ۱۲۳ ")هر کس بدی انجام دهد کیفر آن را می‌بیند. - "نمونه عربی: کما تدین تدان- چنان که خوار می کنی خوار شوی. ۱۱- وَ سَوْفَ یَعْلَمُونَ حِینَ یَرَوْنَ الْعَذابَ مَنْ أَضَلُّ سَبِیلًا. (فرقان/ ۴۲ ")چون عذاب را ببینند به زودی خواهند دانست که گمراهترین کیست. - "نمونه عربی: حین تقلی تدری- چون بجوشد خواهی دانست. ۱۲- هَلْ آمَنُکُمْ عَلَیْهِ إِلَّا کَما أَمِنْتُکُمْ عَلی أَخِیهِ مِنْ قَبْلُ. (یوسف/ ۶۴ ")آیا شما را بر او ایمن دارم چنان که پیشتر بر برادرش- یوسف- ایمن داشتم- "؟نمونه عربی: لا یلدغ المؤمن من جحر مرّتین «۳»- مؤمن از یک سوراخ دو بار گزیده نشود. ۱۳- کُتِبَ عَلَیْهِ أَنَّهُ مَنْ تَوَلَّاهُ فَأَنَّهُ یُضِلُّهُ وَ یَهْدِیهِ إِلی عَذابِ السَّعِیرِ. (حج/ ۴ ")بر او لازم شده که هر کس شیطان را دوست و پیشوای خود سازد شیطان او را گمراه نموده و به عذاب جهنّم رهبری کند."

(_____ ۱)- حضرت علی (ع) می‌فرماید": النّاس اعداء ما جهلوا- "مردم دشمنند آنچه را که نمی‌دانند. (نهج البلاغه، حکمت ۱۶۳ و ۴۳۰) (۲)- امام علی (ع) می‌فرماید: من طلب شیئا ناله او بعضه- هر که چیزی را بجوید آن را یا بعض آن را خواهد یافت. (نهج البلاغه، حکمت ۳۷۹) (۳)- عقد الفرید، ج ۳، ص ۵. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۸۲ - نمونه عربی: من اعان ظالما سلّط علیه- هر کس ظالمی را یاری دهد بر او مسلّط گردد. ۱۴- وَ لا یَلِدُوا إِلَّا فاجِراً کَفَّاراً. (نوح/ ۲۷ ")و از آنها جز بدکار کافر متولّد نگردد. - "نمونه عربی: لا تلد الحیّة الّا حیّة- مار جز مار نزاید. ۱۵- وَ فِیکُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ. (توبه/ ۴۷ ")و در میان شما (مسلمانان) از آنها (منافقان) جاسوسانی هستند. -" نمونه عربی: للحیطان اذان- دیوار گوش دارد.- (در فارسی بدین صورت است: دیوار موش دارد و موش هم گوش دارد.) ۱۶- مَنْ کانَ فِی الضَّلالَةِ فَلْیَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمنُ مَدًّا. (مریم/ ۷۵ ")هر آن که در مسیر گمراهی افتد خدای رحمان او را مهلت و تمکین دهد. -" نمونه عربی: الجاهل مرزوق و العالم محروم- نادان توانگر است و دانشمند محروم. یا: الدّنیا سجن المؤمن و راحة (جنة) الکافر «۱»- دنیا زندان مؤمن و آسودگی (بهشت) کافر است. ۱۷- إِذْ تَأْتِیهِمْ حِیتانُهُمْ یَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعاً وَ یَوْمَ لا یَسْبِتُونَ لا تَأْتِیهِمْ. (اعراف/ ۱۶۳") آنگاه که- (برای امتحان)- روز شنبه- که ماهی گرفتن بر آنها حرام بود- ماهیها در نهرهای کوچک کنار دریا پر می‌شدند و روزهای دیگر پدیدار نمی‌شدند. - "نمونه عربی: الحلال لا یاتیک الّا قوتا و الحرام لا یاتیک الّا جزاقا- حلال جز به مقدار قوت (و نان شب) برایت نمی‌آید و حرام بی‌حساب می‌آید.

(_____ ۱)- همان مأخذ، ص ۱۲۰. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۸۳

۲- فهرست امثال سائره یا "ارسال المثل"

ابو الفضل جعفر بن محمّد شمس الخلافه مصری در قرن ششم هجری (۶۲۳- ۵۴۳) در کتاب "الآداب، "۶۹ آیه از آیات قرآنی را که در میان مردم آن زمان، صورت مثل پیدا کرده بود آورده است. در این جا جهت آشنایی با امثال سائره قرآن، فهرستی که" حکمت "با توجه به فهرستهای "ابشیهی «۱ "»و "شمس الخلافه "و "سیوطی "تنظیم نموده- و خود نیز تعداد زیادی بر آنها افزوده- آورده می‌شود. لازم به یادآوری است که تعداد ۳۷ مورد از این امثال سائره در مدخل همین کتاب آورده شده که از نقل آنها در

این فهرست خودداری می‌شود. ۱- فِی قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزادَهُمُ اللَّهُ مَرَضاً. (بقره/ ۱۰ ")دلهای آنان مریض است. پس خدا بر مرض ایشان بیفزاید ".۲- فَما رَبِحَتْ تِجارَتُهُمْ. (بقره/ ۱۶ ")پس تجارت آنها سود نکرد ".۳- أَ تَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَ تَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ. (بقره/ ۴۴ ")چگونه مردم را به نیکوکاری دستور می‌دهید و خود را فراموش می کنید ".۴- وَ ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَ الْمَسْكَنَةُ وَ باؤُ بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ. (بقره/ ۶۱ ")و بر آنها ذلّت و خواری مقدّر گردید و به خشم و غضب خدا گرفتار شدند ".۵- صَفْراءُ فاقِعٌ لَوْنُها تَسُرُّ النَّاظِرِينَ. (بقره/ ۶۹ ... ")گاو زرد زرّینی باشد که رنگ آن بینندگان را فرح بخش است ".۶- إِنَّ الْبَقَرَ تَشابَهَ عَلَيْنا. (بقره/ ۷۱") هنوز چگونگی گاو بر ما مشتبه است".

(_____۱)- ابشیهی، باب ششم کتاب خود را به امثال سائره اختصاص داده و این باب را به فصولی چند تقسیم کرده است که فصل اوّل آن درباره امثال سائره قرآن کریم و پیامبر اکرم (ص) است. در این فصل تعداد ۵۵ مثل سائره قرآنی و ۳۳ مثل نبوی را ذکر کرده است. فصل دوم در امثال عرب، فصل سوم در امثال العامهٔ و المولدین و فصل چهارم در امثال شعر منظوم، و فصل پنجم در امثال سائره رایج در میان مردان و زنان است. (رک: المستطرف فی کل فن مستظرف، صص ۵۰- ۳۳) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۸۴ ۷- أَ فَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتابِ وَ تَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ. (بقره/ ۸۵ ")چرا به بعضی از احکام کتاب- تورات- ایمان آورده و به بعضی دیگر کافر می‌شوید "؟۸- ما نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْسِها نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْها أَوْ مِثْلِها. (بقره/ ۱۰۶ ")هر چه از آیات قرآن را نسخ کنیم یا حکم آن را متروک سازیم، بهتر از آن یا مانند آن بیاوریم ".۹- هاتُوا بُرْهانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ. (بقره/ ۱۱۱ ")بر این دعوی برهان بیاورید اگر راست می گویید ".۱۰- فَأَيْنَما تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ. (بقره/ ۱۱۵ ")به هر طرف روی کنید به سوی خدا روی آورده‌اید ".۱۱- صِبْغَةَ اللَّهِ وَ مَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً. (بقره/ ۱۳۸ ")رنگ آمیزی خداست و هیچ رنگی خوشتر از رنگ آمیزی خدا- ایمان به خدای یکتا- نیست ".۱۲- وَ لِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيها، فَاسْتَبِقُوا الْخَيْراتِ. (بقره/ ۱۴۸ ")هر کسی را راهی است به سوی حق که بدان راه یابد. پس بشتابید به سوی خیرات ".۱۳- وَ لا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتٌ بَلْ أَحْياءٌ. (بقره/ ۱۵۴ ")و آن کسی را که در راه خدا کشته شد مرده نپندارید بلکه او زنده است ".۱۴- وَ لَكُمْ فِي الْقِصاصِ حَياةٌ يا أُولِي الْأَلْبابِ. (بقره/ ۱۷۹ ")حکم قصاص برای حفظ حیات شماست ای صاحبان عقل". ۱۵- يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَ لا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ. (بقره/ ۱۸۵ ")خداوند برای شما حکم را آسان خواسته و تکلیف را مشکل نگرفته". ۱۶- وَ أْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوابِها. (بقره/ ۱۸۹ ")به خانه‌ها از در آن داخل شوید ".۱۷- فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوى (بقره/ ۱۹۷ ")بهترین توشه، تقوی است ".۱۸- وَ قُضِيَ الْأَمْرُ. (بقره/ ۲۱۰ ")و حکم فرا رسد ".۱۹- عَسى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئاً وَ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَ عَسى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئاً وَ هُوَ شَرٌّ لَكُمْ (بقره/ ۲۱۶ ")چه بسیار شود که چیزی را شما ناگوار شمارید ولی به حقیقت خیر و صلاح در آن بوده و چه بسیار شود که چیزی را دوست دارید و در واقع فساد و شرّ شما در آن است ".۲۰- لا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَها. (بقره/ ۲۳۳ ")هیچ کس را تکلیف جز به اندازه طاقت نکنند ".۲۱- وَ لَوْ لا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ. (بقره/ ۲۵۱ ")و اگر خدا برخی مردم را در مقابل بعضی دیگر بر نمی‌انگیخت، فساد روی زمین را فرا می گرفت ".۲۲- فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ. (بقره/ ۲۵۸ ")-کافر در جواب عاجز و مبهوت ماند ".۲۳- وَ لكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي. (بقره/ ۲۶۰ ")-لیکن خواهم دلم آرام گیرد ".۲۴- وَ مَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْراً كَثِيراً. (بقره/ ۲۶۹ ")و هر که را خدا حکمت دهد، درباره او مرحمت بسیار فرموده ".تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۸۵ ۲۵- يَحْسَبُهُمُ الْجاهِلُ أَغْنِياءَ مِنَ التَّعَفُّفِ. (بقره/ ۲۷۳ ")از فرط عفاف چنان احوالشان به مردم مشتبه شود که هر کس از حالشان آگاه نباشد، پندارد غنی و بی‌نیازند ".۲۶- إِنَّ فِي ذلِكَ لَعِبْرَةً لِأُولِي الْأَبْصارِ. (آل عمران/ ۱۳ ")همانا در این آیت الهی، اهل بصیرت اعتبار جویند ".۲۷- إِذا قَضى أَمْراً فَإِنَّما يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ. (آل عمران/ ۴۷ و بقره/ ۱۱۷ ")چون مشیّت او به خلقت چیزی قرار گیرد، به محض این که گوید موجود باش همان دم موجود شود ".۲۸- وَ اعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعاً وَ لا تَفَرَّقُوا. (آل عمران/ ۱۰۳") و همگی به رشته دین خدا چنگ زده و به راههای متفرّق نروید ".۲۹- وَ لَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ. (آل عمران/

۱۵۹ ")اگر تندخو و سخت دل بودی مردم از گرد تو متفرّق می‌شدند ".۳۰- أَنَّ اللَّهَ لا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ. (آل عمران/ ۱۷۱") خداوند اجر اهل ایمان را هرگز ضایع نگذارد ".۳۱- إِنَّ اللَّهَ لا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ. (توبه/ ۱۲۰ ")خدا هرگز اجر نیکوکاران را ضایع نخواهد گذاشت ".۳۲- يَقُولُونَ بِأَفْواهِهِمْ ما لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ. (آل عمران/ ۱۶۷ ")به زبان چیزی اظهار می‌کنند که در دل خلاف آن پنهان داشته‌اند ".۳۳- وَ لا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتاً بَلْ أَحْياءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ. (آل عمران/ ۱۶۹ ")البته نپندارید که شهیدان راه خدا مرده‌اند، بلکه زنده به حیات ابدی شدند و در نزد خدا متنعّم خواهند بود ".۳۴- لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ. (نساء/ ۱۱ ")-پسران دو برابر دختران ارث برند ".۳۵- وَ خُلِقَ الْإِنْسانُ ضَعِيفاً. (نساء/ ۲۸ ")-انسان ضعیف خلق شده است". ۳۶- أَيْنَما تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ. (نساء/ ۷۷ ")هر کجا که باشید اگر چه در کاخهای بسیار محکم، مرگ، شما را فرا رسد ".۳۷- فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجاهِدِينَ عَلَى الْقاعِدِينَ أَجْراً عَظِيماً. (نساء/ ۹۵ ")خداوند، مجاهدان را بر نشستگان (قاعدین) به اجری بزرگ برتری داده است ".۳۸- أَ لَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ واسِعَةً فَتُهاجِرُوا فِيها. (نساء/ ۹۷ ")آیا زمین خدا پهناور نبود که در آن سفر کنید "؟۳۹- مَنْ يَعْمَلْ سُوءاً يُجْزَ بِهِ. (نساء/ ۱۲۳ ")-هر که کار بد کند کیفر آن را خواهد دید ".۴۰- لا إِلى هؤُلاءِ وَ لا إِلى هؤُلاءِ. (نساء/ ۱۴۳ ")-نه به سوی مؤمنان، یکدل می‌روند و نه به سوی کافران ".۴۱- نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَ نَكْفُرُ بِبَعْضٍ. (نساء/ ۱۵۰ ")گویند ما به برخی از گفتار انبیاء ایمان آورده و به پاره‌ای ایمان نیاوریم ".۴۲- تَعاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ التَّقْوى وَ لا تَعاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَ الْعُدْوانِ. (مائده/ ۲) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۸۶ " به یکدیگر در نیکوکاری و تقوی کمک کنید نه بر گناه و ستمکاری ".۴۳- الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَ أَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي. (مائده/ ۳ ")امروز دین شما را به حدّ کمال رسانیدم و بر شما نعمت را تمام کردم ".۴۴- اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوى (مائده/ ۸ ")عدالت کنید که به تقوی نزدیکتر است ".۴۵- مَنْ قَتَلَ نَفْساً بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّما قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعاً وَ مَنْ أَحْياها فَكَأَنَّما أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعاً. (مائده/ ۳۲ ")هر کس نفسی را بدون حقّ قصاص و یا بی آن که فساد و فتنه‌ای در روی زمین کند به قتل رساند مثل آن باشد که همه مردم را کشته و هر که نفسی را حیات بخشد مثل آن است که همه مردم را حیات بخشیده ".۴۶- أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَ الْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَ الْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَ الْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَ السِّنَّ بِالسِّنِّ وَ الْجُرُوحَ قِصاصٌ. (مائده/ ۴۵ ")نفس را در مقابل نفس قصاص کنند و چشم را مقابل چشم و بینی را به بینی و گوش را به گوش و دندان را به دندان و هر زخمی را قصاص خواهد بود ".۴۷- يُجاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ لا يَخافُونَ لَوْمَةَ لائِمٍ. (مائده/ ۵۴ ")در راه خدا جهاد می‌کنند و از نکوهش و ملامت احدی باک ندارند ".۴۸- ذلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشاءُ. (مائده/ ۵۴ ")این است فضل خدا، به هر که خواهد عطا کند ".۴۹- عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ. (مائده/ ۹۵ ")-خدا از گذشته درگذشت ".۵۰- لا تَسْئَلُوا عَنْ أَشْياءَ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ. (مائده/ ۱۰۱ ")هرگز از چیزهایی مپرسید که اگر فاش گردد شما را بد می‌آید ".۵۱- ما عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلاغُ. (مائده/ ۹۹ ")بر پیغمبر جز تبلیغ احکام الهی وظیفه‌ای نیست ".۵۲- يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ. (مائده/ ۱۱۹ ")روزی است که صادقان از راستی خود بهره‌مند می‌شوند ".۵۳- هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمى وَ الْبَصِيرُ. (انعام/ ۵۰ ")آیا کور و بینا برابرند "؟۵۴- وَ عِنْدَهُ مَفاتِحُ الْغَيْبِ لا يَعْلَمُها إِلَّا هُوَ. (انعام/ ۵۹ ")و کلید خزائن غیب نزد خداست کسی جز خدا بر آن آگاه نیست ".۵۵- ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ. (انعام/ ۹۱ ")آنها را بگذار به بازیچه خود فرو روند ".۵۶- يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَ مُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ. (انعام/ ۹۵ ")زنده را از مرده و مرده را از زنده پدید آرد ".۵۷- فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَ مَنْ عَمِيَ فَعَلَيْها. (انعام/ ۱۰۴ ")هر کس بصیرت یافت خود به سعادت رسید و هر کس کور بماند خود در زیان افتاد ".۵۸- وَ تَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ صِدْقاً وَ عَدْلًا. (انعام/ ۱۱۵ ")کلام خدای تو از روی راستی و عدالت به حدّ کمال رسید ".۵۹- مَنْ جاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثالِها ... (انعام/ ۱۶۰) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۸۷ " هر کس کار نیکو کند او را ده برابر آن پاداش خواهد بود ".۶۰- فَإِذا جاءَ أَجَلُهُمْ لا يَسْتَأْخِرُونَ ساعَةً وَ لا يَسْتَقْدِمُونَ. (اعراف/ ۳۴ ")چون اجل آنها فرا رسد لحظه‌ای پس و پیش نتوانند کرد ".۶۱- إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُها مَنْ يَشاءُ مِنْ عِبادِهِ وَ الْعاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ. (اعراف/ ۱۲۸) ۶۲- رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ، قالَ لَنْ تَرانِي. (اعراف/ ۱۴۳) ۶۳- عِجْلًا جَسَداً لَهُ خُوارٌ. (اعراف/ ۱۴۸،

طه/ ۸۸) ۶۴- أَ لَسْتُ بِرَبِّكُمْ قالُوا بَلى شَهِدْنا. (اعراف/ ۱۷۲ ")-آیا من پروردگار شما نیستم، گفتند: آری گواهی می‌دهیم ".۶۵- أُولئِكَ كَالْأَنْعامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ. (اعراف/ ۱۷۹ ")-آنها چون چهارپایان، بلکه گمراه‌ترند ".۶۶- لَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ. (اعراف/ ۱۸۸) ۶۷- لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ. (انفال/ ۳۷ ")-تا خدا، خبیث را از طیّب جدا سازد ".۶۸- أَنَّما أَمْوالُكُمْ وَ أَوْلادُكُمْ فِتْنَةٌ. (انفال/ ۲۸ ")-اموال و اولادتان آزمایش شماست ".۶۹- فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَ لْيَبْكُوا كَثِيراً. (توبه/ ۸۲ ")-کم بخندید و بسیار بگریید ".۷۰- إِنَّ الظَّنَّ لا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئاً. (یونس/ ۳۶) ۷۱- أَلا إِنَّ أَوْلِياءَ اللَّهِ لا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لا هُمْ يَحْزَنُونَ. (یونس/ ۶۲) ۷۲- فَاسْتَقِمْ كَما أُمِرْتَ. (هود/ ۱۱۲ و شوری/ ۱۵ ")-پایداری کن، چنان که مأموری "۷۳- إِنَّ الْحَسَناتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئاتِ. (هود/ ۱۱۴ ")-همانا نیکیها، بدیها را نابود می‌سازد ".۷۴- إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ. (یوسف/ ۲۸ ")-مکر شما زنان، بسیار بزرگ است ".۷۵- فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ. (یوسف/ ۴۷ ")-با خوشه انبار کنید ".۷۶- وَ ما أُبَرِّئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ. (یوسف/ ۵۳) ۷۷- فَاللَّهُ خَيْرٌ حافِظاً وَ هُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ. (یوسف/ ۶۴) ۷۸- هذِهِ بِضاعَتُنا رُدَّتْ إِلَيْنا. (یوسف/ ۶۵ ")-این متاع ماست که به خودمان بازگردانده شده است ".۷۹- وَ فَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ. (یوسف/ ۷۶ ")-فوق هر دانشمندی، دانشمندتری وجود دارد ".۸۰- إِنَّ اللَّهَ لا يُغَيِّرُ ما بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا ما بِأَنْفُسِهِمْ. (رعد/ ۱۱) ۸۱- أَلا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ. (رعد/ ۲۸ ")-همانا با یاد خدا، قلبها آرامش می‌یابد". ۸۲- يَمْحُوا اللَّهُ ما يَشاءُ وَ يُثْبِتُ وَ عِنْدَهُ أُمُّ الْكِتابِ. (رعد/ ۳۹) ۸۳- لِكُلِّ أَجَلٍ كِتابٌ. (رعد/ ۳۸)- هر امری را وقتی معیّن مرقوم است ".۸۴- كَفى بِاللَّهِ شَهِيداً بَيْنِي وَ بَيْنَكُمْ. (رعد/ ۴۳ و اسری/ ۹۶) ۸۵- وَ ما أَرْسَلْنا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسانِ قَوْمِهِ. (ابراهیم/ ۴ ")-و ما هیچ رسولی نفرستادیم مگر به زبان آن قوم ".۸۶- فَجَعَلْنا عالِيَها سافِلَها. (حجر/ ۷۴ ")-دیار آنها را زیر و زبر ساختیم ".۸۷- لَمْ تَكُونُوا بالِغِيهِ إِلَّا بِشِقِّ الْأَنْفُسِ. (نحل/ ۷ ")-جز به مشقّت بسیار نتوانید برد. "تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۸۸ ۸۸- وَ إِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لا تُحْصُوها. (نحل/ ۱۸ ")-اگر بخواهید نعمتهای خدا را شماره کنید، نتوانید ".۸۹- فَأَصابَهُمْ سَيِّئاتُ ما عَمِلُوا. (نحل/ ۳۴ ")-تا آن که به کیفر اعمال زشت خود رسیدند ".۹۰- أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ. (نحل/ ۴۰ ")-گوییم موجود باش، موجود خواهد شد ".۹۱- فَسْئَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لا تَعْلَمُونَ. (نحل/ ۴۳ ")-از اهل ذکر سؤال کنید اگر نمی‌دانید ".۹۲- فِيهِ شِفاءٌ لِلنَّاسِ. (نحل/ ۶۹ ")-در آن برای مردم شفا است ".۹۳- وَ هُوَ كَلٌّ عَلى مَوْلاهُ.- (نحل/ ۷۶ ")-و او سربار آقای خویش است ".۹۴- أَيْنَما يُوَجِّهْهُ لا يَأْتِ بِخَيْرٍ. (نحل/ ۷۶ ")-از هیچ راه، خیری نرساند ".۹۵- ما عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَ ما عِنْدَ اللَّهِ باقٍ. (نحل/ ۹۶ ")-آنچه نزد شماست نابود و آنچه نزد خداست باقی خواهد بود ".۹۶- وَ جادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ. (نحل/ ۱۲۵ ")-با بهترین طریق با آنها مناظره کن ".۹۷- إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَ إِنْ أَسَأْتُمْ فَلَها. (اسراء/ ۷) ۹۸- وَ كانَ الْإِنْسانُ عَجُولًا. (اسراء/ ۱۱ ")-انسان بسیار شتاب کار است ".۹۹- وَ كُلَّ إِنسانٍ أَلْزَمْناهُ طائِرَهُ فِي عُنُقِهِ. (اسراء/ ۱۳ ")-مقدّرات هر انسانی را طوق گردن او ساختیم ".۱۰۰- مَنِ اهْتَدى فَإِنَّما يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ. (اسراء/ ۱۵ ")-هر کس راه هدایت یافت به نفع خود یافته ".۱۰۱- إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كانُوا إِخْوانَ الشَّياطِينِ. (اسراء/ ۲۷ ")-مبذّران برادران شیطانند ".۱۰۲- وَ لا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلى عُنُقِكَ وَ لا تَبْسُطْها كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُوماً مَحْسُوراً. (اسراء/ ۲۹) ۱۰۳- يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُناسٍ بِإِمامِهِمْ. (اسراء/ ۷۱ ")-روزی که هر گروه از مردم را با پیشوایشان دعوت کنیم ".۱۰۴- مَنْ كانَ فِي هذِهِ أَعْمى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمى (اسراء/ ۷۲ ")-هر کس در این جهان نابیناست در آخرت نیز نابیناست ".۱۰۵- قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلى شاكِلَتِهِ. (اسراء/ ۸۴ ")-هر کس بر حسب ذات خود عملی انجام خواهد داد ".۱۰۶- وَ كَلْبُهُمْ باسِطٌ ذِراعَيْهِ بِالْوَصِيدِ. (کهف/ ۱۸ ")-و سگ آنها دو دست بر در آن غار گسترده داشت ".۱۰۷- ثَلاثَةٌ رابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ. (کهف/ ۲۲ ")-برخی گفتند (اصحاب کهف) سه نفر بودند و چهارمی سگ آنها ".۱۰۸- وَ لا تَقُولَنَّ لِشَيْءٍ إِنِّي فاعِلٌ ذلِكَ غَداً إِلَّا أَنْ يَشاءَ اللَّهُ. (کهف/ ۲۴- ۲۳) ۱۰۹- قُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَ مَنْ شاءَ فَلْيَكْفُرْ. (کهف/ ۲۹) ۱۱۰- فَأَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلى ما أَنْفَقَ فِيها. (کهف/ ۴۲) ۱۱۱- الْباقِياتُ الصَّالِحاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَواباً. (کهف/ ۴۶) ۱۱۲- لا يُغادِرُ صَغِيرَةً وَ لا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصاها. (کهف/ ۴۹) ۱۱۳- لَوْ كانَ فِيهِما آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتا. (انبیاء/ ۲۲) ۱۱۴- وَ جَعَلْنا مِنَ الْماءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ. (انبیاء/ ۳۰ ")-و از آب هر چیزی را زنده گردانیدیم ".۱۱۵- وَ تَرَى

النَّاسَ سُکاری وَ ما هُمْ بِسُکاری (حج/ ۲ ")-مردم را مست پنداری در حالی که مست نیستند ".تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۸۹ ۱۱۶- خَسِرَ الدُّنْیا وَ الْآخِرَةَ ذلِکَ هُوَ الْخُسْرانُ الْمُبِینُ. (حج/ ۱۱) ۱۱۷- ضَعُفَ الطَّالِبُ وَ الْمَطْلُوبُ. (حج/ ۷۳ ")-طالب و مطلوب هر دو ناتوانند ".۱۱۸- کُلُّ حِزْبٍ بِما لَدَیْهِمْ فَرِحُونَ. (مؤمنون/ ۵۳ ")-هر گروهی به آن چه نزد خود دارند دل خوش گشتند ".۱۱۹- الْخَبِیثاتُ لِلْخَبِیثِینَ- وَ الطَّیِّباتُ لِلطَّیِّبِینَ. (نور/ ۲۶) ۱۲۰- لَیْسَ عَلَی الْأَعْمی حَرَجٌ. (نور/ ۶۱ و فتح/ ۱۷ ")-بر نابینایان باکی نیست که به جهاد نروند ".۱۲۱- کَسَرابٍ بِقِیعَةٍ یَحْسَبُهُ الظَّمْآنُ ماءً. (نور/ ۳۹) ۱۲۲- وَ ما عَلَی الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلاغُ الْمُبِینُ. (نور/ ۵۴، عنکبوت/ ۱۸ و مائده/ ۹۹) ۱۲۳- إِنْ هُمْ إِلَّا کَالْأَنْعامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِیلًا. (فرقان/ ۴۴) ۱۲۴- وَ سَیَعْلَمُ الَّذِینَ ظَلَمُوا أَیَّ مُنْقَلَبٍ یَنْقَلِبُونَ. (شعراء/ ۲۲۷) ۱۲۵- إِنَّ الْمُلُوکَ إِذا دَخَلُوا قَرْیَةً أَفْسَدُوها وَ جَعَلُوا أَعِزَّةَ أَهْلِها أَذِلَّةً. (نمل/ ۳۴) ۱۲۶- وَ لا تَنْسَ نَصِیبَکَ مِنَ الدُّنْیا. (قصص/ ۷۷ ")-بهره‌ات را هم از دنیا فراموش مکن ".۱۲۷- وَ أَحْسِنْ کَما أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَیْکَ. (قصص/ ۷۷ ")-نیکی کن چنان که خدا به تو نیکی کرده ".۱۲۸- فَخَرَجَ مِنْها خائِفاً یَتَرَقَّبُ. (قصص/ ۲۱ ")-موسی از شهر با ترس و نگرانی بیرون رفت ".۱۲۹- وَ إِنَّ أَوْهَنَ الْبُیُوتِ لَبَیْتُ الْعَنْکَبُوتِ. (عنکبوت/ ۴۱ ")-سست‌ترین خانه، خانه عنکبوت است ".۱۳۰- الَّذِینَ جاهَدُوا فِینا لَنَهْدِیَنَّهُمْ سُبُلَنا. (عنکبوت/ ۶۹ ")-آنان که در راه ما کوشش کردند آنها را به راه خویش هدایت می‌کنیم ".۱۳۱- یُخْرِجُ الْحَیَّ مِنَ الْمَیِّتِ وَ یُخْرِجُ الْمَیِّتَ مِنَ الْحَیِّ. (روم/ ۱۹ ")-زنده را از مرده و مرده را از زنده پدید آورد ".۱۳۲- ظَهَرَ الْفَسادُ فِی الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ بِما کَسَبَتْ أَیْدِی النَّاسِ. (روم/ ۴۱) ۱۳۳- إِنَّ أَنْکَرَ الْأَصْواتِ لَصَوْتُ الْحَمِیرِ. (لقمان/ ۱۹) ۱۳۴- ما جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَیْنِ فِی جَوْفِهِ. (احزاب/ ۴ ")-خدا درون یک مرد دو قلب قرار نداده ".۱۳۵- فَمِنْهُمْ مَنْ قَضی نَحْبَهُ وَ مِنْهُمْ مَنْ یَنْتَظِرُ. (احزاب/ ۲۳ ")-برخی بر آن عهد وفا کرده و برخی به انتظار ".۱۳۶- وَ قَلِیلٌ مِنْ عِبادِیَ الشَّکُورُ. (سباء/ ۱۳ ")-اندکی از بندگان شکرگزارند ".۱۳۷- أَنْتُمُ الْفُقَراءُ إِلَی اللَّهِ وَ اللَّهُ هُوَ الْغَنِیُّ. (فاطر/ ۱۵) ۱۳۸- وَ لا یَحِیقُ الْمَکْرُ السَّیِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ. (فاطر/ ۴۳) ۱۳۹- وَ مَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَکِّسْهُ فِی الْخَلْقِ. (یس/ ۶۸ ")-هر کس را عمر دراز دادیم از خلقتش بکاستیم ".۱۴۰- فَإِذا قَضی أَمْراً فَإِنَّما یَقُولُ لَهُ کُنْ فَیَکُونُ. (مؤمن/ ۶۸ و مریم/ ۳۵) ۱۴۱- لِمِثْلِ هذا فَلْیَعْمَلِ الْعامِلُونَ. (صافات/ ۶۱ ")-آنان که سعی می‌کنند باید بر مثل این کنند ".۱۴۲- وَ إِنَّ جُنْدَنا لَهُمُ الْغالِبُونَ. (صافات/ ۱۷۳ ")-و همانا سپاه ما غالبند ".۱۴۳- إِنَّ کَثِیراً مِنَ الْخُلَطاءِ لَیَبْغِی بَعْضُهُمْ عَلی بَعْضٍ. (ص/ ۲۴) ۱۴۴- هَلْ یَسْتَوِی الَّذِینَ یَعْلَمُونَ وَ الَّذِینَ لا یَعْلَمُونَ. (زمر/ ۹) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۹۰ ۱۴۵- أَرْضُ اللَّهِ واسِعَةٌ. (زمر/ ۱۰ ")-زمین خدا وسیع است ".۱۴۶- مَنْ یُضْلِلِ اللَّهُ فَما لَهُ مِنْ هادٍ. (مؤمن/ ۳۳ ")-و هر که را خدا گمراه کند، دیگر برای او راهنمایی نیست ".۱۴۷- وَ أُفَوِّضُ أَمْرِی إِلَی اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بَصِیرٌ بِالْعِبادِ. (مؤمن/ ۴۴ ")-من کار خود به خدا وا می‌گذارم که او بر احوال بندگان آگاه است. ۱۴۸- وَ ما یَسْتَوِی الْأَعْمی وَ الْبَصِیرُ. (مؤمن/ ۵۸ ")-نابینا و بینا مساوی نیستند ".۱۴۹- وَ قالَ رَبُّکُمُ ادْعُونِی أَسْتَجِبْ لَکُمْ. (مؤمن/ ۶۰ ")-خدای شما گفت مرا بخوانید تا اجابت کنم ".۱۵۰- ادْفَعْ بِالَّتِی هِیَ أَحْسَنُ. (فصّلت/ ۳۴ و مؤمنون/ ۹۶ ")-به آنچه نیکوتر است دفع کن ".۱۵۱- مَنْ عَمِلَ صالِحاً فَلِنَفْسِهِ وَ مَنْ أَساءَ فَعَلَیْها. (فصّلت/ ۴۶) ۱۵۲- مَنْ کانَ یُرِیدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِی حَرْثِهِ وَ مَنْ کانَ یُرِیدُ حَرْثَ الدُّنْیا نُؤْتِهِ مِنْها وَ ما لَهُ فِی الْآخِرَةِ مِنْ نَصِیبٍ. (شوری/ ۲۰) ۱۵۳- وَ أَمْرُهُمْ شُوری بَیْنَهُمْ. (شوری/ ۳۸ ")-کارشان را به مشورت یکدیگر انجام دهند ".۱۵۴- وَ جَزاءُ سَیِّئَةٍ سَیِّئَةٌ مِثْلُها فَمَنْ عَفا وَ أَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَی اللَّهِ. (شوری/ ۴۰) ۱۵۵- الْأَخِلَّاءُ یَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِینَ. (زخرف/ ۶۷ ")-در آن روز دوستان همه به یکدیگر دشمنند بجز متّقین ".۱۵۶- وَ فِیها ما تَشْتَهِیهِ الْأَنْفُسُ وَ تَلَذُّ الْأَعْیُنُ. (زخرف/ ۷۱ ")-در آن جا هر چه نفوس را بر آن میل و چشمها را لذّت است مهیّا باشد ".۱۵۷- کَفی بِهِ شَهِیداً. (احقاف/ ۸ ")-گواه هم او کافی است ".۱۵۸- فَلا خَوْفٌ عَلَیْهِمْ وَ لا هُمْ یَحْزَنُونَ. (احقاف/ ۱۳ ")-بر آنها نه خوفی است و نه حزنی ".۱۵۹- وَ لا عَلَی الْمَرِیضِ حَرَجٌ. (فتح/ ۱۷ و نور/ ۶۱ ")-بر مریض حرجی نیست ".۱۶۰- وَ لَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِیلًا. (فتح/ ۲۳ ")-هرگز در سنّت خدا تبدیلی نخواهی یافت ".۱۶۱- فَأَصْلِحُوا بَیْنَ أَخَوَیْکُمْ. (حجرات/ ۱۰ ")-پس بین برادران را صلح دهید ".۱۶۲- إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ. (حجرات/ ۱۲ ")-همانا بعضی از گمانها، گناه است ".۱۶۳- وَ تَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِیدٍ. (ق/ ۳۱ ")-و گوید آیا دوزخیان بیش از

این هم هستند ".۱۶۴- وَ ذَکِّرْ فَإِنَّ الذِّکْری تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِینَ. (ذاریات/ ۵۵ ")-تذکّر ده که تذکّر، مؤمنان را سودمند افتد ".۱۶۵- کُلُّ امْرِئٍ بِما کَسَبَ رَهِینٌ. (طور/ ۲۱ ")-هر نفسی در گرو عملی است که اندوخته ".۱۶۶- إِنَّ الظَّنَّ لا یُغْنِی مِنَ الْحَقِّ شَیْئاً. (نجم/ ۲۸)- "ظن و گمان در فهم حقّ هیچ سودی ندارد ".۱۶۷- ما أَمْرُنا إِلَّا واحِدَةٌ کَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ. (قمر/ ۵۰ ")-فرمان ما در عالم یکی است مانند چشم بر هم زدنی انجام یابد ".۱۶۸- کُلَّ یَوْمٍ هُوَ فِی شَأْنٍ. (الرحمن/ ۲۹ ")-در همه حال به شأن و کاری پردازد ".۱۶۹- یُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِیماهُمْ. (الرحمن/ ۴۱ ")-بدکاران به سیمایشان شناخته شوند ".تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۹۱ ۱۷۰- هَلْ جَزاءُ الْإِحْسانِ إِلَّا الْإِحْسانُ. (الرحمن/ ۶۰ ")-آیا پاداش نیکی جز نیکی است "؟۱۷۱- وَ السَّابِقُونَ السَّابِقُونَ- أُولئِکَ الْمُقَرَّبُونَ. (واقعه/ ۱۰ و ۱۱ ")-آنان که در ایمان پیشی گرفتند، به حقیقت مقرّبان درگاهند ".۱۷۲- وَ إِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِیمٌ. (واقعه/ ۷۶)- "این قسم اگر بدانید سوگند بزرگی است ".۱۷۳- هُوَ مَعَکُمْ أَیْنَ ما کُنْتُمْ. (حدید/ ۴ ")-او با شماست هر کجا باشید ".۱۷۴- لِکَیْلا تَأْسَوْا عَلی ما فاتَکُمْ وَ لا تَفْرَحُوا بِما آتاکُمْ. (حدید/ ۲۳) ۱۷۵- فَاعْتَبِرُوا یا أُولِی الْأَبْصارِ. (حشر/ ۲ ")-ای هشیاران پند و عبرت گیرید ".۱۷۶- وَ لْتَنْظُرْ نَفْسٌ ما قَدَّمَتْ لِغَدٍ. (حشر/ ۱۸ ")-هر نفسی بنگرد تا چه برای فردای خود می‌فرستد ".۱۷۷- لِمَ تَقُولُونَ ما لا تَفْعَلُونَ. (صف/ ۲ ")-چرا چیزی را می گویید که عمل نمی کنید ".۱۷۸- یُرِیدُونَ لِیُطْفِؤُا نُورَ اللَّهِ بِأَفْواهِهِمْ وَ اللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ. (صف/ ۸) ۱۷۹- کَمَثَلِ الْحِمارِ یَحْمِلُ أَسْفاراً. (جمعه/ ۵ ")-همانند حماری که بار کتاب بر پشت کنند ".۱۸۰- إِنَّما أَمْوالُکُمْ وَ أَوْلادُکُمْ فِتْنَةٌ. (تغابن/ ۱۵ ")-اموال و اولاد اسباب امتحان شما هستند ".۱۸۱- إِنْ تُقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضاً حَسَناً. (تغابن/ ۱۷ ")-اگر به خدا قرض نیکو دهید ".۱۸۲- لَعَلَّ اللَّهَ یُحْدِثُ بَعْدَ ذلِکَ أَمْراً. (طلاق/ ۱ ")-شاید خدا پس از این، کاری از نو پدید آرد ".۱۸۳- وَ مَنْ یَتَّقِ اللَّهَ یَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجاً وَ یَرْزُقْهُ مِنْ حَیْثُ لا یَحْتَسِبُ. (طلاق/ ۳- ۲) ۱۸۴- وَ مَنْ یَتَوَکَّلْ عَلَی اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ. (طلاق/ ۳ ")-هر که بر خدا توکّل کند، خدا او را کفایت است ".۱۸۵- سَیَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ یُسْراً. (طلاق/ ۷ ")-خدا به زودی بعد از سختی، آسانی قرار دهد ".۱۸۶- أَ فَمَنْ یَمْشِی مُکِبًّا عَلی وَجْهِهِ أَهْدی أَمَّنْ یَمْشِی سَوِیًّا عَلی صِراطٍ مُسْتَقِیمٍ. (ملک/ ۲۲) ۱۸۷- إِنَّ الْإِنْسانَ خُلِقَ هَلُوعاً. (معارج/ ۱۹ ")-انسان، حریص آفریده شده است ".۱۸۸- فَذَرْهُمْ یَخُوضُوا وَ یَلْعَبُوا حَتَّی یُلاقُوا یَوْمَهُمُ الَّذِی یُوعَدُونَ. (معارج/ ۴۲) ۱۸۹- وَ لا تَمْنُنْ تَسْتَکْثِرُ. (مدّثّر/ ۶ ")-منّت مگذار و افزون مخواه "۱۹۰- کَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ. (مدّثّر/ ۵۰ ")-گویی خرانی گریزان هستند که از شیر درنده می گریزند ".۱۹۱- بَلِ الْإِنْسانُ عَلی نَفْسِهِ بَصِیرَةٌ. (قیامة/ ۱۴ ")-انسان بر نفس خویش آگاه است ".۱۹۲- وَ ما تَشاؤُنَ إِلَّا أَنْ یَشاءَ اللَّهُ. (تکویر/ ۲۹ و دهر/ ۳۰) ۱۹۳- یا لَیْتَنِی کُنْتُ تُراباً. (نباء/ ۴۰ ")-ای کاش خاک بودم". ۱۹۴- قُتِلَ الْإِنْسانُ ما أَکْفَرَهُ. (عبس/ ۱۷ ")-کشته باد انسان چرا کفر می‌ورزد ".۱۹۵- یَوْمَ یَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِیهِ. (عبس/ ۳۴ ")-آن روز که هر کس از برادرش می گریزد ".۱۹۶- خِتامُهُ مِسْکٌ وَ فِی ذلِکَ فَلْیَتَنافَسِ الْمُتَنافِسُونَ. (مطفّفین/ ۲۶) ۱۹۷- یَوْمَ تُبْلَی السَّرائِرُ. (طارق/ ۹ ")-روزی که اسرار باطن آشکار شود ".۱۹۸- لا یُسْمِنُ وَ لا یُغْنِی مِنْ جُوعٍ. (غاشیه/ ۷ ")-به آن طعام نه فربه شوند و نه سیر ".تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۹۲ ۱۹۹- وَ أَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّکَ فَحَدِّثْ. (ضحی/ ۱۱ ")-و امّا نعمت پروردگارت را بازگو ".۲۰۰- إِنَّ الْإِنْسانَ لَفِی خُسْرٍ. (عصر/ ۲ ")-انسان در خسارت و زیان است ".۲۰۱- الْخَنَّاسِ الَّذِی یُوَسْوِسُ فِی صُدُورِ النَّاسِ. (ناس/ ۵ ")-خنّاس، که در دل مردم وسوسه افکند ".۲۰۲- إِنَّ الْإِنْسانَ لَیَطْغی أَنْ رَآهُ اسْتَغْنی (علق/ ۷- ۶ ")-انسان سرکشی می کند چون به غنا می‌رسد ".تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۹۳

۳- آیه‌های نور (تشبیهات)

قرآن کریم ": کِتابٌ أَنْزَلْناهُ إِلَیْکَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُماتِ إِلَی النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلی صِراطِ الْعَزِیزِ الْحَمِیدِ (".ابراهیم/ ۱) این قرآن کتابی است که به تو فرستادیم تا مردم را به امر خدا از ظلمات بیرون آوری و به عالم نور رسانی و به راه خدای عزیز و حمید رهسپار گردانی. علاوه بر تشبیهاتی که در مباحث کتاب به آنها اشاره شد، در آیات شریفه‌ای که ذیلاً آورده می‌شود نیز به

گونه‌ای، نوعی از تشبیهات آمده است: ۱- وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْداداً يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَ الَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ ... (بقره/ ۱۶۵ ")برخی از مردم نادان غیر خدا را به پرستش گیرند و به آن بتان دوستی می‌ورزند آن گونه که خدا را بایست دوست داشت. لیکن مؤمنان کمال محبّت و دوستی را فقط به خدا مخصوص دارند ".۲- اللَّهُ نُورُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكاةٍ فِيها مِصْباحٌ ... كَأَنَّها كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ ... (نور/ ۳۵) ۳- إِنَّما مَثَلُ الْحَياةِ الدُّنْيا كَماءٍ أَنْزَلْناهُ مِنَ السَّماءِ ... (یونس/ ۲۴، کهف/ ۴۵) ۴- وَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَعْمالُهُمْ كَسَرابٍ بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمْآنُ ماءً. (نور/ ۳۹) ۵- ... وَ اخْفِضْ لَهُما جَناحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَ قُلْ رَبِّ ارْحَمْهُما كَما رَبَّيانِي صَغِيراً. (اسری/ ۲۴ ... ")همیشه پر و بال تکریم و تواضع را با کمال مهربانی نزدشان (والدین) بگستران و بگو پروردگارا بر آنها رحمت آور آن چنان که در کوچکی مرا پروریدند ".۶- رَبَّنا وَ لا تَحْمِلْ عَلَيْنا إِصْراً كَما حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنا. (بقره/ ۲۸۶ ")بار پروردگارا، تکلیف گران و طاقت فرسا بر ما مگذار، آن چنان که بر پیشینیان بار کردی ".۷- يَعْمَلُونَ لَهُ ما يَشاءُ مِنْ مَحارِيبَ وَ تَماثِيلَ وَ جِفانٍ كَالْجَوابِ وَ قُدُورٍ راسِياتٍ. (سباء/ ۱۳) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۹۴ " آن دیوان- که در خدمت سلیمان بودند- برای او هر چه می‌خواست از کاخ و عمارات و معابد عالی و ظروف بزرگ مانند حوضها و نقوش و تمثالها و دیگهای بزرگ که بر زمین کار گذاشته بودند، همه را می‌ساختند - ".کلمه محاریب جمع محراب است که به معنای نمازگاه و محلّ عبادت است. کلمه "تماثیل "جمع تمثال است که به معنای مجسّمه از هر چیز است و کلمه جفان جمع جفنه است که به معنای کاسه طعام است و کلمه (جواب- جوابی) جمع جابیه است که به معنای حوضی است که آب در آن جمع شود و کلمه قدور جمع قدر است که به معنای دیگ طعام است، و (راسیات) به معنای ثابت و پا برجاست «۱». ۸- وَ كَذلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَ يُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحادِيثِ وَ يُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَ عَلى آلِ يَعْقُوبَ كَما أَتَمَّها عَلى أَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ إِبْراهِيمَ وَ إِسْحاقَ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ. (یوسف/ ۶ ")یعقوب به یوسف گفت- و این تعبیر خواب توست که خدا تو را برگزیند و علم تأویل خوابها بیاموزد و نعمت و لطفش را در حق تو آل یعقوب تمام گرداند، همان گونه که بر پدرانت ابراهیم و اسحق تمام گردانید که خدا دانا و حکیم است ".۹- فَإِذا قَضَيْتُمْ مَناسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آباءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْراً. (بقره/ ۲۰۰ ")آنگاه که اعمال حج به جا آورید شما هم مانند پدران خود بلکه بیش از آنها، خدا را یاد کنید ".۱۰- ... أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلى قَرْيَةٍ وَ هِيَ خاوِيَةٌ عَلى عُرُوشِها ... (بقره/ ۲۵۹ ... ")یا به مانند آن که به دهکده‌ای گذر کرد که خراب و ویران شده بود " ...۱۱- أَنِّي أَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنْفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْراً بِإِذْنِ اللَّهِ ... (آل عمران/ ۴۹ ... ")من از گل، مجسّمه‌ای به شکل مرغی ساخته و بر آن نفس قدسی بدمم تا به امر خدا مرغی گردد ".۱۲- وَ إِذا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْها أَوْ رُدُّوها. (نساء/ ۸۶ ")هر گاه کسی شما را ستایش کند شما نیز باید به ستایشی مثل آن یا بهتر پاسخ دهید ".۱۳- ... فَلا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ إِنَّكُمْ إِذاً مِثْلُهُمْ. (نساء/ ۱۴۰ ... ")با این گروه منافق مجالست مکنید تا از سخن استهزاء قرآن در حدیثی دیگر داخل شوند که- اگر هنگام استهزاء قرآن با آنها همنشین شوید- شما هم در حقیقت مانند آن منافقان هستید ".۱۴- ... فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ. (نساء/ ۱۷۶ و ۱۱ ... ")در این صورت برای ذکور بهره‌ای همانند دو اناث خواهد بود ".۱۵- ... قالَ يا وَيْلَتى أَ عَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هذَا الْغُرابِ فَأُوارِيَ سَوْأَةَ أَخِي. (مائده/ ۳۱ ...") قابیل- با خود گفت ای وای بر من آیا من از آن عاجزترم که مانند این کلاغ باشم تا جسد برادر را زیر خاک پنهان کنم "؟۱۶- وَ إِذا جاءَتْهُمْ آيَةٌ قالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتَّى نُؤْتى مِثْلَ ما أُوتِيَ رُسُلُ اللَّهِ. (انعام/ ۱۲۴)

(_____ ۱)- المیزان، ج ۳۲، ص ۲۶۱.

تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۹۵ " و چون آیتی برای هدایت آنها نازل شد، گفتند ما ایمان نیاوریم تا مانند آن که به رسولان خدا نازل شده به ما نیز نازل شود ".۱۷- ... وَ مَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقاً حَرَجاً كَأَنَّما يَصَّعَّدُ فِي السَّماءِ ... (انعام/ ۱۲۵ ")هر که را خدا خواهد گمراه سازد، دل او را از پذیرفتن ایمان تنگ و سخت گرداند که گویی می‌خواهد از زمین بر فراز آسمان رود ".۱۸- وَ ما مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَ لا طائِرٍ يَطِيرُ بِجَناحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثالُكُمْ. (انعام/ ۳۸ ")و محقّقا بدانید که هر جنبنده در

زمین و هر پرنده‌ای که به دو بال در هوا پرواز می‌کند همگی طایفه‌ای مانند شما نوع بشر هستند ".۱۹- وَ إِذا بَلَغَ الْأَطْفالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ. (نور/ ۵۹ ")و آنگاه که اطفال شما به حدّ بلوغ و احتلام رسیدند باید مانند سایر افراد بالغ البته با اجازه وارد شوند ".۲۰- فَلَمَّا جاءَتْ قِيلَ أَ هكَذا عَرْشُكِ قالَتْ كَأَنَّهُ هُوَ ... قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَ كَشَفَتْ عَنْ ساقَيْها .... (نمل/ ۴۴- ۴۲ ")هنگامی که بلقیس آمد از او پرسیدند عرش تو چنین است؟ وی گفت گویا همین است ... آنگاه بلقیس را گفتند که اینک در ساحت این قصر داخل شو، چون کوشک را مشاهده کرد- از فرط صفا و تلألؤ- پنداشت که لجّه آبی است و جامه از ساق پا برگرفت و گفت این قصری است از آبگینه صاف " ...۲۱- ... قالَ يا مُوسى أَ تُرِيدُ أَنْ تَقْتُلَنِي كَما قَتَلْتَ نَفْساً بِالْأَمْسِ .... (قصص/ ۱۹ ... ")قبطی- فریاد کرد ای موسی مرا هم می‌خواهی مانند شخص دیروز به قتل برسانی "؟ ...۲۲- قالَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ رَبَّنا هؤُلاءِ الَّذِينَ أَغْوَيْنا أَغْوَيْناهُمْ كَما غَوَيْنا تَبَرَّأْنا إِلَيْكَ ما كانُوا إِيَّانا يَعْبُدُونَ. (قصص/ ۶۳ ")در آن حال که وعده عذابشان حتمی شده گویند پروردگارا، ما که این مردم را گمراه کردیم سببش گمراهی ما بود که خلق را مانند خود گمراه می‌خواستیم و امروز بیزاری می‌جوییم که آنها ما را نمی‌پرستیدند. ۲۳- ... وَ أَحْسِنْ كَما أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ. (قصص/ ۷۷ ...") و نیکی کن چنان که خدا به تو نیکویی و احسان کرده است ".۲۴- فَخَرَجَ عَلى قَوْمِهِ فِي زِينَتِهِ قالَ الَّذِينَ يُرِيدُونَ الْحَياةَ الدُّنْيا يا لَيْتَ لَنا مِثْلَ ما أُوتِيَ قارُونُ إِنَّهُ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٍ. (قصص/ ۷۹ ")آنگاه قارون با زیور و تجمّل بسیار بر قومش در آمد مردم دنیا طلب گفتند: ای کاش همان قدر که به قارون از مال دنیا دادند به ما هم عطا می‌شد که وی بهره بزرگ و حظّ وافری را داراست ".۲۵- ... يَسْئَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْها ... (اعراف/ ۱۸۷ ")از تو- راجع به معاد- می‌پرسند که گویی تو کاملا بدان آگاهی ".۲۶- إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبادٌ أَمْثالُكُمْ فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ. (اعراف/ ۱۹۴ ")غیر خدا هر آن کس را شما به خدایی می‌خوانید به حقیقت همه مثل شما هستند- محتاج و فقیر- اگر تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۹۶ راستگویید از آنها بخواهید تا مشکلات و حوائج شما را برطرف سازند ".۲۷- ... بَلْ هُوَ شاعِرٌ فَلْيَأْتِنا بِآيَةٍ كَما أُرْسِلَ الْأَوَّلُونَ. (انبیاء/ ۵ ... ")کافران گفتند، بلکه او- پیامبر- شاعر بزرگی است که این کلمات را خود بافته است، و گرنه باید برای ما معجزه‌ای بیاورد همان گونه که پیامبران گذشته آوردند ".۲۸- وَ اللَّهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّياحَ فَتُثِيرُ سَحاباً فَسُقْناهُ إِلى بَلَدٍ مَيِّتٍ فَأَحْيَيْنا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِها كَذلِكَ النُّشُورُ. (فاطر/ ۹ ")خداست آن که بادها را بفرستد تا ابرها را برانگیزد و آن ابر را به شهر و دیار مرده برانیم و به بارانش زمین را زنده گردانیم، حشر و نشر مردگان هم همین گونه است ".۲۹- أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ. (ص/ ۲۸ ")آیا ما آنان را که به خدا ایمان آورده و به اعمال نیکو پرداختند مانند مردم مفسد در زمین قرار می‌دهیم؟ یا متّقین را مانند فاسقان بدکار جزا خواهیم داد "؟۳۰- أَ فَمَنْ كانَ مُؤْمِناً كَمَنْ كانَ فاسِقاً لا يَسْتَوُونَ. (سجده/ ۱۸ ")آیا آن کس که ایمان آورده به خدا، مانند کسی است که فاسق بوده؟ هرگز مؤمن و کافر یکسان نخواهند بود ".۳۱- أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ سَواءً مَحْياهُمْ وَ مَماتُهُمْ. (جاثیه/ ۲۱ ")آیا آنان که مرتکب اعمال زشت و تبه کاری شدند گمان کردند رتبه آنها را مانند کسانی که به خدا ایمان آورده و نیکوکار شدند قرار می‌دهیم؟ تا در مرگ و زندگانی هم یکسان باشند؟- هرگز چنین نیست ".۳۲- أَ فَمَنْ كانَ عَلى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ كَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ وَ اتَّبَعُوا أَهْواءَهُمْ. (محمّد (ص)/ ۱۴ ")آیا آن کس که از خدای خود حجّت و برهانی در دست دارد مانند کسانی است که عمل زشتشان در نظر زیبا جلوه کرده و پیرو هوای نفسانی خود شدند "؟۳۳- مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ ... وَ لَهُمْ فِيها مِنْ كُلِّ الثَّمَراتِ وَ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ كَمَنْ هُوَ خالِدٌ فِي النَّارِ وَ سُقُوا ماءً حَمِيماً فَقَطَّعَ أَمْعاءَهُمْ. (محمّد (ص)/ ۱۵ ")داستان بهشتی که به متّقیان وعده داده شده ... و انواع میوه‌ها بر آنان مهیّا و مغفرت پروردگار برایشان، آیا حال آن که در این بهشت ابد است مانند کسی است که در آتش مخلّد است و آب جوشنده حمیم نوشند تا اندرونشان را پاره پاره گرداند "؟۳۴- فَلا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِمَّا يَعْبُدُ هؤُلاءِ ما يَعْبُدُونَ إِلَّا كَما يَعْبُدُ آباؤُهُمْ مِنْ قَبْلُ. (هود/ ۱۰۹ ")ای رسول بی شک بدان که آنچه اینان می‌پرستند چیزی نیست جز آنچه پدرانشان از پیش می‌پرستیدند که

همه باطل است ".۳۵- ... يَقُولُونَ أَ إِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحافِرَةِ. (نازعات/ ۱۰ ")مردم غافل دنیا- گویند آیا ما پس از مرگ باز زندگی دیگر خواهیم یافت- "؟در مجمع گوید: حافره نزد عرب اسم است به اوّل شیء و ابتداء کار. جوهری گفته: گویند بر حافره خود تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۹۷ برگشت یعنی به راهی که آمده بود عود کرد. زمخشری در فائق و ابن کثیر در نهایه گفته‌اند: به سم اسب، حافر گویند زیرا وقت راه رفتن، زمین را حفر می‌کند. اسب در نزد عرب بسیار محبوب بود و آن را نسیه نمی‌فروختند و وقت فروش می‌گفتند "النّقد عند الحافر "یعنی قیمت نزد اسب است و آن را باید در نزد اسب بدهی و نسیه نماند. سپس این استعمال زیاد شد و به هر اوّل اطلاق گردید. راغب گوید ":لمردودون فی الحافرة "مثلی است درباره کسی که به جای اوّلی برگردانده شود «۱». ۳۶- وَ قاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَما يُقاتِلُونَكُمْ كَافَّةً ... (توبه/ ۳۶ ")و متّفقا همه با مشرکان کارزار کنید چنان که مشرکان نیز همه با شما به جنگ و خصومت برمی‌خیزند ".۳۷- يا نِساءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّساءِ ... (احزاب/ ۳۲ ")ای زنان پیغمبر، شما مانند یکی دیگر از زنان نیستید.- بلکه مقامتان رفیع‌تر است ".۳۸- قالَ بَلْ أَلْقُوا فَإِذا حِبالُهُمْ وَ عِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّها تَسْعى (طه/ ۶۶ ")موسی به ساحران گفت شما اوّل بساط خود در افکنید، چون این کار را کردند، ناگاه در اثر سحر، چوبها و رسنهایشان پنداشتی در نظر به جنبش و رفتار آمد ".۳۹- ... وَ كُلُوا وَ اشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيامَ إِلَى اللَّيْلِ ... (بقره/ ۱۸۷ ... ")و رواست که بخورید و بیاشامید (در شبهای ماه رمضان) تا آنگاه که خط سفیدی روز از سیاهی شب در سپیده دم پدیدار گردد. پس از آن، روزه را به پایان رسانید تا اوّل شب " ...خیط، به معنی رشته، نخ. مراد از رشته سفید، سفیدی صبح و از خیط اسود، تاریکی شب است. طبرسی در وجه این تشبیه فرموده: اندازه‌ای از صبح که خوردن با آن حرام می‌شود شبیه به نخ است و به اندازه آن تاریکی شب از بین می‌رود و از عدی بن حاتم نقل شده که دو نخ سفید و سیاه در دست گذاشتم و به آنها نگاه می‌کردم. در اثر تاریکی از همدیگر تشخیص داده نمی‌شدند. حضرت (ص) مرا دید و خندید. پس فرمود: پسر حاتم، آن سفیدی روز و سیاهی شب است «۲». ۴۰- لِلْفُقَراءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْباً فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجاهِلُ أَغْنِياءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيماهُمْ، لا يَسْئَلُونَ النَّاسَ إِلْحافاً. (بقره/ ۲۷۳ ")صدقات مخصوص فقیرانی است که در راه خدا ناتوان و بیچاره‌اند و توانایی آن که کاری پیش گیرند ندارند و از فرط عفاف چنان احوالشان به مردم مشتبه شود که آنها را غنی و بی نیاز می‌شمارند. شما باید به فقر آنها از سیمایشان پی ببرید که هرگز از روی عزّت نفس، آنها از کسی چیزی درخواست نکنند ".۴۱- ... ذلِكَ بِأَنَّهُمْ قالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبا وَ أَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَ حَرَّمَ الرِّبا ... (بقره/ ۲۷۵ ... ")این بدان جهت است که (ربا خواران) می‌گویند هیچ فرقی میان بیع و ربا نیست (بیع مانند ربا است) حال

(_____ ۱)- علی اکبر قرشی، قاموس قرآن، ج ۲، صص ۱۵۵- ۱۵۴. (۲)- مأخذ پیشین، ص ۳۱۹. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۹۸ آن که خداوند تجارت را حلال و ربا را حرام کرده است ".۴۲- ... لا تُضَارَّ والِدَةٌ بِوَلَدِها وَ لا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ وَ عَلَى الْوارِثِ مِثْلُ ذلِكَ ... (بقره/ ۲۳۳ ")نباید مادر در نگهبانی فرزند به زیان و زحمت افتد و نه پدر بیش از متعارف برای کودک متضرّر شود و اگر کودک را پدر نبود بر وارث نیز چنین حالتی است (وارث باید در نگهداری او به متعارف قیام کند ".)۴۳- وَ قالَ الَّذِينَ لا يَعْلَمُونَ لَوْ لا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينا آيَةٌ كَذلِكَ قالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشابَهَتْ قُلُوبُهُمْ. (بقره/ ۱۱۸ ")این مردم نادان اعتراض کردند که چرا خداوند با ما سخن نگوید یا معجزه و کتابی بر ما نفرستد. پیشینیان هم به مانند اینان از روی نادانی چنین سخنانی می‌گفتند. دلهایشان در بی فهمی به هم شبیه است ".۴۴- وَ قالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصارى عَلى شَيْءٍ ... كَذلِكَ قالَ الَّذِينَ لا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ ... (بقره/ ۱۱۳ ")یهود گفتند نصارا چیزی از حق در دست ندارد و نصاری نیز همین را درباره یهود گویند در صورتی که هر دو گروه در خواندن کتاب آسمانی یکسانند. این گونه دعویها نظیر گفتار مردمی است که از کتاب آسمانی بی‌بهره‌اند ".۴۵- وَ أَلْقِ عَصاكَ فَلَمَّا رَآها تَهْتَزُّ كَأَنَّها جَانٌّ وَلَّى مُدْبِراً وَ لَمْ يُعَقِّبْ. (نمل/ ۱۰ و قصص/ ۳۱ ")و به موسی گفتیم- تو عصای خود بیفکن، ناگاه موسی بر آن نگریست

به جنبش و هیجان در آمد چنان که اژدهایی (مهیب) گردید. موسی از آن، چنان بترسید که رو به فرار نهاد و دیگر واپس نگردید - ".جان- مار سفید مایل به زردی که در شکاف دیوار خانه‌ها جای می گیرد و آزاری نمی‌رساند «۱». کلمه (تهتز) از اهتزاز است که به معنای تحریک به شدّت است. حرکت عصا در اهتزاز، به جان (مار کوچک) تشبیه شده است. در اینجا تشبیه تنها از نظر اهتزاز و سرعت حرکت و اضطراب است نه از نظر کوچکی و بزرگی «۲». ۴۶- فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ ما آمَنْتُمْ بِهِ فَقَدِ اهْتَدَوْا. (بقره/ ۱۳۷") اگر یهود و نصاری ایمان آوردند به آنچه شما ایمان آوردید راه حق یافته‌اند ".۴۷- إِنَّ الْهُدى هُدَى اللَّهِ أَنْ يُؤْتى أَحَدٌ مِثْلَ ما أُوتِيتُمْ ... (آل عمران/ ۷۳ ")راه سعادت راهی است که خدا بنماید به امّتی دیگر نیز مانند شریعت و کتاب شما عطا می کند " ...۴۸- ... وَ مَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّداً فَجَزاءٌ مِثْلُ ما قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوا عَدْلٍ مِنْكُمْ ... (مائده/ ۹۵ ")و هر کس آن صید را عملا کشت مثل آن صید را که دو مؤمن عادل به مثلیّت آن حکم کنند به عنوان هدی به کعبه رساند " ...۴۹- وَ إِذا تُتْلى عَلَيْهِمْ آياتُنا قالُوا قَدْ سَمِعْنا لَوْ نَشاءُ لَقُلْنا مِثْلَ هذا إِنْ هذا إِلَّا أَساطِيرُ الْأَوَّلِينَ. (انفال/ ۳۱ ")و چون بر آنان آیات ما تلاوت شود گویند ما این سخنان را شنیدیم. اگر ما هم می‌خواستیم مانند آن می گفتیم که چیزی جز سخنان افسانه پیشینیان نیست".

(_____ ۱)- فرهنگ لاروس، ج ۱، ص ۷۱۴.

(۲)- المیزان، ج ۳۰، ص ۲۵۲. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۳۹۹ ۵۰- فَهَلْ يَنْتَظِرُونَ إِلَّا مِثْلَ أَيَّامِ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ. (یونس/ ۱۰۲ ")پس مردم منتظر چیستند جز آن که روزگار هلاکت و عذابی که پیشینیان دیدند به چشم ببینند ".۵۱- وَ يا قَوْمِ لا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقاقِي أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ ما أَصابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صالِحٍ وَ ما قَوْمُ لُوطٍ مِنْكُمْ بِبَعِيدٍ. (هود/ ۸۹ ")و شعیب گفت- ای قوم ضدّیت با من شما را بر آن وادار نکند که (راه کفر و طغیان پیش گیرید و خود را مستوجب عذاب کنید تا) بر شما هم بلایی مانند قوم نوح و هود و صالح از جانب خدا نازل شود بخصوص از قوم لوط که دورانشان دور از شما نیست عبرت گیرید ".۵۲- وَ إِنْ عاقَبْتُمْ فَعاقِبُوا بِمِثْلِ ما عُوقِبْتُمْ بِهِ. (نحل/ ۱۲۶ ")و اگر به شما مسلمانان کسی عقوبتی رسانید شما باید به قدر آن در مقابل عقوبت کنید ".۵۳- فَمَنِ اعْتَدى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدى عَلَيْكُمْ. (بقره/ ۱۹۴ ")پس کسی که به شما تعدّی و تجاوز کرد، به قدر ستمی که به شما رسیده در برابر او مقاومت کرده و ضربه وارد سازید ".۵۴- وَ مَنْ قالَ سَأُنْزِلُ مِثْلَ ما أَنْزَلَ اللَّهُ. (انعام/ ۹۳ ... ")و کیست ستمکارتر از آن کسی که گفت من هم محقّقا مانند آن کتاب که خدا فرستاده خواهم آورد ".!۵۵- قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَ الْجِنُّ عَلى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هذَا الْقُرْآنِ لا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَ لَوْ كانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيراً. (اسری/ ۸۸ ")بگو ای پیغمبر، اگر جن و انس متّفق شوند که مانند این قرآن کتابی بیاورند هرگز نتوانند هر چند همه پشتیبان یکدیگر باشند ".۵۶- وَ مَنْ عاقَبَ بِمِثْلِ ما عُوقِبَ بِهِ. (حج/ ۶۰ ")و هر کس به همان قدر ظلمی که به او شده در مقام انتقام برآید ".۵۷- بَلْ قالُوا مِثْلَ ما قالَ الْأَوَّلُونَ. (مؤمنون/ ۸۱ ")این مردم کافر هم همان سخن کافران پیشین را گفتند ".۵۸- فَلَمَّا جاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنا قالُوا لَوْ لا أُوتِيَ مِثْلَ ما أُوتِيَ مُوسى ... (قصص/ ۴۸ ")پس هنگامی که رسول حق از جانب ما به آنها فرستاده شد باز گفتند چرا به این رسول مانند معجزات موسی داده نشده است "؟!۵۹- ... وَ لا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ. (فاطر/ ۱۴ ")هیچ کس مانند خدای دانا، تو را به حقیقت آگاه نمی گرداند ". ۶۰- لِمِثْلِ هذا فَلْيَعْمَلِ الْعامِلُونَ. (صافات/ ۶۱ ")آنان که سعی و عملی می کنند باید بر مثل این (بهشت جاودانی) کنند ".۶۱- وَ قالَ الَّذِي آمَنَ يا قَوْمِ إِنِّي أَخافُ عَلَيْكُمْ مِثْلَ يَوْمِ الْأَحْزابِ- مِثْلَ دَأْبِ قَوْمِ نُوحٍ وَ عادٍ وَ ثَمُودَ وَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ. (مؤمن/ ۳۱- ۳۰) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۰۰ " و باز همان شخص با ایمان به فرعونیان گفت: ای قوم، من بر شما می‌ترسم از روزی مانند روز سخت احزاب- و امم پیشین- مثل روزگار قوم نوح و عاد و ثمود و امم بعد از اینان.- که همه به کیفر عصیان هلاک شدند ".۶۲- وَ إِنْ فاتَكُمْ شَيْءٌ مِنْ أَزْواجِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ فَعاقَبْتُمْ فَآتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَزْواجُهُمْ مِثْلَ ما أَنْفَقُوا ... (ممتحنه/ ۱۱) و اگر زنان شما کسانی به سوی کافران رفتند در مقام انتقام برآیید و به قدر همان مهر و نفقه‌ای که خرج کرده‌اید به مردانی که زنانشان رفته‌اند بدهید ".۶۳- قُلْ إِنَّما أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ. (کهف/ ۱۱۰ و فصّلت/ ۶ ")بگو من هم بشری مثل شما هستم".

۶۴- قالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِنْ نَحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ. (ابراهیم/ ۱۱ ")رسولان باز به کافران پاسخ دادند که آری ما هم مانند شما بشری بیش نیستیم ".۶۵- هَلْ هذا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ. (انبیاء/ ۳) ۶۶- فَقالَ الْمَلَأُ الَّذِینَ کَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ ما هذا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُکُمْ. (مؤمنون/ ۲۴) ۶۷- ما هذا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُکُمْ یَأْکُلُ مِمَّا تَأْکُلُونَ مِنْهُ. (مؤمنون/ ۳۳) ۶۸- وَ لَئِنْ أَطَعْتُمْ بَشَراً مِثْلَکُمْ إِنَّکُمْ إِذاً لَخاسِرُونَ. (مؤمنون/ ۳۴ ")و شما مردم اگر بشری مانند خود را اطاعت کنید بسیار زیانکار خواهید بود ".۶۹- فَقالَ الْمَلَأُ الَّذِینَ کَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ ما نَراکَ إِلَّا بَشَراً مِثْلَنا. (هود/ ۲۷) ۷۰- قالُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنا. (ابراهیم/ ۱۰۶) ۷۱- فَقالُوا أَ نُؤْمِنُ لِبَشَرَیْنِ مِثْلِنا وَ قَوْمُهُما لَنا عابِدُونَ. (مؤمنون/ ۴۷) ۷۲- ما أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنا ... (شعراء/ ۱۵۴ و ۱۸۶) ۷۳- قالُوا ما أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنا. (یس/ ۱۵) ۷۴- وَ إِنْ کُنْتُمْ فِی رَیْبٍ مِمَّا نَزَّلْنا عَلی عَبْدِنا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ. (بقره/ ۲۳ ")اگر شما را شکّی است در قرآنی که بر بنده خود- محمّد (ص) فرستادیم پس بیاورید یک سوره مانند آن ".۷۵- إِنْ یَمْسَسْکُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ ... (آل عمران/ ۱۴۰ ")اگر به شما- در جنگ احد- آسیبی رسید به دشمنان شما نیز شکست و آسیب سخت- در بدر- رسید " ...۷۶- ... وَ إِنْ یَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلُهُ یَأْخُذُوهُ ... (اعراف/ ۱۶۹ ... ")و چنانچه مثل آن مال از آن متاع دنیا، باز بیابند- به حرص و آز- برگیرند ".۷۷- أَمْ یَقُولُونَ افْتَراهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ ... (یونس/ ۳۸ ")آیا کافران می‌گویند قرآن بافته خود محمّد (ص) است؟ بگو اگر می‌توانید یک سوره مانند آن بیاورید ".۷۸- أَمْ یَقُولُونَ افْتَراهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرَیاتٍ. (هود/ ۱۳) ۷۹- مَثَلُ الْفَرِیقَیْنِ کَالْأَعْمی وَ الْأَصَمِّ وَ الْبَصِیرِ وَ السَّمِیعِ، هَلْ یَسْتَوِیانِ مَثَلًا. (هود/ ۲۴) تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۰۱ " حال این دو گروه کفر و ایمان در مثل به شخص کور و کر و شخص شنوا و بینا مانند است. آیا حال این هر دو شخص یکسان است "؟۸۰- ... قُلْ هَلْ یَسْتَوِی الْأَعْمی وَ الْبَصِیرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِی الظُّلُماتُ وَ النُّورُ، أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَکاءَ خَلَقُوا کَخَلْقِهِ فَتَشابَهَ الْخَلْقُ عَلَیْهِمْ. (رعد/ ۱۶ ... ")آنگاه بگو آیا نابینا و بینا یکسانست یا ظلمات شرک با نور توحید و معرفت یکسانست؟ یا آن که این مشرکان شریکانی برای خدا یافتند که آنها هم مانند خدا چیزی خلق کردند و بر مشرکان، خلق خدا و خلق شریکان خدا مشتبه گردید "؟۸۱- ... وَ مِمَّا یُوقِدُونَ عَلَیْهِ فِی النَّارِ ابْتِغاءَ حِلْیَةٍ أَوْ مَتاعٍ زَبَدٌ مِثْلُهُ ... (رعد/ ۱۷ ... ")بر روی سیل کفی بر آمد- چنانچه فلزاتی را نیز که برای تجمّل و زینت یا برای اثاث و ظروف در آتش ذوب کنند مثل آب کفی برآورد ".۸۲- وَ الَّذِینَ یَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لا یَسْتَجِیبُونَ لَهُمْ بِشَیْءٍ إِلَّا کَباسِطِ کَفَّیْهِ إِلَی الْماءِ لِیَبْلُغَ فاهُ وَ ما هُوَ بِبالِغِهِ. (رعد/ ۱۴ ")و کسانی که غیر خدا را می‌خوانند هیچ حاجتی را برای آنها برنیاوردند، مانند کسی که بر آبی دست فرو برد که بیاشامد و دستش به آب نرسد ".۸۳- قالَ أَ جِئْتَنا لِتُخْرِجَنا مِنْ أَرْضِنا بِسِحْرِکَ یا مُوسی فَلَنَأْتِیَنَّکَ بِسِحْرٍ مِثْلِهِ. (طه/ ۵۸- ۵۷ ")فرعون در پاسخ گفت ای موسی تو آمده‌ای که ما را از کشورمان به سحر خود بیرون کنی؟ ما هم در مقابل تو سحری خواهیم آورد ".۸۴- أَمْ یَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ بَلْ لا یُؤْمِنُونَ فَلْیَأْتُوا بِحَدِیثٍ مِثْلِهِ إِنْ کانُوا صادِقِینَ. (طور/ ۳۴- ۳۳ ")یا که می‌گویند او قرآن را از پیش خود فرابافته است، بلکه آنها ایمان نمی‌آورند. پس اگر راست می‌گویند آنها هم کلامی مانند قرآن بیاورند ".۸۵- ما نَنْسَخْ مِنْ آیَةٍ أَوْ نُنْسِها نَأْتِ بِخَیْرٍ مِنْها أَوْ مِثْلِها. (بقره/ ۱۰۶") هر چه از آیات قرآن را نسخ کنیم یا حکم آن را متروک سازیم، بهتر از آن یا مانند آن بیاوریم ".۸۶- وَ جَزاءُ سَیِّئَةٍ سَیِّئَةٌ مِثْلُها. (شوری/ ۴۰ ")سزا و انتقام بدی مردم، همانند آن رواست نه بیشتر ".۸۷- إِرَمَ ذاتِ الْعِمادِ الَّتِی لَمْ یُخْلَقْ مِثْلُها فِی الْبِلادِ. (فجر/ ۸- ۷ ... ")و نیز با اهل شهر ارم که صاحب قدرت و عظمت بودند چگونه کیفر داد. در صورتی که مانند آن شهر در استحکام و بزرگی و تنعّم در بلاد عالم نبود ".۸۸- أَ وَ لَمْ یَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِی خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ قادِرٌ عَلی أَنْ یَخْلُقَ مِثْلَهُمْ. (اسری/ ۹۹ ")آیا ندیدند و ندانستند که آن خدایی که زمین و آسمانها را آفرید قادر است که مانند اینها را باز خلق کند ".۸۹- اللَّهُ الَّذِی خَلَقَ سَبْعَ سَماواتٍ وَ مِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ. (طلاق/ ۱۲ ")خدا آن کسی است که هفت آسمان را آفریده و مانند آن آسمانها از زمین خلق فرمود ".تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۰۲ ۹۰- نَحْنُ قَدَّرْنا بَیْنَکُمُ الْمَوْتَ وَ ما نَحْنُ بِمَسْبُوقِینَ عَلی أَنْ نُبَدِّلَ أَمْثالَکُمْ وَ نُنْشِئَکُمْ فِی ما لا تَعْلَمُونَ. (واقعه/ ۶۱- ۶۰ ")ما مرگ را بر همه خلق مقدّر ساختیم و هیچ کس بر قدرت ما پیشی نخواهد گرفت. اگر بخواهیم هم شما را فانی کرده و خلقی دیگر مثل شما بیافرینیم و شما را به صورتی که اکنون از آن بی خبرید بر می‌انگیزیم ".۹۱-

نَحْنُ خَلَقْناهُمْ وَ شَدَدْنا أَسْرَهُمْ وَ إِذا شِئْنا بَدَّلْنا أَمْثالَهُمْ تَبْدِيلًا. (انسان/ ۲۸ ")ما اینان را آفریدیم و محکم بنیان ساختیم و هر گه بخواهیم همه را فانی ساخته و مانندشان قومی دیگر خلق می کنیم ".۹۲- ... مَنْ قَتَلَ نَفْساً بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّما قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعاً وَ مَنْ أَحْياها فَكَأَنَّما أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعاً. (مائده/ ۳۲ ")هر کس نفسی را بدون حقّ قصاص و یا بی آن که فساد و فتنه‌ای در روی زمین کند به قتل رساند مثل آن باشد که همه مردم را کشته و هر کس نفسی را حیات بخشد مثل آن است که همه مردم را حیات بخشیده ... " -".جمله ":من قتل " ...کنایه‌ای به صورت تشبیه است ... تشبیه در این آیه یک تشبیه "ساده "بوده به حسب زیادی تعداد مشبّه، نکته تشبیه هم زیاد باشد «".۱» ۹۳- أَ جَعَلْتُمْ سِقايَةَ الْحاجِّ وَ عِمارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ وَ جاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ. (توبه/ ۱۹ ")آیا رتبه سقایت و آب دادن به حاجیان و تعمیر کردن مسجد الحرام را همانند رتبه کسی که به خدا و روز قیامت ایمان آورده و در راه خدا جهاد کرده قرار دادید؟ (و آنها را با هم یکسان شمردید؟)، هرگز آنان نزد خدا یکسان نخواهند بود ".۹۴- أَ فَمَنْ يَعْلَمُ أَنَّما أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمى (رعد/ ۱۹ ")آیا کسی که به یقین می‌داند که این قرآن به حقّ از جانب خدا بر تو نازل شده است مقامش نزد حقّ با کافر نابینای جاهل یکسانست "؟۹۵- وَ لا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَ لَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَ بَيْنَهُ عَداوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ. (فصّلت/ ۳۴ ")هرگز نیکی و بدی در جهان یکسان نیست. همیشه بدی خلق را به بهترین عمل پاداش بده تا همان کس که گویی با تو بر سر دشمنی است دوست و خویش تو گردد ".۹۶- وَ قالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَفْجُرَ لَنا مِنَ الْأَرْضِ يَنْبُوعاً أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَ عِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْأَنْهارَ خِلالَها تَفْجِيراً أَوْ تُسْقِطَ السَّماءَ كَما زَعَمْتَ عَلَيْنا كِسَفاً ... قُلْ سُبْحانَ رَبِّي هَلْ كُنْتُ إِلَّا بَشَراً رَسُولًا. (اسری/ ۹۳- ۹۰) ۹۷- وَ إِنْ يَرَوْا كِسْفاً مِنَ السَّماءِ ساقِطاً يَقُولُوا سَحابٌ مَرْكُومٌ. (طور/ ۴۴)

(_____ ۱)- المیزان، ج ۱۰، ص ۱۷۵.

تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۰۳ " و این کافران هم اگر سقوط قطعه‌ای از آسمان را به چشم ببینند باز خواهند گفت این پاره ابری متراکم است ".۹۸- وَ لا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضاً أَ يُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتاً فَكَرِهْتُمُوهُ. (حجرات/ ۱۲ ")و غیبت یکدیگر را روا مدارید آیا شما دوست می‌دارید گوشت برادر مرده خود را بخورید؟ البته از این کار کراهت و نفرت دارید. پس بدانید که مثل غیبت مؤمن به حقیقت همین است ".در این آیه: غیبت، مشّبه، و "خوردن گوشت برادر مرده "مشبّه به، و شدّت زشتی این عمل، وجه شبه است. ۹۹- كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ وَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآياتِنا فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَ اللَّهُ شَدِيدُ الْعِقابِ. (آل عمران/ ۱۱ ")این گروه هم به مانند فرعونیان و پیشینیان، آیات خدا را تکذیب کردند که خدا آنها را به کیفر گناهانشان مجازات کرد و خدا بدکاران هر امّت را سخت به کیفر رساند ".۱۰۰- أَ لَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُزْجِي سَحاباً ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكاماً فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلالِهِ وَ يُنَزِّلُ مِنَ السَّماءِ مِنْ جِبالٍ فِيها مِنْ بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشاءُ وَ يَصْرِفُهُ عَنْ مَنْ يَشاءُ ... (نور/ ۴۳ ")مگر ندانی که خدا ابری براند و سپس میان آن پیوستگی دهد و سپس آن را فشرده کند و باران را بینی که از خلال آن برون شود و از کوههایی که در آسمان هست تگرگی نازل کند و آن را به هر دیاری که بخواهد می‌رساند و از هر دیاری که بخواهد دور می کند - ".در این آیه قطعات یخ (تگرگ) که از آسمان می‌آید از نظر بزرگی و عظمت به کوهها تشبیه شده یا آن که خود ابرها پس از پیوستگی به هم، توده‌های عظیمی را همانند کوهها، در آسمان به وجود می‌آورند که از آنها تگرگ جاری می‌شود. البته به نظر علّامه طباطبایی «۱»، این که در آیه، قطعات یخ را که از آسمان می‌آید، جبال در آسمان خوانده، کنایه است از بسیاری و تراکم آن. ۱۰۱- ... وَ قالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَما تَبَرَّؤُا مِنَّا. (بقره/ ۱۶۷ ")آنگاه پیروان آن پیشوایان باطل از روی پشیمانی گویند کاش دیگر بار به دنیا باز می گشتیم و از اطاعت اینان بیزاری می‌جستیم چنان که آنها از ما بیزاری جستند".

(_____ ۱)- المیزان، ج ۲۹، ص ۱۹۸.

تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۰۵

فهرستها

فهرست منابع و مآخذ

– قرآن کریم. – آلوسی. ابی الفضل شهاب الدّین السید محمود. روح المعانی. ج ۳. چاپ بولاق، ۱۳۱۰. – آمدی. عبد الواحد. غرر الحکم و درر الکلم. ترجمه محمّد علی انصاری. ۲ ج در یک مجلّد. تهران: چاپ افست، تاریخ مقدّمه ۱۳۷۶ ق. – آیتی. محمّد ابراهیم. تاریخ پیامبر اسلام (ص). چاپ سوم. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۶۲. – ابشیهی. شیخ شهاب الدین احمد. المستطرف فی کل فن مستظرف. ج ۱. چاپ مصر، ۱۳۰۰ ق. – ابن ابی الاصبع المصری. بدیع القرآن. ترجمه سید علی میرلوحی. مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۶۸. – ابن ابی بکر (النجم الکرمانی). حسین. مجمع الامثال. تهران: محمد باقر طهرانی، ۱۲۹۰ ه. – ابن اثیر. عزّ الدّین علی. کامل (وقایع اسلامی). ترجمه عباس خلیلی، مجلّدات، تهران: مؤسّسه مطبوعاتی علمی، بی‌تا. – ابن اسحاق. محمّد. السیر و المغازی. بیروت: دار الفکر، ۱۳۹۸. – ابن شعبه حرّانی (ابو محمد الحسن بن علی بن الحسین). تحف العقول. ترجمه احمد جنّتی عطایی. [تهران : انتشارات علمیه اسلامیه، تاریخ مقدّمه ۱۳۵۴. – ابن عبد ربه. احمد بن محمّد. العقد الفرید. ج ۳. الطبعهٔ الثالثهٔ. بیروت: دار الکتاب العلمیه، ۱۴۰۷ ه/ ۱۹۸۷ م. – ابن ندیم. محمّد بن اسحاق. کتاب الفهرست. ترجمه محمد رضا تجدّد. چاپ سوم. تهران: مؤسّسه انتشارات امیر کبیر، ۱۳۶۶. – ابی عکرمهٔ الضبی. امثال. دمشق: مطبعهٔ دار الکتاب. – (شیخ) احمد رضا. معجم متن اللغهٔ. ج ۵. بیروت: دار مکتبهٔ الحیاهٔ، ۱۳۸۰. – اسماعیلی. اسماعیل. تفسیر امثال القرآن. تهران: انتشارات اسوه، ۱۳۶۸. – اصفهانی. میرزا حسن صفی علیشاه. تفسیر صفی. ۲ ج. طهران: چاپ سنگی، ۱۳۶۸. – باشا، احمد تیمور. الامثال العامیهٔ. قاهره: مطبعهٔ الاستقامه، بی‌تا. – بهمنیار. احمد. داستان نامه بهمنیاری. به کوشش فریدون بهمنیار. چاپ دوم. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۶۹. تفلیسی. ابوالفضل حبیش بن ابراهیم. وجوه قرآن. باهتمام مهدی محقق. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۱. – تهرانی. شیخ آقا بزرگ. الذریعهٔ الی تصانیف الشیعهٔ. ج ۲. نجف، ۱۹۳۶. – ثعالبی. ابو منصور عبد الملک بن محمّد بن اسماعیل نیشابوری. التمثیل و المحاضره، قاهره: دار احیاء الکتب تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۰۷ العربیه، ۱۳۸۱ ه. (۱۹۶۱ م). – ثعالبی. یتیمهٔ الدهر فی الشعراء اهل العصر. ج ۴. طبع دمشق. – ثقفی. میرزا محمّد. روان جاویدان در تفسیر قرآن. ج ۱. چاپ دوم. تهران: انتشارات برهان، ۱۳۹۸ ق. – جرّ. خلیل. فرهنگ لاروس. ترجمه سید حمید طبیبیان. ۲ ج. چاپ دوم. تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ۱۳۶۷. – جوهری. شیخ طنطاوی. الجواهر فی تفسیر القرآن الکریم. ج ۲۲. مصر، ۱۳۵۱ ه. – حاجی خلیفه. کشف الظنون. بیروت: دار الفکر، ۱۴۰۲. – حافظ شیرازی، خواجه شمس الدین محمّد. دیوان حافظ. مقدّمه شاهرودی. چاپ دوم. بی‌جا: نشر طلوع، ۱۳۶۸. – حدائق شیرازی. ابن یوسف ضیاء الدین. امثال القرآن الکریم. به کوشش مهدی ماخوری. بی‌جا: انتشارات اساطیر، ۱۳۶۳. – حرّ عاملی. شیخ محمّد بن الحسن. وسایل الشیعه. ج ۴. چاپ چهارم. بیروت: دار الاحیاء التراث العربی، ۱۳۱۹. – حکمت. علی اصغر. امثال قرآن. چاپ دوم. تهران: بنیاد قرآن، ۱۳۶۱. – حکیمی. محمّد رضا. حکیمی، محمّد. الحیاهٔ. ج ۲. چاپ دوم. دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۰۱ ق (۱۳۶۰ ه). – خزاعی النیشابوری. حسین بن علی بن محمّد. روض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن (مشهور به: تفسیر ابو الفتوح رازی). تصحیح محمّد جعفر یاحقی و محمّد مهدی ناصح. ج ۱ و ۱۱. مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۷۱. – خوانساری. روضات الجنّات فی احوال العلماء و السّادات. اصفهان، ۱۳۸۲. – دهخدا. علی اکبر. لغت نامه. ج ۲۳. وزارت ارشاد اسلامی، ۱۳۶۵. – رادویانی. محمّد بن عمر. ترجمان البلاغه. تصحیح احمد آتش. چاپخانه استانبول، ۱۹۴۹ م. – رازی. شیخ ابو الفتوح. الروض الجنان و روح الجنان. تصحیح علی اکبر غفاری. ج ۱. تهران: کتابفروشی اسلامیه، ۱۳۵۲. راغب اصفهانی. المفردات فی غریب القرآن. تهران، ۱۳۷۳. (سیّد) رضی. ابو الحسن محمّد. نهج البلاغه. ترجمه و شرح علینقی فیض الاسلام. ج ۱– ۶ (در یک مجلّد). چاپ دوّم. [تهران : بی‌نا، ۱۳۹۲ ه. (۱۳۵۱ ش). زلهایم. رودلف. الامثال العربیهٔ

القدیمه. ترجمه و تعلیق به عربی رمضان عبد التوّاب. الطبعة الاولی. لبنان: مؤسسة الرسالة، ۱۳۹۱. - زمخشری. تفسیر کشّاف. ج ۱. قاهره، ۱۳۵۴. - سعدی. شیخ مصلح بن عبد الله. گلستان سعدی. باهتمام محمد علی فروغی. چاپ چهارم. تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ۱۳۶۳. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۰۸ - سعدی. کلیات سعدی شیرازی. با دیباچه محمد علی اسلامی ندوشن. انتشارات انجمن خوشنویسان ایران، ۱۳۷۳. - سعید الخوری الشرتوتی اللبنانی. اقرب الموارد. جزء ثانی. - سنایی غزنوی. ابو المجد مجدود بن آدم. دیوان اشعار. باهتمام مدرس رضوی. شرکت طبع کتاب، ۱۳۲۰. - سهروردی. عبد اللّه المأمون. نهج الهدایه (سخنان محمّد). تهران: مؤسسه مطبوعاتی افتخاریان، ۱۳۵۳. - سیوطی. جلال الدّین عبد الرحمن بن ابی بکر. الجامع الصغیر فی احادیث البشیر النذیر. ج ۲ (۲ ج در یک مجلّد). قاهره، ۱۳۵۸ ه (۱۹۳۹ م). - سیوطی. الاتقان فی علوم القرآن. ترجمه سید مهدی حائری قزوینی. ج ۲. تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ۱۳۶۳. - سیّد قطب. تفسیر فی ظلال القرآن. ترجمه سید علی خامنه‌ای. ج ۱. تهران: انتشارات ایران، ۱۳۶۲. - صحیفه کامله سجّادیه. ترجمه جواد فاضل. چاپ هفتم. تهران: انتشارات امیر کبیر، ۱۳۵۶. - صیفی. عبد الرحیم بن عبد الکریم. منتهی الارب فی لغة العرب. ج ۳. چاپ اسلامیه، ۱۳۷۷. - طالقانی. سید محمود. پرتوی از قران. ج ۱. چاپ سوم. تهران: شرکت سهامی انتشار، بی‌تا. - طباطبایی. سید محمد حسین. تفسیر المیزان. ترجمه سید محمد باقر موسوی همدانی. مجلّدات چهل گانه. قم: مؤسسه مطبوعاتی دار العلم، بی‌تا. - طبرسی. امین الدین ابو علی الفضل بن الحسن. تفسیر جوامع الجامع. تصحیح ابو القاسم گرجی. چاپ سوم. انتشارات دانشگاه تهران- مطبعة مهر قم، ۱۳۷۱. - طبرسی. تفسیر مجمع البیان. ترجمه احمد بهشتی. مجلّدات. تهران: انتشارات فراهانی، ۱۳۵۲. - طبری. محمد بن جریر. تاریخ طبری (تاریخ الرسل و الملوک). ترجمه ابو القاسم پاینده. ج ۳. چاپ سوم. تهران: انتشارات اساطیر، ۱۳۶۳. - طوسی. ابو جعفر محمد بن حسن. امالی. ج ۱. بغداد: المکتبة الاسلامیه، ۱۳۸۴ ه. - عاملی جبعی (شهید ثانی). زین الدین علی بن احمد. منیة المرید. ترجمه محمد باقر ساعدی خراسانی. تهران: انتشارات علمیه اسلامیه، بی‌تا. - عسکری. ابو هلال. جمهرة الامثال. ج ۱. چاپ مصر. و نسخه ضمیمه مجمع الامثال میدانی. - عیاشی (ابی نصر محمّد بن مسعود بن عیاش). تفسیر عیاشی. تصحیح سید هاشم رسولی محلّاتی. ج ۱. تهران: انتشارات علمیه اسلامیه، بی‌تا. - قبادیانی مروزی، ناصر بن خسرو. دیوان ناصر خسرو. مقدّمه حسن تقی زاده. تهران، ۱۹۲۹. قبادیانی مروزی. ناصر بن خسرو. جامع الحکمتین. چاپ هانری کربن و محمّد معین، چاپ دوم. تهران: کتابخانه طهوری، ۱۳۶۳. - قرشی. علی اکبر. قاموس قرآن. مجلّدات ۷- ۱. چاپ هشتم. تهران: دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۶۱. - فارسی. جلال الدین. پیامبری و جهاد. تهران: مؤسسه انجام کتاب، ۱۳۶۲. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۰۹ - فخر رازی. تفسیر کبیر. جزء اوّل. چاپ سوم. بیروت: دار احیاء تراث العربی. بی‌تا. - تفسیر کبیر مفاتیح الغیب. ترجمه علی اصغر حلبی. ج ۲. تهران: انتشارات اساطیر، ۱۳۷۳. - فیض کاشانی. ملا- محسن. الصافی فی تفسیر القرآن (تفسیر صافی). ج ۱. چاپ پنجم. تهران، انتشارات کتابفروشی اسلامیه، ۱۳۵۶. - فردوسی. حکیم ابو القاسم. شاهنامه فردوسی. چاپ شانزدهم. تهران: سازمان انتشارات جاویدان، ۱۳۶۸. - کاشانی. فتح اللّه. تفسیر منهج الصّادقین. تصحیح میرزا ابو الحسن شعرانی. تهران: انتشارات اسلامیه. بی‌تا. - کلینی. ابی جعفر محمّد بن یعقوب بن اسحاق. اصول کافی. ترجمه و شرح سید هاشم رسولی. مجلّدات ۱- ۴. تهران: انتشارات علمیه اسلامیه، بی‌تا. - کوزکنانی. احمد بن عبد اللّه، روضة الامثال. چاپ ۱۳۲۵ ه. - مجلسی. ملّا محمّد باقر. بحار الانوار. ج ۱ و ۲. بیروت: مؤسسة الوفاء، ۱۴۰۳. - محمّد رشید رضا. تفسیر المنار. ج ۱. چاپ چهارم. مکتبة القاهره، ۱۳۷۳. - محمّد فؤاد عبد الباقی. المعجم المفهرس لالفاظ القرآن الکریم. قاهره: مطبعة دار الکتب المصریه، ۱۳۶۴. - محمّد پادشاه متخلّص به شاد. فرهنگ آنندراج. ج ۶. تهران: انتشارات کتابخانه خیام. - محقّق. مهدی. نمونه بیّنات در شأن نزول آیات. چاپ دوم. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۶. - معلوف. لویس. المنجد. چاپ دوم. تهران: انتشارات اسماعیلیان، ۱۳۶۵. - معین. محمد. فرهنگ فارسی. ج ۳. چاپ هشتم. تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ۱۳۷۱. - مناوی. فیض القدیر، شرح الجامع الصغیر السیوطی. ج ۵. مصر. مطبعه مصطفی محمّد، ۱۳۶۵ ه (۱۹۳۸ م). - منقّح. میرزا سید ابراهیم

خان (مدّعی العموم اوّل)، علم ادب. قسمت اوّل. اصفهان: مطبعه سعادت، بی‌تا. - (امام) موسوی الخمینی. روح اللّه. تفسیر سوره حمد. تهیه و تنظیم علی اصغر ربانی خلخالی. بی‌جا. بی‌تا، تاریخ مقدّمه ۱۴۰۰ ه ق. - مولوی. مولانا جلال الدّین رومی. کلیّات مثنوی معنوی. مقدّمه بدیع الزمان فروزانفر. چاپ ششم. تهران: انتشارات جاویدان، ۱۳۶۸. - مهرین شوشتری. عباس. فرهنگ لغات قرآن. چاپ چهارم. تهران: انتشارات گنجینه، ۱۳۵۹. - میبدی. ابو الفضل رشید الدین. کشف الاسرار و عدهٔ الابرار. ج ۱. تهران: مطبعه مجلس، ۱۳۳۱ و همین اثر، ج ۳. باهتمام علی اصغر حکمت. چاپ پنجم. تهران: انتشارات امیر کبیر، ۱۳۷۲. - میدانی. احمد بن محمّد بن احمد. مجمع الامثال. چاپ سوم. دار الفکر، ۱۳۹۳ ه (۱۹۷۲ م). - نجفی یزدی. سید هاشم. گلزار نجفی. - نسفی. عبد اللّه بن احمد بن محمود. تفسیر النسفی. ج ۱. لبنان: دار الکتاب العربی، بی‌تا. - نهج الفصاحه (مجموعه کلمات قصار حضرت رسول اکرم (ص)). ترجمه ابو القاسم پاینده. چاپ شانزدهم. [تهران : انتشارات جاویدان، ۱۳۶۰. - نیشابوری. معین الدین محمّد بن محمود. تفسیر بصائر یمینی. تصحیح علی رواقی. ج ۱. انتشارات بنیاد تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۱۰ فرهنگ ایران، ۱۳۵۹. - واقدی. محمّد بن عمر. مغازی- تاریخ جنگهای پیامبر (ص). ترجمه محمود مهدوی دامغانی. ج ۱ و ۲. تهران: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۶. - وطواط. رشید الدّین محمّد عمر کاتب بلخی. حدایق السحر فی دقایق الشعر. تصحیح عباس اقبال. تهران: کتابخانه طهوری، ۱۳۶۲. - یاقوت حموی. معجم الادباء. مجلّدات. قاهره، ۱۹۳۶. - یعقوبی. احمد بن ابی یعقوب. تاریخ یعقوبی. ترجمه محمّد ابراهیم آیتی. ج ۱. چاپ سوم. تهران: مرکز انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۲. - یغما (مجلّه). سال اوّل. (شماره دهم، دی ماه ۱۳۲۷). - یغما. سال دوّم. (شماره‌های ۳- ۱، اردیبهشت و خرداد ۱۳۲۸). تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۱۱

فهرست نامهای اشخاص

آدم: ۴، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۶۹، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۵۸، ۳۶۴. آدم ابو البشر: ۲۳۴. آزر: ۱۰۹، ۱۵۱. آسیه: ۴، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۶، ۲۴۷. آل عمران: ۴، ۵، ۷، ۲۹، ۳۹، ۷۲، ۸۰، ۸۱، ۹۵، ۹۸، ۱۰۷، ۱۱۸، ۱۸۹، ۱۹۴، ۱۹۸، ۲۱۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۸، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۵۴، ۲۶۲، ۲۹۷، ۳۰۲، ۳۱۷، ۳۲۲، ۳۲۷، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۸، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۵۴، ۲۶۲، ۲۹۷، ۳۰۲، ۳۱۷، ۳۲۲، ۳۲۷، ۳۲۹، ۳۴۸، ۳۵۹، ۳۶۸، ۳۷۱، ۳۷۵، ۳۸۵، ۳۹۵. آل محمد (ص): ۳۱۶. آلوسی: ۱۴. ائمه: ۳۱۶. ائمه علیهم السلام: ۱۴۹. ائمه معصومین (ع): ۱۸۹، ۱۹۳. ائمه هدی: ۱۹۱. ابان بن تغلب: ۲۱۷. ابراهیم: ۳، ۴، ۳۰، ۳۸، ۳۹، ۱۰۹، ۱۱۵، ۱۶۴، ۱۷۴، ۱۸۱، ۱۹۳، ۲۲۱، ۲۵۷، ۲۶۱، ۲۶۷، ۲۸۷، ۳۰۱، ۳۱۸، ۳۶۹، ۳۷۴، ۳۷۶، ۳۸۱، ۳۹۴. ابراهیم الکفعمی: ۴۷. ابراهیم بن السید الطرابلی الحنفی: ۴۶. ابراهیم بن سفیان بن سلیمان الزیادی: ۴۷. ابراهیم بن محمد بن نفطویه: ۴۲، ۴۷. ابراهیم خان منقح مدعی العموم: ۱۳. ابراهیم خلیل: ۲۲۲. ابراهیم شکورزاده: ۲۸. ابراهیم نظام: ۱۶. ابراهیمی: ۲۲۲. ابرهه: ۱۰۹، ۳۰۶. ابرهة بن الاشرم: ۳۰۶. ابشیهی: ۳۸۳. ابن ابی الاصبع: ۴۲، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۳. ابن ابی حاتم: ۱۵۰، ۱۸۰، ۲۵۱، ۳۲۴. ابن ابی عمیر: ۳۳۰. ابن اثیر: ۳۲۳. ابن اسحاق: ۳۱۹، ۳۲۹، ۳۴۸. ابن اعرابی: ۴۶. ابن الرومی: ۴۲. ابن جریح: ۳۴۱. ابن جریر: ۲۳۶. ابن خیر: ۴۳، ۵۰. ابن درید: ۴۲. ابن زیاد: ۲۵۱. ابن زید: ۲۵۱. ابن ساریه: ۴۸. ابن سکیت: ۱۳. ابن سنان: ۸۵. ابن شریهٔ الجرهمی: ۴۸. ابن شعبه حرانی: ۶۸. ابن شهر آشوب: ۸۵. ابن عباس: ۶۰، ۶۱، ۱۰۷، ۱۱۰، ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۵۰، ۱۶۰، ۱۷۴، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۹۹، ۲۲۲، ۲۳۵، ۲۵۵، ۲۸۸، ۳۲۴، ۳۴۱، ۳۴۸. ابن عبدریه: ۱۵. ابن قاسم عاملی: ۵۳، ۱۵۳. ابن قتیبه دینوری: ۳۰۰. ابن کثیر: ۳۹۸. ابن مردویه: ۳۲۴. ابن مسعود: ۶۱، ۳۴۲. ابن مقفّع: ۱۶. ابن ناقیا البغدادی: ۴۴. ابن ندیم: ۲۳، ۲۴، ۲۶، ۴۱، ۴۴، ۴۶. ابن یوسف (ضیاء الدین الحدائق شیرازی): ۳۸، ۴۲. ابو احمد الحسن بن عبد اللّه بن سعید العسکری: ۴۸. ابو اسحاق بن ابی عون: ۴۴. ابو اسحاق ابراهیم معروف به ابن الاجدابی: ۳۰۱. ابو الحسن علی بن حسین مسعودی: ۳۰۱. ابو الحسن علی بن محمد بن حبیب الماوردی: ۴۱. ابو الحسن علی بن محمد مداینی: ۴۷. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۱۲ ابو الحسن ماوردی: ۴۱. ابو العباس احمد بن یحیی ثعلب: ۴۷. ابو العمثیل عبد الله بن خلید: ۴۹. ابو الفتوح رازی: ۱۲. ابو الفضل السکری: ۲۶. ابو الفضل جعفر

بن محمد شمس الخلافه مصری: ۴۲، ۳۸۳. ابو الفضل حبیش بن ابراهیم تفلیسی: ۳۰. ابو الفضل رشید الدین المیبدی: ۱۲، ۱۵۰. ابو الفضل عبید الله بن احمد المیکالی: ۴۸. ابو القاسم انجوی شیرازی: ۲۷. ابو القاسم پاینده: ۱۶۷، ۲۶۹، ۳۰۱. ابو القاسم گرجی: ۱۱. ابو القاسم محمد بن عمر الزمخشری: (جار الله): ۴۵. ابو المنهال عیینهٔ بن المنهال: ۴۸. ابو ایوب انصاری: ۳۲۴. ابو بکر بن حفص: ۲۵۱. ابو بکر بن محمد بن حسن بن درید (ابن درید): ۵۱. ابو بکر عامر الرموی: ۴۹. ابو بکر عبد القاهر محمد الجرجانی: ۴۳. ابو تمام: ۴۲. ابو جعفر محمد بن حبیب بن امیهٔ بن عمرو: ۴۶. ابو جهل: ۲۸۸، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۶۲. ابو جهل بن هشام: ۲۸۸. ابوریحان بیرونی: ۳۰۰. ابو زید سعید بن اوس بن ثابت انصاری: ۴۸. ابو سعید: ۳۴۸. ابو سعید الخدری: ۲۶۹. ابو سعید حسن بن الحسین العسکری: ۴۹. ابو سفیان: ۸۱، ۲۰۱، ۲۴۸، ۳۲۳، ۳۲۴. ابو سهل فضل بن نوبخت: ۲۶، ۴۴. ابو صالح: ۶۰. ابو طالب مکی: ۱۸۶. ابو عامر: ۱۸۴. ابو عامر بن نعمان بن صیفی راهب: ۱۸۴. ابو عبد الرحمن محمد بن حسین السلمی النیشابوری: ۴۱. ابو عبد الرحمن یونس بن حبیب الضبی: ۴۶. ابو عبد الله الضریر الابیوردی: ۲۶. ابو عبید قاسم بن سلام: ۱۶، ۴۷. ابو عبیدهٔ: ۵، ۱۶. ابو عبیدهٔ معمر بن المثنی: ۴۶. ابو عثمان سعدان بن المبارک: ۴۸. ابو عکرمهٔ بن عمران الضبی: ۴۵. ابو علی: ۱۷۴. ابو علی احمد بن اسماعیل بن عبد الله البجلی القمی: ۴۷. ابو علی الفضل بن الحسن الطبرسی: ۱۶۰. ابو علی محمد بن الجنید اسکافی: ۴۱. ابو مالک: ۶۰. ابو محمد القاسم بن محمد بن بشار الانباری: ۴۸. ابو محمد حسن بن عبد الرحمن بن خلاد رامهرمزی: ۵۰. ابو محمد عبد الله بن مسلم بن قتیبه: ۴۸. ابو مسلم: ۱۶۰. ابو مسلم محمد بن بحر الاصفهانی: ۶۳. ابو منصور ثعالبی: ۲۶، ۴۱. ابو منصور عبد الملک بن محمد النیشابوری (ثعالبی): ۲۷، ۴۵. ابو نواس: ۴۲. ابو هریره: ۳۱. ابو هلال عسکری: ۱۶. ابو یوسف یعقوب بن اسحاق بن السکیت: ۴۶. ابه دسن پیر: ۲۰. ابی الحسن امام رضا (ع): ۱۸۵. ابی الطیب المتنبی: ۴۹. أبی بن خلف: ۱۱۰، ۲۵۵. ابی جعفر (ع): ۱۴۰. ابی داوود: ۴۲. ابی فید مورج بن عمرو السدوسی: ۴۹. ابی ملک: ۲۳. ابی منصور عبد الملک بن اسماعیل ثعالبی: ۷۹. ابی موسی: ۱۴۸، ۲۴۷. ابی نصر محمد بن مسعود بن عیاش (عیاشی): ۳۵. احمد: ۱۴۸، ۳۲۸. احمد آتش: ۲۶۰. احمد اخگر: ۲۸. احمد بن ابی عبد الله بن محمد الرقی: ۴۷. احمد بن عبد الله الکوز کنانی النجفی: ۱۶، ۴۲. احمد بن محمد بن احمد میدانی: ۱۲، ۱۳، ۱۷، ۴۵. احمد بن محمد بن عبد ربه: ۵۰. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۱۳ احمد بن محمد بن عربشاه: ۴۷. احمد بهشتی: ۱۶۰. احمد بهمنیار: ۱۰، ۱۳، ۲۰، ۲۲، ۲۷. احمد ترک‌زاده: ۲۷. احمد تیمور باشا: ۱۶، ۴۵. احمد جنتی اصفهانی: ۷۴. احمد رضا: ۱۱. احمد شاملو: ۲۷. احمد مرعشی: ۲۸. احمد وکیلیان: ۲۷. احمد هاشمی: ۲۱. اردشیر بابکان: ۲۵، ۲۶. ارسطا طالیس: ۱۰۰. ارسطو: ۵۱. ارنست برتو الفرنسی: ۴۷. اسباط: ۳۶۹. اسحاق: ۳۶۹. اسدی طوسی: ۲۵. اسفندیار: ۳۳۲. اسماعیل: ۳۶۹. اسماعیل اسماعیلی: ۴۳. اسماعیل عمادی حائری: ۲۷. اسماعیلی: ۱۳۲، ۱۴۹. اسید بن ابی العیص: ۱۱۰. اصبغ بن نباته: ۳۶. اصفهانی: ۳۲، ۳۳. افلاطون: ۵۱. اکبر داناسرشت: ۳۰۰. الحافظ ابو عمر یوسف بن عبد البر النمری القرطبی: ۴۶. الحسن بن الفضل: ۴۳. الحسن بن عبد الرحمن بن اسحاق القضاعی: ۴۳. الحسن بن عبد الله بن سهل العسکری ابو هلال: ۴۵. الحسین بن ابی بکر الملقب بالنجم الکرمانی: ۷۳، ۷۹، ۸۸، ۱۵۱، ۲۳۹، ۳۱۰. الحسین بن محمد بن جعفر الرافقی: ۴۸. القضاعی (حسن بن عبد الرحمن بن اسحاق): ۵۰. الکوزکنانی: ۳۷۲. المفضل بن محمد العنبی: ۴۶. النبی (ص): ۳۱، ۱۹۲. النجم الکرمانی: ۳۳۷، ۳۳۹، ۳۶۵. امام باقر (ع): ۳۶، ۷۳، ۷۷، ۸۸، ۱۷۴، ۱۹۰، ۲۰۳، ۲۱۰، ۲۱۹، ۳۴۶. امام حسن (ع): ۳۵، ۱۰۳. امام حسین (ع): ۳۱۶. امام خمینی (ره): ۲۱۵، ۲۲۳. امام رضا (ع): ۱۷۵، ۲۱۹. امام سجاد (ع): ۳۳، ۱۹۲. امام صادق (ع): ۶، ۳۶، ۶۸، ۷۷، ۸۵، ۱۱۲، ۱۲۷، ۱۴۵، ۱۵۷، ۱۹۰، ۱۹۲، ۱۹۹، ۲۱۷، ۲۳۵، ۲۴۱، ۲۵۱، ۲۹۵، ۳۱۴، ۳۳۰. امام (ع): ۱۱۳، ۱۵۲، ۱۷۹. امام عسکری (ع): ۱۹۱. امام علی (ع): ۶، ۳۵، ۴۰، ۵۱، ۶۱، ۶۶، ۶۸، ۷۵، ۸۱، ۸۲، ۸۶، ۸۷، ۸۹، ۹۳، ۹۶، ۹۷، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۳، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۷، ۱۵۲، ۱۵۶، ۱۶۲، ۱۷۲، ۱۷۴، ۱۸۱، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۹، ۲۰۳، ۲۱۶، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۸، ۲۴۱، ۲۴۹، ۲۵۱، ۲۶۴، ۲۶۷، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۸۴، ۲۹۱، ۲۹۸، ۳۰۷، ۳۱۰، ۳۱۶، ۳۳۷، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۶۵، ۳۶۸، ۳۸۱. امام علی مرتضی (ع): ۷۳. امام فخر رازی: ۱۴، ۲۴، ۳۳، ۳۸، ۶۱، ۱۳۲. امام کاظم (ع): ۲۰۳. امام محمد باقر (ع): ۱۳۶. امیر المؤمنین: ۳۶، ۹۷، ۱۷۵، ۱۷۸، ۱۹۹، ۲۵۱. امیر قلی امین:

۲۷. امیر قلی خـان: ۲۷. امیر مسعود خدایار: ۲۸. امیر مؤمنان: ۳۳۹. امیه: ۱۱۰، ۲۵۵. امیه بن ابی الصلت: ۱۸۴، ۱۸۵. انبیاء: ۲۰، ۳۵، ۶۲، ۱۳۹، ۱۵۳، ۱۵۴، ۱۵۵، ۱۵۶، ۱۷۷، ۲۴۴، ۲۴۷، ۲۶۶، ۲۸۰، ۳۰۲، ۳۲۷، ۳۳۰، ۳۶۷. انبیاء الهی: ۲۳۸. انبیاء سلف: ۳۲۸. انس بن مالک: ۱۷۵. انوشیروان: ۲۵، ۲۶. انیس قریحه: ۴۹. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۱۴ اولاد فاطمه: ۱۷۵. اهتم: ۲۳۵. اهل باغ: ۳۴۱. اهـل بیت: ۲۴۰، ۳۱۶، ۳۳۹. اهل زمین: ۳۷۶. ایزوپ: ۲۴. ایوب: ۳۶۹. بخاری: ۴۲. بـدیع الزمان فروزانفر: ۲۸. بروکلمان: ۲۴، ۴۴. بشر بن السّری: ۶۸. بلال: ۸۵، ۱۱۰. بلخی: ۱۶۰. بلعم باعورا: ۱۸۴، ۱۸۵. بلعم بن باعور: ۱۸۴، ۱۸۵. بلقیس: ۵، ۱۲۱، ۱۲۲، ۳۶۹. بودا: ۲۵. بوذرجمهر: ۵۱. بوزرجمهور (بزرگمهر): ۲۵. بهرام گور: ۸۸. بنی اسلام: ۴۴. بیهقی: ۳۱. پیامبر: ۱۵، ۳۵، ۴۱، ۶۳، ۶۶، ۶۸، ۷۹، ۸۱، ۸۲، ۸۴، ۸۵، ۸۷، ۹۷، ۱۰۳، ۱۰۵، ۱۲۵، ۱۲۷، ۱۳۶، ۱۴۱، ۱۴۶، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۱، ۱۵۳، ۱۵۴، ۱۵۶، ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۶، ۱۹۷، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۳۱، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۴، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۵، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۸، ۲۸۳، ۳۰۰، ۳۰۶، ۳۰۹، ۳۱۶، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۴، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۵، ۳۶۴، ۳۶۶، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۲، ۳۷۷، ۳۸۱. پیامبر اکرم (ص): ۵۰، ۵۱، ۹۰، ۹۹، ۲۰۱، ۲۱۱، ۲۲۴، ۲۴۷، ۲۸۴، ۳۰۷، ۳۱۷، ۳۴۷، ۳۷۸، ۳۸۳. پیامبر الهی: ۲۹۸. پیامبران: ۳۳، ۷۶، ۱۹۰، ۲۰۵، ۲۰۹، ۲۴۱، ۳۷۶. پیامبران الهی: ۲۳۹. پیامبران اولو العزم: ۳۶۹. پیامبری: ۱۲۴، ۲۹۸. پیغـامبر آخر زمان: ۶۰. پیغمبر: ۳۳، ۴۴، ۷۴، ۱۰۳، ۱۲۳، ۱۵۲، ۱۸۵، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۶، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۲۲، ۲۳۳، ۲۳۶، ۲۴۵، ۲۵۲، ۳۱۷، ۳۲۲، ۳۳۱، ۳۶۹، ۴۰۲. پیغمـبران: ۳۶، ۱۲۳، ۱۹۰، ۲۰۹، ۲۳۰، ۳۳۹. پیغمـبرانی: ۱۲۲. پیغمبری: ۱۲۳، ۱۲۵، ۱۹۰، ۲۳۳. پیک نوتی: ۲۴. ترمذی: ۴۲، ۱۶۸. تفلیسی: ۳۰. توماس ایربارت: ۲۴. ثعالبی: ۸۸، ۱۸۵، ۲۰۰، ۳۱۰، ۳۴۵، ۳۶۱. جالوت: ۵. جامی: ۲۶. جان‌گی: ۲۴. جبرئیل: ۳۴. جدعون: ۲۳. جرجی زیدان: ۱۵. جعفر بن شـمس الخلافه: ۳۷. جعفر قراچه داغی: ۲۸. جفری چاوسـر: ۲۴. جلال الـدین عبد الرحمن سـیوطی: ۳۲، ۴۳، ۵۰، ۶۳، ۲۲۲. جلال الدین فارسـی: ۳۲۹. جلال الـدین محمد بلخی: ۲۸. جلالـ امـام جمعه: ۲۸. جوهری: ۳۳۶، ۳۹۸. جهـانبخش ثواقب: ۷. حـاتم اصم: ۶۸. حـاتم طایی: ۷۶، ۸۸. حاجی خلیفه: ۴۱. حـاجی میرزا حسن اصـفهانی: ۱۵۰، ۱۶۴. حارث بن ابی ضـرار: ۲۶۹. حافظ: ۲۵، ۱۳۵. حریر: ۱۹۹، ۳۳۰. حسن بصری: ۱۳۶، ۲۳۵، ۲۵۵. حسن علی محمـودی: ۲۸. حسـین بن ابی بکر النجم الکرمـانی: ۵۰. تشبیهـات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۱۵ حسین بن خالد: ۱۸۵. حسـین بن علی نیشـابوری: ۶۰. حسـین بن محمـد بن مـودود حرانی: ۵۰. حسـین بن منصور حلاـج: ۲۶. حصین: ۳۲۹. حضرت رسول: ۱۹، ۵۱، ۶۴، ۶۸، ۷۶، ۸۸، ۹۶، ۱۳۵، ۱۵۳، ۱۰۵، ۱۵۸، ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۸۱، ۱۸۵، ۱۹۸، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۹، ۲۳۸، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۷، ۲۵۹، ۲۵۱، ۲۶۹، ۲۷۸، ۱۸۰، ۱۸۲، ۳۰۳، ۳۱۸، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۴۹، ۳۶۶، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۸۱، ۳۹۸، ۴۰۲. حضـرت رسول اکرم: ۱۲۳، ۱۷۵، ۳۶۲. حضـرت زینب: ۲۵۱. حضـرت محمّد (ص): ۳، ۳۴، ۶۰، ۶۱، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۳۲، ۱۶۲، ۱۶۷، ۱۸۲، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۴، ۲۰۹، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۲۱، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۴۷، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۶۷، ۲۸۸، ۲۹۶، ۳۲۵، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۴، ۴۰۳. حفصـه: ۲۴۱. حکمـت: ۱۳۲، ۱۴۹، ۲۰۴، ۲۶۰، ۳۸۳. حکیم ابو القـاسم فردوسـی: ۲۴۲، ۲۴۸. حکیم ابـو المجد مجدود بن آدم سنایی غزنوی: ۱۰۰. حمزه: ۱۱۰، ۱۳۷. حمزه اصفهانی: ۴۴. حمزة بن الحسن الاصفهانی: ۴۸. حمزة بن عبد المطلب: ۳۶۳. حمید شـعاعی تهرانی: ۲۸. حمیـد طبیبیان: ۱۱. حمیـده ایزدپناه: ۲۸. حنـا الفاخوری: ۴۹. حنّه: ۲۴۵. حواریون: ۲۳۸. حواریین: ۳۷۰. حیی بن اخطب: ۳۲۹. خالع نحوی: ۴۸. خدیجه: ۲۴۷. خضر: ۵. خلفای راشدین: ۴۱. خلیل جرّ: ۱۱. خلیل خطیب رهبر: ۲۱۴. خواجه حافظ شیرازی: ۱۳۴، ۲۴۲. خواجه عبد اللّه انصاری: ۲۶، ۱۳۲، ۱۴۹، ۱۵۰. خوانساری: ۴۱. خویلد: ۲۴۷. دانته: ۲۴. داوود: ۵، ۲۵۷، ۳۶۹. دختر عمران: ۲۴۷. دهخدا: ۲۷، ۳۰۰. ذبیح اللّه صـفا: ۷۴. ذو القرنیـن: ۵. راغب (الاصـفهانی): ۱۳، ۳۹۸. رامسس دوم: ۲۴۳. رحیـم عفیفی: ۲۸. رژی بلاشـر: ۳۷، ۳۸، ۴۴. رستم: ۳۳۲. رسل: ۱۱۱. رسول: ۳۵۲. رسول اسلام: ۲۳۶. رسول اللّه: ۸۴، ۱۴۲، ۱۶۹، ۲۱۹، ۲۵۱، ۲۶۹، ۲۷۰، ۳۶۶. رسولان: ۴۰، ۱۲۳، ۱۲۶، ۱۸۷، ۲۰۹، ۲۵۷، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۹۷، ۳۹۶، ۴۰۲. رسول خدا (ص): ۲۰، ۳۱، ۳۴، ۶۰، ۶۶، ۷۹، ۸۴، ۸۵، ۱۱۰، ۱۱۵، ۱۳۷، ۱۴۸، ۱۹۹، ۲۴۷، ۲۵۰، ۲۵۵، ۲۶۹، ۲۸۸، ۳۰۰، ۳۲۲، ۳۲۸، ۳۶۳، ۳۶۶، ۳۶۸.

رسولش: ۱۳۵. رسولی: ۱۲۶، ۲۰۵. رشید الدین محمد عمری کاتب بلخی (و طواط): ۲۶۰. رضا شیرازی: ۲۸. رمضان عبد التواب: ۱۲، ۴۵، ۴۹. رودلف زلهایم: ۱۲، ۱۵، ۴۴، ۴۳، ۴۵. ریچارد بل: ۴۴. ربطه: ۲۵۱. زجاج: ۱۳۶. زراره: ۱۹۲. زرکشی: ۳۲. زکریا: ۵، ۲۳۲، ۲۴۵، ۲۴۶. زمخشری: ۱۱، ۱۹، ۲۰، ۲۴، ۳۳، ۳۹۸. زنان پیغمبر: ۳۹۹. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۱۶ زن فرعون: ۲۴۶. زن لوط: ۲۴۰، ۲۴۷. زن نوح: ۲۴۷. زهرا مزارعی: ۲۷. زید: ۱۲. زید بن الجهم الهلالی: ۲۵۱. زید بن الحرث: ۳۴۸. سامری: ۱۰۹، ۳۰۹. س. ح. تقی‌زاده: ۳۴. سدی: ۳۶۳. سدی کبیر: ۶۰، ۲۵۵. سروانتس: ۲۰. سعد: ۱۴۰. سعدی: ۲۵، ۸۸، ۸۹، ۱۰۰، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۵۱، ۱۶۰، ۱۶۵، ۱۶۸، ۱۹۵، ۲۱۴، ۲۱۸، ۲۴۰، ۲۴۲. سعدیا: ۲۳. سعید: ۲۳. سعید الخوری الشرتوتی اللبنانی: ۱۱. سعید بن جبیر: ۱۱۵، ۲۵۵. سعیدة الاسدیه: ۲۵۱. سقراط: ۵۱. سکاکی: ۲۶۱. سلام بن ابی حقیق: ۳۲۹. سلام بن مستنیر: ۷۳، ۷۷. سلام بن مشکم: ۳۲۹. سلیمان: ۵، ۱۲۱، ۱۲۲، ۳۶۹، ۲۹۵. سلیمان بن تبنین بن خلف دقیقی مصری: ۵۰. سلیمان بن خالد: ۱۴۵. سلیمان حییم: ۲۷. سمکة: ۴۷. سمیح عاطف الزین: ۴۳. سنایی: ۲۶. سهروردی: ۳۶۸. سیّد: ۲۳۵، ۲۳۶. سید عبد الحسین دستغیب: ۲۹۵. سید علی خامنه‌ای: ۳۱. سید علی خان (کبیر): ۳۳، ۳۶، ۴۳. سید علی میرلوحی: ۴۲. سید قطب: ۳۱. سید محمود طالقانی: ۳۰، ۳۸. سید مصطفی طباطبایی: ۵۰. سید مهدی حائری قزوینی: ۳۲. سید هاشم رسولی محلاتی: ۷، ۳۵. سید هاشم نجفی یزدی: ۳۳۶. سینسیوس اریستاتل: ۲۰. سیوطی: ۲۴، ۳۱، ۳۳، ۳۵، ۳۷، ۴۱، ۴۳، ۵۰، ۱۴۹، ۲۶۱، ۲۶۲، ۳۸۰، ۳۸۳. شافعی: ۳۲، ۴۱. شاهرودی: ۱۳۴. شرف الدین نجفی: ۲۴۱. شریشی: ۱۳، ۱۹. شعیب: ۵، ۳۰۴، ۳۰۵، ۴۰۱. شمس الخلافه: ۳۸۳. شمس الدین احمد بن ابی بکر بن القیم الجوزیه: ۴۲. شمس الدین محمد دقایق: ۷۴. شهید ثانی: ۱۹۰. شیخ ابو الفتوح رازی: ۶۰، ۵۴۸. شیخ حر عاملی: ۲۱۷. شیخ روزبهان بقلی: ۱۴۹. شیخ شهاب الدین احمد الابشیهی: ۴۲، ۸۸. شیخ طنطاوی جوهری: ۲۰۰، ۲۲۲. شیخ طوسی (ابو جعفر محمد بن حسن): ۳۱، ۳۵، ۶۸. شیخ عز الدین: ۳۲. شیخ کلینی: ۱۸۹. شیخ محمد آخوندی: ۱۱. شیخ محمد بن الحسن الحر عاملی: ۲۱۷. شیخ مصلح بن عبد الله سعدی: ۷۴، ۲۳۲. صاحب اسماعیل بن عباد: ۴۹. صاحبان باغ: ۳۴۰، ۳۴۳. صادق اصفهانی (میرزا علی اکبر خان قائم مقامی): ۲۷. صالح: ۴، ۳۰۳، ۴۰۱. صباغ لبنانی: ۴۳. صحابه: ۴۱، ۵۱. صحار بن العباس العبدی: ۴۸. صدوق: ۱۹۲، ۱۹۹، ۳۳۵. صفی علیشاه نعمة اللهی: ۱۶۴. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۱۷ صمد بهرنگی: ۲۸. ضحاک: ۱۳۶. ضمضم خزاعی: ۳۲۳. ضیاء الدین ابی الفتح نصر الله بن محمد بن اثیر: ۴۹. طالوت: ۵. طباطبایی: ۶، ۱۷، ۷۱، ۱۸۱، ۲۸۸، ۳۶۱، ۴۰۷. طبرسی (امین الدین ابو علی): ۱۱، ۱۸، ۶۱، ۱۶۴، ۱۸۴، ۳۶۳، ۳۹۹. طبری: ۶۰، ۲۲۲، ۲۶۹، ۳۱۹، ۳۲۳، ۳۲۹، ۳۴۲، ۳۶۳. عاص بن وائل السهمی: ۲۵۵. عاقب: ۲۳۵، ۲۳۶. عایشه: ۲۴۱. عباس اقبال. ۲۶۰: عباس بن عبد المطلب: ۲۰۱. عباس خلیلی: ۲۶۹. عباس مهرین شوشتری: ۱۵. عبد الحسین زرین کوب: ۲۸. عبد الرحمن بن الاشل: ۱۱۲. عبد الرضا بن عبد الکریم صیفی: ۱۱. عبد الله: ۱۲۴، ۱۸۴. عبد الله المأمون سهروردی: ۱۴۹. عبد الله بن ابی: ۶۶. عبد الله بن ابی بن سلول: ۲۵۵. عبد الله بن احمد بن محمود النسفی: ۱۹. عبد الله بن سلام: ۳۲۹. عبد الله بن صوریای اعور: ۳۲۹. عبد الله بن عباس: ۶۰، ۱۶۰. عبد الله بن عمر: ۶۸، ۱۸۴، ۳۴۸. عبد الله بن محمد بن جعفر: ۵۰. عبد الله بن مسعود: ۳۴۲. عبد المطلب: ۱۳۷، ۲۰۱، ۳۰۶. عبد الملک بن قریب الاصمعی: ۴۸. عبد الواحدین محمد الآمدی: ۵۱. عبد بن حمید: ۲۳۶. عبید بن سریه: ۴۸. عثمان بن حنیف انصاری: ۸۶. عثمان بن عفان: ۷۷، ۱۰۷، ۱۱۰. عثمان بن مظعون: ۱۱۰. عدی بن حاتم: ۳۹۹. عروة بن امیة ضمری: ۶۶. عروة بن زبیر: ۲۵۵. عزة حسن: ۳۰۱. عزیر: ۵. عزیز: ۵. عسکری: ۴۵. عطار نیشابوری: ۲۶. عطاء (ابو محمد عطاء بن ابی رباح المکّی): ۱۵۶، ۱۸۰. عکرمه: ۱۳۶، ۲۵۵، ۳۴۸. علاقه بن کرسم الکلابی: ۴۶. علامه المناوی: ۵۰. علامه سهروردی: ۱۴۹. علی: ۱۵۰. علی اصغر حکمت: ۱۲، ۱۳، ۱۹، ۲۱، ۲۴، ۲۶، ۳۵، ۳۶، ۳۸، ۴۱، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۵۰، ۱۵۰. علی اصغر حلبی: ۶۱. علی اصغر ربانی خلخالی: ۲۱۵. علی اصغر مجتهدی: ۲۸. علی اکبر دهخدا: ۱۲، ۲۷. علی اکبر غفاری: ۱۲. علی اکبر قرشی: ۱۱، ۳۰۵، ۳۹۹. علی بن ابراهیم: ۸۴، ۱۸۵، ۱۱۵، ۱۲۷، ۱۹۹، ۲۳۵، ۲۵۱، ۳۳۰. علی بن ابی طالب: ۳۶۳. علی بن ابی طلحة: ۱۸۰. علی بن زید بیهقی: ۴۶. علی بن زین الانصاری: ۲۶. علی بن عز الدین بن اثیر: ۲۶۹. علی بن محمد ماوردی: ۴۷.

علیرضا منصور مؤید: ۲۸. علی رواقی: ۱۷. علی صاد: ۸۷. علی مشکینی اردبیلی: ۷۴، ۹۷. علی نقی بهروزی: ۲۸. عمار: ۱۱۰، ۱۳۶، ۱۴۰، ۳۶۳. عمر: ۱۲. عمران: ۲۴۵، ۲۴۷. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۱۸ عمران بن حصین: ۲۶۹. عمر بن الخطاب: ۱۳۶، ۲۷۰. عمر بن عبد العزیز: ۶۸. عمرو بن بحر بن محبوب الجاحظ: ۴۷. عمرو بن کعب بن سعید بن مرة: ۲۵۱. عنصر المعالی کیکاوس بن اسکندر: ۲۶. عیسی: ۵، ۲۹، ۱۵۱، ۱۸۶، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۴۶، ۲۶۲، ۳۲۸، ۳۶۹، ۳۷۰. عیسی بن داود النجار: ۲۰۳. غزال بن شمویل: ۳۲۹. غزالی: ۲۶. غلامرضا آذری: ۲۸. فاطمه: ۱۷۴، ۲۴۷. فتحعلی آخوندزاده: ۲۸. فخر الدین اسعد گرگانی: ۲۵. فرّاء: ۲۷۷. فردریک بوهل: ۴۳. فردوسی: ۲۵، ۱۵۲، ۲۴۲. فرعون: ۴، ۱۰۹، ۱۷۷، ۲۸۵، ۱۹۱، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۶، ۷۲۴، ۲۵۶، ۳۰۸، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۶۸، ۳۶۹، ۴۰۳. فریدون: ۱۰۰. فریدون بهمنیار: ۱۰. فلوریان: ۲۴. فیروز حریرچی: ۴۶، ۴۹. فیض: ۶۸، ۹۳، ۹۷، ۹۹، ۱۰۳، ۱۲۷، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۸۶، ۳۱۰. فیض الاسلام: ۶، ۳۵، ۴۱، ۷۳، ۸۶، ۸۹، ۹۷، ۱۲۳، ۱۵۲، ۱۵۶، ۱۶۰، ۱۸۶، ۲۷۵، ۳۱۶، ۳۳۷، ۳۴۶، ۳۶۵. فیومی: ۲۳. قابیل: ۳۹۶. قادر فتاحی قاضی: ۲۸. قارون: ۸۸، ۳۹۷. قاضی ابن العربی: ۴۵. قتادة: ۶۰، ۶۳، ۱۷۹، ۱۸۰، ۲۳۵ ، ۲۳۶ ، ۲۵۵. قرشی: ۳۴۱. کریلف: ۲۴. کعب بن اسد: ۳۲۹. کعب بن اشرف: ۳۲۹. کلبی: ۲۵۱. کنانة بن ربیع: ۳۲۹. کنفوسیوس: ۲۵. کوزکنانی: ۱۹۷. کیانوش کیانی هفت لنگ: ۲۸. گوتنبرگ: ۲۸. لارد روسل: ۲۰. لافونتن: ۲۴. لسینگ: ۲۴. لقمان: ۸۳، ۲۷۴، ۳۳۲، ۳۳۶، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۶۶، ۳۶۸، ۳۷۳، ۳۷۵. لوط: ۴، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۷. لویس معلوف: ۱۱. مادر موسی: ۳۲۷. ماریه: دی فرانس: ۲۴. مالک اشتر: ۱۸۱. مالک بن عوف: ۳۲۹. مبرّد: ۱۲. مجاهد: ۱۶۰، ۲۵۵، ۳۶۳. محمد: ۳۴۸. محمد ابراهیم آیتی: ۶۶، ۱۸۴، ۳۲۹. محمد العبودی: ۴۶. محمد امین بن محمد ابو سحلی الغرشوطی: ۴۹. محمد باقر طهرانی: ۵۰. محمد باقر محقق: ۶. محمد باقر موسوی همدانی: ۱۷. محمد بن ابی بکر عبد القادر رازی: ۴۶. محمد بن اسحاق الندیم: ۲۳. محمد بن العباس: ۲۰۳. محمد بن جریر طبری: ۲۶۹. محمد بن زیاد: ۴۶. محمد بن طاهر الشریف الرضی: ۵۱. محمد بن عمر الرادویانی: ۲۶۰. محمد بن کعب: ۳۶۳. محمد بن محمد بن سلیمان: ۴۹. محمد بن مسلمه: ۶۶. محمد بن یعقوب کلینی: ۷، ۱۱۲، ۱۲۷، ۲۵۱. محمد پادشاه: ۱۱. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۱۹ محمد پاینده: ۲۸. محمد تقی جعفری: ۱۵۷. محمد دبیر سیاقی: ۲۷. محمد رشید رضا: ۱۸. محمد رضا تجدّد: ۲۳. محمد صادقی کیا: ۲۷. محمد علی اسلامی ندوشن: ۱۰۴. محمد علی انصاری: ۳۵، ۹۷. محمد علی جبله رودی (حبله رودی): ۲۶. محمد علی فروغی: ۷۴. محمد غروی: ۵۱. محمد فؤاد عبد الباقی: ۲۹. محمد معین: ۱۱. محمدی: ۲۲۲. محمود عبد المجید: ۵۰. محمود عمر الباجوری: ۴۹. محی الدین حائری شیرازی: ۱۷، ۲۸، ۳۱. مخیریق: ۳۲۹. مداینی: ۴۷. مدرس رضوی: ۱۰۰. مراد فرج المحامی: ۴۹. مرتضی مطهری: ۳۶۳، ۳۶۳. مریم: ۵، ۱۱۹، ۲۱۶، ۲۲۹، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۵۴، ۲۶۲، ۲۷۱، ۲۹۰، ۳۷۰. مزاحم: ۲۴۴، ۲۴۷. مسروق: ۱۸۴. مسلم: ۴۲، ۱۴۸. مسیح: ۲۳۶، ۲۴۶، ۳۶۴. مسیح عیسی بن مریم: ۲۳۷. مصطفی: ۳۴. معاویه: ۴۶، ۴۸، ۷۷. معظمه اقبالی (اعظم): ۲۶۰. معین الدین محمد بن محمود نیشابوری: ۱۷. مفضل بن سلمه: ۴۵. مفضل بن صالح: ۷۷. مقداد: ۳۲۴. ملا فتح الله کاشانی: ۱۴. (ملا- محسن) فیض کاشانی: ۳۱. ملکه سبأ: ۱۲۱، ۱۲۲. ملکه قصر: ۲۴۳. م: معین: ۳۴. منیر قاضی: ۴۳. موسی: ۴، ۵، ۸۸، ۱۷۷، ۱۸۵، ۱۸۹، ۲۰۹، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۴۴، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۲۴، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۱، ۳۹۰، ۳۹۶، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۲، ۴۰۴. موسی بن عمران: ۲۱۲. موسی کلیم: ۲۴۴. مولانا جلال الدین رومی: ۱۳۲، ۲۰۰. مولوی: ۲۶، ۲۱۶. مهدی پرتوی آملی: ۲۷. مهدی سهیلی: ۲۸. مهدی ماخوری: ۳۸، ۴۲. مهدی محقق: ۳۰، ۶۰. مهذّب الدین محمد بن علی الحلی المزیدی: ۴۱. میدانی: ۸۸، ۲۵۸، ۳۱۰. میرزا ابراهیم خان منقح: ۲۶۰. میرزا ابو الحسن شعرانی: ۱۴. میرزا احمد ثقفی: ۱۶. ناصر بن خسرو قبادیانی مروزی: ۳۴. ناصر خسرو: ۳۴. نجاری: ۱۴۸. نجم کرمانی: ۸۱، ۳۱۰. نسایی: ۴۲، ۱۴۸. نضر بن حارث: ۳۳۲. نظامی: ۲۶. نعوم شقیر: ۴۹. نمرود: ۴. نوح: ۸۴، ۱۱۳، ۱۶۹، ۲۳۹، ۲۴۱، ۲۴۷، ۲۶۶، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۶۹، ۳۷۶. نولدکه: ۴۴. واسطی: ۳۴. واقدی: ۳۱۹، ۳۲۳. ولید بن مغیره: ۳۴۲، ۳۶۳. هارون: ۳۶۹. هاشم بن عمر بن حارث قرشی: ۱۱۰. هاشم رجب زاده: ۲۸. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۲۰ هشام: ۱۳۷. هشام بن عمرو: ۱۰۷. هشام بن

محمد بن سائب بن بشر: ۴۹. ه. کربن: ۳۴. همسر عمران: ۲۴۵، ۳۲۲. همسر فرعون: ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۷. همسر لوط: ۲۴۰، ۲۴۱. همسر نوح: ۲۳۹، ۲۴۱. هود: ۴، ۱۳۱، ۱۳۲، ۲۰۷، ۲۴۰، ۳۱۵، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۵۳، ۳۶۲، ۴۰۱. یاران رسول الله: ۱۶۹. یاسر: ۱۳۶، ۱۴۰. یاقوت: ۴۵. یاقوت حموی: ۴۲. یحیی: ۵. یحیی برقعی قمی: ۲۷. یزید بن معاویه: ۴۶. یعقوب: ۵، ۳۶۹. یعقوبی: ۲۳۶، ۲۴۵. یوسف: ۵، ۳۹، ۷۴، ۱۲۹، ۱۳۹، ۲۰۸، ۳۰۱، ۳۶۳، ۳۸۲، ۳۹۵. یوسف توما البستانی: ۴۹. یوسف جمشیدپور: ۲۷. یونام: ۲۳. یونس: ۵، ۸۴، ۹۹، ۱۳۹، ۱۴۴، ۱۵۴، ۱۷۷، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۱۴، ۲۸۸، ۲۸۹، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۳۴، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۶۹، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۷، ۳۸۱، ۳۹۴. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۲۱

فهرست اسامی جایها

آخرت: ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۹۳، ۱۵۷، ۱۶۳، ۱۶۹، ۱۷۸، ۱۸۱، ۱۸۶، ۱۹۱، ۲۰۲، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۷، ۲۴۶، ۲۷۷، ۲۷۹، ۲۸۱، ۲۸۴، ۲۸۹، ۳۲۴، ۳۴۸، ۳۶۲، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۷۲. آذربایجان: ۲۸. آسیا: ۲۷. احد: ۶۰، ۲۱۷. احقاف: ۲۹۸، ۳۸۱. اسکندریه: ۴۹. اصفهان: ۱۳، ۴۱، ۲۶۰. اعراف: ۵، ۴۸، ۱۲۲، ۱۳۰، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۷۸، ۲۵۵. اعراف: ۱۸۴، ۱۹۴، ۲۱۲، ۲۶۲، ۲۷۴، ۲۷۶، ۲۷۹، ۲۹۸، ۳۰۲، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۷، ۳۰۹، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۱۴، ۳۲۸، ۳۳۰، ۳۳۵، ۳۴۸، ۳۵۱، ۳۵۹، ۳۷۵. الجوائب: ۴۶، ۴۷. انگلیس: ۲۴. ایران: ۱۷، ۲۵، ۲۷، ۲۸، ۱۱۰، ۲۳۳. بارگاه: ۱۲۱، ۴۳۲. بت خانه: ۱۰۹. بتکده: ۱۰۹. بدر: ۶۰، ۶۵، ۸۱. برج و بارو: ۳۰۳. برزخ: ۷۶، ۲۸۱. بروخیم: ۲۷. بصره: ۸۶. بغداد: ۳۱، ۴۴. بن: ۴۷. بهشت: ۲۹، ۸۸، ۱۳۶، ۱۴۴، ۱۷۴، ۱۸۱، ۱۹۹، ۲۰۴، ۲۲۴، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۴۲، ۲۶۴، ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۸۴، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۳، ۳۶۲، ۳۶۵، ۳۷۱، ۳۸۲، ۳۹۸، ۴۰۲. بیت المقدس: ۱۳۲، ۲۴۵، ۳۰۹، ۳۲۲. بیروت: ۱۱، ۱۴، ۱۵، ۳۳، ۴۳، ۴۹، ۵۰، ۲۱۷. پاریس: ۳۴، ۳۸، ۴۵، ۴۶. تبریز: ۲۸، ۴۲. ترکستان: ۱۶۵. تهران: ۷، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۲۳، ۲۶، ۲۸، ۳۰، ۳۱، ۳۴، ۳۵، ۴۳، ۴۹، ۵۰، ۶۰، ۶۱، ۶۶، ۷۳، ۷۴، ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۶۰، ۲۱۴، ۲۶۰، ۲۶۹، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۲۹، ۳۶۳. جنّت: ۱۹۹. جنوب: ۳۰۰. جوتغن: ۴۷. جهنم: ۶۴، ۸۱، ۱۱۶، ۱۳۰، ۱۵۵، ۱۹۱، ۲۴۰، ۲۷۰، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۶، ۲۹۰، ۳۱۸، ۳۳۴، ۳۳۷، ۳۵۱، ۳۶۰، ۳۸۲. چین: ۲۵. حبشه: ۳۰۷. حجاز: ۸۶. حجر: ۳۰۲، ۳۵۸، ۳۷۲. حرم: ۳۲۲. حیدر آباد: ۴۹، ۳۰۰. خانه خدا: ۱۱۵. خانه کعبه: ۳۰۶، ۳۰۷. خانه‌های عبادت: ۲۲۰. خانه خدا: ۳۶۷. دار مکافات: ۱۶۳. دانشگاه تهران: ۱۰. دانشگاه شیراز: ۷. دربار: ۱۲۱، ۲۴۳. دربار فرعون: ۲۴۳. دکن: ۴۹، ۳۰۰. دمشق: ۲۷، ۴۵، ۳۰۱. دنیا: ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۵۵، ۱۵۷، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۶۹، ۱۸۱، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۵، ۲۰۲، ۲۲۴، ۲۲۸، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۷، ۲۴۴، ۲۷۱، ۲۷۷، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۳، ۲۹۵، ۲۹۷، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۸، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۶، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۸۲، ۴۰۷. دوزخ: ۵۹، ۶۵، ۷۶، ۱۱۱، ۱۳۶، ۱۴۳، ۱۵۵، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۴۰، ۲۴۲، ۲۵۵، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۹۰، ۳۱۸، ۳۲۶، ۳۳۴، ۳۳۶، ۳۴۲، تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۲۲ ۳۴۴، ۳۶۲. دیر: ۱۰۹. دیلم: ۲۸. روم: ۲۴، ۲۶، ۲۹، ۱۱۴، ۱۵۴، ۱۵۵، ۲۵۶، ۲۸۳، ۳۰۲، ۳۵۲، ۳۵۹، ۳۷۳. سامرا: ۴۶. سباء: ۱۲۲، ۲۸۳، ۲۸۵. سدوم: ۴. سرزمین مقدس: ۲۲۰. سودان: ۴۹. شام: ۴۹، ۳۲۳. شرفیه: ۴۹. شمال: ۳۰۰. شهر: ۱۲۶. شهر ارم: ۴۰۴. شهر ثرثار: ۱۲۷. شهر سباء: ۱۲۱. شهر نفرین شده: ۱۲۵، ۱۲۶. شهرها: ۱۹۷. شیراز: ۱۷، ۲۷. صحرای محشر: ۲۶۸. طائف: ۲۰۷. عمارات: ۱۴۳، ۲۲۹، ۳۹۵. فرانسه: ۱۳، ۲۱، ۲۲۴. فردوسیه: ۸۵. قاهره: ۱۱، ۱۶، ۱۸، ۲۰، ۲۹، ۴۱، ۴۲، ۴۵، ۴۶، ۴۹، ۵۰، ۶۳، ۷۹. قریه: ۱۲۶، ۲۰۷. قسطنطنیه: ۴۶. قصر: ۱۲۱، ۱۲۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۳۰۳، ۳۹۶. قصر فرعونی: ۲۴۶. قصرها: ۲۰۵. قطب جنوب: ۳۰۱. قم: ۱۷، ۲۸، ۷۴، ۸۷، ۳۶۲. قیامت: ۱۴۴، ۱۶۶، ۱۹۳، ۱۹۹، ۲۱۵، ۲۳۸، ۲۵۰، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۶۶، ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۸۱، ۲۸۷، ۲۹۰، ۲۹۱، ۳۳۵، ۳۵۰، ۳۵۶، ۳۷۶، ۴۰۵. کاخ: ۲۴۳، ۲۴۴، ۳۹۵. کعبه: ۱۰۹، ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۶۵، ۳۰۶. کلبه: ۱۵۳. کلیسا: ۱۰۹. کنعان: ۱۵۱. کوشک: ۳۹۶. کوفه: ۲۵۱. گورستان: ۱۰۴. گیل: ۲۸. لبنان: ۱۲، ۱۹، ۲۳، ۴۵، ۴۹. لیدن: ۴۵. مدین: ۵. مدینه: ۶۰، ۶۵، ۶۶، ۸۷، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۳۵،

۳۱۹، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۲۸. مسجد: ۸۵، ۲۳۵. مسجد الحرام: ۲۰۲، ۴۰۵. مشرق: ۱۵۵، ۳۰۰، ۳۰۱. مشهد: ۴۲، ۶۰. مصر: ۵، ۱۷، ۴۲، ۴۵، ۴۹، ۵۰، ۷۴، ۸۸، ۱۸۶، ۲۰۰، ۲۴۳، ۳۱۱. معابد: ۳۹۵. معبد: ۲۴۵. معبد ایمان: ۲۳۳. مغرب: ۱۵۵، ۳۰۱. مکه: ۴۷، ۶۰، ۸۷، ۱۵۱، ۱۹۷، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۷، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۱۹، ۳۲۳، ۳۴۲. نابلس: ۲۳. نجد: ۸۶. نجران: ۲۳۵، ۲۳۶، ۳۲۹. نجف: ۲۵۱. نمازگاه: ۳۹۵. نهر ثرثار: ۱۲۷. هند: ۲۴، ۲۵، ۳۰۰. هندوستان: ۲۵، ۲۶. یمامه: ۸۶. یمن: ۳۰۶. یونان: ۲۴. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۲۳

فهرست اقوام، خاندان و قبیله‌ها

آذری: ۲۸. آرامی: ۱۲. آل: ۳۴. آلمانی: ۲۴، ۴۴. آملی: ۲۷. احزاب: ۱۲۲، ۱۸۸، ۱۹۸، ۲۱۱، ۲۳۶، ۲۶۲، ۲۸۲، ۳۰۰، ۳۰۲، ۳۰۶، ۳۱۹، ۴۰۲. اردبیلی: ۷۴. اروپایی: ۴۳، ۲۲۱. اسپانیولی: ۲۰، ۲۴. (اصحاب) ایکه: ۵. اصحاب رس: ۵. اصحاب رسول: ۳۴۴. اصحاب رعد: ۵۹. اصحاب سبت: ۳۳۰، ۳۳۱. اصحاب سفینه: ۳۱۵. (اصحاب) فیل: ۵، ۳۰۶، ۳۰۷. (اصحاب) کهف: ۵، ۲۴۱، ۳۸۵. اصحاب مدین: ۵، ۳۰۴. اصفهانی: ۴۴، ۴۸، ۷۴. اعراب: ۳۰۰، ۳۲۶. اعراب جاهلی: ۳۲۲. اقوام: ۲۹۸، ۳۰۲. اکاسره: ۳۳۳. اکدی: ۱۲. الانباری: ۴۸. البغدادی: ۴۴. الجرجانی: ۴۳. امت: ۲۷۰، ۳۰۴، ۳۱۶، ۳۲۲، ۳۲۷، ۳۶۹، ۳۷۲، ۴۰۶. امت جاهل: ۲۵۶. امت عربی: ۲۰۷. امتهای پیشین: ۳۴۵. امم: ۲۸۳، ۴۰۲. امم صالح: ۳۷۰. انصار: ۸۷، ۲۰۱. انگلیسی: ۲۰، ۲۴، ۲۷، ۴۴. اوس: ۳۲۸. اهل: ۲۴۰. اهل باغ: ۲۲۴، ۲۲۶، ۲۲۷. ایتالیایی: ۲۴. ایرانی: ۱۳، ۲۶. ایرانیان: ۲۵، ۲۶، ۳۸، ۳۳۲. بختیاری: ۲۸. بصری: ۴۸. بلخی: ۲۸. بنی اسرائیل: ۱۰، ۲۹، ۳۰، ۱۸۴، ۱۸۵، ۲۰۹، ۲۱۲، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۴۴، ۳۰۷، ۳۰۹، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۱۴، ۳۶۹. بنی المصطلق: ۲۶۹. بنی النظیر: ۶۵، ۶۶، ۳۱۹. بنی امیه: ۲۸۸. بنی خزاعه: ۲۶۹. بنی عامر: ۶۶. بنی عوف: ۶۶. بنی قریظه: ۶۶، ۳۱۹. پارسی: ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۳۴. پهلوی (زبان): ۲۵. تبّع: ۵. تفلیسی: ۳۰. تهرانی: ۲۸. ثمود: ۵. جامعه انسانی: ۳۶۱. جرهمی: ۴۸. چینی: ۲۵. حبشی: ۱۲، ۴۴. حرانی: ۵۰، ۶۸. حلّی: ۴۱. خاندان: ۳۳۲. خاندان رسول: ۳۴. خزرج: ۶۶، ۳۲۸. خزرجی: ۴۸. دانمارکی: ۴۳. دودمان: ۱۴۸. دودمان قریش: ۲۵۱. رامهرمزی: ۵۰. روسی: ۲۴. رومی: ۲۴، ۱۳۲. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۲۴ رومیان: ۲۴، ۲۶. سامی: ۱۲. سباء: ۲۸۳، ۲۸۵، ۳۹۵. شرق (مردم): ۲۳. شوشتری: ۲۸. شیرازی: ۱۷، ۲۷، ۲۸، ۳۱، ۳۸، ۴۲، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۳۴، ۲۱۴، ۲۴۰، ۲۴۲. طایفه: ۱۰۴، ۱۴۹. طایفه کفار: ۲۴۷. طوایف: ۲۵۷. طوسی: ۲۵. عاد: ۴، ۳۰۲، ۴۰۲. عبری: ۱۲. عجلان: ۸۵. عجم: ۱۵، ۲۷، ۳۸، ۴۲، ۲۰۷. عجمی: ۲۰۷. عراقی: ۴۳. عرب: ۱۵۶، ۱۶، ۱۹، ۲۶، ۳۸، ۴۱، ۴۲، ۴۵، ۵۰، ۶۳، ۸۹، ۱۱۰، ۱۲۳، ۱۶۰، ۲۰۷، ۲۵۳، ۳۰۰، ۳۲۲، ۳۹۸. عربها: ۳۲، ۳۸. عربی: ۱۰، ۱۲، ۲۱، ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۳۵، ۴۴، ۲۰۷، ۲۰۸، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۲. غرب (مردم): ۲۴. غطفان: ۳۱۹. فارسی: ۱۲، ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸، ۳۸، ۳۴۷، ۳۸۲. فرانسوی: ۲۰، ۳۷. فرس: ۲۶. فرعونیان: ۱۰۹، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۲۴، ۳۶۹، ۴۰۲، ۴۰۶. قبایل: ۳۱۷، ۳۲۲. قبطی: ۳۹۶. قبطیان: ۳۱۲. قبیله: ۲۶۹، ۲۷۱. قبیله عاد: ۲۹۸. قرشی: ۱۱۰. قرطبی: ۴۶. قریش: ۱۰۷، ۱۱۲، ۱۱۵، ۲۸۵، ۲۶۹، ۳۱۹، ۳۲۳، ۳۳۳، ۳۴۲، ۳۵۲. قریشیان: ۲۳۲. قریه: ۲۵۷. قزوینی: ۳۲. قمی: ۲۷، ۴۷، ۱۸۵. قوم: ۱۳۵، ۱۶۷، ۱۶۸، ۲۰۲، ۲۱۲، ۲۴۰، ۲۷۴، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۹، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۵، ۳۲۱، ۳۴۸، ۴۰۲. قوم ثمود: ۳۰۳، ۳۰۴، ۴۰۲. قوم حجر: ۵. قوم صالح: ۳۰۵. قوم عاد: ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳. قوم لوط: ۴۰۱. قوم موسی: ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۳، ۳۲۴، ۳۶۹. قوم نوح: ۱۱۳، ۲۰۹، ۲۳۶، ۲۵۰، ۴۰۱، ۴۰۲. قومی: ۱۲۷، ۱۴۸، ۱۸۱، ۱۸۴، ۱۸۸، ۲۵۰، ۳۲۶. قوم یهود: ۳۴۸. قینقاع: ۶۵. کازرونی: ۲۸. کاشانی: ۱۴، ۳۱. کردی: ۲۸. کرمانی: ۷۳. کلینی: ۱۱۲. کنانه: ۳۱۹. گرگانی: ۲۵. گیلکی: ۲۸. لبنانی: ۴۳. لری: ۲۸. محلاتی: ۳۵. مدنی: ۳. مردمان باغ: ۲۲۵. مردم کوفه: ۲۵۱. مروزی: ۳۴. مصری: ۴۲، ۵۰، ۳۸۳. مکی: ۳، ۱۵۶، ۱۸۶. ملل: ۱۹۹. نجفی: ۴۲. نیشابوری: ۲۶، ۲۷، ۴۱. وفد: ۲۳۵. همدانی: ۱۷. هندی: ۲۵. هندیان: ۲۵، ۲۶. یأجوج و مأجوج: ۵. یونانی: ۲۰، ۲۴. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۲۵

فهرست کتابها

آثار الباقیه: ۳۰۰. آوادانا: ۲۵. اتقان: ۴۳. احتجاج: ۱۷۸. ارسال المثل در مثنوی مولانا جلال الدین محمد بلخی: ۲۸. اساطیر افلاطون: ۲۴. استعارات قرآنیه: ۴۳. اصول: ۲۱۷. اصول کافی: ۷، ۳۶، ۱۴۲، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۳، ۲۱۷، ۲۴۵. اعلام المؤمنین: ۳۶۵. اعلام النساء: ۲۵۱. اقرب الموارد: ۲۱۱، ۲۷۷، ۳۴۱. الابیات السائره: ۴۹. الاتقان: ۲۴، ۳۱، ۳۵، ۳۷، ۴۱، ۱۸۱، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳، ۳۸۰. الاتقان فی علوم القرآن: ۳۲، ۴۳، ۱۵۰، ۲۲۳، ۲۶۱. الآداب: ۳۷، ۴۲، ۳۸۳. الاقوال العربیهٔ فی الامثال النبویه: ۵۰. الامثال: ۴۶، ۴۷، ۴۸، ۴۹. الامثال السائره: ۴۶، ۴۷، ۴۹. الامثال السائره من شعر ابی الطیب المتنبی: ۴۹. الامثال السائره و الابیات السائره: ۴۸. الامثال السائره و الابیات النادره: ۴۶. الامثال السائرهٔ التی رویت عن النبی و عن غیره: ۵۰. الامثال الشرق و الغرب: ۴۹. الامثال الشعبیه فی قلب جزیرهٔ العرب: ۵۰. الامثال الصادره عن ثبوت (بیوت) الشعر: ۴۸. الامثال العامیه: ۱۶. الامثال العامیهٔ اللبنانیه: ۴۹. الامثال العامیهٔ فی نجد: ۴۶. الامثال علی افعل (المنمق): ۴۶. الامثال علی افعل و یدخل فیه الشعریه و النثریه: ۴۸. الامثال و الحکم المستخرجه من نهج البلاغه: ۵۱. الامثال، و المثل و التمثل و المثلات فی القرآن الکریم: ۴۳. البرهان: ۳۲، ۲۵۱. التشبیهات: ۴۸. التمثیل: ۴۶، ۴۷، ۴۸، ۴۹، ۵۰. التمثیل و المحاضره: ۴۱، ۴۲، ۴۵، ۴۷، ۷۹، ۸۲، ۸۸، ۱۶۲، ۱۸۵، ۲۰۰، ۲۳۹، ۲۴۱، ۲۴۸، ۲۵۲، ۲۸۴، ۳۱۰، ۳۱۶، ۳۴۵، ۳۶۱، ۳۷۲، ۳۸۱. التنبیه و الاشراف: ۳۰۱. الجامع الصغیر فی احادیث البشیر النذیر: ۵۰، ۶۳. الجمان فی تشبیهات القرآن: ۴۴. الجواهر فی تفسیر القرآن الکریم: ۲۰۰. الحکم و الامثال: ۴۸. الحیاهٔ: ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۲۱۰. الذریعهٔ: ۴۲، ۴۶، ۴۷، ۴۸. الصافی فی تفسیر القرآن (تفسیر صافی): ۳۱. العقد الفرید: ۵۰. الفاخر (مجموعه امثال): ۴۵. المثل السائر فی ادب الکاتب و الشاعر: ۴۹. المثل فی القرآن الکریم: ۴۳. المجازات النبویه: ۵۱. المستطرف فی کل فن مستظرف: ۴۲، ۸۸، ۳۸۳. المستقصی فی الامثال: ۴۵. المعجم المفهرس لالفاظ القرآن الکریم: ۲۹، ۱۶۳، ۲۲۳، ۲۳۶. المغازی واقدی: ۳۱۹، ۳۲۳. المفردات فی غریب القرآن: ۱۳. المنار: ۱۴۸. المنجد فی اللّغهٔ: ۱۱. المیزان: ۶، ۱۷، ۱۸، ۵۷، ۵۹، ۶۶، ۷۳، ۷۷، ۸۵، ۱۰۲، ۱۰۷، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۳، ۱۱۵، ۱۱۷، ۱۲۰، ۱۲۷، ۱۳۷، ۱۴۰، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۶، ۱۵۹، ۱۶۷، ۱۷۱، ۱۷۴، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۱، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۹، ۲۰۳، ۲۱۰، ۲۱۵، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۴۱، ۲۴۷، ۲۵۱، ۲۵۴، ۲۷۲، ۲۷۵، ۲۷۷، ۲۸۶، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۳، ۲۹۴، ۳۷۵، ۳۷۷، ۴۰۰، ۴۰۵، ۴۰۷. امالی: ۳۱، ۳۵، ۶۸، ۱۹۹. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۲۶ امثال الامام علی: ۴۶. امثال الحدیث مع تقدمه فی علوم الحدیث: ۵۰. امثال الصوفیه: ۴۹. امثال العرب: ۴۵، ۴۷. امثال العوام فی مصر و السودان و الشام: ۴۹. امثال القرآن: ۴۱، ۴۲، ۴۳، ۴۷، ۱۳۲. امثال القرآن الکریم: ۳۸، ۴۲. امثال المتکلمین من عوام المصریین: ۴۹. امثال النبی: ۵۰. امثال ایزوپ: ۲۴. امثال حمیر: ۴۹. امثال (درر الامثال): ۴۲. امثال سائره و پندهای موزون: ۲۷. امثال سلیمان: ۲۳. امثال سلیمان بالعربیهٔ و العبریه: ۴۹. امثال شعر فارسی: ۲۸. امثال فارسی- انگلیسی: ۲۷. امثال قرآن: ۱۲، ۱۳، ۱۹، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۷، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۳۸، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸، ۵۰، ۱۳۲، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۵۳، ۳۶۰. امثال کتاب مقدس عهد قدیم: ۴۹. امثال لقمان حکیم: ۴۶. امثال منظوم: ۲۸. امثال و حکم: ۴۶، ۴۹. امثال و حکم انگلیسی و فارسی: ۲۷. امثال و حکم در لهجه محلی آذربایجان: ۲۸. امثال و حکم رایج در زبان عربی: ۲۷. امثال و حکم فارسی: ۲۷. امثال و حکم کردی: ۲۸. امثال الرسول: ۵۰. انجیل: ۱۵، ۱۹، ۲۰، ۲۴، ۳۳، ۴۴، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۳۷، ۳۲۸، ۳۳۰، ۳۳۱. اندرزها و مثالهای مصطلح در زبان فارسی: ۲۸. انسان در افق قرآن: ۳۵۷. انسان در قرآن: ۳۵۷. انفاق: ۸۷. انوار الربیع (ارسال المثل): ۴۳. بحار: ۱۹۱، ۱۹۳. بحار الانوار: ۳۱، ۱۸۵، ۱۹۰، ۱۹۲، ۱۹۳، ۲۱۹. بحر در کوزه، نقد و تفسیر قصه‌ها و تمثیلات مثنوی: ۲۸. بدایع القرآن: ۲۶۰. بدیع القرآن: ۴۲. برخی از مثلها و تعبیرات فارسی: ۲۸. بلاغات النساء: ۲۵۱. بندهشن: ۲۵. بوستان: ۲۸. پانچاتانترا: ۲۵. پرتوی از قرآن: ۳۰، ۳۸، ۵۷، ۶۳. پنجاه مثل منظوم: ۲۴. تاریخ ادب اللغهٔ العربیه: ۱۵. تاریخ پیامبر اسلام: ۶۶، ۱۸۴، ۳۲۹. تاریخ طبری (تاریخ الرسل و الملوک): ۲۶۹، ۳۱۹، ۳۲۳، ۳۲۹، ۳۴۲. تاریخ قرآن: ۳۸۰. تاریخ یعقوبی: ۲۳۶، ۲۴۵. تحف العقول: ۶۸، ۸۸، ۵۷، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۳، ۲۱۰، ۲۱۹، ۳۴۶. ترجمان البلاغه: ۲۶۰. ترجمه قرآن: ۴۴. تفاسیر: ۲۲۲. تفاسیر (اهل سنت): ۱۰۷، ۱۱۰. تفسیر ابن ابی حاتم: ۲۵۱، ۳۲۴. تفسیر ابن مردویه: ۳۲۴. تفسیر الامثال: ۴۶. تفسیر البرهان: ۲۰۳، ۲۴۱. تفسیر الجواهر: ۱۹۹، ۲۲۱، ۲۲۲. تفسیر المنار: ۱۸. تفسیر المیزان: ۷۱،

۱۳۷، ۱۸۵. تفسیر النسفی: ۱۹، ۲۴. تفسیر برهان: ۸۴، ۸۵. تفسیر بصائر یمینی: ۱۷. تفسیر جوامع الجامع: ۶۱. تفسیر خواجه عبد الله انصاری: ۱۵۰. تفسیر روزبهان (عرایس البیان فی معانی قرآن): ۱۴۹. تفسیر سوره حمد: ۲۱۵، ۲۲۳. تفسیر شیخ ابو الفتوح رازی: ۶۰، ۶۳، ۱۴۸، ۱۶۱، ۱۶۴. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۲۷ تفسیر صفی: ۱۵۰، ۱۶۴. تفسیر طبری: ۲۲۲. تفسیر عرایس البیان: ۳۴. تفسیر علی بن ابراهیم: ۱۱۵، ۱۹۹، ۲۳۵، ۳۰۷. تفسیر عیاشی: ۳۵، ۸۵. تفسیر فی ظلال القرآن: ۳۱. تفسیر قمی: ۱۱۵، ۱۲۷، ۱۴۶، ۱۴۹، ۱۸۵، ۲۹۵، ۳۱۴، ۳۴۳. تفسیر کبیر: ۱۴، ۲۴، ۳۳، ۳۸، ۱۳۲. تفسیر کبیر مفاتیح الغیب: ۶۱، ۶۳. تفسیر کشف الاسرار: ۸۵، ۱۳۲، ۱۴۸، ۲۲۳. تفسیر مجمع البیان: ۱۶۰، ۱۶۴، ۱۷۵، ۱۷۹. تمثیلات: ۲۸. تمثیل و مثل: ۲۷. تنسیق الامثال: ۴۶. تورات: ۱۵، ۲۳، ۲۴، ۶۰، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۳۷، ۳۱۳، ۳۱۴، ۳۱۸، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۸۴. جامع البیان: ۶۰، ۳۲۴، ۳۶۳. جامع التمثیل: ۲۶، ۱۵۱. جامع الحکمتین: ۳۴. جامع الصغیر: ۵۰، ۷۰، ۸۱، ۹۰، ۱۰۵، ۱۲۷، ۱۴۲، ۱۴۶، ۱۴۸، ۱۸۲، ۱۸۵، ۱۹۳، ۱۹۶، ۲۰۱، ۲۳۹، ۲۴۸، ۳۱۶، ۳۶۱، ۳۷۲، ۳۷۸. جلیس الاخیار فی حکم الشعراء الاخبار: ۴۹. جمهرة الامثال: ۱۷، ۴۵. جمهرة خطب العرب: ۲۵۱. جوامع الجامع (تفسیر): ۱۱، ۱۸. جواهر الادب: ۲۱. حدایق السحر فی دقایق الشعر: ۲۶۰. حدیقة الحقیقه: ۲۶. حکم الامثال: ۴۸. خصال: ۱۹۲. خمسه نظامی: ۲۶. داستان نامه بهمنیاری: ۱۰، ۱۳، ۱۵، ۱۶، ۲۰، ۲۲، ۲۶، ۲۷، ۳۸. داستانها و زبانزدهای لری و کتابشناسی مثلهای فارسی: ۲۸. داستانهای کانتربری: ۲۴. دایرة المعارف: ۴۹. دایرة المعارف اسلامی: ۲۴، ۴۳، ۴۴. دایرة المعارف العثمانیه: ۳۰۰. در المنثور: ۲۳۶. درخت آشوریک: ۲۵. در منثور: ۱۴۸، ۲۴۷. دلائل الاعجاز: ۴۳. ده هزار مثال فارسی (فرهنگ امثال): ۲۸. دیوان اشعار (سنایی): ۱۰۰. دیوان التمثیل: ۴۵. دیوان حافظ: ۲۵، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۶۹، ۲۴۲. دیوان حکیم سنایی: ۱۱۷، ۱۸۸. دیوان ناصر خسرو: ۳۴، ۳۵. راحة الارواح: ۷۴. رساله‌ای در امثال عربی: ۴۷. روان جاویدان در تفسیر قرآن: ۱۶. روح المعانی: ۱۴. روضات الجنات فی احوال العلماء و السادات: ۴۱. روض الجنان: ۵۹، ۶۸، ۱۶۱، ۱۸۰. روض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن: ۱۲، ۶۹، ۶۳، ۶۸، ۱۶۰، ۱۶۴، ۱۷۵، ۱۸۰. روضه کافی: ۲۹۵. روضة الامثال: ۱۵، ۴۲، ۱۹۷، ۳۱۶، ۳۷۲. ریاض السالکین: ۳۳، ۳۶. ریشه‌های تاریخی امثال و حکم: ۲۷. زبور: ۱۹۹، ۳۳۰، ۳۶۹. سخنان چهارده معصوم (ع): ۷۴. ۹۷. سماس العالم فی الامثال: ۲۴. سند بادنامه: ۲۵. سنن ابی داود: ۴۲. سوائر الامثال: ۴۵. سیره ابن اسحاق: ۳۱۹، ۳۲۹. سیری در نهج البلاغه: ۳۶۳. شاهد: ۲۷. شاهنامه: ۲۵، ۴۲. شأن نزول آیات: ۶۱، ۷۳، ۷۷، ۸۱، ۸۵، ۱۱۰، ۱۱۳، ۱۱۵، ۱۲۷، ۱۳۷، ۱۴۰، ۱۵۶، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۹۹، ۲۰۳، ۲۳۶، ۲۵۱، ۲۵۵، ۲۷۰، ۲۸۸، ۳۰۷، ۳۲۴، ۳۳۰، ۳۳۳، ۳۴۱، ۳۴۸، ۳۵۲، ۳۶۰، ۳۶۳. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۲۸ شرح صحیفه سجادیه: ۳۶. شعر و شاعران در ایران اسلامی: ۲۶۰. شهاب الاخبار فی الحکم و الامثال و الاداب المرویة عن الرسول المختار: ۵۰. صحاح: ۲۷۷. صحیح بخاری: ۳۴۵. صحیفه سجادیه: ۳۳، ۳۴. ضرب المثلهای آذری: ۲۸. ضرب المثلهای بختیاری: ۲۸. ضرب المثلهای گیلکی اتکل متکل: ۲۸. ضرب المثلهای مشهور ایران: ۲۸. ضرب المثلهای معروف ایران: ۲۸. عدل الهی: ۳۶۳. عدة الداعی: ۱۹۲. عقد الفرید: ۱۵، ۹۰، ۹۷، ۹۹، ۱۰۰، ۱۴۲، ۲۳۱، ۲۳۸، ۲۸۴، ۳۳۴، ۳۶۴، ۳۸۱، ۳۸۲. علم ادب: ۱۳، ۱۴، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۳، ۲۶۰. عهد عتیق: ۲۳. غرر الامثال: ۴۶. غرر الحکم و درر الکلم: ۳۵، ۴۰، ۴۱، ۵۱، ۵۵، ۶۱، ۷۵، ۸۲، ۹۷، ۱۲۸، ۱۶۲، ۱۹۳، ۲۴۲، ۲۴۹، ۲۶۴، ۲۷۶، ۲۹۱، ۲۹۸، ۳۳۸، ۳۸۱. غزلیات سعدی: ۲۱۴. فائق: ۳۹۸. فاکهة الخلفاء و مفاکهة الظرفاء: ۴۷. فرائد الاول فی مجمع الامثال: ۴۶. فرهنگ آنندراج: ۱۱. فرهنگ امثال فارسی: ۲۷. فرهنگ عوام یا تفسیر امثال و اصطلاحات زبان پارسی: ۲۷. فرهنگ فارسی: ۱۱. فرهنگ لاروس: ۱۰، ۱۱، ۲۶۱، ۴۰۰. فرهنگ لغات قرآن: ۱۵. فرهنگ لغات و اصطلاحات و ضرب المثلهای گیلکی: ۲۸. فقیه: ۲۹۵. فهرست ابن خیر: ۴۳، ۵۰. فیض القدیر: ۷۰، ۸۱، ۹۰، ۱۰۳، ۱۰۵، ۱۴۲، ۱۴۶، ۱۹۶، ۲۰۱، ۳۱۶، ۳۱۸، ۳۲۷، ۳۴۷، ۳۶۱، ۳۷۲، ۲۷۸. فیض القدیر شرح الجامع الصغیر: ۵۰. قابوسنامه: ۲۶. قاموس: ۲۷۷. قاموس قرآن: ۱۱، ۲۹، ۲۷۷، ۳۰۵، ۳۴۱، ۳۷۴، ۳۹۹. قرآن: ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۱۰، ۱۲، ۱۳، ۱۵، ۱۶، ۱۹، ۲۰، ۲۴، ۲۹، ۳۰، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۳۹، ۴۱، ۴۲، ۴۳، ۴، ۴۷، ۵۳، ۵۴، ۵۷، ۵۹، ۶۷، ۶۸، ۷۶، ۶۸، ۱۴۴، ۱۵۰، ۱۵۴، ۱۵۵، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۱، ۱۸۵، ۱۸۹، ۱۹۱، ۱۹۴، ۲۰۴، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۳۳، ۲۳۴،

۲۳۶، ۲۳۷، ۲۴۷، ۲۶۱، ۲۴۶، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۷، ۲۹۹، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۰۶، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۵، ۳۲۲، ۳۲۴، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۹، ۳۴۴، ۳۴۸، ۳۵۰، ۳۵۸، ۳۷۲، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۸، ۳۸۰، ۳۸۳، ۳۸۴، ۳۹۴، ۳۹۶، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۴، ۴۰۵. قرآن کریم: ۴۴، ۶۷، ۸۵، ۸۶، ۱۷۹، ۲۱۵، ۲۳۶، ۲۴۶، ۲۹۸، ۳۰۰، ۳۲۷، ۳۳۶، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۵۶، ۳۶۶، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۷۳، ۳۷۸، ۳۸۳، ۳۹۴. قرآن مجید: ۱۴۳، ۱۹۳، ۳۳۰. قرآنی: ۵، ۱۷۸، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۴، ۲۱۳، ۲۲۱، ۳۳۱. قراضهٔ الابریز فی امثال الکتاب العزیز: ۴۲. قصص پیامبران: ۳۰۳. قصص قرآن: ۳۰۳، ۳۰۷. قوت القلوب: ۱۸۶. کافی: ۸۵، ۱۴۰، ۱۴۵. کامل (وقایع اسلام): ۲۶۹، ۳۲۳. کاوشی در امثال و حکم فارسی: ۲۷. کتاب آسمانی: ۱۹۳، ۱۹۴، ۲۳۳، ۳۲۹، ۳۷۱، ۴۰۰. کتاب اثنی عشریه: ۵۰. کتاب الازمنهٔ و الامکنهٔ: ۳۰۱. کتاب الامثال: ۱۶، ۲۳، ۲۴، ۴۶، ۴۷، ۴۸، ۵۰. کتاب الامثال الکامنهٔ فی القرآن: ۴۳. کتاب الامثال و الابواب: ۲۶. کتاب الامثال و الحکم: ۴۷. کتاب الانواء (فی مراسم العرب): ۳۰۰. کتاب التشبیهات: ۴۴. کتاب التشبیه و التمثیل: ۲۶، ۴۴. (کتاب) الفهرست: ۲۳، ۲۴، ۲۶، ۴۱، ۴۴، ۴۶، ۴۷، ۴۸، ۴۹، ۵۰. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۲۹ کتاب الکلم النوابغ: ۴۵. کتاب المتمثلین: ۴۷. کتاب المجتنی: ۵۱. کتاب جاکاتا: ۲۵. کتاب علی بن رین الانصاری فی الاداب و الامثال علی مذاهب الفرس و الروم و العرب: ۲۶. کتاب کریم: ۳۴. کتاب کوچه: ۲۷. کتاب مبین: ۳، ۴۰، ۴۳. کتاب من بلغه موت رجل فتمثل بشعر او کلام: ۴۷. کتاب من تمثل بشعر فی مرضه: ۴۷. کتاب من وقف علی قبر متمثل بشعر: ۴۷. کتاب موبدان موبد: ۲۶. کتب آسمانی: ۲۰، ۳۳۰، ۳۳۱. کشاف (تفسیر): ۱۱، ۲۰، ۲۴، ۳۳. کشف الاسرار و عدهٔ الابرار: ۱۲، ۱۵۰. کشف الظنون: ۴۱، ۴۲، ۴۵، ۴۸، ۴۹. کلیات سعدی: ۱۰۴، ۳۶۲. کلیله و دمنه: ۱۰، ۲۰، ۲۵، ۴۷. کمدی الهی: ۲۴. کیمیای سعادت: ۲۶. گرشاسب نامه: ۲۵. گزیده امثال و حکم دهخدا: ۲۷. گلزار نجفی: ۳۳۶. گلستان سعدی: ۲۵، ۲۸، ۷۴، ۸۸، ۸۹، ۱۰۰، ۱۵۱، ۱۶۰، ۱۶۵، ۱۶۸، ۱۹۵، ۲۱۸، ۲۳۲، ۲۴۰، ۲۴۲. گنجینه امثال عرب: ۵۰. لئالی الاخبار: ۳۳۶. لغت نامه دهخدا: ۱۲، ۳۰۰. لوقا (انجیل): ۴۴. مأخذ قصص و تمثیلات مثنوی: ۲۸. مثل آباد: ۲۸. مثلها و اصطلاحات گیل و دیلم: ۲۸. مثلها و حکمتها در آثار شاعران قرن سوم تا یازدهم هجری: ۲۸. مثلهای شوشتری و برخی زبانزدها: ۲۸. مثلهای فارسی: ۲۷. مثنوی معنوی: ۱۳۳، ۱۳۸، ۲۰۰. مثنوی مولوی: ۲۶، ۲۸. مجالس پنجگانه: ۱۰۳. مجامع الامثال و بدایع الاقوال: ۴۶. مجلّه مجمع العلمی العراقی: ۴۳. مجمع: ۲۹۵، ۳۹۸. مجمع الامثال: ۱۲، ۱۳، ۱۶، ۱۷، ۴۵، ۵۰، ۷۰، ۸۱، ۹۰، ۱۰۳، ۱۰۵، ۱۴۲، ۱۴۶، ۱۹۶، ۲۰۱، ۲۳۹، ۳۱۶، ۳۱۸، ۳۲۷، ۳۳۷، ۳۳۹، ۳۶۵. مجمع البیان: ۱۳۷، ۱۷۹، ۲۴۷، ۳۶۳. مجموعه فدروس: ۲۴. مجموعه ابن قاسم عاملی: ۵۰، ۱۰۳، ۲۱۱. مرزبان نامه: ۲۵. مستطرف: ۱۶۲، ۲۴۱. مسند احمد: ۱۶۷. معاد: ۲۹۵. معجم: ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸، ۵۰. معجم الادبا: ۴۲، ۴۵. معجم متن اللّغهٔ: ۱۱. مقامات حریری: ۱۳، ۱۹. مقدمه‌ای بر علوم انسانی اسلامی: ۳۱، ۱۷. منتهی الارب: ۱۱. منهج الصادقین: ۱۴، ۱۸. منیهٔ المرید: ۱۹۰. مواعظ و حکم سعدی در بوستان و گلستان: ۲۸. مهابهاراتا: ۲۵. مؤطاء: ۴۱. نمونه بینات در شأن نزول آیات: ۶، ۶۰. نهایهٔ: ۳۹۸. نهایهٔ الادب فی الامثال العرب: ۴۷. نهج البلاغه: ۶، ۳۵، ۳۶، ۴۰، ۴۱، ۵۱، ۶۸، ۷۳، ۸۶، ۸۹، ۹۳، ۹۷، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۳، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۷، ۱۵۲، ۱۵۶، ۱۵۷، ۱۶۰، ۱۶۱، ۱۷۲، ۱۸۱، ۱۸۳، ۱۸۶، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۲۱۶، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۸، ۲۷۵، ۲۸۴، ۳۰۷، ۳۱۰، ۳۱۶، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۶۳، ۳۶۵، ۳۶۸، ۳۸۱. نهج الفصاحه: ۵۱، ۱۰۳، ۱۲۷، ۱۶۷، ۱۶۸، ۱۸۲، ۱۸۵، ۱۹۳، ۱۹۷، ۲۰۱، ۲۱۱، ۲۲۴، ۲۳۱، ۲۴۸، ۳۱۶، ۳۲۲، ۳۴۵، ۳۶۱، ۳۶۵، ۳۷۲. نهج الهدایه: ۳۶۴، ۳۶۸. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۳۰ نهج الهدایه سخنان محمد (ص): ۱۴۹، ۱۹۰. واژه‌ها و مثلهای شیرازی و کازرونی: ۲۸. وجوه قرآن: ۳۰. وسایل: ۲۱۷. وسایل الشیعه: ۲۱۷. ویس و رامین: ۲۵. هزار افسانه: ۲۵. هزار و یک سخن: ۲۷. هزار و یک شب: ۲۵. هیتو پادسه: ۲۵. یتیمهٔ الدهر فی محاسن الشعراء اهل العصر: ۲۷. یغما (مجلّه): ۱۰، ۱۵، ۲۰، ۲۲. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۳۱

فهرست نام انتشارات

آستان قدس رضوی: ۴۲. آسیا: ۲۷. احیاء التراث القدیم: ۳۰۱. اساطیر: ۳۸، ۴۲، ۶۱، ۲۶۹. اسماعیلیان: ۱۱. اسوه: ۴۳. الشرکة العالمیة للکتاب: ۴۳. المکتبة الاسلامیه: ۳۱. الهیئة المصریه العامة للتألیف و النشر: ۴۹. امیر کبیر: ۱۱، ۲۳، ۳۲، ۷۴، ۱۵۰، ۳۰۰. انتشارات اسلامی: ۶۰. انتشارات اسلامیه: ۱۲، ۱۴. انتشارات دانشگاه تهران: ۱۰، ۱۱، ۳۰، ۶۶، ۷۴. انتشارات صدرا: ۳۶۲، ۳۶۳. انتشارات علمی و فرهنگی: ۳۰۱. انتشارات علمیه اسلامیه: ۳۵. انتشارات نوید: ۱۷. انجمن خوشنویسان ایران: ۱۰۴. برهان: ۱۶. بنیاد پژوهشهای اسلامی: ۶۰. بنیاد فرهنگ ایران: ۱۷. بنیاد قرآن: ۱۲، ۴۳. بولاق: ۱۴، ۴۱. پیام آزادی: ۲۸. پیام اسلام: ۷۴. جمعیة التوراة الامیرکانیه: ۴۹. چاپخانه استانبول: ۲۶۰. چاپخانه شرکت طبع کتاب: ۱۰۰. چاپخانه مجلس: ۳۰۰. دار احیاء الکتب العربیه: ۴۱، ۴۵، ۴۶، ۷۹. دار احیاء تراث العربی: ۱۴، ۳۳. دار الجمهوریة: ۴۴. دار الفکر: ۱۲، ۴۵. دار الکتاب العربی: ۱۵، ۱۹. دار الکتب: ۴۶، ۵۰. دار الکتب الاسلامیه: ۱۱. دار الکتب العلمیه: ۵۰. دار المکتبة الحیاة: ۱۱. دفتر نشر فرهنگ اسلامی: ۲۶۰. روزنامه کانون شعرا: ۲۸. سروش: ۲۸. شرق: ۲۸. شرکت سهامی انتشار: ۳۰. شفق: ۲۸. فراهانی: ۱۶۰. کارخانه کربلایی محمد حسین: ۲۸. کتابخانه سنایی: ۲۷. کتابخانه طهوری: ۲۶۰. کتابخانه خیام: ۱۱. کتابفروشی اسلامیه: ۱۲، ۲۶، ۳۱. گنجینه: ۱۵. گوتنبرگ: ۲۸. لوکس: ۲۷. مطبعه دار الکتب المصریه: ۲۹. مطبعه سعادت: ۱۳، ۲۶۰. مطبعه عامره: ۴۹. مطبعه مجلس: ۱۲، ۳۰۰. مطبعة الاستقامة: ۱۶، ۴۵. مطبعة الامیرکانیه: ۴۹. مطبعة الخیریه: ۱۷. مطبعة دار الکتاب بدمشق: ۴۵. مکتبة دار التراث: ۵۰. مکتبة القاهره: ۱۸. مهتاب: ۲۱۴. مؤسسه مطبوعات دار العلم: ۱۷. مؤسسه مطبوعاتی افتخاریان: ۱۴۹. مؤسسه مطبوعاتی علمی: ۲۶۹. مؤسسه انجام کتاب: ۳۲۹. مؤسسة الرساله: ۱۲، ۴۵. نشر طلوع: ۱۳۴. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۳۲

فهرست نام گروهها، فرق، مذاهب و بتها

آلهه: ۱۲۰. آیین: ۵۷، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۶، ۱۴۹. آیین حنیف: ۱۲۴. ائمه کفر: ۱۱۹. احزاب: ۲۶۲، ۲۸۲، ۳۰۰، ۳۰۲، ۳۰۶، ۳۱۹، ۴۰۲. احکام شرع: ۲۲۲. اخیار: ۳۲۹. ادبا: ۴، ۴۵. ادیان: ۳۲۸. ارباب انواع: ۱۲۱. اسلام: ۵، ۶، ۷، ۱۶، ۴۴، ۶۰، ۶۳، ۶۴، ۶۸، ۷۱، ۷۳، ۷۹، ۸۱، ۸۷، ۱۰۳، ۱۱۰، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۹، ۱۷۵، ۱۸۵، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۳، ۱۹۷، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۹، ۲۴۱، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۷۸، ۲۸۸، ۳۰۰، ۳۰۹، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۳، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۴، ۳۴۲، ۳۴۴، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۵۵، ۳۵۹، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۶. اسلامی: ۲۵، ۴۴، ۱۱۰. اسلامیان: ۱۹۹. اصحاب: ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۴۵. اصنام: ۱۰۹، ۱۱۱، ۱۶۰. الحنفی: ۴۶. الههها: ۱۰۶، ۱۱۹، ۱۲۸، ۱۲۹. انصار (خدا): ۶۴. اوثان: ۱۰۹، ۱۱۱. اولیاء: ۱۶۶. اهل آتش: ۲۸۰. اهل اشارت: ۱۷۵. اهل ایمان: ۲، ۳، ۷، ۵۶، ۶۱، ۶۲، ۷۷، ۹۲، ۱۳۱، ۱۳۵، ۱۸۱، ۱۹۷، ۲۰۴، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۷، ۲۲۹، ۲۳۷، ۲۴۴، ۲۴۶، ۲۵۶، ۲۷۹، ۲۹۷، ۳۲۹، ۳۶۶، ۳۶۸. اهل باطل: ۱۵۸، ۱۷۸. اهل باطن: ۳۴. اهل بهشت: ۲۳۰، ۲۴۷، ۲۷۰، ۲۷۶، ۲۹۱، ۲۹۴. اهل تقوا: ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹. اهل خرد: ۳۷۳. اهل دنیا: ۲۳۱، ۲۹۵. اهل ذکر: ۳۸۵. اهل سنّت: ۱۰۷، ۱۱۰. اهل شرک: ۲۵۱. اهل طاعت: ۲۷۵. اهل عبادت: ۲۳۲. اهل عذاب: ۲۸۰. اهل غفلت: ۱۳۰. اهل قبور: ۳۴۸. اهل قرآن: ۲۱۷. اهل کتاب: ۴۴، ۶۴، ۱۹۴، ۲۰۹، ۳۲۸، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۴۸، ۳۷۲. اهل کفر: ۱۵۹، ۲۰۴، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۴۰، ۳۳۴. اهل معانی: ۱۷۵. اهل معصیت: ۲۷۵. اهل یقین: ۱۷۹. بت: ۱۰۷، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۲، ۱۱۳، ۳۱۳. بتان: ۱۰۶، ۱۲۰، ۱۵۸، ۱۶۶. بت‌پرست: ۱۰۷. بت‌پرستان: ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۱۲. بت‌خانه: ۱۰۹. بتکده: ۱۰۹. بتها: ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۱۶، ۱۱۹، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۵۸، ۱۵۹، ۱۶۰، ۱۶۶، ۱۶۷، ۲۰۲. بدعتها: ۱۲۳. بدکاران: ۲۸۹. بردگان: ۱۱۴. بودایی: ۲۵. بهشتیان: ۲۲۹، ۲۴۴، ۲۷۱، ۲۹۳، ۲۹۴، ۲۹۶. بی‌خردان: ۱۰۱. پارسایان: ۲۹۱. پرستش: ۱۶۶. پرهیزکاران: ۱۹۵، ۲۹۷. پلیدان: ۳۶۰. پوچی گرایی: ۱۱۰. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۳۳ پیر روشن ضمیر: ۱۳۴. پیر صحبت: ۲۴۲. پیر طریقت: ۱۴۹. پیر هدایتگر: ۱۳۴. پیشوایان: ۱۲۰، ۱۸۵. پیشینیان: ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۰۷. تحریف گران: ۱۹۴. تصوف: ۱۴۹. تقلید: ۱۵۹. تکذیب گران: ۱۵۵. تلقین: ۱۵۹. جاسوسان: ۳۸۲. جاهل: ۱۴۸، ۱۹۰، ۱۹۲، ۲۱۰. جاهلان: ۹۷، ۱۳۳،

۱۹۲، ۱۹۴، ۲۱۰، ۲۳۹، ۲۷۹، ۳۷۶. جاهل متنسک: ۱۹۱. جاهلی: ۱۱۰، ۲۰۸، ۲۵۳. جاهلیت: ۱۶، ۱۱۰. جبّاران: ۱۰۹، ۲۰۱. جبت: ۳۲۹. جهال: ۱۳۳. جهنّمیان: ۲۸۰، ۲۸۴. جهود: ۶۰. جهودان: ۳۴۸. حکما: ۲۰، ۳۳، ۴۵، ۵۱، ۲۲، ۳۳۵. حکیم: ۸۸، ۱۵۱. حواریون: ۲۳۸. خادمان: ۱۲۱. خاشعان: ۲۴۷. خاصه: ۲۱، ۲۵۳. خداپرست: ۱۰۷. خداپرستی: ۱۲۲. خردمند: ۴۰. خردمندان: ۱۹۵. خطیبان: ۴۸. دانایان نسب: ۴۸. دانشمند: ۱۵۱، ۱۹۵. درویش: ۶. دسته‌ها: ۲۳۵. دعا: ۱۵۹، ۱۶۶. دنیاپرست: ۱۰۲، ۱۸۶، ۳۳۴. دنیاپرستان: ۹۶، ۹۹، ۲۴۳. دنیاپرستی: ۳۵۸. دنیاطلبان: ۱۶۶. دوزخیان: ۲۴۱، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۹، ۳۲۹. دین: ۳۵، ۴۰، ۵۶، ۶۱، ۶۸، ۶۹، ۸۷، ۹۷، ۱۱۷، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۳۶، ۱۴۴، ۱۴۹، ۱۷۵، ۱۹۳، ۱۹۵، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۴، ۳۱۷. راوی: ۴۷، ۱۴۶. راهبان: ۱۹۴. رباخواران: ۳۵۶، ۴۰۰. روحانیات کواکب: ۱۵۹. زاهد: ۱۹۳. سابقین: ۱۹۹، ۲۰۴. ساجدان: ۳۵۷، ۳۵۸. ساحر: ۲۰۶. ساحران: ۱۷۷، ۱۷۸، ۳۱۱، ۳۹۹. سالک: ۱۳۵. ستم پیشگان: ۳۰. ستمکار: ۸۰، ۱۳۰، ۲۸۷. ستمکاران: ۶۵، ۱۵۵، ۱۸۱، ۱۸۸، ۲۰۹، ۲۱۷، ۲۷۹، ۲۸۳، ۲۹۰، ۳۰۴، ۳۱۸، ۳۴۵، ۳۵۲. ستمگر: ۸۰، ۳۰۲. ستمگران: ۴۶، ۱۰۹، ۱۹۷، ۲۰۱، ۳۱۲. سحر: ۱۷۸. سران شرک: ۱۱۹. سرمایه‌داری: ۱۰۹. سفهاء: ۵۶. سفیه: ۱۹۲. سواع: ۱۱۳. شاعر: ۴۷، ۱۶۰، ۲۰۶. شاعری: ۲۰۶، ۲۰۹. شافعی: ۴۱. شرک: ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۹، ۱۲۰، ۱۲۲، ۱۶۱، ۱۷۰، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۹۸، ۲۹۸، ۳۰۳، ۳۷۰. شریعت: ۳۷۰. شعرا: ۴۱، ۴۵. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۳۴ شفاعت: ۱۶۶، ۱۹۰. شکم پرستی: ۳۳۴. شهوترانان: ۳۳۴. شهیدان: ۱۹۰، ۳۵۸. شیعیان: ۱۷۵. صالحین: ۸۴. صحابه: ۴۵. صوفیان: ۲۶. صوفیه: ۳۴، ۲۲۱. طاغوت (بت): ۱۳۶، ۳۲۹. ظالمان: ۱۹۳، ۱۹۷، ۳۴۵. عابد: ۱۹۰. عابدان: ۱۶۰. عارفان: ۲۶. عالم: ۱۶۴. عالمان: ۱۹۳، ۱۹۴. عالمان فاسد: ۱۹۳. عالم متهتک: ۱۹۱. عامه: ۲۲۱، ۲۵۳. عبادت: ۱۶۶. عرفا: ۲۲۱. عقاید باطل: ۱۷۳. عقاید حقه: ۱۷۳، ۱۷۴. عقاید خالص: ۱۷۹. علماء: ۱۹۱. علماء اسلام: ۲۲۱. علم فقه: ۲۲۲. علم کائنات: ۲۲۲. علم گرایی: ۱۰۹. عوام: ۲۸۶. غافل: ۱۳۱. غافلان: ۳۶۷. فاسقان: ۵۴، ۳۷۲، ۳۹۷. فرقه اسماعیلیه: ۲۲۱. فرومایگان: ۲۴۲. فقیه: ۱۹۰. فلاسفه: ۵۱، ۲۲۱. فیل سواران: ۳۰۶. قاعدین: ۳۸۵. کافر: ۴، ۵۴، ۵۸، ۶۴، ۶۵، ۷۶، ۱۱۰، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۱، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۳۹، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۵۰، ۱۵۳، ۱۵۵، ۱۵۸، ۱۶۳، ۱۶۴، ۱۶۶، ۱۷۹، ۱۸۰، ۲۰۴، ۲۲۳، ۲۲۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۶، ۲۵۵، ۲۶۸، ۲۷۱، ۲۸۰، ۳۳۰، ۳۶۷، ۳۷۰، ۳۸۲، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۹۸، ۴۰۲، ۴۰۵. کافرون: ۴، ۴۰. کاهن: ۲۰۶. کتمان گران: ۱۹۳. کفّار: ۶۴، ۶۵، ۱۰۲، ۱۱۹، ۱۳۶، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۵۳، ۱۵۶، ۱۶۳، ۱۶۴، ۱۶۵، ۱۶۷، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۸، ۱۹۷، ۱۹۹، ۲۰۴، ۲۰۸، ۲۱۰، ۲۲۰، ۲۳۹، ۲۴۷، ۲۷۰، ۲۷۲، ۲۷۷، ۲۷۸، ۳۱۸، ۳۲۵، ۳۴۲، ۳۴۵، ۳۴۸، ۳۵۲، ۳۷۱. کفر: ۳، ۴، ۵۴، ۵۶، ۶۴، ۶۵، ۶۶، ۱۱۸، ۱۲۶، ۱۲۹، ۱۳۱، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۴۳، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۵۸، ۱۵۹، ۱۶۰، ۱۶۴، ۱۷۰، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۸۰، ۱۹۸، ۲۰۴، ۲۰۹، ۲۴۰، ۲۴۴، ۲۴۷، ۲۹۰، ۳۳۱، ۳۳۴، ۳۵۲، ۳۵۵، ۳۶۹، ۳۷۰، ۴۰۳. کفران: ۵۶، ۵۹، ۷۶، ۷۷، ۸۰، ۸۱، ۹۲، ۹۵، ۱۱۱، ۱۲۲، ۱۳۳، ۱۴۳، ۱۵۳، ۱۵۴، ۱۵۶، ۱۵۸، ۱۵۹، ۱۶۳، ۱۶۴، ۱۸۱، ۱۹۸، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۶، ۲۳۸، ۲۴۰، ۲۵۴، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۷۰، ۲۷۲، ۲۷۴، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۳، ۲۸۷، ۳۰۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۲۹، ۳۳۴، ۳۴۱، ۳۴۳، ۳۴۵، ۳۴۸، ۳۵۲، ۳۷۰، ۳۸۵، ۳۹۷، ۴۰۲، ۴۰۶. کهانت: ۲۰۶. گذشتگان: ۲۰۵. گمراهان: ۵۸، ۱۱۳، ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۸۲، ۱۸۴، ۲۴۰، ۲۷۸، ۲۸۷. گناهکاران: ۳۰، ۱۸۱، ۲۴۰. گوساله پرست: ۳۰۹. گوساله پرستی: ۳۰۸. لات: ۱۰۹. لغوی: ۴۷. مادیگری: ۱۰۹، ۱۱۰. مارکسیسم: ۱۰۹. ماشینیزم: ۱۱۰. متقّیان: ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۳۵ متّقین: ۷، ۷۶، ۸۷، ۱۶۳، ۲۹۷، ۳۹۷. متکبران: ۳۳، ۳۳۷. مجاهدان: ۳۸۵. مجتهد: ۳۲. مجرمان: ۱۷۷. محقق: ۱۹۵. محققین اروپایی: ۲۲۱. مذهبهای متشتّت: ۱۲۳. مرتد: ۶۰. مرد پارسا: ۱۹۰. مستشرق: ۴۴. مسلمان: ۵۶، ۵۹، ۷۹، ۱۱۰، ۱۳۷، ۳۲۹. مسلمانان: ۴۴، ۵۹، ۶۵، ۱۹۹، ۲۲۲، ۲۶۹، ۲۷۰، ۳۱۷، ۳۱۹، ۳۲۳، ۳۵۶، ۳۸۲. مسلمانی: ۵۹، ۲۱۸. مسلمین: ۶۴، ۷۹، ۸۷، ۲۰۳، ۳۰۰، ۳۰۶، ۳۴۱، ۳۷۰. مسیحی: ۴۴. مسیحیان: ۲۳۵، ۲۳۶، ۳۲۹. مسیحیت: ۳۲۸. مشرک: ۹۲، ۱۱۷، ۱۲۹، ۱۴۰، ۱۶۰، ۱۹۷، ۳۲۳. مشرکان: ۲۹، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۱۲، ۱۱۶، ۱۲۱، ۱۶۰، ۱۹۷، ۱۹۸، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۰۸، ۲۰۹، ۳۱۹، ۳۴۲، ۲۶۷، ۳۶۹، ۳۷۲، ۳۹۹، ۴۰۴. مشرکین: ۶۰، ۶۴، ۸۱، ۱۱۴، ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۵۹، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۰۵، ۲۷۴، ۲۸۹، ۳۰۰، ۳۱۸، ۳۱۹. مصلح: ۵۶. معارف حقه: ۱۷۴. معاندان: ۲۷۸، ۲۸۰. معترضین: ۲۵۳. معتزله: ۲۲۱. معجزات: ۲۳۴. معجزه: ۲۱۰،

۲۳۲، ۲۷۸. معرضین: ۲۷۷. مغرضین: ۲۷۷. مفسدان: ۲۰۱. مفسران: ۲۵۳، ۲۷۷. مفسرین: ۱۳۶، ۲۰۲، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۲۱، ۲۸۸، ۲۹۳، ۲۹۵. مکذبان: ۲۷۷. ملازمان: ۱۲۱. ملل اسلام: ۱۹۹. منافقان: ۵۵، ۵۶، ۵۹، ۶۰، ۶۱، ۶۴، ۶۵، ۶۶، ۶۸، ۲۸۹، ۳۱۹، ۳۲۶، ۳۴۴، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۸۲، ۳۹۶. منافقون: ۸۴، ۸۷، ۳۲۷، ۳۴۴، ۳۴۹، ۳۵۰. منافقین: ۵۶، ۵۸، ۶۰، ۶۱، ۶۲، ۶۴، ۶۵، ۶۶، ۶۷، ۶۸، ۸۱، ۲۱۴، ۲۸۸، ۳۱۹، ۳۵. منکران: ۱۵۴، ۲۰۹، ۲۵۳، ۲۵۴، ۳۴۲. موحد: ۱۷۳، ۱۲۹. موحدین: ۳۴. مهاجر: ۲۰۱. مهاجرین: ۸۷. مهاجمین: ۱۹۸. مؤمن: ۵۲، ۶۸، ۶۹، ۸۷، ۹۹، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۱، ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۷۵، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۶، ۱۴۷، ۱۵۰، ۱۷۵، ۱۷۹، ۱۸۰، ۲۱۹، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۳۱، ۲۲۰، ۲۲۲، ۲۵۴، ۲۷۹، ۲۹۷، ۳۷۲، ۳۸۲، ۳۹۸، ۴۰۱، ۴۰۶. مؤمنات: ۲۴۶. مؤمنان: ۳۱، ۵۶، ۷۰، ۷۲، ۲۰۳، ۲۲۸، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۸۵، ۳۹۲، ۳۹۴. مؤمنون: ۳۹، ۶۴، ۷۹، ۸۷، ۲۰۳، ۲۷۲، ۲۷۴، ۲۸۰، ۲۸۱، ۳۴۵، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۷۵. مؤمنین: ۶، ۴۰، ۵۶، ۷۱، ۸۱، ۸۶، ۱۳۶، ۱۴۰، ۱۶۳، ۱۹۷، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۱۰، ۲۱۴، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۸۹، ۲۹۷، ۳۰۰، ۳۲۴، ۳۴۸، ۳۶۶، ۳۶۸، ۳۷۰، ۳۷۸. نااهلان: ۲۴۶. نادان: ۴۰، ۱۸۱، ۱۹۱. نادانان: ۹۷، ۱۹۴، ۲۳۹. نحوی: ۴۷، ۴۸. نژاد پرستی: ۳۵۸. نسر: ۱۱۳. نصاری: ۱۹۴، ۱۹۹، ۲۳۵، ۳۳۰، ۴۰۰، ۴۰۱. نصرانی: ۲۲۲. نعمة اللهی: ۱۶۴. نیروهای اسلام: ۲۰۱. نیروهای کفر: ۲۰۱. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۳۶ نیکان: ۲۴۰، ۲۴۱. نیکوکاران: ۱۴۵، ۲۹۱، ۲۹۳، ۲۹۶، ۳۳۰. ودّ: ۱۱۳. وهابیگری: ۱۰۹. هبل: ۱۰۹. هوشمند: ۳۳۶. هیأتها: ۲۳۵. یاران پیامبر (ص): ۱۹۶، ۱۹۷، ۲۰۰. یعوق: ۱۱۳. یغوث: ۱۱۲، ۱۱۳. یهود: ۲۳، ۶۴، ۶۵، ۱۹۴، ۱۹۹، ۲۲۲، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۴۸، ۴۰۰، ۴۰۱. یهودان: ۶۵، ۳۱۴. یهودی: ۲۳، ۲۲۲، ۳۱۹، ۳۲۸، ۳۲۹. یهودیان: ۱۵۶، ۳۱۹، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۴۴، ۳۴۸. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۳۷

فهرست حوادث، موضوعات و موجودات خاص

ابلیس: ۱۱۵، ۱۹۰، ۱۹۱، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۶۴. اجل: ۲۴۵. ارواح: ۲۷۷. الهام: ۳۷۵. الهی (سنّت، آیات، قرآن): ۱۲۱، ۱۲۶، ۱۳۵، ۱۳۷، ۱۳۹، ۱۴۴، ۱۴۸، ۱۵۳، ۱۵۴، ۱۵۶، ۱۶۶، ۱۸۲، ۱۸۳، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۹۱، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۹، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۶، ۲۲۱، ۲۳۰. امور تربیتی: ۵. انقلاب اسلامی: ۷، ۱۱۰. پسران بهشتی: ۲۹۳. تسنیم: ۲۹۶. جبرئیل: ۸۵. جن: ۳۶، ۱۱۴، ۱۳۰، ۱۵۹، ۲۰۷، ۳۱۵، ۴۰۲، ۴۵۵. جنگ احد: ۳۲۹، ۳۴۳، ۴۰۳. جنگ احزاب: ۳۱۹. جنگ بدر: ۳۲۳، ۳۴۱. جنگ خندق: ۳۰۰، ۳۱۹. جنود الهی: ۳۰۶. جنی: ۲۹۵. جنیان: ۲۵۵، ۳۱۵. چاه مریسیع: ۲۶۹. چشمه‌های آب: ۳۱۱. حور: ۲۲۶، ۲۹۲، ۲۹۶. حور العین: ۲۹۵. حوران: ۲۹۴. حوریان: ۲۹۵. خازنان جهنّم: ۲۸۰. خنّاس: ۳۹۳. دعوت الهیه: ۲۱۰. دیو: ۲۴۲، ۳۳۶. دیوان: ۳۹۵. رسالت: ۱۲۲، ۱۲۴. روح: ۲۴۷. روح القدس: ۲۳۷. زنان بهشتی: ۲۹۵. سلسبیل: ۲۹۶. سوره فیل: ۳۰۷. شجره ملعونه: ۲۸۸. شرایع: ۱۸۹، ۲۱۵. شریعت: ۳۷۰، ۳۷۵. شیاطین: ۵۶، ۱۲۲، ۱۴۴، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۷۰، ۲۹۰، ۳۵۵. شیطانها: ۳۵۵. شیطانی: ۸۰، ۱۷۳، ۱۸۰. طور: ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۹، ۲۱۲، ۲۱۷، ۲۲۷، ۲۲۹، ۲۶۴، ۲۹۲، ۲۹۴. عالم: ۱۹۵، ۲۴۶، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۵. عام الفیل: ۳۰۷. عصبیت جاهلی: ۲۰۸. غدیر خم: ۲۵۱. غزوه: ۲۶۹. غزوه احزاب: ۳۱۹. غزوه بدر: ۳۲۳. غلمان: ۲۲۶، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۶. غول: ۳۷۴. فرشتگان: ۹۹، ۱۸۹، ۱۹۰، ۲۰۳، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۳۰، ۲۳۴، ۲۵۷، ۲۷۸، ۳۲۱، ۳۴۲، ۳۶۵. فرشته: ۱۴۶، ۲۰۳، ۲۴۲، ۲۸۶. کرات: ۲۶۶. کشتی نوح: ۱۶۹، ۳۱۶. کوه جودی: ۳۱۵. کوه طور: ۳۰۸، ۳۱۳، ۳۱۴. ماه رمضان: ۱۷۵. مشیت ازلی: ۳۷۵. معارف الهیه: ۲۱۰. ملائکه: ۱۵۹، ۲۳۶، ۲۸۵، ۳۲۱، ۳۵۷. ملک: ۱۴۴. ملک الموت: ۱۰۴. منظومه شمسی: ۲۶۶. نهر کوثر: ۲۹۶. نیل: ۳۱۱، ۳۱۲. واقعه عاشورا: ۲۵۱. وحی: ۱۲۲، ۱۲۳، ۲۰۴، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۴۱، ۳۱۱، ۳۲۵، ۳۶۵، ۳۶۹. همسران بهشتی: ۲۹۵. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۳۸

فهرست نامهای جانوران

ابابیل: ۳۰۶. اژدها: ۴، ۳۴۶، ۴۰۰. اسب: ۳۲، ۱۴۱، ۳۶۳، ۳۹۸. اسبها: ۹۵، ۱۸۱. استر: ۱۳۲. اشتر: ۲۷۶، ۳۶۸. اشتران: ۳۰۶، ۱۴۷.

افعی: ۳۳۵، ۳۳۶. انعام: ۱۹۴، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۴، ۱۳۳، ۱۳۶، ۱۴۵، ۱۵۴، ۱۵۵، ۱۷۰، ۳۷۵، ۳۷۶. بز: ۲۵، ۶۳، ۳۴۲. بزی: ۱۲۷. بقره: ۲، ۴، ۲۹، ۳۰، ۳۱، ۳۷، ۳۹، ۵۴، ۵۸، ۶۱، ۶۲، ۶۷، ۷۲، ۷۹، ۸۳، ۸۶، ۸۷، ۹۵، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۳۵، ۱۵۳، ۱۵۵، ۱۵۶، ۱۶۳، ۱۷۰، ۱۹۳، ۲۰۷، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۵۴، ۲۵۷، ۲۶۱، ۲۶۲، ۳۰۲، ۳۰۷، ۳۰۹، ۳۱۳، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۶۹، ۳۷۲، ۳۷۳. بلبل: ۱۰۴. بلبلان: ۹۴، ۱۴۷. بوزینه: ۳۳۰. پرندگان: ۳۰۶. پرنده: ۲۴۲، ۳۹۶. پروانه‌ها: ۲۰۱. پشه: ۳، ۴، ۳۰، ۵۴، ۶۱، ۱۱۲، ۳۳۸. پیلان: ۳۰۶. پیلهای جنگی: ۳۰۶. ثعلب: ۴۷، ۱۹۲. جانوران: ۱۰، ۱۱۶، ۱۵۳. جانوری: ۱۴۸. جمل: ۲۷۷. چارپا: ۸۶. چارپایی: ۱۹۵. چهارپایان: ۹۵، ۱۰۰، ۱۳۱، ۱۳۳، ۱۹۴، ۲۳۸، ۳۳۴، ۳۵۱، ۳۵۲، ۳۵۷، ۳۵۹، ۳۷۳. حمار: ۱۹۱، ۱۹۴، ۳۹۲. حمر: ۱۹۴. حیوان: ۳۰۷، ۱۵۳، ۱۵۶، ۱۸۵، ۲۸۸، ۲۹۳. حیوانات: ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۹۸، ۹۹، ۲۲۱، ۳۰۶، ۳۳۴، ۳۵۱، ۳۵۹، ۱۹، ۱۳۳، ۱۷۹، ۲۲۳، ۲۲۸. حیوانهای: ۳۳۴. حیه: ۴۰. خر: ۱۵۱، ۱۸۹، ۱۹۴. خران: ۲۷۸، ۳۶۶، ۳۹۳. خزندگان: ۱۳۸. خوک: ۱۹۲. دام: ۱۵۶. درازگوش: ۱۹۴. درازگوشان: ۲۷۶. رمه: ۱۵۶. روباه: ۱۹۲. زنبور عسل: ۱۴۱. زنبورها: ۳۳۵. سگ: ۳، ۴، ۱۲۷، ۱۵۱، ۱۸۲، ۱۸۳، ۱۸۴، ۱۹۲، ۲۴۱، ۳۸۵. سگان: ۲۷۹. سگ هار: ۱۸۳. شتر: ۱۷، ۳۲، ۱۳۲، ۱۷۶، ۱۸۱، ۲۱۱، ۲۷۷، ۲۸۸، ۳۱۸. شتران: ۲۸۱، ۲۷۸، ۲۸۸. شتری: ۳۰۳. شیر: ۱۹۲، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۳۹۳. طیر ابابیل: ۳۰۶. عقاب: ۱۱۷. عقاب: ۱۸۶. عنکبوت: ۴، ۵، ۳۳، ۱۰۱، ۱۰۶، ۱۰۹، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۳۵، ۱۴۵، ۱۷۷، ۲۱۴، ۳۲۰، ۳۲۷، ۳۵۳، ۳۹۰. فیلها: ۳۰۷. قصوره: ۱۹۴. کرکسان: ۱۰۰. کرم: ۱۳۵. کلاغ: ۲۴۸، ۳۹۶. کلب: ۱۹۱. گاو: ۳۴۲، ۲۸۴. تشبیهات و تمثیلات قرآن، متن، ص: ۴۳۹ گاو سفید: ۲۷۰. گاو سیاه: ۲۷۰. گاوی: ۳۰۹. گرگ: ۱۹۲، ۲۴۱، ۲۴۲، ۱۵۶. گرگی: ۱۷۷. گله: ۵، ۱۰۹، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۳۷. گورخران: ۲۷۷. گوساله: ۱۰۹، ۳۰۸، ۳۰۹. گوسفند: ۴، ۱۹۲. گوسفندان: ۳۰۵، ۱۵۳، ۱۵۶. مار: ۴۱، ۹۵، ۱۲۳، ۳۱۹، ۳۴۹، ۳۸۲، ۴۰۰. ماهی: ۵، ۳۸۲. ماهیها: ۳۸۲. مرغ: ۲۴۴، ۲۹۵. مرغان: ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۲۱. مرغکان: ۱۴۷. مرغی: ۱۲۹، ۱۴۷، ۲۳۷، ۳۹۵. مگس: ۴، ۱۱۲، ۱۱۳. ملخ: ۲۶۷. ملخها: ۲۰۱، ۲۶۷. موجودات: ۲۹۹. مور: ۵، ۱۰۴. موریانه: ۱۶۸. موش: ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۸۲. میش: ۱۷۷. ناقه: ۴، ۳۰۳. نحل: ۳، ۲۹، ۳۰، ۱۰۷، ۱۱۰، ۱۲۶، ۱۳۵، ۱۵۴، ۱۵۵، ۲۰۷، ۲۱۲، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۴، ۲۵۶، ۲۷۴، ۲۷۸، ۳۲۱، ۳۵۸. نمل: ۱۲۲، ۱۵۴، ۱۵۵، ۲۰۷، ۲۶۲، ۲۶۵، ۳۰۲، ۳۵۲. هدهد: ۵، ۱۲۱، ۱۲۲.

درباره مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

بسم الله الرحمن الرحیم جاهِدُوا بِأَمْوالِکُمْ وَ أَنْفُسِکُمْ فی سَبیلِ اللَّهِ ذلِکُمْ خَیْرٌ لَکُمْ إِنْ کُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (سوره توبه آیه ۴۱) با اموال و جانهای خود، در راه خدا جهاد نمایید؛ این برای شما بهتر است اگر بدانید حضرت رضا (علیه السّلام): خدا رحم نماید بنده‌ای که امر ما را زنده (و برپا) دارد ... علوم و دانشهای ما را یاد گیرد و به مردم یاد دهد، زیرا مردم اگر سخنان نیکوی ما را (بی آنکه چیزی از آن کاسته و یا بر آن بیافزایند) بدانند هر آینه از ما پیروی (و طبق آن عمل) می کنند بنادر البحار-ترجمه و شرح خلاصه دو جلد بحار الانوار ص ۱۵۹ بنیانگذار مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان شهید آیت الله شمس آبادی (ره) یکی از علمای برجسته شهر اصفهان بودند که در دلدادگی به اهلبیت (علیهم السلام) بخصوص حضرت علی بن موسی الرضا (علیه السلام) و امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) شهره بوده و لذا با نظر و درایت خود در سال ۱۳۴۰ هجری شمسی بنیانگذار مرکز و راهی شد که هیچ وقت چراغ آن خاموش نشد و هر روز قوی تر و بهتر راهش را ادامه می دهند. مرکز تحقیقات قائمیه اصفهان از سال ۱۳۸۵ هجری شمسی تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن امامی (قدس سره الشریف) و با فعالیت خالصانه و شبانه روزی تیمی مرکب از فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مختلف مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است. اهداف :دفاع از حریم شیعه و بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام) تقویت انگیزه جوانان و عامه مردم نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی، جایگزین کردن مطالب سودمند به جای بلوتوث های بی محتوا در تلفن های همراه و رایانه ها ایجاد بستر جامع مطالعاتی بر اساس معارف قرآن کریم و اهل بیت علیهم السّلام با انگیزه نشر معارف، سرویس دهی به محققین و طلاب،

گسترش فرهنگ مطالعه و غنی کردن اوقات فراغت علاقمندان به نرم افزار های علوم اسلامی، در دسترس بودن منابع لازم جهت سهولت رفع ابهام و شبهات منتشره در جامعه عدالت اجتماعی: با استفاده از ابزار نو می توان بصورت تصاعدی در نشر و پخش آن همت گمارد و از طرفی عدالت اجتماعی در تزریق امکانات را در سطح کشور و باز از جهتی نشر فرهنگ اسلامی ایرانی را در سطح جهان سرعت بخشید. از جمله فعالیتهای گسترده مرکز : الف)چاپ و نشر ده ها عنوان کتاب، جزوه و ماهنامه همراه با برگزاری مسابقه کتابخوانی ب)تولید صدها نرم افزار تحقیقاتی و کتابخانه ای قابل اجرا در رایانه و گوشی تلفن سهمراه ج)تولید نمایشگاه های سه بعدی، پانوراما ، انیمیشن ، بازیهای رایانه ای و ... اماکن مذهبی، گردشگری و... د)ایجاد سایت اینترنتی قائمیه www.ghaemiyeh.com جهت دانلود رایگان نرم افزار های تلفن همراه و چندین سایت مذهبی دیگر ه)تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و ... جهت نمایش در شبکه های ماهواره ای و)راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی (خط ۲۳۵۰۵۲۴) ز)طراحی سیستم های حسابداری ، رسانه ساز ، موبایل ساز ، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک ، SMS و... ح)همکاری افتخاری با دهها مرکز حقیقی و حقوقی از جمله بیوت آیات عظام، حوزه های علمیه، دانشگاهها، اماکن مذهبی مانند مسجد جمکران و ... ط)برگزاری همایش ها، و اجرای طرح مهد، ویژه کودکان و نوجوانان شرکت کننده در جلسه ی)برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم و دوره های تربیت مربی (حضوری و مجازی) در طول سال دفتر مرکزی: اصفهان/خ مسجد سید/ حد فاصل خیابان پنج رمضان و چهارراه وفائی / مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان تاریخ تأسیس: ۱۳۸۵ شماره ثبت : ۲۳۷۳ شناسه ملی : ۱۰۸۶۰۱۵۲۰۲۶ وب سایت: www.ghaemiyeh.com ایمیل: Info@ghaemiyeh.com فروشگاه اینترنتی: www.eslamshop.com تلفن ۲۵-۲۳۵۷۰۲۳- (۰۳۱۱) فکس ۲۳۵۷۰۲۲ (۰۳۱۱) دفتر تهران ۸۸۳۱۸۷۲۲ (۰۲۱) بازرگانی و فروش ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹ امور کاربران ۲۳۳۳۰۴۵(۰۳۱۱) نکته قابل توجه اینکه بودجه این مرکز؛ مردمی ، غیر دولتی و غیر انتفاعی با همت عده ای خیر اندیش اداره و تامین گردیده و لی جوابگوی حجم رو به رشد و وسیع فعالیت مذهبی و علمی حاضر و طرح های توسعه ای فرهنگی نیست، از اینرو این مرکز به فضل و کرم صاحب اصلی این خانه (قائمیه) امید داشته و امیدواریم حضرت بقیه الله الاعظم عجل الله تعالی فرجه الشریف توفیق روزافزونی را شامل همگان بنماید تا در صورت امکان در این امر مهم ما را یاری نمایندانشاالله. شماره حساب ۶۲۱۰۶۰۹۵۳ ، شماره کارت :۶۲۷۳-۵۳۳۱-۳۰۴۵-۱۹۷۳و شماره حساب شبا : IR۹۰-۰۱۸۰-۰۰۰۰-۰۰۰۰-۰۶۲۱-۰۶۰۹-۵۳به نام مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان نزد بانک تجارت شعبه اصفهان – خیابان مسجد سید ارزش کار فکری و عقیدتی الاحتجاج - به سندش، از امام حسین علیه السلام -: هر کس عهده دار یتیمی از ما شود که محنتِ غیبت ما، او را از ما جدا کرده است و از علوم ما که به دستش رسیده، به او سهمی دهد تا ارشاد و هدایتش کند، خداوند به او می‌فرماید: «ای بنده بزرگوار شریک کننده برادرش! من در کَرَم کردن، از تو سزاوارترم. فرشتگان من! برای او در بهشت، به عدد هر حرفی که یاد داده است، هزار هزار، کاخ قرار دهید و از دیگر نعمت‌ها، آنچه را که لایق اوست، به آنها ضمیمه کنید». التفسیر المنسوب إلی الإمام العسکری علیه السلام: امام حسین علیه السلام به مردی فرمود: «کدام یک را دوست‌تر می‌داری: مردی اراده کشتن بینوایی ضعیف را دارد و تو او را از دستش می‌رَهانی، یا مردی ناصبی اراده گمراه کردن مؤمنی بینوا و ضعیف از پیروان ما را دارد، امّا تو دریچه‌ای [از علم] را بر او می‌گشایی که آن بینوا، خود را بِدان، نگاه می‌دارد و با حجّت‌های خدای متعال، خصم خویش را ساکت می‌سازد و او را می‌شکند؟». [سپس] فرمود: «حتماً رهاندن این مؤمن بینوا از دست آن ناصبی. بی گمان، خدای متعال می‌فرماید: «و هر که او را زنده کند، گویی همه مردم را زنده کرده است»؛ یعنی هر که او را زنده کند و از کفر به ایمان، ارشاد کند، گویی همه مردم را زنده کرده است، پیش از آن که آنان را با شمشیرهای تیز بکشد». مسند زید: امام حسین علیه السلام فرمود: «هر کس انسانی را از گمراهی به معرفت حق، فرا بخواند و او اجابت کند، اجری مانند آزاد کردن بنده دارد».

مرکز تحقیقات رایانه‌ای
قائمیه
اصفهان
www
برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی
www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.ir
مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.
۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹